İNSAN NASIL

İNSAN OLUR

ERDOĞAN ÇALAK

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Duygu, zihin ve hâkim duygu kavramları üzerine

Üç hâkim duygu

Hâkim duygu ve duygusal çatışma

Sistemin aklı

Hâkim duygu üzerine iki örnek

VAKA 1

VAKA 2

Kişilik örgütlenmeleri ve büyütme ilişkisi

Hâkim duygunun oluşmasında ailenin rolü

II. BÖLÜM: ÜÇ HÂKİM DUYGU

I KENDİNİ KÖTÜ HİSSETMEKTEN KAÇINMA

Kendini kötü hissetme deneyiminin yetişkinlik dönemindeki görünümleri ve fanteziler

Bebeklik dönemine ilişkin bilgi kaynakları

BEBEĞİN İNSANLAŞMA SÜRECİ

Doğum travması ya da “Bölünmez Bütünlük”ten kopuş

Orijinal ruhsal enerji

Ruhsal alanın oluşması

Orijinal ruhsal enerjinin ayrışması ve dönüşmesi

“İyi” ve “kötü” imgeleri

BEBEĞİN FANTEZİ DÜNYASI VE DÖNÜŞÜMÜ

Bütünleşme dönemi

Haset duygusu

Yansıtma mekanizması

Dönemin anneliği

İYİ ÖRGÜTLENMİŞ BİR “KENDİNİ KÖTÜ HİSSETMEKTEN KAÇINMA” YAPISI

BEBEKSİ ÖFKE VE TEZAHÜRLERİ

Yok edici/yıkıcı öfke

Yansıtılan öfke ve ötekileştirme

Yapıcı öfke

Öfke ve ruhsal yatırım

Öfkenin öznenin kendisine yönelmesi

YOK EDİCİ ÖFKENİN OLUŞTURDUĞU KLİNİK TABLOLAR

Bebeklik dönemi ve akıl hastalıkları

Otizm

Şizofreni

BİR ŞİZOFRENİ VAKASI ÜZERİNDEN YOK EDİCİ ÖFKE

Paranoid sendromlar

Psikotik depresyon (majör depresyon)

Manik-depresif hastalık (bipolar bozukluk)

Bebeklik dönemi ve psikosomatik bozukluklar

YOK EDİCİ ÖFKENİN DİĞER GÖRÜNÜMLERİ

İçe kapanma

Kin

Yabancılaşma ve anlamsızlık duyguları

Kıskançlık

Can sıkıntısı

İNSANLIK TARİHİNİN İNSANI ANLAMAYA KATKILARI

Yansıtılan öfkenin çağlar içindeki dönüşümü

TARİHSEL GELİŞİM PERSPEKTİFİNDE YOK EDİCİ ÖFKE

Klan örgütlenmesi

Tanrı krallar dönemi

Köleci toplumlar

Yönetim biçimleri

II HAYATTA KALMA DÜRTÜSÜ

Var oluşunu güvence altına alma ihtiyacı

Dönüşümün temel dinamiği olarak korku

TEHLİKELER KARŞISINDA DUYULAN KORKUNUN KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİNİ DÖNÜŞTÜRMESİ

Omnipotans dönemi-12-18 ay

Omnipotansın anneye aktarılması-18-24 ay

Omnipotan fantezinin ya da hasedin dönüşümü

Omnipotansın anneye aktarılamaması

Omnipotansın aktarımının önündeki engeller

KARAKTERİN OLUŞMASI

Sevilebilir bir varlık olma ihtiyacı

BABA

Otonomi ihtiyacı

Yeterliliğin gelişmesi ve zaman kavramı

DÖNEMİN ANNELİĞİYLE İLGİLİ SORUNLAR

Dönemin “iyi anneliği”

Omnipotans dönemi ve tuvalet terbiyesi

Parmak emme, enkorporesis ve çocukluk mastürbasyonu

İnatçılık

KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİNİN DÖNÜŞEMEMESİNİN SONUÇLARI-2-3 YAŞ

Erkek çocuklar

Kız çocuklar

KORKULAR

Ölüm korkusu

Bilinmeyen karşısında duyulan korku

Belirsizlik korkusu

Sevdiklerini kaybetme korkusu

Çekingenlik

Kendini aşırı kısıtlama

Küçük düşme korkusu

Hastalanma korkusu

YETİŞKİNLİK DÖNEMİNİN OMNİPOTANSA İLİŞKİN SORUNLARI

Psikotik olmayan mani ve depresyon

Sınır vakalar

Anksiyete ve panik atak (nörotik anksiyete)

Depresif kişilik özelliği

Obsesif kişilik

Sapkınlıklar

III GERÇEKLİK SEVGİSİ

Meme sevgisinden hakikat sevgisine

RUHSAL YATIRIM BİÇİMLERİ

Nesne yatırımları

İHTİYAÇ YATIRIMI

DÜRTÜSEL YATIRIM

Narsisistik yatırım

Sevgi yatırımı

ÖDİPAL DÖNEM

GERÇEKLİK DUYGUSUNUN OLUŞMASI VE ÖDİPAL SORUNLAR

3 yaşın dürtüsel durumu

3 yaş civarının nesne ilişkileri

Çocuğun temel gerçeklik tanımının oluşması

ÖDİPAL SORUNLARIN ÇÖZÜLMESİ

Erkek çocuğunun çözümü

Kız çocuğunun çözümü

Üçlü ilişki ve vasıfları

Erkek çocuk ve benlik ideali

Kız çocuk ve benlik ideali

ÖDİPAL SORUNLARIN ÇÖZÜLEMEMESİ

Daha önceki kişilik örgütlenmelerinde sorunları olan çocuklar

Büyüme ortamına ilişkin sorunlar

Eşcinsellik

Ödipal sorunların çözülememesinin sonuçları

ENSESTE MARUZ KALMANIN KIZ VE ERKEK ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

NEVROZLAR

Bastırma savunma mekanizması

Histeri

Anksiyete nevrozları

RUHSAL ENERJİNİN KALİTESİ VE CİNSEL HAYAT

III. BÖLÜM: KİŞİLİĞİN BÜTÜNLÜĞÜ

Bebek katmanı

Çocuk katmanı

Erişkin katmanı

IV. BÖLÜM: HAYAT DÖNEMLERİ

Ergenlik çağı

Erişkinlik

Menopoz ve andropoz dönemleri

Yaşlılık

V. BÖLÜM: AİLE SİSTEMLERİ

Geleneksel aile

Modern ataerkil aile sistemi

Tüketim toplumu aile sistemi

SON SÖZ

ÖNSÖZ

Bu kitap, 30 yıldır içinde olduğum psikiyatri ve psikoterapi pratiğinin bir sonucu olarak oluştu. Daha ilk adımda, psikiyatri ihtisasım sırasında, hastalara sadece ilaç vererek yaklaşmanın temel olarak hastalığı iyileştirmek yerine biçim değiştirmesine yol açtığını gözledim. Ajite halde seyreden ve hastayı yakın çevresine zarar verme noktasına taşıyan hastalık durumunda, bu belirtileri tamamen ortadan kaldıracak düzeyde ilaç verildiğinde hasta hiçbir şeye ilgi duymayacak, hiçbir şey hissetmeyecek hale geliyordu. Öfke, korku ve bununla beraber sanrılar ve hezeyanlar azalıyordu ama canlılık, ilgi, merak, dürtü, sevinç de ortadan kalkıyordu. Hastalık durumu/dönemi hastada büyük bir travma yaratıyordu ve tekrar hastalanmaktan ölesiye korkuyordu fakat buna rağmen birçok hasta ilaçlarını bırakmak istiyor, hatta gizlice almamaya çalıyordu.

Psikozlu hastaların kapalı servise yatırıldığı bir üniversite kliniğinde yaptığım ihtisas döneminde akıl hastalıklarının sadece ilaçla tedavi edilemeyeceğine kesin olarak inandım. Bu süreçte İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri kliniğinin sağladığı, teşekkür edilesi çokseslilik

ortamında psikanalitik psikoterapi ile ilgilenme olanağı buldum. Giderek hekim kimliğimin yanı sıra psikoterapist formasyonumu geliştirmeye başladım.

Ağırlıklı olarak ilgilendiğim hasta grubu, psikanalizin ele aldığı nevrozların dışında kalan, ağır problemleri olan hastalardan oluşuyordu. Hastalarımın birçoğu daha önce psikoz yaşamıştı ve psikotik tablo veya ağır sınır vaka özellikleri gösteriyorlardı. Giderek, bu hasta grubu ile ilgili içinde olduğum pratik ve bu yöne kanalize ettiğim, ağır ruhsal sorunların psikoterapisiyle ilgili okumalarım beni içinden geldiğim psikanaliz grubundan uzaklaştırdı. Bu arada kendi muayenehanemi açtım. Bir yandan kendi hasta popülasyonumla ilgili spesifik yayınları -çoğu ABD ve İngiltere kaynaklı psikanalistlere ait, psikozların anlaşılması ve psikoterapisiyle ilgili kitapları ve dergileri- takip ediyordum. Diğer yandan, günde on saati bulan yoğun bir çalışma içindeydim.

Hayatımın bu döneminde, daha önce içinde yaşadığım dünyadan uzaklaştım; ağırlıklı olarak psikanalitik psikoterapi ile ilgili teorik kaynaklardan ve hastalardan oluşan bir dünyaya kaydım. Hastalarım, genel olarak bebekliklerinde ve erken çocukluklarında annelik eksikliği yaşamış kişilerden oluşuyordu ve tedavi ortamının da büyük ölçüde bu eksikliği tamamlayacak nitelikte olması gerekiyordu. Bana kalırsa ortamın tedavi edici olması ancak yoğun bir sevgi ve şefkat barındırmasıyla ve giderek terapistin içindeki annenin uyanmasıyla mümkündü. Bir yandan dış dünyadan uzaklaşmak, bir yandan hastaların içindeki bebeğin uyanmış olması ve oluşan yoğun sevgi ortamı, mistik deneyimler yaşadığımı düşündüğüm bir dönemi başlattı. Bu deneyimlerin ayrıntılarına girmek istemiyorum. Ancak yıllar içinde oluşan görüşüm, mistik deneyimlerin belli bir derinlik düzeyine kadar olan kısmının zaten bebeklik döneminde anneyle yaşanan bütünleşme ile ilgili olduğudur.

Daha öteye giden mistik deneyimlerin “Bölünmez Bütünlük”ün parçası olma haliyle ilgili olduğu ve anne karnındaki yaşantılara geri dönme sonucu oluştuğu kanaatine vardım. Eğer

bebeklik döneminde anne, bebekle ruhsal bir ilişki kurabilmişse, bu kişi, o dönemde yaşanan deneyimi hayatının bir noktasında tekrar edebilir. O zaman ortaya bir kutsallık duygusu çıkar. Kutsallık duygusu "yüce bir varlıkla", bebeklikte bu varlık annedir, bütünleşme halinde oluşur. Bu deneyimin ortaya çıkabilmesi için kişinin ruhsal yatırımının dünyadan yeterince çekilmiş olması, yani hırslarından, isteklerinden, fantezilerinden uzaklaşmış olması, ihtiyaçlarının azalması gerekir. Bildiğimiz anlamda hayatla bağ zayıflamıştır. Bu deneyimin oluşabilmesi için gereken bir diğer önemli unsur da, ilerleyen sayfalarda okuyacağınız gibi, insanın, içindeki yok edici öfkeden büyük ölçüde arınmış olmasıdır. Bu durumda insanın hayatla tek bağı, yakın çevresine yönelen, içindeki sevgi olmaktadır. Sanıyorum o dönemde benim için de bu koşullar oluşmuştu.

Bu durum bir yandan ortamda büyük bir sevginin olmasını sağlarken, birçok tehlikeyi de davet etti. Hastalarımla bütünleşme ve bunun sonucu olarak da bütün ruhsal yatırımlarının bana dönmesine yol açma tehlikesi vardı. Sanıyorum en büyük eksiklik, bu ortamı ve durumu konuşup tartışabileceğim kimsenin olmamasıydı. Her şeyi deneyerek ve yaşayarak öğrenmek zorunda olduğum bir tecrübenin içindeydim ve yanımda, yardım almak üzere gelmiş birçok insanı da sürüklüyordum. Özellikle anne eksikliği yaşamış olan hastalar bana karşı çok büyük bir bağlılık geliştirmeye başlamıştı. Bu, istenen bir durumdur, bağlanma kapasitesi insanın en büyük sermayesidir ama bu bağlılığın bağımlılığa dönüşmesi tehlikesi vardı. Dolayısıyla hastaların bağlılığının niteliğinin yatırımlarını kendi hayatlarından çekmeleri şeklinde değil, yeni oluşan bağlanma kapasitelerinin reel yaşamlarına yayılması şeklinde olmasına dikkat etmem gerekiyordu. Aksi takdirde kendi hayatları bozulabilirdi ve bana bağlandıkları için zarar görebilirlerdi.

Hastaların acılarını ve çıkmazlarını çok yoğun bir biçimde hissetmeye başlamıştım. Üzerimde onlarla ilgili büyük bir sorumluluk duygusu vardı. Bazen kendimi onlarca bebeği olan bir anne

gibi hissediyordum. Bugünden baktığımda, onlarla tam bir bütünleşme içine girdiğimi görüyorum. Bu dönemde beni nefsimin yönetmemesine, onların hayatını bozacak bir etkim olmamasına, her zaman onların iyiliğini düşünmeye, hep gerçeği dile getirmeye ve hastalarda narsisistik bir şişkinlik oluşmamasına azami dikkat gösterdim. Onlarla ilgili hatalar yapmış olduğumu biliyorum ama bu hatalar onların acılarını azaltma, onlara sahip çıkma arzularımdan dolayı olmuştur. Bu bütünleşme döneminde onların sorumluluğunu fazlasıyla aldığımı ve bu yüzden zarar görenler olduğunu, bazılarının büyüme süreçlerini yavaşlatmış olabileceğimi düşünüyorum.

Bu deneyimin, psikoterapi sürecinin doğası gereği birçok insanın hayatının merkezinde olduğum için kendini çok fazla önemsemeye yol açabilecek bir niteliği olduğunun da farkındayım. Ruhsal gelişmenin hem insanın sevme kapasitesini artıran hem de mütevazılaşma ile birlikte giden bir süreç olduğuna inandım. Umarım bu inancımı kendim için de uygulayabilmişimdir.

Kitabın içeriğine gelince… Anlatılanlar, büyük ölçüde bu deneyimler üzerine hissettiklerim ve gözlemlerim sonucu oluşmuştur. Hastalarla, durumlarının ağırlaşmasına yol açmadan bebeklik dönemine gidebilmiş olmak, akıl hastalıklarının nasıl oluştuğunu anlamam konusunda büyük katkı sağladı. Ayrıca insanın yaşamak için kullandığı malzemenin kendisine doğumundan itibaren verilen emekle oluştuğunu görmek, hastalardan psikoterapi sürecinde nelerin beklenebileceğine dair daha önce öğrendiklerimi kökten değiştirdi. İnsanın oluşum sürecinde hasedin, yok olma korkularının, hiçlik duygularının, ağır değersizlik duygularının ne kadar önemli olduğunu gördüm. Birçok karakter özelliğinin bu duyguları ruhsal alandan uzak tutabilmek için oluştuğunu anladım. Önceleri “direnç” olarak nitelendirilen tutumların hastaların bebeklikteki ve çocukluktaki hayat tecrübelerinden kaynaklandığını, yaşanmış bir şeyin, bir onarım süreci içinde bile yaşanmamışa çevrilemeyeceğini gördüm.

Bütün bunlar, bilinçaltının bilince çıkarılmasını ve sorunların aktarım ilişkisi içinde çözümlenmesini hedefleyen klasik psikanalize olan inancımı, en azından benim hasta grubum için yok etti. Genel olarak, psikoterapinin ciddi sınırları olduğunu ve sorunları bebekliğe ve erken çocukluğa dayanan insanlara yardım edebilecek nitelikte psikoterapist yetiştirmenin hiç kolay olmadığını düşünüyorum. Bunun yanında, insanın kendi annesinden alamadığını başka bir insanla tamamlamaya çalışmasının, erişkinlik yaşlarındaki bir insanın tekrar bir bebek veya küçük bir çocuk gibi bağlanmak zorunda kalmasının son derece zor bir durum oluşturduğunu gördüm. Yine de, taşınması çok zor olan duyguları deneyimleyen insanlar bu zorluğu göze alabiliyorlar.

Yaşadığım bu süreçte, özellikle insanlara yardımcı olmaya çalışırken kendi anne babama ne kadar çok şey borçlu olduğumu binlerce defa düşündüm. Yapabildiğim ve yapamadığım her şeyin bir şekilde onlarla bir ilişkisi vardı. Hastalarımla belirsiz, daha önce çıkılmamış veya çok az tecrübenin yaşandığı bir yola büyük bir iyimserlikle çıkmıştık. Hele ki ilk yola çıkanlar, mutlaka deneyim eksikliğimden dolayı az ya da çok zarar görmüşlerdir. Birlikte yola çıkarken onlar acılarından, taşınamaz duygularından, ağır korkularından kurtulmak istiyorlardı; neredeyse saflık ölçüsünde iyimser olan ve onlara cesaret veren, bendim. İnsanın kaderini değiştirmesinin ne kadar zor olduğunu, bunun yeryüzündeki en zor mesele olduğunu o zamanlar bilmiyordum. Umarım birçoğu için bir hayal kırıklığı olmamışımdır. Hepsinden hem özür diliyorum hem de gösterdikleri güven, işbirliği ve çaba için onlara teşekkür ediyorum.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşiniz karşınızdaki insanı anlamak ve sonra da ona yardım etmek olduğunda, bütün dikkatiniz ona yönelmiştir. Sadece aklınızla ve zihninizle değil, bütün duygularınız ve sezgilerinizle oradasınızdır. Bilinçaltınızın neleri algıladığını anlamak için hastanın sizde yarattığı etkiyi ve çağrışımları dikkatle izlersiniz. Bütün bilginiz, diğer hastalarla ilgili deneyimleriniz, kendi hayat tecrübeniz durumun gereğini yerine getirmek için hizmetinizdedir. Karşınızdaki insandan gelen bütün verileri, hiçbirini atlamadan kendi sisteminize yüklemeye çalışırsınız. Odaya

girişinden kılık kıyafetine, ifadesine, oturuş biçimine, sizinle kurduğu ilişkiye, kendini ifade etme biçimine kadar her şeyi, size hissettirdiklerini kullanarak değerlendirmeye çalışırsınız.

Size dünyasını açmaya başladığında, şikâyetlerini dinledikçe yavaş yavaş bir resim oluşmaya başlar ve sorularınızla bu resmi netleştirmeye çalışırsınız. Ancak o zaman onu anlamaya, dış dünyanın ve yaşamında olan bitenin onun penceresinden nasıl görüldüğünü kavramaya başlarsınız. Kabaca, nasıl bir malzemeye sahip olduğunu, bu malzemeyi kullanarak hayatını neler üzerine kurduğunu, nelerin altından kalkıp kalkamadığını, ayrıca neleri oluşturamadığını, ne gibi durumlardan kaçınmaya çalıştığını, nelerin onun için tehlike olduğunu ve hayatını bütün bunlarla nasıl anlamlandırmaya çalıştığını anlarsınız.

Sıra, bu iç gerçekliğin örgütlenme biçimini görmeye gelmiştir. Bunu anlamak size hem karşınızdaki insanın malzemesini, bebekliğinin/çocukluğunun çeşitli dönemlerinde gelişiminin nasıl seyretmiş olabileceğini, hem de kendisini hangi önceliklere göre idare etmek zorunda olduğunu gösterir. İç gerçekliğin esas resmini ve daha sonra da bizzat kendisini görmek daha sonraki süreçte ve çok yavaş olarak gerçekleşecektir. İç gerçekliğin bizzat kendisi hasta ile sağaltımcı arasındaki ilişkide, hastanın ruhsal yatırımı terapiste yöneldiğinde, tedavi ortamında yaşanan hakiki bir durum olarak ortaya çıkar. Tedavinin başlangıç dönemlerinde bir yandan mevcut resim birlikte keşfedilecek, diğer yandan da oluşan gerçek ilişki üzerinden o resmin bazı yerlerinin elden geçirilmesi ve üzerinde oynanması gerekecektir.

Tedavinin ilerleyen dönemlerinde hastanın terapistine yaptığı ruhsal yatırım sayesinde hasta ile terapist arasında oluşan ilişki, bir büyütme ilişkisi olarak kullanılır. “Aktarım” dediğimiz bu yatırım sürecinde, hastanın kendi iç gerçekliğinin bütün özellikleri terapist ile arasındaki ilişkiye yansır. Terapist, hastasının ruhsal sorunlarına kendisini adapte etmeden onun bu ilişki içinde düzelmesini, aslında çoğu zaman büyümesini sağlamaya çalışır. Zaten terapistin

hastasının ruhsal sorunlarına uyum sağlaması, ruhsal sorunların iyice kemikleşmesine yol açar ve hastanın gelişmesini ve büyümesini imkânsız hale getirir.

Bütün tedavi süreci aslında hasta ile terapist arasında yaşanan ilişkiyle oluşur. Geçmişin beraberce araştırılması, bence ilişkinin içini sözel olarak dolduran, beraber verilen bir emektir sadece, amaç değildir; ilişkiyi oluşturmak için yararı olan bir araçtır. Hastanın kendisini anlamasını ve kabullenmesini kolaylaştırır. Hastanın, kendisi dışındaki koşullarının kişilik yapısının şekillenmesindeki önemini kavramasını sağlar. Bunların hastanın kendisine duyduğu öfkenin azalmasına katkısı olabilir. Elbette hastanın kendisini anlaması, bunun da yardımıyla kendisiyle ilişkisinin artması ve düzelmesi önemli yararlar sağlar ama asıl olan, her zaman "şimdi ve burada" olandır; hasta ile terapist arasındaki gerçek ilişkidir.

Yardım almak üzere gelmiş olan insanı tanıma ve anlama sürecinde ve ardından da "büyütme" denebilecek süreç içinde karşımdaki insanın kişilik örgütlenmesini ve duygu dünyasını anlamamda bana çok yardımcı olan bazı önemli kavramları tanımlamak ve anlatmak istiyorum.

Duygu, zihin ve hâkim duygu kavramları üzerine

Zihnimizin ve farkındalığımızın arka planını, duygu dünyamız oluşturur. Asıl yaşananlar hep duygulara ilişkindir; her deneyimin rengi, kokusu, tadı duygularla oluşur. Akıl kuru söz ve mantık olarak kalırken, duygular bazen çok rahatsız edici, acı verici ve çok kaçınmak istediğimiz bir içerikte bile olsa, bize ve hayatımıza canlılık ve anlam katar. Hatta daha ileri gidip, duyguların bizi bir robot gibi olmaktan kurtararak canlılığımızı ve hayatımızın anlamını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Duygular, içinde bulunduğumuz durumun iç gerçekliğimiz tarafından nasıl algılandığını, değerlendirildiğini ve yorumlandığını gösteren sinyallerdir. İrademizden bağımsız olarak oluşan iç gerçekliğimiz, üzerinde bir tahakküm ve kontrol oluşturamayacağımız bir "hakikat"tir. Duygular, kaynağını bu hakikatten alır ve bulunduğumuz farkındalık düzeyinde, daha yüzeyde yaşayan bize ve sonradan oluşmuş zihnimize bu hakikatten iletilen yönlendirici ve etkili olacak kapsamda bilgilerdir.

Duygu durumumuz bize içsel gerçekliğimizi ve bununla ilişkili olan dışsal gerçekliği nasıl algıladığımızı gösterir. Örneğin sevinç duygusu bir hazzı yaşadığımızı veya önemli bir kaygı ve endişe sebebinin ortadan kalktığını iletir. Ya da suçluluk duygusu bir sevgi nesnesine zarar verdiğimizi, onun sevgisini kaybetme tehlikesinin oluştuğunu veya beklentilerimize, amaçlarımıza uygun davranamadığımız için gerçekleştirmek istediğimiz amaçlara zarar verdiğimizi bildirir. Böylece içsel gerçekliğimiz durumun değerlendirmesini bir duygu olarak zihinsel alana ve bilince aktarmış olur. Bu haliyle duygular, oluşma sürecinde sözel değildir; söz öncesi dönemden beri var olan, canlı ve yaşayan (deneyimleyen) tarafımızdan gelmektedir. Anne karnında da bebeğin duyguları vardır. Ayrıca anne karnındaki bebeğin annenin duygularını algıladığını söyleyen birçok araştırma vardır.

Bir de düşünen, değerlendiren, tanımlayan tarafımız vardır. Bu tarafımız, bilindiği gibi **zihin**dir. Zihin doğumla beraber gelmez, sonradan oluşur. Bebek, dışındaki dünyayla etkileşimi içerisinde bu dünyanın bir iç temsilini oluşturur; dış dünyayı soyutlayarak içselleştirir. Bu içimizdeki dış dünyaya, zihin diyoruz. Sözel her türlü etkinlik, zihin tarafından gerçekleştirilir. Düşünme yeteneği de zihne aittir; bu nedenle, düşünmenin kelimelere ve kavramlara ihtiyacı vardır. Oysa duygular içsel hakikatimizin dolaysız ifadeleri olduğu için, kişi üzerindeki yaptırımları sözcüklerden ve akıl yürütmeden daha fazla ve etkilidir.

Bir insanın düşünceleriyle duyguları çatışmaya başladığında, duygular aslını, kendisini, düşünceleri ise ona dışarıdan aktarılmış, öğretilmiş olanı temsil eder. Duygu dünyasıyla ilişkisini kesmiş insanların kendilerini bir oyun içerisindeymiş gibi hissettiğini, hem kendilerinin hem de hayatlarının hakikiliğini algılayamadıklarını görürüz. Zihin ile duyguların ahenk içinde çalışması ise, zihin tarafından ve kendiliğinden geçekleştirilemez. Zihnin duyguları bir yerden öğrenmesi gerekir. Bu da ancak, insanın annesinin, bebekliğinden itibaren onun duygu dünyasını hissetmesi ve anlayabilmesiyle mümkün olur.

Öyleyse şöyle bir saptama yapabiliriz: Anne karnını ve doğumu da kapsayacak biçimde, yaşanmış bütün deneyimlerle bir içsel gerçeklik oluştururuz. Bu gerçeklik bize kendisini duygularla belli eder. Bu içsel gerçekliğin örgütlenme biçimleri ise kişilik örgütlenmeleri ve onun bir alt kategorisi olarak da kişilik yapılanmalarıdır. Kişilik yapılanmaları, bütün sistemler gibi önce varlığını sürdürmek, daha sonra da kendini gerçekleştirmek ve üretmek amacındadır. İnsan denilen varlık da öncelikle korunmak, kendini onarmak, bozulan dengesini yeniden tesis etmek, değişen koşullara ayak uydurmak için yeterliliğini artırmak, daha sonra da gelişmek, büyümek ve üretmeyi temin etmek zorundadır. Bunları gerektiği gibi yapabiliyorsa, kişi kendisini canlı, güvende, huzurlu ve doygun hissedecektir. Bu amaçların karşılanması öfkesiz, korkusuz, müsterih ve sevgi dolu olmak gibi bir duygusal durum yaratır. Mutluluk olarak adlandırdığımız, bu duygudan başka bir şey değildir; içsel hakikat açısından her şeyin yolunda olma halidir. Aksi takdirde gergin, sıkıntılı, öfkeli ve korku içinde olunacaktır.

Sonuçta, iç gerçekliğimiz durumu algılamış, yorumlamış ve buna uygun bir tepki oluşturmuştur. Bu tepki ister sevinç, ister üzüntü olsun, bir duygu olarak içimizi kaplar. Dolayısıyla diyebiliriz ki, sistem, kendisi hakkında duygular aracılığıyla bilgilenir. Bu sayede, duygu diliyle zihne iletilen bilgi iç gerçekliğimizin ne durumda olduğunu zihinsel olarak idrak

etmemizi ve anlamamızı mümkün hale getirerek kendimizi doğru idare etmemizi sağlar. Bunların sonucunda da, bebeklikten itibaren birikmiş birçok deneyimi, kişilik yapımızın imkânlarını ve sahip olduğumuz malzemeyi kullanarak uygun çözümler ararız.

Ruhsal enerjimizin çok büyük bir kısmı ise, iç gerçekliğimizin dayattığı öncelikli amaçlar için kullanılır. Bu öncelikli amacın ne olduğunu tayin eden duygu, bir insanı anlamakta özel bir öneme sahiptir. Karşınızdaki insanın duygusal dünyasını keşfetmeye çalıştığınızda, bütün davranışlarını ve seçimlerini etkileyen, insanı hayalci, tedbirli veya cesur yapan, arka planda çok etkili bir biçimde çalışan bir duygu olduğunu fark etmeye başlarsınız. İnsanı yöneten bu temel duyguyu, "hâkim duygu" olarak adlandıracağım. Ruhsal yönelimimizin, günlük eylemlerimizin, seçimlerimizin, kendimize kurduğumuz dünyanın niteliklerinin en önemli belirleyicisi, "hâkim duygu"dur. Hayatımızı nasıl bir çizgi üstünde yürüttüğümüzü bu duygu tayin eder; çoğu zaman insanın iç dünyasını oluşturan diğer duyguların ne içerikte ve ne yoğunlukta olabileceğini belirleme gücüne de sahiptir. "Hâkim duygu", ruhsal yapılanmanın örgütlenme düzeyine göre değişir ve yapılanma amacını gerçekleştirir.

Normal gelişen bir çocuğun hayatının değişik dönemlerinde hâkim duygu değiştikçe, çocuğun duygusal dünyasının da nasıl değiştiğini gözlemek mümkündür. Çocuktaki büyümeyi, en şaşmaz biçimde bu duygusal dönüşümde izleriz. Birçoğumuz büyüdükçe duygularımızın da değiştiğini hatırlarız. Birçok insan, daha önce kıskandığı ve neredeyse yok olmasını istediği kardeşlerini daha sonraları nasıl sevmeye başladığını hatırlar. Oysa kişilik örgütlenmesi bebeksi düzeyde kalan birisi için kardeş kıskançlığı hiçbir zaman tam anlamıyla geride bırakılamayacaktır. Bebeksi kişilik örgütlenme düzeyindeki bir insanın yapabileceği, kıskançlığının hayatı bozmasına izin vermemek, onu denetimi altında tutmaya çalışmak veya belli etmemekten ibarettir.

Bir insanı hangi hâkim duygunun yönettiğini anladığınızda, kişilik örgütlenmesinin düzeyinin ne olduğunu da anlamış olursunuz. Örgütlenme düzeyinin ve buna bağlı yapılanmanın en basit olduğu (bebeksi) durumda amaç ruhsal sistemin çökmesinden, yani akıl hastalığından ve fazla öfkenin neden olduğu ruhsal acıdan korunmakken, en yüksek düzeydeki örgütlenmenin amacı sevgi duygusunu çeşitli biçimlerde tezahür ettirmektir.

Üç hâkim duygu

Normal bir insanın hayatında hem kendi bütünlüğünü muhafaza etmek, hem dışındaki dünyaya uyum sağlamak, hem de sözgelimi çocuk büyütmek gibi değişik amaçları kapsayan ve değişik duyguları harekete geçiren yaşantılar vardır. Hayatımızı sadece tamamen yeterli ve hazır olduğumuz alanlarda yaşamıyoruz. Kimimiz iş hayatında, kimimiz karşı cinsle olan ilişkisinde, kimimiz de ebeveyn olarak zorlanıyoruz. İnsanlar, fazlasını yapabilmeyi çok isteseler bile, kişilik yapılanmalarının ve ruhsal malzemelerinin dayattığı sınırlar içerisinde var olmak zorundadır; bu sınırların dışında ise yeterli olamadıklarını ve yerlerini dolduramadıklarını görmek zorunda kalırlar. Bütün bu yaşantılar acı, sevinç, kendine güven, yetersizlik, suçluluk gibi birçok duygu oluşturur. Fakat bu duygular herkeste aynı içerikte değildir. Kimisi yaptığı bir yanlışı insani bir hata olarak değerlendirilirken, aynı durum başka birisi için büyük bir utanma konusu olacaktır. Bu farkı, büyük ölçüde “hâkim duygu” oluşturur.

İnsanın nasıl bir dünyada yaşadığını hâkim duygusu ve bununla beraber duygu dünyası belirler. Yaşadığımız dünya korku dolu bir yer midir, içinde sevgi var mıdır, bizi içine kabul etmekte midir, yoksa her an bizi dışlayacak bir yer midir? Böyle olunca, hâkim duygu insanın birçok tutumunu, dünyaya bakışını ve kişilik özelliklerini belirleyecektir. Örneğin korkuları

fazla olan bir insanın çok temkinli olması ve hayatın tehlikelerini gözünde büyütmesi beklenir. Bu insanın ebeveyn olduğunda korkularını çocuğa yansıtmaması, çocuğun bu tutumdan etkilenmemesi ve korkak bir çocuk olmaması beklenemez çünkü çocuğunu fazlasıyla korumaya çalışacak ve kendi korkuları yüzünden çocuğun dünyayı olduğundan daha tehlikeli bir yer olarak algılamasına yol açacaktır. Bu kişi, çocuğun yaşam deneyimini fazlasıyla sınırlar ve ürkek olmasına yol açar. Ebeveyn, çocuğun dış dünyaya yönelmesini geciktirdiği için ebeveyn olarak en uygun büyütme koşullarını oluşturamayacaktır.

İnsanın doğumundan sonra içinden geçtiği üç büyüme dönemine karşılık geldiğini düşündüğüm üç kişilik örgütlenme düzeyi ve bu düzeylerin hâkim duyguları şunlardır: “Kendini kötü hissetmekten kaçınma” (bebeklik çağı), “hayatta kalma dürtüsü” (erken çocukluk çağı) ve “sevgi duygusu” (3 yaş sonrası çocukluk ve erişkinlik çağı).

İnsanların kişilik sistemleriyle ilgili gözlemler arttığında, bazı kişilik sistemlerinin öncelikli olarak insanın dağılmaktan, parçalanmaktan, bütünlüğünün bozulmasından kaçınmaya çalışması üzerine kurulduğunu görürüz. Bu durumda ruhsal yapılanmanın önceliği, tamamen, kendini bir sistem olarak sürdürme amacını gerçekleştirmektir; bütün çaba, yok olmaktan kaçınmaktır. Bu durumda sistem zayıftır ve dengesi her an bozulabilir. Bu, bebeklikteki duruma benzer.

Bebeğin ruhsal alanının, doğum travmasındakine benzer bir biçimde yok olma korkusu ve yok edici bir öfke ile dolmaktan korunması gerekir. Bu travmatik durumun sürüp gitmesi, var olamamak anlamına gelir. Bu nedenle, doğumdan itibaren ruhsal refleksler, bebekte büyük bir gerginlik, benlikte parçalanma ve bununla beraber açığa çıkan yok olma ve hiç olma korkularından kaçınmayı sağlayacak şekilde oluşmuştur. Bebek gerginleşmeye ve korkmaya başladığında annesini istemeye, huzursuzlanmaya ve ağlamaya başlar. Bu belirtiler bebekte yok olma korkusunun başladığını gösterir. Bebeklik döneminde anne, bebeğin kendini kötü

hissetmesini engelleme işlevini üstlenmiştir ve bebeğiyle ilişkisi ne kadar güçlüyse, bu işlevi o kadar iyi biçimde yerine getirir. Bebeğin bütün ruhsal sistemi "**kendini kötü hissetmekten kaçınmak**" üzerine kurulmuştur.

Örgütlenme düzeyinin en basit seviyede olduğu bu kişilik sisteminde bütün çaba, yoğun bir gerginlik, sıkıntı ve yok olma korkusundan oluşan bir duygu karışımından kaçınmaktır. Böyle insanlar ağırlıklı olarak kendilerini öfkelerinin artmasından ve ağır bir değersizlik duygusundan korumaya çalışırlar. Bebeklikte annenin yaptığını, bu kişilerde oluşan kişilik sistemi yapmaya çalışmaktadır. Zaten kaçınmaya çalıştıkları ağır duygular ortaya çıkarsa bütün işlevselliklerini kaybederek çocuklaşır, hatta bebekleşirler. Kendilerini tekrar toparlayana kadar bakıma ve ihtimama muhtaç hale gelirler. Bu kişilik organizasyonuna sahip kişilerde çok fazla haset ve yok edici öfke vardır; yok olma korkusu taşırlar; ruhsal olarak hastalanma riskleri vardır.

Doğal olarak bu insanların öncelikleri kendilerini korumak olduğu için, en fazla donanım ve vericilik gerektiren, hayatın en zor alanını oluşturan sevgi ilişkilerinde yerlerini doldurabilmeleri zordur; eş ve ebeveyn olarak zorlanacaklardır. Dışarıdan bakılınca kendi merkezli, bencil, sorumluluklarını yeterince yerine getiremeyen, rahatına ve keyfine düşkün kişiler olarak görüleceklerdir. Aslında öncelikleri kendilerini gergin, sıkıntılı ve öfkeli olmaktan, yok olma korkularından korumak ve bu nedenle kendilerine iyi gelecek fantezilerini sürdürmek olan bu insanların elinden gelen ancak bu kadardır.

Bir üst kişilik sistemine geçebilmiş insanlarda ise çeşitli ruhsal sorunlar olabilir ama ruhen hastalanma tehlikesinden uzaklaşılmıştır. Bu kişilik organizasyonundaki kişiler bulundukları ortamla baş etmeye, yeterlilik geliştirmeye, dünyanın tehlikelerinin altından kalkmaya ve bunların sonucu olarak da dünyayla uyumlu olmaya çabalarlar. Onlar için yeterliliklerini artırmak, güçlenmek, kendilerini güvence altına alabilmek, "**hayatta kalma**"yı garantilemek

en önemli amaçtır. Bu insanların duygu durumu, annesine bağlanmış, onun sevebileceği bir çocuk olmaya çalışan 2 yaş çocuğu gibidir. Korkulardan kurtulmanın, dünyayı kendileri için daha az tehlikeli bir yer haline getirmenin ve kendilerini güvence altına alabilmenin yolunun donanım sahibi olmaktan, güçlenmekten geçtiği, bu kişilik örgütlenmesindeki kişiler tarafından iyice anlaşılmıştır. Dış dünyayı sevebilmek ancak bu aşamadan itibaren mümkün hale gelmeye başlar çünkü herhangi bir şey bizde büyük bir korku yaratıyorsa ve varlığımızı tehdit altında tutuyorsa onu sevebilmemiz mümkün değildir. Bu kişilik örgütlenmesinin hâkim duygusu, "**hayatta kalma dürtüsü"**nü gerçekleştirebilmektir.

Normal gelişme koşullarına sahip bir çocuk 3 yaşından sonra anne ve babasını oldukları gibi sevmeye, onların da ihtiyaçları olduğunu anlamaya başlar. Kız ya da erkek çocuğun bu süreçte oyunlarında, fantezilerinde, hayatta üstleneceği rollere kendisini hazırladığını gözleriz çünkü anne babalarının varlığında korkularından kurtulmuşlardır ve artık ruhsal meşguliyetleri gelecekte üstlenecekleri rollere hazırlanmak üzerinedir. Bu çocuklar gelecekte dünya gerçeğinin altından kalkabilecek donanımı oluşturmaya çalışmaktadır. Kişilik sistemleri gereği hayatı sevebilir ve içlerindeki sevgiyi kendilerini geliştirmek, sevdikleri varlıklar için emek vermek, sorumluluk üstlenmek, hayatı ve ilişkileri üretmek için kullanabilirler. Bütün örgütlenmiş sistemlerde olduğu gibi, insanın da ruhsal yapılanması ne kadar zayıf ve tehlikelere açıksa o düzeyde korunma amacı, ne düzeyde güçlü ve sağlamsa o düzeyde üretkenlik, yaratıcılık, verimlilik ve mutluluk amacı öne çıkar. Bu kişilik örgütlenmesinin hâkim duygusu, "sevgi"dir.

Bu aşamada, "kendini kötü hissetmekten kaçınma"ya ve "hayatta kalma dürtüsü"ne duygu ismini vermenin doğru olup olmadığını tartışmak isterim. Adı üzerinde, birisine "kaçınma reaksiyonu", diğerine "dürtü" demekteyim. Kaçınma reaksiyonu olarak adlandırdığımız tutum güçlü olduğunda ve zihinle denetlenemez bir özellik gösterdiğinde reflekse benzer bir

davranışı akla getirmektedir. Gerçekten de, “kendini kötü hissetmekten kaçınma” neredeyse bir refleks gibidir. Bir insanın, her yaptığı şeyin ve her türlü eğiliminin altında “kendini kötü hissetmekten” kurtulma arzusunun yattığını anlaması bu eğilimlerini değiştirmez; bu eğilimler akılla denetlenemez. Reflekse benzer kaçınmayı harekete geçiren, “gerginlik, sıkıntı, öfke ve korku” karışımı bir duygudur. Bu duygunun belirmeye başlaması, derhal bundan kurtulacak yolların aranmasına neden olur. Birçok savunma mekanizması hizmete sokulur ve bu duygu ortadan kaldırılmaya çalışılır. Durum, insan bedeninin acı veren bir uyaran karşısında hissettiğinden farksızdır.

Bu duygu filozoflar, yazarlar, psikoloji ve psikanalizin kurucuları tarafından çeşitli isimlerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna anksiyete, anguaz, öfke, kaygı, bunaltı, elem gibi isimler verilmiştir. Bu tanımların ve isimlerin hiçbirisinin burada anlatmaya çalıştığım duyguyu tam karşılamadığı kanaatindeyim. Bu duygunun nereden kaynaklandığını ve tanımlanmasını ileri bölümlere bırakarak, kısaca, kendini kötü hissetmeye yol açan duygunun “**yok edici öfke**” ve “**yok olma ve hiçleşme, hiç olma korkusu**”nun bir karışımı olduğunu ve bu iki duygunun ortaya çıkmasının büyük bir gerginlik doğurduğunu söyleyebilirim.

Hayatta kalma dürtüsünün ruhsal alana çıkması ise bir duygu aracılığıyla olur. Biz böyle bir dürtümüz olduğunu bu duygu aracılığıyla anlarız. Hayatta kalmamızı tehdit eden her şey bizde **korku** uyandırır; dolayısıyla korku, hayatta kalma dürtüsünü aktif hale getirir ve bu korku sayesinde hayatta kalmayı becerebiliriz. Bu yüzden, hayatta kalma dürtüsünün, nihai amacı olan hayatta kalma durumunu korku duygusu sayesinde gerçekleştirebildiğini söyleyebiliriz. Bu kişilik örgütlenmesindeki korku, ilk kişilik örgütlenmesindeki yok olma korkusundan farklı olarak “**tehlikeler karşısında duyulan korku**”dur.

“Gerçeklik sevgisi” olarak da nitelediğim üçüncü kişilik örgütlenmesinde **sevgi**nin duygu olarak yöneticiliği net bir şekilde görülür. Bu üçüncü ve en gelişkin kişilik örgütlenmesindeki

temel amaç kendimize sevgi içinde yaşayabildiğimiz bir dünya kurmaktır. Çalışkanlık, dürüstlük, adil olmak, hak hukuk bilmek, kimseyi kullanmamak gibi özelliklerimiz bu amaca erişebilmek içindir.

Her bir kişilik örgütlenme düzeyinin hâkim duygusu farklıdır ve hâkim duygu bütün sistemin arka planını oluşturur; her şey bu duygunun zemini üzerinde oluşur, dolayısıyla, devamlı ön planda hissedilen bir duygu değildir. Örneğin bebeksi öfkesi çok fazla olan ve bu sebeple işlevselliği sınırlı, bazen hastalanma riski taşıyan bir insan, içinde oluşan "kendini kötü hissetme" duygusuyla aslında farkında olmadan öfkesinin yatıştırılması için çabalar. Bunu yapan bilinçli kendisi veya zihni değildir, kişilik sistemidir. Aynı şekilde, korkusu fazla olan bir insan birçok tedbir alarak bu duygusunu hiç fark etmeden yaşayabilir, ama aslında hayatı korkusu tarafından yönetilmektedir. Bazen bir duygunun şiddeti bütün ruhsal yapılanmayı tek bir duygu durumuna ve amaca kilitleyebilir. İnsanı başka hiçbir şey hissedemez ve düşünemez hale getirebilir. Sözgelimi yukarda sözünü ettiğim "kendini kötü hissetme" duygusu ya da korku duygusu da şiddetli olduğunda insanı böyle bir duruma sokar; kişi hiçbir işlev göremez hale gelir.

Hâkim duygu ve duygusal çatışma

Duygular, kişinin davranışlarının amaçlı olabilmesi için gereklidir. Aksi takdirde ya kişi ne yapacağını bilemez ya da hayatı sürekli kendi kendini tekrar eden bir oyuna dönüşür; monoton, sıkıcı, anlamsız ve heyecansız bir hayat yaşanır. Duygu dünyalarıyla ilişkisini kesmiş insanların kendilerini bir oyunun içindeymiş gibi hissettiklerini, hem kendilerinin hem de hayatlarının hakikiliğini algılayamadıklarını ve sıklıkla anlamsızlık ve yabancılaşma duygularının ortaya çıktığını görürüz. Duyguların kullanılamamasının kişiyi ne kadar işlevsiz

hale getirdiği konusundaki en görünür durumlardan biri, iki zıt duygunun aynı anda hissedildiği duygusal çatışmalardır. Duygusal çatışmaların en yoğun olduğu durumlarda kişilik bütünleşmesi tamamlanmamıştır; kişinin bir tarafı bir şey isterken, başka bir tarafı tam tersini istemektedir. Çatışma durumları, bir duygunun öne çıkıp belli bir amaca doğru hareket edilmesini sağlayamamasının örneklerini oluşturur.

Bazen de gerçekçi tarafımız ile fantezi dünyamız arasındaki çatışma bizde acılı bir kararsızlık durumu oluşturur. Bir hasta, beraber olduğu kız arkadaşıyla ilgili olarak büyük bir kararsızlık içindeydi; onunla evlenme isteğiyle ayrılma isteği arasında gidip geliyordu. Şikâyetlerinden, kadın arkadaşını fantezilerindeki ilişkiyi oluşturamayacak birisi olarak değerlendirdiği fakat bir yandan da kadına, ondan ayrılmakta zorlanacağı bir ruhsal yatırımı yapabildiği anlaşılıyordu. Aslında hasta kız arkadaşını seviyordu ama fantezilerini de seviyordu ve bunlardan vazgeçemiyordu. Bu durum hastada birbiriyle çelişen duygular uyandırıyordu. Aslında hastanın gerçeğe yönelmiş tarafıyla fantezilerinden vazgeçemeyen tarafı arasındaki çatışma gerçeklik sevgisinin artmasıyla çözülür ve kişilik bütünleşmesinin önündeki engel kalkmış olur. Bir tarafımız bir şey, başka bir tarafımız da onun tam tersi bir şey söylediğinde, bir duygunun öne çıkarak yönlendirici olamadığı bir durumla karşı karşıyayız demektir. Bu durum bizi karar veremeyecek, iş göremeyecek bir hale getirir.

Ne yapılması gerektiğini gösteren hâkim ve yönlendirici bir duygunun beliremmesi, kararsızlık olarak görünen bir hareketsizlik yaratır ve işlevsellikte kayıp oluşturur. Bu çatışma durumlarında, ruhsal sistemin amaçlı bir biçimde çalışabilmesi için yönlendiren bir duyguya ne kadar ihtiyacımız olduğunu net olarak görürüz. Bazı kişilik yapılanmalarında, örneğin obsesif özellikleri belirgin olan kişilerde, kişinin kendisini aklıyla idare etmeye çalıştığını ve duygularını yeterince ciddiye almadığını görürüz. Bu insanlar sürekli birtakım kararlar verirler ama bunları -nedenini tam anlamadan- bir türlü uygulayamazlar. Hatta bu sebeple

kendilerine çok kızarlar. Halbuki aslında yanlış kararları uygulamaya çalışmaktadırlar. İçsel gerçekleri, duygularını hesaba katmadan verdikleri kararlara, yanlış kararlara direnmektedir.

İnsanın iç dünyasında büyük bir öfke veya korku uyandığında, sürekli bu duyguları hissederek yaşamak çok zor olduğundan, bir süre sonra kişi duygusal dünyasıyla ilişkisini keser ve hiçbir şey hissetmeden yaşamaya başlar. Örneğin deprem gibi çok büyük bir tahribat oluşturan tabii afetlerden sonra, toplama kamplarında bulunan insanlarda ya da travmatize edici herhangi bir olaydan sonra bu hissizleşmeyi görürüz. Duyguların hissedilememesi insanları amaçsız, oradan oraya sürüklenen, pusulası bozulmuş bir gemi haline getirir. Bundan da anlaşılıyor ki, insanın kendisini doğru idare edebilmesinde duyguların çok önemli bir işlevi vardır; duyguların yönlendirici olamaması kararsızlık, boşluk, kaybolmuşluk hali yaratır.

"Hâkim duygu" ya da "yöneten duygu" ismini verdiğim kavram, ruhsal yapılanmanın işlevselliğinde bir kayıp olmadan varlığını sürdürebilmesi için ruhsal sistemin kullanmak zorunda olduğu yön gösterici bir duygudur. Bu duygunun olmaması halinde ruhsal sistem kendini doğru idare edemeyecektir. Örneğin "kendini kötü hissetmekten kaçınma" duygusu, kişinin öfkesindeki artışın hastalanmaya, "psikoza" varmasını engeller. Ya da "hayatta kalma dürtüsü" ve hayatta kalmanın tehlikeye girdiği durumlarda oluşan korku kişinin kendisini geliştirmesini, yeteneklerini artırmasını, tedbirler alarak kendine bir dünya kurmasını sağlar. Eğer bunlar yapılamazsa, kişi kendisini güven içinde hissedebildiği çok kısıtlı bir alanda yaşamak zorunda kalır.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, bütün ruhsal sistem bu hâkim duyguyu hesaba katarak ve rehber alarak örgütlenmiştir. Bu yüzden, var oluşumuzun her alanında büyük bir etkisi vardır. Hâkim duygu kişiliğin parçalanmadan ve bölünmeden tutarlı bir bütünlük taşımasını, kişilik sisteminin kendi gerçeğine en uygun verimliliği yakalamasını mümkün kılar. Bu kadar önemli bir işlevi olan bir duygunun çok fazla etkili olması ve bütün sistemi yönetmesi de zaten

beklenir. Hâkim duygunun hangisi olacağını tamamen içsel gerçekliğimizin, hakikatimizin nitelikleri belirler. Temel belirleyici faktör, ruhsal enerjimizdeki öfke içeriğidir. En öfkeli içerikte en bebeksi örgütlenme biçimi olan "kendini kötü hissetmekten kaçınma" durumu mukadderdir. Öfkenin en az olduğu durumlarda ise kişiyi gerçeklik sevgisi yönetir.

Demek ki hâkim duygu ruhsal sistem üzerindeki etkinliğini yine duygular aracılığıyla gerçekleştiriyor. "Kendini kötü hissetmekten kaçınma" önceliğini yaratan etken, büyük bir ruhsal acı kaynağı olan, "gerginlik, sıkıntı, öfke, korku" karışımı olan duygudur. Neredeyse, yandığında refleks olarak elimizi çekmemiz gibi, söz konusu karışım ortaya çıktığında da bu yakıcı duygudan kaçınacak bir yol ararız. Eğer bir insanın iç dünyasında bu taşınamaz duygu karışımı fazla kalmışsa, bunun ortaya çıkmasından kaçınmaya çalışmaktan başka yapabileceği bir şey yoktur. Zaten bu duygu karışımından kaçınamamak travmatik bir durumun ortaya çıkmasına yol açar, büyük bir ruhsal hasar oluşur.

"Hayatta kalma dürtüsü", tehlikeler karşısında duyulan korku duygusu aracılığıyla etkisini sürdürür. "Sevgi" duygusu ise dünyanın ve başta kişinin kendisi olmak üzere insanların sevilebilir olmasını sağlamaya çalışır. Bütün bu sebeplerle, anlatmak istediğim kavramı en iyi karşılayan terimin "hâkim duygu" veya "yöneten duygu" olduğunu, buna tekabül eden duyguların da "yok edici öfke" ile beraber "yok olma korkusu", "tehlikeler karşısında duyulan korku" ve "sevgi" olduğunu düşünüyorum.

Sistemin aklı

Hâkim duygunun kişiliğin parçalanmadan ve bölünmeden tutarlı bir bütünlük taşımasını, kişilik sisteminin kendi gerçeğine en uygun verimliliği yakalamasını mümkün kılması bize, kişilik örgütlenmelerinin kendine göre bir "akıl" taşıdığını düşündürmektedir. "Sistemin aklı"

diyebileceğimiz bu unsur, sistemin iyi olma halini sağlamaya ve sürdürmeye yöneliktir. İnsanın kendi iradesi ve değer sistemi, “sistemin aklı” üzerinde hiçbir zaman egemenlik oluşturamaz. Çoğu zaman deneyimlerle şekillenmiş olan ve zihinden tamamen bağımsız olan bu yapı, akıldan daha bilgedir. Neredeyse fizik kanunları kadar etkin kanunlar söz konusudur; sistemin kendi gerçeğinden kaynaklanan rasyonalitesi, aklın, değer yargılarının ve zihnin müdahalelerine rağmen hükmünü sürdürür.

İnsanın kendi aklından ve iradesinden daha güçlü, çoğu zaman daha bilge bir “sistem aklı” olduğu düşüncesi, tarih boyunca da birçok metafizik kavramın oluşturulmasına ve kullanılmasına yol açmış olmalıdır. Bu sistemin nasıl oluştuğunu ve nasıl böyle bir işlev oluşturabildiğini tartışmak gerekir diye düşünüyorum.

En ilkel ve bebeksi kişilik örgütlenmesi olan “kendini kötü hissetmekten kaçınma” üzerine düşünmeye çalışalım. Yeni doğan bebek meme emerken veya beslenirken karnını doyurmaktadır ama aslen kendisini daha iyi hissetmeye çalışmaktadır çünkü beslenmek, gerginlik oluşturan bir ruhsal enerjinin deşarjına ve rahatlamaya, bunun sonucunda da “kendisini daha iyi hissetmesine” yol açar.

Ruhsal olarak en ağır problem olan otizmde de benzer refleksler gözlenir. Otistik çocukların dönme ve sallanma gibi birçok davranışı kendini kötü hissetmekten kurtulup anne karnındaki huzuru tekrar yaşama, kendini iyi hissetme amacına yöneliktir. Fakat elbette yeni doğan bir bebek veya otistik bir çocuk davranışlarının anlamını bilmez. Meme emmenin ona neden iyi geldiğine, sallanmanın neden rahatlatıcı bir etki yaptığına dair en ufak bir fikri yoktur; bunu sağlayan, “sistemin aklı”dır. Bu akıl o denli güçlüdür ki, otistik bir çocuğun sallanma ya da dönme isteğini durduramazsınız. Hatta onu anlamayıp engellemeye çalıştığınızda kendini daha da kötü hisseder, anne karnına dönme isteği artar ve daha fazla sallanmaya veya

dönmeye başlar. Otistik çocuk ısrarla engellenmeye çalışılırsa, ortaya, çocuğun kendisine de yönelebilen müthiş bir öfke çıkar.

Buradan şöyle bir sonuç da çıkıyor: Demek ki canlılık baştan beri, doğumdan itibaren, anne karnı ile kıyaslandığında bir mutsuzluk kaynağıdır, kendini kötü hissetmeye müsait bir durumun oluşmasına yol açar ve biz hep bu olasılıktan kaçmaya çalışırız. Bu, bir fizik kanunu gibi, bir refleks gibi etkili ve durdurulamaz bir eğilimdir. Kendini kötü hissetmek olarak adlandırdığım durumda ortaya çıkan korku, gerginlik, sıkıntı ve öfke karışımı duygu da tabiatı gereği bundan kaçınma çabası oluşturur.

Doğum, insan yavrusunda büyük bir ruhsal altüst oluşa sebep olur. Bebek doğum sırasında kendisini "hiç olmuş", "yok olmuş" hisseder. Fakat kedi ve köpek gibi evcil hayvanların yeni doğmuş yavrularını gözlediğinizde, onlarda doğum travmasına rastlamazsınız. Yavrular acıkmayla ilgili bir gerginlikten kaçınmayı bilir gibi davranırlar. Karınları doyduğunda sanki anne karnındaymış gibi yaşamayı sürdürürler. Dış dünyayı yavaşça fark ederler ve dünya onlarda korku yaratmaz, sanki hep oradaymış gibi davranırlar. Halbuki insan yavrusunun dengesi çok kolay bozulur ve yeni doğan bebeğin annesine ihtiyacı sadece doyurulma, bakılma içerikli değildir; anneye gerginliğin ortadan kaldırılması gibi ruhsal bir ihtiyacın da olduğu gözlenir. Bebeğin dengesinin çok kolay bozulmasından dolayıdır ki, insan yavrusu kendini kötü hissetmekten kaçınmayı ustaca, bir refleks kadar etkili bir biçimde kullanmayı öğrenmek zorunda kalmıştır. Eğer bebek bu ustalığı edinemezse, büyük olasılıkla canlılığını sürdüremez, bağışıklık sistemi çöker ve bir sebeple ölür.

Bebek iyi bir annelik alıyorsa, büyüdükçe gelişir. Bunu sağlayan, bebeğe bakan kişilerin, özellikle annenin bebeği koruyan ve duyarlılık içeren tutumunun bebek tarafından içselleştirilmesidir. Anne, daha baştan itibaren bebeğe gösterdiği duyarlılıkla onun kendisini kötü hissetmesini engellemeye çalışır, yani bebeğin doğal sistemine uygun davranır. Annenin

bebeğe karşı hissettikleri arasında onun mutlu, huzurlu ve iyi olmasını dilemek ve bunun gereklerini yerine getirmek vardır. Böylece bebek, annenin kendisiyle kurduğu ilişkiyi bütünleşme döneminde -bebekliğin 6. ayı ile 9. ayları arası- içselleştirir ve kişilik örgütlenmesinin travmadan korunma refleksine uygun bir etki, içselleştirilmiş annelik olarak bebeğin yapısına eklenmiş olur. Bu sayede bebek, büyüdükçe çocuk ve erişkin de kendisini mutlu, huzurlu ve doygun bir durumda tutmaya çalışır. Normal koşullarda hayatı boyunca da ustalaşarak bu tutumunu sürdürür. Bir anlamda kendisine annelik yapmayı sürdürür.

Annenin tutumunun doğru bir sistem aklının oluşmasında ne derece önemli bir rolü olduğunu, ağır problemli insanlarda görürüz. Böyle insanlar kendilerini huzurlu, mutlu, güvenli olacak şekilde idare edemezler. Anne zamanında bu rasyonaliteye uygun davranamamışsa, insan da sürekli kendisinde gerginlik oluşturacak şekilde yaşar.

Yirmili yaşlarının sonlarındaki bir erkek hasta, devamlı kendisini başkalarıyla kıyaslıyordu. Başkalarının özellikleri ve sahip oldukları gözünde büyüyor, kendini ise devamlı yetersiz ve eksik buluyordu. Bu hasta, bu özelliğiyle intihar düşünceleri taşıyor ve acı çekmekten bıktığını söylüyordu. Hastanın devamlı hasedini kaşıyarak yaşaması ve kendini haset içinde yanar bir hale getirmesi ona yardım etmeyi çok zorlaştırıyordu. Hastanın kendisini devamlı kötü hissettiren yapısı son derece dikkat çekiciydi. Annesi, bütün çocukluğu ve gençliği boyunca oğlunu başkalarıyla kıyaslayarak terbiye etmeye, devamlı yeğenleri, komşu çocuklarını örnek göstererek oğlu üzerinde bir baskı oluşturmaya ve böylece onun daha başarılı olmasını sağlamaya çalışmıştı. Hasta da aynı tutumu, kendisinde sürekli bir gerginlik, öfke ve haset oluşturmasına rağmen, annesinin kendisiyle kurduğu ilişki biçimini devam ettiriyordu. Bu örnek, annenin tutumunun kişilik yapılanmasını yöneten “sistem aklının” oluşmasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Kişilik sistemlerinin genel işleyiş biçimi, varlığını sürdürmek ve verimli olmak gibi bir sistem aklını taşır. Bu sistem aklının büyük oranda annenin bebeğini/çocuğunu hayatta tutmak ve korumak, onun iyiliğini istemek, ona verebileceklerini elinden geldiği kadar verebilmek gibi duygu ve isteklerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bebekliklerinde anneyle yeterince yoğun bir ilişki yaşayabilmiş insanlar, annenin iç dünyasının bir parçası olan bu duyguları sezerek içselleştirirler. Bunların bebeklikte içselleştirilmesi, zihinden ve akıldan bağımsız bir biçimde hayat boyu etkili olmalarına yol açar; kişinin kendisiyle ilişkisinin doğal içeriğini oluşturur. Akıl hastalığı düzeyinde problemleri olan insanlarda, kişinin kendisine sevgi ve şefkat duyması anlamındaki sistem aklının ya hiç olmadığını ya çok yetersiz olduğunu görürüz. Hastalığın seyrinde bu özelliğin çok önemli bir payı vardır. Kendine karşı sevgisi ve şefkati olmayan hastalar kronikleşme eğilimi gösterirler. Ayrıca annenin yakın korumasından ve itinasından yoksun büyüyen insanların çok kolay kaza yaptıklarını, kendilerini korumakta çok beceriksiz olduklarını da gözleriz.

Her kişilik örgütlenme düzeyinin temel prensipleri zarardan korunma, hayatta kalma, alabileceğini alma, yapabileceğini yapma gibi ortak özellikler gösterse de, hâkim duygu ile beraber “sistem aklı” da farklılık gösterir. Örneğin belli bir durum karşısında kendini kötü hissetmekten kaçınmak üzere yapılanmış insan ile gerçeklik sevgisi oluşturmuş insan farklı tepkiler verir. Bu iki insanın donanımı, duygusal dünyaları, öncelikleri arasındaki fark kendini herhangi bir olayın algılanmasında, yaşanışında, değerlendirilmesinde ve tepkilerin yansıdığı davranışlarda gösterir. En basitinden, kendini kötü hissetmekten kaçınmak üzerine yapılanmış insan ya başkalarını kabahatli bulmak eğilimindedir ya da kendisini ağır bir biçimde, günahkâr olarak tanımlayacak kadar suçlar. “Gerçeklik sevgisi” geliştirmiş insan ise sorumluluğunu alır ve deneyimi kendisiyle yüzleşme, ders alma ve gelişme için kullanabilir. Bu durumdaki suçluluk duygusu hatanın ağırlığı ve verdiği zarar oranında olacaktır.

Hâkim duygu üzerine iki örnek

VAKA 1

İlk hâkim duyguyu, “kendini kötü hissetmekten kaçınma” olarak adlandırmıştım. Aşağıdaki örnek, bu örgütlenmenin gelişmiş seviyelerine aittir, ilk basamakları ise şizofreniye kadar uzanır.

G., 40 yaşında, evli, erkek bir hasta. Karısıyla birlikte 14 yaşındaki oğullarının durumunu konuşmak için geldiler. Çocuk, evde her istediğini yaptırmak istiyor, istekleri yerine getirilmediğinde öfke krizleri içine giriyor, küfür ediyor, anne babasına saldırıyormuş. Anlatılanlardan, çocuğun dış dünyaya yönelemediği, daha çok evde oturma eğilimi gösterdiği, bu sebeple okul hayatını da sürdürmekte zorlandığı anlaşılıyordu. Okulda da arkadaşlık oluşturmakta, derslere katılmakla zorlanıyormuş. Daha çok evde olduğu ve annesi daha kural koyucu olduğu için annesiyle çok sık kavga ediyormuş ve bu kavgalar annesine küfürlü, sözel ve fiziksel saldırıya kadar varabiliyormuş.

Anne, çocuğun bu halde olmasının sorumlusu olarak babayı görüyor ve babanın küçüklüğünden beri çocuğun her istediğini yapmaya eğilimli olduğunu, çocuğa hiç kural koyamadığını, bütün kuralları kendisinin koymak zorunda kaldığını, bütün gün çocuğun isteklerine, sorumsuzluklarına kendisinin muhatap kaldığını ve “hayır” diyen kişi olarak çocuğun gözünde evdeki “kötüyü” temsil ettiğini anlatıyordu.

G., aile içinde otorite figürü olamadığını kabul ediyor, bu yüzden çocuğunun da zarar gördüğünü artık anladığını söylüyordu. Yine de çocuğu mutsuz gördüğünde buna

katlanamadığını, çok üzüldüğünü ve dayanamayıp istediği şeyi yapmaktan kendisini alamadığını ekliyordu. Ayrıca gerek evde, gerek dış dünyada aksamalarını fark ettikçe canının içki istediğini, son zamanlarda içme eğiliminin arttığını, ancak içince gerginliğinin azaldığını ve dinlenebildiğini ifade ediyor ve yardıma ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Bütün bu anlatılanlarla ve çocuğun babasının açık yardım alma talebi dikkate alınarak, seansların erkek ile sürdürülmesine ve gerektiğinde çocukla ilgili olarak da, anne babanın işbirliğini temin etmek üzere bir araya gelinebileceğine karar verildi.

Hasta, babasının arka planda olduğu ve ailenin yönetiminin annesinde olduğu bir ortamda büyümüş. Çocukları olana kadar karıkoca olarak çok iyi anlaştıklarını anlatıyor. G.'nin tüm ilişkilerinde gözlenen karakteristik yapı, karşısındaki kişilerin beklentilerine uygun davranmak ve onları memnun etmek; bunu sevilme ihtiyacına bağlıyordu. İşyerinde her işe kendisinin koşulduğunu ama hakkının verilmediğini, maddi koşullarını zorlayarak karısının isteklerini karşılamaya çalıştığını ama onun istek ve şikâyetlerinin bitmediğini, çocuğunu mutlu etmeye çalıştığını, her istediği oyuncağı almaya ve her istediğini yapmaya uğraştığını söylüyordu. Zaten gençlik yıllarının başlangıcından beri etrafındaki herkesin başı sıkıştığında kendisinden bir şeyler istediğini ekliyordu. Başka bir deyişle, bütün hayatını hem kendisini hem de etrafındaki insanların kendilerini iyi hissetmelerine adamıştı. Bunların karşılığını bulamamış olmaktan dolayı çok mutsuz olduğunu, ayrıca bu tutumunun kendisine, karısına ve çocuğuna zarar verdiğinin farkında olduğunu da belirtiyordu. Değiştirmeye çalıştığı ama değiştiremediği bu tutumun bütün problemlerinin temelini oluşturduğunu, değiştiremedikçe kendisine çok kızdığını söylüyordu.

G., oğlu ve karısı da dahil çevresindeki herkese, aslında onlardan beklediği tutuma uygun davranıyordu; sanki insanları memnun ederse karşılığında insanlar da onu memnun edermiş gibi bir farz ediş içindeydi. Bu özelliği, kişilik yapılanmaları "kendini kötü hissetmekten

kaçınmak" üzerine kurulu insanlarda görürüz; istekleri gerçekleştiğinde kendilerini "iyi" hissederler, gerçekleşmediğinde ise çok öfkelenirler. Hastanın duygusal dünyasına bakıldığında, bir bebek gibi her istediğinin olmasını beklediği, isteklerine duyarlılık gösterilmesini sevgi olarak tanımladığı görülüyordu.

Bu yapıdaki insanların bir bebekten farkı, başkalarına onlardan beklediklerini verebilmeleridir ve hayatlarının önemli bir kısmı kendilerine iyi gelecek durumlar tasarlayıp bunları gerçekleştirmeye çalışmak üzerine kuruludur. Tasarladıkları şeyleri gerçekleştirebileceklerine inandıkları sürece kendilerini iyi hissetmeye başlarlar ve bunları yapabilmek için çok fazla borca girmek, diğer sorumluluklarını ihmal etmek sıklıkla içine düştükleri açmazlardır. Fakat kendilerini kötü hissetmekten kaçınabilmek için yaptıkları birçok şey daha sonra büyük sıkıntılar oluşturur.

G. de bir yandan kendisini iyi hissettirecek yollar ararken, diğer yandan karısına ve oğluna iyi gelecek şeyleri oluşturmak için uğraşıyor, böylece onlarla ilişkisini bozmadan, onları da mutlu ederek, fantezilerini gerçekleştirerek yaşamaya çalışıyordu. Bu tutumuyla, karısını ve oğlunu da içerecek biçimde büyük bir içtenlikle, hep birlikte mutlu olmaya çalışıyordu. Hayatında olup bitenleri değerlendirirken bu tutumunda bir yanlış görmüyor, sadece bunun neden bir türlü olmadığını anlayamıyordu. Aslında yardıma ihtiyacı olduğunu söylemesi bu yüzdendi; bu kadar uğraşmasına ve her türlü fedakârlığı yapmasına rağmen neden herkesin birden mutlu olmasını sağlayamıyordu? Eksik bıraktığı neydi? Hastanın kafasındaki sorular bunlardı. Mevcut yapılanmasını, mutlu olacak biçimde sürdürmek istiyordu, değişmek gibi bir niyeti yoktu. Mutluluğun isteyerek elde edilebilecek bir hedef olmadığını, insanın birçok özelliğiyle bunu oluşturduğunu anlayamıyordu.

Hastanın bir bebek gibi, her istediğinin olmasını sevgi olarak tanımladığı dünyasında sözgelimi oğlunun istediği oyuncağı almamak onu sevmemek anlamına geliyordu. Dolayısıyla

kendini oyuncağı almaya neredeyse mecbur hissederken göze alamadığı şey oğlunda öfke uyandırmak ve onun tarafından sevilmemekti çünkü kendisi böyle algılıyordu. Diğer taraftan, oğluyla tam bir özdeşleşim içindeydi ve bu yüzden, oğlunun isteğinin yerine gelmemesiyle kendi isteğinin yerine getirilmemesi aynı şeydi. Özdeşleşerek ilişki kurmak, kendisiyle başka insanlar arasındaki farkı tam algılayamamış, ayrışma süreci gecikmiş insanlarda görülen bir ilişki biçimidir. Bu kişiler başkalarıyla ilişki içindeymiş gibi görünmelerine rağmen aslında hep kendileriyle olan ilişkilerini tekrar ederler. Kendilerini acıma duygusu çok kuvvetli, çok iyiliksever, çok merhametli insanlar olarak addederler. Kendilerinden bekleneni yapmaya çok yatkındırlar, bir türlü hayır diyemezler.

İnsanlarla herhangi bir şekilde çatışmaya girmek hastanın korkmasına ve kendisini kötü hissetmesine yol açıyordu. Bu yüzden herkesi memnun edecek, uyum sağlayacak bir yol bulmaya çalışıyor, bu özelliğini de “iyi niyetlilik”, “iyi insan olmak” olarak tanımlıyordu. Halbuki bir insanın çatışmadan bu kadar korkması için, kendi öfkesinin bebeksi düzeyde, yani yok edici mahiyette olması gerekir. Bütün çabalarına rağmen bir türlü insanlarla arasında öfkesiz bir ilişki oluşturamıyor, bunun sonucu kendisini kötü hissediyor ve son çare olarak alkole yöneliyordu. Alkol kullanmayı kendisine yakıştıramamasına rağmen içme isteğini denetleyemiyordu, bunun için kendisine çok kızıyor, ancak içki miktarı giderek artıyordu.

Alkol, bu özelliklere sahip birçok insanda psikolojik acıyı durduracak bir ağrı kesici olarak kullanılır. Öfke, gerginlik, sıkıntı duygusu karışımı olan kendini kötü hissetme durumunu ortadan kaldırarak neredeyse dinlenmeyi, biraz rahat etmeyi ve çoğu zaman uyuyabilmeyi sağlar. Ancak, ruhsal sorunları ruhen büyüyerek çözmek yerine -örneğin isteklerini denetleyerek imkânlarına göre yaşamayı öğrenmek yerine- hissedilmez hale getirmeye yarar. Çoğu zaman içki, kişinin aslında kendisine duyduğu öfkeyi yatıştırma yollarından biridir.

Burada hastanın iki özelliği dikkati çekmektedir. İlkinde, hastanın başkalarından beklediklerini onlara vermek zorunda hissettiğini görüyoruz. Karşılık alamamasına ve özellikle oğluyla pek çok soruna yol açmasına rağmen bundan vazgeçemiyordu. Bu tutumda özdeşleşerek ilişki kurması önemli bir yer tutsa da, ölçüleri kaçmış da olsa, hasta, yakınlarına karşı sıcak duygular hissedebilen bir insandı. İkinci olarak da, hastanın eşine ve oğluna kalıcı bir ruhsal yatırım yapabildiği ve onları hayatında muhafaza edebilmek için çaba içinde olduğu görülüyordu. Hasta bütün problemlerine rağmen onlara karşı bir sorumluluk hissetmekte, yerine getiremediğinde suçluluk duymaktaydı. Bu iki durum, karşımızda kendi içinde bir bütünlük ve tutarlılık taşıyan, iyi organize olmuş bir kişilik örgütlenmesi olduğunu gösterir. Hasta, dünyayla arasında bir alma verme dengesi oluşturmaya çalışmıştı. Kişilik yapılanması bebeksi düzeyde olmasına rağmen hayatın içerisinde kalabilmesini bu özellikleri sağlıyordu.

Ayrıca, hasta duygusal ihtiyaçlarını kabullenmişti ve bağlanmaya, kendince sevmeye ihtiyaç duymaktaydı. Bu tip bir yapı, hastanın hem dış dünyayla hem de iç dünyasıyla ilgili bir "gerçekçi gözün" oluştuğunu gösterir. Bu göz, bekledikleriyle verebildiklerini tartarak ilişkileri belli bir gerçeklik temeli üzerine oturtmaya çalışır ve kişinin yeterli olduğu ölçüde kendine güvenmesini, yeterli olmadığı konularda daha dikkatli ve tedbirli olmasını sağlar. Kişi ne kadar dürüstse kendisine o kadar güvenileceğini, saygı görmek için saygın olmak gerektiğini kavramıştır. Bu şekilde oluşmuş bir yapı, tutarlı ve iyi örgütlenmiş yapıdır, dengeleri sağlamdır. Her ne kadar bu örnekte olduğu gibi alkolizme eğilim görülse de bu kişilerin akıl hastalığına yatkınlıkları yoktur. Bu tip özellikler "kendini kötü hissetmekten kaçınma" kişilik örgütlenmesinin üst düzeyinde görülür.

VAKA 2

Akıl hastalığı kapısının kapandığı ama kişinin hayatını korkuların belirlediği, bütün yaşam enerjisinin korunma ekseninde kullanıldığı daha gelişmiş, bu kez çocuksu diyebileceğimiz büyümüşlük seviyesi ve bu seviyenin hâkim duygusu, tehlikeler karşısında duyulan korkudur.

35 yaşında bir erkek hasta, iş hayatında ve sosyal yaşamında kendisini verimsiz ve çekingen bulduğu için gelmişti. Akrabalarıyla çalışıyordu ve aralarında bir yandan yüksek bir rekabet ve yarış, bir yandan da dayanışma vardı. Önemli iş toplantılarında, özellikle kendi çıkarlarını koruması gerektiğinde kafasını toplayamadığından, söylemek istediklerini söyleyemediğinden şikâyet ediyordu. Durumunu, "sanki aklımdakiler bir çekmecede ve lazım olduklarında çekmece kilitleniyor, bir türlü erişemiyorum; toplantı bittikten sonra çekmece açılıyor ama bir işime yaramıyor," diye ifade ediyordu. Bu durumun onda ağır bir yetersizlik duygusu oluşturduğunu, kendisini aptal gibi hissettiğini söylüyordu.

Aynı şekilde, sosyal ilişkilerinde ve özellikle tartışma ortamlarında benzer bir kilitlenmenin olduğunu da ekliyordu. Ayrıca kalabalık ortamlarda, özellikle dikkatler üzerine toplandığında kendisini ifade etmekte ve göstermekte zorlanıyordu; oluşan gerginlik ve heyecan içinde konuşamaz, bazen konuşulanı dinleyemez hale geliyordu. Hasta, insanlarla rekabet duygusu oluşturmayacak şekilde ilişki kuruyordu. Genel olarak uzlaşma noktalarını vurgulayarak, farklılığını silerek ve bir çatışma durumunda karşısındaki insanın bakış açısına adapte olarak davranıyordu. Bu tutumunu suiistimal etmeyen arkadaşlarıyla ilişkisini sürdürüyor, daha rekabetçi ve açgözlü olan diğerleriyle görüşmeyi kesiyordu. Bu yüzden, görüştüğü insan ve arkadaş sayısı çok azdı.

Hastanın hayatının ayrıntılarına biraz daha girildiğinde, kendisi için esas yaşam alanı olan evini her türlü ihtiyacını karşılayacak, sinema için bile dışarı çıkmasını gerektirmeyecek şekilde tanzim ettiği dikkati çekiyordu. Bu haliyle bakıldığında, hastanın varlığını güvence altına alma ihtiyacının diğer bütün ihtiyaçlarından ağır bastığı görülüyordu. Hasta bu uğurda

başarıdan, çıkarlarını korumaktan, kendisini gerçekleştirmekten vazgeçerek var oluşunu kısıtlı ama güvenli bir alanda tutmaya çalışmıştı.

Hasta dört yaşında annesini kaybetmiş, ancak o yaşa kadar annesi tarafından büyütülen sağlıklı bir çocukmuş. Diğer kardeşlerin kişilik özelliklerine bakarak, annenin çocuklarına yeterli bir annelik yapacak kapasitede olduğu anlaşılmaktaydı. Hasta, annesinin ölümünden sonra halası tarafından üç kardeşiyle birlikte halasının evinde büyütülmüştü, ancak kadının çocuklar için uygun bir büyüme ortamı oluşturamadığı anlaşılıyordu. Kadın çocuklarla bir ilişki oluşturamamış, sadece abisinin kendisine verdiği görevi, yani çocuklara bakmayı ve onları korumayı becermeye çalışmıştı. Hasta, annesinin kaybından sonraki çocukluk yıllarının ayrıntılarını hatırlayamadığını, genel olarak okula gitmek istemediğini, canının çok sıkıldığını ve halasının "gürültü etme, koşma, oynama, yapma" gibi ikazlarının kulaklarından gitmediğini söylüyordu. Bir duygu olarak da karanlıkta kalmışlık ve kaybolmuşluk duygusu taşıdığını hatırlıyordu.

Annenin ani ölümünden sonra babanın ayrı bir eve taşındığını biliyoruz. Erkek çocukların babalarını benimsemelerinde ve ona ruhsal yatırım yapabilmelerinde babanın çocukları dış tehlikelerden korumasının önemli yeri vardır. Bu durumda çocuk, ilerde de detaylı olarak anlatacağım gibi, omnipotansını (tümgüçlülüğünü) babaya aktarır. Bu aktarıma uygun ortamı oluşturan şey, babanın sağladığı güvenlik duygusudur. Hasta sadece annesini kaybetmekle kalmamış, koruyucu bir imge olan babayla de ayrı evlerde yaşamak zorunda kalmış, dolayısıyla, kendisini güven içinde hissedebileceği bir aile ortamı kalmamıştı. Annesinden sonra çocukların sorumluluğunu üstlenen kadın (halası), kendisi de çocuksu, geceleri çok fazla korkan, evhamlı bir kadınmış; böylece fazlasıyla kısıtlayıcı, dış dünyayı çok tehlikeli bulan bir büyüme ortamı oluşturmuştu. Bu ortamda çocukların dış dünyaya yönelimi

engellenmiş, arkadaşlık ilişkileri kısıtlanmış, sadece akraba çocuklarıyla ilişki kurmasına izin verilmişti.

Baba, denizcilikle uğraşan başarılı bir işadamı ve ailenin tüm iş hayatını ve sermaye birikimini oluşturan kişiydi. Hasta, çocukluğu boyunca babasıyla sık sık buluştuğunu, babanın ona devamlı nasihatlerde bulunduğunu ve hayatı anlatarak öğretmeye çalıştığını hatırlıyordu. Babayla ilgili hatırladığı en önemli özellik onu çok akıllı ve yeterli, herkesle baş edecek güçte görmesiydi. Baba her zaman bütün ipleri elinde tutarmış; bunu işinde çok başarılı olarak, bir yandan devamlı okuyup çalışarak, diğer yandan da çevresindeki insanlara bir şeyler vererek yaparmış. Böylece kimsenin kendisine itiraz etmemesini sağlarmış. “Ne yapar eder, kimsenin kendisinden daha iyi olmasına izin vermezdi,” diyordu hasta.

Hastanın dürtülerini annesinden çekebilmesi için gereken koşullar, onu erken kaybettiği için ortadan kalkmıştı. Normal koşullarda, erkek çocuk 5 yaş civarında annesine dürtülerden arınmış bir sevgi duymaya başlar. Ancak annesine dürtüsel bir ilgiyle bağlı olduğu dönem (5 yaş öncesi) “korku çağı”dır; çocuk kendisini hem babası hem de dış dünya karşısında tehlike içinde hisseder. Babasının, kendisini annesine duyduğu dürtüsel ilgi yüzünden cezalandıracağından korkar. Çocuğun anneyle cinsellik yaşama arzularını içeren dürtüsel ilgisinin yoğun olduğu ve baba tarafından da cezalandırılma korkusu yaşadığı bu döneme, “ödipal dönem” denir. Babanın cezalandırmasından duyduğu korkuya ise “kastrasyon anksiyetesi”-“iğdiş edilme korkusu” denir. Bu vakada, hasta babasının ayrı bir eve taşınmasını ve kendisini terk etmesini bir ceza olarak algılamıştı. Çocuk bir anlamda iğdiş edilmişti; o yüzden hakkını korumaktan, insanlarla çatışma içine girmekten korkuyordu. Ruhsal gelişmenin iğdiş edilme korkusu aşılamadığı için durması, onun kişilik örgütlenmesinin “gerçeklik sevgisi” düzeyine erişmesini engellemişti. Hâkim duygusu, tehlikeler karşısında duyulan korkuydu.

Bütün bu nedenlerle, hastanın kişilik yapılanması hem annenin erken kaybı hem de babasının onları terk etmesi ve babanın diğer çeşitli özellikleri tehlikeler karşısında duyulan korku duygusunun fazla olmasına yol açmıştı. Böyle bir durumda kişilik örgütlenmesi korkuyu en az hissedecek şekilde oluşur. Babanın her konuda en iyi olma arzusu, rakiplerini bir şekilde bertaraf etmeyi becermesi, kendisiyle rekabete girenleri yok etme arzusu çocuktaki baba imgesinin korkutucu yanını iyice ön plana çıkarmıştı.

Baba imgesinin hem korkutucu hem de koruyucu taraflarının bir denge içinde olması çocuğun ödipal dönemden sağlıklı çıkmasını kolaylaştıran bir etkendir. Baba bir yandan çocuğa sözünü dinletebilen ve onun çekindiği, bir yandan da dış dünyada kendisini güven içinde hissetmesini sağlayan bir yapıda olmalıdır; çocuk yanlış bir şey yapmadıkça babası tarafından korunacağını bilmelidir. Babanın korkutucu veya koruyucu herhangi bir niteliğinin eksik olması çocuğun dürtülerini anneden çekmesini zorlaştırır ve çocuk hep bir ceza beklentisi içinde olur, hep en kötü şey olacaktır. Elbette böyle bir erkeğin korkuları çok fazla olacaktır.

Öte yandan, sağlıklı bir baba, çırağının kendisinden daha iyi olmasını isteyen bir usta gibidir. Hastanın babasında bu vasfın hiç bulunmadığını anlıyoruz. Babanın temel özelliklerinden biri, kimsenin kendisinden daha iyi olmasına katlanamamasıydı. Hastanın erkeklerle ilişkisinde babanın bu kişilik özelliğinin belirleyici olduğu görülüyordu çünkü hasta için rekabet ve karşısındakinin hasedinin uyanması son derece büyük bir tehlike duygusu oluşturuyordu. Bütün bu verilerle, hastanın davranışlarını ve hayatını yöneten temel duygunun “hayatta kalma dürtüsü”nün tezahürü olan, “tehlikeler karşısında duyulan korku” olduğu görülüyordu. Hasta, bütün bu özellikleriyle korku duygusunu en az hissedebileceği şekilde yaşamaya ve davranmaya çalışıyordu. Yaşama alanını bu sebeple kısıtlıyor ve her türlü çatışma olasılığını, kendisini başarısızlaştırarak da olsa hayatının dışında tutuyordu. Başarıyı, karşısındakilerin

öfkesinin ve hasedinin artmasına yol açan bir tehlike olarak tanımlamıştı, dolayısıyla başarısızlık neredeyse istediği bir durumdu. Ayrıca, kendisini "bir hiçmiş gibi" algılama eğilimi vardı. Bu yüzden görünmek istemiyor, kalabalıkta aşırı heyecan ve gerginlik duyduğu için performansı düşüyor ve başarısız oluyordu.

Hasta, annesinin ölümünü uzun zaman boyunca kendisini bırakıp gittiği şeklinde algılamış, bu yüzden annesine çok öfkelenmiş, bu da kendisini değersiz hissetmesine yol açmıştı; kendisini "hiç olarak" algılamaya müsaitti. Yaşı büyüdükçe de babasını çok başarılı ve işinde büyük bir usta olarak algıladığı, kendisini ise çok beceriksiz ve başarısız bulduğu anlaşılıyordu. Hastanın değersizlik duyguları, başarıyı taşıyacak ruhsal gücünün olmaması ve başarıyı tehlikeli olarak algılaması bir araya geldiğinde hayatta kalma dürtüsü ağır basıyor ve başarısızlık üretiyordu.

Bu hastada da kendi beklediği davranış biçimini başka insanlara uygulama eğilimi görülüyordu. İnsanlardan beklediği yumuşaklığın karşısında, onlarla rekabet etmesini ve çatışmasını gerektiren durumlarda bile uzlaşma ve bütünleşme çabası ağır basıyordu. Bu durumlarda kendisini fazla uzlaşmacı, fazla yumuşak ve başarısız buluyordu çünkü bu, babasının tutumunun tam tersiydi. Onun yapabildiklerini yapamamak kendisini bir hiçmiş gibi hissetme eğilimini besliyor ve kendisine karşı büyük bir öfke duymasına neden oluyordu. Buna rağmen bu tutumunu bırakmak elinden gelmiyordu çünkü hastayı yöneten "hâkim duygu", "hayatta kalma" dürtüsüydü ve başarı, üstünlük, para kazanma gibi diğer ihtiyaçlar bu ihtiyacın önüne geçiyor ve gerçekleşemiyordu. Bu hastanın kendisini "hiç hissetme" eğilimi onun en zayıf halkasıydı; bu duyguyu ortaya çıkaran koşullar oluştuğunda kişilik örgütlenmesi bir aşağı düzeye kayıyordu. Bu sefer hasta kendisini kötü hissetmekten kaçınma ağırlıklı bir hâkim duygunun etkisi altına giriyor, işlevselliği bozuluyor, ilişki kuramaz hale geliyordu.

Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, “hâkim duygu” bütün davranışlarımızın, tutumlarımızın, seçimlerimizin altındaki en önemli belirleyicidir. Biz farkında olmadan o bizi yönetir.

Kişilik örgütlenmeleri ve büyütme ilişkisi

Üç hâkim duygu, üç temel kişilik örgütlenmesine yol açar. Her bir kişilik örgütlenmesinin dayanıklılığı, zorluklarla baş etme gücü ve uyum sağlama kapasitesi farklıdır. “Kendini kötü hissetmekten kaçınma” hâkim duygusu üzerine yapılanmış insanlar fantezi dünyasında kalır. Bu, insanın inanmak istediklerine inanmayı sürdürmesi anlamına gelir. Dış gerçeklik onların kabul edemeyeceği kadar sert, kendileri ise kabul edemeyecekleri kadar zayıftır. Bu yüzden hayatı olduğundan daha “kolay”, kendilerini de olduklarından daha “mükemmel” olarak algılamaya çalışırlar; gerçekliğe yönelimleri yetersizdir. Fantezilere inanmak hem insanın korkularının ve yok edici öfkesinin azalmasını sağlar, hem de umut etmeyi sürdürerek hayata daha fazla bağlanmasının imkânını oluşturur, ancak ruhsal gelişmeyi de durdurur; insanı kendi nesnel dünyasının içine, fantezi dünyasına hapseder.

Hayatta kalma dürtüsünün yönettiği insanlarsa fantezi dünyalarından çıkmış ve dış gerçekliğe yönelmişlerdir, ancak onlar için de dış gerçeklik tehlikelidir; bir yandan çok dikkatli ve temkinli olmak, öte yandan da kendilerini geliştirerek tehlikeyi azaltmaya çalışmak zorundadırlar. Gerçeklik sevgisinin yönettiği insanların ise korkuları azalmıştır çünkü yeterlilikleri ve güçleri hayatın altından kalkmaya yetecek düzeye ulaşmış, içlerindeki yok edici öfke ve bununla beraber yok olma korkusu azalmış ve onlar için hayatı sevmek mümkün hale gelmiştir.

Üç temel kişilik örgütlenmesinin güçlerindeki ve yeterliliklerindeki farklılıklar hedeflerin ve amaçların da farklılaşmasına yol açar. Her kişilik örgütlenmesi, kendine özgü bir sistemdir.

Her sistemin duygusal içeriği farklı niteliktedir. Herkes doğumla birlikte kendini kötü hissetmenin nasıl bir duygu olduğunu deneyimler ve başlangıçtan itibaren bundan kaçınmaya çalışır. Ruhsal gelişme sürebiliyorsa, ilerleyen yaşlarda daha üst örgütlenme düzeylerine geçilir. Daha üst ruhsal örgütlenme düzeylerine geçmiş insanlar daha alt örgütlenme düzeyindeki insanların ne hissettiklerini anlayabilirler. Daha alt örgütlenme düzeyinde olanlar ise onları ancak kendilerinden yola çıkarak anlamaya çalışırlar. Bu ise yetersiz kalır. Aynı zorluk çocuklarla ebeveynler arasında da yaşanır. Ancak ergenlik çağını geçip bir erişkine dönüştükten sonra, anne babamızın ruhsal gelişmişlik düzeyine geldiğimizde onları gerçekten anlarız.

Çoğu zaman insanların yetişme koşullarındaki aksamalar, anne babanın çeşitli özellikleri ve aralarındaki problemler kişilik örgütlenmesinin en üst düzeye erişmesini engeller. Zaten olağanüstü bazı durumlar hariç, insanlar, ancak onları yetiştiren insanların büyümüşlük düzeyine çıkabilirler. "**Büyüme**" diye nitelendirdiğimiz süreçle "**gelişme**" diye nitelendirdiğimiz süreç farklıdır. Büyütmede, ruhsal bir gelişme olur, kişilik örgütlenme düzeyi ve bununla beraber hâkim duygu ve bütün duygular değişir; aslında içimizdeki çocuk giderek daha az korkan, daha fazla çalışabilen, daha fazla sorumluluk üstlenen, daha fazla sevebilen biri haline gelmektedir.

Büyüme her zaman bir ilişki içinde oluşur, buna, **büyütme ilişkisi** diyeceğim. Büyütme ilişkisi, daha büyümüş bir insanın daha az büyümüş olanı kendi seviyesine çıkarma çabasıdır ve bu ilişkinin doğası gereği en çok, bizi büyüten kişi kadar büyüyebiliriz. Büyütme ilişkisinin orijinal şekli ebeveyn ve çocuk arasında yaşanır ama ayrıca bir sevgili ilişkisi, usta-çırak ilişkisi, politik ilişki veya bazen çok inanmış bir insan için Allah ile kurulan ilişki de ruhsal büyümeye neden olabilir.

Bütün büyütme ilişkileri, tabiatı gereği hiyerarşiktir. Büyütenin büyüyen üzerinde bir ağırlığı ve yaptırımı vardır. Bunun dışında, her zaman için büyüten daha fazla seven, büyüyen ise daha ihtiyaçlı olandır; ihtiyaçların karşılanmasında büyütülenin önceliği vardır; büyüten, nefsini arka plana atar. Gelişme ise becerilerimizle, zihnimizle ilgili bir sürece işaret eder. Gelişme söz konusu olduğunda, genel anlamda yeterliliğimiz artar, meselelerle veya hayatla baş etme yeteneğimiz gelişir. Büyümenin kesintisiz sürebilmesi için gelişmeyle edinilen yeterlilik de gereklidir. Elbette bizi büyütenlerden daha bilgili, daha iyi mesleklere sahip insanlar olabiliriz ama bu edindiklerimiz ya da zihnimizin daha gelişmiş olması, ruhsal olarak bizi onlardan daha büyük bir insan yapmaz, olsa olsa daha bilgili yapar. Bir çoban, ruhsal olarak bir bilim adamından daha büyük, yani ruhen daha gelişkin olabilir. Tarihte, bugünün gözüyle bakılınca, bilgisi günümüz insanından çok daha az olan ama ruhen çok gelişkin birçok insan bulabiliriz.

Ruhsal büyümenin en önemli parametresi, sevme kapasitemizin düzeyi ve bunun hayat içindeki tezahürlerini gerçekleştirebilme becerimizdir. Sevme kapasitesi arttıkça paylaşabilme, işbirliği yapabilme, yardımcı olabilme, sorumluluk üstlenme, karşımızdakinin iyiliğini isteyebilme özelliklerimiz gelişir, çalışma, yoğunlaşma, üretebilme kabiliyetimiz artar. Bunlara paralel olarak mütevazılaşma da gerçekleşir; sevme kapasitesi artarken, narsisistik özellikler azalır. Bir insan önemli olabilecek şeyler yaptığında kendini daha çok önemsemeye başlıyorsa, bu durumda ruhsal büyüme olmamaktadır; kişi başarılı olmakta, zenginleşmekte, statüsü yükselmektedir ama büyümemektedir. Gerçek bir büyümüşlük halinde, insan, yapabildiklerinin kendisine verilmiş olanlarla, koşullarla ilgili olduğunu, başarılı olmanın insanın insan olma gerçeğini değiştirmediğini fark eder.

Bir insan için en olası durum, bizi büyüten insanların ruhsal düzeylerine erişmektir; sevmeyi, onlardan aldığımız sevgiyle biliriz ve ancak sevildiğimiz kadar sevebiliriz; sevme kapasitemiz

onlarınki kadardır. Yine de onların ruhsal düzeylerinin altında kalma olasılığımız vardır. Örneğin günümüzde, bebekliklerinde kendi anneleri tarafından büyütülmüş birçok kadın, meslek sahibi oldukları için bebeklerini bakıcılara bırakıp çalışma hayatına erken dönmekte ve bu kadınların çocukları annelerinin ruhsal düzeyine erişememekte, daha alt örgütlenme düzeylerinde kalmaktadır.

Aynı şekilde savaşlar, büyük doğal felaketler de gerek ebeveyn kaybına, gerek ebeveynlerde ruhsal sorunlara yol açarak büyüme ortamını bozabilir ve gelecek nesillere olumsuz yansımalar oluşturabilir. Öte yandan, günümüz dünyasında açlık, işkence, salgın hastalıklar gibi tarih boyunca insanları çaresiz bırakan felaketlerin azalmış olması, birçok hastalığın ilacının ve antibiyotiklerin bulunmuş olması, narkoz teknikleri sayesinde ağrısız ameliyatlar yapılabilmesi dünya gerçeğini yumuşatan faktörler olarak olumlu bir etkide bulunuyor. Bu gelişmeler, maruz kaldığımız darbeleri azaltarak korkularımızın ve yok edici öfkemizin azalmasına katkıda bulunuyor.

Her ne kadar bilim ve teknolojide, özellikle tıptaki gelişmeler hayatı kolaylaştırmış gibi görünse de, günümüz dünyasında insanlık idealinin daha narsisist yönde değiştiği de bir vakıadır. Eşler arasındaki ilişki sevgi ilişkisinden çıkar ortaklığına dönüştükçe, birçok çocuğun ilerde anne babalarından daha alt kişilik örgütlenme düzeyinde kalmaları muhtemeldir. Elbette anne babanın birbirlerine ve çocuklarına yaptıkları yatırımın azalması çocukların büyüme ortamının kalitesinin düşmesine yol açar. Bunun sonucu, çocuğun ruhsal malzemesinin yetersiz kalmasıdır. Bağlanma kapasitesi düşük, dikkati bozuk, fazla çalışamayan, çabuk sıkılan, istediği bir şey olmadığında yok edici öfkesi ortaya çıkan çocuklarla gittikçe daha fazla karşılaşıyoruz.

Genel olarak sağlıklı bir büyüme ortamı hem bebeğe/çocuğa gelişmesini ve daha sonra da büyümesini sağlayan bir malzeme verir, hem de anne babanın çocuğa örnek olması yoluyla,

verilen malzemenin nasıl kullanılması gerektiğini gösterir. Uygun koşullarda çocuk ebeveynleriyle özdeşleşir. Ebeveynlerin, mutlu etmek adına çocuğun elinde oyuncak olduğu, aslında suçluluk duygusu ile davranıldığı koşullarda çocukların anne baba gibi olmak istemesi ve onlarla özdeşleşmesi beklenemez.

Hâkim duygunun oluşmasında ailenin rolü

İnsanın ruhsal gerçekliği, içinde büyüdüğü ortamın bir ürünüdür; bu ortamın gerçekliğinin bütün unsurları kişiliğin bir parçası olacaktır. Ancak, büyüme ortamının özelliklerinin bir insanın oluşmasına ne gibi yansımaları olduğunu görmek bir uzmanlık işidir. Bir insanın özelliklerinden kalkarak onun nasıl bir annelik ve babalık aldığı, annesi ve babası arasındaki ilişkinin karakteristikleri, kardeşler arasında nasıl bir ilişki olduğu kestirilebilir. Örneğin bir insanın sahip olduğu özelliklere bakarak, bebeklik döneminde anne babası arasında yakın bir işbirliği varmış veya anne babası birbirinden kopukmuş denebilir. Hatta bir insanın bebeklikte annesiyle babası arasındaki ilişkisi “a” iken daha sonra ilişki “b”ye dönüşmüş gibi bir tahminin bile tutma oranı yüksektir.

Anne ve babanın kişilik özelliklerinin etkisi çocuğun çeşitli gelişim dönemlerinde kendini gösterir. Çocuğun gelişiminin bazı aşamaları belli özelliklere duyarlılık gösterir. Örneğin annenin ilişki kurma kapasitesinin yüksek olması, bebeklik döneminde bebeğin ruhsal gelişiminde çok etkilidir ya da annenin kuralcılığı ve titizliği, etkisini en fazla 1,5-2 yaş arasında gösterir. Ayrıca çocuğun özelliklerinin de anne babayı etkilediğini ve anne babanın her bir çocuğa yaklaşımının aynı olmayacağını hesaba katmak gerekir.

Çocuk, içinde büyüdüğü gerçekliğin bir parçasıdır, ancak kendisinden kaynaklanan etkiler de bu ortamın oluşmasında ciddi pay sahibidir. Bu anlamda, her insanın büyüme ortamı kendine

özgüdür. Aynı ailede büyümüş de olsa, çocukların her birinin büyüme ortamı farklıdır; her çocuk anne babada aynı duyguları ve ruhsal yatırımı uyandırmaz. Burada çocuğun kaçıncı çocuk olduğu, cinsiyeti, fiziksel görünüşü, anne babanın o sıradaki ilişkisinin vasıfları çocuğa yapılan ruhsal yatırımı ve yatırımın içeriğini etkiler. Ayrıca karıkoca arasındaki ilişki de sürekli değişim gösterir, her zaman aynı karakteristiklerde değildir.

İnsanlık tarihi boyunca aile, çocuk yetiştirmenin temel ortamını oluşturmuştur. Ancak aile, çağlar içerisinde devamlı değişim göstermiştir. Hem ailenin boyutları, bununla beraber aile üyeleri hem de ilişkilerin niteliği değişmiştir. İnsanların beraber yaşamaya başladıkları ilk çağlarda aile, klanın kendisiydi. Zaman içerisinde aile küçüldü ve büyük babanın aile reisliğini sürdürdüğü yapı, yerini anne, baba ve çocukların oluşturduğu çekirdek aileye bıraktı. Aile içi ilişkilerde de aile üyelerinin aile reisine kesin itaatinin yerini daha çok işbirliği aldı. Çocuklarla kurulan ilişki ise, onlardan aile ekonomisine katkı yapmasını bekleyen yapıdan, onlara duygusal yatırım yapma yönünde değişti. İlk çağların ailesiyle, hatta bundan yüz yıl öncesinin ailesiyle bugünkü aile arasında büyük farklar var.

Her çağın ailesi farklı özellikler taşıdığı için, farklı bir büyüme ortamı oluşturur. Böyle olunca, elbette her çağın insanı farklı özellikler gösterir. Örneğin eski çağların insanları şiddete çok daha fazla yatkınken, günümüzün insanının öfkesini kontrol altında tutması ve şiddete başvurmaması beklenir. Günümüz ailesinde, çocuk yetiştirilirken çocuğa kendisini denetlemesi öğretilir. Buradan anlaşılan, aile sisteminin özellikleriyle yaşanan çağın özellikleri arasında çok yakın bir ilişki olduğudur. Aslında aile, toplumun kültürünün ve özellikle ebeveynlik anlayışının taşıyıcısı ve çocuklara aktarıldığı alandır. Gelecek kuşakların nasıl birer ebeveyn olacakları, ebeveynlerin tutumlarıyla aile içinde öğretilir.

Aile insanın kişilik yapılanmasında bu kadar önemli bir yer tuttuğu için, ailenin ve aile ortamının etraflıca ele alınması gerekecektir. Hiçbir toplum yekpare olarak ve aynı hızla

dönüşmez. Eski ile yeni her zaman beraber, yan yana olur. Özellikle geçiş toplumlarında, toplumun değişik kesimleri arasındaki farklar daha da derin olur; eski, yeni ve çok yeni bile bir arada bulunabilir.

Her aile sisteminin farklı bir büyüme ortamı oluşturması hâkim duygunun akıbetini de etkilemektedir. Normal bir ruhsal gelişmede hâkim duygu en bebeksi seviye olan kendini kötü hissetmekten kaçınmaktan, en gelişkin seviye olan gerçeklik sevgisine doğru seyreder. Kişiliğin daha yukarıdaki örgütlenme düzeyine çıkabilmesi, yani hâkim duygunun ve bütün kişilik sisteminin değişmesi, ancak aile içerisindeki koşulların bu dönüşümü sağlayabilmesi halinde gerçekleşir. Örneğin geleneksel ataerkil aile sistemi tamamen hayatta kalabilmeyi sağlamak üzerine kurulmuştur ve bu sisteme uygun şekilde yapılanmış bir anne babanın çocuğunun bu düzeyin üzerine çıkabilmesi, ancak istisnai durumlarda mümkün olabilir. Bu sisteme uygun yapılanmamış, örneğin gerçeklik sevgisi seviyesine erişmiş bir insan için bu sistemin kurallarına uymak mümkün olmaz. Bu aile sisteminin eşlerden beklentileri, uyulması gereken kurallar gerçeklik sevgisine erişmiş bir kişi tarafından sevgisizlik, şekilcilik, baskıcılık, ikiyüzlülük olarak algılanacaktır. Bu sisteme uyum sağlamak, bu kişi için ruhsal gelişiminden vazgeçmek veya korkuya yenik düşmek anlamına gelecektir.

Ruhsal gelişme ve kişilik örgütlenme düzeyinin, bununla beraber hâkim duygunun büyüme ortamının özelliklerine böylesine endeksli olması, kişinin içine doğduğu aile tipinin de ne derece önemli olduğunu gösteriyor. Aynı zaman dilimi içinde değişik aile sistemleri bir arada olabilirse de, her çağın hâkim bir aile sistemi ve her çağın insanının da kendine özgü nitelikleri vardır. Bu da bize, insanoğlunu ve onun ruhsal yapılanmasını tam anlayabilmek için, diğer niteliklerin yanı sıra tarihsel bir perspektife de ihtiyacımız olduğunu gösteriyor. Böyle bir perspektifin olmaması bizi anakronik bir yanlışa götürür. İnsanı kendi koşullarında ve içinde yetiştiği sistemin gerçeğiyle birlikte anlayamazsak ister istemez çok kolay yargılar ve

normatif bir bakış açısına kayarız. İnsanoğlunun öfkesinin zaman içindeki dönüşümüne ve aile sistemlerine ilişkin ileriki sayfalarda bir tarihsel perspektif oluşturmaya çalışacağım ama önce, bebeğin insanlaşma sürecini, üç hâkim duyguyu ayrıntılı olarak ele almak gerekiyor.

II. BÖLÜM: ÜÇ HÂKİM DUYGU

KENDİNİ KÖTÜ HİSSETMEKTEN KAÇINMA

Kendini kötü hissetme deneyimini anlamaya çalıştığımızda, bu duygunun her durumda ve her insanda aynı biçimde yaşanmadığını, şiddetinin ve duygusal içeriğinin farklılıklar taşıdığını görürüz. İnsanın, sözgelimi zamanının ve enerjisinin büyük bir bölümünü yatırdığı işinde terfi etme beklentilerinin boşa çıkmasının ardından hissettikleriyle, sokakta herhangi biriyle yaptığı bir tartışma sonucunda hissettiği şeyler bir değildir. Aynı şekilde, yok olma korkuları fazla olan bir insanla bu korkuları geride bırakmış bir insanın herhangi bir tartışmanın ardından hissettikleri aynı değildir. Fakat hangi güçte olursa olsun, bütün kötü hissetme hallerinin bağlandığı temel bir zemin vardır: Aslında ya umduğumuz kadar mükemmel değilizdir ve umduğumuz kadar beğenilmiyoruzdur veya fantezisini kurduğumuz kadar güven içinde ve güçlü değilizdir. Kendimize kurduğumuz ve doğruluğuna inandığımız birçok inanç, hayatla yüzleşmemiz sonucu sarsılır; o an adı tam konamayan öfkeli, sıkıntılı, gerginlik oluşturan ve korku da içeren bir duygu içimizi kaplar.

Böyle bir yüzleşme anında kendimizi kötü hissetmemizin dozunun belirleyicisi, gündemi oluşturan konuya olan yatırımımızın ölçüsü ve hayat gerçekliğine ne ölçüde uygun olduğumuzdur. Mantıken, öfkemizi ya yüzleşmeye neden olan kişiye yönelterek ya da bir haksızlığa maruz kaldığımıza inanmaya, böylece öfkenin kendimize dönmesinden kaçınmaya çalışarak yüzleşmenin şiddetini azaltma yoluna gideriz. Yetişkin olma durumu ve yaşantıları bu zemini örtmüş gibi görünse, mantığımız başka şeyler söylese de bütün kendini kötü hissetme deneyimleri, şizofreni gibi uç deneyimlerin dışında, asla yok olmayacak olan

bebeksi çekirdekten gelir. Elbette mantıklı düşünceler içimizdeki bebeğe hitap etmez; o, kendisine söyleneni değil, yaşadığını bilir. Başlangıçtan itibaren bebeğin en temel iki duygusu kendini iyi hissetmek -huzurlu ve öfkesiz olmak- ve öfke, sıkıntı, korku ve gerginlik oluşturan enerji ortaya çıktığında da kendini kötü hissetmektir.

Bebeksi çekirdek kendini kötü hissetmenin zeminini oluştursa ve laf, söz, mantık dinlemese de, bir yandan da canlılığın ruhsal düzeyde deneyimlenmesini garantiler. Bebeksi çekirdeğin ölmüş veya çok derinlere itilmiş hali hiçbir şeye bağlanamayan, üzülmeyen, hiçbir şeyden etkilenmeyen, dolayısıyla sevinmeye, bir şeylerden haz almaya da kapalı olan tam bir umursamazlık halidir. Bu bir hastalık tablosudur; neredeyse kişinin yaşamadığı duygusunu verir, hayat deneyiminin dışında kalmışlığa yol açar. Bunun en hafif şeklini, tamamen mantık temelinde yaşamaya, her türlü mantık dışılığı hayatının dışında tutmaya çalışan insanlarda görürüz. Bu insanlar içsel gerçekliklerini inkâr etmeye, ilişkilerini kesmeye çalışırlar çünkü içerdeki bebeksi çekirdeğin onları güçsüzleştirdiğine inanırlar. Bu sebeple iç dünyalarının gerçeğinden kopuk yaşarlar.

İçerdeki bebeksi çekirdeği anlamak için bebeklik dönemini anlamak gerekir. Bebeğin kendisini kötü hissetmesi, hiçbirimizin hatırlayamayacağı bir deneyimdir. Yeni doğan bebeğin zihinsel alanı yoktur. Zihin sonradan, bebeğin içinde bulunduğu dış gerçekliğin bir temsili olarak, dış gerçeklikle ilişki kurulduktan sonra oluşacaktır. Bu alan daha sonra oluştuğu için, ilk dönemlere ait anıların durum olarak hatırlanması beklenemez. Bir yaşantının anı olabilmesi için öncelikli koşul, kişinin bir benlik duygusu oluşturmuş olması, yani kendisini bir nesne olarak tanımlamayı öğrenmiş olmasıdır. Bir benlik bilinci olmadan tanımların yapılabileceği, durumların birbirinden ayrılabileceği kültürel bir çerçeve, dille ifade edilebilecek bir yaşantı oluşmaz. Ayrıca, bir durumun anı haline gelebilmesi için kişinin oryantasyon dediğimiz özelliğinin oluşması gerekir.

Oryantasyon yer, zaman ve durumla ilgili değerlendirme yeteneğinin oluşmasıdır; bir referans noktasına ihtiyaç duyan bir koordinat sistemi gibi işlev görür. Oryantasyonun kaybı, kişinin kendisinin de kaybolmasına yol açar. İnsan uzayda zamanı ve yeri bilmeden sürükleniyor, boşlukta kayboluyor gibi olur. Oryantasyon zihne ve akla, içinde çalışabileceği bir çerçeve sunar. Bu çerçeve olmadan zihin işlev göremez. Bazı hastalık durumlarında ve zehirlenmelerde oryantasyon bozukluğu oluşur. Örneğin LSD gibi kimyasallar, fazla alkol, epilepsi nöbeti sonrası dönem, bazı ağır gebelik psikozu tabloları, eskilerin melankoli dediği ağır depresyonun bazı formları oryantasyon kaybına yol açar. Bu durumlar hasta tarafından hatırlanmaz. Hastada bu yaşantının sonuçlarını korku, yalnız kalamama, dikkat bozukluğu, işlev kaybı olarak görürüz, fakat bunlar dile getirilebilecek biçimde hatırlanmaz. Demek ki oryantasyon zihnin çalışabilmesi için gereken bir çerçevedir. Bebeğin de, oryantasyonu bozulmuş insanlarda olduğu gibi, yaşadığı deneyimleri hatırlayamaması bunların onun üzerindeki etkilerini azaltmaz.

Ruhsal gelişimimiz ve içsel gerçekliğimiz söz konusu olduğunda, akıl ve zihin çok küçük ve yüzeysel bir parçamızı oluşturur. Gerek doğum travması, gerek bebekliğimizde yaşadığımız çeşitli travmalar ve yanı sıra olumlu yaşantılar bizi hayat boyu etkilemeye devam eder. Nasıl bir insan olacağımız, ne kadar sevebileceğimiz, kapasitemizin ne kadar olacağı, öfkemizin ve korkularımızın düzeyi yaşadıklarımızla belirlenir. Hatta bütün tasavvur etme yeteneğimizin sadece yaşadıklarımızla sınırlı olduğunu bile söyleyebiliriz. Örneğin bir insanın çok korkunç bir filmde tasavvur edebileceği korku nesnesi, kendi yok edici öfkesinin oluşturabileceği imgeler kadardır. İnsanı yiyip yok eden canavarlar, içinde büyüyüp onu ele geçiren “yabancılar”, hayaletler, vampirler hep bebeksi korkularla ve daha sonraki yansıtılmış öfke ile ilgili imgelerdir. Birisi bu imgelemin dışına çıkıp başka bir korkutucu imge yaratsaydı, muhtemelen bizi pek korkutmazdı.

Aynı şekilde, Tanrı tasavvurumuz da annemizle bebeklik boyunca ve daha sonraki erken çocukluk yıllarında yaşanan deneyimlerden oluşur. Allah'ın birçok sıfatı bebeklik annesinin sıfatlarıdır. Bebeklik annesi, bir bebek açısından yaratan ve yaşatandır, o eşsizdir ve tektir, onun yapabileceğini başka hiçbir varlık yapamaz. Böyle bakıldığında, insanın tasavvurunun yaşadıklarıyla sınırlı olması anlamında, insan Tanrı'yı tasavvur edemez. Tanrı, insan için "bilinemezlik" alanına aittir. Buna rağmen bir Tanrı tasavvurumuz olduğuna inanıyorsak, bu tasavvurumuz tamamen bebeklik ve erken çocukluk yaşantılarımızla ilgilidir. Aslında herkesin deneyimi kendine özgü olduğu için, Tanrı tasavvurumuz da öyledir. Çok açıktır ki, oluşan her şey yaşanmışın, olmuş olanın içinden çıkar. Bütün deneyimlerimiz ruhsal organizasyonumuzun oluşma düzeyini, hedeflerini ve çalışmasını etkiler. Ne olumlu yaşanmışlıklar ne de travmalar, olmuş bir şeyi asla olmamışa çeviremez**.**

Kendini kötü hissetme deneyiminin yetişkinlik dönemindeki görünümleri ve fanteziler

Hiç kimse kendini kötü hissetmek istemez. Her ne kadar bu herkesin bildiği bir yaşantıysa da, nedenleri ve ölçüsü herkeste farklılık gösterir. Bazıları için, olağanüstü durumlar hariç, bir süreliğine keyfin kaçması ve can sıkıntısından ibarettir. Bazıları için ise her gün yaşanan, hafif durumlarda öfkeli bir rahatsızlık yaratan, ağır durumlarda ise insanı yerinde duramayacak, hiçbir şey düşünemeyecek hale getiren bir ruhsal durumdur.

İnsanların çok büyük bir kısmı kendini kötü hissetmekten kaçınmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir, öyle ki, bunlar bazen kişinin en önemli özellikleri arasındadır. Kendini kötü hissettiğinde alkol almaya yönelmek veya kumar oynamaya başlamak, alışverişe çıkmak gibi

problemli davranışlar olabileceği gibi, kişinin kendisini geliştirmesine yardımcı olacak müzik dinlemek, kitap okumak, film seyretmek gibi hobiler geliştirmek de söz konusu olabilir. Daha yakından baktığımızda, birçok davranışın veya alışkanlığın altında, düşünmeden bulunmuş bir "kendini iyi hissetme çabası" yattığını görürüz. Kiminin onu sürekli onaylayan çok yakın arkadaşları vardır, kimi de başarılı olduğu işine büyük bir düşkünlük gösterir. Herkes elindeki imkânları ve yeteneklerini kullanarak en uygun yolu bulmaya çalışır.

Rahat ilişki kurabilen, sosyal özellikleri gelişmiş bir kişinin bulduğu yollar farklıdır. Böyle insanların geniş bir sosyal şebekeleri vardır, cep telefonları susmaz. Yalnız olmayı seven, ilişki kurmakta zorlananların da kitap, sinema, bilgisayar oyunları gibi meşguliyetleri vardır. Çalışmakta ve ilişki oluşturmakta zorlananlar için de birçok eğlence yeri ve sosyal alan bu işlevi görür. Herkes için bir lokanta, gece kulübü, spor alanı vardır. Buralarda kimi kendini oyalayacak, kimi eğlendirecek yollar bulur.

En temel kendini kötü hissetme nedenlerinin başında, başarısızlık veya yenilmek gelir. Sonraki önemli neden, yalnız kalmış olmak ve can sıkıntısı çekmektir. Başarısızlık veya yenilgi aslında önemli bir yüzleşmedir; o kadar da yeterli olmadığımızı ve bizden daha iyilerin olduğunu anlatmış olur. Bu, kabul edemediğimiz veya etmek istemediğimiz bir gerçekse, kendimizi kötü hissetmek kaçınılmaz olacaktır. Çok yeterli olduğumuz ve herkesi yeneceğimize olan inancımız ne kadar yüksekse, başarısızlık veya yenilgi de o kadar sarsıcı olacaktır. İnandıklarımız bizi ne ölçüde ayakta tutuyorsa, bunlara o oranda dört elle sarılırız.

Birçok insanın ruhsal dengesi "olanlar" üzerine değil, "olmasını istedikleri" ve "olduğuna inandıkları" üzerine kuruludur. Bu duruma, "fantezilerine inanmayı seçmek" diyeceğim. Fanteziler pek çok insan için ruhsal dengenin sürdürülmesinde bu kadar önemli bir işlev taşıdığına göre, en önemli kendini kötü hissetme durumlarının başında, fantezilerin sarsılmasının geldiğini söyleyebiliriz. Zaten fantezinin işlevi kendini kötü hissetmekten

kaçınmayı sağlamaktır. Kişilik örgütlenmesi bebeksi ve hâkim duygusu "kendini kötü hissetmekten kaçınmak" olan kişilerin en tanımlayıcı özelliklerinin başında, **fantezilerine inanmak** gelir. Fantezilerin sarsılmasının neden bu kadar "kendini kötü hissettirici" bir etkisi olduğunu anlamak, bize insanoğlunu anlamak yolunda kayda değer bir kavrayış oluşturacaktır.

İnsanın ruhsal gelişimiyle bilinçdışı fantezi içeriği arasında çok kuvvetli bir ilişki vardır. Fantezi derken, bilinçli olarak düşünülüp karar verilen zihinsel içeriklerden bahsetmiyorum. Fanteziler, ruhsal sistemin her an kendini kötü hissetmekten kaçınabilmek için inanmaya mecbur olduğu, zihinsel olmayan, ruhsal alana ait içeriklerdir. İnanılan bu içeriklerin "**gerçekliğe**" uygun olmaması, bunlara "fantezi" ismini vermemize neden olmaktadır. Bebek ya da ruhsal gelişiminde ağır sorunlar olan birçok insan için temel fantezi kalıbı, "Tanrı"dır. "Tanrılık", "evrenin merkezi olmak", "her şey olmak", "her şeye gücü yetmek (omnipotans)", "zarar görmeyecek bir varlık olmak", "biricik olmak", "ölümsüz olmak" çeşitlemeleriyle görünür hale gelir.

Fanteziler zihinsel değildir çünkü daha zihnin oluşmadığı en erken dönemlerden, anne karnından gelir. Fantezi dünyası zihinden daha derin bir düzeyde bulunur, dolayısıyla zihin oluşurken onlar zaten vardır. Zihin ise, bebek önce anne üzerinden dış dünyayla ilişki kurmaya başladıktan sonra oluşmuştur. Kişinin fantezilerini zihinsel olarak fark etmesi çoğu zaman kendisini anlamak için harcadığı özel bir gayretle veya birisinin yardımıyla olur. Fantezilerin zihinsel olarak fark edilmesi, gürültülü bir ortama doğmuş ve hep onun içinde yaşamış bir insanın o gürültüyü ancak kesilmesi halinde fark etmesi gibidir.

Fanteziler, bir bebekte olduğu gibi, "her istediğini yapabilmek", "her istediği şeyi olabilmek" gibi yüksek narsisistik içerikler taşıyorsa, bu yüzden de gerçeklikle büyük bir kopuklukları varsa, muhafaza edilemediklerinde çok büyük bir yok edici öfke miktarı ruhsal alana çıkar. Bu

yüzden akıl hastalığına yol açar. Burada yok edici öfkeden kasıt, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağım, doğumla birlikte getirdiğimiz, aslen haset içerikli olan orijinal ruhsal enerjidir. Fantezilere inanmak yok edici öfkeyi potansiyel hale geçirirken, fantezilerin sarsılması veya yıkılması öfkeyi ortaya çıkarır (kinetik hale getirir). Bu durum, bu kadar yüksek narsisistik içerikli fantezileri olan insanların akıl hastalığına yatkınlıklarının nedenidir. Bu yapıdaki insanlar fantezilerini kaybetmek istemezler ve öfkelerinin uyanmasına neden olabilecek her türlü yüzleşmeden de uzak dururlar çünkü ancak bu sayede yoğun ve şiddetli bir öfkenin selinden kaçınabilirler.

İnsanların kendilerini iyi hissedebilmek için fantezilere inanmaları bilinçli bir tercih değildir. Ruhsal sistemin aklının bir sonucudur. Genellikle kişi, sözgelimi kendisinin son derece gerçekçi olduğuna inanmaktadır ama aslında gerçekçi bir insan olduğu fantezisine inanmayı sürdürmektedir. Birçok insan da farkında olmadan, yapacağı şeylerin önce fantezisini kurar, sonra da kurduğu fantezileri gerçekleştirmeye çalışır. Bunu da kendisine ve çevresine, plan yapmak, yapacaklarına hazırlanmak olarak sunar. Bu uğurda da belki imkânlarını zorlamak, kimi tehlikelere maruz kalmak, yapması gereken birçok şeyi yapmamayı tercih etmek zorunda kalır.

Örneğin hafta sonu maça gitmeye karar veren bir insan zor ve sıkıcı hayatını renklendirmek, kendisine bir ödül vermek için maça gitme hayali kurmaktadır. Çoğu zaman bu fantezisini gerçekleştirecek şekilde davranmaya başlar. Ekonomik durumu uygun olmasa da bir yol bulmaya çalışır, muhtemelen borçlanır, çocuğu hasta olsa, onu eşine havale ederek maça gidecek bir yol bulmak için uğraşır. Maça gitme fantezisini gerçekleştirmeye çalışırken, aslında kendisini iyi hissetme telaşındadır fakat maça gidebilmek için hayatını bozacak hatalar yapacak, sonrasında, eşiyle ilişkisi bozulduğu için, çocuğuna karşı kendisini suçlu hissettiği için, giderek daha fazla borçlandığı için kendisini kötü hissedecektir.

Çoğu insan, kararlarını inandığı fanteziler üzerine kurar. Birçok iş kararı her şeyin yolunda gideceğine, çeşitli risklerin bir tehlike oluşturmayacağına inanılarak, insanın kendisine bir şey olmayacağını farz etmesi sonucunda verilir. Bazen sıradan bir fantezide bile bu inançlar öylesine yaygındır ki, böyle bir insanın henüz gerçek hayata yönelememiş olduğunu görürüz. Bu insanların hayatla olan bağları fanteziler üzerinden yürür ve fantezilerini kaybettiklerinde depresyona kaydıklarını, hiçbir şeyden zevk alamaz hale geldiklerini gözleriz. Sanki hayat, hayalini kurduğumuz isteklerin gerçekleştirilme alanıdır ve bu istekler olmuyorsa hayatın da bir anlamı kalmamaktadır. Bu kişilerin ruhsal yatırımları fantezi dünyası dediğim alanda kalmıştır ve sürekli olarak fantezilerini yaşamaya, bunları gerçekleştirmeye çalışırlar.

Fantezilerin insan hayatında bu kadar önemli bir yer tutmasının asıl nedeni, öncelikle öfkeyi ve bununla beraber korkuyu azaltmalarıdır. Bir insan her şeyin yolunda gideceğine, tehlikeleri kolaylıkla aşabileceğine inanıyorsa, daha az öfkeli ve korkusuz olur. Aksilikler karşısında fazlasıyla öfkelenen insanlarda, istediklerinin olacağı yönündeki inançlarının öfkelerini kontrol altında tutmalarına yardımcı olduğunu gözleriz. Bir fantezisini gerçekleştirmeye çalışan insan, bu çaba sırasında çok canlı ve enerjiktir; o sırada, fantezisini gerçekleştirebilirse mutlu olacağına, birçok sorunu geride bırakacağına inanmaktadır. Hayat anlamlanmıştır, verilen mücadele ve emek bütün sorunların çözülmesini sağlayacak, büyük bir mutluluk getirisiyle geri dönecektir. Görüldüğü gibi, fanteziler insanların depresyondan korunmasında, hayatın anlamlandırılmasında, korkunun ve öfkenin azaltılmasında çok önemli bir işlev taşıyor. İnsanlar hayata fantezileriyle bağlanıyor, fantezilerini kaybettiklerinde ise hayatla ilişkileri bozuluyor; çoğu insanda içe kapanmaya, depresyona neden oluyor.

Unutkanlık, hayatla ilişkinin bozulduğunu gösteren önemli bir belirtidir; hayata yapılan ruhsal yatırımın azaldığını gösterir. Yaşlılarda fantezilerin gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması, dışarıdan bakıldığında bunama zannedilebilecek, yoğun unutkanlıkla birlikte seyreden birçok

tabloya yol açar. Yaşlılık, hücrelerin yaşlanmasından kaynaklanan biyolojik bozulmayla beraber hayat boyu gerçekleştirilmeye çalışılmış fantezilerin gerçekleşeceğine dair umutların da kaybedildiği dönemdir. Yaşlılık tablolarında bunun da dikkate alınması gerekir. Anlaşılıyor ki, fantezilere inanmak mücadele etme ve çalışma arzusunda büyük bir güdeleyici role sahip. "Umut ettiğin kadar yaşarsın" türü laflar boşuna söylenmemiştir.

Ancak fanteziler bütün bu faydalarına rağmen bizi gerçeklikten uzaklaştırmak gibi çok büyük bir sakınca taşır çünkü gerçeği olduğu gibi değil, istediğimiz gibi görmemize neden olur. Bu da her ne kadar insanlara kendilerini iyi de hissettirse de, olan yerine olmasını istediğimiz şeyi görmenin sonucu hatalı kararlar vermek, birtakım tehlikelere maruz kalmak ve zarar görmektir. İnandığımız şeylerin doğru olmadığını görmek, bir süre sonra hayal kırıklığının neden olduğu depresyonu yaşamak, kendine olan güveni kaybetmek veya başarısızlığımıza sebep olduğunu düşündüğümüz insanlara karşı büyük bir öfke duymak gibi sonuçlar doğuracaktır.

Hayatımızı fantezilerimizi gerçekleştirmek üzerine kurduğumuzda ister istemez fantezilerimize büyük bir ruhsal yatırım yapmış oluruz; o zaman bunlardan vazgeçmek de o kadar zor olur. Fantezilerimizi gerçekleştirmemize engel olduğunu düşündüğümüz insanlara karşı büyük bir öfke, hatta düşmanlık hissedebiliriz veya öfke kendimize yönelir ve depresyona yol açar. Hayatla fantezilerine inanmak üzerinden ilişki kuran insanlar böyle bir depresyon döneminden çoğu zaman yeni bir fantezi kurarak, bu kez onu gerçekleştirmek üzere çıkmaya çalışırlar. Bu insanlarda depresyonun devamlı tekrar etmesi hastalığın bünyesel, organik kökenli olduğunu zannetmemize neden olur.

Majör depresyon denen ağır depresyon tablolarını yaşayan insanların fantezi dünyaları çok yüksek narsisistik amaçlar taşır. En çok sevilen, hep kazanan, hiç yenilmeyen, vazgeçilmeyecek kişi olmayı isterler, her şeyi en iyi kendilerinin düşüneceğine inanırlar. Bu

fantezilerin gerçekliğine inandıklarında klinik bir durum göstermezler. Fakat en ufak bir eleştiri, bekledikleri kadar önemsenmediklerini gösteren küçük bir ihmal bu insanların fantezilerini kaybetmelerine sebep olabilir. O zaman kendilerini "hiç olmuş" gibi hissederler. Kendilerini kimsenin yüzüne bakamayacak kadar değersiz ve önemsiz bulmaya başlarlar. Bu yüzden, yaşamak onlar için tam bir eziyete döner ve bu ruh haliyle yaşamak istemezler, yüksek bir intihar eğilimi gösterirler.

İnsanların fantezileriyle ilişkileri sadece bunları gerçekleştirmeye çalışmak üzerine değildir. Zaten gerçekleştirilmeye çalışılan fanteziler genellikle gerçeğe yakındır, olabilir niteliktedir. Ancak yüksek narsisistik içerik taşıyan, o ölçüde gerçeklikten kopuk olan fantezilerin gerçekleştirilmekten çok, muhafaza edilmesi önemlidir. Böyle durumlarda bütün ruhsal sistem bu fanteziler üzerine kurulduğu için, bunların yıkılması, kişinin kendisini çok kötü hissetmesine yol açar.

Bunun örneklerini ağır kişilik bozukluklarında veya akıl hastalıklarında görürüz. Ağır kişilik bozukluklarında kişi kendisine bir şey olmayacağı, yenilmez ve vazgeçilmez olduğu şeklinde yüksek içerikli fantezilere sahiptir. Bu yapıdaki bir kişi, örneğin bir kaza geçirdiğinde müthiş sarsılır. Sarsılmasının nedeni uğradığı fiziksel zarar değil, kendisine bir şey olabileceğini algılamasıdır. Aynı şekilde, bu kişiler ilişkilerinin, eşlerinin onları bırakmasıyla bitmesine katlanamazlar. Kendileri daha önce davranıp ayrılmış olsalar kolay atlatılabilecek bir ayrılık, "vazgeçilmez" oldukları yönündeki inançlarını sarsarak ciddi bir çöküş yaratır. Bu örneklerde bütün kişilik yapısı fantezilere inanmak üzerine kurulmuştur. Bu fantezilerin çökmesi, yok edici öfke niteliğindeki çok büyük miktarda orijinal ruhsal enerjinin açığa çıkmasına yol açacaktır. Bu miktardaki bir öfke uzun süreli dikkat bozukluğuna, çalışma kapasitesinin düşmesine, uyku bozukluğuna, kimseyi sevemeyecek hale gelmeye ve fantezilerin çökmesine sebep olan kişiye karşı düşmanlık hissi veya kin duyulmasına neden olur.

Her istediğinin olacağına inanmaya ihtiyaç duyan bir insanın, hayal kırıklığına uğramaktan korktuğu için hayatın içine girmesi mümkün olamaz çünkü en ufak bir engellenmenin ve başarısızlığın büyük bir öfkeye ve rahatsızlığa neden olacağını kişi daha önceki deneyimlerinden bilmektedir. Daha hafif durumlarda da aynı kaçınma davranışını görürüz. Yenilmez olduğuna inanmaya ihtiyacı olan kişi kimseyle mücadeleye girmez, takımın yenilebileceği korkusuyla takım bile tutmaz; bu durumunu sürdürebilmek için de çoğu zaman takım tutanları küçümser. Vazgeçilmezliğine inanmak isteyen birisi ise insanlarla ilişki kurmaktan, birisine bağlanmaktan devamlı kaçınır. Hayal kırıklığına uğrama ve fantezilerine olan inançlarının sarsılması korkusu böyle kişileri hayatın dışında kalmaya mecbur eder.

Her ruhsal gelişme, fantezi içeriğinin değişmesine yol açar ya da fantezi içeriğindeki her türlü değişim, gelişmeye yol açar. Fanteziler ve fantezi içeriğindeki değişimler normal bir gelişmenin temel eksenlerinden birini oluştururken, ruhsal gelişimin nihai noktasında fanteziler de ortadan kalkar. Artık kişinin kabul edemeyeceği bir gerçeklik kalmamıştır; kişi, gerçeğin iyi işleyen tam bir parçası haline gelmiştir. Fanteziler, içerikleri ne olursa olsun, tamamen terk edilene kadar gerçeklikle her zaman çatışma halindedir. Gerçeğin kabulü ruhsal gelişmeyi, güçlenmeyi ve büyümeyi, fantezilerin ağır basması ise ruhsal regresyonu -çocuklaşmayı- ve güçsüzleşmeyi ifade eder.

Bazen bir insanın başına ruhsal dengesini bozacak bir şey geldiğinde, kişinin olan biteni daha gerçekçi bir gözle algılayarak hayatı ve kendisini de daha gerçekçi bir şekilde tanımlayabildiğini gözleriz. O olay, bu kişide bir büyümeye yol açmıştır. Bazen de kişinin kendisini devamlı haklı ve kusursuz bulmaya çalıştığını, çevresini suçladığını, hatta megalomanlaştığını görürüz. Bu durumda kişi fantezi dünyasına kaymakta ve fantezilerine sarılırken, başına gelen olayın yorumunu dış gerçeklikle ilişkisinin bozulmasına yol açacak şekilde yapmaktadır.

Gerçeklikle fanteziler arasındaki çatışmanın bir savaşa dönmesinin yaygın örneğini, takıntılı düşüncelerde görürüz. Bütün takıntılı düşünceler, fantezilere inanma ihtiyacıyla bu fantezilerin doğru olmadığını, bunlara inanmamak gerektiğini hisseden taraf arasındaki çatışmadan kaynaklanır. Takıntılı düşüncelerin hâkim olduğu kişilerin gücü, fantezi içeriğinden vazgeçmeye yetmemektedir. Fanteziden vazgeçmek büyük bir öfke, anlamsızlık duygusu veya yok olma korkusu yaratacaktır. Bu insanlarda fantezilerin sarsılması bile büyük bir gerginliğe ve sıkıntı duygusuna neden olur. Zaten bu duygu durumunu kişide açıkça gözlemek mümkündür.

Örneğin hastalık korkularıyla hayatı yaşayamaz hale gelen ve çok büyük bir acı çeken bir insan, kendisine bir şey olmayacağına, ölümsüz olduğuna inanmak ister. Buna inanmak mümkün olamadığı için de -inanabilmiş olsa gerçeklikten kopuşunun düzeyi psikotik bir boyut taşımış olur- devamlı hastalık ve ölüm korkusuyla yaşar. Eğer böyle bir insanın ruhsal gelişimi, “herkes gibi ben de bir gün ölüp gideceğim” anlayışını öfkesizce kabul edebileceği düzeye gelseydi, takıntılı düşünceler sağlıklı bir biçimde ortadan kalkardı. Bu olamadığında kişinin aklı tamamen bu konu ile meşgul olduğu için, hastalık korkusu “takıntılı bir düşünce” halini alır. Bu arada, böyle bir insana yakınlarının, “merak etme, bir şey olmaz” diyerek, yani onun fantezilerine inanmasını sağlamaya çalışarak yardımcı olmayı denediklerini, aslında onun büyümesini durduracak şekilde davrandıklarını görürüz. Böyle durumlarda, bu problem etrafında bir ilişkiler ağı gelişir ve problem iyice sabitlenir, değişmez hale gelir.

Görüldüğü gibi, fantezi dünyası ruhsal yapılanmamızda çok büyük bir yer tutar. Bu dünyanın nasıl oluştuğu ve nasıl geliştiğinin iyi anlaşılması gerekir. Bunun için bebeklik dönemine inmek ve o dönemdeki fantezi içeriğini ve dönüşümünü anlamak gerekecektir.

Bebeklik dönemine ilişkin bilgi kaynakları

Bebeklerin neler yaşadığını onlardan öğrenmek mümkün olmasa da, bu konuda bir şeyler söyleyebilmenin birkaç yolu vardır. Biri, tabii ki doğrudan bebeklerle ve anne bebek ilişkisiyle ilgili gözlemlerdir. Diğeri, bunama gibi, organik kökenli, beynin korteks kısmında ağır bir yıkımının neden olduğu tablolarla ilgili gözlemlerdir. Yıkımın ilerlemesiyle adeta basamak iniyormuş gibi hastanın tekrar çocukluğa, erken çocukluğa ve bebekliğe indiğini görürüz. Bu tablolarda beynin zihinsel faaliyeti gerçekleştiren kısmı tamamen ortadan kalkmakta ve hastalığın ilerleyen dönemlerinde, hasta kendi bebekliğine tam bir geri dönüş yaşamaktadır. Böyle bir hastada fantezi dünyasının içeriğinin nasıl değiştiğini, kavramların ve soyutlama kabiliyetinin nasıl yok olduğunu, geriye gidildikçe dürtülerin nasıl sapkın özellikler göstermeye başladığını, nesne ilişkilerinin giderek parçalı hale geldiğini, hem nesnelerin hem de benliğin bütünlüğünün nasıl bozulduğunu çok acı verici bir biçimde gözlemek mümkündür.

Gerçekten de, çok büyük bir emekle ve disiplinle oluşmuş bir insanın tekrar küçük bir çocuğa ve bebeğe dönüşmesi dışarıdan gözleyenler için, hele de bu insanın yakınları için çok sarsıcı ve acılı bir deneyimdir. Belki burada bize avuntu verebilecek tek şey, hastanın durumu bu kadar farkında olmadan yaşamakta olduğudur. Hastalığın başlangıç dönemlerinde kişi durumunu değerlendirebilecek haldedir ve buna uygun bir ruh hali oluşur. Korkmakta, acı çekmektedir, başkalarına muhtaç hale gelmek onu mutsuz, kuşkucu ve huysuz yapar. Fakat bir süre sonra, hastanın gerçeklikle ilişkisi zayıfladıkça -ki bu da çocuksulaşmanın bir parçasıdır- durumunu değerlendirme yeteneğini kaybeder. Giderek, kendi dünyasında yaşayan küçük bir çocuğa dönüşür. Hastalık ilerledikçe, hastalığın neden olduğu ruhsal acı da ortadan kalkar.

Bu durumda, hastanın bebeklik dönemi tepkileri bize hayli fikir vermektedir. Bebeklik dönemine inildiğinde, özellikle nesnelerin parçalı hale geldiğini görürüz. Hastanın, bakımını uzun süredir üstlenen kişiyi “kızan anne”, “gülen anne”, “seven anne”, ”besleyen anne” gibi birçok parçaya böldüğünü gözleyebiliriz. Bir hastanın annesi mikro amboliler sonucu giderek ilerleyen bir bunama tablosu oluşturmuştu. Hasta, ona bakan ve devamlı yanında kalan kendi kızına “anne” diye hitap etmeye başladı. Karnı acıkınca besleyen anneyi, canı sıkılınca gülen anneyi çağırıyordu. Kızı kızınca, “Sen git, seven anne gelsin,” diyordu.

Bize bebeklik dönemiyle ilgili bilgi verecek bir başka alan, ağır akıl hastalığı tablolarıdır. Bu hastaların zihinleri ve akılları ne kadar gelişmiş olursa olsun, fantezi dünyaları bebeklik düzeyinde kalmıştır, yani içsel gerçeklikleri çok bebeksidir. Zaten akıl hastalığına da bu durum yol açmaktadır. Bunun yanında, hastalık tablosuna girdiklerinde bu hastalar daha da bebeksi bir düzeye kayarlar. Ayrıca bu hastaların tedavi sürecinde ve seanslar sırasında bebeksi regresyona girmeleri de olağanüstü bir gözlem şansı vermektedir. Bu tanıklık sayesinde bebeklikle ilgili çok kıymetli gözlemler yapma şansım oldu. Bu gözlemlerin daha çok anne bebek ilişkisine benzer bir yaşantı içinde oluştuğunu ve tıpkı bir annenin bebeğini aklıyla değil de sezgileriyle bilmesi gibi bir içeriği olduğunu söylemeliyim.

Akıl hastalığı tablosunda, zaten hasta ruhsal olarak bebekliğe geri dönmüştür. Hastanın hangi döneme gerileyeceğini, hastalık sırasında ortaya çıkan iç dünyasındaki yok edici öfkenin düzeyi belirler; öfke ne kadar fazlaysa, o oranda erken bebekliğe dönülür. Hasta, bu öfke düzeyine uygun savunmalara başvurmak zorunda kalır ve nesne ilişkisi de o düzeye geriler. En ağır akıl hastalığı tablolarında, hasta 3 aylık bebeğin kişilik organizasyonu düzeyine geriler. Öfkenin miktarı ve içeriği ve benlik duygusu o dönemdeki gibidir; algı bebeksidir, yani parçalıdır; canlı varlıklarla cansız olanlar birbirinden ayrılamaz, cansızlara canlılık atfedilir;

muhakeme ortadan kalkar, oryantasyon bozulur, kişi kim olduğunu, nerede ve hangi zamanda bulunduğunu idrak edemez.

Böyle bir tabloyu yaşamış bir hasta, iyileşmesinin hemen ardından o dönemin başlangıcını, "İnsanların seslerini, yüzlerini, vücutlarını birbirinden ayrı algılıyordum; aynı insanın sesi ve görünüşü gibi değildi. Ne dediklerini anlayamıyordum, dikkatim sanki hareket halindeydi, devamlı bir şeylerin üzerinde kayıyordu, bir yere bağlanamıyordu," diye anlatıyordu. Hastanın en son hatırlayabildiği, kendisinin de "her şey olabildiği" idi. "Kuşa bakınca, sanki ben de kuş olmuşum gibi geldi. Bir yandan da çok büyük bir korku ve panik vardı ama düşünemiyordum," diyordu. Bu hastada, hastalık tablosunun üzerinden birkaç ay gibi kısa bir zaman geçtikten sonra hastalık dönemi kalın bir sis perdesi arkasında kaldı ve sonra da hiç hatırlanamaz hale geldi.

Benzer yaşantıları LSD gibi, peyote gibi halüsinasyon yapan maddeleri kullananlarda da görebiliriz. Söz konusu hastanın yaşadıkları erken bebeklik döneminde, henüz bağlanma ve dikkat kapasitesinin oluşmadığı süreçlerdeki algının, nesne ilişkisinin ve fantezi dünyasının içeriği hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Burada hasta, nesneleri algı düzeyinde bile bütünleştiremediğini, seslerinin ayrı, görüntülerinin ayrı durduğunu ve kendisinin de "her istediği şey" olabileceği fantezisine sahip olduğunu söylemiş oluyordu.

Psikotik anksiyete -doğum travmasının küçük bir örneğidir- geçiren ve hiç olma deneyimini müthiş korkutuculuğuyla yaşayan genç bir hasta ise, toparlanma sürecinde, "Bebek gibi oldum, devamlı çişimle, kakamla, geğirmemle meşgulüm. Bir de tuhaf düşünceler aklıma geliyor. Acaba ben Tanrı mıyım, gibi bir düşünce takılıyor aklıma," diyordu.

Genel olarak akıl hastalığı tablolarının oluştuğu durumlarda, ruhsal alan yeni doğan bebeğinkinin aynısı olan orijinal ruhsal enerjiyle dolar. Ruhsal alana dolan enerjinin miktarı,

bütün ruhsal yapılanmanın hangi düzeye gerileyeceğini belirler. Akıl hastalığı, hastalığın başlangıç döneminde inanılmaz ölçüde ıstıraplı, taşınamaz duygularla dolu bir tablodur. Ruhsal sistem gerçekliği feda ederek, fantezi dünyasına sığınarak, kendiliği tamamen yok olmaktan korumak için parçalara bölerek ıstırabını hafifletmeye çalışır ama bu yüzden de ortaya hezeyanlar, algı ve muhakeme bozuklukları çıkar ve akıl hastalığı tablosu oluşur.

Bu anlattığım örneklerden, akıl hastalığını, psikotik anksiyete gibi ağır ruhsal deneyimleri, taşınması çok zor olan duyguları anlamak için bebeği anlamak zorunda olduğumuz sonucu çıkmaktadır. Bunları anladıkça da bebeği, bebeğin deneyimlediği ağır duyguları daha iyi anlarız. Bebeklik aslında insan hayatının en zor, en ağır dönemidir; hatırlanmak istenmeyecek kadar zor bir dönemdir, inanın. Bebeklerin bizde büyük bir şefkat duygusu uyandırması boşuna değildir.

BEBEĞİN İNSANLAŞMA SÜRECİ

Kendini kötü hissetmek olarak adlandırdığım ruhsal durumun oluşmasına yol açan duygu karışımının insanlık kültürü içinde tek bir tanımı yoktur. Belki de bu tanımsızlığın nedeni, bu duygunun taşınamaz nitelikte olmasıdır; bu yüzden travmatiktir ve insanlık kültürünün tam içinde değildir, kıyısındadır. Bebeklikteki ruhsal enerjinin niteliği bir kültür oluşturmaya yeterli olamayacak kadar öfke doludur ve yok edicilik gücü çok yüksektir. Bunun yanında, bebek her an yok olma korkusu içindedir ve ancak dış koşullar durumuna uygun hale getirilebildiğinde öfkesiz olabilir. Bebeğin öfkesinin içeriği yangın gibi, yiyip yutmak gibidir. Bebeğin bu yok edici öfkesi, insanın doğuştan bir kültür varlığı olmadığını, başlangıçta yok

edici bir varlık olduğunu gösterir. İnsan yavrusu, çocukluğu boyunca önce annesi, sonra da babası tarafından, onlardan aldığı sevgiyle bir kültür varlığına dönüşecektir.

Kendini kötü hissetme halinin duygusal içeriğinin **öfke, korku, gerginlik ve sıkıntı** duygularının bir karışımı olduğunu anlatmıştım. Bu duygu karışımı ilkin ve en yoğun olarak doğum sırasında ortaya çıkar. Doğumla beraber insan yavrusu yok olmayı ve hiç olmayı, korku ve öfkeyle dolmayı deneyimler. Bu yaşantı muazzam bir altüst oluşa yol açar ve doğum, her insan için hayat boyunca yaşanabilecek en büyük travmayı oluşturur. Bebeklik boyunca bu duygunun doğuma oranla daha hafif şekilleri bebeğin ihtiyaçlarına duyarlılık gösterilmeyen veya onda gerginliğe yol açan her durumda ortaya çıkar. Doğumu sadece hatırlatacak şiddette ortaya çıkması bile bebekte travmatik bir etki oluşturur. Daha hafif durumlar bebeğin huzursuzlanmasına ve ağlamasına yol açar.

Bu duygu karışımında büyük ölçüde öfke olmasına rağmen, bu, günlük hayattan bildiğimiz, herhangi bir durum karşısında duyduğumuz öfkeden farklıdır. Ayrıca bu karışımda büyük miktarda korku da vardır ve doğumdakine benzeyen bir içerikte, yok olma korkusu şeklindedir. Bu korku da herhangi bir şeyden korkmaktan farklıdır. Burada sözünü ettiğim öfke ve korku taşınamayacak niteliktedir ve ortaya çıktığında travma oluşturan duygulardır. Yeni doğan bebekte çok yoğun olarak bulunan öfke ve korkunun somut bir nedeni veya hedefi yoktur. Zaten henüz zihin dediğimiz alanın oluşmadığı bebekte herhangi bir değerlendirmeye dayalı başka türlü bir korku ve öfke de beklenemez. Bu duygu karışımı, öfke ve korkunun oluşturduğu bir sıkıntı ve gerginlik de taşır.

Karışımın içeriği her zaman aynı değildir. Bebeğin susama, acıkma gibi biriken ihtiyaçlarının daha çok öfke yaratması, ani bir sesin, ortamda alışmadığı bir değişikliğin ise daha çok korku yaratması beklenir. Bu durumu çoğu zaman anne hisseder ve bebeği rahatlatacak bir yol bulur. Demek ki bu duygu karışımında bazen öfke daha belirgindir, bazen de korku ön plana

çıkmaktadır. Bu duygular psikoz başlangıçlarında, yoğun anksiyetenin gözlendiği durumlarda ortaya çıkar.

Kendini kötü hissetme hali her insanın bebekliği boyunca yaşadığı bir deneyimdir ve hafiflemiş ve dönüşmüş biçimleriyle sonraki hayat dönemlerinde de sıklıkla ortaya çıkar. Fakat ruhsal enerji içeriğinde bebeklikteki ne benzer enerji miktarı fazla olan bazı insanlarda bu karışımın ortaya çıkma potansiyeli daha yüksektir. Açığa çıkan öfke, korku, gerginlik ve sıkıntı karışımı halindeki duygunun miktarıyla bağlantılı olarak, değişik derecelerde "kendini kötü hissetme" durumu oluşur. Bu karışım o kadar rahatsız edicidir ve ruhsal yapılanmanın öylesine tehlikeli olarak algıladığı bir duygudur ki, bütün kişilik yapılanması bundan kaçınmak üzere inşa edilir. Bu duygu karışımının kaynağını ve ortaya çıkış nedenlerini anlamadan insanı anlamanın mümkün olacağını sanmıyorum. Bu öfke, korku, gerginlik ve sıkıntıdan oluşan duygu karışımı, insanın orijinal ruhsal enerjisinin ruhsal alana çıktığı her durumda oluşur.

Doğum travması ya da "Bölünmez Bütünlük"ten kopuş

Doğumla birlikte ruhsal alana dolan ve kendini kötü hissetme duygusunu oluşturan enerjinin niteliğini daha iyi anlayabilmek için, doğum öncesine değinmekte fayda var. Orijinal ruhsal enerji, henüz bebek anne karnındayken oluşan ve onun canlı olmasını sağlayan enerjidir, yani dünyaya bu enerjiyle beraber geliriz. Fakat bebek anne karnındayken söz konusu enerji hareketsizdir, yani henüz potansiyel haldedir ve bu durumda bebek tam bir huzur içindedir.

Huzur kavramı öfke, sıkıntı, korku ve gerginlikten tam olarak arınmış olmayı, bu karışımın ruhsal alanın tamamen dışında tutulabilmesi durumunu ifade eder. Anne karnındaki bebeğin böylesine tam bir huzur içinde olmasının nedeni sadece bütün ihtiyaçlarının karşılandığı bir doymuşluk hali değildir. Zira annenin de bazen acıktığı ve kan şekerinin düştüğü ya da bir

şeylere üzülüp sinirlenerek adrenalin düzeyinin yükseldiği olur. Fakat buna rağmen anne karnı her bebek için huzuru simgeler.

Bunu oluşturan temel neden, derin mistik deneyim yaşamış bazı insanların ifadelerinde de yer alan, ancak kutsallık duygusuyla ilişkilendirilebilecek olan, bebeğin orada hissettiği "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olma halidir. Bu yaşantının normal hayatta bir karşılığı yoktur. Ancak bu duruma uzaktan yaklaşmak bile **kutsallık** duygusu oluşturur. Bütün büyük aşkların, büyük ideallerin, ütopyaların, aşkın meşguliyetlerin, mistik arayışların, estetik ihtiyaçların temelini bu kaybedilmiş cennetle ilgili, "Bölünmez Bütünlük"ün yeniden parçası olma arzusu oluşturur. İnsan ruhu, hayatın nihai anlamının yeniden "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olmak olduğunu bilir.

Bebeğin anne karnında tam anlamıyla kutsallık içeren büyük bir huzur ve sükûnet içinde olması, "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olma hali, bebeğin kendisini "**her şey**" olarak telakki etmesine yol açar. Neyin "parça" (bebek) neyin "bütün" (Allah) olduğu karıştırılır. Başka bir ifadeyle, anne karnındaki bebek kendisini çok büyük bir bütünlüğün parçası olmak bir yana, o bütünlüğün bizzat kendisi, Allah zanneder.

Anne karnında yaşanan bu deneyim doğumla beraber paramparça olur ve bebek tam öbür uca savrularak müthiş bir altüst oluş yaşar; salt bütünlükten "hiçliğe, yok oluşa" savrulur. Bu nedenle, bebeğin ruhsal alanındaki ilk duyguları "yok olma" ve "hiç olma" deneyimiyle oluşur ve müthiş bir korkudur. Bu korku her an hissedilmese bile, ortaya çıkmasından korkulur ve bundan sonraki var oluşun ayrılmaz bir parçası olacaktır.

Bu savruluşta ikinci unsur, potansiyel haldeki orijinal enerjinin de ruhsal alanı adeta sel gibi kaplamasıdır. Bebek, parçalanma ve hiçlenme duygusunu ve öfke ve korku ile dolmayı aynı anda yaşar. Anlaşılacağı gibi, bu olağanüstü bir travma, yok olma, hiçleşme ve parçalanmadır. En yoğun ve altından kalkılamaz korku, "yok olma" ve "hiç olma" korkusudur. Orijinal ruhsal

enerjinin yakıcı öfkesi dış dünyaya yöneldiğinde yok eder, öznenin kendisine yöneldiğinde ise hiçleştirir. Kanımca var olma arzusunu ve "benlik bilincinin" temelini yok olma korkusu ve hiçleşme deneyimi oluşturur.

Doğum travması, bir insanın hayatı boyunca yaşayabileceği her türlü travmanın azamisini oluşturur. Anne bebeğiyle ne kadar bütünleşirse bütünleşsin, ona ne kadar duyarlı olursa olsun, "**yok olma**" ve "**hiçleşme**" korkusu doğumla beraber insanoğlunun ruhuna bir daha unutulmayacak biçimde kazınır. "Bölünmez Bütünlük"ten kopuşun ilk tezahürü, bebeklik boyunca gelişen "kendilik imgesi"nin oluşumunda görülür. Bebeklik boyunca, özellikle erken bebeklikte öfke, korku, sıkıntı ve gerginlik duyguları ortaya çıktığında, bebekte henüz taslak halinde oluşmuş kendilik imgeleri, "iyi anne" imgeleri, algıların depolandığı anılar gibi yapı taşları parçalanır ve bebek, doğum travmasından daha hafif de olsa yeniden yok olma deneyimi yaşar.

Melanie Klein, yok edici öfkenin ve beraberindeki duygu karışımının çok yoğun olduğu bu dönemi "şizoid-paranoid dönem" ve yok edici öfkenin yoğunlaştığı koşulları da "şizoid-paranoid pozisyon" olarak isimlendirir. Pozisyon, bebeklik boyunca ve hatta bazı insanlar için hayat boyunca, büyük sarsıntıların içine düşüldüğünde tekrarlayabilir. Buradaki pozisyon sözcüğü, bu öfke durumunun sadece bebekliğe özgü olmadığını, daha sonraki hayat olaylarının da aynı öfkeyi ortaya çıkarabileceğini ifade eder. Nitekim savaş, toplama kampı, deprem, kasırga gibi çok yıkıcı ve yok edici durumlarda, insanların içindeki yok olma korkusu ve bununla beraber öfke, gerginlik ve sıkıntı uyanır. Bu durum kişiyi şizoid-paranoid duruma gerileterek hastalanmasına veya işlevlerini yerine getiremeyecek hale gelmesine yol açar.

Yok olma korkusunun ve "hiç olma" deneyiminin doğum sırasında yaşanmış olması, insanın psikolojik yapılanmasına son derece büyük bir etkide bulunur. İnsanın "benliğinin farkında olmasının" bu deneyimle ilgisi vardır. Yetişkinlik halinde deneyimlenemeyecek olan bu

korkuya varoluşçu filozof Heidegger, “angst” der ve bunun sıradan korkudan (*furcht*) farklı olduğunun altını çizer; “angst”, hiçlik deneyimi yaşatır. “(…) yalnız bir an devam eden angst (korku) halinde vukua gelir. Angst ile sıklıkla rastlanan ve prensip bakımından kolayca meydana gelen korku halini kastetmiyoruz. Angst, temelde korkudan (*furcht*) farklıdır,” der. Heidegger bu duygunun yoğun olarak ortaya çıktığı anı şöyle tanımlar: “Angst, hiçliği ifşa eder. Angst içinde boşlukta yüzeriz. Daha açıkçası, varlık bütünlüğü ile kaybolup eridiği için bizi boşlukta dolaştırır. Biz de kendimizden sıyrılırız. Bu surette bizzat biz -var olan insanlar- var olanın ortasında kendimizden geçip eriyoruz.” “Angst içinde dil tutulur. Çünkü var olan, bütünlüğü içinde erir.” Heidegger’in burada bahsettiği “angst”, doğumda ortaya çıkan duygunun çok az miktarda olanıdır. Aksi durumda gözlemlenebilir, tanımlanabilir nitelikte değildir; kişiyi kim, nerede ve hangi zamanda olduğunu algılayamayacak hale getirir.

Varoluşçu düşünürler benlik bilincine sahip olmanın insana yüklediği sorumlulukla meşgul olmuş ve “varlık” ve “hiçlik” üzerine saptamalarda bulunmuşlardır. Heidegger’in “Metafizik Nedir?” yazısında “hiçlik” üzerine söylediklerine değinmek istiyorum. Heidegger varlığı ararken, “hiçlik nedir” sorusunu sorar. Bunun mantıken bir cevabı olamaz, çünkü tanımlanırken, “hiçlik”, hiç olmaktan çıkar, tanımı olan bir şeye dönüşür. Akıl ile bir soruya yanıt arandığında, zihnin, “değil” ve “hayır” kavramlarına sahip olmasından kalkarak, bu kavramların “hiçliğin türevleri” olduğunu, “değil” ve “hayır”ın ana kaynağının “hiçlik” olduğunu söyler. Zihnimiz “hiçlik” kavramına sahip olduğuna göre, bunun deneyimlenmiş olması gerekir. “Bu deneyimi nerede arayacağız,” diye sorar Heidegger. “Derin iç sıkıntısı, sessiz bir sis gibi varlığın uçurumlarını kaplayarak bütün şeyleri, insanları ve kendimizi genel bir farksızlık içinde, garip bir surette eritir,” diye cevap verir.

“Hiçlik” deneyimi, derin iç sıkıntısı ve “angst” denen korku ile beraber yaşanmaktadır. “Bölünmez Bütünlük”ün parçalanmasının “hiç olma” deneyimini yaratması konusunda

Heidegger şunları söyler: “Angst içinde, bütünlüğü ile var olan ile hiçlik arasında parçalanmaz bir birlik vardır (…) hiçlik kendine çekmez, tersine, mahiyet bakımından kendisinden uzağa fırlatır. Fakat bu kendisinden uzağa fırlatış bütünlüğün iyice erimesine neden olur”, “mevcudiyet her defasında ortaya çıkan hiçlikten oluşur”, “kendisini hiçlik içinde devam ettirmek suretiyle insan varlığı, aktüel olarak var olanı aşar. Var olanın bu dışına çıkmaya, aşkınlık (*transcendence*) deriz. Eğer insan varlığı, özünün derinliğinde aşkınlığa varmasaydı, yani hiçlik içinde kendisini muhafaza etmeseydi, asla var olanla, netice itibariyle kendi kendisiyle ilişki içinde bulunamazdı.” Öyleyse, “hiçlik nedir”? “Hiçliğin asli görünüşü olmaksızın ne kendi olmaklık vardır, ne de özgürlük. (…) Hiçlik, insan varlığına, var olanın olduğu gibi görünmesi imkânıdır. Hiçlik kavramı, var olanın zıddı bir kavram değildir, belki bizzat varlığın özüne aittir. Var olanın varlığında, hiçliğin hiçleşmesi (*neantissement*) ile meydana gelir.”

Heidegger, muhtemelen kendi deneyimlerinden bildiği korku, öfke, gerginlik ve sıkıntıdan oluşan duygu karışımının bütünlükten kopma sonucu oluştuğunu, fakat varlığın bütünlükten kopmadan kendi var oluşunu oluşturamayacağını, bütünlükten kopmaya, bir anlamda hiç olmaya rağmen varlığını sürdürmenin ancak insana özgü olduğunu anlatır. Ona göre, hiçliğin içinde var olanı sürdürmek, mevcudiyeti devam ettirmek -buna aşkınlık diyor- ancak bütünlükle ilişki halinde mümkündür. Sanki bu ifadeleriyle Heidegger, bebeğin doğumla beraber “Bölünmez Bütünlük”ten kopmayı ve hiçliğe yuvarlanmayı gerçek anlamda yok oluşa dönüşmeden taşıyabilmesi için, anneyle bütünlüğe ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Aksi takdirde bebek var olamayacaktır. Kısacası, doğumla yaşanan “hiç olma” deneyimi, bütün altüst ediciliğine ve ruha damgasını vuran dehşet duygusuna rağmen, “insan” olabilmenin en temel niteliklerinden biridir.

Hiç olma korkusu doğum dışında, benzer içerikle, hastalık olarak yaşanır. Akıl hastalığı deneyimi yaşamış ve tekrar bir benlik duygusu oluşturmuş insanlarda yeniden aynı duygunun oluşması korkusu kalır. Hiç olma duygusu devamlılık taşıyamaz çünkü taşınabilecek bir duygu değildir; ruhsal yapılanma bu duyguyu taşıyamaz, bütün benlik parçalanır ve kişi yok olur. "Ben" duygusu ortadan kalkar. Bu, olabilecek en kötü duygudur. Bu nedenle, bu insanlar hastalık sonrasında çekingenleşir, herhangi bir konuda karar veremeyecek ve harekete geçemeyecek hale gelirler. Böyle insanlar kendilerine öfkelenmekten duydukları korku nedeniyle karar verme sorumluluğunu üstlenemez hale gelir, bu nedenle de hata yapmaktan çok korkarlar. Sonuçta çoğu zaman işlerini yapamaz, evden çıkamaz hale gelirler. Yok edici öfkesi fazla olanlarda, yok olma korkusu hastalık dışında da fazladır. Zaten yok olma korkusu ile yok etme korkusu aynı ruhsal enerjinin değişik yüzlerini oluşturur. Bu insanlar ne yenilgiye, ne başarısızlığa, ne beğenilmemeye katlanabilir. Bütün bu durumlar yok edici öfkenin ortaya çıkmasına neden olur.

"Yok olma", "hiç olma" deneyiminin yaşanması insanda "varlık" ile beraber "hiçlik" kavramını oluşturur. Aynı zamanda, her şeyin bir başlangıcı ve sonu olduğu duygusunu ve zaman kavramını ediniriz. Demek ki doğum ve "hiç olma" deneyimi, bütün altüst ediciliğine rağmen, varlığımızı diğer canlılardan ayıran çok temel bir etki oluşturuyor. "Doğumdan sonra anne yenidoğana tıpkı anne karnındaki koşulları sağlayabilse, bebeği yeniden 'Bölünmez Bütünlük'ün parçası olduğuna inandırabilseydi ne olurdu," diye sorulabilir. Bebek doğum travmasını yaşadıktan, bir kere o yok oluşu deneyimledikten ve büyük miktarda orijinal enerji ruhsal alanına girdikten sonra, hiçbir şey bir daha eskisi gibi olamaz. Kaldı ki anne, ne kadar yeterli olursa olsun, bebeğiyle ne kadar bütünleşirse bütünleşsin, elbette insandır ve acıkır, uykusu gelir, yorulur, gün gelir morali bozuk olur, her an enerjisi aynı yoğunlukta olamaz. Mükemmel bir annelik ancak teoride olabilir ama olabilmiş olsa, bebeğin ruhsal malzemesi

çok kaliteli olur, fakat ruhsal gelişmesi hiç değilse çocukluk boyunca yavaş olurdu; fazla saf ve iyi niyetli, ailesine fazla bağlı bir çocuk oluşurdu.

Orijinal ruhsal enerji

Doğum esnasındaki altüst oluş o zamana kadar anne karnında yaşadığı huzuru tamamen yok ettiğinde, bebeğin potansiyel enerjisi de zincirden boşalmışçasına harekete geçer. Böylece, doğum travması potansiyel enerjinin ruhsal alana çıkmasına neden olur. Yani bebeğin kendisini her şey zannettiği sıradaki huzurlu (öfkesiz) hali, hiçliği yaşadığında tamamen ortadan kalkar. Bu savrulma, ateş topu gibi yıkıcı bir enerjiyi açığa çıkarır. Doğum hadisesi sadece fiziksel doğumun değil, ruhsal doğumun da oluşturucusudur. Bu oluşum son derece allak bullak edici bir deneyimle başlamış olur.

Orijinal ruhsal enerji, öfke ve dürtünün birbirinin içinde tamamen erimiş bir karışımından oluşur. Karışımın içinde orijinal olarak öfke ve dürtü aynı oranlarda bulunur. Bu karışımın içeriği, bebek ruhen gelişiyorsa, bebekliğin ilerleyen dönemlerinde öfke içeriğinin azalması olarak değişecektir.

Kendine ait kılarak yok etmek orijinal ruhsal enerjinin amacıdır. Bebekte bu yutarak, emerek, tutarak içine alma isteği olarak görülür. Orijinal ruhsal enerjinin dürtüsel bölümü, içine almak isteyecek kadar büyük bir ilginin oluşmasına yol açar. Öfke kısmından ise yok etme arzusu oluşur. Tabiatı gereği zaten dürtü bütünleşmeye, bir olmaya, birbirinin içinde erimeye, öfke ise yok etmeye, tek olmaya çalışır. Öfke ve dürtü karışımı halinde olan ayrışmamış enerji, yok edici özelliğinden dolayı ilişki oluşturmak için kullanılamaz. Bebeğin ruhsal alanında karışım halindeki enerji hâkim ise bebek bu enerjiyle ya beslenmektedir ya da bu enerjiyi kullanamıyorsa huzursuzdur. Anne, bebeği anne karnındakine benzer bir durum içinde

tutabiliyorsa, yani bütün ihtiyaçlarını karşılayıp onunla bir **bütünleşme ilişkisi** kurabiliyorsa, yeni doğan bebeğin ruhsal alana çıkmış olan orijinal enerjisi yatışır ve bebek sakinleşir.

Bütünleşme, bebeğin yeniden anne karnındaki temel duygu durumuna dönmesine, "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olarak hissetmesine yol açar. Bu enerjinin tam olarak dönüşemediği, yani öfke-dürtü karışımı halinde olduğu bebeklik yıllarında, kaçınılmaz olarak, annenin en ufak aksaması ve bebeği huzursuz eden her durum, orijinal enerjinin ruhsal alana çıkmasına ve bununla beraber korku, öfke, gerginlik, sıkıntı karışımı bir duygunun oluşmasına yol açar. Potansiyel haldeki orijinal ruhsal enerji bu vesilelerle kinetik hale gelir. Kendini kötü hissetme dediğim durumu yaratan, bu harekettir. Doğumda ilk defa ortaya çıkan bu ruhsal enerji bebekliğin ilk aylarında maksimum düzeydedir. Dolayısıyla bebeğin dengesi çok kolay bozulur; kadının müthiş bir duyarlılıkla annelik yapmasını gerektirir. Normal gelişmesini sağlayacak bir anneliğin yapılabilmesi halinde bebek daha dengededir, en azından durum travmatik bir noktaya varmaz.

Bebekle güçlü bir ruhsal ilişki kurulması ve iyi bir bakımdan başka, bebeğin gelişmesine hizmet eden bir diğer imkân uykudur. Uyku, anne karnına tekrar dönüştür. Dengesi bozulan bebek, dengesi annesi tarafından tekrar kurulamıyorsa uykuya dalarak bozulan dengesini onarabilir. Demek ki uyku, ruhsal alanda çok artmış olan orijinal ruhsal enerjinin kinetik halden tekrar potansiyel hale dönmesini, yani ruhsal alandan uzaklaştırılabilmesini sağlayabilmektedir. Annenin olmadığı veya anneliğinin yetersiz kaldığı durumlarda bebeğin yok edici öfkesinin dehşet duygusuna ve yok olma deneyimine dönüşmesini uyku engeller.

Uyku, sağlıklı erişkinlerde de özellikle derin uyku fazında, anne karnına dönüştür. Böyle bir uykunun ardından dinlenmiş, yenilenmiş ve rahatlamış olarak kalkarız. Ancak her zaman anne karnına dönülemez ve uyku her zaman dinlenmiş ve yenilenmiş olmamızı sağlamaz. İnsanın öfkesinin çok arttığı durumlarda uykuya ya hiç girilemez ya da uyku yüzeysel kalır;

anne karnına gidişi sağlayamaz. Öfkesi çok artmış insanların bu dönemlerde kâbuslar görmeye müsait hale gelmeleri de, anne karnına dönüşün ortadan kalktığını gösterir. Ayrıca alkol tesiri ile oluşan sızmanın veya uyku ilaçlarının yardımıyla girilen uykunun anne karnına regresyonu engellediği ve yenileyici olmadığı da bilinen bir gerçektir. Kişi bu durumlarda uykudan dinlenmemiş ve hatta yorgun kalkar.

Anne karnına dönüşü sağlayan uykunun erişkinlerde onarıcı, dinlendirici ve yenileyici bir tesiri olduğunu biliyoruz. Acaba bu tesir, ruhsal alanda birikmeye başlamış gerginlik, sıkıntı, korku ve öfke oluşturan orijinal ruhsal enerjinin uzaklaştırılmasından mı kaynaklanır? Yoksa anne karnına dönüş, öfke dürtü karışımı halindeki ruhsal enerjinin ayrışma sürecini de sağlıyor olabilir mi? Bu soruların yanıtlarını oluşturacak bir gözleme sahip değilim. Derin bir uykunun son derece onarıcı olabileceğini klinik gözlemlerimle biliyor olmama rağmen, doğru olduğuna inanmaya eğilimli olduğum cevap, en iyi uykunun sadece öfkeli enerjiyi uzaklaştırabileceğidir. Dinlenmişliği ve yenilenmişliği oluşturan, ruhsal enerjideki öfke miktarının azalmasıdır. Aksi takdirde uykunun insanın kapasitesini artırması gerekirdi. Yine de bebeklik döneminde bebeğin uykuya girmesinin hayati önem taşıdığı açıkça görülmektedir. Bebeğin derin bir uykuya girmesi bazen annenin yapamadığını yaparak, bazen annenin dinlenmesini ve rahatlamasını sağlayarak çok önemli bir yardımcı imkân oluşturmaktadır.

Bebeklik dönemini uygun koşullarda yaşayamamış her insan bu öfke-dürtü karışımı halindeki ruhsal enerjiden tam anlamıyla kurtulamayacağı ve ölene kadar bu enerjiyi taşıyacağı için, dengesini bozan durumlara maruz kaldığında aynı "kendini kötü hissetme duygusunu" yaşar. Bu insanların ruhsal alanlarında, potansiyel olarak her an açığa çıkabilecek orijinal ruhsal enerji bulunur. Bu kadar ağır ve kötü hissettirici nitelikteki bu duyguya düşmeden yaşamak, ister istemez böyle insanların en önemli ruhsal önceliğidir. Ruhsal örgütlenme düzeyi, büyük ölçüde ruhsal malzemenin içeriğiyle ilgilidir. Elbette bu durumda kişiliğin örgütlenme düzeyi

de bebeksi nitelikteki “kendini kötü hissetmekten kaçınma” olarak kalacak, amaç, bu öfkenin kişinin kendisine ve oluşturduğu dünyasına zarar vermesine, yok etmesine engel olmak olacaktır. Bu nitelikteki ruhsal enerjinin yeterince azalması veya ortadan kalkması halinde ruhsal örgütlenmenin öncelikleri “hayatta kalmaya” veya daha ileri aşamada “sevmeye” dönüşebilir.

Öfke-dürtü karışımı halindeki orijinal ruhsal enerjinin azalması, anneyle veya bebeğin bakımını üstlenen kişinin bebekle kurduğu ilişki sayesinde mümkün olur. Temel olarak daha sonra ayrıntılarına gireceğim iki süreç, bebeğin öfke-dürtü karışımını değiştirir. Bu süreçlerden ilkinde, bebeğin bakımı ve beslenmesi sırasında “**dönüşmüş enerji**” ve ikincisinde ise anneyle bebek arasında kurulan ruhsal ilişkiyle “**ayrışmış enerji**” oluşur. Ayrışmış enerjide dürtü ve öfke birbirinden tamamen ayrılmıştır. Saf dürtü ve saf öfke alanları oluşur. Dönüşmüş enerjide ise öfke-dürtü karışımının öfke oranı azalmıştır. Ruhsal enerji son derece yıkıcı olan orijinal içeriğinden kurtulmuş, beslenme dışında başka amaçlar için kullanılabilir hale gelmiştir. Ayrışmış enerji ne kadar fazlaysa, yani saf öfke ve saf dürtü miktarı ne kadar artmışsa, bebek, saf dürtüyü kullanarak o nispette haz alabilen ve bağlanabilen bir varlığa dönüşür. Herhangi bir nesneye dikkatini verebilecek, onunla meşgul olacak hale geldiyse, bağlanabilmeye başlar. Dikkat kapasitesi, bağlanabilmek anlamına gelir.

Haz ve bağlanma kapasitesini oluşturan, öfkeden arınmış saf dürtünün miktarıdır. Gelecekteki sevme kapasitesinin malzemesi de öfkeden arınmış ruhsal enerjiden, yani dürtüden oluşur; sevgi, dürtüsel enerjinin bir türevidir. Sevgi enerjisi ise dürtüsel enerjinin cinsellikten arınmış rafine biçimidir. Sevme kapasitesi oluşmuş bir insan sevdiği bir insanla cinsellik yaşayabilir de yaşamayabilir de; bu durum onun sevgisini etkilemez. Öte yandan, bir insanın saf dürtüsü ne kadar fazlaysa, dürtülerini bir sevgi ilişkisi içerisinde yaşayabilmesi de o oranda mümkündür. Bu durumda haz kapasitesi yüksek olur.

Ruhsal enerjinin öfke içeriği ne kadar azalmışsa, bebek/çocuk o nispette güçlü, dayanıklı ve kapasitelidir; bağlanabilmekte, ilişki kurabilmektedir, çevresine karşı meraklı ve ilgili, canlı ve neşelidir. Ruhsal enerjinin öfke oranı azaldıkça, bir üst örgütlenme düzeyine geçmek de olası hale gelir. Ayrıca koşulların da çocuğu bir üst örgütlenme düzeyine geçişe zorlaması, çocuğu büyümeye mecbur eden bir çerçevenin oluşturulması gerekir. Bu çerçeveyi oluşturmak da ebeveynlerin sorumluluğundadır.

Orijinal enerjide öfke ile dürtünün tam bir karışım olarak birbirinin içinde erimiş halde bulunması, öfke ile sevginin veya birbirine zıt iki duygunun aynı anda yan yana durdukları ambivalanstan farklıdır. Ambivalansta, kişi sevgi nesnesini sevilebilmektedir, ancak bir yandan da öfke duyar; bütün bağımlılıklarda böyledir. Orijinal ruhsal enerji ise neredeyse fiziksel niteliktedir. Sadece beslenme ve yakalayıp kendinde tutma amacı için kullanılabilir. Bu enerji ile bir ilişki oluşturulamaz, bir varlığa kalıcı bir yatırım yapılamaz çünkü aynı zamanda nesnesini yok etmek istemektedir.

Ruhsal alanın oluşması

Yeni doğan bir bebeğin orijinal ruhsal enerjisinin iki temel niteliği vardır: Bir şeye ilgi duymak ve ilgi duyduğu şeyi yok etmek. Bu nitelikleriyle orijinal ruhsal enerjinin en uygun kullanım biçimi, beslenmedir; bu amacın dışında kullanılamaz. Zaten yeni doğan bir bebeğin beslenme dışında yapabildiği şeyler sadece yakalama refleksiyle bağlantılı olanlardır. Yakalama refleksi de beslenme sırasında ağzın yaptığını elin yapması gibidir. Bebek, avucuna değen nesneyi tutar ve kendine ait kılar, ağız ve dudaklar da, kendisine dokunan her şeyi içine alarak kendine katar. Bu benzerliğin nedeni, her iki durumda da aynı enerjinin kullanılmasıdır.

Orijinal ruhsal enerji her an bebeğin ruhsal alanında değildir. Örneğin bebek uyurken enerji ruhsal alandan çekilmiştir, bebek anne karnındaki gibidir. Annesinin kucağında meme emerken bebeğin ruhsal alanında bu beslenmeyi sağlayacak kadar enerji varsa, bebek huzurlu bir biçimde emer, fakat ruhsal alanda gerektiğinden fazla orijinal enerji varsa, bebek huzursuz ve gergindir. Bu noktada, "**ruhsal alan**" kavramıyla ne kastettiğimi anlatmam gerekiyor.

Anne karnındaki bebeğin kendisini "Bölünmez Bütünlük"ün bir parçası zannettiğini anlatmıştım; bu aynı zamanda "**her şey olmak**" anlamına gelir. Bebek, daha anne karnındayken bile annesiyle arasında bir ilişki oluşmasına ve onunla etkileşim içinde olmasına rağmen, henüz bir benlik bilincine sahip değildir çünkü büyük bütünlükten ayrılmamıştır. Varlığın, "**benlik bilinci**" dediğimiz, kendisinin ayrı bir varlık olduğuna dair farkındalığı, ancak "Bölünmez Bütünlük"ten koptuktan, "hiç olma" deneyimi yaşandıktan, yani doğumdan sonra oluşmaya başlar. Normal gelişme koşullarında uygun bir büyüme ortamına sahipse, bebek, kendisinin ayrı bir varlık olduğunu ancak 9. ayda kabul edecek hale gelir. Bebeğin doğumla oluşan benlik bilinciyle, kendisini ve dünyayı/annesini ayrı var oluş durumları olarak ayırt etmesi aynı zamana denk gelmez. Bu farkındalık için bir gelişme gerekmektedir.

Bebeğin ruhsal alanının oluşumunu dış dünyayla ilişkisi, gerek dış dünyaya yönelimi, gerekse dış dünyanın başlangıçta anne üzerinden onun ihtiyaçlarına gösterdiği duyarlılık, bu ilişki içinde yaşanan her türlü deneyim ve duygu sağlayacaktır. Ancak doğum travması yatışmadan bebek ruhen var olmaya başlayamaz çünkü travma durumu taşınamaz bir durum oluşturur ve "**an**", "**şimdi**", "**deneyim**" başlamaz. Bu durumda bebeğin fantezi dünyası travmayı uzak tutma işlevi görür. Bebek anne karnındaki huzuru oluşturan algısını sürdürmeye çalıştığında, fantezi dünyasına sığınmış olur. Böylece, hâlâ "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olduğuna ve kendisinin "**her şey**" olduğuna inanmış olur; bir yandan annesinin bebeği, bir yandan da

“Bölünmez Bütünlük”tür. Annesi her aksadığında fantezi dünyasına sığınacaktır. Böylece bebeğin, özellikle annesiyle olan reel ilişkisi, bu ilişki içinde yaşadıkları ve oluşan duyguları, fantezi dünyası ve daha sonra oluşacak olan zihni onun ruhsal alanını oluşturacaktır.

Bebek, içinde bulunduğu bir anda kendisinin “her şey” olduğuna inanabiliyorsa, tekrar anne karnındaki huzurlu yaşantı oluşur. O sırada bebeğin ruhsal alanında öfke-dürtü karışımı enerji kalmaz. Her şey olduğuna inanma hali, orijinal ruhsal enerjinin, tıpkı anne karnında olduğu gibi ruhsal alanın dışında kalmasına yol açmaktadır. Bebek, ruhsal alanını bu fanteziyle öfkeli enerjiden temizlemiş, anne karnındaki cennete geri dönmüş olur.

Demek ki ruhsal alanda bulunan, öfke ile dürtünün tam bir karışım halinde olduğu ve büyük bir gerginlik, korku ve sıkıntı oluşturabilen öfkeli enerjinin miktarıyla fanteziler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Aslında fantezilerin işlevi, orijinal enerjiyi ruhsal yapılanmanın taşıyabileceği, kabul edilebilir sınırlarda tutmaktır. Kısaca, orijinal ruhsal enerji beslenme için kullanılmıyorsa ya da o anda bebeğin ruhsal alanında fazla miktarda bulunuyorsa gerginlik, sıkıntı, öfke ve korku oluşturur. Gerginlik ve öfke arttıkça, durum, bebeğin doğum travmasında yaşadığı yok olma deneyimine benzemeye başlar ve duygu karışımına “yok olma ve hiç olma” korkusu da eklenir. Anne, bebeğine gösterdiği duyarlılıkla ve onunla kurduğu ilişkiyle bebeğin kendisini her şey zannetmesini sağlayabiliyorsa, bebek tekrar öfkesinden kurtulur. Bebeğin açığa çıkan öfkesi ne oranda orijinal travmaya, yani doğum travmasına benziyorsa, kendisini kötü hissetmesinin şiddeti de o oranda artacaktır.

Şizofreni gibi ağır akıl hastalığı tablolarında bu enerjinin ruhsal alanı dolduruşunu, önce müthiş bir gerginliğe ve öfkeye, sonra varlığın kendisini de kapsayacak şekilde her şeyin yok olmasına, bütün yatırımların çözülmesine yol açması şeklinde görürüz. Eğer hasta bir fantezi sistemi yaratıp onun içeriğine tutunabilirse, bu fantezi dünyasında yaşar. Fakat bunu yapamazsa, hastanın bütün yatırımları çekilir ve tam bir sessizliğe ve yalnızlığa gömülür. Akıl

hastalıklarında bütün ruhsal alanı kapladığı görülen bu enerji herhangi bir çaba, farkındalık ve irade ile denetlenemez. Ancak anti-psikotik denen ilaçlarla denetlenmesi mümkün olabilir. Ruhsal organizasyonun bu enerjinin açığa çıkmasını engellemek için kullandığı başlıca yol, fantezilere inanmaya çalışmaktır. Bunun için, başta **inkâr** ve **omnipotan kontrol** olmak üzere çeşitli savunmalar kullanılır. Daha hafif durumlarda **yansıtma** savunması kullanılır. Fantezilerin temel işlevi, bu yok edici enerjinin açığa çıkmasına karşı tampon olmasıdır.

Beslenme eylemi, yani "içine alarak yok etme ve içine aldığı şeyi kendisinin bir parçası haline dönüştürme" tam da orijinal enerjinin tabiatına uygundur. Bu nedenle, sadece bu enerjiye sahip olan yenidoğanın beslenmek dışında bir işlev oluşturma kabiliyeti yoktur. Bebeğin yapabildiklerinin artması enerji içeriğindeki dönüşüm sayesinde olur. Bir bebek amaçlı hareketler yapmaya başladığında, örneğin bir nesneyi alıp dikkatlice ağzına götürdüğünde, yine onu yiyip yok etmek istemektedir ama artık nesneye dikkatini bağlayabilmesi, el ve kol kaslarını amaçlı bir biçimde kullanabilmesi için ruhsal enerjisinin içeriğinde öfkesiz ve orijinal ruhsal enerjiden farklılaşmış az öfkeli bir enerji alanı oluşmuş durumdadır. Bir bebek gülmeye başladıysa, annesinin yüzüne bakıp sevinç gösteriyorsa, artık annesine kalıcı bir yatırım yapmaya başladığını, ruhsal alanında öfkeden arınmış bir ruhsal enerji oluştuğunu söyleyebiliriz.

Gerçekten de, ruhsal enerjinin öfke içeriğinin azalıp azalmadığını bebekteki gelişmeye bakarak söyleyebiliriz. Bebekteki her türlü gelişme, ruhsal enerjisinin içeriğinde bir değişim olduğu için gerçekleşir. Bir bebeğin amaçlı hareketler yapabilmesi, anneye bağlanması, anneyle bir ilişki oluşturması ancak ruhsal enerjisinin öfke içeriği azalıyorsa mümkündür. Ruhsal enerji öfkesinin bir kısmından kurtulduğunda, artık bu enerjinin oluşturduğu duygu gerginlik, sıkıntı, korku ve öfke değildir. Örneğin huzursuzluktur, dikkat bozukluğudur. Öfkesi daha da azalmış enerjiyle amaçlı hareketler yapabilmek, öğrenmek mümkün hale gelir.

Öfkeden tamamen arınmış enerji ise ilişki kurmak, bağlanmak, haz almak ve daha sonra da sevmek için kullanılacaktır. Ruhsal enerjinin bu değişim sürecini anlamak, insanın insanlaşma ve gelişme sürecini ve akıl hastalıkları gibi insanlık durumlarını anlamanın anahtarıdır.

Orijinal ruhsal enerjinin ayrışması ve dönüşmesi

Ruhsal enerjinin, beslenme dışındaki herhangi bir amaç için kullanılamayan orijinal halinden, hayat içinde çeşitli durumların altından kalkabilmemizi, anne babalık yapabilmemizi, en büyük bağlılıkları yaşayabilmemizi, haz duyarak sevişebilmemizi sağlayacak bir niteliğe dönüşmesi çoğu zaman iç içe geçmiş iki ayrı süreçte gerçekleşir. Bu süreçleri "**ayrışma**" ve "**dönüşme**" olarak adlandırmıştım.

Başlangıçta bebeğin yatırım yapabilecek, ilişki oluşturabilecek bir ruhsal enerjisi yoktur; onunki daha çok, yıkıcı bir enerjidir; nesnesini muhafaza edemez. Öfke ve dürtü karışımı halindeki orijinal enerjisi ancak dönüştükten ve ayrıştıktan sonra bebek de annesiyle ilişki kurabilecek hale gelecek ve giderek "bütünleşme ilişkisi" yaşanacaktır. Bu iki yanlı ilişkinin oluşabilmesi için gereken ruhsal malzemeye bebek ancak 3. ayında ulaşır.

Dönüşme sürecinde orijinal ruhsal enerji, bir başka ifadeyle haset enerjisi, bünyesinde eşit miktarda ve birbirinin içinde erimiş halde bulunan öfke ile dürtünün öfke içeriğinin giderek azaldığı bir değişim sürecine girer. Ayrışma sürecinde ise öfkeden tamamen arınmış bir "**mutlak/saf dürtü alanı**" ile, dürtüden tamamen arınmış bir "**mutlak/saf öfke alanı**" oluşmaya başlar.

Dönüşmüş enerji, bebeğin bakımı ve beslenmesi sırasında oluşur. Bu enerjinin oluşması için bebeğe annesinin bakması gerekmez. Güvenilir, tecrübeli ve kendisi doğurmasa dahi bir bebeğe yatırım yapabilecek nitelikleri olan, çocuğa karşı sevgi hisseden, iyi niyetli herhangi

bir bakıcı dönüşmüş enerjinin oluşmasını sağlayabilir. Beslenme esnasında, besleyen ister doğuran anne olsun ister bir bakıcı, sadece beslenme için kullanılabilen orijinal enerjinin öfke içeriğinde azalma olur. Bunun nedeni, bebeğin beslenme üzerinden, haset enerjisinin niteliğine uygun olarak bir yok etme tatmini yaşamasıdır, dolayısıyla öfkenin yok etme içeriğinde azalma meydana gelir. Böylece, bebeğin bakımı sırasında da öfke içeriği giderek azalan bir enerji alanı oluşmaya başlar.

Dönüşme sürecinde oluşan, öfke içeriği zamanla azalan ama hiçbir zaman yok olmayan dürtüsel enerji, ayrışmış/saf dürtüsel enerjiden farklı olarak bütünleşme için kullanılamaz çünkü içinde mutlaka bir miktar yok edici öfke taşır. Dolayısıyla bu şekilde açığa çıkan dürtü sınırlı ölçüde haz yaratır. Bu enerjiyle uzun süreli bir dikkat yoğunlaşması mümkün olmaz. Kişi çabuk yorulur çünkü yöneldiği nesneyle bütünlük oluşturamaz ve bir süre sonra sıkılır. Söz konusu enerjiyle öfke deşarjı imkânı taşıyan bedensel bir iş yapmak mümkünken, oturarak yapılan kitap okumak, ders çalışmak gibi faaliyetleri sürdürmek çok zordur çünkü ruhsal enerjinin içindeki öfkeyi boşaltmanın en uygun yolu, hareket etmektir. Hareket ederken öfkenin bir kısmını kullanmış oluruz ve ondan kurtuluruz. Ruhsal enerjisi ağırlıklı olarak dönüşmüş nitelikte olan kişi kısa sürede kendisini hareket etmeye mecbur hisseder.

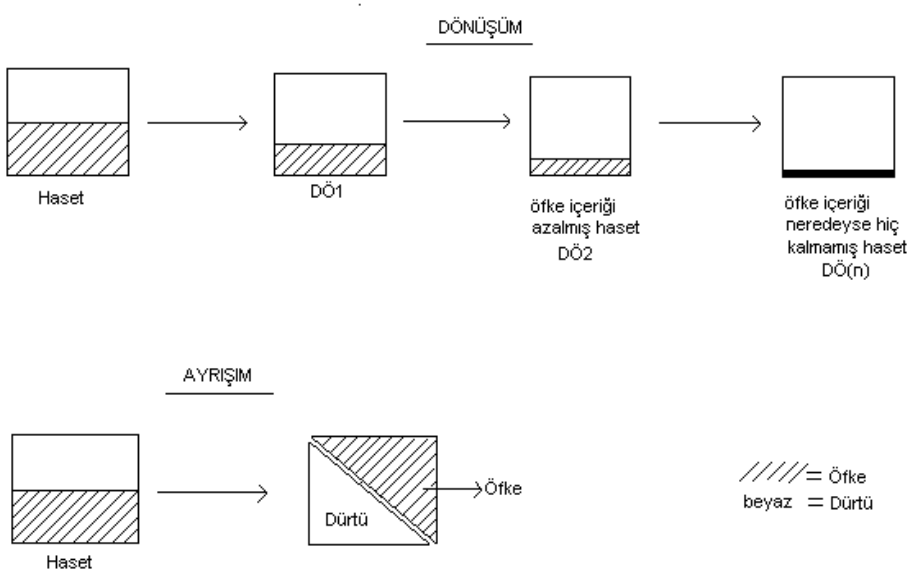

Hayatımızdaki birçok eylem, aslında bir öfke içeriğiyle bir arzuyu içerir. Örneğin bir yerden bir yere giderken, aslında bulunduğumuz yerden memnun değilizdir, olmak istediğimiz yerde olabilmek için hareket ederiz. Başka bir ifadeyle, öfkeden kaçınmak için yola çıkmışızdır. Bir yandan da, olmak istediğimiz yer bizim için bir çekim oluşturmaktadır; varmak istediğimiz yere veya amacımıza yönelik bir ruhsal yatırımımız oluşmuştur. Yatırımın oluşturduğu isteğe ve arzuya onay verdiğimiz için bu zahmete katlanırız. Böyle bir durum, ancak içinde öfke olan bir enerji biçimiyle gerçekleştirilebilir. Nitekim hareket enerjisi, öfke barındıran bir enerji biçimidir. Öğrenmek ise bir içeriği, bilgiyi kendine mal etmenin bir yoludur. Bir sorunsalı çözebilmek, bir zayıflığı ya da yetersizliği aşabilmek için, birilerinin sahip olduğu bir bilgiyi içimize alıp, onların bilgisini kendi bilgimize dönüştürmenin bir yoludur. Yok edici olmayan, kimseye zarar vermeyen ve gıda kadar somut olmayan bir beslenme biçimidir aslında. Öğrenme sırasında kullanılan ruhsal enerji, öfke içeriği çok azalmış, yok ediciliği tamamen

ortadan kalkmış ama yine de içine alma, kendine ait kılma gibi, orijinal ruhsal enerji kalıbının devam ettiği bir enerji biçimidir.

Bu tip durumlarda kullanılan ruhsal enerji, bebeklikte, beslenme sırasında orijinal ruhsal enerjinin kullanılması ve böylece bu enerjinin yok edici öfke içeriğinin azalmasıyla oluşur. Demek ki ihmal edilmeyen, iyi bir bakım gören bebek, beslenme dışındaki amaçlar için kullanabileceği bir enerjiye sahip olur. Bu enerjinin en az dönüşmüş kısmı ile bebeğin dokunma, tutma, ağzına sokma gibi belli amaçları gerçekleştirmek için elini, kolunu oynatması, çeşitli kaslarını kullanması mümkün hale gelir. Daha fazla dönüşmüş kısmı ise çeşitli öğrenme amaçları, zihnin geliştirilmesi ve böylece çevre üzerinde bir hâkimiyet sağlamak için kullanılır.

Ruhsal gelişmenin sürükleyicisi ise, ayrışma ile oluşan mutlak/saf dürtü ve mutlak/saf öfke alanıdır. Bu süreci sağlıklı olarak oluşturup ilerletebilecek kişi sadece annedir. Doğumla birlikte paramparça olmuş bebek, sadece kendisiyle "**bütünleşme"** ilişkisi kurabilecek bir varlık tarafından sakinleştirilebilir. Ancak böyle bir bütünleşme ilişkisi bebeğin doğumla birlikte kaybettiği "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olma deneyimini az çok karşılayabilir. Anne ise bebeğini karnında büyütmüştür, onu kendi içinden çıkan bir parçası olarak algılamaktadır ve onunla kurabileceği ilişki, zaten bütünleşme ilişkisi olacaktır.

Anne, ancak akıl hastalığı varsa, gebelik veya lohusalık psikozu geçiriyorsa ya da bebeği benimsemeyi reddediyorsa kendi doğurduğu bebekle bütünleşme ilişkisi kuramaz. Bu durumlarda bebeğe karşı bilinçaltında çok büyük bir öfke vardır. Bunun dışında anne, içinde bulunduğu koşullarda, çoğu zaman kocasına veya kayınvalidesine karşı çok büyük bir öfke taşıyorsa, ruhsal enerjisi çok öfkeli bir içerikte olduğu için bebeğiyle ilişki kuramaz ve bütünleşemez. Yoğun öfke, ilişki kurma kapasitesini ortadan kaldırır.

Bebeğin orijinal ruhsal enerjisinin ayrışmasını sağlayan, annenin bebeğiyle kurduğu bütünleşme ilişkisidir. Böylece, karışım halindeki orijinal ruhsal enerji saf dürtü ve saf öfke olarak ayrışır. Saf dürtü enerjisi yöneldiği nesneyle bütün olmak, aynı olmak ister; kalitesi çok yüksektir, bebekte dikkat ve haz kapasitesi oluşturur ve yıkıcılık içermeyen bir bağlanmayı sağlar. "**Dikkat**" olarak nitelendirdiğimiz özellik de, saf dürtü enerjisiyle oluşur. Başka bir ifadeyle, herhangi bir şeye dikkatimizi bağlamamız, onunla bütünleşmekte olduğumuz anlamına gelir. Dikkat, zaten ruhsal enerjinin bir nesneye, bir duruma bağlanması, ilgilendiğimiz nesne veya durumla kurduğumuz ilişkidir. Bunu yapabiliyorsak, "dikkatimiz yoğun" ya da "yoğunlaşma kapasitemiz yüksek" demektir. Anlaşılıyor ki, saf dürtü bebeğe hazzın yanında bütünleşebilme ve dikkat oluşturma yeteneği kazandırıyor.

Saf dürtü enerjisinin oluşmasının en önemli sonuçlarından biri, bebekte "**haz alma kapasitesi**"nin oluşmasıdır. Bebek, başlangıçta ağzından ve vücudundan haz alır. Haz kapasitesi oluşmadan önce bebek için beslenmek bir gerginlik azaltma yoluyken, haz kapasitesi oluştuktan sonra memeden/beslenmekten haz almaya başlar. Aynı şekilde, annesinin kucağında olmak, onun bedeniyle temas halinde olmak ister. Ayrışmış saf dürtü miktarı arttıkça, bebek annesine daha çok bağlanır, annesiyle ilişkisini güçlendirir. Yeni doğmuş bebek annesi kendisiyle bütünleşme ilişkisi kurduğunda sakinleşirken, saf dürtüsel bir alanı oluşmuş bebek bu bütünleşmeyi ister ve kendisi de annesiyle bütünleşerek bu ilişkiye katkıda bulunur. Böylece, daha önce sadece anneden kaynaklanan bütünleşme çabasına bebek de katılmaya başlar. Bebek anneye bağlandıkça, "yok olma" korkusu da azalır çünkü anneye bağlanmak, aslında bu dünyaya bağlanmak demektir ve yok olma korkularının ortadan kalkması için insanın bu dünyanın bir parçası haline gelmesi gerekir.

Yeterince saf dürtüsel alanı oluşmuş bir bebek, gelecekte de cinselliği sadece bir gerginlikten, birikmiş bir ihtiyaçtan kurtulmak için değil, haz alarak yaşayan bir erişkin olacaktır. Saf

dürtüsel alanı gelişmiş insanların cinsel hayatları canlı ve aktif olur; bu insanların cinsel gücü fazladır. Neredeyse denebilir ki, ayrışmış ve öfkesiz bir dürtü alanı, gelecekte hayatın en güzel, en anlamlı taraflarını oluşturacak, bir insanın mutlu olmasını sağlayacak en önemli malzemedir. Bu malzemeyle dikkat, ilgi, anlama arzusu, bağlanma ve sevgi oluşur.

Elbette dikkat kapasitesi yüksek, işine, çevresindeki insanlara bağlanabilecek, onlarla ilişki oluşturabilecek, onları anlamak isteyen bir ilgiye sahip bir insan hem sevilecek hem de başarılı olacaktır. Hayatını anlam üzerine kurabilecek bir malzemeye sahiptir; anlam, ne yüksek statü simgelerine sahip olmakta, ne korkusuzlukta, ne de rahat etmektedir; anlam, sevgidedir. Böyle bir insanın bütün meselesi bu malzemeyi doğru kullanabilmektir.

“İyi” ve “kötü” imgeleri

Bebekte oluşmaya başlayan saf dürtü ve saf öfke alanları, bebeğin “iyi” ve “kötü” imgelerini de oluşturur. Haz kapasitesiyle doğrudan ilişkili olan “iyi” imgesi haz veren, bebeğin bütünleşmek istediği, parçası olmaya büyük özlem duyduğu bir yaşantıdır. Bu imgenin kalıcı hale gelmesi, zihin dediğimiz alanın da oluşmasını sağlar. Kokusuyla, sesiyle, bedeniyle, görüntüsüyle algıladığı somut annenin yanı sıra bebeğin iç dünyasında soyut bir anne, anne imgesi oluşmaya başlar. “İyi anne” imgesi, anne yokken de bebeğin annesiz kalmamasını sağlayacaktır. Bu gelişme bebeğin her an anneye sahip olması anlamına gelir, dolayısıyla birçok aksaklığa karşı daha dayanıklı olacaktır.

Bebeğin iç dünyasında bir iyi anne imgesinin oluşması, aynı zamanda iç dünyasında dış dünyanın bir temsilinin yaratılması anlamına gelir. Bunun devamı, zihnin ve dış dünyadaki nesnelerin sembollerinin oluşması şeklinde olacaktır. Bebekte düşünme, dil kullanımı gibi özelliklerle, bir kültür varlığı olmak dediğimiz yapının malzemeleri oluşmaktadır.

Ayrışmayla oluşan “mutlak öfke” ise “kötü” imgesine bağlanır. “Kötü”, bütünleşmek istemediğimiz, uzak olmasına ihtiyaç duyduğumuz, yakınlığından rahatsız olduğumuz, yok olmasını istediğimiz nesnedir. Kişinin kendisi olarak kalmasını ve farklı olmak istemesini sağlayan bütünleşme karşıtı bir duygu yaratır. “Kötü”, uzak olmasına ihtiyaç duyduğumuz bir varlıktır. Yakınlığı öfke uyandırır; ya yeniden uzaklaştırma ya da yok etme ihtiyacı oluşturur. Gelecekteki ötekileştirmelerin orijinal nesnesidir. Öfke kötü imgesine bağlanmadan önce tanımsız ve hedefsizdir; bir an dış dünyaya, bir an benliğin kendisine yönelir. Kötü imgesi yok edici öfkenin çeşitli tanımlara bağlanmasını ve kendine bir hedef bulmasını sağlar. Böylece, sürekli olarak varlığın yönelimini bozup onun gerek kendisini, gerek dış dünyayı tanımlamasını imkânsız hale getiren önemli bir öfke miktarı, bu amorf ve stabilize olmayan durumdan çıkarak “kötü”ye duyulan öfke haline gelir.

Bir varlıkla onu “iyi” ve “kötü” diye ikiye ayırarak ilişki kurmak, “bölünme” (*splitting*) denilen bir savunmadır ve aslında öfkenin “kötü” imgesine bağlanması sayesinde “iyi” nesnenin muhafazasına hizmet eder. Böylece bebek, öfkesi arttığında iç dünyasında anneyi yok etmekten kaçınmış olur. Bebek, annenin bir duyarsızlığına maruz kaldığında öfkesi “kötü anneye” kayacak, “iyi anne” öfkeden etkilenmeyecek, bebek bu imgeye olan bağlılığını sürdürebilecektir. Zaman içinde çocuk kötü anne imgesini canavarlara, korkunç varlıklara bağlayarak anneden koparır. Bölünme savunması sürdükçe onu duymamış olan anne, o sırada ihmal etmiş olan anne gibi, öfke düzeyi düşük sebepler kalır çocuğun hayatında. Bölünme savunmasına ihtiyaç kalmadığında ise yorulmuş olan anne, o sırada film seyreden anne, acıktığı için yemek yiyen ve onunla ilgilenemeyen anne gibi içerikler kazanır. Bunların çocukta yarattığı duygu artık öfke değildir.

“Mutlak dürtü alanı” ve “mutlak öfke alanı” oluşmamış, hiç ayrışmış ruhsal enerjisi olmayan bebeklerde -büyük oranda kendilerini doğuran anneleri tarafından büyütülmeyen

bebeklerde- bölünme savunması ya oluşmaz ya da yetersiz oluşur. Bu bebekler için iyi, aynı zamanda kötüdür, kötü, aynı zamanda iyidir. Savunma bir türlü tam çalışmaz. Bunun nedeni, bebeğin ruhsal yatırım kapasitesinin sadece dönüşmüş dürtü enerji içerikli olmasıdır. Dolayısıyla nesneye yapılan yatırımın içinde her zaman, azalmış da olsa, öfke vardır. Bu durumda kullanılan savunma dayanıksız olur; "iyi anne" tam "iyi" olamadığı için, bebek bazen annesini iç dünyasında kaybeder ve o an büyük paniğe kapılır. Böyle durumlarda katılarak ağladığı, bir türlü sakinleştirilemediği, derin bir altüst oluş yaşadığı gözlenir. Durum kontrol altına alınamıyorsa, doğum travmasını hatırlatan, yok oluş deneyimi yaratan bir dehşet duygusu oluşur. Bu çocukların dikkatleri, algıları, düşünce süreçleri bozulur; dışarıdan bakıldığında zekâları düşük zannedilebilirler.

Aynı durum bir erişkinde oluştuğunda ise "iyi" ve "kötü" birbirine karışır. Beraberinde, zihinde de bir karışıklık başlar, kişi neyi nasıl yorumlayacağını şaşırır. Bu durum bazen oryantasyonun/yönelimin bozulmasına kadar gider. Bazen "iyi"nin kaybı, dış dünyaya hiçbir ilgi duyulmamasına yol açar. Bazen önce bir kuşkuculuğun oluşmasına, daha sonra da paranoid bir psikotik tabloya dönüşür.

Akıl hastalığı öncesindeki en kayda değer aşamalardan biri, "bölünme savunma mekanizması"nın çökmesidir. Kimi insanların bu çöküşe yatkın olmalarının altında, kesinlikle, yeterince ayrışmış mutlak dürtü ve mutlak öfke enerji alanlarına sahip olmamaları yatar. Bu durumda, "iyiliği" ve "iyi"yi muhafaza edebilmek imkânsız hale gelir. Bölünme mekanizmasının varlığı bebekte ve erken çocuklukta "iyi annenin" muhafazasını sağlarken ve çocuğun canının yanması, korku, ayrılıklar gibi çeşitli travmalardan daha az etkilenmesi için zorunluyken, erişkinlikte, nesneleri "iyi" ve "kötü" olarak bölerek onların oldukları gibi, ne melek ne şeytan yerine konmadan kavranmasını da bozar. Bu savunma mekanizmasını erişkinlikte kullanan insanlar her şeyi siyaha ya da beyaza çevirmek zorunda kalırlar; gri

renkleri yoktur. Söz konusu savunma mekanizması ya hep ya hiç algılamasıyla hayatı yüzeyselleştirse de, bu savunmayı kullanmak zorunda olan insanların hayatla bağının sürmesini sağlar ve hastalanmalarını engeller.

Sağlıklı bir gelişmede bölünme mekanizması ancak 3 yaşından sonra, çocuğun içindeki yok edici öfke, yani orijinal ruhsal enerji iyice azaldıktan sonra ortadan kalkar. Öncesinde bu savunma nesneleri muhafaza etmek gibi son derece önemli bir işlev görür; nesne devamlılığını ve nesnelerle kalıcı bir ilişki oluşturmamızı sağlar. Yok edici öfkesinden kurtulmuş, zaten nesne devamlılığını sağlamış çocuk bu savunmayı artık ebeveynlerinde, arkadaşlarında kullanmayı bırakır. Onları daha iyi anlar, “iyi” ve “kötü” yönleriyle kabullenir. Ancak savunma bu kez, çocuğun oyunlarındaki iyilere ve kötülere aktarılır. Ergenlik çağının altüst oluşunda ise, ergenin, yoğun olarak tekrar yakınındaki insanlara da aktarmasıyla sürer. Bölünme savunmasının tamamen bırakılması, ancak erişkinlikte mümkündür. Bu durumda herhangi bir ayrımcılık, ötekileştirme, birilerini Allahlaştırma, aşırı yüceltme, aşırı hayranlık gibi eğilimler insanın hayatından çıkar; artık sevgi çağı başlamıştır; ne düşmanlığa ne de abartmaya gerek ve ihtiyaç kalmıştır.

BEBEĞİN FANTEZİ DÜNYASI VE DÖNÜŞÜMÜ

İnsan olmanın kaderi, üç-dört yıl içinde bir yandan kendisini Allah zanneden bebeğin bir çocuk olduğunu ve annesi ve babası sayesinde hayatta kalabildiğini kabul etmesi, bir yandan da bir hiç olmadığını, çalışarak, emek vererek sistem kuran, çocuk yetiştiren bir varlık olduğunu, insanlığı ileriye taşıyabilecek bir potansiyele sahip olduğunu anlamasıdır.

Bebeğin, doğum sonrasında da anne karnındakine benzer bir duyguyu yeniden oluşturmaya çalıştığını, bunun sonucunda Tanrı olduğuna inanıp öfkesiz olmaya çabaladığını ifade etmiştim. Anne de, bebeğe karşı müthiş bir duyarlılık göstererek onun ihtiyaçlarını daha gerginliğe dönüşmeden doyurmaya çalışırken, aslında bebeğin kendisini Allah zannetmesini sağlamaktadır. Gerçekten de, anne için bebek her şeyden önemlidir. Bebeği doyurmadan kendisi yemek yemez, o uyumadan uyuyamaz; bebek, annenin hayatının merkezindedir. Bütün bunlar bebeğin de kendisini ihtiyaçsız, her istediği kendiliğinden olan, her şeyin merkezi olarak algılamasını sağlıyorsa, bebek tıpkı anne karnındaki gibi huzurlu olur. Fakat bebeğin Allah olduğuna dair inancı sarsıldığında açığa çıkan öfke, sıkıntı, gerginlik ve korku karışımına yol açan orijinal ruhsal enerji, insanın temel özelliklerinden birinin, dengesini inandığı fantezilerle kuran bir varlık olması sonucunu doğurur. Fantezilerin temel işlevi, kişinin yok edici öfkesinin, orijinal enerjisinin ruhsal alana girmesine engel olmasıdır. Ruhsal alanın dışında tutulan orijinal enerjinin düzeyi ne kadar yüksekse, orijinal enerjinin ruhsal alana girmesini engelleyecek fantezilerin içeriği de o kadar yoğundur. Fanteziler kendi seçimimiz değildir, ruhsal gerçekliğimizin bir parçasıdır.

Ruhsal gelişim fantezilerin ve narsisistik sistemin küçülmesi, dolayısıyla sevgi kapasitesinin artmasıyla ilerleyen bir süreçtir. Bebek ya da ruhsal gelişiminde sorunlar olan birçok insan için temel fantezi kalıbı, “Allah”tır. Birçok narsisistik sorun “benzersiz olma”, “vazgeçilmez olma”, “biricik olma”, “her istediğini yapabilme”, “her istediğini olabilme”, “her istediğini elde etme” “yenilmez olma” gibi, Allah’a atfettiğimiz nitelikleri kendimize istemek şeklinde görünür hale gelir. İnsan bu fantezilerini geride bırakmadan, bu beklentilerle gerçekliğin bir parçası olamaz ve sevgi ilişkisi sürdürecek hale gelemez.

Yeni doğan bir bebek için iki var oluş biçimi iç içedir. Bir yanda uyanıkken içine girdiği dünya vardır; bu dünyada temel olarak ona karşı büyük bir duyarlılıkla davranan ve kendisiyle bir

bütünleşme ilişkisi kurabilen anneyle ilişki halindedir. Diğer yanda da, annesi aksadığında onu yeniden “her şey olmaya”, “Allah”a dönüştüren fantezi dünyası vardır. Ayrıca derin uykuya daldığında tekrar anne karnına dönmekte ve dinlenmiş, öfkesi yatışmış olarak uyanmaktadır. Böylece bebeğin, bir yandan annesi üzerinden “gerçeklik”le ilişkisi, öte yandan da kendi ruhsal gerçekliğine uygun olan ve onu öfkesiz, korkusuz, gerginlikten uzak tutan fantezi dünyası yan yana var olur. Anne, bebeğe ne kadar duyarlı olursa olsun, onun fantezi dünyasına hiçbir zaman tam anlamıyla uygun davranamaz ve bebek, her an açığa çıkabilecek bir öfke potansiyeliyle yaşar.

Anneyle bebek arasında bebeğin anneye güçlü bir yatırım yapabildiği bir ilişki oluştuysa, bebeğin fantezi dünyası bu ilişki içinde zamanla dönüşecektir. Aksi takdirde bebek katlanılamaz bir korku ve öfkeden kaçınabilmek için fantezilerini muhafaza edecektir. Bu durumda fantezi dünyası dönüşemez; bebek ruhen büyüyememiş olur. Bebekleriyle ruhsal ilişki kuramayan annelerin bebeklerinin başına gelen budur. Bebeksi fanteziler dönüşmeden kaldığında, bunların hayatla uyumsuzluğu o kadar yüksektir ki, ileride kişi kaçınılmaz olarak akıl hastalığı yaşar. Birey, derinlerinde kendisinin “Allah” olduğuna inanırken normal bir insan hayatı sürdüremez. Bir bebeğin buna inanması son derece doğalken, aklı farklı bir şey söylese de bir erişkin içsel olarak buna inanıyorsa, hastalanmadan yaşayamaz.

Demek ki normal bir insan olabilmenin en kritik dönemeçlerinden birini, bebeklik döneminde anneye fantezi dünyasının dönüşümünü sağlayacak bir yatırım yapılabilmesi oluşturuyor. Ancak bebeğin anneye bağlanması bebekle değil, annenin ne kadar bebek annesi olabildiğiyle ilgilidir.

İlişki, tanımı gereği, sürdürülebilen bir bağlantıdır. İki taraflıdır ve kısa süreli de olsa, birbirine yatırım yapabilmeyi gerektirir. Taraflar birbiri için yatırım nesnesine dönüşmüştür. Anneyle bebeğin ilişkisi, yenidoğan döneminde henüz tek yanlıdır, annenin bebekle kurduğu ilişki söz

konusudur. Anne daha hamileliği sırasında karnında büyüyen ve hareketlendiğini algıladığı bebekle, "ruhsal" olarak nitelendirdiğim bilinçaltı bir ilişki kurar. Bu ilişkiyi ruhsal olarak nitelememin nedeni, akıl ve zihinle kurulan bir ilişki biçimi olmamasıdır; bu ilişkiyi oluşturan şey bilgi değildir. Tabii ki anne, bebeğine bakarken aklını ve zihnini de kullanmaktadır ama annenin aklı, bilgisi ve tecrübesi sezgilerinin ve hissettiklerinin emrindedir. İlişkinin bilinçaltı olmasının nedeni, bu ilişki için annenin iradi bir tutum göstermemesidir. İlişki, uygun koşullar varsa kendiliğinden biçimlenir; "ben iyi anne olmalıyım" diyerek oluşmaz. Hatta iyi anne olma arzusu araya aklı ve mükemmeliyetçiliği sokacağı için ilişkiyi bozabilir. Bu ilişki aynı zamanda, anne, bebeğini kendi parçası olarak algıladığı için bir bütünleşme ilişkisidir. Bebekse henüz herhangi bir ilişki oluşturabilecek kapasitede değildir.

Anne bebekle ruhsal bir ilişki kuramıyorsa, bebeğin enerjisinin bir kısmının tekrar ruhsal alanın dışına çıkması veya ruhsal yatırımın tekrar öteki tarafa dönmesi olasıdır. Bu, bebeğin anneye bağlanamadığını, annenin bebeğin ruhsal yatırımını kendinde tutacak bir annelik yapamadığını gösterir. Bu durumda durgun, ruhsal kapasitesi düşük, bağlanma kapasitesi çok sınırlı, duygusal ihtiyaçları oluşmamış, ihtiyaçlarını hissetmeyen bir bebek oluşur. Bazı çocukların ise daha ileri yaşlarda çocukluk psikozu geliştirme olasılıkları vardır.

Çocukluk psikozlarında, hasta çocuklar "öteki tarafla" çok meşguldür, sanki bu dünyanın bir parçası olamamışlardır. "Bu dünyaya ait olmayan" varlıklarla meşguliyetleri vardır fakat içerik fantezilere benzemez; bunlar, daha çok yansıtılan benlik parçaları gibidir. Ancak gerek bu imgelere bakarak, gerek dünyasını gözleyerek, çocuğun kendisini tamamen insan olarak hissedemediğini, bazen cansız nesnelerle, bazen hayvanlarla önce bütünleşip sonra onlara dönüştüğünü -bu savunmaya "aynılaşmak" denebilir- ve aslında hayvan dünyasına yakın tarafları olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin koku alma duyusu çok gelişmiş olabilir, davranışları hayvan davranışlarını andırır, hatta bazen çocuğun yüz ifadesi hayvansı olur. Psikotik bir

çocuk köpek sesleri çıkarıyordu ve kendisinin köpek olduğunu iddia ediyordu. Bütün bunlar, insanı insan yapan, bu dünyanın bir parçası haline getiren unsurun annesi olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Anlaşılacağı gibi, bebeklik annesinin vasıfları, bebeklik döneminin nasıl yaşandığı bir insanın oluşmasında en temel belirleyicidir. Temeli bozuk bir sistem, üzerine daha sonra ne yapılırsa yapılsın, ne yazık ki sağlam bir kişilik yapısının oluşmasını sağlayamaz; kişilik örgütlenmesinin "kendini kötü hissetmekten kaçınma" üzerine kurulması kaçınılmaz olacaktır.

Bütünleşme dönemi

Anne, bebekle bütünleşme ilişkisi kurabildiği ölçüde onun enerjisinin ayrışmasını sağlar ve ayrışmış enerjisi ne kadar fazlaysa, bebek o oranda haz duyar ve bununla beraber bağlanma kapasitesi yüksek olur. Bu sayede anne, bebeğin iç dünyasında önemli bir ruhsal yatırımı kendisine bağlamış olur. Bu durum bebeğin fantezilerine bağlı olan narsisistik enerjisinin bir kısmının anneye, gerçek bir varlığa, yani "gerçekliğe" yatırılması demektir ve bebeğin fantezilerinde ve narsisistik sisteminde küçülme olması anlamına gelir.

Bebek ilk 3 aylık dönemde ilişki kurma kapasitesine sahip değildir. Bu dönemde ruhsal enerjisi yoğun olarak orijinal ruhsal enerjiden oluşmaktadır ve her an doğum travmasını hatırlatacak bir altüst oluşa yakın durumdadır. Anne, bebeğe karşı çok duyarlıdır; onun ihtiyaçlarını hissederek onu her türlü gerginlikten korumaya çalışmaktadır. Bebek, annesini gördüğünde gülümseyecek, sevinç gösterecek hale geldiğinde, genel olarak 3 aylık olmuştur ve artık o da annesiyle ilişki kuracak bir ruhsal malzemeye sahiptir. Bundan sonra bütünleşme dönemi başlar.

Bütünleşme dönemi boyunca anneden alınan haz, anneyle yaşanan huzur arttıkça, bebeğin bir yandan mutlak/saf dürtü enerjisi artar, diğer yandan da ayrışan dürtü anneye bağlanmaya devam eder. Bebek, özellikle annenin kucağındayken veya annesinin memesini emerken aldığı hazzın artmasıyla beraber, kademeli olarak, "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olma deneyimini "annenin bir parçası" olmaya doğru dönüştürür. Böylece, süreç içinde giderek annesine büyük bir önem atfetmeye başlar; bebeğin fantezi dünyası da o nispette küçülmeye ve dönüşmeye hazır hale gelir. Yani bebek bazen kendisini Allah olarak algılarken, artık bazen de annesini Allah yapmaktadır. Öfkeliyken kendisi Allah, annesi ise onun bir parçasıdır; anne, haz kaynağıyken Allahlaşmakta ve bu kez bebek onun bir parçasına dönüşmektedir ama hep bir "bütün ve parçası" ilişkisi vardır. Duygu içeriği bakımından erişkin bir insanın kutsallık olarak tanımlayabileceği bir atmosfer oluşur; ilişki "ilahi", hatta bebekliğin erken dönemlerine, anne karnına doğru gidildikçe "mistik" bir mahiyet taşır.

Bütünleşme döneminde bebeğin anneye olan ruhsal yatırımı artar, ona daha çok bağlanır; bir dürtüsel alanının oluşmasıyla da anne, bebek için haz kaynağı haline gelir ama bebek anneyle kendisini ayrı varlıklar olarak algılamadığı için, fantezi içeriği değişmez. Sadece, "her şey olmak" anneyi de kapsayarak, anne ve bebeği içine alan bütünlüğün adı haline gelir. Bebeğin ruhsal malzemesi bu dönemde çok büyük ölçüde dönüşür, -anne başta olmak üzere bütün aile üyeleri, bazı oyuncaklar gibi- yatırım yapabildiği nesneler oluşur ve artan "nesne sevgisi" kapasitesiyle beraber, bebeğin narsisistik sistemi küçülür. Yine de bütünleşme dönemi bebek için anne karnının bir devamı gibidir. Bu anlamda bebeğin ruhsal enerjisi gerginlik ve ihtiyaç olmadan da anneye yönelebilecek hale gelmiştir. Fakat artık anne karnındaki kesintisiz huzurlu hal de yoktur. Sıcak soğuk farkları, açlık, bağırsak faaliyetleri, gürültü, ışık… Bütün bunlar hayatın gerçekleri olarak bebeğin içine düştüğü yeni dünyanın çok önemli unsurlarıdır ve bebek bütünleşme döneminde bunlara uyum sağlayacak zamanı kazanmış olur.

Anne-bebek bütünleşmesinde, bebeğin annenin bütün bilinçaltını algıladığı bir ilişki söz konusudur ve bu ilişki bebeğin iç dünyasını alabildiğine zenginleştirir. Annesiyle böyle bir ilişki içine giren bebeğin yüz ifadesinde, çeşitli durumlara verdiği tepkilerde, sevincinde, ağlamasında, annesinin de sevdiği yakın çevredeki insanlara yönelmesinde şaşırtıcı bir çeşitlilik ve zenginlik gözlenir. Bebeğin annesine bağlanmaya başladığını, onu görünce sevinç göstermesinden anlarız.

Bebek haz alabilecek bir dürtüsel alan oluşturduğunda, meme emmekten büyük bir haz almaya başlar. İlerleyen aylarda, dürtüleri vücuduna yayılmaya başladığı için bebek, annenin temasından, onun kucağında olmaktan daha da çok hoşlanır. Bebek için annenin bedeni içine girmek, içinde erimek istediği kutsal bir mabede dönüşür. Annesinin içine girme isteğini muhafaza edemediğinde, bebek bu kez onu kendi içine almak ister.

Öfkeden temizlenmiş saf dürtünün oluşturduğu bütünleşme anne karnındaki "Bölünmez Bütünlük" halinin tekrar oluşmasına yol açtığı için, yoğun bir kutsallık duygusu taşır. Bu dönemde bebek, annenin iç dünyasının duygusal içeriğini, onun kendisine karşı hissettiği sevgiyi olduğu gibi algılar ve böylece sevgi duygusunu tanır. İnsan bu duyguyu ancak annesinden alabildiyse, sonrasında kendisi de aynı duyguyu hissedebilen biri olacaktır. 3-9 ay arasını kapsayan bütünleşme döneminde annenin bebeğin yanında olabilmesi gelecekte bebeği biçimlendirecek, sorunlarının niteliğini belirleyecek son derece hayati bir öneme sahiptir.

Annenin bedeniyle temas halinde olmaya imkân sağlayan her türlü aktivite bir yandan bebeğin ayrışan dürtüsünün bedenine kaymasına ve vücudun bir haz alanına dönüşmesine yol açarken, öte yandan da bebeğin bedensel bütünlüğünü algılamasını, buna uygun bir beden imajı oluşturmasını sağlar. Anneyle bebeğin sarılması, bebeğin annenin kucağına oturması, annenin sıcaklığını, kokusunu hissetmesi, aralarındaki ruhsal bütünlüğü bedensel

düzeyde tamamlar. Bütünleşme döneminin ortalarından itibaren -6. ay civarında- bebekte beden imajının oluşmaya başlaması, bebeğin annesiyle arasındaki fiziksel sınırları ayırt etmesini ve daha sonra, 9. ayda, annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu fark etmesi için bir hazırlık oluşturur. Hazırlığın bir parçası da bebeğin kendi vücuduyla meşguliyetidir. Bebeğin elini emmesi, ayaklarıyla oynaması, oturmak, hareket etmek için gösterdiği çaba, bedenini algılama sürecinin bir parçasıdır.

Annenin bedeni, insanın bu dünyadaki ilk mekânıdır. Mekân duygusu, anne bedeninin deneyimlenmesiyle oluşur. Kokusuyla, sıcaklığıyla, yumuşaklığıyla, taşıdığı pozitif enerjiyle annenin bedeni bebek için bir çekim oluşturur. Bebeğin dürtüsel gelişiminin sürmesi ve fiziksel yakınlık yaşama kapasitesinin oluşması için, annenin bedeninin, bebekle ilişkinin önemli bir parçası olması gerekir. Annenin bedeninin bebek için bir mekân olamaması "kaybolma korkusu" oluşturacaktır. Kişi kendisini bu dünyaya ait hissedemeyecek, bedeni haz duyusu taşımayacak, genel dürtüsel gelişimi cinsel organların ön planda olduğu bir cinsel hayatı sağlıklı olarak yaşamaya uygun olamayacaktır.

Bebek kendi bedenini, bir bakıma annesinin bedeni üzerine, onun bedeni üzerinden inşa eder. Bu anlamda, doğduğunda aslında bebeğin bedeni yoktur denebilir, en azından bebeğin algısı böyledir. Hissettiği fiziksel problemler ya da gerginlikler öfkenin bir tezahürü gibidir, enerjiyle ilgilidir. Fakat anne, ayrışma sayesinde ve bebeğin bedeniyle de kurduğu ilişkiyle, bebekte, benliğinin bir parçası olarak beden imgesinin de oluşmasını sağlar. Bunu oluşturan, bizzat annenin bedenidir.

Anne karnından bu dünyanın bir parçası olmaya giden süreçte bütünleşme döneminin bebeğin yumuşak bir geçiş yapmasını sağlayan bir niteliği vardır. Bebek artık bir tek kendisinden oluşan bir evrende olmadığı gibi, anneden gelen hazza, canlığa, sıcaklığa "ihtiyaç duyan" bir varlıktır, "samed" değildir. Ruhsal alanı orijinal ruhsal enerjiyle dolduğu

zamanlarda annenin yatıştırmasına ihtiyaç duymaya başlar. Bir yanıyla anne artık adeta güneş gibidir, ısıtır, canlandırır, hayat verir, bebek de onun etrafında ve neredeyse bir yörüngeye sahip olarak dönen bir dünya gibidir. Görüldüğü gibi, bütünleşme sürecinin bebeğe kattığı özellikler çok fazladır ve bu dönemin yaşanamaması büyük eksiklikler oluşturacaktır.

Bütünleşme dönemi boyunca oluşan gelişim sürecinde, başlangıçtan itibaren kendisini "her şey" olarak algılayan bebeğin hayatına önemli bir varlık daha eklenmiş olur. Fakat aynı zamanda bebeğin "her şey olmak" iddiası, bu fantezi de ciddi bir yara almıştır.

Bu bölümü, bütünleşme dönemine ilişkin bir regresyon deneyimini aktararak kapatmak istiyorum. Bebek son derece huzursuz ve gerginken ve öfkesi bütün yok ediciliğiyle anneye yönelmişken, bütünleşme sonucunda hissettikleri tam bir şükran duygusuyla dolup taşan bir yetişkinin hissettiklerinin ana kalıbı gibidir. Bazı hastaların, seanslar sırasındaki regresyonların ardından bu dönem üzerine anlattıkları dikkat çekicidir. Derin regresyon sayesinde neredeyse tam anlamıyla 9 ay öncesinin çeşitli evrelerine ulaşan bir hasta, bir tür karanlık bir boşlukta olma duygusundan söz ediyordu. Uzayda, karanlıkta sürüklenmek, tutunabilecek hiçbir şeyin olmaması, derin kayboluş olarak adlandırdığı bu durumda, orijinal ruhsal enerjisini de tıpkı diş kamaşması gibi, etinin kamaşması şeklinde hissettiğini ve bunun onu olağanüstü huzursuz ettiğini söylüyordu. Hem bu nedenle hem de yok olma korkusu nedeniyle kendisini uykuya bırakamıyordu ve ciddi bir uyku sorunu vardı.

Kaybolma duygusunu sonsuz boşlukta kaybolmak olarak tarif ederken, ölüm korkusu da hissettiğini ama bunun ruhun ölümü olduğunu ve tarifsiz bir dehşet duygusu yarattığını söylüyordu. Bütünleşmeyle beraber önce o sonsuz karanlıkta bulunmuş oluyordu, böylece ruhunun ölümüyle ilgili yaşadığı dehşetten, yok olma korkusundan kurtuluyordu. Fakat sonra, daha önceki imgenin tam tersi olarak onu kuşatan, kavrayan, saydamlaştıran, içinden

bilinen ve bilinmeyen bütün renklerdeki ışıkların geçebildiği bir sıcaklığın ve canlılığın onu bağrında erittiğini, tarifsiz bir huzur hissettiğini söylüyordu. Hasta bu yaşantıyı, bebek cenneti olarak adlandırıyordu. Böyle yaşantıların ardından derin bir şükran duygusuyla, bir bebek gibi ağlıyordu.

Haset duygusu

Normal gelişen bir bebek, 9. ay civarında artık annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu algılamaya başlar. Bu algı, bebeğin fantezi dünyası için çok büyük bir darbe oluşturur çünkü bütünleşme dönemi boyunca kendisinin annesiyle beraber "her şey "olduğuna inanmıştır. Bunun böyle olmadığını algılamak bebeğin fantezi dünyasının büyük bir gürültüyle çökmesine sebep olur; ya annesi "her şey" olacaktır ya da kendisi.

Dışarıdan bakıldığında bebek elbette bağımlıdır ama bunu 9. aya doğru kavramaya başlar ve benimsemek de istemez. Aklı tekrar Tanrı olmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırmalar yapmaya da başlar. Bu dönemde, kendisinden ayrı bir varlık olan annesinin, kendisinin yapamadığı şeyleri yapabildiğini artık görmektedir. Kendisi yürüyemezken annesi yürür, kendisinin çıkarabildiğinden daha farklı ve fazla sesler çıkarır, daha büyüktür vb. Bu fark edişlerin ezici etkisi altında, bebeğin, kendisinin "her şey olduğuna", "her istediği olabileceğine" dair inançları kesin bir biçimde sarsılır. Fantezi dünyasını ayakta tutamamak ve bu fantezinin yıkılması büyük bir narsisistik çöküş oluşturur; bu da, 9 aylık bebeğin ruhsal alanına öfke-dürtü karışımı halindeki orijinal ruhsal enerjinin dolmasına yol açar.

Bebeğin fantezi dünyası terimini kullanırken kafa karışıklığına neden olmamak için şöyle bir saptama yapmakta yarar var: Tarif ettiğim durum, bebeğin zihinsel ve kavramsal alanı oluşmadan önceki dönemleri kapsamaktadır. Bebeğin henüz insanlık kültürünün bir parçası

haline gelmediği bir dönemi, insanlık kültürünün verilerini kullanarak anlatma çabasının "tam gerçeği" ifade etmesi mümkün değildir. Bir durumu, başka bir durumun malzemelerini kullanarak tam aslına uygun bir şekilde inşa etmek imkânsızdır. Yine de, akıl hastalığı yaşamış insanların hastalıkla ilgili deneyimlerinin ve bu insanların ruhsal yapılanmasıyla ilgili gözlemlerin konuyu ele alınabilir kıldığını düşünüyorum.

Bebeğin artan öfkesi anneye yönelir çünkü yapabildikleriyle ve özellikleriyle bu duygu karışımının ortaya çıkmasına yol açan, annedir. Annenin varlığı, "her şey olma" fantezisine tutunmaya çalışan bebeğin bu kez tam diğer uca savrulmasına, kendisini bir "hiç olmuş" gibi algılamasına yol açar. Anneye yönelen ve 9. ay civarında bebeğin annenin ayrı bir varlık olduğunu idrak etmesiyle ortaya çıkan bu öfke biçimi, **haset**ten kaynaklanır. Bebeğin anneye karşı hissettiği duyguya da **haset duygusu** denir. Haset duygusunun ortaya çıkması, bebeğin hayatında doğumdan sonraki ikinci büyük gelişimsel travmayı oluşturur. Fantezilerin sarsılması, büyük miktarda orijinal ruhsal enerjinin bu sefer haset duygusu olarak ruhsal alana girmesine neden olur.

Burada öncelikle şunu belirtmek isterim: Enerji niteliği bakımından orijinal ruhsal enerjiyle haset enerjisi aynı şeydir. Dolayısıyla haset enerjisi canlı kalabilmenin, ruhsal gelişimin enerjisidir aynı zamanda. Haset enerjisi dolayısıyla 9. ayda oluşan haset duygusu da haset edilen varlığı içine alma, onu yiyip yutma arzuları oluşturur; tıpkı yeni doğan bebeğin orijinal ruhsal enerjisi gibi bir kullanım potansiyeli vardır. Bununla birlikte, haset enerjisiyle haset duygusu arasında büyük bir fark vardır. Haset enerjisi, bir fizik kanunu gibi çalışır; ortaya çıktığında büyük bir öfke, gerginlik ve korku olarak yaşanır, daha çok ruhsal bir atmosferi ifade eder. Bu anlamda, kişiye bir sorumluluk yüklemez; kişi, fail konumunda değildir, sadece, adeta cehenneme düşmüş gibidir. Haset duygusunda ise kişi, karşısındakinin yok olmasını istediğinin farkındadır, onun özelliklerini kendisine isterken, onu içine almak istediğini de

algılamaktadır. Hatta derinlerde yamyamlık arzusu bile hissedebilir. Bu yüzden kendisini "kötü", "günahkâr" ve "lanetli" olarak niteler.

Bu anlamda, haset duygusu zarar verme korkusunun gelişmesine de neden olur. Haset yok etmek isteyen, yok ettiğini içine alıp (yiyip) onun özelliklerini edinmek isteyen bir duygu olduğu için, anneye karşı oluşan bu yamyamca istekler bebeğin dünyasını allak bullak eder. Hasedin bu içeriği, bebeğin annesine zarar vermekten korkmasına neden olur. Bu durum bebeğe, yakınlığını doğru idare etmeyi öğretmeye başlar. Bebek, zarar görmekten veya zarar vermekten kaçınmanın uzaklaşmakla mümkün olduğunu anlar. Bu bilgi bize hayatımız boyunca yardımcı olacaktır. Yine, bebeklik döneminde, annenin yapabildiklerini yaptıkça hasedin azaldığını anlamamız bize, haset ettiklerimize benzedikçe hasedimizin azalacağını öğretir. Bir bakıma onları yiyip yutmadan, öğrenme aracılığıyla onlar gibi olmanın bir yolu olduğunu anlarız. Böylece önce taklit etme, daha sonra da özdeşleşim ihtiyaçlarımız oluşur. Bütün bunlar insanın insanlaşmasında olmazsa olmaz önemde konulardır. Uygarlığımız, haset duygusunun dönüştürülmesiyle oluşmuştur. Ham haliyle yakıp yıkıcı, parçalayıp yok edici olan bu enerji dönüştükçe yapıcı bir enerji haline gelir; insan ruhunda birçok duygunun oluşmasına hizmet eder.

Bebekliğin 9. ayı, bir bakıma bebeğin ikinci doğumu gibidir fakat bu kez söz konusu olan, annesinden ayrı bir varlık olan bebeğin "kendiliği"dir. Bu seviyede bebekte "ben" kavramı oluşur. Bebek, kendisi dışında anneye de Allahlık atfederken, ona benzemek için büyük bir çabaya girişir. Böylece, haset duygusunun açığa çıkmasıyla beraber kendiliğin inşası büyük bir hız kazanır.

Bebekte haset duygusunu açığa çıkaran, annesinin kendisinden ayrı bir varlık olduğu ve kendisini "her şey" zannederken aslında annesinin kendisinden daha üstün olduğu şeklindeki kavrayış bebeğin gelişmesi açısından olmazsa olmaz iki temel gerçektir ve anneyle yaşadığı

binlerce deneyim sonucunda oluşur. Bu kavrayış bütün bebekler için kaçınılmaz olmakla ve büyük bir çöküşü getirmekle birlikte, daha kısa sürede ve daha sağlıklı atlatılabilmesi, bütünleşme döneminin ne oranda güçlü yaşanabildiğiyle ve dolayısıyla bebeğin ayrışmış enerji miktarıyla doğrudan ilişkilidir. Bebeğin bu aşamaya gelebilmesi için annenin kendisiyle bebeği karıştırmayan bir kadın olması ve bebekle beraber olması gerekir. Annenin bebekle sınırlı saatler içinde ilgilenmesi bu kavrayışları geciktirir. Her iki durumda da bütünleşme dönemi uzar. Bu da bebeğin ruhsal gelişmesinin yavaş veya hasarlı olması demektir.

Haset duygusunun ortaya çıkmasıyla bebek bir yandan annesine büyük bir ihtiyaç duyar ve onunla yeniden bütünleşmek ister, diğer yandan da ondan uzaklaşıp, uyandırdığı hasetten kurtulmaya çalışır. Anneye yakın olduğunda hasedi açığa çıkar, uzak olduğunda da onu ister. Bu çatışmalı duygular bebeği alabildiğine huzursuz ve mutsuz eder ve anne üzerindeki yükün de artmasına yol açar. Bu dönem bebeğini memnun etmenin bir yolu yok gibidir adeta. Annenin yapabildiklerini yapmak haset duygusunu azalttığı için, bebek annesini taklit etmeye başlar. Bu dönem hızlı bir öğrenme süreci haline gelir. Bebeğin kendisinin hareketsiz, annenin ise hareketli olduğunu fark etmesi hem haset oluşturduğu hem de anneden uzaklaşma ihtiyacına cevap verdiği için, bebek hızla emeklemeye ve yürümeye yönelir.

Bebeğin bu dönemdeki en büyük korkularından biri, kendi hasedini annesine atfetmesinden kaynaklanır. Bebek, annesinin de kendisine haset etmesinden, onu yok edeceğinden korkmaya başlar çünkü annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu algılamıştır ama henüz annesinin kendisinden “farklı” olduğunu bilmemektedir. Annesini kendisiyle karıştırır ve onu da kendisi gibi zanneder. Böylece bebekte, anne tarafından yok edilme korkusu başlar.

Yine bu süreçte, anne tarafından yok edilme korkusuna eşlik eden diğer duygu, bebeğin kendi hasediyle anneyi yok etmekten duyduğu korkudur. Anneyi yok etmek annesiz kalmaya yol açacağı için, “yok etme korkusu”nun etkisi “yok edilme korkusu” kadar ağırdır. Eğer

bebek annesi, bebeğin bu huzursuzluğuna öfkesiz, onu anlayan ve yatıştıran bir tutumla karşılık verebilirse, bebek, annesinin kendisi gibi haset dolu olmadığını, kendisine haset etmediğini kolaylıkla ve kısa sürede anlayacaktır. Aksi takdirde, bebekte "yok etme ve yok edilme korkuları" olacak, bunlarla bağlantılı olarak, ilerleyen yıllarda paranoid eğilimler ve günahkârlık duyguları ağır basacaktır.

9. ayda ortaya çıkan anneye haset duygusu, bebeğin doğum sırasında yaşadığı altüst oluştan farklıdır. Doğum travması, neredeyse fiziksel şiddete maruz kalmak gibidir; bir yok olma deneyimidir ve ardında büyük bir yok olma korkusu ile yakıcı, yok edici bir öfke bırakır. Halbuki 9. aya geldiğimizde, bebekte bir ruhsal yapı oluşmuştur; bebek, iyi ve kötü kavramlarına sahiptir. Bu anlamda, 9. ay bebeği hasette her kayboluşunda, anneyle bebeğin bütünleşme döneminin adeta kutsallık duygusu içinde oluşturdukları "iyilik" kavramı yok edilmiş olur. Bu, bebeğin ruhsal yapılanmasının o an için çöktüğü anlamına gelir. Bebek için çok büyük bir kayıptır, taşınamaz ağırlıkta bir duygu oluşturur.

Bebekliğin bu dönemi için kullandığımız öfke, gerginlik, korku gibi kavramlar nasıl ki bildiğimiz içeriklerinden farklıysa, buradaki iyilik kavramı da öyledir; bütün iyiliklerin özünü oluşturur. Varlık, ancak bu iyilikle var olabilir ve anlam kazanır. Kaybedilmekte olan "Bölünmez Bütünlük" ile kalan yegâne ilişki imkânı, insanlık halinin üzerine bina edileceği zemin, bu "iyi"dir. Bebek, içindeki bu "iyiliği" kaybettiğinde yok olmuş gibi olur. Bu yok oluşun sebebinin kendisi olduğunu da idrak eder. "İyilik", kendisi tarafından yok edilmiştir. Bu dönemin yoğun hasedini halen taşıyan insanların hissettikleri Tanrı'yı öldürmüş olma, lanetlenmiş olma gibi duygular, bebekliğin o döneminden kalmadır. Bu nedenle, haset enerjisine oranla haset duygusu daha karmaşık ve bebeğin daha fazla sorumlu olduğu, bir bakıma bunun farkında olduğu bir ruhsal durumdur.

Bunun yanında, hissettiği yok edici öfkenin kaynağının kendisi olduğunu idrak edecek gelişmişlik düzeyine sahip olmanın, bu idrakin, kişiyi herhangi bir ruhsal travma durumunda ağır depresyona veya en fazla paranoid bir sendroma sürükleyebileceğini ve aslında bir iyileşme zemini oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Bu zeminin oluşmadığı kişilerde şizofreni gibi kalıcı akıl hastalıkları oluşur.

Bütünleşme döneminin Tanrısal, kutsallık duygusuyla dolu atmosferinin yerini paramparça edilme, yenilip yutulma, hasedin ateşinde yakılma korkuları, dahası, hasedi yüzünden en ağır cezaları hak ettiğine ilişkin ağır suçluluk duygularının hüküm sürdüğü cehennemi bir hava almıştır. Artık anne karnı tamamen terk edilmiştir ve bebek "bu dünyanın" duygularını ve korkularını yaşamaya başlamıştır. Bu döneme ait duygusal havayı "paranoid psikozlar"da ve eskiden melankoli denen ağır "majör depresyonlar"da görmek mümkündür. Söz konusu hastalıklar, bu dönemin aşılamamasından ve ruhsal yapılanmanın bu dönemde takılıp kalmış olmasından kaynaklanır.

Haset duygusu, yarattığı bu ağır atmosfere rağmen insanın kendi benliğine yaptığı yatırımı sürdürebilmesi bakımından son derece önemlidir. Karşımızdaki kişiyi kendimizden daha fazla beğenmek, ona kendimizden daha fazla ruhsal yatırım yapmak bizi yok eder. Bu durumda kendi gördüğümüz şeye değil onun söylediklerine, kendi duyduğumuz şeye değil onun inanmamızı istediklerine inanacak hale geliriz, onda kayboluruz. Bu, kendiliğin yok olması demektir; kişinin kendiliğine yaptığı yatırımın azalması, asıl yatırımın haset edilen kişiye kaydırılmasıdır. Böyle bir durumun sonucunda, bu yok oluşa sebep olan kişiye karşı yok edici bir duygu açığa çıkar; bu duygu, hasettir. Bu durumda, hasedin kişinin kendiliğinin yok olmasını engelleyici bir duygu olduğunu söylemek mümkündür.

Haset duygusu, insanlık kültürü içinde en olumsuz duyguların başında sayılır. Gerçekten de, hayata sokulduğunda yıkıcı bir duygudur. Haset eden kişi kendisini o kadar kötü hisseder, o

kadar yakıcı bir duygunun tesiri altına girer ki, hasedini uyandıran kişiden nefret eder. Ancak haset ettiği varlığı yok ederse, ona ciddi bir zarar verirse veya çok mutsuz edebilirse rahatlayacakmış gibi bir ruh haline girer. Bu durumda haset edilen kişi sevilemez, iyiliği istenemez; onun kötü duruma düşmesi hasedin yatışmasına neden olacağı için, kötülüğü istenir. Bu nitelik, hasedi yaşam içinde birçok kötülüğün kaynağı haline getirir. Bir insan hasedi tarafından yönetiliyorsa bütün çevresini yok eder ve yalnızlaşır. Bu nedenle, bütün dinler ve ahlak sistemleri insanlardan hasedin denetlenmesini bekler. İnsanlık kültürü hasedi en büyük günah sayarak denetlenmesini sağlamış, bunun tam karşıtı olan sevgiyi yücelterek gelişmiştir.

Haset en ağır haliyle son derece yıkıcı bir duyguyken, hafiflemiş biçimlerinin de çok yaygın olduğunu görürüz. Örneğin rekabet duygusu, rakibe duyulabilecek hasedin onu yenerek daha ortaya çıkmadan engellenmeye çalışılmasıdır. Ya da piyasaya çıkan güzel bir ürüne hemen sahip olma isteği, onu alacak kişilere karşı oluşacak hasedi baştan engelleme isteğidir. Çok başarılı olmak, çok güzel olmak, başarılı veya güzel olanlara haset etmekten kurtulmak için çok önemlidir. Günümüz ekonomik sisteminde yeni tüketim alanlarının ve yeni ihtiyaçların insanların haset duygusunun kaşınmasıyla yaratıldığı son derece açık bir biçimde görülmektedir. Ekonomik sistemin malını satmak, kâr etmek için başvurduğu bu yol, insanları birbirinden üstün olmaya sevk etmektedir. Hasedin kaşındığı ve kullanıldığı toplumlarda insan ilişkileri hızla yıpranmakta, insanlar yalnızlaşmakta, gerçek dostluklar, dayanışmalar görünmez hale gelmektedir. Bunlar hasedin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Haset “kötülük” değildir ama sonuçları kötücül ve yıkıcıdır; deprem gibi, sel gibidir.

Yansıtma mekanizması

Anneye karşı hissettiği haset duygusunun yarattığı gerginlik o denli büyük bir sıkıntıya yol açar ki, bebek, öfkesini inkâr etmeye ve yansıtacak dış nesneler bulmaya mecbur kalır. Bu sıkıntının nedeni, bebeğin annesine karşı bir yandan büyük bir yok edici öfke hissederken, diğer yandan da büyük bir ihtiyaç duymakta olmasıdır. Bebeğin anneye duyduğu ihtiyaç onunla kutsal bir bütünlüğü oluşturmak, onunlayken her şeyin anlamlanması, o yanındayken canlanmak, kendini hissetmek ve var olabilmek gibi derin bir ruhsal içerik taşır. Bebek neredeyse, sadece anneyle birlikteyken ruhsal olarak oluşabilmekte, içi dolmakta ve anlamlanmaktadır.

Bebek böylesine bağlı olduğu anneyi yok etmek istediği için kendisini olabilecek en büyük cezalara layık bir varlık olarak algılar. Bütün bu duygu karmaşasına, bir de anneyle kendisini karıştırmaktan, annesinin kendisini yok etmek istediğini sanmasından kaynaklanan güçlükler eklenmekte, tüm bu duygular devamlı hareket halinde, birbirinin peşi sıra bebeğin iç dünyasında dönüp durmaktadır. Böyle bir durumda bebek ya yansıtma mekanizmasını kullanmayı becererek bu karmaşanın dışına çıkacak ya da yeni doğmuş bebek gibi, yeniden kendisinin “her şey” olduğuna inanmak zorunda kalacaktır.

Yansıtma mekanizmasının kullanılabilmesi için bebeğin orijinal ruhsal enerjisinin mutlaka az ya da çok ayrışmış, öfke içeriğinin azalmış olması gerekir. Aksi takdirde orijinal ruhsal enerjiyle ancak görünüşleri bile olmayan, tanımlanamaz, enerji gibi, sis gibi, insanı içine çekip yok eden varlıklarla dolu bir dünya yaratılır. Bu dünya algı ve tanım dışı olduğu için ondan kaçmak, baş etmek gibi bir olasılık yoktur, burada yaşayabilmek mümkün değildir. Böyle bir dünyanın içinde olmak, “yok oluş” demektir.

Orijinal ruhsal enerjinin öfke içeriği azaldıkça bu yansıtma nesneleri de biçim kazanır ve görülebilir, işitilebilir, fark edilir hale gelir. Bebeğin annesine karşı hissettiği, öfke içeriği bir miktar azalmış hasedin yansıtılma nesneleri de, insan yiyen canavarlar olacaktır. Böylece, 9

aylık bebek, annesine duyduğu öfkenin bir kısmını kendi yarattığı nesnelere yansıtmaya başlar ve yansıttıklarını da dış dünyaya atar. Bu, bebeğin içinde bulunduğu koşulların değiştiği anlamına gelir. Bebek artık anneye karşı daha az öfkelidir fakat bu sefer de dış dünya daha tehlikeli bir hale gelmiştir. Bebek kendisine zarar verecek, parçalara ayıracak şeylerden korkmaya başlar. Yalnız kalamaz hale gelir, gece uykuları bozulur. Bunlar, biraz daha büyüdüğünde korkacağı insan yiyen canavarlar, çocuk kanıyla beslenen yok edici varlıklar gibi imgelerin daha da korkutucu, ama görülebilen ve kaçılabilen ilksel taslaklarıdır. Böylece bebek, annesine karşı hissettiği yok edici öfkeyi, dışarıdan kendisine yönelebilecek büyük bir tehlikeye, korkuya dönüştürmüş olur.

Bu korku öylesine gerçeküstü bir nitelik taşır ki, bununla baş etme çabası ilkel kavimlerdeki primitif dinlerin oluşmasının en önemli nedenlerinden biridir. Bu korkutucu nesnelere karşı koruyucu ruhları veya totemleri, daha sonra da Tanrıları yardıma çağırmak için yapılan uzun ibadetler ve kurban törenleri, Tanrılara sunulan hediyeler dinlerin temelini oluşturur. Dinlerin özünde, daha önce deneyimlenmiş olan “iyi anne”nin kalıcı bir inanç sistemi haline getirilmesi yatar.

Aslında 9-12. aylar arasında bebeğin annesine karşı duyduğu hasetle başlayan dönem yoğun bir ruhsal zorlanma yaratır ama bebeğin bulduğu yol, yani sevgi nesnesini yok etmek yerine dış dünyadan dehşete kapılmayı seçmek ve sevgi nesnesinin himayesine sığınarak yakın olabilmenin koşullarını yeniden oluşturmak, insanı bir kültür varlığı haline getirir. Buradaki kritik seçim, aslında hasedin yok edici enerjisini uygun bir manevra ile geçiştirmektir. İnsanın bir kültür varlığı olabilmesinin, kalıcı ilişkiler kurabilmesinin en önemli belirleyicisi, hasedini tehlikeli olmaktan çıkarıp çıkaramamış olmasıdır. Zaten bunu yapamaması akıl hastalığına yol açar.

Böylece bebek, yansıtma mekanizması sayesinde annesiyle birlikteyken hasedin oluşturduğu büyük gerginliği yaşamaktan kurtulur. Tersine, tehlikelerle dolu bir dünyada annesinin yanında kendisini daha güvende hisseder fakat bir yandan da annesinin neler yapabildiğine bakarak ona benzemeye çalışır. Aslında bebek, annesinin "her şey" olmasına katlanamamakta, içten içe "her şey" olmaya hazırlanmaktadır, ancak bunu kendisine kanıtlayabilmek için yürümeyi ve konuşmayı öğrenmesi gerekmektedir. Bebek 9-12 ay arasında bütün ruhsal enerjisini anneye benzemeye çalışmak ve yeniden "her şey" olabilmek için seferber eder. Yürümeye başladığında, kaybettiği fantezisini yeniden yaratabilmek için tekrar seferber olacaktır.

Hasedini -öfke içeriğinin çok yüksek olması nedeniyle- yansıtamaması halinde bebeğin büyümesi durur. Öfke içeriğinin çok yüksek kalmasının hemen her zaman sebebi, anne-bebek bütünleşmesinin yaşanamamasıdır. Bu gibi durumlarda bebek ya annesiyle bütünleşmesini sürdürmeye ve ayrı varlıklar oldukları gerçeğini inkâr etmeye çalışacaktır ya da kendisinin her şey olduğuna inanmayı sürdürecektir. Annenin ayrı bir varlık olduğunun inkârı, "iç gerçeklik" ile "dış gerçekliğin" birbirinden ayırt edilememesine yol açar. İnsan bu durumda kendi hissettikleriyle başkalarının hissettiklerini birbirinden ayıramaz. Örneğin kendisine öfkeliyse, herkesin kendisine düşman olduğunu zanneder. Bazı akıl hastalarında görülen tablonun arka planını bu içerik oluşturur.

Dönemin anneliği

Bebeğin annesiyle bütünleşmeyi sürdürebilmesi için annenin de buna müsait olması gerekir. Anne bebeğin her istediğini yapmaya çalışan, bebekten kopamayan, onu kendinde tutmak isteyen yapıdaysa uzamış bir bütünleşme tablosu, yürüdüğünde bile anneye yapışık, anneden

ayrılmaya katlanamayan bir çocuk gözlenir. Anne, bebeğin yükünün giderek hafiflemesini isteyen ve onunla bütünleşme eğilimi yüksek olmayan bir insansa, bebek tekrar kendisinin "her şey" olduğu fantezisine döner ve anneyi umursamayan hareketli bir çocuk olur. Bu bebek hasedini anneyi "hiç"e, kendisini ise "her şey" olmaya çevirerek halletmiş olur.

Yenidoğan anneliğinin vasıflarının aksine, 9. ayda, dönemin sorunlarının bebeğin ruhsal yapılanmasında bir zarar oluşturmadan aşılmasını sağlayacak annelik farklı vasıflar gerektirir. Artık bebek anneyle bütünleşememektedir ve annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu anlamıştır. Anneye hem uzak, hem yakın olmak ister. Annesini istediği için ağlarken, annesi kucağına aldığında, bu sefer uzak olmak istediği için ağlamaya başlar. Birçok anne bu durumu çocuğun diş çıkarmasına, kulağının ağrımasına bağlar ve anlayışla taşımaya çalışır. Bazı anneler ise durumu taşıyamayıp çocuğa öfke duyarlar. Anlaşılacağı gibi, bu dönem annesinin en önemli özelliği, "**taşıma kapasitesi**"nin olmasıdır.

Henüz annesiyle kendisinin özelliklerinin farklı olduğunu anlayamamış, kendi yok edici öfkesinin annesinde de olduğuna inanan bebeğe annenin öfkesiz davranması, bebeğin annesiyle kendisini ayırt edebilmesini çok kolaylaştıracaktır. Bu yüzden, annenin taşıma kapasitesinin yüksek olması, bebeğin tutarsız görünen isteklerine karşı öfkesiz kalabilmesi büyük önem taşır. Annenin taşıma kapasitesi düşükse, çocuk, gelecekte kendisiyle diğer insanları birbirinden ayırt edemeyen, herkesi kendisi gibi zanneden birisi olur.

9. ay annesinin çocuğun rahat ettiği mesafeye saygı gösterebilecek yapıda olması da büyük önem taşır. Anne, bebeğiyle yakın olma arzusu tarafından yönetilmemeyi becermelidir. Böylece bebek, annesine çok yakın olup ona duyduğu haset tarafından yıpranmaktan ya da çok uzak olup kendini boşalmış gibi hissetmekten kurtulabilir.

Yürümeye başlayan çocuğun kısa zamanda annesini bırakıp “her istediğini yapmaya” çalışmasının altında, aslında annesiyle çok büyük bir yarış içerisinde olması yatar. Yürüme ile eline fırsat geçmişçesine, anneye hiç ihtiyacı yokmuş havasına girer ve onun yapabildiği her şeyi yapmaya çalışır. Çocuk, bütün can yanmalarına ve zorlanmalarına rağmen, “her istediğini yapabileceği” fantezisini 18. aya kadar sürdürür. Sağlıklı gelişme koşullarına sahip bir çocuk bu dönemde kendisinin çocuk, annesininse “her istediğini yapabilen” bir varlık olduğunu kabullenir. Bu kabul, çocuğun kişilik örgütlenmesinin değişmesine yol açacaktır.

Özetle, bebek, doğumdan sonra değişen gelgitlerle Allah’tır fakat bu, özellikle ilk 9 ay için geçerlidir. Allah olma fantezisi sayesinde ruhsal alanın dışında tutulabilen orijinal enerjinin, anneye duyulan hasetle ruhsal alanı kaplaması durumunun yetişkinlikte tekrar etmesi halinde, ortaya akıl hastalıkları çıkar. Bebeğin bir insana dönüşebilmesi için annenin, onun ham haldeki enerjisini, deyim yerindeyse çalıştırması gerekir. Bu hammaddeyi işleyip yaşanabilir bir nitelik kazandıracak olan da annenin ruhsal kapasitesi, bebeğine yaptığı yatırımdır.

Annelik vasıfları, bebeğin ve çocuğun her bir gelişme aşamasında farklılıklar gösterir; bu anlamda, doğru bir anneliğin ne kadar çok özellik ve büyük bir gelişkinlik gerektirdiği açıktır. Hiç kuşku yok ki, iyi bir annelik, annenin kendi arzularını devamlı geri çekmesi, bencil eğilimlerini denetim altına alması ve her zaman için çocuğun iyiliğini ön planda tutmasıyla gerçekleştirilebilir. Bütün bu özelliklerin yanı sıra, annenin bebeğine ve çocuğuna büyük bir yatırım yapabilmesinin zorunlu olduğu, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortadadır. Anne, burada sözü edilen niteliklerdeki anneliğin gerektirdiği yüksek performansı, içinde yaşadığı sistemden büyük bir destek almadan ve kendisi de mutlu bir kadın olmadan gerçekleştiremez. Anneliğin gerektirdiği yüksek kalitede ve yoğunluktaki emek başka türlü uzun süre verilemez.

Öte yandan anneliğin nitelikleri, annenin nasıl bir aile sisteminde yaşadığıyla çok yakından ilişkilidir. Bugünün Türkiye'sinde üç aile tipi yan yana var oluşunu sürdürüyor. Geleneksel ataerkil, modern ataerkil ve tüketim toplumu aile sistemlerinde -bu sistemlerin detayına daha sonra girilecek- karıkoca ilişkisi, ailenin duygusal iklimi ve çocuğa yapılan ruhsal yatırım farklıdır. Bu farklılıklar, bu aile sistemlerindeki annelik niteliklerini de belirler, dolayısıyla, her bir aile sisteminde yetişen çocuklar, o sisteme özgü ortak özellikler gösterirler.

İYİ ÖRGÜTLENMİŞ BİR "KENDİNİ KÖTÜ HİSSETMEKTEN KAÇINMA" YAPISI

Bu kişilik organizasyonu kapsamında "iyi örgütlenmiş" ifadesini kullandığım insanlar, çeşitli problemlerine rağmen normal bir hayat sürerler ve "**kendi ihtiyaçlarına uygun olmak**" gibi bir özellik gösterirler; gerçeklikle belli bir bağları oluşmuştur. Bunun yanında, kişinin çeşitli tutumları birbiriyle bağlantılıdır ve bir amacı gerçekleştirmek için tutarlı bir bütünlük sağlayabilmiştir. Ayrıca kişide, aldığıyla verdiğini dengede tutma ihtiyacının, bir çeşit içsel matematiğin oluştuğu gözlenir. Sözgelimi herkesten yumuşaklık ve anlayış bekleyen bir insan, başkalarına karşı bu yönde davranır. Aksi takdirde ya suçluluk ya da pişmanlık duyar ve hatasını düzeltmeye çalışır.

Bu özelliklerdeki kişilerde suçluluk duygusu, kişilik yapısının tutarlılığının ayakta tutulmasına yöneliktir. Aslında gerçek suçluluk duygusu sevgi nesnelerine zarar vermekten veya onlarla ilişkide sevginin gereklerini yerine getirememekten kaynaklanır. Ancak kendini kötü hissetmekten kaçınma hâkim duygusu ile yönetilen insanlar dünyalarını oluşturan, ruhsal olarak yatırımlandırılmış nesnelerine sevgiden çok ihtiyaç bağıyla bağlıdırlar. Bu yapıdaki kişilerin sevme kapasiteleri sınırlı olduğu için, dünyalarını oluşturan insanlara zarar

vermekten çok onları kaybetmekten korkarlar. Bu yüzden, buradaki suçluluk gerçek suçluluk duygusundan farklıdır. Bu yapıdaki kişiler, karşılarındaki insanı kendilerinden ayrı ve farklı bir insan olarak algılayamazlar; özdeşleşerek ilişki kurarlar. Özdeşleşmede, kişi karşısındaki insanı kendisi haline getirir; aslında kendisiyle ilişkisini bir dış nesne üzerinden tekrarlamaktadır. Böyle olunca, insan kendisine yapılmasını isteyeceği bir şeyi başkasına yapmazsa, ortaya suçluluk gibi görünen bir duygu çıkar.

İyi örgütlenmiş bir kişilik yapısına sahip kişiler eşlerini ve arkadaşlarını da kendilerine uygun olacak şekilde seçebilme kabiliyetindedirler. Bütün ilgi alanları ve seçimler, kişilik yapısını ayakta tutacak seçenekler üzerine oturur ve kişi neden bu tür seçimler yaptığının farkında değildir. Örneğin, etrafındaki insanları memnun etmeye çalışarak dış dünyaya uyum sağlamaya çalışan bir insan, yaptıklarını iyilik olarak yorumlayan bir eş bulacaktır. Arkadaşlarını ve eşini sevdiğini zannederken kişi aslında kendisini onaylayan, bulduğu yolları destekleyen insanlardan oluşan bir dünya kurmaya çalışmaktadır.

Kişilik yapılanmasının oluşturduğu sistemin rasyonalitesi, kişinin zihinsel alanında değer sisteminden çok daha etkindir. İyi örgütlenmiş kişilik yapılanması, aslında başarılı bir korunma sistemi oluşturur. Ancak bütün korunma amaçlı sistemlerde olduğu gibi, kişi sadece kendi dünyasını, kendisine benzeyenleri, kendisini destekleyenleri sevebilir. Kendisine benzemeyen, farklı ilgi alanları olan ve kendilerini o alanlarda geliştirmeye çalışan insanları küçümseyecektir. Böyle bir sistemi olan bir insan, doğaldır ki, başka insanların seçimlerine ve deneyimlerine saygılı olamaz.

Kişilik yapılanmasının taşınması ağır duygulardan korunmak üzere örgütlenmesi o kadar önceliklidir ki, kişi göstermemeye, belli etmemeye çalışsa da çoğu zaman gerekeni yapamayacaktır. Bu durumlarda, “gemisini yürüten kaptan”, “bana dokunmayan yılan bin yaşasın”, “kendimi düşünmek zorundayım” gibi gerekçelere sığınılır.

Ruhsal dengenin, daha çok narsisistik içerikli fantezilerin ayakta tutulmasıyla ancak sürdürülebildiği “kendini kötü hissetmekten kaçınma” üzerine örgütlenmiş kişilik yapılarında fantezilerin ağırlığı fazladır. Genellikle kişi, çok önemli olduğuna inanma ihtiyacındadır. Fakat fantezilere inanmak gerçekliği işine geldiği gibi algılamaya yol açacağı için, bedeli, kişinin gerçeklikle ilişkisinin bozulması şeklinde olacaktır. Elbette bu kişilik yapılanmasındaki insanlar henüz “**gerçeklik sevgisi**” oluşturamazlar. İnandıkları şeylere “gerçek” etiketi koymak zorunda oldukları için, ancak gerçeği sevdikleri iddiasında bulunabilirler. Yapıları gereği, kendileriyle veya dış dünyayla ilgili olarak kurdukları fanteziler bozulunca büyük bir öfke duyarlar. Çoğu zaman duruma uygun yeni fanteziler oluşturarak dengelerini tekrar kurmaya ve öfkeden kurtulmaya çalışırlar. Kişilik yapılanması iyi örgütlenebilmişse, kişi zarar göreceği durumlardan kaçınabilir veya zararını azaltabilir. Böyle bir durumda fantezilerde küçülme olur ve kişi biraz daha gerçekçi olmayı becerir. Yaşanan acılı ve sarsıcı deneyim, ruhsal büyümeye ve gelişmeye yol açmış olur.

Görüldüğü gibi, kişinin fantezilerine inanmayı ısrarla sürdürmesi öfkesinin ortaya dökülmesini engelleyici bir durumdur, fakat bunun bedeli ruhsal gelişmenin durmasıdır. Kişi olduğu gibi kaldığında, fantezilerin yıkılması geleceğe ertelenmiş olmaktadır. Anlaşılacağı üzere, bir insanın veya çocuğun fantezilerine inanmasını sağlamaya çalışmak aslında onu kandırmak, oyalamaktır çünkü ruhsal büyüme durdurulmuş olur. Bazı anne babalar çocukları üzülmesin diye onlarla oynarken mahsus yenilirler. Bu tutum çocuğun anne babaya bağlılığını azaltır, narsisistik sistemini ve fantezi dünyasını şişirir. Çocukların da yenilmeye katlanmayı öğrenmeleri gerekir; en az acıtıcı yenilginin ebeveynler karşısında olması gerekir. Ebeveynine yenilmeye katlanamayan çocuk hayata hazırlanmamış demektir. Öte yandan, bir insanın bütün fantezi dünyasını hoyratça yıkmaya, ona haddini bildirmeye çalışmak da tam bir felakete neden olur. Kişi bu tutumdan gördüğü zarar nispetinde kin ve düşmanlık hisseder.

“İyi örgütlenmiş” kişilik yapısına sahip kişilerin, ne kadar zorlanırlarsa zorlansınlar, gerçekle ilgili algılarının tamamen bozulmasını engelleyen bir üçüncü gözleri, başka bir ifadeyle, gerçeğin fotoğrafını çeken bir gözleri vardır. Bu nitelik kişinin hastalanmasına izin vermez. Fantezileri ne olursa olsun kendilerine güvensizdirler; aslında bir yandan da çok güçlü ve yeterli olmadıklarını algılamaktadırlar. Daha çekingen davranarak kendilerini altından kalkamayacakları durumlara düşürmemeyi becerirler. Kendine güvensizlik, çekingenlik, korku, yetersizlik gibi duygular aslında birçok durumda kişinin kendisiyle ilgili gerçekçi bir algısı olduğunu gösterir. “Aslansın, sen yaparsın, korkma, ne var korkacak” gibi yaklaşımlar bu insanlara zarar verir; sahip oldukları sağduyuyu kaybetmelerine neden olabilir.

Bir insanın kendisini gücüne, yeterliliklerine uygun davranarak doğru idare etmesi son derece önemli bir yetenektir. Üçüncü göz dediğim özellik kişiyi çok sert yüzleşmelerden ve içinden çıkılmaz durumlara düşmekten korur, böylece kişilik sisteminin hastalanmadan ve yok edici öfkeyi de azaltacak biçimde kendisini sürdürebilmesini sağlar. Bu yolla kişilik yapılanması kendini hastalıktan veya hayatın gerçek tehlikelerinden koruyabilir. Öyle ki, sistem bir yandan kendisini sürdürebilirken bir yandan da değişen durumlarda kendisini yenileyerek ve geliştirerek tepki veriyorsa, gelişme ve problemlerini azaltma imkânı var demektir. Bu hiç de kolay değildir; gelişme, çoğu zaman çok zorlanarak ve acı çekerek sağlanır. Ancak kişi bütün bu çabalarıyla hayatın içinde kalmayı ve kalıcı bir işlevsellik oluşturmayı başarabilir. Bütün bu olumlu olasılıklar ancak iyi örgütlenmiş kişilik yapılarında görülür. Diğerleri, kendilerini iyi idare ederek ancak hastalıktan korunmayı, klinik bir durum oluşturmadan yaşamayı becerebilirler.

“İyi örgütlenmiş” kişilik yapılanmalarında, problemli de olsa kalıcı bir ilişki sürdürebilme yeterliliği vardır. Birinci bölümdeki Vaka 1’de ele alınan G. isimli hasta bu duruma iyi bir örnektir. Bu kişiler, tıpkı G.’de olduğu gibi, başkalarından beklediklerini karşılarındaki

insanlara verebilirler. Haklı olmaya ihtiyaçları vardır, dolayısıyla sorumluluk üstlenirler ve doğru olanı, yapmaları gerekeni yapmaya çalışırlar. Ancak bunun karşılığında mutlaka takdir edilmeye ve onaylanmaya ihtiyaç duyarlar. Bu takdiri alamıyorlarsa bütün motivasyonları ortadan kalkabilir. Bu örgütlenme düzeyinde, zaten herkes ve her kişilik örgütlenme düzeyi için en zor ilişki olan karıkoca ilişkisini götürmek son derece zorlayıcıdır. Aynı şekilde, annelik ve babalıkta da ciddi aksamalar gösterirler. Fakat arkadaşlık gibi, ortaklık gibi dayanışma ilişkilerini rahatlıkla kotarabilmektedirler.

En bebeksi durumlarda, hatta otizmde bile bir kişilik örgütlenmesi vardır. Hiçbir örgütlenmenin oluşmaması halinde, büyük olasılıkla, bebeğin hayatta kalması mümkün olmaz. Ancak kişilik örgütlenmesinin düzeyi yükseldikçe, örneğin iyi örgütlenmiş kişilik yapısında olduğu gibi, kişinin oluşturabildikleri ve sağlamlığı artar; hastalanma riski giderek azalır. Daha üst düzey kişilik örgütlenmelerinde ise önemli ölçüde ortadan kalkar. Kişilik örgütlenmesinin düzeyi yükseldikçe kişinin sevme ve çalışma kapasitesi, yeterliliği, başına gelen olaylara dayanıklılığı artar. Gerçeklikle ilişki güçlenir, fantezi dünyası küçülür. Bütün bunlar, yok edici öfkenin miktarının azalmasıyla beraber gerçekleşir. Birbirinin içine geçmiş bir etkileşim yumağı oluşur. Aralarında neyin sebep, neyin sonuç olduğunun tam anlaşılamayacağı dinamik bir ilişki vardır. Bazen bir gelişme ötekini tetikler, bazen diğeri ötekini. Bütün örgütlenmiş sistemlerde olduğu gibi, hem yumurta tavuktan çıkar hem de tavuk yumurtadan. Bunlar birbirini besler, ayakta tutar.

BEBEKSİ ÖFKE VE TEZAHÜRLERİ

“Kendini kötü hissetmekten kaçınma” kişilik örgütlenmesinde ortaya çıkan duygu karışımının içindeki öfke, sıradan öfkeden farklı bir duygudur. Bu nedenle bunu “bebeksi öfke” veya “yok edici öfke” olarak adlandırıyorum. Bu duygu genelde öfke olarak hissedilmez. Kişi kendisini gergin, huzursuz, tedirgin hisseder. Çoğu zaman yorgunluk hissi, dikkat bozukluğu, hiçbir şeyden keyif alamamak, hayatın dışında kalmak gibi bir durum yaratır. Genellikle kişinin verimliliği ve hatta işlevselliği bozulmuştur. Bu öfke, yatkınlığı olan insanlarda adale ağrılarına, baş ağrısına, migrene, yüksek tansiyona neden olur.

Yok edici öfkenin daha hafiflemiş şekilleri öfke olarak hissedilebilir. Günlük hayatımızda öfke olarak tanımladığımız bu duygunun genellikle bir hedefi vardır; bazen dış dünyaya, bazen de kişinin kendisine yönelir. Çoğu zaman öfke bir rahatsızlık, bir engel yaratarak veya zarar vererek iç dengemizi bozan bir durumu ortadan kaldırmayı veya bundan kurtulmayı, uzaklaşmayı hedefleyen bir amaç içerir. Bu temeldeki öfke, korunmak için kullanılır. Bazen de sevdiğimiz bir varlığın bizim için sevilebilir olma özelliğini kaybetmekte olduğunu görürüz ve onu sevilebilir durumda tutmak amacıyla ortaya öfke çıkar. Bu öfke türü hayatı doğru bir çizgide sürdürebilmek için gereken bir duygudur.

Öyle anlaşılıyor ki, öfke deyince tek bir duygudan bahsetmiyoruz. Öfkeyi, temel ölçüt olarak içeriğindeki yok ediciliği alırsak, üçe ayırabiliriz: 1- Yok edici öfke, 2- Yansıtılan öfke ve 3- Yapıcı öfke.

Yok edici/yıkıcı öfke

Orijinal ruhsal enerjinin ruhsal alana çıkmasıyla oluşan duygu karışımı içindeki en önemli iki öğe, öfke ve yok olma korkusudur. Buradaki yok olma korkusu, şiddetli öfkeden kaynaklanır; her tarafa yönelebilen bu öfke öznenin kendisine döndüğünde "yok olma" ve "hiç olma" durumu yaratır. Bundan da anlaşılıyor ki, orijinal ruhsal enerjinin içerisindeki öfkenin henüz hedefi oluşmamıştır. Belirsizlik ve amaçsızlık, yok edici öfkenin tanımlanmasını da imkânsız hale getirir; o kadar yakıcıdır ki, bu yakıcılıktan başka bir tanımı kaldırmaz. Üzerinde herhangi bir hâkimiyet kurmak da olanaksızdır.

Orijinal ruhsal enerjiye yakın öfke bir an kişinin kendisine, bir an dış dünyaya yönelir ve döner durur; dolaysız sonucu, akıl hastalığıdır. Ruhsal yapılanma, yansıtılamayacak kadar hareketli ve tanımsız olan bu öfkeyle inkâr, omnipotan kontrol, yansıtma gibi savunmalar kullanarak baş etmeye çalışır. Akıl hastalığının bütün çeşitleri, aslında bu taşınamaz ve kaldırılamaz orijinal enerjinin yok ediciliğine karşı birer savunmadır. Savunma mekanizmaları çeşitli klinik tabloların oluşmasını sağlar. Hasta bazen kendisini neredeyse Allah olarak tanımlar ve buna inanır; bazen dış dünyanın yerine kendi fantezi dünyasını koyar ve dünyayla bütün ilişkisini keser; bazen de hiçbir ihtiyacını hissedemez hale gelerek neredeyse cansız bir nesne gibi olmaya yönelir.

Orijinal ruhsal enerjideki yok edici öfkenin bu kadar belirsiz ve tanımsız olmasının nedeni, kökeni ve içeriğidir. Bu öfke bebeksidir ve içeriği tanımların olmadığı, zihnin henüz

gelişmediği dönemlere uygundur. Erişkin yaşlarda bu öfke “psikotik anksiyete” olarak ruhsal alanı işgal edebilir. O zaman kişiyi bebekleştirir; kişi, yaşı kaç olursa olsun bütün işlevselliğini, benlik bütünlüğünü kaybeder. Bebeksi öfkenin ortaya çıkması, her zaman, içsel dengenin bozulmasından kaynaklanır. Herhangi bir büyük öfke, büyük korku yaratan bir sebep, uyarılan haset, kişinin ruhsal alanının dışında tutulmaya çalışılan orijinal enerjinin ruhsal alana dolmasına yol açar. Tıpkı doğumun bebeğin anne karnındaki dengesini altüst etmesi gibi, orijinal ruhsal enerjinin ruhsal alanı işgal ettiği her durum içsel dengeyi tamamen bozar. Doğum travmasına benzer bir altüst oluş, daha küçük boyutlarda tekrarlanır.

Bu bebeksi öfkenin orijinal ruhsal enerjiden farklılaşmış, öfke şiddeti azalmış biçimleri ortaya çıktığında şiddetli bir gerginlik, korku ve sıkıntı oluşur. Kişinin işlevselliği, duygunun şiddetine paralel olarak zarar görür. İleri durumlarda algı sistemi bozulur, görüntüler deforme olur; nesneler uzaklaşıyormuş, dünya parçalanıyormuş gibi olur. Kişi yerinde duramaz hale gelebilir. İşlevsellik tamamen ortadan kalkar. Taşınması ağır duygular, kişide bu duyguların tekrar ortaya çıkması konusunda büyük bir korkuya neden olur fakat yaşanan durumun içeriği çoğu zaman hatırlanmaz. Daha ağır durumlarda tam bir dehşet duygusu ortaya çıkar ve uzun süren bir işlev bozukluğu oluşur. Bazen eski işlevsellik düzeyine bir daha erişilemeyebilir.

Bu denli sarsıcı olabilen bu duygu durumunun içeriğinin yok edici niteliğini, oluşturduğu sonuçlara bakarak tespit edebiliriz. Bebeksi öfke amaçsız ve hedefsiz olduğu için, bir nesneye yönelişi de öfke biçiminde değildir. Dış dünyaya yöneldiğinde dünyanın parçalanması, uzaklaşması şeklinde yaşanır. Kişinin kendisine yöneldiğinde ise onu kendisine yabancılaştırır, hakikilik bozulmuş gibi olur. Bu durumda öfke benliğe yönelmiştir ve yok olma korkusu yaratır, benlik bütünlüğünü bozar. Kişi çoğu zaman, bu travmayı yaşamadan önceki kendisiyle sonraki kendisini uzun zaman birleştiremez.

Daha hafif bir bebeksi öfke kişinin kendisiyle ilişkisinin kesilmesine, yüzeyselleşmesine, sevgi hissedemez hale gelmesine yol açar. Kişi kendisini çok tatsız tuzsuz, boş ve sıkıcı bulur. Hayat bir türlü anlamlanmamaktadır. Kendisinden ve yaşadığı hayattan ciddi şekilde hoşnutsuzdur. Genel olarak yalnız kalamaz, evhamlı ve karamsardır. Çoğu zaman eyleme dönmeyen ölüm isteği ve intihar fikirleri vardır. Bu tabloya çoğunlukla depresyon tanısı konur ve anti-depresan ilaçlar verilir. Anti-depresanlar, kişinin kendisine olan duyarlılığını azaltarak şikâyetlerini aşağı çekebilir ama aslında kimseyi iyileştirmez.

Yansıtılan öfke ve ötekileştirme

Orijinal ruhsal enerjinin dönüşmüş, yani öfke içeriğinde azalma olmuş bu biçiminde öfke yine yok edicidir ama dış dünyaya atılmıştır. Burada bebeğin, meme emmenin, gaz çıkarmanın rahatlatıcı olduğu deneyimleri sonrasında öğrendiği "rahatlatıcı olanı içine almak-gerginlik vereni dışarı atmak" olarak tanımlanabilecek, "iyi olanı içeri al, kötü olanı dışarı at" pompası çalışmaktadır. Öfke dışarı atıldığında, doğal olarak dışarısı öfkeli olarak algılanacaktır. Fakat öfkenin bu şekilde dışarı atılabilmesi için tanımlı ve yöneltilebilecek hale gelmesi gerekir. Haset duygusunun oluştuğu bir ruhsal düzey üzerinden biçimlendiği için, bu öfkenin nesnesini yok etme içeriği vardır. Öyleyse şöyle bir sınıflama yapabiliriz: Orijinal ruhsal enerji bu düzeyde işlendiğinde bir kısmı dış dünyaya "yöneltilir", bir kısmı yine dış dünyaya "atılır" (**yansıtılır**), bir kısmı ise kişinin kendisine yöneltilir (yok olma korkuları sürer).

Öfkenin dış dünyaya yöneltilmesiyle yansıtılması arasında büyük fark vardır. Öfke dış dünyaya yöneltildiğinde, dış dünya öfkenin hedefi haline gelir. Yansıtıldığında ise dış dünya çok öfkeli, yani çok tehlikeli olarak algılanır; kişi dış gerçekliği öfke ve tehlikeyle dolu bir hale getirmiş olur. Böylece öfke kişinin hissettiği bir duygu olmaktan çıkıp, tehlikelerle dolu ve

büyük bir korkuya yol açan bir dış dünya algısına dönüşür. Yansıtılmış öfkenin nesnesi olan her durum, tekinsizlik duygusu yaratır, bu anlamda, dünya tekinsiz bir yer haline gelir.

"Yansıtma" savunma mekanizması, "öfkeli olmanın" psikolojik yapılanma üzerinde yarattığı gerginliği azaltır ve böylece kişinin dikkati düzelir, çalışabilecek hale gelir. Ancak bu sefer de korkusu artmıştır. Öfkenin yansıtılabilir hale geldiği her durumda zaten yok olma korkusu, sıkıntı ve gerginlik duyguları sürmektedir.

Yansıtılabilir hale gelememiş öfkenin içeriği ise o kadar yıkıcılık taşır ki, bu öfke yansıtıldığında, dış dünya insan yiyen canavarlarla dolu, her tarafın kan gölüne döndüğü bir yer haline gelir. Böyle bir dış dünya tasavvuru taşınabilir olmadığı için, savunma işlevi göremez. Bu kadar korkunç bir dünya yaratacak öfke yoğunluğu, aslında bebeğin ilk 9 ayının öfkesine ve akıl hastalıklarındaki öfke düzeyine tekabül eder; bir kültür üretmeye ve beraber yaşamaya uygun değildir. Öfkenin yansıtılamayacak kadar fazla olduğu dönemlere, bir benzetmeyle, ancak yamyamlığın sürdüğü, sürünün içinin bile tehlikeli olduğu hayvansı bir hayat tarzı denk düşebilir. Bir varlığın öfke düzeyi bu yıkıcılıkta olduğunda, hayatta kalması ancak onun durumuna adapte olan ve onun öfkesini yatıştırmaya çalışan birinin desteğiyle mümkün olur; duyarlılıkla yapılan bebek anneliği bu durumu karşılar.

9. aydan sonra bebeğin korkuları artar. Bunun bir sebebi, öfkenin yansıtılmaya başlanmasıdır. Biz insanlar, öfkemizin yansıtılabilecek hale gelmiş olması sonucu kültür varlığı haline geliriz. İlkel insan öfkesini dış dünyaya yansıtmaya başladığında, klan dışındaki dünyayı çok korkunç bir yer hale getirmiş olur ama artık klanın içi "iyi"dir. İçerde insanlar klanın kurallarına uyarak, birbirleriyle tam bir dayanışma ve işbirliği içerisinde yaşamaya başlarlar. Klan dışına atılmak, tam anlamıyla ruhen yok olmak demektir çünkü taşınamaz bir korku oluşturur. Klan üyelerinin birbirine zarar vermesine engel olan da bu korkudur. Klan içinde bir doğrular ve yanlışlar ve bunlara bağlı kurallar manzumesi oluşur; bu gerçeklik, bir kültür yaratır.

İnsanın bebekliğinden beri yakın çevresinden aldığı bütün "iyiliği" daha sonra bir inanç sistemi haline getirmesi ve dini hayatının her alanına sokması, "iyiliği" hayatının bir parçası haline getirmesi akıl almaz bir sağduyudur. Elbette böyle bir kültürün oluştuğu ilk dönemlerde, yansıtılmış öfkenin neden olduğu gerçek dışı korkular insanların iç dünyalarının en önemli meşguliyetini oluşturacaktır. Bu kadar büyük bir korku karşısında sadece birbiriyle dayanışma içinde olmak yetmez, doğaüstü koruyucu bir gücün himayesine girmek de gerekir. Bu doğaüstü unsur iyilik ve güçle donandığında, "iyi annenin" sürekliliği sağlanmış olur. Bu arayış, dini inançların ve dini kurumların oluşmasına yol açmıştır. İlkel dinler, korkularının altında ezilen insanlar için çok büyük bir sığınma ve korunma alanı oluşturur. İnsanlar sonsuz güç sahibi Tanrılara iyi bir kul olarak, emirlerini yerine getirerek, onları memnun etmeye çalışarak, onların sevgisine ve korumasına mazhar olmaya çalışırlar. Burada dikkat çeken husus, bu ilkel toplulukların inandıkları Tanrıların da, bugünün insanı açısından değerlendirildiğinde bazen son derece acımasız olmalarıdır. Bu durum elbette o çağların, o kültürlerin bebek annelerinin özellikleriyle ilgilidir.

Bir çocuğun annesini Allahlaştırma sürecini gözlediğinizde, insanların Allah tasavvurlarının anne imgesiyle ilgili olduğunu görürsünüz. İlkel kültürlerdeki acımasız Tanrılar, o kültürlerdeki annelik biçimiyle ilgilidir. Kuşkusuz, o zamanın yaşam koşulları içinde bebekler anneleri tarafından cezalandırılıyordu. Bugünkü dünya koşullarında da ruhen çocuk kalmış kapasitesi düşük bir annenin, destek almadan bebek bakmaya çalışması halinde tükendiği ve çok yorulduğu durumlarda bebeğe ne kadar büyük bir öfke duyabileceğini, bebeğini dövebileceğini ve daha sonra da öfkesinden dolayı çok büyük bir suçluluk duyabileceğini biliriz.

Yansıtılan öfkesi çok fazla olanlar için dinin sağladığı korunma, beslenmeden bile büyük bir ihtiyaçtır. Ancak dini bir çerçeve içinde daha güvenlikli bir yaşam alanı yaratıldıktan sonra

korku ve gerginlik azalır ve insanlar dikkatlerini bir amaca yöneltebilirler. Dinin bu kadar yaşamsal bir önem taşıması, ilkel kültürlerde rahiplerin toplum hiyerarşisinin en üstünde yer almasının nedenidir. Dini gereksinimler en az cahillikten ya da ekonomik nedenlerden olduğu kadar, hatta daha da fazla, yansıtılmış öfke ve bunun neden olduğu korkudan kaynaklanır. Korku ne kadar büyükse, dini kurallara harfiyen uyma, biçim şartlarını eksiksiz yerine getirme gereksinimi de o kadar büyüktür.

Yansıtılan öfkenin büyük olduğu toplumlar ve insanlar kendilerine yansıtma nesneleri yaratırlar. Yansıtma nesnelerine, kişinin ya da toplumun "kötü" diye nitelendirdiği özellikler yüklenir. Bu tutuma, **ötekileştirme** denir. Ötekileştirilen kişiler ya da topluluklar, istenmeyen özelliklerin depolandığı varlıklar gibidir. İnsan ya da toplum onları sevmeyerek, uzak durarak, onlardan nefret ederek aslında yansıttığı bu özelliklerinden kurtulmaya çalışmaktadır, hatta bu özellikler çok tehlikeliyse, "ötekiler" yok edilmelidir.

Ötekileştirmenin en önemli sonucu, ötekileştirilenlerin insanlıktan çıkarılması ve onlara yapılacak her türlü kötü muamelenin mubah sayılmasıdır. Bu tutumun en çarpıcı örneğini İkinci Dünya Savaşı'nda, toplama kamplarında gördük. Bu kamplara kapatılan Yahudilere yönelik uygulamalar özel olarak seçilmiş psikopatlar tarafından yapılmadı; o kamplarda binlerce asker görev aldı. Bu insanların çoğu normal bir hayat sürebilecek insanlardı. Nazi propaganda makinesi Alman halkı için Yahudileri ötekileştirmiş, onları insanlık dışı olarak tanımlamayı ve bu tanımı Almanların çoğuna kabul ettirmeyi başarmıştı.

Ötekilere yüklenen özellikler çok tehlikeliyse, toplum ötekilerin yok edilmesini talep etmeye başlar, liderlerinden bunu bekler. Zaten bunlar kötü oldukları için insan da sayılmazlar. Bunları yok etmek insanlık görevi, milletini sevmenin bir gereği olarak tanımlanır ve yansıtmaya katılan insanlar bu tanımın gereğini itirazsız yerine getirirler. İkinci Dünya Savaşı bitip de Yahudilere uygulanan ötekileştirme ortadan kalkınca, birçok Alman nasıl olup da

olan bitene bu kadar kayıtsız kalabildiklerini kendileri de anlayamadılar. Yahudilere yönelik uygulamalar Alman halkının büyük çoğunluğu için büyük bir utanç ve suçluluk konusu haline geldi.

Ötekileştirme, bütün yansıtılan öfke çeşitlerinde olduğu gibi, kişinin kendiliğine duyabileceği öfkeyi dış dünyaya yansıtarak, -dünyada büyük korkular yaşanmasına, büyük kıyımlara neden olmasına rağmen- insanların benlik bütünlüklerini oluşturabilmelerini ve dikkatlerini ve emeklerini amaçlı bir biçimde kullanabilmelerini sağlar.

Ötekileştirme her zaman yansıtılan öfkenin bir sonucu değildir ve bu yüzden her zaman trajik sonuçlara yol açmaz. Bazı durumlarda normal bir savunma da sayılabilir. Ötekileştirme dediğimiz tutum bir nesneyi kendimizden ayırabilmek, onunla özdeşleşmekten kurtulmak için başvurduğumuz bir yoldur aynı zamanda. Ötekileştirerek, karşımızdaki nesneyi kendimizle ilişkilendirmekten tamamen çıkarmış oluruz. Örneğin insanların hayvan eti yemesi bir ötekileştirme sonucunda mümkün olur çünkü öteki haline getirerek etini yediğimiz hayvanlar da, insandan farklı da olsa aslında bir ruhsal yapılanması ve özellikleri olan canlılardır. Bu durumda, hayvanı avlamayı, kesmeyi ve yemeyi ancak onu ötekileştirerek mümkün hale getiririz. Aksi takdirde hayvan avlamak cinayet, hayvan yemek yamyamlık olurdu. Ötekileştirmenin yapılamaması ya da yapılmaması hayvan eti yemeyi imkânsızlaştırır.

Günümüz dünyasında yaşayan ve yansıtılmış öfkesi çok fazla olan kişilerin klinik olarak maruz kalabilecekleri en önemli hastalıklar, “paranoid sendromlar”dır. Bu hastalık kategorisinde yansıtılan öfke o kadar fazladır ki, hasta devamlı olarak dış dünyadan kötülük bekler. Orijinal ruhsal enerjinin ruhsal alana çıkmasına neden olacak bir durum yaşadığında ise -bu çoğu zaman hasedini uyandıracak bir şeylerin olmasıdır- haset ettiği kişiyi düşman ilan eder. Bunu yaparak bir yandan çevresini onun kötü olduğuna inandırmaya çalışır, öte yandan da hasedinin uyanmasından korunmak için onu kendisinden uzak tutacak bir yol bulmuş olur.

Paranoid sendromda, yansıtılmış öfke dış dünyaya yöneltilerek dünya tehlikeli bir yer sayılmıştır. Daha yoğun öfke ise paranoid şizofrenik bir tablo oluşturur. Burada hasta düşmanına, “beni uzaktan yönetiyor”, “bana uzaktan işkence yapıyor”, gibi insanüstü özellikler yükler ve “düşüncelerimi okuyor, içimi dışımı biliyor” gibi, sınırların tam oluşmadığını gösteren korkuları vardır. Paranoid şizofrenik hastanın gerçeklikten kopuşu ciddi boyutlardadır.

Yapıcı öfke

Yapıcı öfke, üst kişilik örgütlenme düzeylerinde görülür; yok edici bir niteliği kalmamıştır. Bu nitelikteki öfke, sevdiğimiz insanları sevilebilir halde tutmak, oluşturduğumuz bir sistemin, bir düzenin korunmasını sağlamak için kullanılır. Hayatımızı, kurduğumuz dünyayı koruyabilmek için yapıcı öfkeye ihtiyaç vardır. Öfkeyi yapıcı bir biçimde kullanamamak kişiyi edilgenleştirir, hayatının kontrolünü başkalarına bırakmasına yol açar. Haksızlıklar karşısında duyduğumuz öfke de bu öfkenin kapsamı içerisindedir. İnsanın adaletsiz bir dünyayı sevebilmesi mümkün değildir; haksızlıklara karşı çıkarak hayatı kendimiz için sevilebilir durumda tutmaya çalışırız. Bu nitelikteki öfke, kişilik örgütlenmesi “gerçeklik sevgisi” düzeyinde olan insanlara özgüdür.

Bu aşamada, bebeksi öfkenin çeşitleri ve tezahürleri üzerinde daha ayrıntılı olarak durmak istiyorum. Böylece, bebeklik dönemi içinde ele aldığım orijinal ruhsal enerjinin hayatın ileri aşamalarında öfke sahibi insan için dünyayı bir bakıma ne tür bir cehenneme çevirdiğini de anlamış oluruz. Öfkeden esas zarar gören, öfkenin sahibidir. Bir insanın öfkesi ne kadar fazlaysa, hayatı o kadar zordur.

Bebeksi öfkesi -orijinal ruhsal enerjisi- ruhsal alanında kalmış, hâkim duygusu “kendini kötü hissetmekten kaçınmak” olan bir insan bunun için birçok yol bulmak zorunda kalır. En ağır

durumlarda, mümkün olduğu kadar insanlardan ve hayat deneyiminden uzak durma çabası vardır çünkü insanlara yakın olmak haset duygusunun uyanmasına yol açarken, hayat deneyimi de bizi çeşitli yetersizliklerimizle yüzleştirir. Hasedin uyanması veya yetersizlik, insanda "bir hiç olduğu" duygusunu yaratır; bunlar son derece kötü hissettirici duygulardır. Bu yüzden kişi hayatın dışında kalmaya mecbur olur.

Daha hafif durumlarda kişi ruhsal dengesini fantezilerine inanarak muhafaza etmeye çalışmaktadır ve gergin bir insandır. Bu gerginlik, en belirgin haliyle insanın kendisiyle ilişkisini kesmesine ve duygularını çok fazla hissetmeden yüzeysel bir biçimde yaşamasına yol açar. Kişi kolay sıkılan, çabuk yorulan, küçük zorlanmalarda uykuları bozulan, işlevselliğini kaybeden alıngan bir insan olur. Sürekli kendini düşünmek zorundadır. Kendini hayata katılmaya zorlarsa, seviyormuş gibi yaparak yaşamak zorunda kalır.

Bebeksi öfkesi fazla olan bazı insanlar öfkeli, huysuz, kıskanç, kindar bir kişilik geliştirirler; çevreleriyle çok fazla sorunları olur ama daha hakikidirler. Fakat kendini bu kadar ortaya koymak büyük bir gerginlik oluşturur. Bazı kişilerde de ruhsal gerginlik, yorgunluk, baş ağrısı, kronik mide ve bağırsak bozuklukları gibi bedensel rahatsızlıklara ya da alkol gibi gerginlik giderici maddelere yönelmeye yol açar.

Öfke ve ruhsal yatırım

İnsanların topluca yaşadığı her birimde, ister köy olsun ister büyük şehir, birlikte yaşamak olarak adlandırdığımız ortam dürtülerin ve yok edici öfkenin denetlenmesinin kabulüyle başlar. Dürtülerin toplumun onayladığı biçimde yaşanması ve ensest yasağı; yok edici öfkenin yansıtılması ve toplumun dışına yönlendirilmesi koşulu; son olarak da bu öfkenin savaşlarla toplumun hizmetine sunulması, uygarlığımızın temelini oluşturur. Kurban törenlerinin veya

kurban kesme âdetinin yok edici öfkenin boşaltılmasının en zararsız, hatta faydalı yolu olduğu söylenebilir. Bu öfkenin bir kısmının dış dünyaya yansıtılmasının ise tekinsizlik duygusu yarattığını, elle tutulamayan, gözle görülemeyenden korkmak gibi insanı çaresiz bırakan dehşet verici bir dünya algısına yol açtığını ifade etmiştim.

Uygarlık tarihinin gelişme çizgisi içinde toplumlar yok edici öfkelerini boşaltmanın çeşitli yollarını bulmuştur. Fakat aynı toplum içinde yaşayan insanların birbirlerine karşı yok edici öfkelerinin uyanması da kaçınılmazdır. Uygarlığın bir kuralı olarak, içinde yaşadığımız dünyaya yönelen yok edici öfkemizi denetlemeye çalışırız, böylece yakınımızdaki insanlar için bir tehlike yaratmamış oluruz. Eski çağlarda klan içinde cinayet işleyen kişi toplum dışına atılır, klanı terk etmeye zorlanırdı; bu suç, tabunun çiğnenmesi anlamına gelir. Günümüz dünyasında hapishaneye düşmek de sembolik olarak aynı anlama gelir. Hapishane korkusu sadece kapalı bir yerde kalarak özgürlüklerinden yoksun kalmaktan kaynaklanmaz; mesele, temelde toplum dışına atılarak cezalandırılmaktır.

Böylece başlangıçta, bize dayatılan bir kural olarak öldürmemeyi öğreniriz ve daha sonra da bu kuralı tamamen içselleştiririz. İçimizdeki yok edici öfke ne kadar fazlaysa, bu öfkeden duyduğumuz korku da o oranda artar. Tabuya uymakta ne kadar zorlanıyorsak, kendimizi insanlık dışı ve günahkâr hissetmeye o kadar yatkınızdır. Anlaşılacağı gibi, insanları bir arada tutan dürtünün kaynağında yok olma korkusu ve bu korkuyu kendinden uzak tutma, bunu hissetmekten kurtulma ihtiyacı vardır.

Aslında uygarlık dediğimiz kavramın ölçüsü daha çok yok edici nitelikteki öfkeli dürtünün denetlenmesini, zararsız ve mümkünse yapıcı bir biçimde dışa vurulmasını sağlayacak kanalların, mekanizmaların ne ölçüde oluşturulduğudur. Uygar toplumlarda yok edici öfke ortadan kalkmamıştır; ya dışarıda düşman yaratarak, ya kendi toplumunda “ötekiler” yaratarak ya da doğayı tahrip etmek, hayvanları yok etmek gibi örtülü eylemlerle dışarıya

yönlendirilir. Bu anlamda, uygar dediğimiz toplumlarla "uygar olmayan" toplumlar arasındaki belirleyici fark, yok edici öfkeyi yönlendirme mekanizmalarının ne ölçüde oluşturulduğunda ve ne kadar etkin kullanıldığında düğümlenir.

Bu şekilde yapılanmış ve uygarlaşmış varlıklar olarak hepimiz, içinde yaşadığımız dünyayı yok etmekten, kaybetmekten, öfkelendiğimiz kişileri öldürmekten korunmaya çalışırız. Bu hem çok güçlü bir yaptırımın konusudur fakat hem de insanın öfkeli tarafını denetim altında tutabilmesi için gereklidir. Bu anlamda, eğer yok edici öfkemizi benimsememeyi yeterince öğrenecek kadar uygarlaştıysak, bu nitelikteki öfkeyi öfkelendiğimiz kişinin kendisine değil, ona yaptığımız ruhsal yatırıma yöneltiriz; o kişiyi içimizde öldürürüz. Objektif olarak kimseye bir zarar verilmemiş olmasına rağmen, sübjektif olarak bu kişi ya da kişiler hiç değilse bir süreliğine iç dünyamızda kaybedilmiş olur.

Yok edici öfkemizin dünyamızı oluşturan insanları bir süreliğine de olsa içimizde öldürmemize yol açması bizi suç işlemekten korusa da, tamamen rahatlatmaz; sıkıntı, suçluluk ve korku duygusu yaratır. İnsan iç dünyasının fakirleşmesine, tanıdığı insanları içinde öldürmüş olmaya ve yalnızlaşmaya kendini kötü hissederek cevap verir. İnsan ruhunun en derinlerinde taşıdığı kaybolma korkusuyla birlikte yapayalnız kalma ve dışlanma korkuları, iç dünyamızdaki duygusal yatırımlarımızda azalma olduğunda uyanmaya başlar. Sonuçta dünyamızı ruhsal yatırımlarımızla oluştururuz, bunun kaybı, dünyamızın yok olmasına doğru gidiştir. Bir şeylerin kötüye gittiğini hisseden ve buna sıkıntı ve huzursuzlukla tepki verebilen insanlar yok edici öfkelerinin yalnızlaştırıcı etkisine karşı direnmek için çaba harcarlar; kendilerini gözden geçirir, bencilce davranmamaya, haksızlık yapmamaya çalışırlar.

Ruhsal yatırımın dışımızdaki insanlardan çekilmesinin sonucu, insanın iç dünyasının fakirleşmesidir. Sevme ve bağlanma kapasitesi azalır, kişi içsel olarak yalnızlaşır ve hayatı anlamlandırmakta zorlanır. Neyse ki buna yol açan öfke dinebilir ve öfkelendiğimiz kişiye bir

süre sonra tekrar yatırım yapmaya başlayabiliriz. Çoğu zaman yok ettiğimiz kişiye karşı suçluluk duygusu hisseder, onu memnun etme ihtiyacı duyarız. Bu tutum, çoğu kez öfkelendiğimiz kişinin aynı hataları yapmasına ve yok edici öfkeyi tekrar uyandırmasına zemin hazırlar. Sağlıklı öfke kişinin ilişkilerini kendisine zarar verilmesini engelleyecek şekilde düzenlemesini ve problemlerin çözümünü amaçlarken, bebeksi öfke (haset) yok etmek, sonra da ona kendini affettirmekle meşguldür.

Yok edici öfke çok büyük olduğunda, kişinin sevgi nesnelerine olan ruhsal yatırımının tamamen yok olması ihtimali vardır. Bu durumda sevgi nesnelerinin içsel temsilleri, yani sevgi nesnesi imgeleri ölür. Buna, kronik şizofrenide rastlarız. Hasta bütün ruhsal yatırımını çektiği ve sonra da yok ettiği için, dış dünyadan tamamen çekilmiştir, tam bir umursamazlık halindedir. Kendi fantezi dünyasında yaşar; fantezilerine tamamen inanmıştır ve hiçbir şey bunu sarsamaz. İnsanın ruhsal yatırımının dış dünyadan çekilmesi, "gerçeklikten" de tam bir kopuş demektir. Kişi temizliğini yapamayacak, sağlığıyla ilgilenemeyecek duruma gelir. Böyle bir insan kültürel birikimlerini kaybeder, bir sokak hayvanı gibi beslenir, sadece soğuktan, sıcaktan korunma becerisine sahip hale gelir.

Öfkesi yoğun olan bir insan başkalarını da kendisinden yola çıkarak değerlendirdiği için, onların öfkelerini de yıkıcı olarak algılar. Bu sebeple de dış dünya onun için son derece tehlikeli bir yer haline gelir. Böyle bir algılama içerisindeyken insan ne kendisini ne de dünyayı sevebilir. Var oluş kaçınılmaz olarak korku ve tedirginlikten ibarettir. Bu durumdaki bir insanın duygusal dünyasında korku ve öfke ağır basar; kendisini rahatlatmasının ve hayatı sürdürmesinin tek yolu, algısını ve gerçeklikle ilişkisini durumuna uygun tutmaktır. Kişi kendisini herkes tarafından sevilecek, iyilik dolu, yardımsever birisi olarak algıladığında insanların ona öfke duymayacağına, böylece dış dünyanın tehlikeli olmaktan çıkacağına inanıyorsa, böyle bir fantezi üzerinden kendisini iyi ve güvende hisseder. Başına gelen

birtakım olaylar ona herkesle iyi geçinmenin mümkün olmadığını gösterdiğinde veya bazen iyi geçinmek için ödenen bedel çok ağır olmaya başladığında, kişi kendisini kötü hissetmeye başlayacaktır çünkü fanteziyi ayakta tutmak mümkün olmamakta ve gerçek ortaya çıkmaya başlamaktadır.

İnsanın kendisini ayakta tutmak için kullandığı fanteziler harika ve kusursuz birisi olduğuna, ne yapıp edip istediklerini elde edebileceğine, çok akıllı olduğuna, vazgeçilemez birisi olduğuna inanma içerikli olabilir. Kişi bütün hayatını bu fantezilerden birini sürdürmek üzerine kurabilir. Bu inancını besleyen insanlar onun için "iyi", sarsanlar ise "kötü" olacaktır. Ancak, içindeki yok edici öfkenin baskısından kurtulmak için böyle bir yol bulmuş olan insan ister istemez kendisine göre bir dünya ve kendilik tanımı yapacak ve bütün hayatını bu dünya içinde yaşayacak, her şeye bu pencereden bakacaktır. Bu durumda dış gerçekliği de kendi algısına göre değerlendirmiş olacaktır.

İnsanın ruhsal dengesini muhafaza edebilmek için fantezilere tutunması bütün çocukluk boyunca kaçınılmaz bir durumdur. Çocuk ruhsal dengesini korumayı beceremezse kendisini bir hiç olarak algılayacak, kendilik gelişimi hasarlı olacaktır. Fantezilere tutunmadan bir denge oluşturabilmek ancak olgunluk çağında mümkün olur. Bu duruma gelebilmek için bebeksi öfkeden arınmış olmak gerekir. Bu gözlemler doğruysa, bütün objektiflik iddialarına rağmen insanoğlunun sübjektif olmaya ne kadar mahkûm olduğunu da görmek gerekir. İnsanlar büyük ölçüde, gerçekliği olduğu haliyle değil, olmasını istedikleri şekliyle algılarlar. Bu tutumun önemli bir savunma olduğu ve kişinin durumuna uygun bir var oluş oluşturmasına hizmet ettiği muhakkaktır. Bu savunmayla, kişi iç gerçekliği korumak adına dış gerçeklik algısını bozmaktadır. Bu, uzun vadede kaçınılmaz olarak hayal kırıklıkları ve başarısızlık olarak geri döner. Anın daha az gerginlik, korku ve öfkeyle yaşanabilmesi için çoğu zaman gelecek

feda edilir. Fakat kişi hayal kırıklıklarını ve başarısızlıkları da kendine göre yorumlayarak yine korunmanın bir yolunu bulacak, fantezilerine uygun algısını sürdürecektir.

Yok edici öfkesi fazla olan insanlar zarar vermekten çok zarar görmekten korkarlar. Dış dünyanın bu kadar tehlikeli olarak algılanması, oraya yönelmeyi engeller. Aslında korktukları, fantezilere olan inançlarının sarsılması, dolayısıyla gerçekten çok korkutucu ve rahatsız edici bir kendini kötü hissetme durumunun içine düşmektir. Bu, fiziki bir zarar görmekten daha büyük bir risktir. Yıkıcı öfkesi çok olan insanlarda dışarı çıkmak istememek, insanlarla ilişkiden kaçınmak sık görülen tutumlardır. Bu yapıdaki insanların genellikle istikrarlı bir iş hayatları olmaz. İş hayatının doğal gerginliği, yıkıcı öfkesi bu kadar büyük olan insanlar için katlanılmaz boyutlardadır. Evden işe gitmek, savaşa gitmek gibi gelir.

Kendisiyle başkalarını tam ayıramayan insanın, kendisi çok öfkeliyken herkesi de öyle sanarak onların yok edici öfkesinden duyduğu korku ile yansıtma mekanizması sonucu oluşan korku birbirine karıştırılmamalıdır. Yansıtılan öfkenin içeriği tekinsizlik duygusuna, diğer insanları da kendisi gibi zannetmenin korkusu ise çekingenliğe yol açar. Kendisini başkalarıyla karıştıran çok öfkeli birisi, herhangi bir sorun çıkmaması için uzlaşma eğilimi gösterir, dolayısıyla genel olarak kendisinden beklenenleri vermeye ve yapmaya eğilimlidir.

Yine de çok öfkeli olan insanların evden çıkmak istememelerinde kendilerini başkalarıyla karıştırmaktan kaynaklanan korkunun payı büyüktür. Bu kişilerin tehlike algıları karşılarındaki insanlardan korkmaya, güvenmemeye yol açsa da, kesin bir hüküm söz konusu değildir; anlama ve tanıma çabası sürmektedir. Halbuki yansıtma mekanizması kullanıldığında, kişi kendi yok edici öfkesini karşısındakine yansıtır ve onu düşman olarak görür; bu konuda hiçbir şüphe yoktur. Bütün dikkat, ondan zarar görmemek için ne yapmak gerektiğine yönelmiştir. Yansıtılan yok edici öfke ne kadar büyükse, yansıtılan kişinin özellikleri de o kadar insanüstü, hatta doğaüstü olmaya başlar. Bu durumda karşıdaki kişinin yamyam olduğundan, şeytan

olduğundan bahsedilir. Yansıtılan öfke çok büyükse yansıtma nesnesi bir insan değil, dış dünyadır.

Yok edici öfke dışa yansıtılmasa ya da içimizdeki yatırım nesnelerini kalıcı olarak yok etmese bile, sağlıklı ilişkiler kurmaya engeldir. Bu, yapıcı biçimde kullanılabilecek bir enerji değildir. Sonuçta ilişkilerimiz sağlıklı bir karşılıklılık zeminine oturmuyorsa, hayatımızdaki insanları kaybederiz. Tek yanlı ilişkiler kısa ömürlü olur. Karşılıklılığı temin eden en önemli etken, kişilerin birbirlerine yapıcı bir öfke duyabilmesi, bu öfkenin aksamaları düzeltecek biçimde ifade edilebilmesi ve kullanılabilmesidir. Biriken öfke ya ilişkileri yaşanamaz hale getirir ya da bu kişilerden ruhsal yatırımımızı çekmek zorunda kalırız. Bunun sonucu, hayatın fakirleşmesi ve yatırım kapasitesinin azalmasıdır.

Öfkenin fazlalığı ve dolayısıyla yatırım kapasitesinin kaybı orta yaşa gelmiş veya yaşlanmaya başlamış insanlarda yaşamak için kullanılan malzemenin eksilmesine yol açar. Sonuçta ruhsal yatırım derken insanlara bağlanmamızı, onlara dünyamızda bir yer açmamızı, becerebiliyorsak sevmemizi sağlayan ruhsal enerjimizin bu insanlara bağlanmış kısmından bahsediyoruz. Yatırımımızı çektiğimizde, bizim için bu insanların bir anlamı kalmamış olur. Özellikle yaşlanmaya başlamış insanlar yatırımlandıracak yeni insanlar, yeni dostlar bulmakta zorlanırlar. Bu durumda öfkeleri giderek yalnızlaşmalarına, sevme kapasitelerinin azalmasına yol açar. Kişi depresyona yatkın olur, karamsarlık, huysuzluk, bencilleşme kendini gösterir. Yatırım dış dünyadan önemli miktarda çekilirse unutkanlık, dikkat bozukluğu, günlük hayatın gereklerini yerine getirememe gibi, bunama zannedilebilecek belirtiler ortaya çıkar.

Yok edici öfkesi ruhsal yatırımlarına zarar vermiş olan genç insanların sevme kapasitelerinin ve buna bağlı olan yatırım kapasitelerinin düşmesi sonucu narsisistik amaçları ön plana çıkar. Sevme kapasitesinin azalması hayatın anlamlandırılabilmesini engeller. Bu sefer anlam para, rahatlık, şöhret, üstünlük, iktidar gibi narsisistik getirisi yüksek somut hedeflerle

oluşturulmaya çalışılır. Sevme kapasitesinde oluşan herhangi bir azalma, daha somut olan narsisistik başarı amaçlarındaki artışla derhal kendini gösterir. Sevginin alternatifi, her zaman üstünlük arzusu olmuştur; insan sevemiyorsa, üstün olmak ister. Üstünlük, insanın mükemmel ve harika birisi olduğuna inanmasını sağlayabilir fakat içinde sevgi hissettiği, yakınlıklar yaşayabildiği anlamlı bir dünya kurmasını sağlamaz.

Her insan hayatının değişik aşamalarında mutlaka birçok sorunla boğuşmak zorunda kalır. Problemler karşısında bozulmadan kalabilmek için yüksek bir kendimizi sevme yeteneğimizin olması gerekir. Ancak o zaman kendimizi sevmemizi imkânsız hale getirecek yanlışlar yapmayız, yapsak da pişman olur, kendimizi toparlamaya çalışırız. Bu özellikler, iyi annelik almış olmakla ilgilidir. Ayrıca eğer insan, annesinin sahip olduğu şeylerden mutlu olduğunu, kaybettiği şeyler için üzüldüğünü deneyimlemişse, kendi kayıplarına karşı da duyarlı olur. Ne kadar öfkelenmiş olursa olsun, nesne kaybından ve yalnızlaşmaktan büyük bir rahatsızlık duyar, bunun iyi bir şey olmadığını duygularıyla bilir.

Anne tarafından yeterince yatırım yapılmamış ya da annenin yatırımının daha çok işine gücüne olduğu insanların çoğu problemlerini küserek, vazgeçerek, unutarak çözebileceklerini zannederler. Durum daha ağır olduğunda, kişinin aldığı annelik daha da azsa ve sahip çıkılma, korunma ve sevgi deneyimi yeterince yaşamamışsa karakter bozuklukları görülür. Bu insanlar sevgi duygusunu yeterince tanımadıkları için duyarsızdırlar, kaybettikleri insanlar için ve insanlara verdikleri zararlar için suçluluk duygusu ve pişmanlık yaşamazlar. Dünyalarının fakirleşmesinden ve yalnız kalmış olmaktan rahatsız olmazlar çünkü her zaman yalnız olmuşlardır; bir insanla büyük bir yakınlığı, bir aileye ait olma duygusunu yeterince yaşayamamışlardır.

Sağlıklı bir bebeklik yaşadıysak, aile olma duygusunu tanıyorsak, ruhsal yatırım yaptığımız varlıklardan yatırımımızı çekmeyi, onları kaybetmeyi bir tehlike olarak algılarız. Bir insanı

kaybettiğimiz halde üzülmememiz için o kişinin bize ciddi ölçüde zararı dokunmuş olmalıdır. Yok edici öfkeyi çok artıran durumların ardından gözlenen sıkıntı ve korku duygusunun bir nedeni de budur. Öfke, dış dünyayla ilgili reel bir tehlike oluşturduğu kadar, kişinin iç gerçekliğini canlı, zengin ve kaliteli bir biçimde sürdürebilmesini de tehlikeye sokar.

Kişiliğimiz öfkenin oluşturduğu tehlikelerden uzaklaştıkça güçlenir ve bu sayede kişilik örgütlenmemiz de değişir. Yok edici öfkesi çok büyük olan bir insan, ne kadar isterse istesin gerçekçi olamaz. O, fanteziler kurmak ve bunlara inanmak zorundadır. Katlanılması çok güç olan yok edici öfkenin ve ona eşlik eden diğer duyguların ortaya çıkması ancak o zaman engellenebilmektedir.

Öfkenin öznenin kendisine yönelmesi

Ruhsal yatırım için kullandığımız ruhsal enerji ne ölçüde öfke barındırıyorsa, yatırımımızın yöneldiği nesneye de o ölçüde öfke yatırmış oluruz. İnsanın kendi benliğine ve kendiliğine de bir ruhsal yatırımı olduğuna, bu sayede bir kendilik geliştirebildiğine göre, zaten bu yatırımın içinde kendisine yönelmiş bir öfkesi de vardır. Esasında ruhsal “hastalık” dediğimiz şey en temelde, dış dünyadan çok insanın kendisini sevememesi, şefkat duyamaması, kendisine yatırım yapamaması, yapabildiğinde de bunun öfkeli bir yatırım olması halidir. Bunun başka bir ifadesi ise, insanın kendisine annelik yapamamasıdır, yani sevme kapasitesi olan bir annenin anneliğini yaşamamış olmaktır.

Ruhsal gelişmenin 9-12. ayı arasında bebeğin bir yandan annenin korumasına çok ihtiyaç duyarken bir yandan da onu yok etmek istemesinin, anneye duyulan hasedin bebeğin kendisini “kötü” ve günahkâr olarak tanımlamasına yol açtığını ifade etmiştim. Bu kritik dönem sağlıklı bir biçimde yaşanıp geride bırakılamazsa, kişinin yok edici öfkesinin kendisine

yönelme ihtimali artar çünkü insan ruhunun ilk örgütlenme basamaklarından itibaren “öfke duygusu” “kötü”ye yönelme eğilimindedir. Bebeğin 9. ay öfke seviyesinde, öfkenin yok ediciliği şizofrenide olduğu gibi bir kendilik parçalanmasına yol açmaz fakat suçluluk ve günahkârlık duyguları çok yüksektir. 9. ay düzeyinde psikotik içerikli depresyon görülür.

Bu dönemin ruhsal sorunları, bu düzeye tekabül eden toplumsal örgütlenmelerde belirgin biçimde görünür hale gelir. Bu toplumlardaki en önemli meşguliyet alanı, “günahkârlık” temasıdır. Başa gelen her acı verici hadise günahkârlığın cezası olarak algılanır. Olumsuzluklardan kaçınabilmek için kendine ceza vermek yoğun ve yaygın bir eğilimdir. Bu düzeyin insanı hasedini tanır ve haset duygusunun iyiliğini bozduğunu, kendisinde yok edici bir öfkeye yol açtığını algılar. Bu durumda öfke, suçluluk duygusu olarak kişinin kendisine yönelir.

Bütün bir ortaçağ ve yeniçağın ortalarına kadar Batı uygarlığına damgasını vuran, kendine yönelmiş öfkedir. Bu öfke en açık şekliyle, dönemin dini inanışlarında ve uygulamalarında görülür. Özellikle ortaçağ boyunca insanlar kendilerini kötü ve zararlı varlıklar olarak tanımlamış; günahkâr, içine şeytan girmiş, arınmak için mutlaka eziyet görmeye müstahak varlıklar olarak algılamışlardır. Kötüleştirici, insanı günaha çeken bir güç olarak algılanan şeytana karşı duyulan büyük korku, yine bu dönemin özelliğidir. Haset tarafından yönetilme korkusunun, şeytan tarafından ele geçirilme korkusu olarak ifade edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. O zamanların dini ayinleri, insanların nefislerini öldürmek için kendilerine yaptıkları eziyetlerle doludur. Bunlar arasında uzun oruç dönemleri, kendini kırbaçlama, tam bir cinsel perhiz gibi uygulamalar vardır. Bu insanların içsel meşguliyetleri ağır bir günahkârlık duygusu, büyük bir Allah korkusu ve ceza beklentisinden ibarettir.

Aynı şekilde, bu çağlarda insanlar, kendilerine yaptıklarını, ötekileştirdiklerine misliyle yapmışlardır. “Cadı”, “büyücü” diye ötekileştirilen birçok insan ya yakılmış ya da içlerindeki

şeytanın çıkarılabilmesi adına işkencelere maruz kalmıştır. Bu da, insanların kendilerine yönelebilecek öfkeyi kaydıracak nesneler oluşturdukları anlamına gelir. Batı uygarlığı yüzyıllarca büyük bir suçluluk duygusu taşımış ve buna uygun eziyet dolu ibadet ve cezalandırma pratikleri uygulamıştır fakat bu vahşi örneklerden kalkarak sorunu dinlerde aramak bizi yanlış yerlere götürecektir. Burada dikkat çeken unsur, dinin insanların ruhsal ihtiyaçlarına uygun olarak nasıl yorumlandığıdır. Dinler, zaten başlangıcından itibaren insanların iç gerçekliğinin ürettiği kurumlardır. İnsanın gerek yok olmaktan duyduğu korku, gerek kendi yok edici öfkesinin ve bunun yansıtılmasının oluşturduğu tedirginlikten kaçınabilmek için içindeki "iyiliğe" sığınması, ruhsal varlığın sürdürülebilmesi için bir zorunluluk olmuştur. Bu ihtiyaçla oluşan dinler, insanların kendilerini güvende hissetmeleri için çok gerekliydi.

Öfkenin kendine yönelmesi konusunu kişisel düzeyde ele aldığımızda, yok ediciliğin çok yüksek olduğu durumlarda kendilikte parçalanmaya yol açtığını görürüz. Öfkesi bu düzeyde olan kişilerin zaten henüz kendilik bütünlüğü sağlam bir biçimde oluşmamıştır. Örneğin şizofrenik bir hastalık tablosu gösteren bazı erkek hastalar, yolda giderken veya insanların arasındayken, "bak bu adam homoseksüel," biçiminde konuşulduğunu duyduklarını anlatırlar. Duydukları, yabancı bir sestir; bunun kendi akıllarından geçen bir düşünce olmadığından emindirler. Buradaki örnekte hasta, dürtüsel uyarılmasıyla ilgili olarak, anal dürtüsünü hisseden kendilik parçasını yok etmiş ve kendilik bütünlüğünün dışına atmıştır. Bu nedenle sesi yabancı olarak algılar; hasta, sesin sahibinin dışarıdan birisi olduğuna emindir.

Kendilikteki parçalanmanın hafif düzeyde olduğu durumlarda, içeride konuşan bir ses vardır. Kişinin kendi sesi değildir, ama hasta bu sesin dışarıdan gelmediğinden de emindir. Bir şekilde hasta, bu sesin kendi iç dünyasının bir parçası olduğunu fakat bu sesle ifadesini bulan tarafını tam benimsemediğini belli etmektedir. Bu durumda ses, sanrı değildir, ancak yabancı

olarak duyulması kendilik bütünlüğünün tam oluşmadığını gösterir. Kendiliğin bir bölümü, benimsenemeyen bir özelliğe büyük öfke duymaktadır. Bu özellik genellikle değersizlik duygusu yarattığı için, narsisistik bir öfkeyi uyandırmıştır. Örneğin kendi korkusunu benimseyemeyen genç bir erkek hasta içindeki bir sesin kendisine "korkak" dediğinden şikâyetçiydi. Bazı ağır problemli hastalar, narsisistik beklentilerine cevap vermeyen terapistlerini küçümseyen bir ses duyduklarını söylerler. Bu durumda, çok fazla ihtiyaç yatırılmış olan terapiste karşı duyulan öfkenin benimsenmemesi, öfkenin kendisini yabancı bir ses olarak ifade etmesine yol açar.

Daha da hafif durumlarda kişinin kendi sesiyle düşünceleri birbirine karışır, bazen sesi, bazen de düşüncesi gibidir. Böyle bir durumda, genelde kişinin gerçek ihtiyaçlarıyla narsisistik ihtiyaçları arasında çatışma vardır. Gerçek ihtiyaçlar sevgi nesnesinin yakınlığını, sevgisini, dürtüsel yatırımını isterken, narsisistik taraf fantezileriyle uygunluk taşımadığı, onun gözünde istediği kadar vazgeçilmez, yere göğe sığdırılamaz, tek ve biricik olmadığı için aynı nesneye öfke duymaktadır. Kişinin iç çatışmasının kendi sesiyle bile olsa ses olarak duyulması, çatışmanın neden olduğu öfkenin kendilik tarafından tam benimsenmediğini gösterir.

Gerek anne, gerek baba tarafında akıl hastalığı öyküsü olan yirmili yaşlarında bir erkek hasta, kendisine ait olmayan bir sesin içinden onunla konuştuğu şikâyetiyle gelmişti. Hastanın anne babası, o daha bir yaşına gelmeden, babanın paranoid psikoz tablosu geliştirmesi sonucu boşanmışlardı. Anneanne kronik şizofreni tanısıyla akıl hastanesinde yatıyordu. Yılda birkaç kere hastaneden çıkarılıp bakıcı nezaretinde eve alınıyordu.

Hasta, akıl hastası olmaktan ölesiye korkuyor ve hastalanmaktansa ölmeyi tercih edeceğini tekrarlıyordu. Seslerin içeriği, kendisini başarısız veya yetersiz hissettiği durumlarda "sen bir hiçsin, kendini bir yerden at da kurtul, sen bir şeye yaramazsın, hep böyle kalacaksın," şeklinde oluyordu. Kendisini başarılı hissettiği durumlarda, özellikle arkadaşlarıyla ilişkisinde

bir üstünlük kurabildiğinde, ses, “sen Allahsın, kimse seni yenemez, en büyük sensin,” gibi bir vurguya kayıyordu.

Sesin sıklıkla intihar etmesini isteyen bir içerik taşıması, zaten intihar eğilimi olan hastayı korkutuyordu. Hasta, sesin etkisi altına girebileceğini, kendisine zarar verebileceğini söylüyordu. Sesin kendi içinden geldiğini ama kendi sesi olmadığını, içeriğinin kendi düşünceleri olmadığını, korktuğunu ve bu durumdan kurtulmak istediğini anlatıyordu. Hastanın kendisinin bile benimseyemeyeceği kadar bebeksi olan, her istediğini yapabileceğine, her istediğini olabileceğine inanan narsisistik sistemi yabancı bir ses olarak sürekli onunla ilişki halindeydi. Bu yapı kendisini ya “her şey”, ya da “hiçbir şey” olarak algılıyordu.

Bu yabancı sesin hastanın bebeksi dünyasına ait olduğunu ama hastaya mantıksız geldiği ve hastalanmakta olduğu korkusunu uyandırdığı için benimsenemeyen bir tarafına ait olduğunu düşünüyorum. Hastanın kişilik yapılanmasının çok bebeksi olması, bebeksi içeriğin bilince fazlasıyla çıkmasına yol açıyordu ve hastalanma korkusu oluşturuyordu. Hastalanmaktan korkan tarafı ise bebeksi narsisistik sistemi saçma buluyor ve benimsenmesini engelliyordu. Hasta, sesin gerçeğe uygun olmadığını anlamıştı ve tehlikeli olarak niteliyordu. Eğer hasta bu sistemin söylediklerini benimsemiş olsaydı, Allah olduğuna inanan son derece bebeksi bir fantezi dünyasına bağlanarak yaşayacaktı ve bu da hastalanmasına yol açardı.

“Hastalık hastalığı” da (*hipokondriasis*) insanın kendisine yönelmiş öfkesinin bir başka tezahürüdür, altında genellikle haset yatar. Hasta, birisini kendisinden daha fazla beğenmiş, ona haset etmiş, kendisini küçümsemiş, eksik bulduğu özelliği yüzünden kendisine öfkelenmeye başlamıştır. Hasedin öfkesi yok edici olduğu için, hastalık yakıştırması başlar. Öfkenin yok edici niteliğine uygun olarak kişinin aklına kanser, kalp krizi, kuduz gibi öldürücü hastalıklar gelir. Kişi, hasta olduğuna ısrarlı bir biçimde inanma eğilimindedir. Kendisine

yakıştırdığı hastalığın gerçek olmadığını çeşitli tetkiklerle anladıktan kısa bir süre sonra yeni bir hastalık şüphesi oluşturur.

Hastalık korkusunu başlatan bir başka sebep, hastanın hayatındaki vazgeçilemez durumda olan kişiye duyduğu öfkedir. Bu kişi genellikle hastanın bağımlı olduğu ve vazgeçemeyeceği eşidir. Hastalık hastasının, kişilik olarak yalnız kalamayacak, kendini doğru idare edemeyecek yapıda ve eşi karşısında daha çocuksu bir durumda olduğu gözlenir. Bu durumda hasta, vazgeçemediği eşine öfke duymaktansa, öfkesini kendisine kaydırır. Aynı tutumu bebeklerde ve 1,5-2 yaş arası çocukların anneleriyle ilişkilerinde görürüz. Bebeğin/çocuğun annesine duyduğu öfke kendisine döner çünkü tersi, dünyasının yok olmasına yol açacaktır.

Kendine yönelik öfkenin en açık biçimi olarak görülen intihar girişimleri, sanıldığının aksine, tam olarak bu öfke grubuna dahil değildir. Birçok intihar girişimi ölmek için değil, kurtulmak için yapılır. Çoğu eylemci ölümü acı ve korkutucu bir durum olarak değil, bütün dertleri bitiren, acılara son veren, huzur getirecek bir durum olarak algılar. Sanki harekete geçirici saik kendine yönelmiş öfke değil de kendini kurtarma ihtiyacıdır. Ölümden dönmüş birçok intihar vakası, karar verdikten sonra rahatladıklarını, o zamana kadar hissettikleri umutsuzluğun, özellikle de çaresizlik duygusunun ortadan kalktığını söyler. Öyle anlaşılıyor ki, intihar girişimlerindeki en önemli sebeplerin başında çaresizliğe katlanamamak geliyor. Çaresizlik o kadar büyük bir gerginlik ve kendine karşı öfke oluşturuyor ki, kişi kendini öldürme kararıyla, kaybettiği omnipotansını (tümgüçlülüğünü) tekrar ele alıyor. Omnipotans aslında “bana bir şey olmaz, ben ölmem,” gibi bir içerik taşıdığı için, kişi intihar girişimi sırasında sadece kurtulmaya çalışıyor, zaten ölümün kendisine bir zarar verebileceğini düşünmüyor.

Bir başka açıdan da intihar girişimcisi, eylemiyle sevgi nesnesine ceza vermeye çalışır. Sanki onu kıran, yeterli duyarlılıkta davranmayan sevgi nesnesini kendisinden mahrum ederek

cezalandıracak ve bu sırada da kendisine bir şey olmayacakmış gibi davranır. Kısacası, her ne kadar intihar girişimlerinde çaresizlik karşısında duyulan öfkenin kişinin kendisine dönmesi çok önemli bir faktörse de, asıl olarak kendine yönelmiş öfkenin eyleme dönmesine, bir sonraki bölümün konusu olan, omnipotansın geride bırakılamaması gibi, kişiliğin gelişimsel sorunları yol açmaktadır.

Kendine yönelik öfkenin yok edici olmayan ılımlı biçiminin gerek bireysel gelişim, gerekse insanlığın gelişmesi için şart olduğunun da altını çizmek gerekir. Aksi takdirde insanın hatalarını görmeye çalışması, özeleştiri yapabilmesi mümkün olmazdı. Hemen bütün ahlaki sistemler bireyleri birbirine karşı korumayı amaçlarken, bir yandan da kişinin kendisine öfke duymasını engellemeye çalışır. Eğer ahlaka uygun davranılabilirse, hem toplum hem de kişinin kendisi yok edici öfkeden korunmuş olur. Elbette ahlaki sistemlerin böyle bir işlev oluşturması, bu sistemlerin kendisinin yok edici olma olasılığını ortadan kaldırmaz. İnsanı "meleksi" vasıflarla tanımlamaya çalışan, sayısız insani durumu şeytanilik olarak damgalayan ve buna uygun yaptırımları olan bir ahlaki sistemin bizatihi kendisi yok edicidir.

Batı uygarlığının gelişmesinde, öznenin kendisine yönelmiş olan ılımlı öfkenin olumlu payı yadsınamaz, ancak öfke ılımlı hale gelene kadar yüzyıllar geçmiştir. Bu uygarlığın köklerini oluşturan eski Yunan'da ve Roma'da özeleştirinin, gerçeği aramanın bir erdem olmasının izlerini felsefi metinlerde sıkça görürüz. Batı'da, kişinin başına gelen durumlardaki payını irdeleme ve gerektiğinde kendisini eleştirerek ve kabahatli bularak geliştirme, hatta bazen kendi kendini cezalandırma kültürü yerleşmiştir. Bu kültürün insanı geliştirdiği, felsefenin ve bilimin temelini oluşturduğu muhakkaktır. Ne yazık ki Doğu uygarlıklarında kabahati kendi dışımızdaki nedenlerde arama ve dış dünyayla çatışma eğilimi ağır basar. Övünmek, kendini kusursuz olarak tanımlamak, başkalarını suçlamak, yani eleştirel aklı dışlamak Doğu'ya daha uygun bir tutum olagelmiştir.

YOK EDİCİ ÖFKENİN OLUŞTURDUĞU KLİNİK TABLOLAR

Bebeklik dönemi ve akıl hastalıkları

Akıl hastalıklarının temel karakteristikleri, yoğun bir bebeksi öfke, gerçeklikle ilişkinin zayıflığı ve çok bebeksi nitelikte bir fantezi dünyasıdır. Bu özelliklerin yanı sıra bebeğin canlılarla cansızları ayırt edemediği dönemlere ait bir algılama biçimi -"televizyon benimle konuşuyor"- ve iç ve dış gerçeklikle ilgili sınırların oluşmamasına ait belirtiler görülür. İç ve dış ayrımı yapamadıkları için bu hastalar başkalarıyla kendilerini sürekli karıştırırlar; herkesin kendileri gibi düşündüğünü ve hissettiğini zannederler; örneğin kendilerinden hoşnut değilken insanların onlarla alay ettiğini, küçümsediğini ileri sürerler. "Herkesin her şeyi olmak" şeklinde ifade edilebilecek bebeksi fantezi, herkesin devamlı onlarla meşgul olduğu gibi bir algılamaya yol açar. Bebeksiliğin bir tezahürü de kişinin dünyanın merkezinde olduğunu zannetmesidir.

Bu özelliklerin tümü, bebeksi yapının dönüşemediğini ve kişinin ruhen bebek kalmayı sürdürdüğünü gösterir. Bebeksi yapının üzerinde, daha çok zihindeki gelişmeleri ifade eden yüzeysel bir kabuk vardır. Bu kabuk, çocuğun dış gerçeklikle sınırlı da olsa bir uyum oluşturmuş gibi görünmesini sağlar. Bu yapıdaki bir kişi aklını kullanarak yaşar, duygusal dünyası ise bir bebeğinki gibidir. Bu yüzden dostluk gibi, sevgili olmak gibi, duyguların ortaya çıkacağı yakınlık ilişkilerinden kaçınır. Normal bir ilişki götürebilmek için insanın içinden gelen

duyguların duruma (dış gerçekliğe) uygun olması gerekir. Bebeksi insanların yakın ilişkilerde içlerinden gelenlerin duruma uygun olma olasılığı çok düşüktür.

Bebeğin, ruhsal enerjisinin orijinal nitelikleriyle kalması halinde ise, zaten herhangi bir gelişme göstermesi mümkün olmaz, otistik olacaktır. Bebeğin ruhsal olarak gelişmesi, orijinal ruhsal enerjinin dönüştüğü ve ayrıştığı anlamına gelir. Böylece orijinal enerjinin başlangıçtaki nesne ayırmadan varlığın hem kendisine hem dış dünyaya yönelebilen yok edici niteliği azalır ve bir sebebe veya "kötü" bir nesneye yönelebilecek hale gelir. İnsan ruhu yok edici niteliği çok fazla olan ağır öfkeyi benimsemez. Bu öfkenin az da olsa benimsenmesi kişiliği bozar, ortaya sapkınlıklar çıkar. Büyük miktarda orijinal ruhsal enerjinin dönüşmemiş olarak ruhsal alanda kalmasını çok ağır problemli çocuklarda ve otistiklerde görürüz. Bu çocuklar, kafalarını yerlere vurmak veya saçlarını, kaşlarını yolmak gibi eylemlere yatkındır. Aynı şekilde, ağır akıl hastalıklarında kişinin kendi bacağını, cinsel organını kesmesi gibi ağır öfke belirtileri görülebilir.

Akıl hastalığını oluşturan tablo, kişinin içindeki bebeksi öfkenin çok artmasıyla görünür hale gelir. Bu öfkenin en büyük kaynağı, hasettir. Haset duygusunun oluşabilmesi ancak 9. ayda mümkün olduğu için, şizofreni gibi ağır akıl hastalıklarında hastanın bebeksilik düzeyi 9. aya erişmemiştir. Bu yüzden haset enerjisi açığa çıkar fakat hasta, duygu olarak hasedini algılayamaz; sadece, içinde onu çok korkutan ve parçalayan yok edici bir öfke hisseder. Kendisini hastalandıran gerçek nedeni anlayamadığı için bu konuda çeşitli teoriler geliştirir. "Uzaktan beyninin etkilendiğini", "kendisine uzaktan işkence edildiğini", "yediği gıdalara katılan bir şeyin onu hastalandırdığını", "cinlerin onu yönettiğini" iddia edebilir.

Öfke düzeyi hangi gelişme aşamasının öfke düzeyine gerilerse, hasta buna uygun bir algı durumuna girer. Örneğin 3 ay civarına inerse canlı varlıklarla cansızları birbirinden ayırt edemez. Bir eşyaymış gibi başkaları tarafından yönetildiğini, televizyonun, radyonun

kendisiyle konuştuğunu, ona mesajlar ilettiğini, fotoğraf makinesinin onu içine alıp hapsettiğini iddia edebilir.

İç dünya ile dış dünya ayrımı yapılamayınca, hasta, duygu ve düşüncelerinin, o belli etmedikçe dışarıdan algılanamayacağını anlayamaz. Kendisinin de başkalarının niyetlerini anladığı, içlerini okuduğu iddiasındadır. Bu iddianın içeriği her zaman, hastanın yansıttığı kendi duyguları ve niyetleriyle doludur. İç ve dış ayrımının yapılamaması, kişinin kendisini her şey zannetmesinin, annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduklarını kabul edememesinin sonuçlarından biridir.

Çoğu zaman hasta ya onu büyütecek ve onunla ilişki kurabilen bir anneden yoksun büyümüştür veya bebekken anneye duyduğu hasedin yoğunluğundan korunma ihtiyacıyla bu ayrımdan kaçınmak, annesiyle kendisini aynı bütünlüğün parçası olarak görmeyi sürdürmek zorunda kalmıştır. “Kendi” ve “kendi-dışı” kavramları gelişmediği için, başkalarının içini okuduğunu söyleyecek, kendi düşüncelerinin okunduğundan şikâyet edecektir. Böyle insanlar sürekli kendileriyle başkalarını karıştırırlar. Herkesi kendileri gibi çok öfkeli zannettikleri için, insanları tehlikeli olarak algılar ve onlarla yakın olamazlar. Bu özellikler, söz konusu insanların toplum içinde yaşayabilmesini çok ıstıraplı ve kaygılı hale getirir ve zaman içinde kendi dünyalarına kapanmalarına yol açar.

Haset duygusunu kendisini “her şey” zannetmeyi sürdürerek ruhsal alanın dışında tutan bir bebek gelecekte bu duyguyu hissetmeden haset edecektir. Yakınlık, hasedin uyanmasını çok kolaylaştırır. Çok bebeksi düzeyde olan insanlar başkalarıyla yakınlaşmak zorunda kaldıklarında, diğerlerinde olan ama kendilerinde olmayan özellikler yüzünden, ruhsal alanlarına büyük miktarda haset enerjisi, yani orijinal ruhsal enerji girer. Bunun sonucu büyük bir gerginlik, sıkıntı, yok edici öfkede artış ve yok olma korkusudur. Çoğu zaman, haset enerjisinin ruhsal alanı doldurması hastalık tablosunun oluşmasına yol açar. Hasta haset

duygusunu tanımadığı için, kendisini neyin hastalandırdığını anlayamaz ve hastalık durup dururken ortaya çıktı zannedilir.

Haset enerjisinin bütün ruhsal alanı işgal etmesi çok rahatsız edici bir duygunun oluşmasına yol açmakla kalmaz, bu enerjinin içindeki büyük öfke, ruhsal alanda oluşmuş nesne imgelerini ve kendilik imgelerini de yok etmeye başlar. Ruhsal alan haset enerjisiyle dolunca, "iyi anne" ve "kötü anne" imgeleri üzerinden gerçekleşen "bölünme" savunması çöker ve "iyi anne" imgesi de silinmeye başlar. Bunun ruhsal anlamı, bu dünyada bağlanmaya değer hiçbir şeyin kalmamasıdır. İnsan zihni ruhsal yapılanma imgeler oluşturmaya başladıktan sonra oluştuğu için, imgelerin yıkımı zihni de tutarsız, kopukluklar içeren, bağlantılar kuramayan bir hale sürükler. Kısacası, ruhsal alanın büyük miktarda haset enerjisiyle dolması imgeleri yok ettiği için, kişinin dünya gerçekliğiyle ilişkisinin yok olmasına ve zihnin iş göremeyecek hale gelmesine yol açar.

Bazı hastaların, hastalığın alevlenme dönemi geçtikten sonra da eski hallerine dönemediklerini gözleriz. Bu durumlarda bebeksilik düzeyi çok geridedir (şizofreni). Bu hastaların "iyi anne" imgeleri, haset enerjisiyle yıkıldıktan sonra tekrar restore olamamıştır. Hastanın ilişki kurma ve bağlanma kapasitesi iyice düşmüştür; bunun sonucu, gerçeklikle bağın iyice zayıflamasıdır. Hastaların yatırım kapasitelerindeki düşmeyi hem dış görünüşlerine, temizliklerine, bakımlarına önem vermemelerinde, hem de dış dünyaya katılmama, hiçbir şeyi merak etmeme, konuşacak bir konularının olmaması şeklinde gözlemleriz. Bu durum, hastalığın kronikleşme sürecine girdiğine işaret eder. Kronikleşme, bütün ruhsal yapılanmanın çökmesi, gerçeklikle bütün ilişkinin kesilmesi ve hastanın tamamen bebeksi fantezi dünyasına geri dönmesi demektir. Bütün zihinsel işlevler yıkılır, dürtüler bebeksi mahiyetlerine geri döner.

Hatırlanacağı gibi, öfke ile dürtünün tam bir karışımından oluşan yok edici büyük bir öfkenin ağır bastığı bebeklik döneminde annenin bütün çabası bu öfkenin bebeğin iç dünyasına hâkim olmasını engellemekti. 3-4 aylık olana kadar bu karışımın ruhsal alanını kaplaması bebek için tam bir kıyamet durumudur; her şey paramparça olur, her taraf siyaha döner ve yok oluş başlar. Aynı deneyim erişkin biri tarafından yaşandığında, kişi ne olup bittiğini anlayamaz hale gelir, mantıklı algılama biter; sıkıntı, gerginlik, öfke ve korkudan ibaret bir durumun içine yuvarlanmış olur. Yok edici öfke, kişinin kendisini de yok etmiş olur. Bu, kendini kötü hissetme dediğim durumun en uç noktasını temsil eder. Taşınması imkânsız, insan doğasının kaldıramayacağı ve sürekli kaçınılmaya çalışılan en derin deneyim budur; doğum travmasının tekrar yaşanmasıdır.

Akıl hastalığı tablosu, çoğu durumda gerçeklikten tamamen uzak bir fantezi dünyasında yaşamak olarak görülür. Fanteziler öfke-dürtü karışımı enerjinin ruhsal alana akmasına engel olduğu için, hasta tarafından bırakılamaz. Bir anlamda, hastanın bir hezeyan sistemi oluşturmasıyla süren akıl hastalığında, hezeyanlar tamamen parçalanmaktan ve yok olmaktan kaçınmak için oluşturulmuş en son savunmalardır. Akıl hastası tümüyle fantezi dünyasına çekilerek, gerçeklikten koparak ya da kendisine hiçbir şey olmayacağına, her istediğinin olacağına, istediği her şeyi olabileceğine inanarak, aslında bir bebeğin fantezi dünyasını muhafaza ederek bu yıkıcı öfkeden korunmaya çalışır. Klinik tablolarına yakından bakıldığında, genellikle bu yok edici öfkeden kaçınmak için hastanın gerçeği feda ettiğine, örneğin kendisinin bir kral veya kraliçe olduğuna inandığına ve bu fantezi dünyasının elinden alınmasına izin vermediğine tanık oluruz. Bu tip narsisistik fantezilerin işlevi, neredeyse bir bebeğin annesinin işlevi gibidir. Bebeklik annesinin bebeği “kendisini kötü hissetmekten” koruması gibi, bu fanteziler de kişiyi aynı durumdan korur.

Günümüzde akıl hastalıklarında kullanılan, nöroleptik denen ilaçlar haset enerjisinin yatıştırılmasını sağlar. Bu ilaçlar yeterli dozda verildiğinde hastanın sıkıntısını ve gerginliğini, öfkesini ve korkusunu yeniden uyuyabilecek hale gelmesini sağlayacak kadar azaltır. Bununla beraber hastanın hezeyanlarında ve sanrılarında (halüsinasyonlarında) da azalma gözlenir. Ancak ilaçlar hastanın sadece haset enerjisini değil, bütün ruhsal enerjisini etkiler. Hasta herhangi bir iş yapabilecek, bir film seyredebilecek, birisiyle konuşacak durumda olmaktan çıkar. İlaçlar sadece öfke içerikli enerjiyi değil, kişinin bütün bağlanma kapasitesini düşürür. Sonuçta ortaya hiçbir şeye ilgi duymayan, hiçbir şeye bağlanamayan, hiçbir şeyden zevk almayan, neşelenemeyen, sevinemeyen ve bu yüzden sürekli canı sıkılan bir insan çıkar. Bağlanma kapasitesini düşürdüğü için, bir anlamda ilaçlar da hastalığın kronikleşmesine benzeyen bir tablo oluşturur. Çok uzun süreyle yüksek doz ilaç kullanımı da hastayı kronikleşmeye götürür.

“Kendini kötü hissetmekten kaçınma” hâkim duygusuyla oluşan kişilik örgütlenmesinin bir ucunda akıl hastalığı, diğer ucunda ise çeşitli zorlanmalarla da olsa normal bir hayat sürdürme becerisi gösteren insanlar olduğu için, bu kategori dahilinde değerlendirdiğim hastalık tablolarını bölümler halinde ele almakta fayda var.

Otizm

Otizm, bebekte hiçbir ruhsal gelişmenin olmaması halidir; bebeğin ilk üç aylık durumuna uygun bir tablo olduğu için en ağır ruhsal bozukluktur. Bebek, ilerleyen aylara ve yıllara rağmen ruhen hep aynı durumda kalır. Yürümeyi, yemek yemeyi, üstünü giyinmeyi, hatta sınırlı bir biçimde konuşmayı öğrenebilir ama hiçbir zaman bütünlüklü bir benlik duygusu oluşturamaz ve kendisine bakacak hale gelemez.

“Otizm”de en temel özellik, otistiğin ilişki kurma kapasitesinin olmaması veya çok az olmasıdır. Bu nedenle hiçbir şeye ilgi duymaz, hiçbir şeyi öğrenmek istemez. İlişki kurma kapasitesi neredeyse üç aylık çocuğunkine eş düzeyindedir. Otistik, bağlanabilme özelliği göstermez ve dikkatini herhangi bir nesne üzerine de yönlendiremez. Bütün bunlardan yola çıkarak, otistik bir çocukta ayrışmış dürtü alanının oluşmadığını, otistiğin bu nedenle ilişki kuramadığını, annesine bağlanamadığını, dikkat kapasitesinin gelişmediğini, bebekliği boyunca kendisini hayatta tutmak için verilen emekle oluşan dönüşmüş orijinal ruhsal enerji ile de ancak yürüme, oturma gibi hareketleri yapmayı öğrenebildiğini söyleyebiliriz.

Otistik çocukların çok dikkat çeken özellikleri, yaşadıkları büyük öfke ve korku nöbetleridir. Bu çocuklar ortam değiştirdiklerinde veya ortamda alışmadıkları bir değişiklik olduğunda, bazen de istedikleri bir şey olmadığında büyük bir öfke krizine girerler. Bu krizlerin, doğum travmasına benzer bir biçimde, orijinal ruhsal enerjinin açığa çıkmasıyla oluşan korku, öfke, sıkıntı ve gerginlik içerdiği gözlenebilir; o anda otistik kendisini olağanüstü kötü hissetmektedir. Otistik çocukların bu öfke nöbetleri, en ufak bir aksiliğe tahammül edemeyişleri, ruhsal enerjilerinin ne kadar büyük bir öfke içeriğiyle dolu olduğunu göstermektedir. Otistiklerde gözlenen dönme, sallanma gibi hareketler anne karnındaki, amnios sıvısı içindeki hareketlerin ve doyumların tekrarıdır. Bu hareketlerle otistik çocuk anne karnına geri çekilmeye çalışarak orada huzur bulur, öfkesiz hale geçer. Bu hareketler, ruhsal işlevi itibariyle memeyi bırakmış çocuğun parmağını emmesinden farksızdır; çocuğun anne karnından, anne karnının doyumlarından vazgeçemediğini gösterir.

Otizm genetik bir bozukluğun sonucu mudur, yoksa çocuğun, onu anne karnının sağladığı doyumlardan çekip alacak, bu dünyaya dahil edecek bir annesinin olmamasıyla ilgili bir durum mudur? Büyük olasılıkla, vakadan vakaya değişmek üzere, her iki durum da geçerlidir. Otizmin, bebeğe doğum sonrasında annenin değil de başkalarının baktığı durumlarda daha

sık görüldüğü bilinir. Örneğin 1950'li ve 60'lı yıllarda İsrail'de kibutz'larda (kolektif emek ve toprak ve katıksız eşitlikçilik anlayışına dayanan, ortaklaşa kullanılan yerleşim bölgesi) büyüyen çocuklarda otizm oranı çok yüksekti ve bu, Yahudi ırkında otizm yapan bir genin daha sık bulunması olarak yorumlanmıştı. Kibutzlarda bebekler ve çocuklar anne babalarının çocuğu olarak değil, kibutzun çocuğu olarak yetiştiriliyordu. Bebekler, doğumdan kısa bir süre sonra anneden alınıp kibutz'un kreşinde, bu konuda eğitim görmüş kişiler tarafından bakılıyor, bebeklerin sadece akşamları bir süreliğine anneleriyle vakit geçirmesine izin veriliyordu. Kibutz'ların kapatılarak yerleşim birimlerine geçilmesinin en önemli nedenlerinden biri, buradaki otistik çocuk oranının normal topluma göre çok yüksek olmasıdır.

Ancak, kendisini doğuran annesi tarafından bakılmayan her çocuk otistik olmaz. Örneğin evlat edinilmiş birçok bebek, kendilerini doğuran anne dışındaki kişiler tarafından büyütülmüştür ve otistik olmamışlardır. Dolayısıyla, bir kısım otistik bozukluğun genetik nedenlerden kaynaklanabileceğini kabul etmek gerekir diye düşünüyorum.

Bir genelleme yapmak için yeterli sayıda olmasa da, tanıdığım otistik çocuk anneleri ve evlat edinilmiş annelerin çocuklarıyla ilgili gözlemlerimi aktarmak istiyorum. Bu gözlemlerin bütün otistik çocuk annelerini kapsamadığının farkındayım. Üç otistik çocuk annesi tanıdım. Her üçünün de ortak yönü, kocalarıyla aralarında hiçbir yakınlık olmamasıydı; bu durumda cinsellik bu kadınlar için bir vazifeydi. Ayrıca hiçbirinin haz kapasitesi yoktu. Yaşadıkları cinselliğin neden haz içermediğini onlar da merak ediyorlardı. Kendilerini cinsellikten uzak olarak nitelemelerine rağmen, yaşadıkları sorunlarda eşlerinin de payı olduğunu söylüyorlardı. Sözünü ettiğim her üç kadın da daha sonraları, otistik olan çocuklarını çok istemediklerini, ama bunda evliliklerine güvenmemelerinin de payı olduğunu ifade

ediyorlardı. En çok dikkatimi çeken ifade, iki annenin, bebeğin karnında oynamasının, içlerinde canlı bir şey olmasının rahatsız edici bir duygu olduğunu açıkça söylemeleridir.

Doğum sonrasında bebeği kucaklarına aldıklarında fazla bir duygu hissedemedikleri de anlaşılıyordu. Hatta kucağa alındığında bebeğin zarar görmesinden korktuklarını ve sonrasında da bebeği kucaklarına almamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdi. Yine, üçü de bebeğin kendilerini sömürdüğü duygusunu yaşamışlardı ve biri, bebeğin kakasından çok iğrendiğini, bu yüzden defalarca kustuğunu söylemişti. Bu annelerden ikisi yakınlık kuramayan, mesafeli, mantıklı ve aklıyla yaşayan insanlardı. Üçüncüsü ise abartılı bir yakınlık gösteren, çok fazla duygu ifadesi kullanan bir kadındı.

Benim bu üç otistik çocuk annesiyle ilgili izlenimim, daha anne karnındayken bebekle bütünleşemedikleri, bebeği kendi parçaları olarak algılayamadıkları, bu yüzden de bebeği benimseyemedikleri, hatta ondan rahatsız olduklarıydı. Sanıyorum bu rahatsızlık duygusunun, benim gözlediğim bu anneler için, çocuklarında otizmin oluşmasında önemli bir payı var. O yüzden, bu gözlemlerimden çıkardığım sonuç, “bir kadın, kendisi doğurmasa da rahatsızlık duymadan bebeğe bakabiliyorsa, benimseyebiliyorsa çocuk otistik olmuyor, ama bebeği kendisi doğurup baktığı halde kadın bebekten rahatsızlık duyuyorsa, benimseyemiyorsa bebek ruhen büyümüyor ve otistik olabiliyor,” şeklinde oldu. Aslında otizmin annelikle ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için otistik çocuk annelerinin kendi anneleriyle ilişkilerinin ve kendi bebeklik dönemlerinin daha iyi ele alınabilmesi gerekir.

Kendini kötü hissetmekten kaçınma ihtiyacının kişilik örgütlenmesinin en alt düzeyini temsil eden otizmde de görülmesi, bu kaçınmanın neredeyse bir refleks gibi, türe özgü bir tutum olduğunu gösterir. Bu, sonradan öğrenilen bir davranış değildir çünkü normal koşullarda herkesin anne karnına dönme ihtiyacı olduğunu, huzurlu ve derin bir uykunun anne karnına regresyon olduğunu da hatırlatmak isterim.

Şizofreni

Otizmden sonraki en ağır akıl hastalığı olan şizofrenide hastanın ruhsal gelişme düzeyi 9. ayın altındadır; ağır vakalarda 3 ay düzeyindedir. Bebeklikte yeterli ölçüde anne bebek bütünleşmesi yaşanamamış, enerji ayrışması gerçekleşememiştir. Bunun anlamı, hastanın ruhsal enerjisinin doğum sırasındaki durumuna çok yakın, yani haset enerjisi şeklinde olduğudur. Bu durumda, haset duygusu olmadan haset enerjisi açığa çıkabilir. Haset enerjisinin ruhsal alana akması öfke, korku, sıkıntı ve büyük bir gerginlik duygusunun oluşmasına yol açar. Ortaya çıkan orijinal ruhsal enerjinin büyüklüğü nispetinde, bu duygu karışımı kaldırılamaz hale gelir. Duygu karışımın şiddetinin fazla olması kişilik örgütlenmesinin çökmesine, giderek yok olmasına, yani "hiç olmaya" varır. Hastanın bilinçsiz bir biçimde sürekli olarak korktuğu "yok olma" ve "hiç olma" durumu fiilen meydana gelmiş olur. Ağır bir öfke, korku, gerginlik ve sıkıntı oluşturan bu duygu karışımına ve neden olduğu "yok olma" ve "hiç olma" korkularına "psikotik anksiyete" de diyoruz.

Söz konusu durumda ruhsal sistem, aynı nitelikteki öfke ve korkunun oluşturduğu sorunsalın yaşandığı bebeklik dönemine geri döner; kişi bebekleşir. Bu geri dönüşe, ruhsal regresyon denir. Akıl hastalıklarındaki ruhsal regresyon, insanın oluşmuş kişilik yapısının ruhsal malzeme bozulduğunda nasıl kolaylıkla çökebileceğine dair iyi bir örnektir. Ruhsal malzemenin öfke ve korku düzeyi bütün fantezi ve duygu içeriğini belirler. Ruhsal regresyon, eldeki malzemeye en uygun duruma inerek, bir bakıma yok olmaya karşı, hiç değilse bir bebek olarak varlığını sürdürmek anlamında bir savunmadır.

Şizofrenideki hastalık belirtilerinin çoğu, ruhsal regresyondan oluşur. Hastanın gerçeklikle ilişkisinin bozulduğunu -bir bebeğininkine benzemeye başladığını- önce hastanın durumuyla

ilgili yorumlarından anlarız. Hasta, tamamen kendi merkezli bir algılama içine girmiştir, kendisini dünyanın merkezine koymuştur. Herkesin onunla meşgul olduğunu zannetmektedir. Televizyon programları ona bir şeyler söylemeye çalışmaktadır; yaşadığı gerginlik ve sıkıntı, uzaktan işkence yapıldığı içindir; dikkatinin bozulması, performansının düşmesi kendisine büyü yapılmasından dolayıdır vb. Düşünemez, sentez yapamaz hale gelmesini düşüncelerinin çalınmasına, hiçbir şey yapamamasını büyünün gücüne bağlar. Yok edici öfke içeriği çok yüksekse, hasta bebekliğin canlılarla cansızların ayırt edilemediği dönemlerine iner ve televizyonun kendisiyle konuştuğu, kameranın kendisini gözetlediği gibi tuhaf içerikler ifade etmeye başlar.

Hayatın herhangi bir döneminde ruhsal enerjinin öfke içeriğinin yükselmesi ruhsal regresyona yol açabilir. Kişinin öfkesi, sözgelimi 4 yaşındaki bir çocuğunki gibiyse, koca adam o yaştaki bir erkek çocuk gibi Süpermen olma fantezileri kurmaya başlayabilir. Ancak öfke çok fazlaysa ve orijinal ruhsal enerji mahiyetindeyse, yani beraberinde yok olma korkusu, gerginlik ve büyük bir sıkıntı da taşıyorsa, regresyon bebekliğe doğru olur. Regresyonun bebeklik düzeyine olmasının özelliklerini kısaca özetleyeyim.

A- “Gerçeklikle ilişki” bozulur, hasta neyin gerçek neyin fantezi olduğunu ayırt edemez.

B- Canlılarla cansızlar karıştırılabilir, eşyalara ve çeşitli nesnelere birçok insani vasıf yüklenir.

C- “İç-dış” ayırımı yapılamadığı için kişi içinden geçenlerle dışarıdan söylenenleri ayırt edemeyebilir. İçinden geçenleri kendisine söyleniyormuş gibi algılar. Örneğin kendisiyle ilgili hoşnutsuzluğu fazlaysa birilerinin ona hakaret ettiğini, küfür ettiğini iddia edebilir.

D- Kişi, benliğin henüz bütünleşmediği, parçalı olduğu dönemlere gerilediği için yoğun bir yok olma korkusu taşır.

E- Bebek henüz bu dünyanın bir parçası olamamış bir varlıktır. Bebeklik boyunca anne, bebeğin kendisine bağlanmasını sağlayarak onu bu dünyanın bir parçası haline getirir. Bu yüzden bebekliğe inildikçe tuhaf varlıklardan, bu dünyaya ait olmayan canavar, cin peri, uzaylı gibi varlıklardan bahsedilir.

Genel olarak şizofrenide ruhsal regresyon 3-4 aylık bebek düzeyine olmakla birlikte, en ağır durumlarda ortaya çıkan orijinal ruhsal enerji çok büyüktür ve regresyon yenidoğan düzeyine olur. Kişi kim olduğunu, ismini (benliğin kaybı), nerede, hangi zamanda olduğunu, çevresinde neler olduğunu, neyin neden olduğunu anlayamaz hale gelir. Olaylar arasındaki bağlantı kopmuş, mantık ve kontrol kaybedilmiştir. Bu regresyon düzeyine inen hasta bu dönemi hatırlayamaz çünkü yaşananları gözlemleyecek, tanımlayabilecek, sınıflandırabilecek melekeler de kaybolmuştur. Hasta ancak, bu döneme kayma sürecini hatırlayabilir.

Bu tablodan çıkış, günümüzde ilaçlarla sağlanmaktadır. Durum, bebekliğin bu dönemindeki fantezi dünyasının tekrar etkinlik kazanmasıyla yatışır. Bu dönemin bebeğinin fantezi dünyasına uygun olarak hasta kendisinin “her istediği şey olabileceğine”, “istediği her şeyin olacağına” inanır ve böylece dış dünyada haset enerjisini uyandırabilecek hiçbir şey kalmaz. Hasta, gerçeklikle bütün ilişkisini kesip bebeksi fantezi dünyasına geri dönerek bu muazzam öfke ve korkudan, bunların oluşturduğu gerginlik ve sıkıntıdan kurtulmuş olur. Bu yüzden, birçok şizofreni tablosu gerçeklikten tamamen uzak bir fantezi dünyasında yaşamak gibi görünür. Fanteziler öfke-dürtü karışımı niteliğindeki orijinal enerjinin ruhsal alana akmasına engel olduğu için hasta tarafından bırakılamaz. Hastalık kronikleşir.

Bu anlamda, şizofrenik hastalık belirtileri bebekliğin ilk 3 ayına inen bir ruhsal regresyon tablosu oluşturur, dolayısıyla ruhsal malzeme de tekrar orijinal ruhsal enerjiden ibaret olduğu hale geri dönmüştür. Bu durumdaki insanın, onu yeniden büyütecek bir bebek annesine ihtiyacı vardır. Fakat böyle bir olasılık hiçbir zaman gerçekleşmediği için, şizofrenide tam bir iyileşme görülmez. Bazı hastaların, eski hallerine gelemeseler bile biraz toparlandıklarını ve sınırlı da olsa bir işlevsellik oluşturabildiklerini görürüz. Bazıları ise hiç iyileşmez. Bu iyileşmeme hali aslında orijinal ruhsal enerjinin ruhsal alana tekrar dolmasıyla oluşan "doğum travması"nın benzerinden korunmak için bulunmuş bir yoldur. Hastalık, travmadan kaçınmanın savunması olmuştur. Gerçekten de bu travma sırasında yaşanan "yok olma ve hiçleşme" deneyimi her türlü bedele razı olunacak kadar taşınamaz bir durumdur. Bazı şizofreni vakalarında kendilik tamamen parçalanır ve çeşitli kendilik parçalarıyla öfkeli bir dünya kurulur. Bu hastalar sürekli işitme hallüsinasyonlarıyla uğraşırlar. Dış dünyaya yansıtılan kendilik parçaları hastanın dış dünyayla kendine özgü bir ilişki sürdürebilmesini sağlar. Hasta kendisini tümüyle izole etmeden, tam bir umursamazlık içine düşmeden, dış gerçeklikle bozulan ilişkisini tam bir kopuşa dönüştürmeden var olma imkânı bulur. Ayrıca kendilik, yok edilmektense parçalara bölünerek muhafaza edilmiş olur.

Basit tip şizofreni denen en ağır şizofrenik tabloda, yok edici öfke, benliğin ve hastanın kendisinin bütününe yönelir. Hastanın kendisine ilgisi tamamen yok olur. Bu durumdaki hasta, fantezi dünyasına olan yatırımını bile çekmiş, sanki anne karnına geri dönmek istemektedir; hiçbir şey düşünemez, hiçbir şey hissedemez hale gelir. Başlangıç döneminde kendi kendine gülen, tuhaf hareketlerde yapan, gerçekliğe uygun olmayan davranışlar gösteren basit tip şizofreni hastası giderek kendine bakmayan, acıktığını, salyasının aktığını bile fark etmeyen bir seyre gelir. Bu hastaların kendilerine de hiçbir yatırımlarının kalmaması, onların giderek yokmuş gibi davranmalarına yol açar.

Kronik şizofreni hastalarının “iyi anne” imgeleri, haset enerjisi tamamen ruhsal alanın dışına çıkamadığı için restore olamaz; sevgi nesneleri bir daha canlanmayacak şekilde yok olur. Bu durum sevgi nesnelerinin tamamen yok olmasına, dış gerçeklikle ilişkinin tamamen kesilmesine ve dürtülerin bebeksi mahiyetlerine geri dönmesine neden olur. Aslında bebeksi fantezi dünyasını ayakta tutabilmek, ancak dış gerçeklikle bütün ilişkiyi kesmekle mümkündür. Bebeksi fantezi dünyasına inancı sarsacak herhangi bir neden büyük bir öfkenin ortaya çıkmasına veya ruhsal travmanın tekrarlanmasına yol açacaktır.

BİR ŞİZOFRENİ VAKASI ÜZERİNDEN YOK EDİCİ ÖFKE

Bebeklik dönemi dışında kullanılan yansıtma mekanizması insanı yerinde duramayacak, düşünemeyecek, iş yapamayacak, herhangi bir konuya dikkatini veremeyecek hale gelmekten korur. Kişi daha işlevsel olabilir. Fakat bu savunma kullanıldığında dış gerçekliğin nasıl olduğundan çok daha korkutucu ve tekinsiz bir hale geldiğini, büyük miktardaki yok edici öfkenin olduğu durumlarda dünyanın nasıl cehenneme döndüğünü ayrıntılı olarak ele almıştım. Bu durumu, son derece trajik bir biçimde ortaya koyan bir vaka üzerinden örnekleyerek anlatmak istiyorum.

Söz konusu hasta H. 20’li yaşlarının başında genç bir erkekti ve şizofrenik bir tablo geliştirmişti. Hasta 13-14 yaşlarındayken anne ve babasıyla çocuğun sorunları üzerine görüşmeler yapmıştık. O zamanlar arkadaşlık kuramayan, daha çok evde oturmayı tercih eden, can sıkıntısını bilgisayar oyunlarıyla gideren bir çocuktu. Okulda çok sessiz ve uysal, evde ise her istediğini yaptırmak isteyen ve özellikle babasına yaptıran bir çocuktu. O zamandan aklımda kalan, annesinin elinden çıkan hiçbir şeyi yememesiydi. Genel olarak yemekle ilgili sorunları vardı, ayrıca ya babası ya da kendisi, ona özel yemek yapıyordu.

Ergenlik çağındaki bedensel değişiklerle beraber bazen çok çirkin olduğunu, kafasının büyüdüğünü, kaşlarının çok çirkin olduğunu söylemeye başlamıştı. Bu dönemlerde evden çıkmak istemiyor, okula da zorla gidiyordu.

Anneyle babanın arasında büyük bir gerginlik ve çatışma olduğu, babanın anneye duyduğu öfkeyi çocuk üzerinden çıkardığı dikkatimi çekmişti. Baba, anneye "sen annelik yapamazsın" mesajları veriyor, kendisini "iyi anne", anneyi ise "kötü anne" olarak tanımlıyordu. Çocuğun her istediğini yaparak, onun marka merakına kendi imkânlarını aşarak da olsa cevap vererek "iyi anne" olmaya çalışıyordu. Anne, bu durumda kendisini dışlanmış hissediyor, sıklıkla klinik düzeyde depresyona giriyor, işini, evle ilgili sorumluluklarını yerine getiremez hale geliyordu. H. ise annesiyle arasına bir mesafe koyuyor ve ondan uzakta durmaya çalışıyordu. İzlenimim, dürtülerinin annesine kaymasından büyük bir rahatsızlık ve korku duyduğu yolundaydı. Çocuğun, annesinin elinin değdiği her şeyden uzak durması sanki annesinin dürtüsel çekiminden duyduğu korkuyu ifade ediyordu.

Çocukla yaptığım görüşmede son derece çekingen olduğu, zaten konuşacak bir şey bulamadığı dikkatimi çekmişti. Davranışlarının nedenlerini anlamıyor, duygusal tepkilerini tanımıyordu. Kendisiyle uğraşılmasından, sorular sorulmasından rahatsızdı; onun bir sorunu yoktu ve her şeyi kendisi halledebilirdi.

Annesi ve babası devlet memuruydu. Anne doğumdan üç ay sonra işine dönmüş, bebeğe gündüzleri babaanne ve hala bakmış, anne çocuğu akşamları almıştı. Anne, bebeklik döneminde kocasıyla çok sorunlu bir dönem yaşadığını, depresif durumda olduğunu, intiharı düşündüğünü, bebeğe dikkatini veremediğini hatırlıyordu. Çocuk annesinden çok babaannenin emeğiyle büyümüş, hatta babaanneyi anne yerine koymuş, bu durum ilkokul sonunda şehir değiştirene kadar sürmüştü.

Hastalık tablosu, H.'nin üniversitede okumak için akrabalarının da yaşadığı, doğduğu ve çocukluğunun geçtiği şehre gitmesiyle başladı. H. ile üniversite sınavlarına hazırlanırken, çok gergin olduğu için ve sabahları kalkıp bir türlü dershaneye gidemediği için onunla görüşmeye başlamıştım. H., lise hayatı boyunca çekingen yapısını sürdürmüş, ancak çok yüzeysel arkadaşlıklar kurabilmişti. Onlara güvenmiyordu ve kendisi hakkında olumsuz düşünmelerinden çok korkuyordu. Bu yapısıyla üniversiteyi kazanmasına rağmen üniversite ortamına uyum sağlayamadı. Görüşmemiz sırasında bazı öğrencilerin husumetine maruz kaldığını, kendisini küçümsediklerini, alay ettiklerini söylemeye başladı. Anlattıklarından, okuldaki dünyanın dışında kaldığı, okula gitmek istemediği, anne babasının zoruyla devam ettiği anlaşılıyordu. Okul ortamı haset enerjisinin uyanmasına sebep olmuştu. Kendisini beğenmiyordu ve kendisine duyduğu öfkeyi yansıtmaya başladığı anlaşılıyordu. Bir ay kadar bu zorlanmayı yaşadı. Devam etmesinin sebebi, büyük zorluklarla kazandığı üniversiteyi kaybetmeyi göze alamamasıydı.

Bu sürenin sonunda hafta sonu için İstanbul'a geldiğinde, halasının ve onun hastadan 1-2 yaş küçük kızı olan, üniversitede okuyan yeğeninin, hastayı çok kıskandığı için annesini kandırarak kendisine büyü yaptıklarını söylemeye başladı. Amaç hastanın gücünün alınması, yakışıklılığının bozulması ve başarısızlaştırılmasıydı. Hasta bütün bunların, onlarda kalmaya gittiği bir akşam okuldan söz ettikleri sırada başladığını iddia ediyordu. Hastanın uykuları da bozulmuş ve sıkıntılı ve gergin bir ruh haline girmişti. Büyü yapan akrabaları üniversitenin bulunduğu şehirde yaşadığı için artık okula gitmemeye karar vermişti. Onlarla karşılaşmaktan çok korktuğu anlaşılıyordu. Zaten halası ve yeğeni uykusunda bile onu etkileyerek aptallaştırmaya ve okula gidemez hale getirmeye çalışıyorlardı. Beynini okuduklarından, düşüncelerini çaldıklarından şüpheleniyordu. Bu hezeyanlar, hastanın aslında kendisini büyütmüş olan akrabalarına karşı büyük bir öfke ve büyük bir korku duymasına yol açıyordu.

Hastayı ilaç tedavisi konusunda tecrübeli bir hekime gönderdim. Ailesinden öğrendiğime göre, hastanın kendisine büyü yaptığını iddia ettiği, üniversitede okuyan yeğeni geniş bir arkadaş çevresine sahipti, canlı, neşeli ve sevilen bir gençti. Hasta yeğenine, ona karşı hissettiği hasedi yansıtmıştı ve halasıyla yeğeninin iyiliğini istemediklerini iddia ediyordu. Okul kaydı sağlık raporu ile dondurulduu, tekrar İstanbul'a, anne babasının yanına döndü ve bu kez yüksek dozda anti-psikotik ilaçlar kullanmaya başladı. Bir ara kendisinin özel birisi olduğunu, yakında Amerikan başkanı tarafından aranmayı beklediğini söylemeye başladı. George Washington'un reenkarnesi olduğuna inanıyordu. Bu fantezi, kullandığı ilaçların da etkisiyle fazla sürmedi; büyük olasılıkla okula devam edememiş olmasıyla ilgili narsisistik bir yaralanmaya duyduğu tepki sonucu oluşmuştu. Yüksek doz anti-psikotik ilaç sayesinde altı ay içinde tekrar uyuyabilecek, film seyredebilecek hale geldi. Kendisine büyü yapıldığına inanmayı sürdürse de bundan çok bahsetmemeye başladı.

Dış dünyadaki durumunu daha iyi gözleyebilmek için, hasta annesiyle beraber yaşıtlarının da olduğu, daha çok tanıdık insanlardan oluşan bir grupla Akdeniz sahillerinde bir geziye çıktı. Annenin anlattıklarından, seyahatin ortalarından itibaren ilacı iyice azaltılmış olan hastanın giderek durgunlaşmaya, yaşıtlarıyla konuşmamaya, onlarla karşılaşmamak için odadan çıkmamaya başladığı anlaşılıyordu. Çok kısa süre içinde annesiyle de iletişimini kesip durgunlaşmıştı. Bunun ardından da bazen kahkahalara kadar varan kendi kendine gülmeler başlamıştı. İstanbul'a döndüklerinde hasta kendisini ilaçla tedavi eden psikiyatra götürüldü ve tekrar yüksek doz anti-psikotik kullanmaya başladı.

Durumunu değerlendirebilmem ve aileye yardımcı olabilmem için bana geldiğinde, gülmelerinin çocukluğunda başından geçen komik olayları hatırlamasından kaynaklandığını, bazen de filmlerde gördüğü komik olayları düşündüğünü anlattı. Kendisine büyü yapıldığından ve büyünün etkisinin devam ettiğinden yakındı. O sıralarda sabaha karşı, ancak

hava aydınlandığında yatıyor ve akşam hava kararınca, anne babası eve döndükten sonra uyanıyordu. Bütün gece evin içinde yürüyor, kendi kendine gülmeye devam ediyordu. Kimseyle ilişki kurmak istemiyordu, kendisiyle ilişki kurmaya çalışanlara da onu fantezi dünyasından çıkardıkları için öfkeleniyordu.

Hasta korktuğunu, yaşıtlarına haset ettiğini kabullenmiyordu; kendisini son derece yeterli, herkesten üstün olarak niteliyordu ve korkmayı, kıskanmayı kendine yakıştıramıyordu. Ona göre anne babası iyi ama saf insanlardı, herkes tarafından kandırılıyorlardı.

İlaçlara rağmen bir iyileşme göstermeden bu şekilde aylarca kaldı. Bu süreçte H. gece geç saatlerde de olsa yatması ve gündüzleri de yataktan çıkması için ebeveynleri tarafından biraz zorlanmaya başlandı. 2-3 gün bu beklenti için çaba harcandıktan sonra, H., anne babasına bir mektup bırakarak tabanca ile intihar etti. Mektubunda dünyanın insan yiyen uzaylılar tarafından işgal edildiğini, bunların insan kılığında dolaştıklarını ve her an gelip kendisini de yemelerinden çok korktuğunu ve artık yorulduğunu anlatıyordu. “Nasıl olsa gelip beni yiyecekler, onları beklemektense ben kendim gideyim,” diyordu. Anne babasını çok sevdiğini, onları öbür tarafta bekleyeceğini, üzülmemeleri gerektiğini söylüyor ve onlarla vedalaşıyordu. Ölümü huzurlu bir yere gidiş ve kurtuluş gibi algıladığı, ölümden bahsederken kendisini, en azından bu hayatını yok etmekle ilgili bir kaygı taşımadığı anlaşılıyordu.

Hastanın üniversiteye girdikten sonraki hastalık sürecini başlatan etken, okuldaki gençlere karşı hasedinin uyanmasıdır. Ancak H., hasedini duygu olarak hissedemiyordu, sadece onun müthiş öfke, korku, gerginlik ve sıkıntı uyandıran enerjisinin sonuçlarını yaşıyordu. Gerek okula ilk başladığı dönemde, gerek seyahat sırasında yaşıtlarının ondan daha canlı, keyifli ve yeterli olmasının hastada uyandırdığı haset enerjisi çok büyük olmuştu. Bebeklik döneminde annesi tarafından büyütülememiş, üç aydan itibaren babaannesinin bakımına bırakılmış bir insanda bu, beklenen bir durumdur. H.’nin durumunda öfkenin ve hasedin yansıtılmasının ve

dünyanın yaşanamayacak kadar tekinsiz ve tehlikeli bir yere dönüşmesinin örneğini görüyoruz. Hastanın yansıttığı öfke tam da hasedin içeriğine uygundur. Haset ettiği varlığı yeme ve yiyerek onun özelliklerini edinme içeriğinin yarattığı taşınamaz gerginliği hasta dünyaya yansıtmak zorunda kalmış, fakat bu sefer de yansıttığı duygunun korkutuculuğu, uzaylıların kendisini yiyeceklerinden duyduğu dehşet, onu gündüz vakti bile yalnız kalamaz ve yaşayamaz hale getirmişti.

Paranoid sendromlar

Paranoid sendromlarda yok edici öfke artık kendilikte bir parçalanma oluşturacak düzeyde değildir çünkü bebekliğin 6-9 ay arası öfke düzeyine tekabül eder. Bu durumda hasta yansıtma savunma mekanizmasını işlevsel biçimde kullanabilmekte, dışarı atılan öfke kendiliğin korunmasını sağlamakta ve yok olma korkularını giderebilmektedir. Yansıtma mekanizması daha çok dışa atma olarak bebekliğin başlangıcından beri kullanılsa da, esas olarak bebeğin annesiyle kendisini ayrıştırmaya başladığı süreçlerde olgunlaşır, yani yansıtmanın etkin şekilde kullanılabilmesi için, bebekte “iç” ve “dış” gerçeklik algısının oluşmuş olması gerekir. Bebek daha önce kendisine iyi gelen nesneleri içine alıyor, kötü gelen ve gerginlik oluşturan nesneleri, kaka yapar gibi kendisinin dışına atıyordu. Yansıtma savunmasıyla bu dışa atma hızlanır.

Yok edici öfkeyi artıran her durum yansıtılan öfkeyi de artırır ve kişinin kendisine bir yansıtma nesnesi aramasına yol açar. Bu mekanizmayı kullanan kişi zaten dünyada “kötü” aramaktadır. Bazen haset ettiği kişiyi düşman ilan eder, bazen de yakınında bulunan ve önceden çatışma yaşadığı kişileri yansıtma nesnesi haline getirir; yansıtma nesnesini tehlikeli bulduğu, korktuğu ve düşman olduğu bir kişiye dönüştürür. Bu durum bazen, hastanın tehlikeli olarak

algıladığı kişiyi yok etmek istemesi ve hatta bu isteği eyleme dökmesi gibi sonuçlara yol açabilir.

Paranoid sendromları paranoid şizofreniden ayıran en önemli fark, yok edici öfkenin daha az olması ve ruhsal regresyonun da bebekliğin 9. ayı civarına kadar inmesidir. 9. ay regresyon düzeyinde kendilik sınırları çizilmiştir. Yansıtma nesneleri kötü niyetli ve düşman insanlar olarak tanımlanmıştır. Şizofrenide olduğu gibi insanüstü ya da doğaüstü nitelikleri yoktur. Ayrıca paranoid sendromlarda, kendilikte parçalanma belirtisi olan sanrılar genel olarak görülmez çünkü bu düzeyde kendilik önemli ölçüde bütünleşmiştir. Bütün bu nedenlerle paranoid sendromlar daha hafif geçer ve çok büyük bir ruhsal travma oluşturmaz. Böyle olunca da hastanın ciddi bir yıkıma uğramadan psikotik dönemin dışına çıkması mümkün olur.

Psikotik dönem dışında da bu hastalar kuşkucu, alıngan, örtülü bir megalomaniye sahip, rekabete girdikleri insanları kolaylıkla düşman olarak görmeye müsait bir yapıda olurlar. Çoğu zaman titiz ve çalışkandırlar, kendilerince meşguliyetleri, özel olarak ilgilendikleri konular vardır, toplumun dışında kalmayı tercih ederler. Bu hastalar, hastalık dönemlerinde çevreleri için ciddi tehlike oluşturabilirler. Onun dışında kendi dünyalarında, kendi meşguliyetleri içinde sorun yaratmadan yaşamayı becerebilirler.

Psikotik depresyon (majör depresyon)

Majör depresyon adı altında toplanan depresyonlar yoğun bir sıkıntı duygusu, büyük bir karamsarlık, ağır bir günahkârlık duygusu içerir. Bu boyutlardaki bir klinik tablo kişiyi uyuyamaz, iş güç yapamaz, kimseyle ilişki kuramaz hale getirir. Umutsuzluk, çaresizlik,

suçluluk duyguları ve buna eklenen sıkıntı duygusu kişide ciddi intihar düşünceleri oluşturur. Yaşanabilecek en ağır kendini kötü hissetme durumlarından birini, bu tip depresyonlar oluşturur. Psikotik depresyonda çok ağır bir öfke, kişinin kendisine yönelmiştir; kaynağı ise sevgi nesnesine karşı duyulan hasettir. Hasedin öfkesi, kişi beklediği kadar iyi olamadığı için kendisine dönmüştür. Ortaya çıkan belirtiler bir yandan hastanın kendisiyle ilgili hayal kırıklığının ve kendisine duyduğu öfkenin tezahürleridir, bir yandan da "iyiliği" yok etmek istediği için günahkârlık duygusudur. Bu öfke, oluşan depresyon tablosundaki intihar eğilimlerinde de görüldüğü gibi, yok edici niteliktedir.

Hastanede çalıştığım dönemde psikiyatri servisine yatırılmış olan bir hasta yemeyi, içmeyi ve konuşmayı reddediyordu. Müthiş bir sıkıntı, gerginlik ve korku içindeydi; bağlandığı yatağında sıkıntısından suya batmış gibi terliyordu. İlaçlarla biraz açılıp konuşmaya başladığında, kendisinin çok günahkâr olduğunu, Peru'daki depremin (o sıralarda Peru'da büyük bir deprem olmuştu) kendisi yüzünden olduğunu, yemek yemeye, su içmeye layık olmadığını, bir an önce ölmesi gerektiğini, aksi takdirde başka felaketlerin de olacağını söylüyordu. Bu tip hastalarda intihar eğilimi çok yüksektir. Bu hastalar, hasetleri yüzünden bütün iyilikleri yok edeceklerini ve çok kötü olduklarını zannederler. 9 aylık bebeğin, annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu anladığında annesine haset ettiği döneme takılıp kalmışlardır ve hasetleriyle annelerine zarar verdikleri duygusuna sahiptirler. Gerçekten de, bahsettiğim hastanın annesi o on aylıkken ölmüştü ve annesinin kendi hasedi yüzünden öldüğünü zannediyordu. Daha sonra teyzeleri ona sadece bakım vermiş ve çocukla bir ilişki oluşturamamışlardı.

Günahkârlık duygusu insanın belli bir gelişim düzeyine geldiğini gösterir. "İyi annenin" ve onunla beraber bütün iyiliklerin yok edilme isteğine, bu isteğin sebep olabileceği "kıyamete" karşı oluşmuştur; başka bir ifadeyle, bir sevgi nesnesine bağlanma kapasitesi geliştirmiş insan

yavrusunun kendi hasedine verdiği tepkidir. Eğer bir insanda bağlanma kapasitesi gelişmemişse -örneğin otistiklerde, çocukluk psikozlarında, şizofrenlerde durum budur-, günahkârlık duygusu oluşmaz. Bu durumlarda haset dış dünyaya yansıtılmıştır ve dünya karşısında, dehşete varan boyutlarda bir korku yaşanır. Günahkârlık duygusu ise sevgi öncülü olabilecek bir bağlılığın oluşmuş olmasının işareti sayılabilir ve kişinin kendi hasedinin sorumluluğunu üstlenip bununla ilgili bir azap yaşamaya razı olduğu anlamına gelir. Bu sorumluluğun üstlenilişinde, kendilik sınırlarının da oluştuğunu görürüz. Bu duygudan kurtulabilmenin yolu, hasedin denetim altına alınmasıdır.

Daha hafif geçen bir majör depresyon tablosu tipinde, duygusal içeriğin merkezinde yoğun bir çaresizlik duygusu, karamsarlık, korku ve sıkıntı bulunur. Bu ikinci tip majör depresyonda, kişinin omnipotan fantezilerini sürdürdüğünü, omnipotansını 18. ay civarından sonraki süreçlerde annesine aktaramamış olduğunu görürüz.

Manik-depresif hastalık (bipolar bozukluk)

Eskiden manik-depresif psikoz denilen, son yıllarda iki uçlu (bipolar) bozukluk olarak isimlendirilen hastalık, depresyon ve mani nöbetleriyle seyreder. Depresyon tablosu yukarıda anlattığım majör depresyon tablosunun her iki biçimini de içerebilir. Mani nöbetleri ise depresyon tablosunun tam zıddını oluşturur ve onun da iki tipi vardır. İlki psikotik bir içerik taşır ve kişi kendisini çok yukarılarda görür; peygamber olduğuna, kendisine vahiyler geldiğine, dünyayı kurtaracağına inanır. Daha ileri gidenler Tanrı olduklarını dahi iddia ederler. Onların kimseye ihtiyacı yoktur ama insanlık onlarsız olamaz. Aşırı hareketlilik, çok coşkulu olma, çok konuşma, uyuyamama gibi belirtiler gözlenir, istedikleri bir şey yapılmadığında büyük öfke gösterir, saldırganlaşırlar.

Psikotik özellikli manik-depresif bozuklukta elbette yok edici öfke miktarı çok fazladır. Zaten bir ruhsal bozukluk psikoz düzeyinde seyrediyorsa, bebeklik dönemiyle ilgilidir ve öfke düzeyi de çok yüksektir. Bu tip manik-depresifler 9-12 ay arası dönemin sorunlarını gösterirler. Bebeklik döneminin ya "her şey" olma ya da "hiçbir şey" olma algısı psikotik depresyonda "hiç olmuşluk" duygusu, manide ise "her şey olma" şeklinde dikkati çeker. Böyle olunca, içerik de gerçeklikten kopup psikotik bir düzeye kayar. Ayrıca psikotik depresyon dönemindeki günahkârlık duygusu da, psikotik depresyonlar bölümünde anlattığım gibi, bebeğin annesine haset etmesiyle başlar ve hastalığın bebekliğin 9-12 ay arasına geri dönüş olduğunu bir kere daha gösterir.

Bu tablodan daha hafif olan, daha çok coşkulu, neşeli, hareketli, kendini fazla abartan düşüncelerle seyreden diğer mani haline, "hipomani" denir. Daha hafif geçen, psikotik olmayan manide hastaların kendilerinden son derece hoşnut oldukları, kendilerini dünyanın en harika, en akıllı, en güzel insanı olarak gördükleri gözlenir. Çok konuşmakta, konuşarak karşılarındaki kişiye büyük iyilik yapmaktadırlar. Bu hastaların dikkat çeken özelliği, duygu durumlarının coşkulu olmasıdır. Bu coşku ve kendinden bu denli hoşnut olma hali, kendilerini omnipotan olarak algılamalarından kaynaklanır. Zaten gelecekle ilgili her şeyi çözeceklerini, her şeyin kendi kontrollerinde olduğunu, her şeyi planladıklarını ve planlarının aksamadan yürüyeceğini büyük bir güvenle söylerler.

Depresyon ve mani olarak iki ucu olan bu hastalığın genetik bir zemine sahip olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdir. Ancak hastalığın ortaya çıkması için ruhsal yapılanmanın da buna uygun olması gerekir. Bu hastalarda, bu iki nöbet dönemi dışında nispeten sağlıklı geçirilen zamanlar da vardır. Bu dönemlerde hastalar çalışabilir, arkadaşlık, dostluk, evlilik gibi ilişkileri sürdürebilirler.

Bebeklik dönemi ve psikosomatik bozukluklar

Bebeğin kişilik organizasyonu, başlangıçtan itibaren yok edici öfkeden kaçınmak üzerine oluşur. Kişilik organizasyonunun bu doğrultuda başvurduğu en temel yol, bebeksi fantezi dünyasını bırakmamak olarak adlandırılabilecek olan, anne karnındaki algı biçimini elde tutmaya çalışmaktır. Bunun yanında uyku, fizyolojik olarak anne karnına dönüşü sağlayarak, öfke sonucu bozulan dengenin tekrar oluşturulması için çok kıymetli bir imkân yaratır. Yok edici öfkeden kaçınmak için bulunmuş olan bir diğer yol ise, gerginlik veren şeyi dışarı atmaktır. Genel olarak iyiyi içeri almak, kötüyü dışarı atmak gibi bir prensip, bir refleks gibi çalışır (introjeksiyon-projeksiyon sistemi).

Bebekliğin ilk aylarında öfke, bağırsaklar yoluyla dışarı atılmaya çalışılır. Bir süre sonra bebek, deneyimleri sonucu, meme emmenin kendisini rahatlattığını öğrenir. Böylece, "rahatlatıcı olanı içine almak-gerginlik vereni dışarı atmak" olarak tanımlanabilecek bir tutum geliştirir. Bu tutum, bebeğin ilk savunma mekanizmasını oluşturur. Bebek, memenin veya besinin iyi gelmesinin, bağırsaklardaki gerginlik veren gazın veya dışkının dışarı atılmasının rahatlatıcı etkisini içselleştirir ve iyiyi içeri alan, kötüyü dışarı atan bir "emme basma tulumba" gibi çalışır.

"Tulumba" savunmasını kullanırken bebek için içerisi ve dışarısı kavramlarının henüz oluşmadığını, sadece dışkı ve meme ile yaşadığı deneyimi tekrar üreterek rahatlamaya çalıştığını unutmamak gerekir. Bu tulumbayı iyi çalıştıramayan bebekler muhtemelen erişkin çağlarında ruhsal gerginliği kendilerinden uzaklaştıramayan, belki de bunun için örneğin alkole fazla başvuran veya mide ve bağırsaklarla ilgili psikosomatik rahatsızlıkları fazla olan insanlar olacaklardır. Orijinal ruhsal enerjinin ruhsal alana girdiği her durumda bunu sindirim

kanalıyla dışarı atma eğilimi gösteren insanlarda bu çaba, kolik denen bağırsak sancılarına ve "hassas kolon-irritable kolon" sendromuna yol açar.

Kırklı yaşlarının ortalarındaki evli ve çocuksuz bir kadın hasta, bazen yaşadığı sıkıntı, korku ve gerginlik nöbetleri (panik atak-anksiyete) ile gelen bağırsaklarındaki ağrı yakınmalarıyla başvurmuştu. Yapılan tetkikler sonucunda, bağırsak ağrılarının irritable kolondan kaynaklandığına kanaat getirilmişti. Hastanın halinden canlı ve becerikli bir insan olduğu, anlattıklarından da kendisinden hayli memnun olduğu anlaşılıyordu. Hasta, anksiyete nöbetlerini ilk defa işinde başarılı olduğu ve iyi para kazandığı bir dönemde geçirmeye başlamış. Nöbetlerin, üzerindeki iş gerginliğinden kaynaklandığını düşünerek işini bırakmış ve yaşadığı şehrin dışında bahçeli bir ev yaptırarak oraya taşınmış.

Hasta, hayatında şikâyetçi olabileceği hiçbir sorunu olmadığını, kendisini son derece iyi idare ettiğini anlatıyordu. Giderek, haset edebileceği ve kıskanabileceği her şeye, "iyi ki çocuk yapmamışım, herkes çocuklarından çok çekiyor", "iyi ki işimi bırakmışım, bu insanlarla iş yapılmaz", "iyi ki burada oturuyorum, şehrin gürültüsü çekilmez", "kocam iyi ki benim sözümden çıkmıyor, başka eşler birbirleriyle çok kavga ediyorlar," biçiminde yaklaştığı anlaşıldı. Hasta, bulduğu akıl yürütme yollarıyla hayatından çok memnun olduğunu söyleye dursun, bebeksi tarafının uyanan haset enerjisi bir yandan kendini kötü hissettirici bir anksiyeteye, öte yandan da, bebeklerde görüldüğü gibi, rahatsız edici olanı bağırsak yoluyla boşaltmaya çalışmasına yol açıyordu.

İnsanın kendisine yönelmiş öfkesinin bir kısmının anksiyete olarak boşaltılması, diğer kısmının ise psikolojik sisteme dahil olmadan direkt organlar aracılığıyla boşaltılması -bu hastada kalın bağırsaklar-, psikosomatik özellikleri olan kişilerde tipiktir. Bu kişiler, genelde herhangi bir sorunları olmadığını söyleme eğilimindedir.

Ağır bebeksi öfkesi olan çoğu insanda, artan gerginliğin damar sisteminde kasılmaya ve sonra da fazla gevşemeye yol açtığını görürüz. Bebeksi öfkelerini uyandıran durumlarda bu insanların kan basınçları yükselir veya yorulan beyin damarlarının birden gevşemesiyle migren krizleri oluşur. Yüksek tansiyon genellikle, istediği bir şey olmadığında bebeksi öfkesi açığa çıkan insanlarda görülür.

YOK EDİCİ ÖFKENİN DİĞER GÖRÜNÜMLERİ

İçe kapanma

Bir insanın kendilik duygusunun oluşması, bununla beraber duyduklarına, gördüklerine, kendi deneyimlerine, duygularına güvenmesi, ihtiyaçlarını benimsemesi, bunları var oluşunun temel yapılarına dönüştürmesi, bebeklikte annesinin ona yaptığı yatırımla başlar. Bu yatırımın ilk 9 ayda, anneyle bütünleşme dönemindeki bölümü kendilik oluşumu için kullanılır. İçe kapanmaya yatkınlık da aslında kendine ve ihtiyaçlarına yatırımı zayıf olan insanlarda görülür; temel olarak yakınlığa, ilgiye, bir insana olan ihtiyacın hissedilmez hale gelmesiyle başlar. İçe kapanan insanın ya kendi gerçeğine, bununla beraber ihtiyaçlarına yatırımı azdır ya da sevgi nesnesine karşı duyduğu büyük miktardaki narsisistik öfke ona olan ihtiyacını yok saymaya dönmüştür. Dolayısıyla içe kapanan kişilerin iki grup oluşturduğunu söyleyebiliriz: Kendilerine yatırımı az olanlar ve narsisistik öfkesinin kendi ihtiyaçlarını yok etmeye yönelttiği insanlar.

Her iki içe kapanma biçiminde de yapı bebeklik sürecinde oluşmuştur. İhtiyaçların benimsenmesindeki sorunla birlikte görülen ilk “içe kapanma” biçiminde bebek annesinden

sevgi almış ama ondan ihtiyaçlarına karşı, ona ihtiyaçlarıyla bağlanacak kadar duyarlılık görememiştir. Sonuçta da insanlara bağlanma kapasitesi düşük bir çocuk haline gelmiştir fakat bu yapıdaki insanlar birçok entelektüel, felsefi konuya bağlanabilir ve o konuda derinleşebilirler. Bunun yanı sıra, bir duyarsızlığa ve sevgisizliğe maruz kaldıklarında ihtiyaçlarını hissedemez hale gelir, insan ilişkilerinden çekilirler. Ağır bir biçimde içlerine kapandıklarında hayatla bütün ilişkileri bozulur. Herhangi bir şeye yatırım yapamadıkları için hiçbir şeyle meşgul olamamaya başlarlar ve en ağır durumda hayatla bütün bağları kopar. Bu yapıdaki insanlara "şizoid yapılı" denir.

Diğer içe kapanma biçiminde tabloya sevgi nesnesine karşı hissedilen büyük bir narsisistik öfke (haset) yol açar. Çok yoğun ihtiyaç duyulan sevgi nesnesine (primer nesne-anne) karşı hissedilen yok edici öfke kişinin (bebeğin) kendisine, kendi ihtiyaçlarını yok etmeye dönmüştür. İhtiyaçlarından kurtulmak kişinin sevgi nesnesinden uzaklaşabilmesini ve böylece hasedin oluşturacağı daha büyük bir yok edici öfkeden korunmayı sağlar.

İçe kapanan insan dışarıdan bakıldığında yalnızlaşmış, dünyadan kopmuştur fakat içerden bakılınca kimseye ihtiyaç duymayan, bağlanmak zorunda olmayan, kendisini çok yukarılarda hisseden, tam bir özgürleşme duygusu ile seyreden bir narsisistik doyum söz konusudur. Sevgi nesnesinden neredeyse coşkulu bir kurtulma hali ve sevinci, anneyle bütünleşmenin yetersizliğinin göstergesidir. Normal bir bebeklik yaşamış bir insanda böylesine yalnızlaştırıcı, bağsız, bağlantısız kalma hali yok olma ve kaybolup gitme korkusu yaratır. Sevgi nesnesinden kurtulma arzusu muhtemelen her bebeğin içinde vardır, her bebek bir yandan annesine bağlanırken bir yandan da ondan kurtulmak ister ama bebek büyüdükçe bu taraf küçülür. Ancak narsisistik sistem küçülemiyorsa, sevgi nesnesinden kurtulma ihtiyacı sürer.

Bir duruma içe kapanma diyebilmek için kişinin ihtiyaçlarına ve durumuna karşı duyarsızlaşması, merak ve sevgi duygusunda bir kayıp olması ve buna bağlı olarak dış

dünyaya karşı ilgisizliğin gözlenmeye başlanması gerekir. Bu durumda kişinin canlılığı da azalır. Böyle bir tablonun içine sürüklenmekte olan bir hasta, ruh halini "buzların arasına sıkışmış gibiyim, sanki üşüyorum ama bir yandan da çok sakinim. Soğuk, tatlı bir yorgunluk veriyor ve derin bir uykuya doğru çekiyor," diye anlatıyordu. Demek ki katlanılmaz bir kendini kötü hissetme durumuna yol açan sevgi nesnesinden kurtulmanın bir yolu da ona duyulan ihtiyaçtan kurtulmaktır. Fakat böyle bir durumda ihtiyaçlar öfke duyulan kişiden çekilip başka bir kişiye yönlendirilemediği için, ihtiyaçların bizzat kendisi yok edilmektedir. Ancak daha önce de söylediğim gibi, bu tablonun oluşmasında kimseye bağlı olmama, kendi kendine olabilme, neredeyse Allah gibi olma narsisistik fantezilerinin de çok önemli bir rolü vardır.

İhtiyaçlarını yok etmekten kaynaklanan bu klinik durumda kişinin kendisiyle ilişkisi kopmuştur; kendini hissedememektedir. Bu bir anlamda kendisine annelik yapmaktan da vazgeçmektir. Kendimizle ilişkimiz büyük ölçüde ihtiyaçlarımızı hissetmek ve bunları karşılamayı becermek üzerinden yürür. Kendimizle ilişkimiz bozulunca, hiçbir şeyle ilişki kuramaz, dış dünyaya yatırım yapamaz hale geliriz. İçe kapanmada ortaya öyle bir durum çıkar ki, yangından kurtulmanın çaresi buzlar arasında bir tür uykuya çekilmekte aranır. Gerçekten de gerek yok edici öfkenin anlattığım düzeyde artması, gerek ihtiyaçların yok edilmesi en ağır durumlarda akıl hastalığına yol açar.

Katatonik şizofrenide içe kapanmanın en ağır biçimini görürüz. Katatonik kişi günlerce bir heykel gibi hareketsiz kalabilir ve bu sırada oluşacak kas ağrılarını, acıkmasını, susamasını hiç fark etmez. Katatoninin başlangıcında kişi karşısındaki kişiden etkilenmekten kurtulmaya çalışmaktadır çünkü etkilenme, ruhsal yatırımın tamamen etkilenilen kişiye kaymasına ve kişinin kendiliğinin kaybedilmesine, yok olmasına yol açacak bir tehlike halindedir. Bu yüzden kişi cansız bir nesne gibi olmak ister. Bunun yolu da ihtiyaçsız, bir taş parçası gibi, heykel gibi olmaktır. Canlılarla cansız olanlar arasındaki fark bebeklik sürecinde öğrenildiği için, cansız

nesneler, regresyon düzeyi ancak çok gerilediğinde canlı gibi telakki edilir. Katatonik şizofrenide ise hasta canlı ile cansız arasındaki farkı algılar fakat aslında kendisi cansız gibi olmak istemektedir. Kendiliğini kaybetme korkusu bir heykel gibi sert ve etkilenmez olma ideali oluşturur ve hasta giderek hiçbir ihtiyacını hissetmez hale gelir. Bu tabloda her şey olabileceğine, canlılarla cansızları birbirinden ayırsa da cansız olabileceğine inanan bebeksi bir fantezinin izlerini görürüz.

İnsanın cansız bir nesne gibi olmak, hiçbir şeyden etkilenmemek istemesi bir anlamda ölümün yüceltilmesi demektir. Hiçbir ihtiyacı olmadan, hiçbir şeyden etkilenmeden var olabilmek bir tür idealdir. Ölümün bu türden idealizasyonu ağır bir narsisistik içerik taşır. Nekrofili (ölü sevicilik) denilen ağır sapkınlık biçiminin özünde mutlaka bu idealizasyonun payı vardır. Bu durumda "ölü," âşık olunmayı en fazla hak eden sevgi nesnesidir.

İçe kapanmanın hafif şekillerinde engellenme, beklentilerin karşılıksız kalması, duyarsızlığa maruz kalmak gibi nedenler görülür. Bu duruma "küsme" de diyebiliriz. Bu durumda içe kapanma ağır bir tehlike oluşturmaz, hastalığa yol açmaz. Durgunlaşma ve keyifsizlik neredeyse sevgi nesnesiyle sorun yaşayan herkeste az ya da çok görülecek bir durumdur ve en çok yalnızlaşmaya, bazen de içki içme eğilimine sebep olur.

Kin

Kin, genellikle narsisistik bir yaralanmaya cevap olarak oluşan bir öfke biçimidir. Narsisistik öfke, zaten tabiatı gereği orijinal ruhsal enerjiye yakındır ve kişi, buna yol açan varlığı bu dünyadan yok etmek ister. Onunla aynı dünyada yaşamakta olmak yaralanmanın sürmesi anlamına gelir. Aşağılanma, küçümsenme, küçük düşürülme, narsisistik yaralanma oluşturacak durumlardır fakat bazen hastanın kin duyduğu insan hiçbir şey yapmadığı halde

de bu öfke oluşur. Ağır narsisistik şişkinlikleri olan insanlar yenilmeyi de narsisistik bir yaralanma olarak yaşarlar; kin, bu tip durumlarda da ortaya çıkabilir. Diğer yandan, bir insan, özellikleriyle karşısındaki insanda haset duygusunun uyanmasına yol açıyorsa, onun kinine maruz kalabilir çünkü hasedin uyanması kimi insanlarda bütün narsisistik dengenin allak bullak olmasına yol açar. Böyle bir durumda kişi haset ettiği insanın iyiliğini isteyemez, ona gizli bir düşmanlık besler.

Kin duygusu, bu öfkeyi uyandıran insanın görünür bir eylemi sonucunda oluşan bir zarardan kaynaklanıyorsa, kişi intikam almak ister, öfkesi ancak intikamla hafifler. Bazen böyle bir intikam bütün hayatın amacı haline gelebilir, kişinin kimliğinin bir parçası olur. Onu intikam almaktan alıkoyan tek şey, kanunlar veya toplum tarafından cezalandırılma korkusudur. Böyle bir korkunun olmaması ise kişiyi suç işleyecek hale getirebilir.

Kin, kişinin karşısındaki insandan yatırımını çekmesine yol açmaz, hatta yatırım artar, sadece çok öfkeli bir biçime dönüşür ve kişinin narsisistik öfke rezervuarı büyükse ve tümüyle belli bir kişiye karşı hissedilen kine dönüşürse tam bir takıntı haline gelebilir. Böyle bir durumda, intikam alınmak istenen kişi tartışmasız olarak bu insanın hayatındaki en önemli kişidir. Bu kadar büyük bir kinin narsisistik özellikleri fazla olan insanlarda olabileceği açıktır. Bir insanın hayatındaki en önemli kişiyi çok büyük bir yok edici öfkeyle yatırımlandırılmış olması onu kendisini bile sevemez hale getirir; insani kalitenin çok düşmesine yol açar. Ancak bu durumun, belki daha yaygın olabilecek bir öfkenin tek bir nesneye bağlanması ve kişinin dünyasındaki diğer insanların daha az öfkeye maruz bırakılması gibi bir savunma işlevi görebileceği de akılda tutulmalıdır.

Geçmişinde paranoid içerikli psikotik atakları olan ve bu nedenle hastaneye yatırılmış bir hasta, 20 yıl önce maruz kaldığı bir cinsel taciz olayı ile aşırı bir meşguliyet gösteriyordu. Tacizci kişiye müthiş bir kin duyuyordu. Olay çıkarmak için onun yaşadığı şehre gitmek, onu

ailesine karşı rezil etmek, bütün hayatını bozmak gibi fantezileri vardı ve devamlı beddua ediyordu. Bu konuda söylenen, sağduyu içeren her yaklaşımı şiddetle reddediyor, söylenenleri tacizciyi korumak olarak nitelendiriyordu. Bu kinin, hastanın diğer ilişkilerini sürdürebilmek için bulduğu bir yol olduğu açıkça görülüyordu. Hasta, öfkesini ağırlıklı olarak tacizciye bağlayarak, dünyasını oluşturan insanlara ve durumlara kaymasını önemli ölçüde engellemiş, bu sayede emeklilik yaşına kadar çalışabilmiş, ailevi ilişkilerini sürdürebilmişti.

Kin, kişinin iç dünyasının öfke içeriğinin artmasına, sevgi kapasitesinin azalmasına ve bununla beraber ruhsal kalitenin düşmesine yol açabilecek bir duygu olmasına rağmen, bütün narsisistik içerikli durumlarda olduğu gibi, çok kolay benimsenen bir duygudur; bu nedenle, kişi bu duygunun yok edici niteliğini bir tehlike olarak algılamaz. Oysa bir insana büyük bir kin ve nefret duymak, kişinin kendisi de dahil bütün insanlara karşı duyabileceği sevgiyi bozar. Ötekileştirme türü bir savunma söz konusu olduğunda, bütün kötülükler bir kişiye yansıtılarak diğerleri, kişinin kendisinden saydığı insanlar daha çok sevilebilir hale getirilmiş olur. Bu durumda, nefret edilen kişi insanlıktan çıkarılmıştır, dolayısıyla ona duyulan nefretin diğer insanlara yansıması ihtimali de ortadan kalkmıştır. Oysa kin söz konusu olduğunda, kin duyulan kişi insandır, üstelik üstünlük sağlamıştır ve ancak üstünlüğü elinden alınarak ya da o kişi yok edilerek rahat edilecektir.

Olağan koşullarda bir suçun cezasız kalması, adaletin yerini bulmaması öfkenin kine dönüşmesine yol açabilir. Adalet sisteminin doğru çalışmamasının insanların sevme kapasitesini bozacak kesin bir etkisi vardır. Toplumların maruz kaldıkları kıyımlar, işkenceler, adaletsizlikler, ayrımcılıklar, ötekileştirilmeler sadece o an yarattıkları zararla kalmaz, sonrasında, travmaya neden olan kişilere karşı kin duymaya ve nefretle dolmaya da yol açar, hatta kuşaktan kuşağa aktarılarak yeni kuşakların da bunlardan etkilenmesi söz konusudur.

Yabancılaşma ve anlamsızlık duyguları

Yok edici öfkenin ağır bir içe kapanmadan daha hafif olduğu bir başka durum, yabancılaşma duygusudur; genellikle anlamsızlık duygusuyla birlikte görülür. Yabancılaşma duygusu oluştuğunda, kişi kendisine yabancıymış, kendisini yadırgıyormuş gibi bir duygu durumu içine girer. Buna yol açan dinamik, kişinin yok edici öfkesinin kendiliğine yönelmiş olması, dolayısıyla kendiliğe yapılan ruhsal yatırımın bir süreliğine azalmış olmasıdır. Aynı öfke dış dünyaya yöneldiğinde bu sefer dünyaya yapılan ruhsal yatırım ortadan kalkar ve kişinin hiçbir amacı, hayatının hiçbir anlamı kalmaz, anlamsızlık duygusu oluşur. Bu duygu çifti yok edici öfkenin ne kadar kolay yön değiştirdiği konusuna iyi bir örnek teşkil eder.

İnsanın, dünyasını oluşturan insanlardan ruhsal yatırımını çekmesi gibi, kendiliğine yaptığı yatırımı da azaltması mümkündür. Yok edici öfkenin fazla miktarda ortaya çıktığı durumlarda ruhsal sistem öfkeyi bir karşı tarafa bir kendisine yönelterek sanki hem kendisini hem dış dünyayı tamamen yok olmaktan korur gibidir. Bu duygu çiftini taşıyan insanların büyük bir kısmı, bu kadar büyük bir yok edici öfke taşımalarına rağmen hastalanmazlar ve hayata uyumları yüksektir; çalışma ve sevme kapasiteleri vardır, düzenli bir işleri, kalıcı ilişkileri olabilir.

Ruhsal sistemde en baştan itibaren kendilik yoktur; kendilik, dünyaya yapılan yatırım gibi sonradan, insanın kendisine yaptığı yatırımla oluşur, ancak bu yatırım da insanın kendisine yapılmış olan yatırımların toplamı kadardır, yani kendimize yatırım yapmayı bizi benimsemiş insanlardan öğreniriz. Yabancılaşma ve anlamsızlık duygularını taşıyan insanlarda sevgi nesnelerine yapılan ruhsal yatırımın geri çekilmesinin anlamsızlık duygusu uyandırması, bir zamanlar bir sevgi ortamına sahip olduklarını da anlamamızı sağlar. Bu kişiler anlamın sevgi ile oluştuğunu deneyimlemişlerdir ve sevemeyecek hale gelmek anlamsızlık duygusu olarak

fark edilmektedir çünkü ancak anlamlı bir biçimde yaşayabilmiş insanlar anlam kaybını fark edebilirler. Bu duyguyu taşıyanlar, insanın sevebileceği ve bağlanabileceği hiçbir şey kalmamışsa yaşamın bomboş ve anlamsız hale geleceğini tecrübeleriyle bilirler. Böyle bir duygunun oluşabilmesi için insanın bebeklik ve çocukluk yıllarında sevgi nesneleriyle anlamlı bir yaşantısının olmuş olması gerekir. Büyük olasılıkla bu insanlar, problemli de olsa beraber sevinen, beraber üzülen, ortak bir kaderi yaşayabilen insanların arasında, bir ailede büyümüşlerdir. Bu insanlarda sevme kapasitesinin azalması ve sevgi nesnelerinin yok edilişi kalıcı olmaz, kısa bir süre sonra tekrar sevgi hissetmeye başlarlar.

Bu kişilerin bir yandan kendilerine ve dış dünyaya yönelebilen bir yok edici öfke taşımaları, bir yandan da sevebilen bir varlık olmaları ve bir hayat kurabilmeleri, üzerinde durulacak bir paradokstur. Bu durum, bu duygu çiftini yaşayan insanların bebekliklerinin erken dönemlerinde anneleriyle bir kopukluk yaşamış olmalarına rağmen daha sonra ilişkinin düzelip çocuğun ailenin bir parçası haline gelmiş olmasıyla mümkün olabilir. 30'lu yaşlarında, yabancılaşma ve anlamsızlık duygularından yakınarak gelmiş bir hasta, ailenin üçüncü kız çocuğu olduğunu, babasının büyük bir hevesle kendisinin erkek olmasını beklediğini, yine kızı olduğunu öğrenince de büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını anlatmıştı. Baba, bu hayal kırıklığıyla anneye küsmüş ve lohusalık dönemi boyunca eve geç gelmiş. Babanın bu tepkisi anneyi depresyona sokmuş ve hasta bebekliğinin ilk aylarında daha çok kendisinden on iki ve on yaş kadar büyük olan ablalarının eline kalmış. Daha sonra babanın öfkesi geçmiş ve hasta çocukluğu boyunca babasına çok yakın olmuş. Bu hastanın büyüme ortamında ebeveynler arasında, ebeveynlerle çocuklar arasında ve çocukların kendi aralarında yaşanmış bir sevgi vardı.

Kıskançlık

Kişi sevgi nesnesinin kendisine ait olmadığını veya onu paylaşmak zorunda olduğunu anladığında, ortaya kıskançlık olarak adlandırdığımız büyük bir öfke çıkar. Bu öfke yok edici niteliktedir, rakibini ortadan kaldırmak ister. Buna rağmen, öfke rakibe yönlendirildiği için sevgi nesnesi korunmuş olur. Haset duygusu sevgi nesnesini yok etmeye yöneldiği için hastalandırıcıyken, kıskançlık duygusu rakibe yönelmiş olarak kalabiliyorsa hastalandırıcı değildir. Ancak çok ağır narsisistik öfkesi olanlarda yok edici öfke sevgi nesnesine de yönelir ve o zaman kişi ilişki sürdüremez hale gelir. Bu denli ağır kıskançlığı olan insanlar ortada görünür bir sebep yokken de kuşkuları ve şüpheleriyle meşguldür. Birçok ilişkinin bitmesinin veya suç işlemeye kadar varabilecek birçok sorunun altından şiddetli kıskançlık çıkar.

Kadın kıskançlığıyla erkek kıskançlığı farklıdır. Erkek kıskançlığı, birbiriyle bağlantılı iki temel nedene dayanır; gizil eşcinsel eğilimler ve yetersizlik duygusu. Gizil eşcinsel eğilimleri olan erkeklerin büyük çoğunluğu kadınlardan korkarlar ve beraber oldukları kadınla yalnız olmaktansa, onu ilgi duyabilecekleri bir erkekle paylaşmak isterler. Bu kişiler, bir erkekle eşcinsel ilişki yaşamamışlardır çünkü kimlikleri eşcinsel olarak oluşmamıştır. Fakat eşlerini bu erkekle sevişirken tahayyül etmek onlarda cinsel bir uyarılma oluşturur.

Gizil eşcinsel eğilimleri olmasına rağmen heteroseksüel kimlikli erkeklerin bir kısmı gizil eşcinsel eğilimlerini şiddetle reddetme eğilimindedir; eğilim bilinçdışına atılmıştır. Bu yapıdaki kişiler eşlerine karşı büyük bir kıskançlık hissederler. Bilinçaltlarında hem eşlerinin kendilerinin de beğeneceği bir erkekle beraber olması isteği hem de bu isteklerinin gerçekleşmesinden duydukları büyük bir korku vardır. İsteklerinin gerçekleşmesinin kendilerini eşcinsel yapacağından korkarlar. Bu iki zıt duygunun çatışması ortaya büyük bir kıskançlık çıkarır. Bütün dikkatleri bu istenen “şeyin” olmasını engellemeye çalışmak üzerine

yoğunlaşmıştır. Beğenebilecekleri her erkeği eşlerine yakıştırırlar, kuşkularını, eşleriyle o erkek arasında bir ilişki olduğunu iddia etmeye kadar vardırırlar. Çoğu zaman eşin tepkileri ve ikna çabaları sonuç verir ve dikkat bu kez başka birisinin üzerine kayar. Bu kıskançlığın, "kıskançlık paranoyası" denen en ağır türünde kişi kuşkularının doğruluğundan emindir ve kıskançlık hezeyan ölçülerine varır, tablo psikotik bir içeriğe dönüşür ve eşin öldürülmesine varabilir.

Diğer erkek kıskançlığı türünde erkek, kadın karşısında kendisini çocuksu ve güçsüz bulmakta, kadının hayatının veya ruhsal varlığının kalitesini artırabilecek bir etkisi olabileceğine inanmamakta, kendisini ciddi biçimde yetersiz bulmaktadır. Bu yetersizlik duygusu, erkekte eşinin kendisinden daha güçlü ve yeterli başka erkeklere ilgi duyabileceğine dair bir kıskançlık yaratır. Bu kıskançlığı, erkeğin karısını anne yerine koymaya başlaması ve kendisinden daha gelişkin bir erkeği (babayı) daha uygun bir eş olarak tanımlaması, yani alevlenmiş bir ödipal takıntı olarak yorumlamak mümkündür. Kadınla erkek arasındaki ruhsal kalite farkı ve büyümüşlük düzeyi fazlaysa, bu ödipal kıskançlık karıkoca ilişkisinin sürdürülemez hale gelmesine yol açabilir. Kadın açısından devamlı güvensizliğe ve ithamlara maruz kalmak uzun süre kaldırılabilecek bir durum olmaktan çıkar. Böyle bir kıskançlığın ergenlik çağındaki bir gençte olmasını normal karşılamak gerekir çünkü onlu yıllarındaki bir delikanlının yeterliliği bir kadınla kalıcı bir ilişki götürecek düzeyde olamaz, ayrıca doğal olarak, zaten ergenlik çağında, çocukluktan beri yaşanmış preödipal veya ödipal her türlü problem yeniden uyanır.

Kadın kıskançlığı ise kadının, eşinin kendisine ait olmasını istemesinden kaynaklanır. Bu kıskançlık biçimini herhalde kadın doğasına uygun olarak kabul etmek gerekir. Kadınların beraber oldukları erkeğin kendilerine ait olmasını istemelerinin iki temel narsisistik sebebi vardır. Birinci durumda erkeğin sahibi olmak, onun penisinin de sahibi olmak anlamına gelir. İkinci durumda ise kadın eşinin "biriciği olma" ihtiyacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu

ihtiyaçların cevapsız bırakılması bazı kadınlar için katlanılabilir bir durum değildir. Ancak önce, kadınlar için bir erkeğe sahip olmanın neden bu kadar büyük bir ihtiyaç olduğunu ve bunu, neden belli ölçülerde kadın doğasının bir parçası saymak gerektiğini açmamız gerekir.

Kız çocukları 2,5-3 yaş arasında erkek çocuklarının cinsel organlarıyla kendi cinsel organlarının farklı olduğunu algılarlar. Algılamanın bu yaş dönemine denk gelmesinin sebebi sinir dokularının olgunlaşmasının bu dönemde tamamlanması ve normal gelişen bir çocukta dürtülerin cinsel bölgede yoğunlaşmaya başlamasıdır. Bu dönemden önce dürtüler yoğun olarak ağızda, vücutta, ayaklarda, iç organlarda, özellikle bağırsaklarda ve anal bölgededir. Bu bölgelerde yoğunlaşmış dürtünün içinde her zaman öfke de bulunur. Dürtülerin cinsel bölgelere yönelmesi çocukların dikkatinin cinsel bölgelere kaymasına ve buraların haz bölgesi olduğunu keşfetmelerine yol açar.

Çocuklar bu yaş döneminde, kavramsal olarak, büyük olanın daha kıymetli, daha yeterli olduğuna, daha fazla haz vereceğine inanırlar. Kız çocuğu, kendi haz bölgesinin görünür bir büyüklük taşımamasını eksiklik olarak değerlendirir. Erkek çocukların kendisinden çok daha fazla haz aldığına inanır. Çocukların haz açısından en yüksek referansı, annenin memesini emerken veya annesi onu kucakladığında hissettiği, içinin huzur ve sevgiyle dolması duygusudur. İşte kız çocuğu, erkek çocukların bu hazzı, huzur ve sevgiyle dolma halini devamlı yaşayabildiğini zanneder. Bu durum kız çocukta penise karşı haset duygusunun oluşmasına yol açar. Bu duygunun illa 3 yaş civarında oluşması gerekmez ama kız çocuğu tabiatının oluşmasını bu duygu sağlar. Erkeklerin penisi olduğunun geç fark edilmesi ruhsal gelişmeyi yavaşlatır.

Kız çocuğunda penise haset duygusunun oluşmasının sonuçları çok önemlidir. Çocuk, kendisi gibi eksik bulduğu annesinden uzaklaşarak babasına yönelir, baba çocuğun gözünde kıymetlenir. Bunun yanında, çocuk “eksikliğini” güzel olmaya, bütün dikkatleri üzerinde

toplamaya çalışarak, çocuk doğurarak, gelin olarak, ilerde bir erkekle evlenip onun sahibi olarak gidermek gibi hedeflere yönelir. Kimi kız çocuğu da erkeklerin yapabildiği her şeyi yapmaya yönelir. Öfkesi daha fazla olan bir kısım kız çocuğu ise baştan çıkarıp, peşinde koşturup erkeklerden intikam almak üzerine yapılanır. Kız çocuğu ruhu, penise haset duygusu etrafında şekillenir. Penise haset bütün kadınların yapılanmasında bu kadar önem taşıyan bir duygu ise, kadının, erkeğin sahibi olma isteğini tabiatının bir parçası saymak gerekir.

Kadın yapısı, kendini "eksik" bulmaktan kaynaklanan narsisistik yarasını bir erkeğin sahibi olarak sarmaya çalışıyorsa, bu ihtiyacına uygun olmayan bir durumda ortaya yok edici bir narsisistik öfke çıkacaktır. Kadının narsisistik özellikleri ne kadar fazlaysa, bu öfke o oranda yok edici ve büyük miktarda olacaktır. Kıskançlığın yoğun olduğu durumlarda kadının narsisistik ihtiyacı erkeğin kendisine ait olduğuna, bir penisi olduğuna ve artık tamamlanmış olduğuna inanmaktır. Bu yolla, 3 yaşındayken bir penisinin olmadığını fark etmesi sonucu yaşadığı narsisistik incinmeyi aşacaktır. Kadının erkeğe böyle bir ihtiyaçla bağlanması halinde, erkeğin hayatında başka bir kadın olması ihtimali kabul edilebilir, taşınabilir bir durum değildir; 3 yaş civarının narsisistik öfkesini uyandırır.

Bir durum insanoğlu tarafından kabul edilemiyorsa, takıntıya dönüşür. İnsan ölümünü kabul edemiyorsa aklı devamlı ölümle, hastalıklarla meşgul olur. Çocuğunun hastalanabileceğini kabul edemiyorsa, sürekli onu hastalıklardan korumaya çalışarak evham içinde yaşar. Bir kadın beraber olduğu erkeğin başka bir kadına ilgi duyma olasılığını kabul edemiyorsa devamlı bunu düşünmeye ve erkeğin karşılaştığı her kadından kuşkulanmaya başlar. Böyle bir durumda kişinin narsistik fantezilere, yani bir erkekle tamamlanacağına inanmak isteyen tarafı "sevgilim benimdir, o bana aittir," derken, gerçekle ilişki kurmuş tarafı "o sana ait olmayabilir, başkalarından da hoşlanabilir, bir gün ayrılabilirsiniz," demektedir. İnsanın daha sağlıklı tarafı zaten kimsenin kimseye ait olmadığını, kendisinin de kimsenin malı olmadığını

bilir. Bu gerçeğin kabul edilememesi ise takıntılı bir kıskançlığa neden olur. Kıskançlığın yoğun olmasının bir başka ifadesi, “ben, benim olanı severim”, “ancak benim olursan severim,” diyen bir sevme biçimi olmasıdır. Bu sevme biçimi, efendi ile köle arasındaki ilişkinin öfke düzeyini taşır.

Kadınların bir erkeği, “ancak benim olursan severim,” yaklaşımıyla sevmeleri aslında erkeğe duyulabilecekleri hasedi denetim altında tutmanın bir yoludur. Ağır narsisistik sorunları olan insanların hasedinin uyanması bütün ruhsal dengelerini altüst edecek büyük bir tehlikedir. Bu yapıdaki kadınların penise büyük bir haset duyma potansiyelleri vardır. Ancak insan, zaten kendisinin olan bir şey için haset duymaz. Bu yüzden, bu kadınlar eşlerinin başka bir kadınla ilişkisi olduğundan kuşkulandıklarında onlarla beraberliklerini sürdüremeyecek hale gelirler.

Bir diğer kıskançlık sebebi olan kadınların “biricik” olma ihtiyacı ise bir insana bağlanmanın, onu sevmenin narsisistik bir şarta bağlanmasıdır. Bebek/çocuk/erişkin, bir sevgi nesnesine bağlandıkça narsisistik sistemi küçülür, mütevazılaşır. “Biricik olma” ihtiyacı ise bir yandan sevgi nesnesine bağlanıp, bir yandan da narsisistik ihtiyaçların karşılanması arzusudur. Ruhsal büyüme, bağlanma ve sevme kapasitesinin artması, bununla beraber narsisistik sitemin küçülmesi anlamına geldiği için, “biricik olma” talebi ruhsal büyümeyi reddeden bir narsisistik ihtiyaçtır.

Bir kadın kıskançlığı örneği üzerinden hem kadında kıskançlığı oluşturan süreçleri hem de kadın erkek ilişkisinin bazı özelliklerini değerlendirmek istiyorum.

40’lı yaşlarının ortalarında bir kadın hasta iki senedir süren ve mutlu olduğunu söylediği ilişkisinin aşırı kıskançlığı yüzünden bozulmasından korktuğu için gelmişti. Hasta, karşı cinsle daha önceki ilişkilerinde de kıskançlıklar yaşadığını ama bu sefer kıskançlığının onu iş yapamaz, başka bir şey düşünemez hale getirdiğini söylüyordu. Hastanın anlattıklarından,

daha önce beraber olduğu erkeklerin yumuşak, desteklenmeye ihtiyaç duyan kişiler olduklarını, hayatın altından kalkmakta zorlandıklarını, özellikle iş hayatında yetersiz kaldıklarını anlıyoruz. Bu çocuksu yapılı erkeklerle ilişkisinde bir süre sonra onlara dürtüsel ilgisini kaybettiğini, cinsel isteksizlik yaşadığını ve ilişkilerin bir süre sonra dostluğa dönüşerek bittiğini anlatıyordu.

Şimdi beraber olduğu erkek arkadaşının işini doğru götüren, bilgili, yeterli, sorumluluk sahibi bir insan olduğunu, beraber olduğu diğer erkeklere benzemediğini söylüyordu. Eski ilişkilerinde başlangıç dönemlerinde olan kıskançlık bu sefer çok yoğunlaşmıştı. Sık sık onu arayıp nerede olduğunu ve ne yaptığını kontrol etme ihtiyacı hissediyordu. Beraber olduğu erkek artık bu tutuma sinirlenmeye başlamış ve kendisine hesap sorulmasına izin vermeyeceğini, ona devamlı rapor vermek zorunda olmadığını söylemiş, bu sebeplerle birkaç kere ayrılma noktasına gelmişlerdi.

Hasta, yalnızken aklının devamlı kıskançlık içerikli konularla meşgul olduğunu, bazen yabancı bir kadın sesinin, “şimdi birisiyle beraber, seni kandırıyor, senden sıkıldı, senin nereni sevecek,” gibi sözler söylediğini anlatıyordu. Bu iç ses, daha önce de zorlandığı dönemlerde “sen başarısızsın, insanlar senden sıkılıyor, kimse seni aramayacak,” gibi sözler söylüyormuş. Hasta kendisini, kendine güvensiz, morali çabuk bozulan ve hasedi olan bir insan olarak tanımlıyordu. Bu iç ses, hastanın kendisini yetersiz hissettiği, moralinin bozuk olduğu dönemlerde daha belirgin hale geliyormuş. Bu seslerin, hastanın öfkesinin kendisine yönelmesinin bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Hastanın dürtüsel hayatında herhangi bir mazoşistik fantezi bulunmaması, bu düzeyde bir kendine yönelmiş öfkenin benimsenmediğini gösterebilir; bu nedenle, bu düşünceleri yabancı bir ses olarak algılıyordu.

Hasta ergenlik çağından beri, zorlandığı dönemlerde yabancılaşma ve anlamsızlık duyguları yaşarmış. Yok edici öfkesinin çok fazla olduğunu ve bazen kendi benliğine yönelebildiğini bu

yabancılaşma duygularından da anlıyoruz. Hastanın kendisine yönelen bu öfkesi benlikte bir bölünme, parçalanma oluşturmaktadır. Zaten sesin içeriği de büyük bir küçümsemeyi ve değersizlik duygusunu ifade eden yok edici bir öfkenin kendisine yöneldiğini göstermektedir. Hastanın kişilik yapılanması sapkın biçimde olsaydı, yani aşağılanmaktan, değersizleştirilmekten dürtüsel bir haz alsaydı, bu sözleri kendi sesi olarak duyabilirdi. Bu hastanın ve daha önce anlattığım intihar etmekten korkan hastanın sapkın mazoşistik özellikleri yoktu; değersizleştirici ifadeler sadece ruhsal bir acı sebebi oluyordu. Kendisine bu kadar büyük bir öfkesi olan ve bu öfkeden dürtüsel bir haz almayan bu iki hasta, aşağılayıcı ifadeleri ancak yabancı bir ses olarak duyabiliyordu.

Bu hasta büyük şehirde, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bir ailede büyümüştü, beş kız kardeşin en küçüğüydü. Erkek olması çok istenmişti ve çocukluğu boyunca kız olmasının anne baba üzerinde nasıl bir hayal kırıklığı yarattığına ilişkin öyküler dinlemişti. Çocukken erkek olmadığı için çok üzüldüğünü ve babanın akrabaların erkek çocuklarıyla ilgilenmesinin kendisinde büyük bir kıskançlık yarattığını hatırlıyordu. Bütün hayatı boyunca yeterli olmaya, başarılı olmaya, erkeklerin yapabildiği her şeyi yapmaya çalışmıştı. Bu tutumun onu erkeksileştirdiğini ve çocuk sahibi olmayı bile gündemine alamadığını söylüyordu. Hayatına daha önce soktuğu erkeklerin onda aile olma ihtiyacı oluşturmadığını, onlarla ancak yalnız kalmaktan korunduğunu ifade ediyordu. Annesinden iyi bir annelik alamamış olmasının, çocukluğunda ona bakan kişilerin kendisinden büyük ablaları olmasının anne olmayı ihmal etmesinde payı olabileceğini söylüyordu. Annesini sürekli mutsuz, enerjisiz, olaylardan çok fazla etkilenen ve kendine güvensiz bir kadın olarak hatırlıyordu. Babasının ölümünden sonra anne iyice çocuksulaşmış ve hasta ile ablaları annelerine bakmak, sahip çıkmak zorunda kalmışlardı.

Hastanın ergenlik çağı çok zor geçmişti, çekingen, alıngan ve kıskanç bir genç kızmış. Boşluk duygusu, yabancılaşma ve anlamsızlık duygularını ergenlik çağında yaşamaya başlamış. Arkadaşlarını gözünde büyütür, kendisini çok eksik ve yetersiz bulurmuş. Arkadaşlarının iyiliklerini isteyememesi yüzünden kendisini onlara karşı suçlu hissettiğini ve hasedini anlayacaklar diye kimseyle samimi olamadığını anlatıyordu. Samimi birkaç arkadaşıyla beraberken kendisini sahtekârlık yapıyormuş gibi algıladığını ve ondan sonra arkadaşlarıyla görüşmekten kaçınmaya başladığını söylüyordu. O yıllarda kendisini çok yalnız hissedermiş ve hiç beğenmezmiş. Bir yandan da yabancılaşma duygusunu tekrar hissedecek diye çok korkarmış. Bu yüzden aynaya bakmaktan korkar hale geldiği anlaşılıyordu.

Erkek arkadaşıyla ilişkisini irdelerken, hasta, annesinin kendisinden sıkıldığını, anlattıklarını dinlemediğini veya unuttuğunu hatırladı. Annesiyle ilgili hatırladığı şeyler arasında, onun herhangi bir üzüntüyü taşıyamamasının ilişkilerini sınırladığı ve yüzeyselleştiği bilgisi de vardı. “Olumsuz, üzüntü verici olayları annemden saklardık; fazla üzülürdü, bir de onunla uğraşmayalım derdik,” diyordu. Baba sağken, evdeki tek erişkin gibiymiş; annenin yetersizliğine, dikkatsizliğine o da kızarmış.

Hastanın annesinin çocuksu, düşük kapasiteli ve depresif bir insan olduğunu anlıyoruz. Bu yapıdaki bir anne depresif dönemlerinde, söz konusu olan çocukları da olsa, kimseye bir şey veremez. Anne depresif dönemdeyken çocuklarından sıkılır, onların ihtiyaçları öfke yaratır. Evde kendisine yardım eden çalışanlar olsa da, bir de beş çocuğu varsa, bu sorunlar iyice büyür. Bu yapıdaki bir annenin “taşıma özelliği” iyi bir anne olmasına yetecek düzeyde değildir; yani herhangi bir sorun çıktığında durumu öfkesizce karşılayıp sorunu çözebilmek, hayatın altından kalkma yeterliliği ve ciddi bir sevme kapasitesine sahip olmak gibi niteliklere sahip değildir.

Anne-bebek ve anne-çocuk ilişkisinin karakteristiklerinin daha sonra kendimizle ilgili duygularımızın, kendimizle ilişkimizin modelini oluşturduğu bilgisini hatırladığımızda, annenin sıkıldığı bir çocuğun da ilerde kendisinden sıkılan bir insan olacağını ve herkesin de kendisinden sıkılmasını bekleyeceğini söylemek zor değil. Annenin bebeğiyle iftihar edememesi, bebekte sıradan bir varlık olduğu duygusuna yol açar. Parlak insanlar bebekliklerinde annelerinin onlarla iftihar ettiği, büyük bir yatırım yaptığı insanlardır.

Sanıyorum erkek olması beklenirken beşinci çocuğun da kız olması, annenin neredeyse bebeğinden utanması, daha baştan zor geçecek bir hayatın, zor bir kaderin işaretidir. Böyle bir geçmişten, anne-çocuk ilişkisinden gelen bir insan hayat içinde herhangi bir aksama gösterdiğinde, bir şeyin altından kalkamadığında durumunu taşıyamaz ve kendisine büyük bir öfke duyma eğilimindedir. Eğer bu insan bir de bebeklikten yok edici öfke malzemesiyle geliyorsa, bu öfke onda yabancı bir ses duyma veya yabancılaşma duyguları oluşturacak düzeyde sorunlar yaratır. İnsan her zaman, annesinin ona yapmış olduğu şeyi kendisine yaparak yaşar. Bu hastanın annesiyle ilişkisinde kendisini son derece sıkıcı ve sevilemez bir varlık olarak algıladığı muhakkaktır. Zaten kendisiyle ilgili tanımı da tam böyleydi; “herkesin sıkılacağı, kolaylıkla bıkacağı, sevilmeyecek birisiyim”.

Böyle oluşmuş bir insan, herkes gibi kendi yaşam deneyimini temel aldığında kimseyle yakınlaşmaya ve kimseye bağlanmaya cesaret edemez. İlişkilerini kendisine bağlanılmasını temin etmeye çalışarak kurar. Ona ne kadar ihtiyaç duyuluyorsa, karşısındaki için ne kadar vazgeçilemez olabiliyorsa kendisini o kadar güven içinde hissedecektir. Böyle bir durumda çocuksu, fazla ihtiyaçlı, yalnız kalma kapasitesi oluşturamamış insanlar tercih edilir hale gelir. Bu yapıdaki bir insan daha fazla bağlanabileceği bir sevgi ilişkisi içindeyse, karşısındaki insana alıştığından daha fazla bağlandıkça büyük sorunlar yaşamaya başlar. İçinde, farkında olmadığı bir, ilişkiyi bozma eğilimi harekete geçer. Temelde bütün insanlar kendi annelerinden daha

kapasiteli bir insanla ilişkiye girdiklerinde bu eğilimi gösterirler. Farkında olmadan sorunlar yaratıp kendileri için büyük bir gerginlik oluşturan bu bağlanma durumundan kurtulmaya çalışırlar. İçlerinde, bağlandıkları insanı "kötü" olarak algılama eğilimi vardır; "kötüleyerek" ondan kurtulmaya çabalarlar.

İnsan kendisinden ve kendi ebeveynlerinden daha kapasiteli bir insanla bir sevgi ilişkisi yaşıyorsa, bu ilişkide hem haset olur hem de kıskançlık. Bunun yanında, kıskançlık ilişki geliştikçe ve yakınlık arttıkça da artar çünkü kadın erkek ilişkisi, ilişkinin başlangıcında kadın açısından önce babasıyla olan ilişkisinin bir modeliyken, ilerleyen süreçlerde, yakınlık ve bağlanma arttıkça anneyle olan ilişkinin modeline döner. Sağlıklı bir ilişkide bağlanma arttıkça anneyle ilişkidekine benzer bir çocuklaşma, hatta bebekleşme görülür; kadın anneyle ilişkisine regrese olmaya başlamıştır.

İnsanlar bir ilişki içerisinde bebekleşmeye başladıklarında sevgi nesnesini paylaşamaz hale gelirler; bu regresyon seviyesinde doğal olarak kıskançlık başlar. Fakat bu kıskançlık, yok edici öfke çok yüksek boyutlarda değilse, eşin hayatındaki en önemli insan olma arzusu boyutlarında kalabilir ve ilişki için tehlikeli olmayabilir. Yok edici öfkenin fazla olması zaten erken dönemlerde anneyle sorunlar yaşandığı anlamına gelir ve yakınlığın artmasıyla anneyle ilişkiye regrese olunduğunda kişi daha önce annesiyle yaşadığı sorunları tekrar yaşar; bu süreçte eş, anneyle karıştırılır. Partnere annenin özellikleri atfedilmeye başlanır. Bu hasta da annesiyle yaşadığı deneyimi eşiyle de sürdürüyormuş gibi bir algılama içerisindeydi; "beni sevmiyor, benden sıkılıyor, beni bırakacak," diyordu.

Böyle bir yaşam deneyimine sahip bir insan sevilebilirliğine yeterince inanamaz. Annesiyle ilişkisinde ciddi sorunlar yaşamış bir insanın bağlanma kapasitesi sınırlı olur, narsisistik problemleri önemli boyutlardadır. Kalıcı bir sevgi ilişkisi götürmeye hazır değildir. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, sevme biçimi "benim olanı severim" tarzındadır. Bir anlamda,

“sana bağlanırım ama karşılığında da senin sahibin olurum,” gibi bir bağlantı vardır. Kişi kendi bağlanma problemini böyle bir denklemle çözmeye çalışır gibidir. Bu hasta da eksiklik ve değersizlik duygularını ve bağlanma güçlüğünü eşine sahip olduğundan emin olarak gidermeye çalışıyordu. Sevgi ilişkisini bir yandan sevgi yaşamak, bir yandan da “biricik olmak” gibi büyük bir narsisistik ihtiyaca cevap bulmak üzere yaşıyordu. Nitekim daha önceki ilişkilerinde kendisine muhtaç, bu tarz bir ilişkiye uygun erkekler seçmişti. Ancak son erkek arkadaşına daha fazla bağlanmaya başlayınca, annesiyle ilişkisinde yaşadığı, annesinin kendisinden sıkıldığı, kendisini sevmediği, onun için bir önem taşımadığı gibi sezgilerini endişeli ve öfkeli bir biçimde partnerine aktarmaya başlamıştı.

Bu aktarım, hastanın iç dünyasındaki anne imgesinin yeni sevgi nesnesine yansıtılmasıyla oluşur; hasta annesiyle yeni sevgi nesnesini karıştırmaya başlar. Aslında bu durum, yani annesiyle partnerini karıştırmaya başlaması, hastanın gerçek bir bağlanma, bebeklikteki eksik yaşanmışlıkları bir ölçüde giderme potansiyeli taşıyan “yeni bir deneyim” yaşamakta olduğunu gösterir. Hasta bir yandan büyük zorlanmalar ve sıkıntılar yaşarken, bir yandan da kendisini geliştirebilecek bir deneyim içerisindeydi. Bir yandan bir erkeğe sahip olup onunla tamamlanmak isterken, bir yandan da onun kendisinden sıkılıp bırakacağından neredeyse emindi. Elbette aşırı kıskançlığıyla karşısındaki insanı hakikaten sıkıp kaçırması da kuvvetli bir olasılıktı ve hasta bunun farkındaydı. Böyle bir durum, hastanın kendisi hakkındaki olumsuz nitelemelerini perçinleyip onu iyice kendisine öfke duyacak bir hale de getirebilirdi. Zaten yardım isterken, amacı da bu duruma düşmekten kaçınmaktı.

Böylece bir yandan sahip olma arzusu fakat bir türlü bundan emin olamaması, öbür yandan da bırakılma korkusu kıskançlığını besliyordu. Kendisini hırpalayan yabancı kadın sesini de bu kadar büyük bir gerginliğin altındayken duymaya başlamıştı. Seslerin “seni bırakacak, senden sıkılıyor, akşam hep televizyon seyretti, şimdi kim bilir kiminle,” gibi içerikler taşıması

hastanın kendisine ne kadar büyük bir öfkesi olduğunu ve kendisini bir türlü sevemediğini göstermektedir. Bu öfke, aşağılama ve değersizleştirme biçimine bürünmüş yok edici nitelikteki bir öfkedir. Sanıyorum bu sesler vasıtasıyla görünür hale gelen kendisine karşı hissettiği büyük öfke kendilikte bir parçalanmaya yol açmakta ve aşağılama, değersizleştirme biçimine dönüşen yok edici öfke yabancı bir ses olarak duyulmaktadır.

Can sıkıntısı

Can sıkıntısı aslında yok edici öfkenin bir sonucu değildir ama bazen insana kendisini son derece kötü hissettiren önemli bir duygudur; ruhsal yatırım yapılabilecek bir nesne veya amaç oluşturulamaması halinde ortaya çıkar. Sevememenin, bağlanamamanın, herhangi bir nesneye yatırım yapamamanın bir sonucudur ve bizi ilgimizi çekecek, sevebileceğimiz ve bağlanabileceğimiz bir şeyler bulmaya mecbur eder. Can sıkıntısından kurtulabilmek için haz kapasitesine, bir şeyler oluşturabilecek, ilişki kurabilecek bir sevme becerisine ihtiyacımız vardır.

Bağlanma, ilişki kurma ve sevme sorunu olan her insan mutlaka annelikle ilgili bir eksiklik yaşamıştır ve yok edici öfkesi de fazladır. Yok edici öfkeyi ruhsal alanın dışında tutmanın en temel yolu, fantezileri muhafaza etmektir. Bu durumda da kişi kendisiyle yüzleşmekten kaçınacaktır. Bu kişiler, fantezilerini muhafaza edebilmek için hiçbir şey yapmadan yaşamaya yatkın olurlar fakat bu sefer de canları çok fazla sıkılmaya başlar. Yani can sıkıntısı, öfkesinden uzak durmak için eylemsizliği seçmiş bir insanı bir şeylerle meşgul olmaya, heyecan yaratmaya iter. Bazen bu ihtiyaç o kadar artar ki, insanların can sıkıntısından kurtulmak için yaptığı birçok şey dışarıdan saçma gibi görünür. Saatlerce bilgisayar oyunları oynayanlar, hiç tanımadıkları insanlarla bilgisayar başında günler geçirenler, kumar

masasından kalkamadığı için gidip karnını doyuramayan ve yatamayan insanlar, önemsiz bir konuyu saatlerce tartışan ve birbirlerine büyük bir öfke duymaya başlayan arkadaşlar aslında belki de çok temel bir duygudan, can sıkıntısından kaçınmaya çalışmaktadır.

Bu insanların can sıkıntısından kurtulmak için buldukları yollara pek şaşırmamak gerekir. Uyuşturucu bağımlılığı, kumar, suç işlemeye yatkınlık, heyecan ihtiyacı ile yapılan birçok tehlikeli spor, rastgele cinsel ilişki gibi ağır kişilik bozukluklarında görülen birçok problemin altında can sıkıntısından kurtulmak için uygun yolların bulunamaması yatar. Sportif aktiviteler, avcılık gibi kişiye heyecan veren bazı meşguliyetler can sıkıntısına karşı bulunmuş, kişiye de katkısı olan daha uygun yollardır. Bütün bunlardan, can sıkıntısının katlanılması son derece zor bir duygu olduğunu ve çok fazla olmasının insanın kendi başına dertler açması da dahil birçok soruna yol açabildiğini söyleyebiliriz.

Can sıkıntısından kurtulmak için bulunan birçok oyalanma biçiminin kazanma-kaybetme veya yenme-yenilme içerikli olduğunu görürüz. Acaba insanlar oyalanmak için neden sıklıkla bu yollara başvururlar? Yenme, kazanma içerikli konular, çocuğundan yaşlısına kadar, insanoğlunun en kolay yatırımlandırdığı alanlardır çünkü bu yatırımlar sevme kapasitesi gerektirmez, narsisistik bir enerjiyle yerine getirilebilir; en bebeksi ruhsal enerji bile bu alanlara yatırım için kullanılabilir. Kazanma-kaybetme alanına yatırım yapmak ise hem sahip olma arzumuza (açgözlülüğümüze) hem de kendimizi üstün hissetme (en başarılı olma) ihtiyacımıza hizmet eder.

Kazanarak, bize ait olan nesneleri artırmaya çalışırız, böylece sahip olma arzumuzu doyururuz. Bize ait olanı sevmek, erken çocukluk yıllarına ilişkin, kolay ve ilkel bir sevme biçimidir. Bize ait ne kadar çok nesne varsa, içinde bulunduğumuz dünyada yok olmaktan o kadar korunmuş oluruz. Bu sevme biçiminin insanlarda, zengin olurlarsa çok mutlu olacaklarına inanmaya yol açtığını da görürüz. Halbuki biliriz ki, çok fazla oyuncağa sahip

olmak çocukları mutlu etmeye yetmez. Çocuğun ruhsal yatırım yapma kapasitesi oluştuysa, o bir tahta parçasından, bir tuğladan ne oyuncaklar yapar... Kaybetmek kendini kötü hissettiren bir durum yaratır ama çok sınırlı imkânlarla oynamıyorsanız, tekrar oynar ve kendinizi iyi hissedene kadar uğraşırsınız. Nasıl olsa bir kere kazanınca kendinizi yeniden iyi hissedeceksinizdir!

Yenme-yenilme alanı ise narsisistik bir amaç üzerinedir. Yenmek, üstün olmak anlamına gelir ve bunun için verilen çaba narsistik enerjinin kullanıldığı bir yatırımla oluşur. Narsisistik yatırım, en az gelişkin yatırım biçimidir. Bir bebeğin doğal enerjisi de narsisistik enerjidir. Yenilmek bazı insanlarda çok büyük bir kendini kötü hissetme duygusuna yol açar; yenilmeye katlanamazlar. Bu durumda, yenen kişiye karşı haset oluşur ve bu da büyük bir sıkıntı ve gerginliğe veya düşmanlık duygusuna yol açar. Böyle insanlar kendilerini yenme-yenilme durumlarına sokmamaya çalışırlar. Bu da çoğu zaman hayatın dışında kalmalarına, hayatı dışarıdan izlemelerine yol açar.

Anlaşılacağı gibi, kazanma arzusu ve yenme amaçlı eylemler için insanın çok gelişkin olmasına lüzum yoktur, herkesin bu amaçlar için kullanabileceği enerjisi vardır. Kendine ait olmayanı da sevmek veya farklı olanı sevmek gibi gelişkin sevme biçimlerini oluşturacak enerji ise her insanda bulunmaz. Zaten bu düzeyde bir sevme kapasitesi oluşturmuş insan can sıkıntısı yaşamaz.

İNSANLIK TARİHİNİN İNSANI ANLAMAYA KATKILARI

Bir bebeğin dünyaya gelmesi ve büyüme süreci boyunca yaşadıkları, insan türünün vahşi bir hayvandan bugünün insanı olmaya varan gelişiminin bütün aşamalarından geçmesiyle örtüşür. Bebeklik dönemi insan türünün sürü halinde yaşadığı kültür öncesi dönemine benzer; bir kendilik bilinci oluşmamıştır ve varlık sadece sürünün bir parçasıdır. 9 aylıkken bebeğin annesinin bir parçası olmadığını, ayrı bir varlık olduğunu fark ettiğinde uyanan hasedi bir yandan annesinden üstün olma arzularını, bir yandan da ona zarar verme ve onu kaybetme korkularını uyandırdığında ve bununla beraber artık bebeğin bir kendilik tanımı oluştuğunda; bebek artık annenin "sürüsünün" dışına çıkmıştır. Bebeğin, ayrı bir varlık olduğunu idrak etmesiyle harekete geçen dinamik, çocuğun, bu kitabın da konusu olan çeşitli aşamalardan geçerek kendisini insanlık kültürünün bir parçası olarak tanımlamasını ve anne babasına benzeyerek var olmaya ve mutlu olmaya çalışmasını sağlar.

Kabaca insanlık kültürünün ilk aşamalarına baktığımızda, onların kalıtlarından, mitolojilerinden, yaşam tarzlarından ve antropologların ilkel kültürler üzerine yaptıkları araştırmalardan anladığımız kadarıyla, bu aşamalarda insanlar büyük korkulardan uzak durmayı, ancak bir arada yaşamayı becererek başarıyorlardı. Bu aşamalarda bütün toplumsal

örgütlenme, dini inanış, örf ve âdetler toplumun devamlılığını sağlamaya yöneliktir ve en büyük korku, klandan dışlanmak haline gelmiştir. İnsanlık kültürü, üyelerinin "yok olma" ve "hiç olma" gibi taşınamaz korkularını gidermek üzere oluşmuştur; zaten bu korkular olduğu halde işlev görebilmek, üretmek, şimdiki zamanı oluşturabilmek mümkün olamaz. Bir arada olmanın korkuları azaltması durumu bir çocuk için de geçerlidir; çocuk da taşınamaz korkularından ancak aile içinde korunarak, sevilerek kurtulabilir ve durumunu idrak ettiğinde, onun da en büyük korkusu ebeveynlerini, ailesini kaybetmek haline gelir. Çocuğun ebeveynlerine bağımlılığının esas kaynağı fiziksel ihtiyaçları değil, korkularıdır.

İnsanların taşınamaz korkularının kaynağı tam ayrışmamış ruhsal enerji ve bunun içindeki yok edici öfkedir. İnsan bu enerjiyi ne ölçüde taşıyorsa o oranda korku doludur ve çocuksudur. Böyle bir durumdaki varlık için sadece Allah'a sığınmak yeterli değildir, korkuları nispetinde somut nesnelere veya sembollere de ihtiyacı olacaktır. Ya anne babaya veya şefe, lidere, ya klana veya milletine, ya atalarının ruhuna veya "şanlı" tarihine sığınacaktır. Tarih içinde bulunmuş sığınılacak nesnelerin adları değişebilir, ancak insanın gerçekliğinin dayatmaları değişmez. Bir varlığın ancak bağlanma ve sevme kapasitesi arttıkça korkuları da azalır ve o zaman erişkin hale gelerek kendi doğrularına ve vicdanına göre yaşayacak kapasiteye ulaşır.

Her insan doğumundan itibaren insanlık kültürünün aşamalarından geçer. İlkel kültürlerin insanları 2 yaş civarının çocuklarına benzer; korkuları, bunun için buldukları çareler, büyüye olan inançları, ritüellere sığınma biçimleri 2 yaş çocuğunun özelliklerini taşır. Orta ve yeni çağların insanları ise günümüzün yuva çocukları gibidir; cezalandırılma korkuları, itaat etme eğilimleri, kızların kızlarla, erkeklerin erkeklerle bir dünya kurması 4-7 yaş çocukları gibidir. Ancak 19. yüzyıl insanı ergenlik çağına erişebilmiş gibidir; karşı cinsin yüceltilmesi romantik aşkı doğururken, cinsellik havyan tarafımız olarak algılanır ve yaşamın dışında tutulmaya

çalışılır. Kadınlar ve erkekler ideal güzellikte olmaya veya kahraman olmaya çalışır, henüz insan olmayı becerebilmiş değillerdir.

Bu analojiyi çok uzatmadan, insanın kişilik yapılanmasında çağlar içinde oluşan evrimin kaynağının ne olabileceği üzerinde durmak istiyorum. Ne değişiyor da iki bin yıl öncesinin insanı ruhen ancak bir çocuk gibi olabilirken, günümüz insanlarının arasından erişkin olabilmiş insanlar çıkabiliyor? Bu değişimi sağlayan mekanizma nedir? İnsanın genetiği mi değişiyor, yoksa büyümeyi sağlayan bir aktarım aracı mı var?

Evet, gerçekten de iki bin yıl önceki insanla bugünün insanı arasında, erişkinlik açısından uçurumlar var. Bunun yanında, büyümeyi sağlayan bir aktarım aracının olduğunu da biliyoruz. Bu aktarım aracı **aile** ve **anne**dir. Çağlar içinde aile giderek kadın ve erkek arasındaki sevginin hayata daha fazla geçirilmesini ve kadının annelik kapasitesinin artmasını sağlayacak biçimde dönüşmüştür. Annenin çocuklarına verdiği sevgi, onların da eşlerini ve çocuklarını sevebilecek insanlar olmasını sağlamıştır. Onların çocukları da kendi çocuklarını ve birbirlerini sevebilecek şekilde büyütülmüşlerdir.

Aile sistemi üzerinden aktarılanın ne olduğunu anlamak için küçük bir kıyaslama yeter. İlkel toplumlarda annelerin bebeklerini öldürmeleri sık görülen bir durumdu. Bebeğin fazla ağlaması, anneyi fazla yorması annenin onunla ilgilenmeyi kesmesi, bebeği döverek cezalandırması, hatta bebeği duvarlara vurması için yeterliydi. Bugünün koşullarında da bakması için küçük bir çocuğa kardeşi emanet edilirse o da aynı şeyleri yapar. Günümüzde böyle bir tutum gerek vicdanlarda, gerekse hukuki sistemde ağır bir biçimde yargılanır. Elbette ilkel sistemin insanı böyle bir annelikle büyüdüğü için her zaman korkuları tarafından yönetilecektir, hiçbir zaman, bugün anladığımız anlamda erişkin olamayacaktır.

Dünyaya gelen her bir bebekle insanoğlu sevmeye doğru yürüyüşünü milyarlarca kez tekrar ederek sürdürmekte, kendisine, insan soyuna ve yaşadığı dünyaya büyük bir emek vermektedir. Her insan gerek kendi oluşturabildikleriyle, gerekse çocukları üzerinden insanlığın geleceğine uzanarak çok büyük bir çabanın parçası olmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, insanlığın gelişmesi dediğimiz sürecin nasıl muazzam bir emek olduğu, en büyük kahramanlığın anne baba olmanın hakkının verilebilmesi olduğu görülür. İnsanlık zinciri bu emek ve bu insanlar sayesinde bunca savaşa, acıya, felakete rağmen bugünlere uzanmıştır.

İnsanoğlunun başlangıç noktasının müthiş bir korku ve yok edici bir öfke olduğunu, kendisini her an yok olacakmış, bir hiç olacakmış gibi hisseden bir varlığın bu korkulardan kurtulabilmek için "insanlaştığını", bunun iradi bir seçim olmadığını, süreci doğru anlayabilmek için unutmamak gerekir. Fakat bu süreç, insanın kendi dünyasında, kendi insanlarıyla beraber yaşayacak, onlara bağlanabilecek ve sevebilecek bir hale gelmesini sağlayacak bir dönüşüm yaratmıştır. Bir yamyam sevecen bir anneye, çocuklarını seven ve onlara sahip çıkan bir babaya evrilmiştir.

Bu dönüşümün dinamiğini doğru kavrayabilmek için iki etkenin altını çizmekte yarar var. İlki, yansıtma mekanizmasıdır. Yok edici öfkenin dış dünyaya yansıtılması insanı düşünebilecek, dikkatini toplayabilecek, çalışabilecek hale getirmiştir. Bu savunmanın bedeli dış dünyadan duyulan korkunun çok artmasıdır ama insanları bir arada tutan, klanın dağılmadan kalmasını sağlayan çimentoyu oluşturan da yine bu korkudur. İnsanlık kültürünün başlangıcı, ilk insan örgütlenmeleri bu şekilde mümkün olmuştur. İkinci önemli etken, dinlerin oluşmasıdır. Dinler, insanın bebekliğinden itibaren annesinden ve yakın çevresinden aldığı bütün "iyiliği" daha sonra bir inanç sistemi haline getirmesi ve hayatının her alanına sokarak "iyiliği" hayatının bir yapmasıdır. Bu anlamda dinler, insanlığın korkudan kurtulmasında önemli ve çok faydalı bir etken olmuştur.

Özellikle klanın dışı ve doğa yine büyük bir korku kaynağıyken, bunun karşısında en önemli çare, doğaüstü bir gücün himayesine girmektir. Bu doğaüstü unsur iyilik ve güçle donatıldığında ise, "iyi annenin" sürekliliği sağlanmış olur. Bu sayede avlanabilmek, yiyecek bulmak için doğaya, klanın dışına çıkmak mümkün olmuştur. Mitolojilerden ulaşan bilgiler sayesinde anlıyoruz ki, bu ilkel toplulukların inandıkları Tanrılar kimi zaman bize göre son derece acımasızdır. Demek ki ilk çağların iyi anneliği, bugün anladığımız anlamda bir "iyilik"ten farklıydı. İlkel kültürlerin bize acımasız gelen Tanrıları o kültürlerdeki annelik biçimiyle ilgilidir. Kuşkusuz dönemin yaşam koşullarında bebeklerin anneleri tarafından cezalandırılması doğal karşılanıyordu.

Yansıtılan öfkenin çağlar içindeki dönüşümü

Yok edici öfkenin, yansıtılmaya başlanmasıyla beraber miktarı ve içeriğiyle ilişkili olarak çeşitlilikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu konunun üzerinde durmak bize, fazla miktarda olduğu durumlarda bu öfkenin gösterim biçimlerinin neler olabileceğine, hangi tip korkuların hangi düzeyde öfkeye tekabül ettiğine dair çok önemli ipuçları verecektir. Bunlar küçük çocukları ve akıl hastalığı düzeyine yakın problemleri olan insanları ve insanoğlunun gelişim sürecini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Yansıtılan öfkenin yok ediciliği ve arkaik (bebeksi) özelliklerinin belirginliği nispetinde ortaya, insanı dehşetle titretebilecek bir korku çıkar. Öfke ne kadar arkaikse, korkulan nesneler o oranda bu dünyaya ait olmaktan çıkar ve cinlere, kötü ruhlara, hayaletlere, şeytana dönüşür ya da durum nazara, büyüye bağlanır. Korku, hasede uygun olarak yenilme, ısırılarak parçalanma; yok olma korkusuna uygun olarak da karadelik içine çekilerek yok olma, sislerin içinde kaybolma, öbür tarafa çekilme gibi içeriklerdedir. Çocukluk dönemi söz konusu

olduğunda, bu korkular çocukların yalnız kalamamasına, karanlıktan korkmalarına yol açar; bu yüzden çocuklar anne babalarına büyük bir ihtiyaç duyarlar çünkü onların yanındayken korkularının geçtiğini fark ederler. Anne babanın çocuk üzerindeki şekillendirici gücü tamamen çocuğun bu korku dolu gerçekliğinden kaynaklanır. Çocuğun asıl büyük korkusu anne babanın kendisini bırakması, sevmemesidir.

Bebeksi öfkenin yansıtılması, korku nesnelerinin gözle görülmeyen, beş duyu ile algılanamayan ama hissedilen, sezilen, doğaüstü, öteki dünyaya ait bir niteliğe dönüşmesine, tekinsizlik duygusuna yol açar. Bu korkuların içeriği, bana kalırsa, bebeğin bu dünyaya, bu dünyadaki annesine bağlanmadan önceki algı biçimine dair ipuçları vermektedir. Tıpkı bir bebeğin nesneleri aklı ve zihniyle değil hissederek ayırt etmesi gibi, korku nesneleri de somut değildir, daha gerçeküstü bir niteliktedir. Bebeksi öfkesini yansıtan insanlar için, sanki yaşadığımız dünyanın gerçekliği ve doğumla geride bıraktığımız öteki tarafın gerçekliği iç içe gibidir. Ağaçların, hayvanların, kayaların, dağların, nehirlerin ruhlarıyla ilişki kuran, klan örgütlenmesi içinde yaşayan animist toplumlarda da durum böyledir.

Acaba ilkel toplumların bebeksi insanları doğadaki öteki tarafa ait varlıkları görüyorlar mıydı ya da acaba bebekler öteki tarafı görüyorlar mıdır? Yoksa bebeksi kavramsal dünya, fantezi dünyası ve yansıtılan bebeksi öfke kendine özgü, animizm dediğimiz din anlayışını mı üretiyordu? Bu soruların kesin bir cevabını veremeyiz ama insanoğlunun kendisine annesi tarafından tanımlanmış bir dünya içinde yaşadığını, bebeklik boyunca annesinin algıladığı her şeyi algılamayı, algılamadıklarını ise algılamamayı öğrendiğini kesin bir biçimde söyleyebilirim. İçinde yaşadığımız dünya tamamen insanlar tarafından tanımlanmış dünyadır. Herhalde bir kuş da, kuşların dünyasında yaşamaktadır. Bu iki dünyanın, algılama düzeyinde örtüşebildiğini hiç zannetmiyorum. İlk öğretmeni annesi olan bir kültür varlığı olarak biz

insanların, dünyanın tanımlanmamış bir bilinemezlik halinin de olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.

Bu yaklaşım bir öteki dünya kavramını ve bebeklerin bu dünyayı gördüğü fikrini içermektedir. Konuya daha pozitivist bir açıdan yaklaşmak da mümkündür. Bu durumda yansıtılan öfkenin bebeksi nitelikte olduğunu, dolayısıyla ruhsal örgütlenmenin de bebeksi olduğunu söylemiş oluruz. Bebeğin cansız nesnelere de canlı muamelesi yapması doğaldır çünkü canlı ile cansız farkını, insanla hayvan ve bitki farkını ve kendisiyle dışındaki dünyayı henüz ayırt etmeye başlamıştır. Bu durumda ağaçlar da öfkelenir, dağlar da acıkır. Bu algıyı, yürümeye başlayan çocuklarda gözleriz, ayağına takılan eşyaya kızabilir ve tekme atarak onu cezalandırabilir.

Bebeksi düzeyin insanının her şey olabileceğine inanma eğilimi kendisinin dışındaki nesneleri oldukları gibi algılayamamasına, onlarla bütünleşmesine yol açmaktadır. Böylece ilkel insan doğayı kendine benzetir, insanlaştırır. Belki de bunu yaptıkça onları tekinsiz olmaktan çıkarıyor, böylece onlardan daha az korkuyor, onları “iyiler” ve “kötüler” olarak tanımlayarak dış dünyanın somut, elle tutulur, gözle görünür, üzerinde beraberce konuşulabilir bir parçası haline getirmeye çalışıyordu. Klan dışındaki dünyanın bu şekilde işlenmesi, o klanın mensuplarına özgü bir dış gerçeklik ve kültür de yaratmıştır.

Anlaşılacağı gibi, insan ruhunun gelişiminin bir aşamasında öfkenin bir kısmının yansıtılmak zorunda kalınması insanların bir arada yaşamalarını ve bir kültür oluşturmalarını zorunlu hale getirmiştir. Tarihsel gelişim çizgisinde toplumsal örgütlenmelere baktığımızda, yansıtılan öfkenin çağlar içinde azaldığını görürüz. Zaten ilk çağların katliam şeklindeki, amacın nerdeyse yok etmek olduğu savaşlarının yerini daha çıkar amaçlı savaşlar almıştır; ele geçirilen topraklardan ve esirlerden gelir elde edilmeye çalışılır. Kaba kuvvetin sınırlandırılması çabası, hukuk sisteminin oluşturulmasına yol açmıştır; bu hukuk çerçevesinde güç sahipleri de belli kurallara uymaktadır.

Yıkıcı öfkenin hâkim olduğu çağlar geride bırakıldığında insan toplulukları aralarında anlaşabilmekte, anlaşmalar yapıp bunlara sadık kalabilmektedir. Bütün bunlara rağmen, o çağların insanlarının ruhsal gelişmişlik düzeyinde yok edici öfke henüz geride bırakılamamıştır. Bu öfkenin başka insan gruplarına yansıtılması devamlı olarak dış dünyada düşmanlar, yansıtma nesneleri üretilmesine, sonra da onlardan korku duyulmasına yol açmıştır. Yansıtma savunma mekanizmasının kullanılması, bu öfke düzeyinde ya tehlikeli dış düşmanların ya da "kötü" olan ötekilerin yaratılmasına yol açar.

Öteki, yansıtma mekanizması sonucunda kişinin kendinde beğenmediği, bastırarak denetim altında tutmaya çalıştığı her türlü özelliğin taşıyıcısı haline getirilmiş birimdir. Eski çağlarda "öteki" insan eti yiyen, kötü ruhlarla veya şeytanla işbirliği yapan, kan içici bir canavardır. Bu tip bir ötekileştirme gereksiniminin ağır haset taşıyan, yamyamlık eğilimleri süren topluluklarda görülebileceğini söyleyebiliriz. Daha az ağır öfkenin yansıtılmasıyla nesneler "çok kötü"ye dönüştürülür. Çok kötü, insanlık kültürüne uygun davranmamaktadır; bunların ensest yasağına uymadıkları, annelerin oğullarıyla, babaların kızlarıyla, kardeşlerin birbirleriyle cinsel ilişki içinde oldukları, eşlerin birbirine sadakatsizliğinin âdet olduğu söylenir. Ötekiler arasında cinayet ve hırsızlık çok yaygındır, bunlar çok açgözlü ve pis insanlardır. Bu tip bir ötekileştirme, cinsel dürtünün ancak bastırma ve korku yoluyla denetlenebildiği ve ağır karakter bozukluğu özellikleri gösteren toplumlara ve bireylere özgüdür.

Yansıtılan öfkenin neden olduğu korku azaldıkça genel ve yaygın, tekinsiz bir korkunun yerini çeşitli nesnelerden duyulan korku alır. Kötü ruhlar, cadılar, büyücüler, hortlaklar, vampirler gibi korku nesneleri, toplumlar geliştikçe yerini **şeytan** imgesine bırakır. Şeytan, bütün kötülüklerin başıdır; kötülerin hiyerarşisinde en yukarıda yer alır; diğer kötüler onun emrindedir. Batı kültüründe ortaçağ boyunca insanları en fazla meşgul eden konuların

başında şeytanın etkisi altına girmemek, şeytan tarafından ele geçirilmemek, şeytanın oyununa gelmemek için dikkatli olmak gelir. Aslında şeytan imgesiyle bütün kötülükleri doğuran bir "mutlak kötü" yaratılarak "mutlak iyilik" korunmuş olur. Bir anlamda şu ölümlerle, hastalıklarla, acıyla dolu dünyada mutlak iyiyi temsil eden "Tanrı"ya inanabilmek için bütün kötülüklerin nedeni olan bir varlık da yaratmak gerekir. Bu işlev şeytana yüklenmiştir. Bu savunmayla bütün kötülükler tek bir imgede toplanıp diğer imgeler kötüden arındırılmakta ve "iyi"leştirilmektedir.

Bölünme dediğimiz bu savunmanın kullanılabilmesi için önemli miktarda ruhsal enerjinin ayrışmış olması gerekir. Bu ayrışmanın olmadığı psikotikler bölünme savunmasını kullanamazlar; onlar için her şey hem iyidir hem de kötüdür. Bu durum iyinin sevilebilmesini, içselleştirilmesini ve muhafaza edilebilmesini engeller. "İyi"nin içselleştirilmesine hizmet etmesi anlamında, bölünme savunmasının bir bakıma "sevme"nin başlangıcını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Yine de, yansıtılan öfkenin şeytan gibi bir imgeye yöneltilmesi ve böylece diğer varlıkların iyi olarak algılanıp barış içinde bir hayat yaşanması pratikte pek mümkün olmamıştır. İnsanların içlerindeki yok edici öfkenin daha çok ortaya çıktığı kıtlık, salgın hastalık, doğal afet, savaş gibi etkenler gözle görülmeyen soyut bir kötülük simgesinin, şeytanın yansıtma nesnesi olarak yetmediği dönemlerdir. İnsanın canının yandığı dönemler hep öfkesinin de artmasına yol açar. Bu dönemlerde daha gözle görülen, zarar verilebilecek, öfkenin deşarj edilmesini sağlayacak nesneler, sözgelimi "cadılar" aranır. Bazen bu "cadılar" komşu bir halk veya başka bir dine mensup kişiler olabilmektedir. Öfkenin çok artması, kötülüğün taşıyıcısı olarak ilan edilmişlerin işkence ve tecavüzle, yakılıp parçalanarak yok edilmelerine yol açmıştır.

Daha sonraki çağlarda yansıtılmış öfkenin niteliği bebeklik dönemine özgü içeriklerden kurtulur. Bunların yerini düşmanlık beklentileri, sömürülme, haksızlığa uğrama, ahlaken

zayıflatılma gibi içerikler alır. Bu tip bir yansıtmanın İkinci Dünya Savaşı boyunca Yahudilerin soykırıma uğramasında, Sırpların Boşnaklara uyguladıkları etnik temizlikte büyük rolü olmuştur. Ötekileştirmenin başka örneklerini ırk ayrımcılığında, şoven milliyetçilikte de görürüz.

Günümüz uygarlık düzeyinin de yok edici öfkenin toplumsal yaşam için tehlike oluşturmasını engelleyecek deşarj yolları vardır. Hâlâ yeryüzünde savaşlar sürmektedir. Kendi milletinin diğerlerinden üstün olduğuna inanan ve başka milletleri sırf kendinden olmadığı için düşman olarak gören milliyetçilik kendine taraftarlar bulabilmektedir. İnsanlar arasında cinsel, sınıfsal, dinsel, ırksal ayrımcılıklar sürmektedir. Bunlar yok edici öfkenin sürdüğünü ve bu kanallara girdiğini gösterir.

Günümüzde, ister Doğulu ister Batılı olsun, toplumsal anlamda yok edici öfkeyle baş etmenin en önemli yolunun hâlâ savaşlar olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar öfkelerini "düşmanlara" ve "ötekilere" kaydırarak toplum içinde kalmasından kaçınmaya çalışıyorlar. Batı uygarlığı ayrıca yapay bir üstünlük ve refah yanılsaması yaratarak da öfkenin azaltılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Son yirmi yılda, üretimdeki büyük patlamanın sunduğu imkânlardan yararlanarak insanlara fanteziler sunmak ve bunların gerçek olduklarına inandırmaya çalışmak bir politika haline gelmiştir.

Küreselleşmiş dünyanın hâkim ideolojisi insanları "istedikleri her şeye erişebileceklerine", "her şeyi başarabileceklerine" ve "herkesten üstün olabileceklerine" inandırmaya çalışmaktadır. İnsanlar zenginleştiklerinde hiçbir sorunları kalmayacağına inanmakta, "paranın çözemeyeceği dert yoktur," gibi yapay bir gerçeklik oluşturulmaktadır. İnsanları bu illüzyonlara inandırabilirseniz, bunları gerçek diye satabilirseniz onları kendi sisteminizin bir parçası yaparsınız. Böylece onları istediğiniz gibi kontrol edebilir, kendilerini nasıl hissedeceklerini belirleyebilir, işinize geldiği gibi kullanabilirsiniz ve onlara istediğiniz malı

satarsınız. Bu fanteziler insanların en zayıf halkasını oluşturduğu için, bir malı satmanın en iyi yolu, o mala sahip olmanın üstünlük anlamı taşıyacağını iddia etmek haline gelmiştir.

Bu fantezilerdeki en ufak bir sarsılma depresif bir ruh haline yol açtığı için, anti-depresanlar sistemi tamamlayan, sistemin yürüyebilmesi için vazgeçilmez hale gelmiş olan bir unsurdur. Anti-depresanlar, neredeyse çağımız uygarlığının alametifarikası olmuştur; gelecekte belki bugünler için, "anti-depresan çağı" denecektir. İlaç firmaları en çok anti-depresanlardan kazanıyor. Ne yazık ki bu ilaçlar insanın duyarlılıklarını azaltarak, kendisiyle ilişkisini yüzeyselleşerek, normal koşullarda katlanamayacağı ve değiştirmek için mücadele edeceği durumları şikâyet etmeden yaşayabilir hale getirmekte, aslında statünün sürmesini sağlamaktadır. Genel olarak da hayatı, kalitesini düşürerek kolaylaştırmaktadır.

TARİHSEL GELİŞİM PERSPEKTİFİNDE YOK EDİCİ ÖFKE

Bir insanın bebekliğinden erişkinliğe doğru yaşadığı evrimle toplumların evrimleri arasındaki büyük paralelliği, yıkıcı öfkenin hangi aşamalardan geçerek azaldığını anladığımızda, atalarımızın da öfke düzeylerine göre kurulmuş dünyaları olduğunu, korkularını azaltmak için çeşitli yollar bulduklarını ve var oluşlarını bu gerçekliğe göre kurmak zorunda kaldıklarını daha iyi anlarız. Onların bizden daha olgun, daha mutlu, daha cesur ve sevecen olmadıklarından emin olabiliriz. Onlar daha öfkeliydi, korkuları daha fazlaydı, dayanışma içinde yaşamaya, bunun sonucunda da daha çok itaat etmeye bizden daha fazla yatkındılar. Diğer yandan, şiddete daha fazla eğilimleri vardı ve daha acımasızdılar. Onların durumu

çocuklarınkine çok benziyordu. Bu nedenle, onları anlamak çocukları anlamımızı, özellikle de çocukluğun nasıl korkularla dolu olduğunu kavramamızı kolaylaştıracaktır.

Geçmiş çağlarda da insanların öfke durumlarına uygun çözümler bulmak zorunda kaldıkları bilgisi tarihe bakış açımızı, geçmişe yönelik algımızı daha objektif kılacaktır. Aslında her çağı kendi gerçekliği içinde değerlendirmek gerekir, aksi takdirde geçmiş bize çok vahşi gelecektir. Geçmişin yüceltilerek anlatılması çoğu zaman ideolojik bir tutumdur, gerçekle hiçbir ilişkisi yoktur ve aynı zamanda, eski çağlarda insanların, korkularından atalarının ruhuna sığınarak kurtulmaya çalışmalarının günümüzdeki şeklidir.

Bir insanın yok edici öfkesinin çok fazla olması onun diğer insanlarla bir arada olabilmesini engeller. Nasıl ki bir bebek işbirliğine yönelik bir ilişki yapılandıramazsa ve kendisinin de katkıda bulunduğu bir var olma zemini oluşturamazsa, yok edici öfkenin bebeksi düzeyde olduğu durumlarda da bir kültür oluşamaz. Bu düzeydeki bir yok edici öfke her istediğinin hemen olmasına ihtiyaç duyacağı için istekler, ihtiyaçlar ertelenemez. Bireylerin bu tür bir ruhsal enerjiye sahip olduğu topluluklarda bebek/çocuk anne tarafından yük olarak algılanır, bebek/çocuk ölümleri çok fazla olur.

İnsanlığın gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri ise gelişmenin çocuklara yapılan ruhsal yatırımı artıracak şekilde olmasıdır. Klan sisteminde çocuklar klana ait görülüp onlara anneleri değil, iş yapamayacak kadar küçük kızlar veya yaşlanmış kadınlar bakarken, toplumsal gelişme annelerin daha fazla annelik yapmalarını sağlayacak yönde olmuştur. Bu durum, giderek insani kalitenin ve kapasitenin artmasına yol açmıştır. Anneliğin öneminin arttığı dönemlerde bilim ve teknolojideki gelişmelerin hızlandığı görülür.

Klan örgütlenmesi

İlk insan topluluklarını oluşturan atalarımız içlerindeki yok edici öfkeyi yaşadıkları toplumun dışına yansıtarak birbirlerine zarar vermeden yaşamayı becerebilmişlerdi. Böylece bulundukları toplumun dışı/klanın dışı çok tehlikeli bir hale geliyordu ama içerisi güvenli kalmış oluyordu. Dış dünyanın bu kadar tehlikeli hale gelmesi bir arada yaşamayı da bir zarurete dönüştürür ve toplum dışına atılmak, klan örgütlenmesinde yaşayan insanlar için en korkutucu durumdur. Büyük olasılıkla, sürüler halinde yaşayan hayvanların dünyasında da benzer bir durum geçerlidir.

Hayvanların benlik bilinci olmadığı için, sürü içerisinde kendilerini diğerlerinden ayırt edemeyebilirler ama sürü dışında kendilerininkinden ayrı bir dünya olduğunu hissedebilecekleri, kendi türlerine özgü donanıma sahiptirler. Onların da bir arada kalmalarını sağlayan şey sürünün dışındaki dünyaya yansıttıkları öfke olabilir. Fakat bir arada yaşayan hayvanların, insanlardan farklı olarak bir uygarlık geliştirememelerinin nedeni, esas olarak bir kendilik bilincine sahip olmamaları, dolayısıyla kendilerini diğerlerinden ayırt edememeleri, kendilerini bölünmez bir bütünlüğün parçaları olarak algılamaları olabilir. Bu durumda sürü içinde yaşayan hayvanlar, cinsiyetlerine ve güçlerine göre kendilerine anneleri tarafından öğretilen rolü itirazsız yerine getiriyor olmalı. Sözgelimi annelerinden çok erken dönemde kopmuş ve insanlar tarafından büyütülmüş kedi yavruları kediler dünyasına bir türlü kabul edilmezler. Bu kedilerin diğerleri tarafından devamlı dışlanmaları, onlarda kedilere özgü programın yeterince oluşmamasına bağlanabilir. Anne kediden erken ayrılmak hayvanın canlılığı için bir tehdit oluşturduğu kadar, gelecekte diğer kedilerle anlaşabilmesi, onlarla çiftleşebilmesi için, annenin öğreteceği “kedileşme” eksik kaldığından, hayatı bozan bir tehlikedir.

Klan, kişinin canavarlarca paramparça edilmemesinin, kötü ruhların saldırısına uğrayıp zombiye, canavara veya hiçe dönüşmemesinin, tekinsizlik duygusundan kaçınmanın tek

garantisidir çünkü klanı oluşturan insanların öfkesi klan dışına yansıtılmış ve klan güvenli bir alan haline gelmiştir. Bu kadar büyük bir işlev klana çok yüksek bir bağlılığı, itaati gerektirir ve kurallara uyulamaması halinde klan dışına atılma korkusunu üretir.

İlkel bir toplumda bir kişinin zombiye dönüştüğünü veya artık bir canavar olduğunu iddia etmesi, akılca hastalanması anlamına gelir. Bu duruma, bir Kızılderili kabilesinde görülen "wittiko psikozu" örnek gösterilebilir. Wittiko bu insanların mitolojilerinde, buzdan bir kalbi olan ve yiyecek kıtlığı çekilen dönemlerde insan yiyerek beslenen bir yaratığın adıdır. Bu kabilede, psikoza giren bir kabile üyesi kendisinin artık bir wittiko olduğuna inanmakta ve bu hezeyanın etkisiyle yamyamlığa teşebbüs etmektedir. Aslında hasedi fazla olan ve buna bağlı olarak yok edici öfkesi çok artan kişinin haset ettiklerini yiyerek onlar gibi olmak istemesi evrensel olarak bütün psikotik durumların özünü oluşturur. Açığa çıkan orijinal ruhsal enerjinin, bebeksi yok edici öfkenin mahiyeti tam da "wittiko psikozu"ndaki gibidir. Bu kültürde bu özün çok daha açık bir biçimde ortaya dökülmesi, bunu kolaylaştıracak mitolojik öğelere sahip olmasından dolayıdır.

Klan örgütlenmesinin en önemli özelliklerinden biri, "ensest yasağı" (anneler ve oğulları arasında cinsellik yasağı) içermesidir. Ensest yasağına uyulmaması, klan dışına atılmak gibi ölümden beter bir yaptırımla karşılanır. Bu yasak özelde klan şefinin otoritesinin ve hâkimiyetinin, genelde ise çocukların, büyüklerin ve kendi babalarının otoritesini kabul etmeleri anlamına gelir ve himayenin ön şartıdır. Tabular klan örgütlenmesinde öylesine önem taşır ki, tabuyu çiğneyen ilkellerin, yaşadıkları korkunun büyüklüğü yüzünden ruhen hastalanıp öldükleri bilinir.

Klanı bir arada tutan temel ihtiyaç, tek mümkün yaşama alanı olmasıdır; bu yapıyı parçalama riski taşıyan temel dinamikse, üyelerin klan şefine duydukları hasettir; haset, şefi yok etme ve onu yeme fantezilerine yol açar. İnsanoğlunun bir kültür oluşturabilmesi, yansıtılan öfkenin

yol açtığı korkunun hasede ağır basmasıyla mümkün olmuştur. Bu anlamda yansıtma, aslında "içeriyi" temizlemek anlamına gelir ve bedeli, "dışarının" kötü ve korkutucu hale gelmesidir. Böylesine korkutucu ve kötü bir dış dünya algısı ister istemez içerideki ortak var oluş koşullarının olabilecek en optimum durumda tutulmasını getirir. Haset edilen kişinin bulunduğu ortama olumlu katkısının olması hasedin kontrolünü kolaylaştır. Fakat haset edilen kişi kin duygusu oluşturuyorsa, haset daha tehlikeli hale gelir. İlkel bir toplum için geçerli olan bu dinamikler, günümüzde normal bir ailede doğan bir erkek çocuğun 3 yaşlarındaki durumunu ifade eder. Bu sebeplerle, ensest yasağı kültür oluşturmanın ön koşuludur ve klanı sürüden ayıran farktır.

3 yaşındaki bir çocuk da öfkesini yansıtır, onun için de dünya tekinsizdir. Canavarlardan, öcülerden, cadılardan korkar. Geceleri korkarak anne babasının yanına gelir. Ev, anne babanın yanı tek mümkün yaşam alanıdır. Tıpkı klan üyesinin durumunda olduğu gibi, erkek çocuğun da babasına hasedi vardır; bir yandan ondan kurtulmak istemektedir, bir yandan da çok fazla ihtiyaç duyar. Bu durumda erkek çocuk annesine olan dürtülerinden vazgeçerek onu babasına bırakmak zorunda kalır. Sonuçta, çocuk ancak dürtüsel yatırımını annesinden çekebildiğinde dış dünyaya yönelir, okula sorunsuz gidebilir, arkadaş edinebilir, normal, sağlıklı bir insan olma yoluna girer, insanlık kültürünün iyi işleyen bir parçası haline gelir ve arkadaşlarından oluşan bir dünya kurması mümkün olur. Evde babanın olmaması ya da otorite kuramaması, çocuk için koruyucu bir işlev üstlenememesi, annenin eşinden çok çocuğa düşkün olması gibi nedenler bu normal büyüme ortamını bozarak çocukta, başta dış dünyaya yönelememek olmak üzere çeşitli sorunlara yol açar. Bunun anlamı, çocuğun insanlık kültürünün temel dizgelerini içselleştirememekte olmasıdır.

Dünyanın tehlikelerle dolu bir yer olduğu algısı tarih içinde yüksek bir bağlılık içeren, dayanışmacı, ancak katı kuralları olan sistemler kurularak dengelenmeye çalışılmıştır. Kabile

ve aşiret sistemleri, daha modern çağlarda büyük aile sistemleri ve cemaatler bu niteliktedir. Kişi, kendisini ait olduğu kabilede güven içinde hisseder çünkü oradaki kurallar, uyulduğunda sistem içinden kimsenin kendisine zarar vermemesini sağlamaktadır. Bu durumda bütün sorun kabile veya büyük aile dışındaki dünyayla ilgilidir ve orasıyla da zaten bütün aile, hep birlikte baş etmeye çalışılmaktadır. Ayrıca böyle bir sistem içinde kişi hem bazı haklar kazanır hem de sorumluluklar üstlenir; sisteme verdikleriyle aldıkları bir denge oluşturur; sistem, karşılıklılık üzerine oturur. Bu karşılıklılık kişiye, varlığını doğru bir çizgide tutma imkânı sağlar.

İnsanların dış dünyaya ilişkin korkularından dolayı birbirlerine çok bağlı oldukları sistemler aynı zamanda üyelerinden tam bir itaat bekler; neredeyse bireysellik yok sayılır, kişi her emre uymak zorundadır. Kiminle evlenmesi isteniyorsa onunla evlenecek, kimi öldürmesi isteniyorsa gidip onu öldürecektir. Çiftler öncelikle büyükleri memnun etmekle, onların emirlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Birbirleriyle ilgili sorumlulukları daha arka plandadır.

Bir toplumun dayanışma ihtiyacı beraber yaşamanın incelikli örf ve âdetlerini yaratmaya yol açsa da, temel mesele aslında korkuyla ilgilidir. Elbette bunların bir kısmı gerçekçi korkulardır. Açlığın, kıtlığın, salgın hastalıkların insanları kırıp geçirdiği çağlarda dayanışma ihtiyacı da artmıştır. Günümüzde sağlıkta, asayişte, sosyal güvenlik sistemindeki gelişmeler bu korkuları ve bununla beraber toplumsal dayanışmayı azaltmıştır.

Tanrı krallar dönemi

İlkel toplumlardaki klan örgütlenmesi tarımsal üretime geçilmesiyle ortadan kalkmıştır. Üretimin depolanabilir ve satılabilir hale gelmesi bir artıdeğer, yani servet oluşturulmasına yol açmış, bu durum servetin artırılmasını, korunmasını ve dağıtılmasını, yani devlet örgütlenmesini gündeme getirmiş, ortaya krallar çıkmıştır. Devlet örgütlenmesi kapsamında toplumsal iş bölümü artmış, rahip ve memur sınıfları oluşmuş, ordular kurulmuştur. Servet ya sıradan insanların emeğinin büyük kısmının gasp edilmesi ve onlara hayatta kalabilmelerini sağlayacak kadarının bırakılmasıyla ya da çevre ülkelerin fethedilmesiyle artırılmaya çalışılmıştır. Böylece, gücün ve iktidarın sadece hayatta kalmak için değil servet sahibi olmak için de kullanıldığı sınıflı toplumlar tarihi başlamıştır.

İlk sınıflı toplumlarda en alt kesimle en üst kesim arasındaki yüksek hiyerarşi farkı çok belirgindir. Toplumun en üstündeki kral, Tanrı yerine konmuştur; en altta ise hiçbir hakkı olmayan kul vardır. Bir toplumun öfke düzeyi ne kadar yüksekse, hiyerarşik ayrım da o kadar belirgin olur. Üsttekiler her zaman haklıdır ve onlardan hesap sorulamaz, alttakilerin kaderi ise güçlülerin elindedir. Bunun en uç örneğini Azteklerin "Tanrı krallarında" görüyoruz. Bu sistemde herkes kralın Tanrı olduğuna, onun her istediğinin olacağına ve ölümsüz olduğuna inanıyordu. Bu duruma toplumsal bir delilik demek yanlış olmaz. Ben bu durumu, öfke düzeyi çok yüksek olmasına rağmen birbirini amaçsız bir biçimde yok etmeden bir arada yaşayabilen insanların oluşturduğu bir toplumsal yapının en uç örneği olarak görüyorum. Öfke düzeyinin biraz daha yüksek olması toplum içerisinde uygulanan açık bir yamyamlığa yol açacaktır ve bir arada yaşama imkânı kalmayacaktır.

Yok edici öfkesi çok fazla olmasına rağmen insanlık kültürünün nasıl örgütlenmiş olabileceğine dair bir spekülasyon yapmaya kalkarsam, söyleyeceklerim, Mel Gibson'ın "Apocalypto" (2006) filminde anlattıklarına yakın olacaktır. Bu filmde Aztek uygarlığının son dönemleri anlatılmaktadır. Toplumdaki herkes kralın kulu statüsündedir; rahipler ve asiller

ayrıcalıklı kullardır. Toplumun üyeleri krala, rahiplere ve asillere karşı tam bir itaat göstermekte, en ufak bir sapma derhal yok edilmelerine yol açmaktadır. Dini bir ritüel kapsamında devamlı insan kurban edilmektedir. Her taraf kan içindedir. Azteklerde kurban edilen insanların etinin yendiği bilinmektedir.

Kral, toplumu tarafından Tanrı olarak görülmektedir ve kralın kendisi de Tanrı olduğuna, ona bir şey olmayacağına, her istediğinin yapılacağına, her istediğinin olacağına inanmaktadır. Kral, aslında topluluk üyelerinin en bebeksi fantezilerinin cisimleşmiş biçimidir ve bu yüzden varlığını sürdürmesi ve ona tapınmak herkesin ihtiyacıdır. Onun yok edilmesi, topluluğun bütün üyelerinin içlerindeki bebekle ilişkisinin kesilmesine ve yaşama motivasyonlarının kaybolmasına yol açacaktır. Toplumun en bebeksi tarafını temsil ettiği için aslında topluluğun en hasta kişisi olan kral, bebeksi fantezi içeriğinin temsilcisi olarak kutsallık duygusunun da somut, gözle görünür taşıyıcısıdır.

Aztek uygarlığı devlet olarak örgütlenmiş ve sınıflı hale gelmiş bir toplumdu. Toplumda köle statüsünde işçiler, sanatkârlar, rahipler ve kraliyet ailesi mensupları vardı; aslında bir "Tanrı kral" devletiydi. Kraliyet ailesi mensupları yarı Tanrı muamelesi görüyorlardı. Bu tip devletler bütün dünyada ilk çağlar boyunca hüküm sürdürmüştür; bildiğimiz kadarıyla en uzun ömürlüsü Mısır uygarlığı olmuştur.

Mısır firavunlarının yetkileri sonsuzdu, emirleri, "Tanrı" emri yerine konuyordu ama bir yandan da sistem içerisinde, mumyalama sanatıyla, Osiris'in öteki dünyadan dönüş ritüelleriyle ilgili aşırı bir meşguliyet vardı. Bundan da, kralın ölümlü olduğunun bir türlü kabul edilemediğini anlıyoruz. Mısır uygarlığının ve dininin en büyük meşguliyetinin ölümle ilgili olması ve devamlı bir ölümsüzlük arayışı, kaybedilmiş omnipotansla ilişkilendirilebilir. Ölümle ilgili bu meşguliyet, ölümlü olmanın kabulü çabasını da ortaya koymaktadır ama sonuçta ölüm bir türlü kabul edilememektedir. Buradaki öfke, Azteklerin öfkesinden daha

azdır. Zaten Mısır uygarlığında firavunlar Tanrı yerine konuyordu ama bir de asıl Tanrılar vardı. Firavun Akhenaton zamanında tek Tanrılı bir din bile oluşturulmuş, ama bu din kralın ölümüyle unutulmuştur.

Mısır uygarlığında Tanrı sayılan firavunlarla çoktanrılı bir dini sistem iç içe varlığını sürdürüyordu. Bu anlamda, firavunların insan olmaya razı olup ölümsüzlüğü Tanrılara bırakmaya çabaladıklarını söyleyebiliriz. Akenaton gibi bazı firavunlar kendilerini Tanrı'nın kulu olarak tanımlamışlardır. Bir gelişkinlik ifadesi olan bu tutum toplumsal sistemin yumuşamasını olanaklı kılmıştır. Bu durumda krallar da birer insan olarak meşruiyetlerini Tanrılardan alırlar.

Bütün Tanrı kral devletlerinde savaşların her zaman katliamlarla sürdüğünü, sıradan insanın hiçbir hükmünün olmadığını, umacağı en iyi durumun aç kalmamak olduğunu, kaba gücün neredeyse sınırsız kullanıldığını söyleyebiliriz. Tanrı krallıklar, insanların öfke düzeyinin yüksek olduğu bir aşamanın toplumsal örgütlenme biçimidir ve yönetim de çok serttir. Yüksek öfke düzeyi nedeniyle, üretmek yerine başkalarının ürettiklerine el koymayı ve gaspı öne çıkarır; herkesin hayatı ve malı her an tehlikededir. Bu dönemlerin insanları korkularını azaltılmanın yolunu tam bir itaatte ve dini uygulamaları toplumsal hayatın merkezine koymakta bulmuştur.

Klan örgütlenmesi tarihsel olarak "Tanrı krallar" döneminden önce oluşmuş olmasına rağmen, yukarıda anlattığım Aztek örneğine göre daha az totaliterdir. Acaba bunun, yok edici öfkenin herhangi bir nedenle artmasıyla ilişkisi olabilir mi, diye düşünülebilir. Bana kalırsa klan şefinin, diğer klan üyeleri gibi, günlük hayatında birçok tehlikeye maruz kalması bir omnipotan nesneye ihtiyaç duymasına yol açar ve şef de herkes gibi koruyucu bir Tanrı'ya sığınır; bütün klan koruyucu bir Tanrı'nın kulları, çocuklarıdır. Bu durum totaliterliğin oluşmasını engeller. Halbuki Tanrı krallar sarayda son derece yapay bir ortamda, her

istedikleri yapılarak, herhangi bir zorluğa katlanmak zorunda kalmadan yaşarlar. Bu ortamın bebekleştirici ve kişilik gelişimini, ruhsal gelişmeyi durduracak bir etkisi vardır. Bu krallar omnipotanslarını aktaramazlar, dolayısıyla kendi omnipotanslarına inanmayı sürdürürler. Bir sonraki bölümde anlatacağım gibi, omnipotansın aktarılamaması kişiliğin bir üst düzeye dönüşümünü engeller. Bu durumda, böyle bir toplumsal örgütlenmenin yönetici sınıfının aşırı öfkeli ve bebeksi bir hale gelmesi ve neredeyse hastalanması beklenir. Ancak bu toplumsal örgütlenme bütün zenginliğin bir elde toplanmasına yol açtığı için, aynı zamanda yazının, matematiğin, mühendisliğin, güzel sanatların, felsefenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Köleci toplumlar

İlk çağlarda üretmek üzerine kurulu toplum yapısını eski Yunan ve Roma devletlerinde görüyoruz. Bu toplumlar var oluşlarını köleci üretim ilişkileri üzerine kurmayı başarmış ve kaba gücü hukukla sınırlamışlardır. Bu toplumlarda mülk ve köle sahibi olan vatandaşlar arasında ayrı, kölelerle sahipleri arasında ayrı, köleler arasında ayrı bir hukuk vardır. Eski Yunan sitelerinde olduğu gibi, kendi aralarında gelişkin bir demokrasi kurabilen toplumlar olmuştur. Bu toplumlar üretimi artıracak su kanalları ve teknikler geliştirerek, malların nakliyesini sağlayacak yol güvenliklerini oluşturarak hem üretime hem de ticarete uygun bir ortam yaratmışlardır. Bu konuda çok başarılı olan Roma neredeyse iki bin yıl dünyanın en önemli gücü olmuştur. Eski Yunan uygarlığı ve Roma daha çok üretim üzerine oturan ekonomik sistemleriyle felsefede, sanatlarda, bilim ve matematikte sıçrama gerçekleştirmiş, bu da köleciliğin yumuşamasına yol açmıştır.

Eski Roma'da tanım olarak, köle ne yaparsa yapsın, doğası gereği aşağı konumdadır; her an satılabilecek bir insandır. Onu keyfince cezalandırma hakkına sahip olan efendisi eğer en

büyük işkenceyi hak ettiğine karar verirse, zavallıyı yakmak için gereken zift ve kükürdü sağlamak koşuluyla belde celladının hizmetini kiralayabilecektir. Buna rağmen köle bir eşya değildi, insan olarak görülüyordu. Toplumun öfke düzeyi düştükçe kölelerine iyi davranan efendiler övülür hale geldi; kölelerin kendi dini inançlarını sürdürmelerine izin verildi; iyi hizmet etmiş kölelerin özgürleştirilmesi benimsendi ve giderek, köleleri azat etmek saygın bir davranış olarak görülmeye başlandı.

Bütün bunlar hukuk sistemine de yansıdı. Roma imparatoru Antonius zamanında kabul edilen bir kanuna göre, her kim kendi kölesini öldürürse, eğer bu fiilin akla uygun bir gerekçesi olduğunu yargıcın kabul edebileceği şekilde kanıtlayamazsa, ölüm ya da sürgün cezasına çarptırılabilecekti. MS 200 yıllarında kölelere evlenme hakkı tanındı. Köle, görevi her zaman efendisine bağlılık hissetmekle sınırlı olan bir insan değildi artık; ahlak bilincine sahip bir insan haline gelmekte, efendisine görev ahlakıyla itaat etmekteydi. Böylece köle, karısına karşı da birtakım görevlerle donatılmıştı çünkü artık evlenebilmekteydi. Doğan çocuklar efendinin köleleri sayılıyordu ama bu çocuklara karşı da görevleri vardı. Bununla beraber, efendilerin bir aile kurmuş olan köleleri ayırmamak, kocayı karısı veya çocukları olmadan satamamak gibi hukuki ve insani eğilimleri oluşmaya başlamıştı. Böylece Roma'da kölelik kurumu, hâkim ahlakın değişmesiyle beraber içsel bir dönüşüme uğradı. Sonunda Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini olmasıyla iyice etkisizleşti. Bu dönüşümün arkasındaki temel kuvvetin, yok edici öfkenin çağlar içerisinde azalması olduğunu düşünüyorum. Bugünkü Batı uygarlığı tamamen eski Yunan ve Roma uygarlıklarının, bu iki köleci toplumun mirasçısıdır.

Yönetim biçimleri

Toplumların yönetilme biçimlerini kabaca totaliter, otoriter ve demokratik olarak sınıflandırabiliriz. Totaliter yönetimlerin en uç örneği, "Tanrı krallar"ın yönettiği toplumlardır. Genel olarak toplumlarının duygu dünyasına hükmetmeye çalışırlar; insanların kimi seveceğine, kimden nefret edeceğine yöneticiler karar verir. Yöneticilerin isteği dışındaki bir seçim ağır biçimde cezalandırılır. Yöneticinin emrinin Tanrı emri olarak telakki edilmesi beklenir.

Geçen yüzyıldaki Stalin dönemi Sovyetler Birliği, Hitler Almanya'sı birer totaliter yönetim örneğidir. Bu rejimlerde Stalin ve Hitler neredeyse Tanrılaştırılmıştı; milyonlarca insan sırf yöneticilerin bazı normlarına uygun olmadıkları için yok edilmiştir. Bu iki rejimin oluşma koşullarına baktığımızda, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında içe sindirilmesi mümkün olmayan bir teslim anlaşmasını kabul etmek zorunda kalmanın yoğun öfkesini taşıdığını görürüz. Sovyetler Birliği ise bir iç savaştan çıkmıştı ve savaşı kazanan güçlerin iktidarlarını sürdürmesi son derece zordu çünkü bütün dünyanın egemenlerini karşılarına almışlardı. Kendilerini o kadar tehdit altında hissediyorlardı ki, ideolojik olarak can düşmanları olan Nazilerle saldırmazlık anlaşması yaptılar. Bu iki toplum da kendisini yok olma tehdidi altında hissediyordu. Bu koşulların bu iki toplumda yüksek bir öfkenin uyanmasına sebep olduğunu ve totaliter yönetimlere yol açtığını düşünüyorum.

Otoriter toplumlarda ise, toplumu yönetenlerle yönetilenler arasında kategorik bir fark vardır. Her iki kesim de kanun karşısında, tam tersi söylense de, eşit değildir. Bu durum yönetenlerin hesap verebilirliğini ortadan kaldırır. Yönetenler, yönetilenlerin nasıl düşünmesi gerektiğini belirlemeye, kontrol altında tutmaya çalışır. Birçok düşünce onların gözünde "vatan hainliği", "bölücülük", "şeriatçılık", hatta "post-modernlik" gibi gerekçelerle tehlikelidir. Aslında toplum farklılıkları kabul etmeyi beceremektedir ve kaba gücün ağırlığı azaltılamamıştır. Zaten böyle bir toplumda erkeklerin kadınlar üzerinde, kadınların

çocuklar üzerinde, kamyonların otomobiller üzerinde, sürücülerin yayalar üzerinde baskısı vardır. Böyle bir toplum yapısına ve öfke düzeyine uygun yönetim de otoriterizmdir.

Bütün otoriter sistemler varlıklarını korkuya borçludur. İnsanların korkularını kullanarak, onları koruduklarını iddia ederek kendi meşruiyetlerini oluşturur, otoritelerini korkutarak sürdürürler. Otoriter sistemlerin yöneticileri de aslında çok fazla korkmaktadır; korku dolu bir toplumu ikna etmeleri bu nedenle çok kolaydır. Herhangi bir karşı çıkış yöneticilerde büyük bir korku yarattığı için, hemen onu düşman ve hain ilan ederler ve çok sert bir tepki verirler. Bu yüzden, Hitler ve Stalin örneğinde olduğu gibi, korkuları tarafından yönetilmekten kurtulamayan toplumlarda en paranoid ve en sadist kişilerin yönetime geçme tehlikesi vardır. Bir toplumun en problemli insanlarını kendisine yönetici yapması, o toplumların hayatında birkaç kuşağı etkisi altına alan büyük bir kalite kaybına ve yıllar süren travmalara yol açar. Böyle durumlarda akıl hastalıklarında, alkolizmde, uyuşturucu bağımlılıklarında, boşanmalarda, suç oranında artma, çalışamama, serserileşme gözlenir.

Tarihsel olarak Doğu toplumlarıyla Batı toplumları arasında temel bir fark gözlenir. Doğu toplumlarında her zaman güç sahibi haklı olmuştur. Batı toplumlarında ise, Roma krallığından beri gücün hukukla sınırlandırıldığını görürüz. Bu temel ayrımın toplumların ekonomik faaliyetlerindeki farklılıktan kaynaklandığını düşünüyorum. Batı toplumlarının ekonomisi Roma'dan beri üretim ve ticaret üzerine otururken, Doğu toplumlarında esas gelir kaynağı askeri faaliyet sonucu elde edilen ganimet ve haraca bağlanan ülkelerden alınan paralar olmuştur. Doğu toplumlarında gücü elinde tutanların güçsüzlerin mallarını ve haklarını gasp etmesinin engellenememesi, üretim faaliyetinin de oluşabileceği bir ortamı imkânsız hale getirmiştir. Ekonomik faaliyet, savaşlardan elde edilen ganimet ve haraca bağlanan bölgelerden alınan vergiler üzerine oturmak zorunda kalmıştır.

Bir ülkenin ekonomisi üretim üzerine oturduğunda, toplumsal sistem üretimi kesintisiz olarak sürdürecek bir biçimde yapılanır ve buna uygun bir insan tipinin oluşmasını sağlar. Üretim ve ticaret esas ekonomik faaliyet olduğunda hırsızlığın, dolandırıcılığın, yalancılığın, tembelliğin, dilenciliğin hukuken ve ahlaken cezalandırılması ve toplumdan arındırılması beklenir. Ayrıca üretim yapabilecek insanın çalışkan, taahhütlerini yerine getirebilen, işbirliği yapan gerçekçi bir yapıda olması gerekir. İş büyüdükçe buna iyi organize olabilmek, insanları idare edebilmek, güven ve saygı uyandırmak gibi özellikleri de eklenecektir. Bu vasıflara sahip insanların oluşturduğu toplumların sağlam bir hukuk sistemi yaratmaları ve zayıfların güçlüler karşısında korunmasını sağlamaları beklenir. Nitekim böyle olmuştur ve ekonomik varlıklarını üretim üzerine oturtan Batı toplumları sosyal hukuk devleti dediğimiz devletler tarafından yönetilir hale gelmiş, demokratik bir nitelik kazanmıştır.

Bugünkü Türkiye toplumuna baktığımızda otoriter özelliklerin bırakılamadığını görüyoruz. Otorite el değiştiriyor ve zihniyet de kılık değiştirerek sürüyor. Nitekim günlük hayatımızın her alanında, aile içerisinde, trafikte, işte, okulda otoriter eğilimlerin sürdüğünü, gücü olanların güçsüzleri ezdiğini görüyoruz. Bu tutumlar toplumdaki öfke düzeyinin yüksek, sevgi düzeyinin düşük olduğunu gösterir.

Bizimki gibi yüzyıllardır otoriter yönetimler altında ezilen toplumların insan malzemesi bu durumdan olumsuz etkilenir. İnsanlar korkaklaşır, sinsileşir; içleri başka, dışları başka hale gelir. Bu deformasyonu engelleyecek veya dengeleyecek karşıt sistemlerin yaratılması, insan malzemesinin tamamen zarar görmesini engelleyecektir. Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edildiği dönemlerde tekkelerin, tasavvuf inancının böyle bir işlev gördüğü bilinir. Yunus Emre, Hacı Bektaş bu dönemlerin ürünüdür.

Öfkenin fazlalığı sonucu dünya tehlikeli bir yer haline geldikçe korku artar, bu da dayanışma ihtiyacını getirir. İnsan kendi memleketinde yaşıyorsa, mensup olduğu aile, sülale onun kimliğinin bir parçasıdır, onların arasında yaşar; kendi memleketinin dışındaysa, örneğin askerdeyse hemşerilerinin arasındadır. İnsanların günlük hayatları dayanışma sistemleri içinde geçer. Bu sistemin bizi koruyan, büyük zorlanmalarda yanımızda olabilen, bizi yalnız bırakmayan, içine kabul eden, bize bir işlev, bir yer veren özelliklerinin olması gerekir; o zaman bu sistemin doğrularını benimseyiveririz. Bunu da bütün samimiyetimizle, arka plandaki korkularımızın ve çıkarlarımızın farkında olmadan yapabiliriz. Bu durum, cemaatçilik denen örgütlenme biçimine yol açar. Otoriter toplumlar, cemaatler için uygun bir ortamdır. Cemaat, kişinin ailesi olmuştur, liderleri de babası. Cemaati oluşturan insanların öfkesi ne kadar büyükse, o ölçüde itaat beklenir ve küçük bir sapma ihanet olarak nitelendirilir. Öfkenin ve korkuların az olması ise bağın zayıf olmasına yol açar. Yüksek bir dayanışmanın bedeli her zaman bireyliğinden vazgeçmek olmuştur.

İnsanların bugün veya dün içinde yaşadıkları sistemi bir bütün olarak görebilmemiz, onun hangi gereksinimlerle oluştuğunu ve nasıl bir işlevi yerine getirdiğini anlayabilmemiz gerekir. Yaşam koşullarının çok ağır olduğu, insanların ancak dayanışarak hayatta kalabildikleri durumlarda yüksek bir dayanışmacı ruh oluşur; savaş sırasında bazı askeri birliklerde de bu görülür. Fakat her sistemin bir ön yüzü ve bir de arka yüzü vardır. Ön yüzde ne kadar fedakârlık varsa, arka yüzde de o kadar feragat beklentisi bulunur. Bir sistemi sadece bir yüzüne bakarak değerlendirmek ya gereksiz bir yüceltmeye ya da yersiz bir yargılamaya yol açar. Her iki yüzü de görerek değerlendirme yapmadığımızda çoğu zaman taraflı, yargılayıcı veya yüceltici, ötekileştirici veya kutsallaştırıcı bir tutuma kayarız. Bugün de içinde büyüdüğü ailesiyle veya akrabalarıyla büyük sorunlar yaşamasına rağmen bir türlü onlardan kopamayan insanlar benzer bir dayanışma ihtiyacı ile davranmaktadır; ya dış dünya karşısında duydukları

korkuları ağır bastığı için ya da kendi başlarına hayatın altından kalkabileceklerine güvenemedikleri için birçok acıya ve sıkıntıya katlanırlar. Anlaşılacağı gibi, yok edici öfkeden ve bunun yansıtılmasından doğan korkulardan kurtulmadan özgür, kendi doğrularına göre yaşayan bir erişkin olunamaz.

II

HAYATTA KALMA DÜRTÜSÜ

Var oluşunu güvence altına alma ihtiyacı

"Kendini kötü hissetmekten kaçınma" üzerine kurulmuş kişilik örgütlenmesi, çocukta onu dış gerçekliğe yönelten uygun bir gelişme ortamı ve bu yönelimin sürmesini sağlayacak anne desteği varsa, bir üst kişilik örgütlenmesine dönüşür. Bu daha üst düzeyin kişilik örgütlenmesinin hâkim duygusunu, "**tehlikeler karşısında duyulan korku**" ve bunun harekete geçirdiği "hayatta kalma dürtüsü" oluşturur.

Hayatta kalma dürtüsü, tüm canlıların ruhsal enerjisinin dolaysız tezahürüdür; canlı kalmasını sağlayacak enerjisi olmayan varlık ölür. Ruhsal enerjinin olduğu her yerde hayatta kalma, kendini sürdürme ihtiyacı da olacaktır. Yeni doğan bebekte bu dürtünün her şeyi içine alma, kendine katma isteği olarak başlangıçta yeme, emme arzusu ve eliyle dokunduğu her şeye sarılma ve bırakmama -avuç içinin dokunma refleksi- şeklinde gözlemlendiğini ifade etmiştim. Anlaşılıyor ki, doğumla birlikte açığa çıkan orijinal ruhsal enerji hayatta kalmaya hizmet edecek niteliktedir. Hayatta kalma dürtüsünün başlangıçta bilinci yoktur. Bu bilincin ve hayatta kalma arzusunun ruhsal/duygusal tezahürü olan korku duygusunun oluşabilmesi için tehlikelerin algılanmış ve hayatta kalmanın bir çaba gerektirdiğinin anlaşılmış olması koşulu vardır. Oysa hatırlanacağı gibi, bebeğin korkusu doğum travması sırasında oluşan, hiç olma deneyimine bağlı "yok olma" korkusudur.

Bebek, beslenemediği zaman öleceğini bilmez, gıdasız kalmakla ilgili bir korkusu da yoktur. Besinsiz kalmanın bebek üzerindeki ruhsal sonucu, orijinal ruhsal enerjinin beslenme sırasında kullanılamayarak birikmesidir; biyolojik sonuç ise, açlık hissinin yarattığı gerginliktir. Açlık durumunda bu iki sebep devreye girer ve bebeğin orijinal ruhsal enerjisinin ruhsal alana çıkması sonucu bebek giderek artan biçimde kendini kötü hissetmeye başlar. Bebeğin öfke, korku, gerginlik, sıkıntı karışımı duygularını artıran bu iki sebep aslında bir refleks gibi çalışarak bebeğin huzursuzlanıp ağlamasına yol açar ve çevresi tarafından beslenmesini sağlar. Aç kalmanın hayatta kalma ile ilgili bir sorun yaratacağı bilinci, aç kalma korkusu, çocukluğun daha ileri döneminde oluşur. Elbette büyük açlık tehlikesi yaşanan toplumlarda ya da sık sık aç kalmış bir çocuğun durumunda, çocuk açlığın yarattığı gerginlik ve cansızlığı tanıdığı için aç kalma korkusu duyabilir ama bebek, açlık içindeki yok edici öfkeyi ortaya çıkardığı ve kendisini kötü hissettirmeye başladığı için yeme veya emme isteği gösterir. Yediğinde içindeki gerginliğin, öfkenin ortadan kalktığını deneyimleriyle öğrenmiştir.

Hayatta kalma dürtüsünün tamamen ruhsal enerjinin bir tezahürü olmaktan çıkıp bilinçli hale gelmesi ise çocuğun dış dünyanın tehlikelerini fark etmeye başlamasıyla mümkün olur. Böylece yeni bir korku türü oluşur ve bu korku, tehlikelerden korunma, uzak durma ihtiyacına yol açar. Buna, "**tehlikeler karşısında duyulan korku**" diyebiliriz. Bebeğin yok olma korkusu ise, özünde bütün ruhsal dengenin altüst olması ve ruhsal alanın öfke, gerginlik ve sıkıntıyla dolması anlamına geldiği için dış dünya ile ilgili değildir.

Nitelikleri itibariyle "yok olma korkusu" ile "tehlikeler karşısında duyulan korkuyu" birbirinden ayırmak gerekir. Bebek 9. aya gelene kadar dışındaki dünyayı kendi uzantısı gibi algıladığı ve her istediğinin olacağına, istediği her şeyin olabileceğine inandığı için, dış dünya ve tehlikeleri konusunda henüz bir algısı yoktur. Onun temel sorunsalı orijinal ruhsal enerjisiyle ve bu enerjinin ruhsal alanı işgal etmesi sonucu düştüğü "yok oluş" haliyle ilgilidir. Gerçekten de, öfkesi çok artan bebeğin o zamana kadar oluşmuş kendiliğinin parçalanmaya başlamasıyla yok olma korkusu ve parçalanma duygusu oluşur. Giderek bütünlüklü bir benlik algısı kalmaz.

Doğum travması sırasında oluşan orijinal yok olma korkusu, yok oluşun duygusudur; her insanın arka planında vardır ve benlik oluşumu sağlam bir biçimde tamamlanmamış insanlarda daha fazla hissedilir. Kişiyi depremden, uçağa binmekten, altından kalkamayacağı kötü şeylerin olmasından devamlı korkan bir insan haline getirir. Yetişkinlik hayatında bu korku ruhsal alanın dışında tutulmaya çalışılır, ancak travma oluşturacak kadar büyük bir anksiyete yaşayan insanlarda ortaya çıkar ve bütün hayatı durdurur. Uzun sürmesi halinde ruhsal sistem tarafından taşınamayacak olan bu korku, bir refleks gibi birçok savunmayı harekete geçirir ve giderilmeye çalışılır.

Hayatta kalma dürtüsünün ifadesi olan, tehlikeler karşısında duyulan korku ise bebeksi yok olma korkusunun yanında çok önemsiz kalır, ancak çocuk yaşamını tehdit eden tehlikeleri

fark ettiğinde duygu olarak ortaya çıkacak ve ruhsal alanın bir parçası haline gelecektir. Tehlikeler karşısında duyulan korkunun hâkimiyeti hem kişinin temkinli biri olmasını hem de tehlikelerden kaçınabilmek için öğrenmeye, kendisini geliştirmeye açık olmasını sağlar. Bu yapılanmanın en önemli karakteristiği, çocuğun, hayatın çok tehlikeli olduğunu kabul etmiş olmasıdır. Bu yeni ve daha gelişkin kişilik örgütlenmesinde tehlikelerden korunmanın yolu "bana bir şey olmaz" fantezisine inanmak değil, yeterli ve temkinli olmaktır; böylece çocuğun fantezi içeriği belirgin olarak gerçeğe yakın hale gelir, gerçeklikle ilişkisi çok daha sağlamlaşır.

Ancak, korku duygusunun bu kadar merkezde olduğu bir kişilik organizasyonunu ele alabilmek için önce bu duygunun büyüme süreci boyunca nasıl oluştuğuna, ruhsal yapılanmayı nasıl dönüştürdüğüne bakalım.

Dönüşümün temel dinamiği olarak korku

Kapılara takılan kilitler, kaleler, ordular, silahlar, tüm bunlar dünyayı kendimiz ve sorumluluğunu üstlendiğimiz, yatırım yaptığımız insanlar için daha az tehlikeli bir hale getirmek üzere bulduğumuz yollardır. Kendini güven içinde hissetme ihtiyacı çok temel, yaşamsal bir ihtiyaçtır. Ortam buna uygun değilse, tehlike varsa, ortaya korku çıkar. Korkunun uzaması, azaltılacak veya ortadan kaldırılacak bir yolun bulunamaması, "kendini kötü hissetme" duygusunun oluşmasına yol açar ve kişi giderek işlev göremez hale gelir. Bu durum kişinin "kendini kötü hissetmekten kaçınma" düzeyine inmesine, bir başka ifadeyle ruhsal regresyona yol açar. Uzayan gerginlik tekrar fantezi dünyasına kayarak azaltılmak zorunda kalınır; kişi, "yok canım, bana bir şey olmaz, olacak olsa şimdiye kadar olurdu," demeye başlar.

“Hayatta kalma dürtüsü” tarafından yönetilen kişilik yapılanması tehlikelerin kabulü üzerine oturduğu için, bu insanlarda korku duygusu büyük bir yer tutar; bu kişilik organizasyonunu “korkudan kaçınmaya çalışmak” olarak da nitelendirebiliriz. Korku, daha çok tehlikeler karşısında duyulan türdendir ve kaçınma davranışı olarak kendini geliştirmek, yeterliliğini artırmak, bütün kötü ihtimallere hazır olmak, her şeyi denetim altında tutmaya çalışmak, para biriktirmek ve harcamamak, bütün kurallara harfiyen uyarak tehlikelerden kaçınmak gibi yollar bulunur. Bu yolların bir kısmı kişinin donanımının hayat gerçeğine uygun hale gelmesini ve ruhen gelişmenin sürmesi sağlarken, bir kısmı da obsesif (takıntılı) kişilik yapısının oluşmasına yol açar.

Dış dünya kavramının oluşabilmesi için bebeğin kendisini ve kendisi dışındaki dünyayı ayırt edebilmesi, yani içerisiyle dışarısı arasındaki sınırların oluşmuş olması gerekir. Hatırlanacağı gibi bu sınırlar 9. ayda, bebek, annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduğunu anladığında oluşuyordu. Bu durumda bebek iç, annesi dış haline gelir. Bu idrak sonucunda bebekte sadece dış dünya ile kendisi arasındaki sınırlar oluşmaz, bebeğin iç dünyasında anne imgeleri ile kendilik imgeleri de birbirinden ayrılır ve ruhsal yapılanma yeni gelişkinlik düzeyine uygun hale gelir.

Bebeğin annesinin ayrı bir varlık olduğunu anlaması, onunla kendisi arasındaki farklılıkları hemen algılamasını sağlamaz. Annesinin nasıl birisi olduğu konusunda bebeğin bir kavrayışı yoktur ve ister istemez onu kendisinden yola çıkarak anlamaya çalışır. Hatırlanacağı gibi bebek bu durumda önce annesinden korkmaya başlıyor ve onun da kendisini yemek istediğini zannediyordu çünkü hasedinden dolayı kendisi böyle bir durum içindeydi ve annesinin kendisinin olamayacağı kadar öfkesiz ve sevgi dolu olduğunu ancak büyüdükçe ayırt edebilecekti. Bu sürece, “ayrıştırma” (*diferansiasyon*) denir.

Bebeğin, annesiyle kendisinin ayrı varlıklar olduklarını kabul etmesi hızlı bir değişimi başlatır. Her şeyden önce bebeğin anneye hasedi, yani yok edici öfkesi çok artar ve iç ve dış tasavvurları oluştuğu için de, kendisindeki "kötü"yü -yok edici öfkeyi- dış dünyaya ve annesine yansıtır. Bebek bu öfke içeriğine uygun imgeler yaratır; 9 aylık bebeğin korkusu çok fazladır. Bu kadar büyük bir öfkenin yansıtılması dünyayı yaşanamayacak korkunçlukta bir yer haline getirir (bir önceki bölümde, şizofreni vakasında anlatılan hastanın durumunda olduğu gibi).

Daha azalmış bir öfke durumunda ise yansıtma, tekinsizlik duygusuna yol açar. Bunun en ilkel hali doğaüstü varlıklardan, daha gelişmiş hali ise iyi tanımlanmış iç ve dış düşmanlardan duyulan korkudur. Tekinsizlik duygusu bebeğin/çocuğun yalnız kalamamasına yol açar. Yansıtma mekanizması bu kadar korkunç ve tehlikeli bir dış dünya tasavvuru oluşturmasına rağmen, bebek, öfkesinin kendiliğine yönelmesinden bu savunma sayesinde kurtulur; böylece hiç olma, yok olma korkusu azalır, **kendiliğin bütünleşmesi** hızlanır. Zaten bebek kendisini annesinden ayırdığı için, kendilik oluşturma ihtiyacı da artmıştır.

Yansıtılmış korkunun izleri bütün erken çocukluk ve çocukluk çağı boyunca görülür. Çocuk karanlıkta kalamaz, korku filmlerinden çok fazla etkilenir. Canavar, cadı, kötü ruh, uzaylı gibi çeşitli kötülük imgeleri yaratmıştır. Genel olarak, çocuğun 1,5 yaşından sonra annesini kadir-i mutlak/omnipotan/tümgüçlü yaparak ona çok güçlü bir biçimde bağlanmasının en önemli nedeni, tekinsizlik duygusu yaratan, yansıtılmış yok edici öfkeden kaynaklanan korkudur. Çocukluk çağı boyunca bu korku azalarak devam eder. Bir çocuktan yalnız kalabilmesini, karanlıktan korkmamasını bekleyemeyiz. Çocuğun yansıtılmış öfkesi azaldıkça, tekinsizlik içeren soyut korkuların yerini daha somut korkular alır. Başlangıçtaki öcü, canavar imgelerinin yerine düşmanlar geçmeye başlar. Çocuğun bu aşamaya gelebilmesi, en uygun

koşullarda 3 yaşını bulur. Düşmanlara karşı en büyük güvenceyi baba sağlayacağı için, giderek babaya olan ihtiyaç ve yatırım artar, çocuk babayı yüceltir.

Tehlikeler karşısında duyulan korku ise buna sebep olacak durumlar veya nesneler karşısında hissedilen gerçekçi bir korkudur; bu nedenle tamamen sağlıklıdır. "Hayatta kalma becerisinin oluşturulması"nı sağlayan kişilik yapılanması bu duygunun etkisi altında oluşur. Normal gelişme sürecinde çocuğun hayatın tehlikelerini kabullendiği ve hayatta kalabilmek için kendisini geliştirmeye çalıştığı döneme, "yeterliliklerin artırılması" dönemi diyebiliriz. Bir anlamda çocuk dış gerçekliği kendi fantezi dünyasının çarpıtmasından sıyrılmış olarak algılamış ve gerçek bir ilişki oluşturmaya başlamıştır. Bu ilişkide kendisini küçük ve yetersiz, dış dünyayı ise baş eğdiremeyeceği ve denetleyemeyeceği bir güç olarak kabul etmiştir. Onun gözünde ebeveynler dış dünyanın altından kalkabilmektedir; bu yüzden çocuğun onlara olan ruhsal yatırımı artar.

Tehlikeler karşısında duyulan korku sadece somut tehlikelerden değil, daha genel altüst oluşlardan duyulan korkuyu da içerir. Bilinmeyenden korkmak, belirsizliğin belli bir ölçüde korku ve tedirginlik yaratması, muhtaç duruma düşmekten korkmak bütün insanlar için ortak duygulardır. Muhtaç duruma düşmek ve özgürlüğünü kaybetmek, kendini muhtaç olduğu kişiye endekslemek zorunda kalmak belli bir özgürleşme aşamasına gelmiş insan için elbette korkutucudur. Aynı şekilde, insanın, canlılığın sonlanması anlamına gelen ölümden korkması da doğaldır. Bu tip korkuların olmaması, ancak insanın kendisine bir şey olmayacağına inanmasıyla mümkündür ve insanın güçlenme, her olasılığı hesaba katarak kendini birçok alanda geliştirme, bilme ve öğrenme ihtiyaçlarını köreltir. Bunun sonucu ise gelişmenin yavaşlaması veya bozulmasıdır.

Tehlikeler karşısında duyulan korkunun oluşabilmesi için her şeyden önce çocuğun dış dünyaya yönelmiş olması, ruhsal yatırımını anneden çekip dışındaki dünyaya kaydırmış

olması gerekir. Bu yatırım değişikliği çocuk yürümeye başladıktan sonra oluşur. Öte yandan çocuk “kendisine bir şey olmayacağı”, “her istediğinin olacağı” fantezisinden kuşku duymaya başlamış olmalıdır ki dış dünyanın tehlikelerini fark etmeye başlasın ve onu dönüştürecek olan korku duygusu oluşsun. Çocuğun her istediğinin olacağına, kendisine hiçbir zarar gelmeyeceğine, her istediğini yapabileceğine ve her istediği olabileceğine inanması gibi içeriklere, **omnipotan fantezi** denir. Çocuğun dış dünyanın tehlikelerinden korkmaya başlaması için omnipotan fantezilerinin sarsılmaya başlaması gerekir.

TEHLİKELER KARŞISINDA DUYULAN KORKUNUN KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİNİ DÖNÜŞTÜRMESİ

Omnipotans dönemi-12-18 ay

Yeni doğan bebeğin kendisini "her şey", yani Allah zannettiğini ifade etmiştim; bebek, zaten bebekliği boyunca tam bir omnipotansın içerisindedir. Hatırlanacağı gibi, 9-12 ay arası dönemde bebek hem annesini fark ediyor hem de onun, kendi yapamadığı birçok şeyi yapabildiğini anlıyordu ve böylece anneye karşı büyük bir haset uyanıyordu. Bu dönemde açığa çıkan haset, bebeğin omnipotan fantezisinde büyük bir sarsılmaya neden olur. "Her şey olmak", "her istediğini olabilmek" şeklinde ifade ettiğim erken bebeklik dönemi omnipotan fantezileri anne karşısında geçersiz hale gelir ve artık bebek kendisini Allah olarak tasavvur edemez. Anne, Allah tasavvuruna daha yakındır; "o besleyen, yaratan, canlandıran, her istediği yerde olabilen, her istediğini yapabilen, her istediği olandır". 9-12 aylık bebeğin bu durumu, anneyi "**omnipotan/kadir-i mutlak**", yani **Allah** olarak algılaması şeklinde tanımlanır.

Anneye haset duymaya neden olan durum, bebeğin kendisiyle ilgili omnipotan fantezilerini anneye aktarmış olması, dolayısıyla omnipotan olanın kendisi değil, annesi olduğuna inanmış olmasıdır. Bu durum bebeğin anneye benzemeye çalışmasına yol açar. Haset edilene benzemek hasedin azalmasını sağladığı için, bu dönemde bebek hareketlenir, yürümeyi öğrenir, konuşmaya başlar, hal ve hareketleri, mimikleri anneye benzer. Bu çaba, haset duygusunun ruhsal alana çıkardığı orijinal enerjinin "dönüştürülmesi" imkânını da verir. Fakat bebek yeniden omnipotan olma hayalini de sürdürmektedir. 1 yaş civarında yürümeye başlayan çocuk aslında bu hayali gerçekleştirmeye çalışmakta, yeniden her şey olabileceğini kendisine ispat etmek istemektedir. Bu süreç, "**omnipotans dönemi**"dir.

1 yaş çocuğu omnipotans dönemine girdiğinde annesine olan ilgisini kaybeder, yatırımını anneden çekip dış dünyaya kaydırır; artık yeni nesnesi dış dünyadır. Annesine yapamadıklarını büyük bir hevesle yeni nesnesine yapmaya çalıştığı gözlenir. Çekmeceleri açar, her şeyin içini görmek ister, her şeyi karıştırır, tekmeler, yumruklar, ısırır. Erişebildiği her şey, bu dönem çocuğunun ilgisini çeker. Dokunarak, izleyerek, tadına bakarak her şeyi keşfetmek ister. Bu keşfetme merakı, çocuğun dünyayı kendisine ait kılma arzusundan kaynaklanır. Böyle bir arzuyu yaratan, 1 yaş çocuğunun haset enerjisinden ancak bir miktar farklılaşmış olan ruhsal enerjisinin içeriğidir. Kendini anneden tamamen koparma, anneden kurtulma arzusu ve büyük bir keşfetme merakı erkek çocukta daha da belirgindir.

Çocuğun ruhsal ihtiyacı, her şeyi yapabildiğini görmektir. 1 yaş çocuğu merdivenleri kendisi çıkmak ister, ona yemek yedirilmesine isyan eder, kendisi yemek ister. Devamlı deneyerek öğrenmeye çalışır, yorulmaz ve bıkmaz bir çabanın içindedir. Bunun altında, annesinin ve diğer insanların yapabildiği her şeyi yapma arzusu, onlara duyduğu hasedin enerjisi vardır. Bu anlamda, çocuk 9. aydan itibaren aslında hasetten kurtulmaya, bir başka ifadeyle, tekrar omnipotan bir varlık olmaya çalışmaktadır.

1 yaş çocuğu dış dünyayı yeni yatırım nesnesi yaparak ona hâkim olmaya çalışırken, kaçınılmaz olarak devamlı elini sıkıştırarak, başını vurarak, düşerek canının çok fazla yanmasına sebep olan durumlarla karşı karşıya kalır. Başlangıçta bunları hiç önemsemezken, düşüp, ağlayıp yine koşmaya devam ederken, giderek tehlikeyi görmezden gelemez hale gelir ve korkmaya başlar. 18. aya doğru artık çocuk dış dünyanın annesi kadar şefkatli olmadığını, hatta çok sert olduğunu anlamaya başlamıştır. Bu durumu, çocuğun canı yandığında daha uzun süre ağlaması, annesine yakın olmak istemesi şeklinde net olarak görebiliriz. Çocuk yeni bir sürece girmekte, giderek annesini yeniden odak noktası yapmaya başlamaktadır. Bir süre sonra anneye yapışır ve ondan ayrılmak istemez bir hale gelir. Bu değişimler çocuğun "omnipotans döneminin" sonuna geldiğini, omnipotansını aktarmaya hazır olduğunu gösterir.

Omnipotansın kaybedilmesi çok büyük bir korku ve çaresizlik duygusu oluşturacağı için, çocuk omnipotansını aktarabileceği ve himayesine girebileceği, onu himaye edebilecek birisine ihtiyaç duyar. Bu kişinin çocuk açısından omnipotan bir figür olabilmesi için arada güçlü bir ruhsal bağın olmasının yanı sıra örneğin başka birisinden emir almaması ya da korkmaması, güçlü bir konumda olması gerekir. Bu yüzden bakıcılar çocukların omnipotanslarını aktarmaları için uygun insanlar değildir.

Omnipotansın deneyimlendiği 12-18 ay arasındaki dönemde bütün çocuklar hem kendileriyle ilişkilerini keserler hem de annelerine ihtiyaçları olduğunu inkâr ederler. Çocuk bu dönemin sonunda omnipotansını annesine aktararak tekrar onun çocuğu haline geldiğinde, ancak o zaman kendisini iyi hissetmesini sağlama işlevini yine annesinden beklemeye razı olacaktır. Ancak bu aradaki dönemde çocuk annesinden kopmayı başarabilmek için anneliğe ihtiyacı olduğunu inkâr ettiğinden, kendisine annelik yapma ihtiyacı da duymaz. Aslında normal koşullarda çocuğun iç dünyasının bir parçası haline gelmiş olan içselleştirilmiş anne, çocuk

anneliğe duyduğu ihtiyacı reddettiği için askıya alınmıştır. Örneğin düşüp bir yerini acıttığında, kendisine itina etmek ve canının yanmasının geçmesini beklemek yerine kalkıp koşmaya devam eder.

Fakat çocuk bu döneme yeterli ruhsal donanımla ulaşamadıysa, omnipotansını denemeye başladıktan kısa bir süre sonra canının yanmasına ve "her istediğini yapamama durumuna" katlanamaz ve denemeyi bırakır. Böylece yürümeye başlama döneminde dış gerçekliğe yaptığı yatırımı geri çekmiş olur ve fantezide omnipotansına inanmayı sürdürür. Bu çocuk, kendini iyi hissedebilmeyi annesinden beklemez; fantezilerine inanarak kendisini iyi hissetmeye çalışır. Annelik işlevini fantezilerine devretmek zorunda kalmıştır.

Omnipotansın anneye aktarılması-18-24 ay

18-24 ay döneminde çocuk yeniden "her şey" olmayı, omnipotan olmayı denemiş ve canını yakan deneyimler sonucunda olamayacağını kabullenmiştir ve bu dönemin sonunda annesini tekrar "her şey", **Allah** olarak ilan eder. Elbette bu noktaya gelebilmesi için canının bayağı yanmış olması gerekir. "Tehlikeler karşısında duyulan korku" olarak adlandırdığım bu dönemin yeni korku türünün oluşmasına da bu can yakıcı deneyimler yol açar ve bu korku, artık çocuğun ruhsal alanının bir parçası haline gelir. Çocuğun tehlikelerle karşılaşması sonucunda anneye sığınması ve giderek ona yapışmasıyla görünür hale gelen, 18-24 ay arasını kapsayan bu süreci, "omnipotansın anneye aktarılması" dönemi olarak adlandırıyorum.

Gelinen bu noktada, tehlikeler karşısında duyduğu korku sayesinde çocuk ya annesini tekrar 9-12 ay arasında olduğu gibi "omnipotan" bir varlık olarak algılayacak ve ona sığınacak ya da eğer ruhsal ya da fiziksel olarak sığınabileceği bir anne bulamıyorsa, kendi fantezi dünyasına

dönerek orada kendisini “omnipotan” olarak algılamayı sürdürecektir. Çocuk buna yönelirse, “omnipotansını anneye aktaramamış**”**tır; bunun anlamı, kişilik örgütlenmesinin “kendini kötü hissetmekten kaçınma” düzeyinde kalacak olmasıdır. Omnipotans anneye aktarılabildiyse, çocuk kendisini annesinin yanında tehlikelerden uzak ve güven içinde hissedecek ve ona yapışacaktır. Öte yandan, **tehlikeler karşısında duyulan korku** yeterliliğin artmasıyla ve tedbirler alınarak azaltılabildiği için çocuğu kendisini geliştirmeye mecbur edecek ve ruhsal örgütlenmesinin bu yeni düzeyde kalmasını sağlayacaktır; dolayısıyla herhangi bir tehlike halinde tekrar fantezilerine sarılmasını da engelleyecektir.

Çocuğun tehlikeler karşısında duyduğu korkuyu denetim altına alabilmesi ve yanında annesi olmadan kendi başına kalabilecek hale gelmesi için, bu korkunun ve yetersizlik duygusunun zorlamasıyla kişilik organizasyonunda bir sıçrama gerçekleştirmesi gerekir. Aksi takdirde çocuk anneye bağımlı bir kişilik yapısı geliştirecek ve “tehlikelerle dolu dünyanın” dışında kalacaktır.

Anneye bağımlı çocuk, bebekliğinde de annesinin kendisini iyi hissettirebildiğini zaten yeterince deneyimleyememiştir. Buna rağmen, çocukla ilişki kuramadığı için ona kendisini iyi hissettirememiş olan yetersiz anne yine de çocuğun beklentilerine ve isteklerine dış dünyadan daha fazla uyumludur; çocuğa karşı dış dünya kadar acımasız değildir. Bu durumda çocuk omnipotansını annesine aktaramamıştır ama ona bağımlıdır; annesine hükmetmeye ve ona her istediğini yaptırtmaya çalışır. Omnipotansını annesine aktarabilmiş çocuk annesi için sevilebilir olmaya çalışırken ve onun yanında kendisini güven içinde hissederken, omnipotansını anneye aktaramamış çocuk ancak isteklerini yaptırabiliyorsa kendini iyi hissedecektir çünkü bu durum fantezilerine inanabilmesine yardımcı olmaktadır.

Omnipotansın anneye aktarılmasıyla çocuğun fantezi dünyasında meydana gelecek olan dönüşüm, kişilik örgütlenmesinin dönüşümüne ve hâkim duygunun değişmesine yol

açacaktır. Artık çocuğun hâkim duygusu “kendini kötü hissetmekten kaçınmak” yerine, mademki o canı yanabilen ve ihtiyaçları olan bir varlıktır, bir kuldur, “hayatta kalmayı öğrenmek” olacaktır. Bilindiği gibi, kendini kötü hissetmekten kaçınmanın sorunsalı yok edici öfkedir, bütün çaba bu öfkenin ortaya çıkmasına engel olmaktır. Oysa bu dönemde hayatta kalma ihtiyacının oluşmasını sağlayan temel duygu, tehlikelerin fark edilmiş olması sonucunda ortaya çıkan, tehlikeler karşısında duyulan korkudur.

1-2 yaş arasını kapsayan bu önemli dönem, çocukta tehlikeler karşısında duyulan korku dolayısıyla tehlikeleri azaltmak için yeterli olma ihtiyacını, bununla beraber süreç duygusunu da içeren aktif bir çabayla öğrenme, özdeşleşme özelliklerini oluşturur. Süreç kavramı anlık isteklerin denetlenmesini, amaçlılığı geliştirir ve çocukta zaman kavramı gerçek anlamıyla oluşur. Artık çocuk gelecekte canının yanmamasını temin etmek için öğrenmeye çabalamaktadır. Aynı şekilde, hazzı büyütebilmek için onu ertelemeyi öğrenir. Biriktirme, harcamama huyu hazzın ertelenmesinin bir sonucudur. Bütün bunların anlamı, gelecek kavramının güçlü bir şekilde oluşmasıdır. Halbuki kendini kötü hissetmekten kaçınma üzerine kurulmuş kişilik örgütlenmesinde öncelik, insanın şimdiki zamanı istediği gibi yaşamasındadır.

Yine bu dönem, çocuğun annesine ne kadar büyük bir ihtiyacı olduğunu anladığı dönemdir. Bu idrak, çocukta sevilebilir olma ihtiyacını oluşturur. Çocuk, annesinin sevgisini hak edebilmek için karakterini ona göre şekillendirir, birçok özellik geliştirir, kendisinden beklenenleri yapmaya çalışır. Böylece fantezi dünyasına sığınmaktan vazgeçen çocuğun bütün öncelikleri değişir, kavramsal dünyası farklılaşır.

Omnipotan fantezinin ya da hasedin dönüşümü

İnsan hayatının en kritik dönemeçlerinden biri, çocukluk döneminde, fantezideki “bana bir şey olmaz, istediğimi yapabilirim,” içeriğine inanmayı bırakmasıdır. Bu gerçekleştiğinde, çocuk korunmaya ihtiyacı olduğunu, ancak kendisini koruyan annesinin yanında güven içerisinde olacağını ve korkudan kurtulabileceğini anlamış demektir. Oyun oynarken ya da çok zorlandığında rahatlayabilmek için yine bu fantezileri kurar ama artık bunun bir hayal olduğunu bilmektedir.

Çocuğun omnipotansını annesine aktararak onu yeniden “her şey” yapması, sevgisini ve korumasını hak etmek için onu “Allahlaştırdığı”, onun kulu olmayı kabullendiği anlamına gelir. “Allahlaştırma” ifadesi abartılı gelebilir, ancak o yaştaki çocuğun kendisinden beklediklerini annesinden beklemeye başlaması halinde ortaya çıkan durum tam da budur. Ancak çocuk, annesinden ihtiyaç duyduğu anlayışı ve himayeyi alabiliyorsa omnipotansını ona tam olarak aktarabilir. Bu olduğunda çocuğun narsisistik sisteminde muazzam bir dönüşüm ve küçülme meydana gelir. Bunu yapabilen çocuk annesine haset duymaktan kesin olarak kurtulur. Annesi başkadır, kendisi başkadır; “o, büyüktür, her şeyi bilendir, onu yaratmış olan ve hayatta tutandır”. Çocuğun anneyle ilişkisinde böyle bir kategorik farklılık oluşması, daha sonraki hayat döneminde babasını da kabullenebilmesini sağlar ve ebeveynlerine eş olamayacağı algısının ön hazırlığını oluşturur.

Diğer yandan, ruhsal problemlerin büyüklüğü bir anlamda, bilincin dışında tutulan ve inanılan fantezilerin yüksek narsisistik içeriklerde olmasıyla ilgilidir. Yok edici öfke/orijinal ruhsal enerji ne kadar büyükse, fantezilerin içerikleri de o oranda yüksektir; bu da, fantezilerin gerçeklikten kopuk olduğu anlamına gelir.

Kanımca bu süreci sağlıklı yaşayan insanlarla omnipotanslarını annelerine aktaramadan yaşayan insanlar arasındaki en önemli fark, haset duygusu üzerinden biçimlenir. Bebeğin 9. ayda hissettiği haset ve yürümeyi öğrenerek bu hasedi dengelemeye çalışması; yürümeye

başladığında kendisini annesinden üstün hissetmesi, yani tekrar omnipotansına inanmaya başlayarak bir süre için, tehlikelerin onu hırpalamasına daha fazla dayanamayacağını anlayana kadar annesine haset etmekten kurtulması; bu hayati büyüme aşamaları, hasedin insanın gelişiminde ne kadar belirleyici olduğunu gösterir.

Bu anlamda, hayatta kalma dürtüsünün zorlamasıyla çocuğun omnipotansını annesine aktarabilmesinin en hayati sonuçlarından biri, haset duygusundaki azalmadır. Haset, insanın hayatını en fazla zorlaştıran duygudur, en ağır öfke biçimini uyandırır, insanı sevgi ilişkisi götüremeyecek hale getirir. Ağır haset duygusu o kadar yıkıcıdır ki, insanı hiçbir şeyi sevemez hale getirebilir ve yatışana kadar kişi bütün sevme kabiliyetini kaybeder. Sevgi çağının başlayabilmesi için haset duygusunun ağırlığını kaybetmesi gerekir. Şükran duygusu ve halinden memnuniyet ancak haset geriledikten sonra başlayabilir.

Düşe kalka hırpalanan çocuğun korunma ihtiyacı bu dönemde o kadar artar ki, çocuk annesini gözünde büyütür. Bir varlığa karşı haset duygusuyla birlikte hissedilen büyük ihtiyaç onun yüceltilmesine yol açar. Bu durumda iki zıt duygu harekete geçer: Anneye duyulan haset ondan üstün olmak ve hatta ondan kurtulmak ister; dış dünyanın tehlikeleri karşısında duyulan korkunun yarattığı ihtiyaç ise annenin çok güçlü ve koruyucu olmasını ister. Dolayısıyla çocuk, annesine üstün olamayacağını ve ona çok ihtiyacı olduğunu anladığında annesine tekrar büyük bir ruhsal yatırım yapmaya başlar. Bu yatırım büyük ölçüde narsisistik niteliktedir; aslında çocuk, bir anlamda annesine aktarmış olduğu kendi omnipotansına yatırım yapmaktadır. Bu kadar büyük bir narsisistik yatırım elbette annenin Allahlaştırılmasına yol açar ama bu, anneyi sevmek anlamına gelmez, Allah gibi olmayı sevmek anlamına gelir. Çocuk, ancak iki yıl içerisinde annesini Allahlaştırmayı bırakıp bir insan olarak sevecek hale geldiğinde narsisistik enerjisi sevgi enerjisine dönüşmüş olacaktır.

İşte hasedin dönüşümünü sağlayan şey de, çocuğun annesini “Allah”, kendisini “kul” yapması, dolayısıyla annesiyle kendisini kıyaslanamaz noktalara yerleştirmesi ve onun Allahlığına inanmanın rahatlatıcı ve güven verici şemsiyesinin altına sığınmasıdır. Bu durumda anne çocuğa ihtiyacı olan korumayı verebiliyorsa, çocuğun kendini güven içinde hissetme ihtiyacı hasedin geriletilmesini sağlamış olur. Haset eden varlık, haset edilenle kendisi arasında birinin Allah, öbürünün kul olması örneğinde olduğu gibi “kategorik” bir fark olduğunu kabul ettiğinde haset duygusu azalmaya başlar çünkü kıyaslama anlamsızlaşmıştır.

Hasedin azalmasının en önemli sonuçlarından biri, çocuğun taklitten özdeşleşmeye geçmesidir. Bu dönemi omnipotanslarını annelerine aktaramadan yaşayanlar, sevme kapasitesinin az çok zarar gördüğü çeşitli kişilik bozuklukları gösterirler. Sağlıklı yaşayanların ise ancak nevrotik problemleri olabilir. Bu kategorik farkı oluşturan, haset duygusunun dönüşümüdür. Çocuk, annesiyle özdeşleşmeye başladığında ister kız olsun ister erkek, oyunlarında annesi gibi davrandığını, annesine oyuncakların toplanmasında ya da ev işi yaparken yardımcı olmaya çalıştığını, mimiklerinde, ifadesinde, tavırlarında annesinden renkler oluştuğunu gözleriz. Bu özdeşleşim kapasitesi 3 yaşından sonraki hayat döneminde cinsiyet farklarını da hesaba katarak yeniden ve daha güçlü olarak sürecektir.

Bu yola girmiş çocuk için korkuyu azaltacak ve denetim altına alabilecek yeterliliği ve donanımı oluşturmak mümkündür. Hayatta kalma çabasının ve tehlikeler karşısında duyulan korkunun ön planda olduğu bu kişilik organizasyonu dış gerçekliğe önemli bir yatırım ve yönelim içerir. Dış gerçeklik, tehlikeli de olsa kabul edilmiştir. Tehlikeler insanın kendisini geliştirmesiyle azaltılabilir; o zaman korkmadan yaşanabilir. Aslında bu kişilik örgütlenme düzeyinde yönelim korkusuz olmak ve hayat gerçeğinin altından kalkmaktır.

Bu kişilik yapılanmasına gelmiş biri için yapabildiği her şey, oluşturabildiği her yeterlilik övünmek, kendini başkalarından üstün görmek, böylece daha iyi hissetmek için değil, yaşadığı dünyayı daha az tehlikeli hale getirmeye yarayan bir işlev oluşturduğu için önemlidir.

Omnipotansın anneye aktarılamaması

Kişilik organizasyonunun hayatta kalma becerilerinin artırılmasına yönelmesinin ön koşullarından biri, çocuğun 1-1,5 yaş arasında anneyi bırakıp onun yerine dış dünyayı kendisine yatırım nesnesi haline getirebilmiş olmasıdır. Bu sırada dünyayı keşfetme ve fethetme gayreti içerisinde canı fazlasıyla yanan çocuk becerileri arttıkça tehlikelerin de azaldığını fark eder. Daha önce bir çekmeceyi karıştırırken elini sıkıştıran çocuk, bu olmadan da çekmeceyi karıştırabileceğini öğrenir, düşmeden koşabileceğini anlar. Bu deneyimleri yaşamış bir çocukta yeni beceriler geliştirmek ve kendisini geleceğe hazırlamak veya daha önce öğrendiği bir şeyi tekrar ederek pekiştirmek temel amaç haline gelir. Ancak önce, bunu yapamayan çocukların durumuna değinmekte fayda var.

Çocuğun tehlikeleri, öğrenerek ve kendini geliştirerek azaltabileceğini anlayamaması veya bu anlayışı hayata tam olarak geçirememesi, onun dış dünyaya yönelmesini engeller. Bu durum kendisini çocuğun özelliklerinde gösterir. Ortaya çekingen, ürkek, denemekten kaçınan, bu yeni duruma uyum sağlamakta zorlanan, yabancı bir yere gidildiğinde annesinin yanından ayrılmayan bir çocuk çıkar. Bu çocuk dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu algılamış ve dünyaya yönelmemeyi seçmiştir çünkü deneyip öğrenmeye, bu sırada canının yanmasını göze almaya cesareti yoktur. Bunun bir başka ifadesi, çocuğun onunla güçlü bir ruhsal bağ kurmuş bir annesinin ve yeterince ayrışmış ruhsal enerjisinin olmadığıdır.

Bu durumda çocuk büyük bir olasılıkla bebeksi omnipotan fantezilerini muhafaza etmek zorunda kalır, kendini devamlı kötü hissetmekten ancak bu fantezilere olan inancını sürdürerek kaçınabilir. Gerçeğe yeterince yönelemez ve "kendini kötü hissetmekten kaçınma" üzerine oturan kişilik örgütlenmesi sürer. Kendisini olduğundan daha yeterli ve mükemmel, hatta insanüstü olarak addetmeyi sürdürmek zorunda kalır.

Çocuğun omnipotansını denemeye kalkışmaması ise, omnipotansın anneye aktarılamaması konusunda en sık karşılaşılan sebeptir ve bir yanıyla da ilk hâkim duygunun, "kendini kötü hissetmekten kaçınma" üzerine kurulu kişilik organizasyonunun konusudur. Böyle bir çocuk bebeklik döneminde yetersiz annelik almıştır, dolayısıyla ruhsal alanında fazla miktarda orijinal ruhsal enerji bulunmaktadır. Yürümeye başladığında, bir iki kere canı yandıktan sonra ürkek ve çekingen bir ruh haline kayar çünkü bu çocukların böyle bir durumda "kendilerine bir şey olmayacağına", "her şeyin onların isteğine göre olacağına" ilişkin fantezileri sarsılır, dahası, "yok oluş" korkusuna sebep olacak bir altüst yaşarlar. Omnipotansını deneyimlemeye çalışan normal çocuğun coşkulu halini böyle bir çocukta görmeyiz. Bu sarsıntı yüzünden ruhsal alana büyük miktarda orijinal enerji çıkar, yok olma korkusunu yaratan da bu enerjidir ve çocuk öfke, korku, gerginlik, sıkıntı karışımı olan kendini kötü hissetme duygusuna geriler. Basit bir düşme sonucunda büyük bir ruhsal sarsıntı yaşayan çocuk deneme cesaretini kaybeder. O zaman kaçınılmaz olarak, hayatla yüzleşme imkânı oluşamadığı için çocuğun omnipotansı fantezi dünyasında kalır.

Bütün ağır kişilik bozukluklarında, sınır vakalarda ve elbette gelecekte psikotik tablolar geliştirecek kişilerde omnipotans fantezide muhafaza edilmiştir. Bu kişiler ruhsal dengelerini "kendilerine bir şey olmayacağı", "hiçbir şeyin onlar için tehlike oluşturmayacağı" inancı üzerine oturttukları için kolay kaza yaparlar, kendilerini büyük hayal kırıklığı yaşayacakları durumlara çok kolay düşürürler. En kötüsü, derinlerde bu fantezileri sürdürmek gerçeklikle

ilişkinin çok zayıf olmasına yol açar. Dış gerçekliğe bir türlü uyum sağlayamaz, hayatın dışında kalırlar. Hayata girmeye çalıştıklarında başlarına gelen olaylar sonucu bütün ruhsal dengeleri, açığa çıkan orijinal ruhsal enerji nedeniyle allak bullak olur. Bu yüzden, hayatın içinde olmayı gerektirecek durumlardan kaçınmaya uğraşırlar; sıklıkla çalışamayacak, arkadaşlık yapamayacak, özel hayatlarını sürdüremeyecek durumlara girerler.

Bebeksi kişilik örgütlenmesinde kalmış çocuğun kavramsal gelişimi ise sadece zihinle ilgili bir durumdur, fakat çocuk ruhen, kendisine bir şey olmayacağına inanmaktadır -omnipotan fantezilerini sürdürmektedir- ama aklı, sözgelimi arkadaşlarını kızdırırsa hayatının zorlaşacağını bilmektedir. Bu durum, yani fantezi dünyasının söyledikleriyle aklın söylediklerinin farklı olması, varlığını giderek akıl üzerinden sürdürmek gibi bir özelliğe de yol açar.

Zihin dış gerçeklikle ilişkiden oluştuğu için, buna uygun olarak yapılanır ve oluşumu gereği dış gerçekliği kabul etmiştir, etmediği durumlarda zaten oluşmaz. Sözgelimi birçok çocukluk psikozu zekâ geriliği zannedilir, çünkü bu çocuklarda dış gerçekliğe yönelim olmadığı için zihin henüz gelişmemiştir. 1 yaşındaki bir çocuğun durumuna baktığımızda, başlangıçta, düşerek canı yandığında böyle bir şey olmamış gibi davranmaya çalıştığını gözleriz. Kalkar, yine koşmaya devam eder, çok canı yandıysa ağlar, kısa süre sonra susar ve bir şey olmamış gibi yapar. Fakat bir süre sonra ya bu inkârı sürdüremeyecektir ya da kendisine bir şey olmayacağını söyleyen fantezi dünyasına çekilecektir. Fantezi dünyasına çekiliyorsa, denemekten vazgeçer; bu, yok edici öfkesinin ve yok olma korkusunun büyük olduğu anlamına gelir. Fakat dış gerçeklikle bağını sürdürebiliyorsa, düşmemek için dikkat etmeye yönelir. Bu son durumda, çocuğun canının yanması, zihninin tehlikeyi kabul etmesini sağlamıştır ama bu sırada, fantezi dünyasında çocuk hâlâ omnipotansına inanmaktadır. Altı

ay sonra, 18. ay civarında “kendisine bir şey olmayacağı, her istediğini yapabileceği” fantezilerinden vazgeçecek ve annesine teslim olacak hale gelecektir.

Çocuğun fantezilerinden vazgeçememesi, yani omnipotansını anneye aktaramaması durumunda ise, zihin fiziksel dünyanın tehlikelerle dolu olduğunu, ateşin yakıcı olduğunu, suyun ıslattığını kavramıştır, ama ruhsal içerik, fanteziler “bana bir şey olmaz” demeyi sürdürmektedir. Bu durumda, dış gerçeklikle ilişkiyi sürdürmeyi akıl üstlenir. Kişi her şeyi düşünerek, planlayarak yapmaya yönelir. “Şimdi ne yapmam lazım” sorusu, insan ilişkileri de dahil her an cevaplandırılmaya çalışılır. Kendiliğindenlik, doğallık, içinden geleni dinleyebilmek, en önemlisi de sezgiler var oluşun dışında tutulmaya çalışılır. Böyle bir durumda kişi aklını kullanamasa evden dışarı çıkamaz. Herkesi kendisiyle meşgul zanneder, insanların konuşmalarını, gülmelerini -bir bebek kadar kendi merkezli olduğu için- kendisiyle ilgiliymiş gibi algılar. Bütün yönetimin akla ve zihne terk edilmesini, “bebeksi benlikle ilişkinin kesilmesi” olarak nitelendirebiliriz. Oysa sağlıklı bir insan bebeksi benliği, çocuksu benliği ve erişkin tarafı ile bir bütün oluşturur.

Omnipotansını annesine aktaramamış bir çocuk, daha sonra, 3 yaş civarında ödipal karmaşasını sağlıklı olarak çözemez. Ödipal karmaşanın sağlıklı çözümü, çocuğun karşı cinsten ebeveynini dürtüsel bir sevgi ile sevmekten vazgeçmesini, onun eşi olamayacağını kabullenmesini gerektirir. Omnipotansını aktaramamış bir çocuk bu vazgeçişi yapamaz, her istediğini olabileceğine inanmayı sürdürür. Omnipotansın aktarılması, bir insanın fantezilerinin içeriğinin küçülmesini sağlar ve bunun sonucunda “fantezi sever” olmaktan “gerçeği sever” olmaya giden yolu açar. Kısacası, omnipotansın anneye aktarılamaması çocuğun daha sonraki ruhsal gelişmesinin durması anlamına gelir.

Omnipotansın aktarımının önündeki engeller

Bir üst kişilik örgütlenme düzeyine geçilebilmesi için mutlaka “tehlikeler karşısında duyulan korku” duygusunun oluşmasının ve omnipotansın anneye aktarılmasının gerektiğini belirtmiştim. Omnipotansın anneye aktarılması ya da aktarılamaması, tam olarak ya da kısmen aktarılması, ak-kara karşıtlığında olduğu gibi kesin bir durum oluşturmaz. Oranı azımsanamayacak bir bölüm çocuk, omnipotanslarının bir kısmını annelerine aktarır, bir kısmını kendilerinde tutarlar. Bu çocukların anneleri çeşitli derecede aksamalar gösterir. Bu aşamada, bu gelişmeyi hangi sebeplerin bozabileceğini gözden geçirelim.

Çocuk, normal bir gelişme içinde omnipotansına inanarak, bu inancını gerçekleştirmeye çalışarak, sonra da omnipotan olmadığını deneyim içinde görerek annesine aktarıyordu. İşte bu süreci bozan her şey, çocuğun ruhsal gelişimine zarar verir. Öncelikle anlaşılması gereken, çocuğun omnipotansını deneyimlemesine izin verilmediğinde buna inanmayı fantezi dünyasında sürdüreceğidir.

Aşırı kısıtlayıcı anneler çocuklarının omnipotansını denemesine izin vermezler. Her şeye müdahale ederek, engel olarak kendilerince çocuklarını tehlikelerden koruduklarına inanırlar oysa ya çocuklarını kendilerinde tutma eğilimindedirler ya da başına bir şey geldiğinde kendilerini çok suçlu hissedecekleri için bu kadar kısıtlayıcıdırlar; yani aslında kendilerini korumaktadırlar. Çocuğa devamlı, “şimdi düşeceksin, elini sıkıştıracaksın, yapma, ona dokunma,” gibi müdahalelerde bulunurlar ve giderek çocuğu korkaklaştırırlar. Korkak çocuk deneyimden kaçınmaya başlar ve deneyimin geliştirici, yeterlilik artırıcı etkisinden hayatı boyunca yoksun kalır. Bir tehlikeyi yaşayarak öğrenmek insanı temkinli ve dikkatli yaparken, bir tehlikeden korkutularak korunmaya çalışmak o tehlikeyi abartmaya ve insanın korkaklaşmasına yol açar. Korkaklaştırılan çocuk omnipotansını annesine yarım yamalak aktarır, bir kısmını da fantezi dünyasında kendisinde tutar.

Çocuğun omnipotansını annesine aktarmasını bozan ikinci önemli neden, bu dönemde annenin çocuğun yanında olmamasıdır. Bu durum daha çok çalışan annelerin çocuklarının başına gelir. Çocuk 18. ay civarında omnipotansını ancak kendisini hayatın bütün tehlikelerinden koruyacak, her an erişebileceği, ihtiyaç duyduğunda yanında olacak bir insana aktarabilir. Bu anneler omnipotansını aktarmasını sağlayacak kadar çocuğun günlük hayatının içinde değildir, çocukla ancak hafta sonları ve akşamları ilgilenebilmektedir. Böyle birisinin olmadığı bir durumda çocuk kendisini devamlı korku içinde hissetmektense omnipotansına fantezide inanmayı sürdürür. Normal koşullarda, çocuk omnipotansını annesine aktardığında onun yanından ayrılmak istemez çünkü korkusu büyüktür; dolayısıyla annesi yanında olamayacaksa, omnipotansını hiç aktarmaz.

Bazı durumlarda çocuğun omnipotansını aktarmasından kısa bir süre sonra annenin ortamdan uzaklaştığını görürüz. Bazı anneler 18. ay civarında çocuğun tekrar kendisine yapışmasından sıkıldığı için anlayışsız ve duyarsız davranır, çocuğun ruhsal yatırımını tekrar kendilerine döndürmesine öfke duyarlar ya da anne çalışmak zorunda olduğu için çocuğun günlük hayatından çıkar. Bu durumda çocuk omnipotansını anneden geri çeker ve fantezi dünyasında tekrar kendi omnipotansına döner. Bu koşullarda, annenin daha önce verdiği emekle oluşmuş bir gelişme kaybedilmiş olur.

Çocuğun omnipotansını annesine aktaramamasının önemli bir nedeni de annenin çocuğun her istediğini yapma eğilimi göstermesidir. Bu anneler çocuğun her istediğini yapmayı “sevgi” olarak tanımlama eğilimindedir; çocuğun istediği bir şey olmadığında ağlamaya başlamasına katlanamazlar. Aslında kendileri, istedikleri bir şey olmadığında fazla öfke duyan ve isteklerinin yapılmamasını sevilmemek olarak yorumlayan yapıdadırlar. Kendileri ruhen çocuksu oldukları için çocuklarını büyütmeyi beceremezler. Büyütme ilişkisi bir hiyerarşi içerir; büyüten, hiyerarşik olarak daha yukardadır. Bu tip anneler çocuklarıyla hiyerarşik bir

ilişki oluşturamazlar. Annenin çocuğun her istediğini yapmaya çalışması, bir anlamda çocuğun hizmetinde, emrinde olması, çocuğun omnipotansını annesine aktarabilmesini engeller; çocuk bu koşullarda kendi omnipotansına inanmayı sürdürür.

Omnipotansın anneye aktarılamamasının bir diğer nedeni de annenin evde ezilmesidir. Büyük ailelerde aynı evin içinde yaşlı kuşak da yaşıyorsa, sıklıkla anneden çok babaannenin sözü geçer. Bu durumda anne çocuğuyla ilgili olarak bile yetkili değildir; zaten anneye de çocuk ya da hizmetçi muamelesi yapılmaktadır. Çocuk, bulunduğu ortamdaki bu ilişki biçimlerini büyük bir kesinlikle algılar ve annesini kendi dünyasının "Allah"ı yapamaz.

Her istediği yapılmaya çalışılan çocuklar omnipotanslarını annelerine aktaramazlar ve kendilerini omnipotan zannederler. Bu çocuklar etraflarındaki herkesin onlara borçlu olduğunu ve kendilerinin her istediğini yapmak zorunda olduklarını sanırlar. Sanki bütün dünya onları mutlu etmek zorundadır. Bu algı bir yandan çocuğun narsisistik sisteminin şişkin kalmış olmasından -omnipotan fantezilerin sürmesi bu sonucu doğurur- bir yandan da anne babanın zaten çocuğa borçluymuş gibi davranmalarından kaynaklanır. Bu çocuklar doğal olarak sevilmeme korkusu taşımazlar. Sevilmeme korkusu taşımamak dışarıdan bakıldığında şımarıklık dediğimiz hale yol açar. Şımarıklık, herhangi bir nedenle geçici olarak oluşmuş bir durum değilse, çocuğun bir karakter özelliği haline geldiyse, bu çocuk ilerde karakter bozukluğu gösterecektir.

Bu dönemde anne babanın ayrılmış olması çocuğa mutlaka yansır. Çoğunlukla anne çocuğa karşı çok zaaflı ve şımartan bir anne olmakla çok mükemmeliyetçi ve hırpalayıcı olmak arasında gidip gelecektir. Annenin çocuğa yatırımının çok büyük olduğu bir başka durumda ise, çocuk, annenin kendisini hiçbir zaman bırakamayacağını, onu kendisine istediğini algılar; Lacan'ın deyişiyle, "annesinin arzusunun nesnesi" olur. Çocuk annesine böyle sonsuz bir güven duyarsa, kişiliğin gelişmesi durur. Bu duruma sapkınlıklarda rastlanır. Sapkınlıklarda

anne, çocuğuna hayrandır, neredeyse âşıktır. Ona karşı büyük bir zaafı ve dürtüsel yatırımı vardır. Çocuk bu durumda kendisinin muazzam, hatta kutsal birisi olduğuna ve kendisini geliştirmesine gerek olmadığına karar verir. Ruhsal ve dürtüsel gelişmesi durur. Çocuk ruhen ve dürtüsel olarak hep 2 yaş civarında kalır.

Buraya kadar ele aldığım iki ayrı kişilik organizasyonuna sahip çocukların öğrenme ve denemeyle ilgili tutumlarına bakıldığında, aradaki fark kolayca görülür. Bebeksi örgütlenme düzeyindeki çocukların okul ve arkadaş ilişkilerinde amaçlarının kendi üstünlüklerine inanmak olduğunu, buna yönelik davranışlarının sonucunda ise yanlış yapmaya, kaybetmeye, yenilmeye, kötü hissetmeye katlanamadıklarını görürüz. Halbuki bir üst kişilik organizasyonuna geçmiş çocuklarda öncelikli amacın yeterliliğini artırmak, yenilgiden ders çıkarmak ve hayatta kalma becerisini artırmak olduğu net olarak görülür. Bu çocuklar öğrenmeye açık oldukları ve bunu üstün olmaktan ziyade yeterli olmak için istedikleri için, başkalarının öğrenmesine de yardımcı olurlar. Diğer çocuklara bildikleri bir şeyi öğretmeye çalıştıklarını, öğrenmek istedikleri bir şeyi defalarca denediklerini sıklıkla görürüz. Bir üst kişilik örgütlenmesine geçiş, aslında daha fazla hayatın içinde olmak, diğer çocuklarla yakınlığın ve beraber oynama ihtiyacının artması olarak da kendini gösterir.

Aktarımın tam gerçekleşemediği çocuklar anneleriyle devamlı çekişme içindedir. İsteklerini yaptırmak için ısrarcıdırlar, istekleri olmadığında çok sinirlenirler. Anneleriyle aralarında kategorik bir fark olduğunu kabullenebilecekleri bir ruhsal aşamaya gelememişledir; sanki anneleriyle bir rekabet ve güç mücadelesi içindedirler. Bu yüzden, haset duyguları gelecekte onların hayatını çok zorlaştıracaktır. Bu kategorideki çocuklar yukarda ifade ettiğim, bir önceki dönemin kişilik organizasyonundan daha hafif kişilik bozuklukları gösterirler. Hayatları boyunca kendilerini ve başkalarını doğru bir yere yerleştiremezler; karşılarındaki insanları

gözlerinde fazla büyütmekle fazla küçümsemek arasında, kendilerine karşı lüzumsuz bir güvenle aşırı güvensizlik arasında gidip gelmek zorunda kalırlar.

KARAKTERİN OLUŞMASI

Omnipotansın anneye aktarılmasından sonra oluşan yeni duygu ve kavramların çocuğu nasıl şekillendirdiğini, bu şekillendirmenin nasıl etkili olabildiğini anlamak için, öncelikle çocuğun büyük korkular içinde olduğunu hatırlamak gerekir. Bizi insanlaştıran, sevebilecek bir varlığa dönüştüren unsur aldığımız sevginin enerjisi ve bu enerjinin ürettiği emektir ama korkularımız olmasaydı kimseye bağlanmak istemezdik. Bize verilen sevgiyi, bizi kul köle edecek bir tuzak gibi algılardık; ipsiz bağsız olmayı, bir göktaşı gibi oradan oraya dolaşmayı tercih ederdik. Bu anlamda korku insanı insan yapan, insan olmaya, beraber yaşamaya, bir uygarlık oluşturmaya mecbur eden en temel duygudur. Korkularımız bize verilen sevgiye minnet duymamızı ve onu hak etme ihtiyacımızı oluşturur.

Sevilebilir bir varlık olma ihtiyacı

Çocuk omnipotan fantezilerini annesine aktardıktan ve ona yaşamsal bir ihtiyacı olduğunu kabullendikten sonra annesiz yaşayamayacağını, bütün ihtiyaçlarının anne tarafından karşılandığını idrak etmiştir; artık annesinin yanında tamamen güven içinde hissetmekte ve korkuları geçmektedir. Başka bir ifadeyle çocuk, anneye güçlü bir biçimde bağlanabilmiştir. Annesinin kendisine bu kadar iyi geldiğini kabul ettikçe de onu kaybetmekten korkmaya

başlar. Annesine bir şey olmayacağına göre, çünkü o Tanrı mertebesindedir, ancak annesi onu bırakırsa annesiz kalacağını idrak eder. Fakat bir yandan da çocuğun, annenin kendisini devamlı koruyabileceğinden emin olamadığı bir dönemdir bu çünkü çocuk annenin sevgisinin içeriğini anlayamamaktadır ve bırakılmaktan korkmaktadır.

Çocuğun bu koşullar içinde oluşan korkusuna, anne tarafından **sevilmeme korkusu** demek uygun olacaktır. Bu dönemde çocuk, bu koşullar içinde bir yandan annesi için sevilebilir olmaya çalışırken, diğer yandan da "yeterliliğini" artırma ve annesi olmadan da varlığını sürdürebilmeyi öğrenme çabası içindedir.

Bir çocuğun sevilmemekten korkması için, her şeyden önce sevilmiş veya en azından benimsenmiş olması gerekir. Sevilmemeyi ve dışlanmayı korkulacak bir şey olarak algılaması ancak bu durumda mümkündür. Sözgelimi sevgiyi hiç tanımamış, psikopatik özellikler gösteren insanların hem sevgi duygusuna sahip olamadıklarını hem de sevilmemekten korkmadıklarını görürüz. İnsan ancak sahip olabildiği bir şeyi tanır ve sonra da kaybetmekten korkar.

Sevilmeme korkusunu iki ana başlık halinde sınıflamak mümkündür. İlkinde, aslında ruhsal bir ihtiyaç söz konusudur. Çocuk en temelde, annenin kendisini bırakmasından, dışlamasından, kendisine olan ilgisini kaybetmesinden, annenin duyarlılığının azalmasından korkar çünkü kendisiyle ilişki kurabilen bir varlığa olan ruhsal ihtiyacı hayati ölçüdedir. Bu aşamada çocuk sağlıklı bir kendilik duygusu geliştirebilmek için bir **aynaya** ihtiyaç duyar. Annesinin ona verdiği değeri, ona karşı hissettiği sevgiyi o da kendisine verecek; annesinin bu şekilde tuttuğu aynada kendisini değerli, sevilebilir bir varlık olarak görme imkânına kavuşacaktır. Böylece çocuk, kendi değerini ve sevilebilirliğini annesinin gözlerini kullanarak oluşturur. Eğer çocuğun böyle bir aynalama yapma şansı olmazsa, değersizlik duygusundan kendisini harika

birisi olarak tahayyül ederek kaçınmaya çalışacaktır. Gerçek bir değerlilik duygusunun yerini kendini fazla önemseyen bir insan alacaktır.

Sevilmeme korkusunun ikinci ana unsuru ise çocuğun kendi başına yaşayamayacağını hissetmesidir; yok olma korkusudur. Bu nedenle, bu dönemde çocuk, annesinin sevgisine çok güvense bile kendisini geliştirme, yeterliliğini artırma çabası içinde olacaktır. Bu çabayı iki temel sebep üzerinden ifade edebiliriz. Öncelikle, çocuk omnipotansını aktararak annesini Allah, kendisini kul yaptığında bile bu fanteziden tümüyle vazgeçmiş değildir; içinde yeniden omnipotan olma arzusu bulunmaktadır. Dolayısıyla annesine aktarmak zorunda kaldığını bir gün ondan geri alabilmek için "yeterli olmaya çalışmak" zorundadır; bildiği tek yol da anneye benzemek, onun yapabildiği her şeyi yapacak hale gelmektir.

Çocuğun yeterliliğini artırmak için uğraşmasının ikinci önemli nedeniyse, annesine karşı duyduğu güvensizliktir. Çocuk, normal bir aile ortamında annesine hiçbir zaman tam anlamıyla güvenemez. Bu güvensizlik, çocuğun anneyi kendisinden kalkarak anlamak zorunda olmasının bir sonucudur, dolayısıyla onu da kendisi gibi öfkeli zanneder; bu, sevilmemekten duyduğu korkunun büyük olmasının en önemli sebebidir.

Çocuk aynı zamanda iç dünyasında bulunan, henüz yok edici vasfından sıyrılmamış öfkesini de bir tehlike olarak algıladığı için, öfkesinin annesiyle ilişkisine zarar vermesinden de korkmaya başlar. Bunun yanında bir de dış dünyada tanıdığı insanlar çoğaldıkça, dünya karşısında duyduğu korku artar; çocuk, annesiyle kendisini karıştırdığı gibi, onlarla da karıştırmaktadır. Bütün bunlar, çocuğun sevilmeme korkusunu ve yeterli olma ihtiyacını artıran etkenlerdir.

Fakat diğer yandan, merkezde korku ve öfkenin olduğu bu durum aynı zamanda, normal koşullarda çocuğun içindeki gelişme ve büyüme arzularını canlı tutan unsurdur; onu büyüten

bir motor gibi çalışır. Çocuğun büyüme ortamında, normal koşullardaki bir ailede bu motorun en verimli şekilde ve çocuğu da aşırı derecede yıpratmadan çalışmasının garantisi anne babanın birbirlerini sevmeleri, birbirlerine güçlü bir dürtüsel yatırımla bağlı olmaları ve çocuğu da birbirlerine duydukları sevginin ürünü olarak sevmeleridir. Bu koşullarda her şey kendiliğinden doğru ve ölçülü olacaktır.

Çocuğun omnipotansını anneye aktarabildiği durumlarda sevilmeme korkusu çok güçlü bir dinamik oluşturur. Bu durumda çocuk, onu hayatta tutan varlığın kendisine yaptığı yatırımı, onun sevgisini muhafaza etmeye çalışır. Çocuğun karakteri bu korkunun etkisiyle şekillenmeye başlar; bunda, reaksiyon formasyon (karşıt oluşum) denen, bir eğilimi karşıt bir eğilim geliştirerek dengeleme savunma mekanizması önemli bir yer tutar.

Daha önce annesine her istediğini yaptırmaya çalışan çocuğun bu dönemde annesinin sözünü dinlemeye başladığını (2 yaş), “hayır”dan anladığını, daha önce her şeyi kendisine isterken en sevdiği şeyleri bile annesiyle paylaşmaya (2,5 yaş) yöneldiğini gözleriz. Çocuğun tuvalet terbiyesiyle başlayan kendini denetleme becerisi karakter oluşumunda çok önemli bir yer tutar. Annenin sevdiklerini sevme ve anneyle çatışmayı en aza indirme ihtiyacı çocuğun kardeşlerini sevmesini sağlar. Kardeş sevgisi, çocuğun edindiği bir kapasite olarak, onun hayatı boyunca dostluk yapabilen bir insana dönüşmesine katkıda bulunur. Kardeşleriyle sevgi ve dayanışma ilişkisi kurabilmiş insanların kıskançlıkları ve hasetleri azalır veya geride kalır, bu ise sağlam dostluklara zemin hazırlar.

Temizlik, düzen içinde yaşamayı sevmek, kardeş sevgisi, benciliğinden kurtulma çabası, kıskançlıkla kardeşlere zarar vermekten kaçınmak, öfkenin, kıskançlığın, açgözlülüğün denetim altına alınması hep bu dönemin özellikleridir. Böylece çocuk, kendisi ve çevresi için zararlı olabilecek, sevilebilirliğini bozacak özelliklerini önce denetim altına almaya, sonra da bunlardan kurtulmaya yönelir. Bu yüzden, bu döneme “karakterin şekillenme dönemi” denir.

Görüldüğü gibi, sevilmeme korkusu insanı bir yandan sevilebilir bir varlık olmaya, öte yandan da sevgi ilişkisi oluşturabilecek bir insan olmaya hazırlar. Annenin sevdiği yiyecekleri onunla paylaşmak, çocuğun anneyi sevmeye başlamasının ilk ipucudur. Çocuk aynı zamanda kendi yapabildiklerini, kendisinden beklentilerini etrafındaki diğer çocuklardan da beklemeye başlar. Yapamayanlardan uzaklaşır, onları "sevmez". Giderek çocuğun kendisine sevgi duyma kapasitesi oluşur. Bu şekilde gelişmiş bir çocuk için kendisini sevebilmek, sevilebilir olmakla doğrudan ilişkilidir; o yüzden, çocukta sevilebilir olma ihtiyacı oluşur. Çocuk herhangi bir nedenle sevilebilir bir varlık olmaktan uzaklaştığında suçluluk hisseder. Bu duygu vicdanlı bir insan olmanın ilk basamağıdır.

Çocuğun gelişimini annesiyle ilişkisinde yaşadığı değişime bakarak takip etmek mümkündür. Çocuk omnipotansını annesine aktardıktan sonra önceleri onu kızdırmaktan korkar. Annesinin kendisine kızmasına neden olduğunda ağlamaya başlar. Daha sonra, annenin sevgisini muhafaza edebilmek için onun beklentilerine uygun özellikler geliştirdiğini, dağıttığı oyuncakları toplamaya çalıştığını, annesinin sözünü dinlediğini gözleriz. Bir önceki dönemin aksine, artık annenin sevgisini muhafaza etmek her istediğinin olması fantezisinden daha önemli hale gelmiştir. Bu aşamada çocuk, yaptığı her şeyde annesini hesaba katmaya başlar; istediği her şeyde annesi de vardır; biri ona kurabiye veriyorsa, annesine de ister. Sonraki dönemdeyse artık annesinin neleri sevdiğini bilir, onun söylediği hiçbir şeyi unutmaz; oyuncaklarıyla oynarken onlara annesinin kendisine davrandığı gibi davrandığını, aynı sözleri tekrarladığını görürüz.

Bu aşamada çocuk, annesinin de ihtiyaçları olduğunu fark etmeye başlar ve bu konuda bir duyarlılık geliştirir. Daha ileri gelişme düzeyinde ise annenin ruh halini anlayabilmeye ve buna uygun davranmaya başlar. Annesi üzgünken onu teskin etmeye, neşelendirmeye çalışır.

Gelinen aşama, artık çocuğun annesi için üzülebildiği, onun iyiliğini isteyebildiği bir noktadır. Çocuk bu aşamaya 3 yaş civarında gelir.

Görüldüğü gibi, çocuk süreç içinde anneyi Allah yerine koymaktan insan yerine koymaya yönelmiştir. Annenin de ihtiyaçları olduğunu, acı çekebildiğini, her zaman her şeyin altından kalkamadığını anlamaktadır. Öte yandan, onunla ilişkisi hayranlıktan sevgiye yönelmiştir. Çocuk, annesini sevebildikçe onunla beraber kendisini de sevebilmeye başlar. Oysa annesine bağlılığı hayranlık düzeyinde kalmış olsaydı, kendisinden de hayran olunacak mükemmellikte bir varlık olmayı bekleyecekti. Bu durumda, her aksamada kendisiyle ilgili hayal kırıklıkları yaşayacak ve kendisine çok kolay öfkelenecekti. Çocuğun annesini hayran olma ihtiyacı hissetmeden gerçek bir insan olarak sevmeye başlaması, onu "gerçeklik sevgisi" aşamasına hazırlar. Bir varlığı allayıp pullamadan, şişirmeden, abartmadan, bütün çıplaklığı içinde kusurlarıyla beraber sevebildiğimizde, gerçekliği sevebilecek hale geliriz.

Annesini sevme aşamasına gelmiş çocuk bu sefer, ister kız olsun ister erkek, omnipotansını aktaracak yeni bir sevgi nesnesi arar. Çocuk sağlıklı aile koşullarına sahipse, bu yeni nesne baba olacaktır. Bu, çocuğun hayatında yeni bir dönemdir. Kişiliğin örgütlenme düzeyi, bir sonraki bölümün konusu olan, ruhsal gelişmenin son aşamasına, "gerçeklik sevgisi" aşamasına gelmiş demektir.

BABA

Bebek için başlangıçta sadece kendisi varken, bebeklik çağı içerisinde anne de bebeğin dünyasına katılır. 6 aylık bir bebek için, etrafında gördüğü bütün insanlar annesinin parçalarıdır, yani onlar da annesidir. Bebek diğer insanların annesi olmadığını fark ettiğinde,

“yabancıya reaksiyon” denen bir tepki vermeye başlar. Annesi dışındaki insanlara gitmek istememeye, yabancıların kucağında ağlamaya başlar. Bu reaksiyon, 9 ay civarında oluşur. Bundan sonra bebek için kendisi, annesi ve “annesi olmayan”lardan oluşan üçlü bir ortam doğar. “Annesi olmayan”lar yabancıdır ve dışarıyı, dış gerçekliği oluşturur. Baba, aslında her insan için “anne olmayan”ın, dış gerçekliğin simgesidir.

Anne ve baba çocuklarını beraber oluşturdukları bir üretim olarak algılıyorlarsa ve baba, anneye bebeklik döneminde annelik yapabiliyorsa, zaten aile ortamı çocuğun çok kolay biçimde babasına yönelmesini sağlar. Bebek/çocuk, annenin sevdiğini sever. Baba, zaten annenin hayatında çok büyük bir yer tutmaktadır ve bebek bunu algılar fakat bu durumda bile baba, annenin bir parçasıdır ama önemli bir parçasıdır. Zaten böyle bir ortamda anne de bebeği sürekli babaya yönlendirir; babayı bebekle ilişkisinden dışlamaz. Ancak baba bebeğe annelik yapmak zorunda kalmıyorsa, bebeklik boyunca geri plandadır.

Bebek 9. aydan itibaren haset duygusunun etkisiyle annesiyle ilişkisinde zorlanmaya başladığında, ondan kaçmak için dış dünyaya yönelir fakat baba, ev ortamı kadar elinin altında değildir. Yani ilk “anne olmayan” baba değil, dış dünyadır. Çocuk ancak dış dünyadan anneye yöneldikten sonra baba, anne olmayan haline gelir ve babayla ilişki daha sonra, hayat boyunca dış dünya ile ilişkinin modeli olur. Bebeklik döneminde babanın anneyle işbirliği ve dayanışma içinde olması bu aşamada çocuğun babaya yönelimini çok kolaylaştırır. Babasından hep korkmuş ve çekinmiş bir çocuk hayattan da korkar ve çekingen olur. Babası karşısında kendisini rahat ifade edebilmiş ve ona kendisini kabul ettirebilmişse, hayatın içinde de bunu gerçekleştirir. Babayla ilişkide oluşan her unsur daha sonra mutlaka dış gerçekliğe yansıyacaktır.

“Orijinal ruhsal enerji” bölümünden hatırlanacağı gibi, çocuğun ruhsal gelişimi ne kadar geri kaldıysa, dürtüsü de o oranda öfke içeriklidir. Öfke ile dürtünün ayrışmasının yetersizliğinden

kaynaklanan bu durum, çocuğun cinsel içerikli fantezilerine yansır. Çocuk, anneyle baba arasındaki yakınlıkta cinsel bir içerik olduğunu algılayabiliyorsa, dürtüleri fazla öfke taşıdığı için bu cinsel içeriği kanlı, acı verici, ürkütücü bir biçimde tahayyül eder.

Çocukluk psikozu tablosu gösteren ergenlik çağı dönemindeki bir erkek hasta, cinsel içerikli fantezilerini, "her taraf kan içinde, etler parçalanmış, memeler yenmiş, organlar koparılmış" şeklinde anlatıyordu. Bu çocuk için, bu içerik yüzünden ilksel sahneyi (*primal scene*) kurabilmek ve kabul edebilmek mümkün olamıyordu. İlksel sahne, çocuğun kendi doğumuna neden olan, anneyle baba arasındaki cinsellikle ilgili fanteziye verilen isimdir. Çocuğun ruhsal gelişiminde, kendisinin annesiyle babası arasında yaşanan cinselliğin bir sonucu olarak doğduğunu kabullenebilmesi son derece önemlidir. İlksel sahnenin çocuğun içinde kurulabilmesi, çocuğun kendisinin bir başlangıcı olduğunu, anne ve babasının sevişmelerinin ürünü olarak doğduğunu anlamasını sağlarken, psikotik olabilecek bir zemin de geride kalmış olur. Bu zemin aslında, çocuğun kendisiyle ilgili tanımının "ezelden ebede kadar süren, başlangıcı ve sonu olmayan, yaratıcısı olmayan" gibi Tanrı sıfatlarından kurtulup "insanlaşması"dır. Bu insanlaşmanın kabulü gerçeğin kabulünde önemli bir aşama oluşturduğu için, psikotik (akıl hastalığı) zemin ortadan kalkmış olur.

Anlaşılacağı gibi, çocuğun ilksel sahneyi kabul edebilmesi için öfkeden arınmış, hiç değilse öfke içeriği çok azalmış bir dürtüsel alan oluşturabilmiş olması gerekir. Aksi takdirde çocuk cinselliği çok öfke içerikli bir hadise olarak düşüneceği için, babasına karşı da gerçeküstü bir korku duyma potansiyeli taşıyacaktır çünkü bu durumda erkek çocuk babasını, annesini ısıran, parçalayan, onu kan revan içinde bırakacak ölçüde öfkeli bir varlık olarak tahayyül edecektir. Yok edici öfke içeriği yüksek kaldığı için çekingen ve ürkek olan çocuk dış dünyaya yönelemez, fakat bu durumda, "tehlikeler karşısında duyulan korku" olarak adlandırdığım

korkuyu daha güçlü bir biçimde, aile içinde deneyimlemek zorunda kalır. Dolayısıyla bu durumdaki çocuk için baba, dış gerçekliğin yerine geçmiş olur.

Normal bir çocuk tehlikeler karşısında 1,5 yaş civarında dış dünyaya yönelimi sırasında korku duymaya başlarken, ağır problemli bir çocuk dış dünyaya yönelemediğinde, 3 yaşından sonra, tehlikeler karşısında duyulan korkuyu babası üzerinden yaşar. Çocuk yürümeye başladığında ilk "annesi olmayan"dan, dış dünyadan çabuk vazgeçiyorsa, bunu baba üzerinden tanımak zorunda kalacaktır. Bunun anlamı, çocuğun babasına çok yoğun bir öfkeyi yansıtmasıdır. Özellikle erkek çocuğun 3 yaş civarında dürtülerinin annesine yönelmesi sonucu babadan duyacağı korku, böyle bir gecikmişlik durumunda çocuğun iki dönemin korkularını bir arada ve birbirinin içinde yaşaması sonucunu doğuracaktır. Bu durumda erkek çocuk dürtülerinin annesine yönelmiş olmasının sonuçlarını değil, yok edici öfkesinin babasına yansıtılmış olmasının sonuçlarını yaşar. Anneyle ilişkinin kozasından çıkan 1,5 yaş civarındaki çocuk nasıl ki dış dünyayı acıtan, kanatan, sert, yakan bir nesne olarak algılıyorsa, bunu 3 yaş civarında yaşamak zorunda kalan çocuk da babayı bu nitelikler üzerinden algılayacaktır. Bu anlamda baba/dış dünya çok sert, kanatan, yok eden, parçalayan, çok ağır korkular yaratan, ilişki kurulamaz bir gerçeklik haline gelecektir.

Bazen çocuğun 3 yaş öncesinde esas ilişkisi babayla olabilmektedir, bu durumda babanın çocuğa annelik yaptığını söylemek gerekir. Çocuk o zaman kendisiyle ilişki kurmayı, ihtiyaçlarına duyarlı olmayı, kendisine annelik yapan babadan öğrenecektir. Fakat bu durum bir sonraki hâkim duygu olan gerçeklik sevgisi oluşturma döneminde çocuk için sorunlar yaratacaktır.

Normal bir gelişmede, çocuğa annelik yapmayı anne üstlendiyse, çocuğun ilk "anne olmayan"ı, yani dış gerçekliği çok sert ve acımasız bulduğunu ve 1,5 yaş civarında tekrar anneye döndüğünü ifade etmiştim. Bu deneyim içerisinde çocuk, "anne olmayan"ı "çok sert"

olarak öğrenmiştir ve bu, çocuğun programına yazılmıştır. Ancak çocuk annesini bir insan olarak sevmeye ve onu omnipotan olarak tutamamaya başladığında, bu kez omnipotansını aktaracağı başka bir sevgi nesnesi arar. Böylece baba, çocuğun kendisini güvende hissetmesini sağlama işleviyle, çocuğun ruhsal yatırım alanına girer. Çocuk, ikinci "anne olmayan" olarak babadan çekinmeye müsaittir çünkü bu ilişki en temelde, omnipotansın deneyimlenme sürecindeki "anne olmayan" ile, yani dış dünyayla kurulmuş olan ilişkinin karakteristiklerini taşıyacaktır. Sonrasında ise çocuk, bu temel üzerinde babayla, onun özelliklerinden etkilenerek yeniden şekillenen bir ilişki oluşturacaktır.

Otonomi ihtiyacı

Çocuğun kaybettiği ve çok özlediği omnipotansını yeni nitelikler kazanarak, annesine muhtaçlıktan kurtularak yeniden oluşturmaya çalışması, otonomi ihtiyacı olarak kendini gösterir. Bu dönemde çocukta annesi için sevilebilir olma ihtiyacı ile otonom olma çabası iç içe geçmiştir. Çocuk, bir yandan sevilebilir olmak için annesine uygun bir karakter geliştirirken ve bununla beraber insanlaşırken, bir yandan da annesine muhtaçlıktan kurtulmak için yeterli olmayı öğrenmeye çalışmaktadır. Çocuğu kendisini geliştirmeye bu kadar açık hale getiren en önemli sebep, korkusudur; bütün bu çabasını yöneten hâkim duygu ise hayatta kalma dürtüsüdür. Anne için sevilebilir olmak kısa vadeli güvenliği oluştururken, yeterli olma çabası uzun vadeli hedefi temsil eder.

Bütün ikili ilişkilerde olduğu gibi, bu dönemde de anneyle çocuğun ilişkisi çocuk açısından bir yandan annenin bir tanesi olma ama bir yandan da anneden kurtulma, bir yandan anneye hayran olma ama bir yandan da ondan üstün olma gibi arzular arasında bocalamayı içerir. İkili ilişkiler, doğası gereği bunaltıcı ve tehlikeli olma potansiyeline sahiptir. Kaçınılmaz bir

biçimde anneyle bütünleşerek onun içinde kaybolmakla anneye haset edip onu yok etme korkuları arasında gidip gelen çocuk için otonomi anneden kaçabilme becerisinde olmak, özgür olabilmek demektir ve annenin ya da çocuğun zarar görmeden var olabilmesinin yoludur. Aslında otonomi ilişkiyi tekrar "anne-çocuk-dış dünya" üçlemesine döndürebilmenin tek yoludur.

Çocuğun belli bir otonomi oluşturacak kadar yeterli hale gelmesi onu ikili ilişkinin korkularından kurtarır. Bilindiği gibi ikili ilişki anne-bebek/çocuk ilişkisidir; bütünleşme ve haset arasında, sevgi nesnesini yok etme ve onda yok olma arasında savrulmalar şeklinde yaşanır ve temelde akıl hastalığı zeminidir. İkili ilişkinin korkularından kurtulmuş çocuk biraz daha büyüdüğünde "anne-baba-çocuk" üçgenine çok kolay girecek, babayla zorlanmadan bir sevgi ilişkisi oluşturabilecektir. 3 yaşına doğru, çocuğun yeterliliği arttıkça ve annesine karşı hissettikleri kulluktan sevgiye dönüştükçe de onu yok etme korkusu duymadan çatışma cesareti bulmaya başlar; böylece kendisini ayrı bir varlık olarak konumlandırır. Çocuğun otonom hale gelebilmesi için, annenin çocuğun özgürleşme arzularını engellememesi gerekir. Aksi takdirde çocuğun duygusal dinamikleri ikili ilişkinin kapanından kurtulmak isteyen bir yapı gösterecektir.

Çocuğu otonom olmaya iten, bir yandan hasetten kaçınabilme çabası, bir yandan kaybedilen omnipotansın yeniden oluşturulması arzusu, bir yandan da daha korkusuz olabilme isteğidir. Yeniden omnipotan olma ihtiyacı, çocuğun yürümeye başlarken hissettiği, kendisini her şeyin üzerinde gören ve hiç kimseye ihtiyacı olmadığı duygusuna sebep olan, özgürlük sarhoşluğu diyebileceğimiz coşkulu duyguya yeniden kavuşma arzusundan kaynaklanır. Bu duygu, insanda her daim özgür olma ihtiyacını oluşturur. Bizi herhangi bir insana, nesneye muhtaç olmaktan kurtulmaya zorlar.

Yeterliliğin gelişmesi ve zaman kavramı

Tehlikeler karşısında duyulan korku temel olarak insanı, elbette çocuğu da dış dünyanın güçlüklerinin altından kalkmaya zorlar. Diğer korkulardan en belirgin farkı, öğrenmeye ve gelişmeye zorlamasıdır. İnsan tedbirler alarak, temkinli olmayı öğrenerek ve yeterliliklerini artırarak tehlikeler karşısında duyduğu korkuyu azaltabilir ve denetim altına alabilir. Tehlikeleri azaltabilmek için, yapılacak bir eylemin ne gibi tehlikeler getirebileceğinin öngörülebilmesi gerekir. Öngörülerse, ancak daha önceki tecrübelerden yararlanılarak geliştirilebilir. Ayrıca kişi, söz konusu eyleme ne kadar hazır olduğunu da doğru kestirmelidir. Gerekirse dinlenmeyi ya da yardım istemeyi ya da vazgeçmeyi bilmek zorundadır. “Ben yaparım”, “ben kazanırım”, “benim istediğim olur” diyen böbürlenmeci bir tutumun yerini aklı başında, gücünü doğru tartan ve en verimli, en gerçekçi yolu bulmaya çalışan bir tutum ve bu tutumu üreten bir yapı alır.

Böyle düşünebilen bir insan veya bir toplum için zaman, sadece yaşanan andan ibaret değildir. Geçmiş zaman söz konusudur ve geçmişte yaşanmış olanlardan öğrenilmiş ya da öğrenilecek şeyler vardır. Bunun yanında, bir de gelecek vardır; insanın yeterliliğini artırarak, her ihtimali göz önüne alarak geleceğe hazırlanması gerekir. Zamanla ilişkisi bu hale gelmiş çocuk, korkaklığını geride bırakıp dikkatli ve temkinli bir biçimde deneyerek öğrenmeye açık demektir. Bu durumda tehlikeler karşısında duyduğu korku çocuğun hayatında hep hesaba kattığı, bu korku tarafından yönetilmemenin yeterli olmasına bağlı olduğunu fark ettiği bir duygu olarak, çocuğu kendini geliştirmeye ve gerçekçi olmaya zorlar. Çocuk, hayatta kalabilmek için tehlikelere hazır olmak gerektiğini anlamıştır.

Kişilik örgütlenmesinin hayatta kalma dürtüsü tarafından yönetilmeye başlamasının en önemli sonuçlarından biri, çocuğun zamanla olan ilişkisinin değişmesidir. Kendini kötü

hissetmekten kaçınmanın zamanı hep yaşanan andır, hayatta kalma dürtüsü ise geleceğe hazır olmak ister. Bebeksi kişilik örgütlenmesini aşamamış çocuk için amaç, yaşadığı anı kurtarmaktır. O an için ona iyi gelen şeyi yapacaktır. Bunun daha sonra olumsuz bir gelişmeye yol açacağını bilse bile kişi kendini denetleyemeyecek ve o anı kurtarmayı seçecektir. Bu durum çeşitli denetim bozukluklarına yol açar.

Alkolikler içki içmenin o an için yaşadıkları gerginliği ve sıkıntıyı azaltacağını, ama daha sonra problemlerini artıracağını bilmelerine rağmen kendilerini engelleyemezler. Aynı şeyi yemelerini kontrol edemeyen hastalarda ve uyuşturucu bağımlılarında da gözleriz. O an için kendilerini kötü hissetmelerini engelleyecek şey neyse onu yaparlar; bütün çaba, kötü hissetmekten kaçınmaktır. Bunu yaparken de kendilerini kandıracak bir yol bulurlar. Çoğu zaman, “son defa yapıyorum”, “yakında bırakacağım”, “bunu yapmak zorundayım” gibi bir muhakemenin ardından denetim bozukluğu ortaya çıkar. Denetim bozukluğu ise bir süre sonra pişmanlığa ve kişinin kendisine yönelmiş öfkeye dönüşür. Oysa kişilik örgütlenmesi bir üst basamağa çıkabilmiş çocuk ya da erişkin için yaşanan an kadar, hatta daha da fazla, gelecek zaman önemlidir çünkü yaşanan an geleceğe hazırlanmak için kullanılabiliyorsa, gelecek daha az korkutucudur.

Gelecek kavramı ve tehlikelerden kaçınma arzusu çocuğa kendini denetleme zorunluluğunu öğretir. Böylece çocuk, sözgelimi şu an istediği bir şey yüzünden annesini öfkelendirmemeyi ve böylece bir tehlikeden kaçınmayı becerebilir. Çocuğun kendi üzerinde bir denetim oluşturabilmesi, ertelemeyi öğrenmesi tuvalet terbiyesiyle beraber oluşur. Tuvalet terbiyesi sırasında çocuk kakasını tutmayı ve tuvalete yapmayı öğrenirken, kaka yapma hazzını ertelemeyi de öğrenmiş olur. Çocuğun kakasını tutarken kendi üzerinde bir egemenlik geliştirmekten çok büyük bir doyum aldığını ve bunun aynı zamanda kendisine saygı duymasına yol açtığını söyleyebiliriz.

Erişkin bir insanın başına gelmesinden en fazla en korktuğu talihsizlikler arasında büyük abdestini kaçırmak da vardır; bu durumda kişi kendini çok küçük düşmüş, değersizleşmiş hissedecektir. Demek ki insanın kendisi üzerinde denetim kurabilmesi, kendilik açısından bir hiç olmaktan kurtulmak anlamına da gelmektedir. Böylece daha fazla güvende olabilmek, daha fazlasını hak edebilmek, biriktirerek hazzı artırmak gibi sebeplerle çocuk doğal olarak bu becerisini kullanmaya başlar. Böyle bir çocuk için, yapamadığı bir şeyi yapacak hale gelmek önemli bir sevinç ve doyum kaynağı olur. Bu duygu, öğrenebilmek için deneme cesaretinin oluşmasını ve yanlış yapma korkusunun azalmasını sağlar.

DÖNEMİN ANNELİĞİYLE İLGİLİ SORUNLAR

Dönemin "iyi anneliği"

Bildiğimiz gibi, başlangıçtan itibaren bebeğin bütün ilişki kurma kapasitesi, ilişki biçimi ve ilişki oluşturabilmek için ihtiyacı olan ruhsal malzeme, anneyle ikili ilişki içerisinde oluşur. Bir bebeğin kendi ihtiyaçlarını fark etmesi, onları benimsemesi bile annesi ihtiyaçlarını algılayıp karşıladığı için oluşur. Böylece bir insan annesinden öğrendiği anneliği, kendisiyle ilişki kurma becerisini bütün hayatı boyunca kendisine uygular. Acıktığını fark eder, gider yemek yer; sıkıldığını fark eder, ortam değiştirir, kendisini bir şeylerle oyalar.

Annemizle ilişkimiz, kendi ihtiyaçlarımızla ilgili sürdürdüğümüz temel ilişkinin oluşturucusu ve modelidir. Kendimize gösterdiğimiz gerçek duyarlılıklar veya ihmaller, kendimize duyduğumuz sevgi ve öfke büyük ölçüde anne kökenlidir. İlişki kurmayı da annemizle

kurduğumuz ilişki sayesinde öğreniriz. Böylece, annemizden başka insanlarla oluşturduğumuz ilişkiler de başlangıçta onunla olan ilişkimizin modelini takip eder. Bir çocuk, sözgelimi otizmde olduğu gibi, annesiyle bir ilişki yaşayamadıysa kimseyle ilişki kuramaz. Normal gelişmede 3 yaş sonrası dönemlerde kurulan ilişkiler de -baba, kardeş, arkadaş- ilişki repertuarımıza eklenecektir.

Çocuğun 1,5 yaş civarında omnipotansını anneye aktarmaktan ve onu Allahlaştırmaktan 3 yaşına doğru onu insan olarak algılamaya ve sevebilmeye doğru gelişmesi, bu müthiş değişim kesinlikle kendiliğinden olmaz ve çocuğu sevebilen bir insan yapan şey, onun genetik özellikleri değildir. Bu, ancak anneyle çocuk arasındaki yoğun ilişki sayesinde mümkündür. Çocuk, korkularından dolayı annesine güçlü bir şekilde bağlanır ve onun sabırla verdiği emekle büyür. Bu süreçte annenin en önemli işlevi bir yandan çocuğu koruyup ona sahip çıkarak omnipotansını aktarabileceği uygun bir nesne olmasıdır; diğer yandan da, çocuğun kendisini geliştirme sürecini bozmayacak bir izin vericiliği tutarlı bir tutum olarak sürdürebilmesidir.

Bu dönemde annenin, bebeklik dönemi dikkatinden farklı bir dikkate adapte olabilmesi gerekir. Çocuğun kendini gerçekleştirme, deneme ve öğrenme arzularını bir tehlike olarak algılamaması, bu tür davranışlarındaki canlılığı ve coşkuyu hoşnutlukla karşılarken, çocuğu tehlikelerden koruyan bir yaklaşım içinde olması gerekir. Engel olmayan ama koruyan bir dikkat, bu dönemin anneliğini “iyi anneliğe” dönüştürür. Çocuklarıyla ilişkilerinde bu dönüşümü gerçekleştiremeyen anneler onları kendilerinde tutma eğilimi gösterecek ve çocukların ruhsal gelişimlerini farkında olmadan durduracaktır.

Çocuk, başka çocuklar tarafından hırpalandığında ya da canı bir sebeple yandığında annenin kendisini koruduğunu birçok münasebetle yeniden deneyimledikçe, bunlar onu anneye daha fazla yaklaştırıp onun sevgisine duyduğu ihtiyacı açığa çıkarabilir. Çocuk için anne bütün yakın

tehlikeler karşısındaki tek güvence, bütün çaresizliklerin tek çaresidir ve onun sevgisinin kaybı hiçbir biçimde göze alınamaz.

Bu sürece girmiş çocuğun iç dünyasında zaman faktörünü, kısa ve uzun vadeli hedefleri birbiriyle çelişmeden bir arada götürebilme yeteneğini gelişir. Çocuk, kafasında kurmak zorunda kalmadan, sinsileşmeden, kimseyi kandırmadan, bir yandan da kul köle olmadan var olmanın yollarını bulmaya ve kendi ayakları üzerinde durabilmenin ustalığını oluşturmaya çalışmaktadır. Çocuğun kendisini şekillendiren bu çerçevenin içinde kalabilmesi için, annesinin de onun yeterli olmasından, ayakları üzerinde durmasından mutlu olabilmesi gerekir. Aksi takdirde çocuk merak, bir şeyi deneme ihtiyacı gibi doğal yönelimlerini sürdürebilmek için yalan söylemeye, annesini kandırmaya çalışmaya başlar. Örneğin annenin çocuğu kendinde tutma isteği fazla olduğunda, anne, çocuğun döneme özgü ihtiyaçlarını anlamak istemez ve onu engellemeye başlar; bu durumda çocuğun büyüme ve gelişme süreci bozulur. Çocuğun yalan söylemeye, kandırmaya yönelmesi karakter bozukluğuna yol açar. İleride köprüyü geçene kadar ayıya dayı demeyi doğal bulan, çıkarları için yalan söyleyen, dürüst ve içten olmayı beceremeyen bir insan olacaktır.

Karakter oluşumunda anne babanın çocuğun gelişimini olumsuz etkileyecek bazı karakter özelliklerine ve eğilimlerine değinerek kapatmak istiyorum bu bölümü.

Bir insanın karakter özellikleri hayatının her döneminden çeşitli renkler taşısa da, en önemli özelliklerin oluşması bu döneme yoğunlaşır. Çocuk kendisini annesinin kulu haline getirdiği için, onunla çatışmasını en aza indirecek şekilde yapılanır. Bu şekilde, annesinin sevgisini ve yatırımını üzerinde tutmaya çalışır. Anne titizse, çocuk da ona uyum sağlar; anne çocuğu teşhir eden bir kadınsa, çocuk da benzer özellikler geliştirir. Annenin kişilik özellikleri bu dönemde çocukta yapılandırıcı bir rol oynar. Çocuklarının, sözgelimi çok akıllı ve bilgili olmasına ihtiyaç duyan bazı annelerin, küçük yaşlarda çocuklarına okuma yazma öğretmeye

kalkıştıklarına ve bunu rahatlıkla başardıklarına tanık oluruz. Tabii ki böyle bir durumda çocuk öğrenmeye ilişkin yatırımını bu tür bir alana kaydırmış olur; bu durumda kendisini geliştirmek için deneyimlemesi gereken diğer alanlarda geri kalır ve bu tutumdan zarar görür.

Çocuklar oyun oynarken hem fiziksel olarak kas sisteminin gelişmesi, vücut kaslarının koordinasyonunda yetkinleşme gibi yararlar görürler, hem ruhsal, hem de zihinsel olarak gelişirler. Sentez yetenekleri, muhakeme yürütme becerileri, üretme ve yaratma özellikleri gelişir. Ayrıca, oyun sırasında kurduğu fantezilerle çocuk iç dengesini de yeniden kurar. Çocuğun anne babasının hoşuna gitmek için oyundan uzaklaşması zihni gelişirken ruhsal yapısının çocuksu kalmasına, gelişememesine yol açar. Bu yola sokulmuş çocukların, kendi hakikatlerine sırtlarını çevirmiş, iç dengelerini başkalarının beğenisi üzerine kurmuş insanlar olmaları beklenir. Bu şekilde yapılanmış bir insanın mutlu olabilmesi, kendi mutluluğuna gidebilecek yolları bulması mümkün değildir.

Zihnini ve aklını çok geliştirdiğimiz çocuklar hayatları boyunca bilmeyi yaşamaya ve deneyimlemeye tercih edeceklerdir. Oynamak yerine kitap okumayı yeğleyeceklerdir; deneyimsizlikleri onları oyuna katılamayan, izleyen birisi yapacaktır. Çocuğun kendisini var etmek için kullandığı tek araç zekâsı olunca, güçlenme, becerilerini artırma arzuları arka planda kalır, zeki olmayı, bilgili olmayı aşırı derecede önemser.

Omnipotans dönemi ve tuvalet terbiyesi

Bizim kültürümüzde tuvalet terbiyesi ortalama olarak 1,5-2,5 yaş arasında verilir. Halbuki bu dönemde çocukların dürtüleri, daha önce yoğunluklu olarak bulunduğu ağızdan ve vücut yüzeyinden bağırsaklara ve anüs bölgesine erişmiştir. Normal gelişen 2 yaş çocuğu için vücudun en önemli haz alanı, anüs ve kalın bağırsakların rektum denen son kısmıdır.

Çocuğun bağırsaklarının dolu olması ve “kaka” yapma anı dürtüsel bir haz üretir. Bu durumda, anüsün ve kakanın haz üretme alanı haline gelmesi çocuğun dikkatini kakasına çevirmesine neden olur.

Çocuğun kakasıyla oynamak, sağa sola bulaştırmak, kakasıyla övünmek, kokusundan, miktarından hoşlanmak gibi duyguları ve eğilimleri oluşur. İnsanoğlunun kendisine haz veren nesneleri aşırı biçimde yatırımlandırma ve yüceltme özelliği burada da görülür; çocuk, kakasına neredeyse âşık olur. Kaka bir anlamda çocuğun kendi ürettiği bir şey, kendisine ait bir yaratıdır. Kaka sevgisi sonraları, oluşturduğumuz şeyleri, eserlerimizi sevmeye yatkınlık şeklinde, insan tabiatının bir özelliği olarak sürer gider.

Eğer çocuğun bu dönemde annesiyle ilişkisi zayıfsa, anne kucağının ve memesinin yerini bu yeni haz nesnesi alır ve çocuk, haz veren nesne olarak kakaya daha fazla ruhsal yatırım yapar. Bu durumda çocuğun kakasını kendinde tutma eğilimi çok fazladır ve kabız olmaya yatkındır. Çoğu zaman kabızlık eğilimi hayat boyu süren bir tutuma dönüşür. Kakaya olan yatırımın fazla olması, yatırımın narsisistik içeriğinin de fazla olduğu anlamına gelir çünkü 2 yaş civarındaki çocuğun ruhsal enerjisi henüz büyük ölçüde narsisistiktir. Ayrıca kaka çocuğun içinden çıkmaktadır, onun bir parçasıdır. Çocuk kakasını kendisinin çok değerli, haz veren bir parçası olarak algılar. Bu durumda, kakasını vermek istemez. O, onun ürettiği bir “şey”dir; çocuğun kakayla oynama isteği çok yoğundur. Durum, anneyle ilişkinin zayıf olduğu çocuklarda iyice belirgindir ve çocuğun tuvalet terbiyesini kabullenmek istememesi olarak kendini gösterir.

Bir yandan da biliyoruz ki, anne bu yaş döneminde, çeşitli aksamaları olsa da, çocuk için yaşamsal bir öneme sahiptir; çocuk anneyi omnipotan bir varlık olarak algılamaktadır ve onu, onun sevgisini kaybetmekten ölesiye korkmaktadır. Peki, çocuk kakasıyla böyle bir aşk ilişkisi

içindeyken, onun için vazgeçilmez olan annesinden tuvalet terbiyesi konusunda yoğun bir baskı görürse ne olur?

En olumlu durumda anne, verdiği sevginin karşılığında çocuktan kakasından aldığı hazzı bırakmasını beklemektedir. Anneyle çocuk arasındaki ilişki çocuğun ihtiyaçlarına cevap veriyorsa, kakadan vazgeçmek çocuk için çok büyük bir sorun oluşturmaz. Tuvalet terbiyesi sırasında çocuk kendisinden bekleneni, doğru olanı, kurala uygun olanı yaparken hazdan vazgeçmiş, fakat diğer yandan da annesinin kendisine olan sevgisinin sürmesini sağlamış, annesi için sevilebilir olmayı sürdürmüş olur. Ayrıca denetim becerisine sahip, daha büyümüş ve değerli bir varlık olmanın övüncüne sahip olur; artık bebek olmaktan kurtulmuş, kategori değiştirmiştir.

Anne ayrıca, çocuğun kendisi üzerinde geliştirdiği denetimi takdir ettiğini, artık onu bir bebek gibi görmediğini, onun büyümesine uygun davranacağını çocuğa hissettirerek onun tuvalet terbiyesini kabul etme sürecini dengesini bozmadan, hatta yeni bir denge oluşturarak götürmesine de yardımcı olur. Bu durumda tuvalet terbiyesi çocukta ciddi bir ruhsal gelişme de sağlamış olur.

Çocuğun kakasını bıraktığında kazancının ne olacağını, annenin kişilik yapısı belirler. İki ihtimal vardır: Dürtüsel hazzın yerini ya sevilebilir olmanın güveni alacaktır ya da mükemmel olmanın narsisistik doyumu. Anne narsisistik özellikleri fazla olan bir kadınsa, çocuğundan kakasını bırakmasını, kusursuz ve mükemmel olması adına istemiştir. Çocuğun herhangi bir aksamasında, ondan beklediklerini yapamadığında böyle bir annenin öfkesi çok artar, çocuğa karşı yargılayıcı, suçlayıcı, sert ve cezalandırıcı olur çünkü çocuğun kendisiyle inatlaştığını, kendisine direndiğini zannedecektir. Çocuğun kakasını tutmanın hazzına ihtiyacı olabileceğini, kakasından kopmanın ona acı verdiğini düşünemeyecektir.

Bu yapıdaki bir anne, çocuğunun tuvalet terbiyesini sadece kendisiyle ilgili taraftan görmektedir. Çocuk ona ağır gelen bir sorunu bir an önce çözmeli ve onun daha rahat etmesini sağlamalıdır ya da mükemmelliğiyle, aslında kadının ne kadar mükemmel bir anne olduğunu herkese göstermelidir. Çocuğun tarafında neler olduğunu anlamayınca, kaçınılmaz olarak bu anne çocuğa fazla öfke duyar.

Fakat anne çocuğuyla ilişki kurabilen ve ona gereken yatırımı yapabilen bir insansa, bir yandan onu büyütmeye ve hayata hazırlamaya çalışırken bir yandan da ondan ancak yapabileceği şeyleri bekleyen bir yapıdaysa, onun aksamalarını hoş görür ve acele etmez. Çocuğunu terbiye etmeye çalışırken onun neye hazır olup olmadığına özen gösterecek, onda bir travma oluşturmamaya çalışacaktır. Tuvalet terbiyesi adına çocukta iz bırakacak cezalara, korkutmalara başvurmayacaktır. Kısacası çocuk kakanın verdiği hazdan, annenin yaklaşımıyla doğru orantılı olarak ya annesinin gözünde sevilebilir bir varlık olmak için ya da onun kendisinden beklediği mükemmellikte olmak için vazgeçmektedir.

Tuvalet terbiyesinin annenin narsisistik ihtiyaçlarına uygun olacak biçimde çok erken veya hiçbir aksamayı hoş görmeyen bir sertlikte yapılması, çocuğu hazdan yana olmakla (aslında hazdan yana olmak kendinden yana olmak anlamına gelir) kurallara uygun olmak konusunda büyük bir çatışmaya sokar. Çocuğun içindeki eğilimler kakasıyla oynamak, sağa sola bulaştırmakken, tersine bundan iğrenmeye, uzak durmaya, onu verip kurtulmaya zorlanmaktadır. O zaman çocuk ihtiyaçlarına ve eğilimlerine ters düşen tanımlar yaparak, aslında annesinin tanımlarını kabullenerek kakasını “kötü” ve pis” bulmaya, kakasıyla oynama isteğini de düzeni bozan çok kötü bir istek olarak ele almaya başlar.

Bir arzuyu onun karşıtını oluşturarak yok etmeye çalışma çabasına, “reaksiyon formasyon” (karşıt oluşturma) dendiğini belirtmiştim. Bu savunmanın en iyi örneğini, kaka ile oynama isteğinin temiz olma arzusuyla dengelenmesi oluşturur. Bu savunmanın ağırlıklı kullanımı

takıntılı eylemlere yol açar. Örneğin obsesif yapıdaki bir insanın öfkesini artıran durumlar kaka ile oynama arzusunu tekrar canlandırınca, bu kişi aşırı bir temizlik ve titizlik gayretiyle bu arzusunu görünmez hale getirmeye çalışır. Bunun sonucu, bütün hayatın temizlenmekten ibaret hale gelmesi, tuvalete gitmek zorunda kalmanın tam bir eziyete dönüşmesidir.

Bazı durumlarda çocuğun tuvalet terbiyesine direnmesi, omnipotansını bırakmak istememesinden de kaynaklanabilir. Çocuk omnipotansını annesine tam olarak aktaramadıysa, annesiyle "senin dediğin mi olacak, yoksa benim dediğim mi," şeklinde tanımlanabilecek bir çekişme ve inatlaşma içine girer. Bu durumda çocuk her istediğini yapabileceği duygusundan, yani omnipotansından vazgeçmek istememektedir. Ayrıca bu çocuğun annesine duyarlılığı ve ihtiyacı da fazla değildir. O, fantezide kendisinin Allah gibi olduğuna inanarak var olmak zorunda kalmıştır. Omnipotansın anneye yarım yamalak aktarılması ya da aktarıldıktan sonra geri alınması durumlarında tuvalet terbiyesi uzar.

Narsisistik özellikleri fazla olan annenin çocuğu, annesinin kendisinden beklediği mükemmelliği oluşturabilmek için dürtüsel dünyasına sırt çevirmek zorunda kalır. Dürtüler, bu çocuğun içinde büyüdüğü koşullarda, insanın mükemmelliğini bozacak bir tehlike olarak algılanır; bu da daha sonraki dürtüsel gelişmeyi durdurur. Çocuk, gelişimini mükemmel olmak yolunda gerçekleştirmeye çalışır. Bu mükemmelliğin önemli bir parçası da çok temiz ve aşırı düzenli olmaktır. İşin kötüsü, pislenme korkusunun hayatı bazen yaşanamaz hale getirmesidir. Devamlı elini yıkamaya, dokunduğu her yerden tedirgin olmaya, devamlı bir şeylerden iğrenmeye müsait bir insan oluşur. Bu yapıdaki bir insanın diğer insanlarla arasında iğrenmeden kaynaklanan bir duvar, bir mesafe bulunur.

Normal gelişmede, çocuğun cinsel bölgelerine erişen dürtüleri sevgisinin hizmetine girecektir ve dürtüsel haz, sevgi ilişkisinde aranacaktır. Bu durumda dürtüler, duygular, ihtiyaçlar birbiriyle çatışmadan ve kişilik bütünlüğünü bozmadan yaşanabilecektir. Mükemmellik adına

dürtülerine savaş açılmış olmasıysa, çocuğun sevme aşamasına, bir sonraki kişilik organizasyon düzeyine gelmesini engeller.

Parmak emme, enkorporezis ve çocukluk mastürbasyonu

Parmak emme, enkorporezis ve çocukluk mastürbasyonu temelde bebeklik ve çocukluk dönemindeki dürtüsel gelişmenin, bebeğin/çocuğun anneyle ilişkisindeki sorunlarla baş etme çabasının ve bebeğin/çocuğun kendisini hakikileştiren hazla ilişkisinin sorunlar içerdiğini gösteren belirtilerdir.

Omnipotansın anneye aktarılması döneminde anneyle çocuk arasında yaşanan çatışmalar çocuğun gelişiminde çeşitli aksamalara yol açar. Bu aksamalar, sonuçlarını çocukta davranış bozuklukları olarak gösterir. Bu dönemde çocuğun en temel ihtiyacı kendini güven içinde hissedebildiği bir dünyaya sahip olmaktır. Dışarıdan bakıldığında sanki anne bunu çocuğun karnını doyurarak, ısınabildiği, barınabildiği ve temel ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir dünya oluşturarak ve onu düşme, yanma gibi fiziksel tehlikelerden koruyacak yakın bir refakat sunarak gerçekleştiriyor gibi görünür.

Halbuki çocuk için anne onu koruyan, onun iyiliğini isteyen, onun yanındayken kendisini korkusuz hissettiği bir varlıktır. Annenin çocuğa en büyük katkısı onun korkularını yatıştırmak, korkudan uzak tutmaktır. Bu yüzden annenin küçük ihmalleri, yanlışları, düşüncesizlikleri çocuktan yatırımını tümden çekmediği, ona karşı öfke hissetmediği sürece çocukta bir zarar oluşturmaz. Çocuk, annesinin kendisinin iyiliğini istediğini, onu korumaya çalıştığını biliyorsa, bunlar unutulur.

Bazı kadınların annelik kapasitesi düşüktür. Çocukla ilgilenirken zorlanır ve bunun sonucunda da çocuğa öfke duyarlar. Çocukla ilgilenirken, annelik yaparken onun yükünden bir an önce kurtulmak isteyen bir duyguya sahiptirler. Bu duygusal durum annenin çocuğa çok fazla kural koyması şeklinde kendini gösterir. Anne, koyduğu kurallarla çocuğun etrafı dağıtmamasını, yemek yerken sorun oluşturmamasını, belli bir saatte yatıp kendisinin dinlenmesine izin vermesini sağlamaya çalışır. Kendince çocuğun yükünü azaltmaya uğraşmaktadır halbuki tam tersi bir sonuç oluşur. Kadının annelik yapmaktan yüksünmediği bir ortamın çocuğu annesinden sıcak bir ilgi ve şefkat alıyorsa daha cesaretlidir, can yanmalarına daha dayanıklıdır, denemeye daha heveslidir. Kendi kendine oynayan ve yük olmayan bir çocuk olur. Annenin şefkatinin eksik olduğu, çocuğun deneme, keşfetme, kendini geliştirme ihtiyaçlarını anlayamadığı durumlarda çocuk çeşitli sorunlar göstermeye başlar; devamlı sorun çıkaran, mızmız ve canı sıkılan bir çocuk olur.

Fazla kural koyucu ve kısıtlayıcı davranan kadının aslında ruhsal enerjisi/sevgi enerjisi azdır. Bu durumda çocuğun alma-verme dengesi bozulur. Çocuktan, anneden alabildiği sevgi, şefkat, ilgi ve anlayışla orantısız bir şekilde kurallara uyması bekleniyorsa, çocuğun alma-verme dengesi bozuk demektir. Bu durumdaki bir çocuk kendi yapısına göre çeşitli problemler göstermeye başlar. İnatçılık, çekingenlik, her istediğini yaptırmaya çalışmak, devamlı bir itiraz hali, kendisinden bekleneni yapmamak gibi davranış bozuklukları gözlenir.

Çocuğun yükünden bir an evvel kurtulmak isteyen anneler, çocuktan hep bir şeyler beklerler. Uslu, sessiz, hareketsiz olması, her isteneni yapması, düşmemesi vs. beklenir. Sanki çocuğun programlanıp, sonra da programlandığı gibi davranması gereken bir oyuncak olması istenmektedir. Çocuk bu beklentilere kendince tepki verir. Aslında anneyle arasında bir savaş vardır; annesinin kendisini sokmaya çalıştığı kalıba direnmektedir. Çocuk savaşarak aslında

annesiyle ilişkisini kesmekten, yani içine kapanmaktan, fantezi dünyasına geri dönmekten, kısacası, hastalanmaktan korunmaya çalışmaktadır.

Çocukla uğraşacak yeterli enerjisi olmayan anneler, tuvalet terbiyesi sırasında çocuğun kendilerini yormamasıyla ilgili beklentilerini çocuğa çok fazla yansıtırlar. Çocuğun tuvalet terbiyesine çok hızlı bir biçimde uymasını beklerken kakasını ne zaman yapacağını bile kendileri belirlemeye kalkışırlar. Bilindiği gibi, çocuk normal koşullarda kakasını yaparken aldığı hazdan annesinin sevgisini kazanmak ve onun öfkesine maruz kalmamak için vazgeçiyordu fakat çocuk annenin sevgisini ve sıcaklığını alamıyorsa, devamlı kural koyan ve kısıtlayan bir annesi varsa, kakanın verdiği hazzı sürdürmeye çalışır. Çocuk mümkün olduğu kadar kakasını tutmaya çalışırken, bazen anüs kasları yorulur, tutamaz olur ve dışkı kaçar, çocuğun iç çamaşırını kirletir. Bu probleme **enkorporezis** denir. Aslında 3 yaşına gelene kadar bütün çocukların dürtüleri anal bölgede olacağı için, arada bir çocuğun kakasını kaçırmasını problem saymamak gerekir. Problem daha ileriki yaşlarda devamlılık gösterecek şekilde sürüyorsa, o zaman çocuğun dürtüsel gelişiminde de bir problem olduğunu, dürtülerin cinsel bölgelere yönelemediğini, bütün dürtüsel hazzın anal bölgede kaldığını düşünürüz.

Çocuk ancak kadının anneliği çok yetersiz kaldığında ve annesiyle ilişkisinde yeterli doyumu yaşayamadığında tuvalet terbiyesine direnir. Bu direniş, bir anlamda aslında çocuğun hayata bağlı kalabilmek için bulduğu bir yoldur. Annesi ve ondan alabildikleri üzerinden canlılığını koruyamayan çocuk bir haz alanını kullanarak, anal yoldan haz almayı sürdürerek hayata bağlılığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Aksi takdirde ya aşırı öfkeli ve hareketli bir çocuk olacak ya da durgun ve isteksiz bir ruh haline girecektir.

Söz konusu dinamik 3 yaşa doğru kendini çocukluk mastürbasyonu olarak gösterir. Bu durumda da, anneden alamadığı, kendisini iyi hissetmesini sağlayacak uyaranı çocuk kendi bedenindeki haz merkezlerini kullanarak kendisi üretmeye mecbur kalmaktadır. Çocuğun

vücudundaki gelişme dürtülerin az da olsa cinsel bölgelere gitmesini sağladığında, her çocuk cinsel bölgelerini keşfetmenin bir parçası olarak bu bölgelerle oynamaya başlar. Fakat annesiyle ilişkisi zayıf olan çocuklarda bu eksiklik mastürbasyonla tamamlanmaya çalışılır ve çocuğu vazgeçirmek bazen neredeyse imkânsız olur. Zaten yapılması gereken çocuğu vazgeçirmek değil, annenin çocukla daha fazla ilgilenmesi ve çocuğa zaman ayırmasıdır.

Parmak emme ve uzamış yalancı meme kullanımı da birer bebeksi mastürbasyon karşılığıdır. Parmak emme ağızla ilgili doyumun bırakılamamasından, enkorporezis ise çocuğun anal doyuma saplanıp kalmış olmasından kaynaklanır; bunlar cinsel bölgelere uygulanan mastürbasyondan çok da farklı değildir. Bu üç mastürbasyon da oto-erotiktir, yani hazzın kaynağı da, nesnesi de çocuğun kendi vücududur.

Haz, varlığın kendisini canlı, hakiki hissetmesini sağlayarak boşluk ve anlamsızlık duygularını ortadan kaldırır, kendini değerli hissetmenin, bir hiç olmadığını bir kere daha görmenin bir yoludur. Bu sebeplerle, çocukluk mastürbasyonu anneleriyle ilişkisi bozuk olan çocuklarda görülür; mastürbasyon çocuğun cinselliğe düşkün olduğunu göstermez. Fakat gelecekte bu çocuklar kendilerini bir boşluğa düşmüş hissettiklerinde, sevmedikleri ve tanımadıkları insanlarla birlikte olarak bu eğilimi tekrarlayabilirler. Normal gelişmede, özellikle erkek çocuklarında, ergenlik çağında mastürbasyon eğilimi çok artar. Bu durumda ergen fantezilerinde bir cinsel nesneyi düşleyerek, onunla bir cinsellik yaşayarak haz oluşturmaya çalışmaktadır. Bu durumun, tamamen oto-erotik olan çocukluk mastürbasyonuyla bir ilgisi yoktur.

Dürtülerin dış dünyaya ve dürtü nesnelerine yönelmesinin büyütücü bir etkisi varken, oto-erotik dürtüsel doyumlar sadece çocukluk depresyonuna karşı bir savunmadır. Bu sebeple parmak emme, enkorporezis ve çocukluk mastürbasyonu çocukların hayatında, onları depresyona karşı koruyan önemli bir yer tutabilir. Sorunu sadece çocukta gören yaklaşımlar

anneye iyi gelse de çocuğa iyi gelmeyecektir. Bu davranış bozukluklarının bir işlevinin olması, bu çocukların kendilerini iyi hissedebilmek için bir yol bulabildikleri anlamına gelir; onların dürtüsel olduğu anlamına gelmez. Annenin problemlerini çözerek çocukla ilişkisini düzeltmesi, çoğu zaman çocuğun davranış bozukluklarından kurtulması için yeterli olur. O zaman çocuk, annenin en temel işlevlerinden biri olan onun kendini iyi hissetmesini sağlama halini kendi bedenini kullanarak gerçekleştirmek zorunda kalmaz.

İnatçılık

İnatçılık dediğimiz özellik, en sağlıklı biçimiyle, anne çocuğun otonom olma ve becerilerini geliştirme arzularına engel olduğunda oluşur fakat bunun dışında pek çok görünümü ve sebebi vardır. Çocuk, istediği bir şey olmadığında ortaya çıkan kendini kötü hissetme duygusu yüzünden uzun süre ağlıyorsa, bunun anlamı bebeksi bir yapısının olduğu ve annenin böyle bir çocuktan daha büyük bir çocukmuş gibi davranmasını beklemekte olduğudur. Bu durumda, çevrenin beklentisinin çocuğun gerçeğine uygun olmadığını söyleyebiliriz. Çevrenin, özellikle de annenin, çocuğu, onun gerçeğini kabul ederek büyütmeye çalışması gerekir.

İnatçılık, çocuğun kendi omnipotansına inandığı ve bu inancını denediği dönemde annenin kısıtlamalarına gösterdiği direnç şeklinde olduğunda son derece sağlıklı bir tepkidir çünkü çocuk ancak kendi omnipotansını deneyip hayat karşısındaki zayıflığını anladıktan ve bu fark edişle omnipotansını annesine aktardıktan sonra büyüyecektir. Annenin çocuğun omnipotansını deneyimlemesine izin vermemesi, çocuğun kişilik örgütlenmesinin bir ileri aşamaya geçmesini engeller. Çocuk, bebeklikten getirdiği altyapı sağlamsa, annesinin kısıtlayıcılığıyla şiddetli bir savaşa girecektir. Dışarıdan bakıldığında inatçılık olarak görülen bu

davranış, çocuğun bu dönemden, annenin kısıtlayıcı eğilimlerinden dolayı çekingen ve ürkek bir çocuk olarak çıkmaktansa inatçı bir insan olarak çıkmasını sağlar.

Daha hafif bir inatçılık biçimi, çocuk omnipotansını annesine aktardıktan sonra da görülür. Çoğu zaman anne çocuğun kendisini geliştirme ihtiyacını ve büyüklerin yapabildiği her şeyi yapma arzusunu anlayışla karşılayamadığı için, çocuk ısrarla yasakları çiğneme eğilimi gösterir. İnatçılık, bu durumda bir bakıma çocuğun ortamın kendisi üzerindeki büyümeyi durdurucu etkisine verdiği, büyümekten yana bir cevaptır.

Çocuğun her istediğini yaptırmakta çok ısrarlı olması haline inatçılık demek yanlış olur. Bu durumda çocuk ya isteklerinden vazgeçemeyecek kadar öfkelidir, engellenme karşısında oluşan öfke ısrarlı bir ağlama olarak kendisini göstermektedir ya da omnipotansını kendisinde tuttuğu için her istediğini yaptırmaya çalışmaktadır. Bu son durumda, aslında annesiyle arasında bir iktidar savaşı vardır; bu savaşı çocuğun kazanması omnipotansını kendisinde tutmasına, annesine aktaramamasına yol açar. Bu savaşı mutlak surette anne kazanmalıdır.

Çocuk annesiyle bir iktidar mücadelesinin içindeyse, her istediğini yapmak onun büyümesini engeller. Bu çocuk yakın çevresi, özellikle de annesi tarafından omnipotan ilan edilmiş olur ve elbette çocuk da buna inanmayı tercih eder. Annesinin tutumunu herkesten bekleyeceği için de dış dünyaya yönelemez çünkü kimse onun her istediğini yapmayacaktır. İster kısıtlamalar şeklinde olsun, ister çocuğun her istediğini yapmak veya onun her istediğini yapmasına izin vermek şeklinde olsun, her türlü sapma, çocuktaki ruhsal gelişmeyi durdurur. Aslında sapmaların altında anne babanın ortak sorumluluğu vardır ve bunlar anne babanın tam büyümemiş olmasının, çözemedikleri problemlerinin bir sonucudur.

İnatçı bir kişilik özelliğinin neden olabileceği en önemli sakıncalar işbirliği yapma kapasitesini bozması ve böyle insanların inatlarıyla kendilerine zarar verme potansiyeli taşımalarıdır. İnatçılığın bir sorun olarak tarif edilebilmesi için bu özelliklerde olması gerekir. Yoksa kararlı, kendi bildiği doğrulara göre yaşama iradesine sahip bir insan olmanın adı "inatçılık" değildir.

KİŞİLİK ÖRGÜTLENMESİNİN DÖNÜŞEMEMESİNİN SONUÇLARI-2-3 YAŞ

Yansıtılmış korkunun izleri bütün erken çocukluk ve çocukluk çağı boyunca görülür. Çocuk karanlıkta kalamaz, korku filmlerinden çok fazla etkilenir. Canavar, cadı, kötü ruh, uzaylı gibi, öfkesini yansıttığı çeşitli kötülük imgeleri yaratmıştır. Çocukluk çağı boyunca bu korku azalarak devam eder ve azaldıkça, tekinsiz bir dünya algısına ilişkin korkuların ya da masalsı korkuların yerini daha somut korkular alır. Çocuğun bu aşamaya kadar gelebilmesi, en uygun koşullarda 3 yaşını bulur. Düşmanlara karşı en büyük güvenceyi baba sağlayacağı için, giderek çocuk babayı yüceltir. Bununla beraber, özellikle dış dünyaya yönelmiş olan ve burayı tehlikeli bir yer olarak algılayan erkek çocuğun babaya olan ruhsal yatırımı hızla artar. Çocukların, onları ayakta tutan bir sevgi enerjisine büyük ihtiyaç duyduklarını ve bu enerjiyi alabildikleri ebeveyne yöneleceklerini hatırlatmakta yarar var. Çocukların anneye ya da babaya yöneliminde bu enerji ihtiyacının büyük bir payı vardır.

Çocuklar bu kadar büyük bir korku içindeyken bir yandan da kendilerine masallar anlatılmasından, çizgi filmler seyretmekten fazlasıyla hoşlanırlar. Masallar hem korkutucu imgeler, hem de çok güçlü kahramanlar barındırır ve hep, iyi olanlar kazanır, sonunda mutlu olurlar. Bu yönüyle masallar rahatlatıcıdır. Öte yandan, masallar ve çizgi filmler çocuğun

savunma mekanizmalarını kullanarak yaygın ve çok rahatsız edici olabilecek korkularını belli imgelere bağlayabilmesini kolaylaştırır. Çocuğun yok edici öfkesini yansıtmak için kullanacağı imgeler değiştiği için, severek dinlediği masallar ve seyrettiği filmler de zaman içinde değişir. Böylece çocuk yok edici öfkesini bu öfkenin içeriğine uygun imgelere yansıtarak büyümesini sürdürür.

Yansıtılmış yok edici öfkenin neden olduğu korkular her iki cins için de aynı ölçüde sorun yaratır. Her iki cinsiyetten çocuk da yalnız kalmaktan ve karanlıktan korkar. Zaten bu korkular çocuğun kız ve erkek farkını henüz algılayamadığı bebeklik döneminde başlar. Erkek çocuğun korkuyla daha fazla meşgul olmasının temel olarak iki nedeni vardır. İlkin, erkek çocuk daha bebekliğinden itibaren daha aktiftir ve kendisini ilgi ve merak olarak gösteren dış dünyaya yönelimi daha güçlüdür. Bu tutumun asıl sebebinin, erkek çocuğun anneden kurtulma arzuları olduğunu düşünüyorum; anne, erkek çocuk için hep tehlikelidir. Kız çocuğu ise daha çok kendisine ve fantezi dünyasına yöneliktir. Bu tabiat farkı, erkek çocuğun dış dünyayı kendisini gerçekleştirme alanı haline getirmesine yol açar. Doğal olarak, erkek çocuğun dış dünyaya yaptığı ruhsal yatırım daha büyüktür.

Kişilik örgütlenmesi dönüşememiş, bebeksi kişilik örgütlenmesinde kalmış çocukların yok olma korkularının ve yansıtılmış korkularının üzerine, yürümeye başladıktan sonra bir de tehlikelerin yarattığı korku duygusu eklenmiş olur. Bu durumdaki bir çocuk fantezi dünyasında her ne kadar kendisine bir şey olmayacağına inansa da, fizik dünyanın kurallarına uymaya mecbur kalır. Böylece, fantezi dünyasının yanı sıra çocukta gerçekçi bir tarafın oluşması beklenir. Bu çocuklar dış dünyanın fizik gerçeği karşısında ürkek, çekingen, denemek istemeyen bir yapıdadır. Her yeni durum onlarda büyük korku oluşturur. Böyle bir yapıyla çocuk dış dünyaya bir türlü yönelemez, yönelmek de istemez. Bu ağırlık düzeyindeki problemler çocuğun yaşı büyüdükçe daha belirgin hale gelir. Çocuğun yaşıtlarıyla arasındaki

mesafe giderek büyür; yaşı ilerlediği halde bir türlü yuvaya veya okula gitmek istemez ya da çok zor gider.

Çocuğun dünyasında, bir erişkinle kıyaslandığında çok fazla bulunan bütün bu korkulara rağmen bir aksama olmaması, arkadaşlarıyla oynayabilmesi, okuluna gidebilmesi, gelişimini sürdürebilmesi büyük ölçüde anne ve babasının varlığına bağlıdır. Elbette çocuğa gücünü aşan beklentiler yöneltilirse, ondan erişkin gibi olması beklenirse çocuk bunların altından kalkamaz. Bu yüzden, çocukların en çok korktukları durumların başında, "anne babalarına bir şey olması" korkusu gelir. Özetle, bütün çocukluk çağı korkular içinde geçer. Çocukluk boyunca, her şey doğru biçimde gidiyorsa, yansıtılmış korku giderek azalır ve çocuk, korkuları üzerinde bir hâkimiyet oluşturur.

Erkek çocuklar

Erkek çocukların genel olarak öfkelerini hareketle boşaltma, sevgi nesnesinden uzaklaşma, dış dünya ile ilgili olma, dış dünya üzerinde hâkimiyet oluşturma ve fetihçi bir tutumla etkinlik alanlarını geliştirme eğilimleri vardır. Erkek çocuğun ruhsal yatırımının büyük ölçüde dış dünyaya yönelmesi sayesinde dünyanın bir yansıtma alanı olması kolaylaşır. Erkek çocuklar ya ilişkide iktidar olmaya ya da olamıyorlarsa dış dünya üzerinde iktidar oluşturmaya çalışırlar. Bu özellikler somut olarak, fazla öfkeli olan erkek çocukların hiperaktif olmasına yol açar. Bütün bunlar daha sonra erkek cinselliğinin çokeşliliğine ve dünyayı bilerek, anlayarak ele geçirmeye çalışan entelektüel ilgilere yol açacaktır.

Erkek çocukların dış dünyaya olan ilgileri onları daha aktif yapar. Bu durum kendisini öfkenin kullanımında da gösterir; genel olarak erkek çocuğun öfkesi ortadadır. Öfke, nedenine uygun olarak deşarj edilmeye çalışılır veya nedensizse -yok edici bebeksi öfke niteliğindeyse- aşırı

hareketle boşaltılır. Bu özellikler 1 yaş civarında, çocuğun yürümeye başlamasıyla görünür hale gelir. Aynı yaştaki kız çocuklarıyla erkek çocukları arasındaki karakter farkı bu dönemde son derece belirgin olarak ayırt edilir. Psikanalitik literatür 2-3 yaş arası erkek çocuğunu "aktif" terimiyle ifade eder.

Erkek çocuğun fetihçi ve iktidar meraklısı özellikleri yürümeye başladığında her istediğini yapabileceğine, ona hiçbir şey olmayacağına kesinlikle inandığı dönemde baş edilmesi son derece zor bir durum oluşturur. Erkek çocuğun dış dünyaya yönelimi daha kesin ve tamdır. Anneden tam bir kopuş yaşayarak dış dünyayı "fethetmeye" çalışır. Bu dönemin erkek çocukları annelerini kısıtlayıcı ve sınırlayıcı olarak algılarlar ve onlara hiç ihtiyaçları kalmadığına emindirler. Annelerini dinlemezler, ona karşı öfkelidirler. Başlangıçta dış dünya ile ilgili olarak hiçbir tehlike algıları yoktur ve annelerinin yapabildiği her şeyi yapmak isterler.

Erkek çocuğun dış dünyaya yöneliminin bir nedeni de, belki her istediğini annesine yapamamasıdır. Sözgelimi çekmeceleri, mutfak dolaplarını, oyuncaklarının içini karıştırabilir ama annenin içini açıp bakamaz. Bu halleriyle erkek çocuklar aşırı hareketli ve meraklıdır. Sınırlandırılmaya inatla direnir, her istedikleri olsun isterler. Canları yandığında aldırmamaya eğilimlidirler; kısa bir süre sonra ağlamayı bırakıp kafalarına taktıkları şeyi inatla ve korkusuzca gerçekleştirmeye çalışırlar.

Erkek çocuk, kız çocukla kıyaslandığında korkuya çok daha açıktır. Korkular erkek çocuk için daha büyük bir meşguliyet oluşturur ve büyümek, neredeyse korkularından kurtulmak demektir. Baba bölümünde de ele aldığım gibi, dış dünyaya yönelemeyip annelerine bağımlı kalmış erkek çocuklarda tehlikeler karşısında duyulan korku, aile içinde baba üstünden yaşanarak öğrenilir.

Bebeksi kişilik örgütlenmesinde kalmış, dolayısıyla omnipotansını annesine aktaramamış, 3 yaşını geçmiş bir erkek çocuğun daha önceki korkularının üzerine yeni bir korku daha eklenir

ve erkek çocuk annesine duyduğu dürtüsel ilgi yüzünden, babası tarafından cezalandırılmaktan korkmaya başlar. Çocuk ne kadar dış dünyaya yönelememiş, anneye bağımlı kalmışsa, bu korku o nispette fazla olur. Ruhsal gelişmesinde ciddi hasar olan ve fazla bebeksi kalmış çocuklar cinsel bölgelere yönelmiş dürtüyü diğerlerine göre daha geç fark ederler. Bu durum annelerine duydukları dürtüsel ilgiden dolayı babalarından korkmalarını da geciktirir. Ancak nörolojik gelişmenin cinsel bölgeleri duyarlı hale getirmesi mutlaka hükmünü icra eder ve çocuğun cinsel içerikli fantezileri ve merakı artar. Böylece çocuk, dış dünyaya yönelmemiş de olsa, dış dünyanın tehlikelerinden korkmayı babası üzerinden deneyimlemiş olur. Bu durum, ağır problemli erkek çocukların üzerindeki yükün yaşlarıyla beraber artacağının ilk habercilerinden biridir.

Erkek çocuğun annesine yönelmiş dürtülerinin oluşturduğu tehlikeden kurtulabilmesi için, ev içindeki koşullar çocuğun annesini anne yerine koymasını ve dürtülerini ondan çekmesini sağlayacak nitelikte olmalıdır. Fakat koşullar dürtünün anneden çekilmesini ne kadar kolaylaştırırsa kolaylaştırsın, çocuğun yine de dış dünyaya yönelmesi gerekir çünkü dürtü varsa mutlaka bir yere kayacak, yatırılacaktır; dış dünyaya yönelememek, dürtülerin kesinlikle aile içinde kalmasına yol açar. Ruhsal düzeyi 1,5-2 yaş civarında kalmış, dış dünyaya yönelememiş erkek çocuğun bütün ruhsal yatırımı fantezi dünyasında ve annesinde kalmak zorundadır.

Bu özelliklerdeki bir çocuk okul gibi zorunluluklarla mecburen dış dünyaya yöneldiğinde, orada, doğal gelişimleri gereği birbirini yenmeye çalışan erkek çocuklarla baş etmesi veya sıklıkla onların kendisini yenmelerine katlanması gerekecektir. Yenilmeye katlanmak bu durumdaki çocuklar için imkânsızdır; yenilgi yok olmak, bütün fantezi dünyasının çökmesi ve “hiç olmak” anlamına gelir. Böyle olunca, çocuk diğer çocukların dünyasına katılamaz, bütün olana bitene dışarıdan bakmak zorunda kalır.

Diğer erkek çocukların birbirleriyle yaşadıkları deneyim onların güçlenmesine ve tecrübe kazanmasına yol açtığı için, erkek çocuk dünyasına girememek çocuğun diğer çocuklarla arasındaki güç farkını giderek artırır. Ayrıca dış dünyanın bir parçası olamamak ve izleyici olmak zorunda kalmak da çocukta büyük bir yetersizlik duygusuna ve kendine dönen bir öfkeye yol açar. Bu durumda, çocukta diğer çocuklara karşı büyük bir haset duygusu oluşmaya başlar. İzleyici kalmanın ve katılamamanın acısı çocuğu tekrar, içinden zaten hiç çıkamadığı aile içine dönmek zorunda bırakır. "Ben dışarı çıkmak istemiyorum" demeye başlar.

Bu dönemi geçememiş ve yuvaya veya okula çeşitli zorluklarla gidebilmiş çocuklar bu sorunları esas olarak ergenlik çağında çok yakıcı bir biçimde yaşamak zorunda kalırlar. Ergenlikte dürtüler güçlenmiştir ve genç, dürtülerini aile içinden çekebilmek için dış dünyaya çıkmak zorundadır fakat yeterliliği ve yapılanması dış dünyanın gerçeğinin altından kalkmaya uygun değildir. Bu nedenle, ağır akıl hastalıklarının başladığı dönem çoğu zaman ergenlik çağıdır.

Böyle yaşanan bir çocukluk döneminde, birçok durumda çocuğun babayla ilişkisi yoktur, her şeyiyle anne ilgilenir. Bu ilişkisizlikten dolayı babanın çocuğa olan yatırımı da çekilmiştir. Bazı ailelerdeyse baba çok yumuşak bir tutuma sahiptir ve annelik yapma eğilimleri taşır; bu durumda anne daha otoriter olmak zorunda kalır. Bu ailelerde anne baba rolleri değişmiş, hatta tersine dönmüştür. Böyle bir ailede erkek çocuğun bir süre sonra babadan fazla bir korkusu kalmaz. Çocuk, kendisini doğru tanımlayamadığı için aile içinde herkese her istediğini yaptırmaya çalışır; ev içinde hiyerarşinin tepesinde olmanın savaşını vermeye başlar. Babanın çok pasif ve yumuşak olması, çocuğun annesini kendi eşi gibi algılamayı sürdürmesine yol açar.

Bu yapısıyla çocuk büyümeye, kendisini geliştirmeye yönelmeyen, anne babanın çizdiği çerçeve içinde tutulamadığı için büyütülemeyen, bütün bunların sonucu olarak da dış dünya karşısında çok yetersiz ve korkak, içerdeyse aileye her istediğini yaptırmaya çalışan, ailenin reisiymiş gibi davranan bir durum içindedir. Böyle bir ailede baba dış dünyayı simgeleyen bir model olmaktan çıkmıştır. Bu da çocuğu dış dünyayı anlayamaz ve kavrayamaz hale getirir, çocuk dış dünyadan ölesiye korkar.

Normal koşullarda sağlıklı bir erkek yapılanmasının oluşacağı bu omnipotans dönemi sonrası, gerçeklik sevgisi hâkim duygusunun konusudur.

Kız çocuklar

Kız çocuklarının genel eğilimi, sevgi nesnesine olan bağlılıklarıdır. Sevgi nesneleriyle ilişkilerini koparmamaya özen gösterirler; sevgiye ve yakınlığa daha duyarlıdırlar. 2-3 yaş arasındaki kız çocuklarının erkek çocuklar kadar hareketli olmadığı, öfkelerini fantezi dünyasına çekilerek azalttıkları gözlenir. Erkek çocuk gibi öfkeyi deşarj etmek yerine, kendilerine iyi gelecek fanteziler kurmaya yönelirler. Sevgi nesneleriyle bütünleşmeye ve uyum içinde olmaya yatkındırlar. Dolayısıyla kız çocuklarının ruhsal yatırımları daha çok aile içindeki insanlara veya kendi fantezi dünyalarınadır. Bu özellikler kız çocukların hayalci olmasına yol açar. Psikanalitik literatür 2-3 yaş arasındaki kız çocuğunu “pasif” olarak ifade eder.

Ağır aile içi problemlerin olduğu veya kadının annelik kapasitesinin eksik olduğu durumlarda çocuk aile içindeki insanlara fazla bir yatırım yapamaz. Böyle bir durumda kız çocukları içlerindeki yok edici öfkeden kurtulmak için onu yansıtmaktan çok, kurdukları hayallere inanmayı seçerler. Bu hayallere inanabildikleri sürece öfkeleri yatışır. Bir kız çocuğu çok güzel

olduğuna, etrafındaki herkesin ona âşık olduğuna, çok harika bir varlık olduğuna inanıyorsa öfkesiz olmayı başarmış olur. Elbette böyle bir durumda çocuk gerçek dünyaya yönelemez, fantezi dünyasında yaşar.

Kız çocukları temkinlidir. Bu dönemde öğrenme ve deneme ihtiyacı son derece belirgin olarak gözlenir, ancak anneyle ilişkilerini koparmadıklarını, hem anneyle ilişkilerini sürdürüp hem de dış dünyayı keşfetmeye çabaladıklarını görürüz. Erkek çocuklardan farklı olarak, annelerinin dikkatinin hep kendilerinin üzerinde olmasını isterler. Sonradan kız çocuğu karakterinin önemli bir parçası olacak olan "tek ve biricik" olma arzuları oluşmaya başlamıştır ve anneyle ilişkilerine yansımaktadır.

Aslında bu dönemin çocukları, özellikle dönemin başlangıcında, kız ya da erkek farkı olmadan her şeyin kendilerinin olmasını isterler. Erkek çocuklar ilgilerini çeken nesneleri kendilerine isterken, kızlar annelerini kendilerine ister. Kız çocukların bütün ruhsal yatırımlarının dış dünyaya kaymamış olması ve annede önemli miktarda ruhsal yatırımlarının kalmış olması anneyi kimseyle paylaşmak istememelerine ve kıskanmalarına yol açar. Annelerini kimseyle konuşturmayacak, devamlı kendileriyle meşgul edecek yollar bulurlar. Dönem içinde giderek kendini gösterme, bütün dikkatleri üzerlerinde tutma arzuları belirginleşecektir. Marifetlerini sergilemeye çok yatkındırlar. Çocuklar ihtiyaçları olan dikkati alamıyorlarsa, kız ya da erkek, sorun yaratarak, annelerini rahatsız edecek şeyler yaparak annelerinin dikkatini üzerinde tutma yoluna gidebilirler. Fakat bu durumda çocuğun karakterinin bozulmakta olduğunu düşünürüz.

Kız çocuklarda 2-3 yaş arası dönem tamamen farklı gelişir. Normal gelişen bir kız çocuğunun babaya yönelmesi beklenir. Dürtüleri babaya yöneldiğinde, aile içerisinde babanın bir ağırlığı varsa, baba aile reisi rolünü doldurabiliyorsa, erkek çocuğun aksine, bu durum kız çocuğunu anneden korkmak yerine anneyle rekabete sokar. Kız çocuğu, annesinin kendisine fiziksel bir

zarar vermesinden korkmaz, kendisini sevmemesinden veya bırakmasından korkar. Kızların fantezi dünyalarına yatırımları daha fazla olduğu için, dış dünyaya yönelimleri erkek çocuklardaki kadar belirgin değildir. Kız çocuğu bebeksi bir yapı gösteriyorsa, öfkesi çok fazlaysa, durum aşırılık gösterir, çocuk fantezi dünyasına gömülür.

Bu durumdaki çocukların fantezileri genellikle eşsiz ve biricik olduğuna inanma, kendini bir prenses gibi tahayyül etme biçimindedir. Bu yapıdaki bir kız çocuğu kendini iyi hissetmenin yolunu fantezilerine inanmakta bulmuştur ama bu kolaylık gerçeğe yönelememesine ve ruhen gelişmeden kalmasına neden olur. Bu yapıdaki çocuklar dış dünya karşısında çekingen, alıngan, fazla heyecanlı olurlar; gelecekte kendilerini çok harika bulmakla çok yetersiz, hiçbir şeye yaramaz bulmak arasında gider gelirler.

Kız çocuğun tamamen annesiyle ilişkisi üzerinden oluşan 3 yaş öncesi özellikleri çocuk babaya yöneldiğinde değişime uğrar. Daha önce çekingen ve ürkek bir yapı geliştirmiş ve hayal dünyası çok geniş olan çocuk, babanın da kendisine yapacağı ruhsal yatırımla, ruhsal enerjisinde ve yatırım kapasitesinde gelişme gösterir. Nesne sevgisine dönüşmüş ruhsal yatırımı daha önce bütünüyle annesine yönelik olan çocuk, bu dönemde babasını daha tam ve değerli bulmaya başlar. Elbette bu dönemdeki bir çocuğun ilişki kurma ve bağlanma kapasitesi kalıcı bir ilişki götürmeye yetecek durumda değildir. Ancak baba kendisine yönelen çocuğa ilgi ve duyarlılık göstermeye ve yatırım yapmaya başladığında çocukta da gelişme olur. Bir çocuğun, örneğin babasına duyduğu ilginin gereği olarak onun kucağına gitmesi kolay değildir. O zamana kadar kendi fantezi dünyasında yaşamış olan çocuk başlangıçta bunu yapmaktan çekinir. Babanın, çocuğun kendisinin etrafında dolandığını ama çekindiğini algılaması ve onun zamanla kendisine güvenmesini ve korkularından kurtulmasını sağlaması gerekir.

Bu çekingen kız çocuğunun halen anneliğe olan ihtiyacı büyüktür. Babanın, çocukla ilişkinin başlangıcında annelik yapması gerekir. Sarılmak, kucağına oturmak, elinden tutmak gibi fiziksel yakınlık işaretleri, çocuğun babasına karşı yakınlık duygusunun oluştuğunu ve bebeksi dürtülerinin harekete geçtiğini gösterir. Çocuğun içindeki bebek uyanmış ve babaya bağlanmaya başlamıştır. Aslında normal gelişen bir kız çocuğunda, baba çok ilgisiz değilse zaten bu olur. Bu süreçte çocuk babasına ruhsal yatırım yapmaya başlayacak ve bağlanacaktır. Çocuk babaya karşı büyük bir yakınlık hisseder ve bu yakınlığı da babasına yaşatır. Ancak kız çocuğunun bu ilişkiyi oluşturabilmesi için, babasının ona yaptığı ruhsal yatırımdan beslenen desteğine ve sabrına ihtiyacı vardır.

Normal, sağlıklı kadın yapılanmasının oluşabileceği bu dönemin devamındaki anne, kız çocuğu ve baba arasındaki ilişki, bir sonraki hâkim duygunun konusudur.

KORKULAR

Çocukluk korkuları içerisinde, yansıtılan öfkeden kaynaklanan korkular çok büyük bir yer tutar. Çocuğun korkusu, onun anne babasına duyduğu ihtiyacı kabullenmesini zorunlu hale getirir. Aile ortamının bir çocuğun hayatında bu kadar belirleyici bir yeri olması, yansıtılan korku sayesindedir. Sokak çocukları da hep grup halinde yaşar ve tiner alma ihtiyaçlarını, "korkum geçiyor," diye tanımlarlar. İnsanlık tarihine baktığımızda, toplumsal bir sisteme duyulan ihtiyacın çok büyük bir kısmını yansıtılmış öfkenin neden olduğu korkuların oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Korkuların büyük bir kısmının insanın kendisini doğru idare etmesine ve geliştirmesine hizmet ettiğini de söylemeliyim. Asıl sorun, korkuları yanlış yollardan gidermeye çalışmanın sonucunda oluşur. Örneğin hayatın çok zor olduğunu anlamış bir çocuk para sahibi olmanın her sorununu çözeceğine inanmışsa, burada çok fazla sorun oluşmaya başlar. Birçok ailede en fazla konuşulan konu paradır, her şey gelir sonunda paraya dayanır. Bu tip bir ailede büyütülmüş bir çocuk kendisinden para kazanmayı bilmekten başka bir yeterlilik beklemeyebilir. Dünyayı ve hayatı böyle algılayan bir insan için her şey bir araca, mala dönüşür ve her şeyin bir fiyatı vardır. Ortaya hayatın birçok alanında son derece yetersiz, dostluk ve arkadaşlık yapamayan, insan sevemeyen, bir ilişki götüremeyecek nitelikte ağır kişilik bozukluğu olan bir insan çıkar. Böyle bir insan, parası varsa kimseye muhtaç olmayacağını zanneder. Halbuki çoğu kez para ile tuttuğu insanlara muhtaç olur ve onların oyuncağı haline gelir.

Çocuğun yürümeye başladıktan sonraki koşulları bu hayat döneminin geride bırakılıp bir üst aşamaya geçilmesine olanak sağlayacak şekilde oluşmamışsa, korku tarafından yönetilen bir insan olur. Hayatı tedbirler alarak, bütün aksilikleri kontrol altında tutmaya, acı verici olaylardan kaçınmaya çalışarak geçer; aşırı kontrolcü bir yapı geliştirir. İnsanın yeterliliği ve becerileri, çalışkanlık, disiplin, sabır, metanet gibi özellikleri hayatta kalmasını temin edecek ölçüye varamıyorsa veya duygusal olarak yakınlarını kaybetmek, hastalık gibi durumların altından kalkabilecek hale gelemiyorsa, ister istemez korkuları da fazla olacaktır. Ayrıca küçük düşme, statü kaybetme, beğenilmeme, başarısız olma gibi narsisistik içerikli korkuların da insanların hayatında çok büyük bir yer tuttuğunu ve korkulardan kurtulmanın büyük ölçüde sadeleşme ve mütevazılaşma ile ilgili olduğunu belirtmeliyim.

Genel anlamda, maddi veya manevi varlığımız dış koşulların etkisine çok açıksa, korkularımız da fazla olur. Korkunun yönetimine girmiş erişkin bir insanda bu duygu kendini farklı biçimlerde gösterir.

Ölüm korkusu

Ölüm korkusu, doğum travmasıyla birlikte yok oluşu ve hiçlik deneyimini yaşamış olan insanın duygu dünyasının bir parçasıdır. “Ölüm”, insan olma kaderinin hoşa gitmeyen ama kaçınılmayacak sonu olarak algılanır ve kabul edilmesi en zor gerçekliktir denebilir. Birçok insan için lafta kabul edilebilen ama duygusal düzeyde inkâr edilen bir olgudur. Özellikle “kendini kötü hissetmekten kaçınma” kişilik örgütlenme düzeyinde olan kişiler ölümü gerçek anlamıyla kabul edemezler. Bu düzeyde, insanın inanç sistemi ne olursa olsun, duygu düzeyinde ölüm, yok oluş olarak algılanır. Yok oluş hiçbir canlının kabul edebileceği bir gerçeklik değildir; canlılığın doğasına terstir. Ölüm, ancak sevme kapasitesinin arttığı ve yok

olma korkularının ortadan kalktığı üst kişilik örgütlenme seviyelerinde duygu düzeyinde de kabul edilebilir hale gelir.

Bütün canlılarda gözlediğimiz varlığını ve bedenini koruma duygusu, canlılığın korunmasına hizmet eder. Aslında bu korunma ihtiyacı sadece canlılarda değil, organize olmuş bütün sistemlerde görülür. Maddenin moleküler yapısından mineral kristallerine, devletlere, toplumlara, bakterilere kadar, canlı ya da cansız, her sistemde kendi varlığını sürdürme refleksi vardır. İnorganik, organik dünyada ve daha belirgin olarak hayvan dünyasında neredeyse bir refleks gibi etkin olan bu duygu, insanda daha karmaşıktır çünkü insan, yok oluşu deneyimlemiş bir varlıktır. Yok olma duygusunun en derin biçimini gerçekten yok olarak, bir hiçe dönüşerek doğumda, daha sonra da daha hafif dozlarda bebekliğindeki öfkeli yaşantılar içinde tanımıştır.

Yeni doğan bir bebek ilk üç ayda, yok edici öfkesinin içinde yavaşça oluşan iyi anne imgesini defalarca yok ettiğini, onunla beraber kendisinin de yok olmaya başladığını deneyimlemiştir. Bu durumun "kıyamet" olduğunu bilir. Kronik şizofrenide bu durum tekrar eder; hasta, dünyasını kaybeder ve tamamen fantezi dünyasına çekilir.

Kıyamet deneyimini tanıyan bir varlık olarak insan için ölüm korkusu iki ana unsurdan oluşur. Birincisi, canlı bir varlık olmanın tabiatından kaynaklanan, canlılığın son bulmasından duyulan korkudur; bu, hayatta kalma dürtüsünü harekete geçirir. İkincisiyse, ruhsal olarak "yok olma", yeniden "hiç olma" korkusudur; aslında ruhsal organizasyonun çökmesi korkusudur. Bu ikinci korku insana özgüdür ve insanlar bunu "delirme", "çıldırma" korkusu olarak nitelerler. Delirme korkusu aslında ruhsal olarak yok olma korkusudur. Ölüm korkusunun bu ikinci unsuru, yok olma korkusu insanın kişilik organizasyonu ne kadar bebeksiyse, yani ruhsal enerjisindeki öfke oranı ne kadar yüksekse, o kadar fazladır ve bu da ölüm korkusunun büyük olmasına yol açar.

Kişinin ruhsal organizasyon düzeyi yükseldikçe ve ruhsal enerjisindeki yok edici öfke oranı azalıp sevme kapasitesi arttıkça yok olma korkusu da azalır, hatta tamamen ortadan kalkabilir. “Gerçeklik sevgisi” olarak adlandırdığım kişilik örgütlenmesi düzeyine çıkabilen insanlar zaten omnipotanslarını geride bıraktıkları ve hayatı ölüm gerçeğiyle beraber sevebilecek hale geldikleri için, onlardaki ölüm korkusu büyük ölçüde canlılığın korunması içeriğinden ibaret hale gelir. Az sayıda insanın eriştiği bu düzeyde zaten psişik organizasyonun çökme tehlikesi geride bırakılmıştır. Sevme kapasitesi artmış bir insan için ölüm yok oluş olmaktan çıkar. Bunu hissetmek için, herhangi bir dinin sadık bir uygulayıcısı olmak anlamında dindarlığa, klasik anlamda cennet, cehennem ve öteki dünya tasavvurlarına ihtiyaç yoktur. Canlılığını kaybetme korkusu anlamında ise ölüm korkusu elbette her insan için sürer.

Bilinmeyen karşısında duyulan korku

Bilinmeyen karşısında duyulan korku, genellikle tekinsizlik duygusuyla kol koladır. Tekinsizlik duygusu ise hemen her zaman yansıtılmış öfkeyle ilgilidir. Bu öfkenin içeriğindeki yok edici unsur, insanın yok edilme tehlikesi altında olduğu şeklinde bir algıya yol açar. Böyle olunca, bilinmeyene yansıtılan yok edici öfke bilinmeyenden zarar görme, bilinmeyen tarafından cezalandırılma endişesine yol açmış olur. Bu korkunun büyüklüğü insanı yalnız kalamaz, karanlıkta dışarı çıkamaz hale getirebilir.

Bilinmeyen karşısında duyulan korku, ölümden sonra ne olacağını bilememe korkusu olarak birçok insanda ölüm korkusuna eklenir. Bazı insanların “Allah korkusu” olarak tanımladıkları, aslında bilinmeyen karşısında duydukları korkudur. Bu korku da, yansıtılmak zorunda kalınan yok edici öfke ruhsal alandan tamamen temizlendiğinde ortadan kalkar.

Bilinmeyen karşısında duyulan korku, belirsizlik korkusunda olduğu gibi çaresizlik duygusu uyandırır; çaresizlik duygusuysa her zaman omnipotan olma ihtiyacını harekete geçirir. Ancak bilinmeyen karşısında duyulan korkunun büyüklüğü omnipotansın Allah'a aktarılmasına ve bütün çarenin Allah'ın affediciliğinde ve sevgisinde aranmasına yol açar. Korkunun büyüklüğü nispetinde somut, elle tutulur bir sevgi nesnesine duyulan ihtiyaç artar; kişi Allah'ı somutlaştırır ve insanlaştırır, onu memnun etmek ve kızdırmamak için daha şekilci olmaya başlar. Bu durumda, kişinin korkusu ne kadar büyükse dini kurallara harfiyen uyma, her türlü dini uygulamayı eksiksiz ve kusursuz yerine getirme ihtiyacı o kadar yüksek olacaktır. Böyle bir ruhsal gerçekliğin oluşturduğu dindarlık fazla biçimci olmaya kayar. Korkunun büyük olduğu durumda Allah'ın insanlaştırılması, insan olma gerçekliğinin bir parçasıdır.

Ölümlü olmayı kabullenmek, zaten omnipotan olunamayacağını da kabullenmek anlamına geldiği için, bilinmeyen karşısında duyulan korku, kaçınılamayan ve savunmaların işlemediği bir alan yaratır. Bu korkunun, "bana bir şey olmaz" içerikli fantezilere sığınmak yerine Allah'a sığınmaya yol açması, ruhsal gelişmenin önünü açan bir seçimdir. İnanç sistemlerimiz tamamen ruhsal gerçekliğimize uygun olarak oluşur ve var oluşumuzun doğal bir parçasıdır.

Belirsizlik korkusu

Belirsizlik, en önemli korkulardan biridir, aslında öngörülemeyen ve denetlenemeyen bir durumun oluştuğu anlamına gelir. Tehlike karşısında tedbirsiz yakalanmak bu sonucu doğuracağı için, tehlikeler karşısında duyulan korku duygusunu uyarması doğaldır. Bu korku türünü sağlıklı bulduğumuza göre, belirsizliğin korku doğurması da doğal kabul edilebilir, ancak katlanılamaz bir rahatsızlık oluşturduğu durumlarda, belirsizliğin kişinin omnipotansını kaybetmesine yol açtığını düşünürüz.

Belirsizlik, korkuya ve kendini kötü hissetmeye karşı oluşturulmuş birçok omnipotan savunmanın kullanılamamasına yol açar. İnsanlar kendilerini korkutan bir duruma önceden düşünerek, ihtimallere uygun planlar yaparak hazırlanırlar; bu süreç korkunun azalmasına ve denetim altına alınmasına yarar. Belirsizlikse bunun oluşmasına izin vermez; planlar yaparak durumu kontrol altında tutma imkânı kalmaz. Belirsizliğe katlanamayan insanlarda korku hızla panik duygusuna ve kendini kötü hissetmeye dönüşür. Bu insanların ayrışmamış öfkeli dürtüleri fazladır ve dehşet duygusuna düşmekten çok korkarlar.

Sevdiklerini kaybetme korkusu

Omnipotans döneminde çocuk kendisini ve annesini yerli yerine oturttuğunda, çaresizliğini, insan olduğunu kabul ettiğinde, sevdiklerini kaybetme korkusunu da hissetmeye başlar. İçinde yaşadığımız dünya, aslında yatırımlandırdığımız insanlardan oluşur; gerçek dünyamız, seçtiğimiz ve bağlandığımız insanlardır. Onları kaybetmek dünyamızı kaybetmek, yok olmaktır. Bu yüzden, bu dünyanın bir parçası olmaya, buradaki insanlara ruhsal yatırım yapmaya, onlara bağlanmaya başlamamızdan itibaren en büyük korkularımızdan biri, sevdiklerimizi kaybetme korkusudur.

Genel olarak, aile içinde büyümüş bir insan, seçtiği insanlarla oluşan dünyasını sevgi üzerine kurmaya çalışır; dış dünya ise bir keşif, deneyim veya kendini gerçekleştirme alanıdır. Bir çocuk için oyun oynadığı arkadaşları, gittiği park veya oyun sahası neyse, bir erişkin için de dış dünya odur. Bir çocuk için akşam eve döndüğünde içine girdiği aile nasıl ki onun gerçek dünyasını oluşturuyorsa, bir erişkinin dünyası da seçtiği ve yatırımlandırdığı insanlardan oluşur.

İnsanın dünyasını sevgi üzerine kurma şansı yoksa, kimseyi o kadar sevemiyorsa, o zaman hayatın anlamı dış dünyada oluşturulacak başarılar ve maceralar olmaya başlar. Çoğu zaman böyle bir insan için en rahatsız edici duygu, can sıkıntısıdır; o da bütün hayatını çeşitli oyalanmalar üzerine kurar. Kimi devamlı mal veya para biriktirerek, kimi önemli bir insan olmaya çalışarak, kimi de sürekli birilerini yenmeye çalışarak yaşamak zorunda kalır. Eğer hayatımızı sadece oyalanma üzerine kurmuyorsak, kaçınılmaz olarak, var oluşumuz gereği sevdiklerimizi kaybetmekten korkarız. Ancak bazı insanlarda bu korkunun bütün hayatı kapsadığını ve neredeyse yönetici duygu haline geldiğini görülür.

Genel anlamda, insanın kendisine bir dünya kurma kapasitesi yetersizse, sevdiklerini kaybetmekten daha çok korkar. Bir çocuk, daha ilkokul çağında kendisine arkadaşlarıyla bir dünya kurmaya yönelir. Yeterli bir sevme kapasitesi oluştuysa, yani çocukluk döneminde sağlam bir altyapı kurması sağlanabildiyse, ergenlik çağında arkadaşlarına olan yatırımı fazlasıyla artacak, ruhsal yatırımını aile içindeki ilişkilerden çekip kendisine arkadaşlarından oluşan yeni bir dünya kurma noktasına gelecektir. Bunun sonucunda genç, aile ilişkilerinden kopmaya başlar. Bu deneyim ona, gerektiğinde kendisine bir dünya kurabileceği güvenini verir. Bu süreçte, aile dışındaki insanları gerçekten tanıyabileceği, yakından gözleyebileceği, onları çeşitli olayların ve durumların içinde, hayatın içinde görebileceği bir döneme girer.

Ergenlik çağında esas ruhsal yatırımını ailesinde tutup kendisine yine de arkadaş bulabilmiş gençler, ruhsal yatırımlarının doğal olarak az olacağı bu tip ilişkilerde arkadaşlarını yakından ve deneyim içinde tanıma imkânı bulamazlar. Ruhsal yatırımı az olan ilişkiler yüzeysel olur; gerçek bir bağlanma içermez. Kendine bir dünya kurma kapasitesi dediğim özellik, gencin ihtiyaçlarını anne babasından çekerek arkadaşlarıyla kurduğu dünyaya aktarabilmesi halinde oluşur. Ergenlik çağında bunu yapamamış insanların sevgi nesnelerinin kaybından korkarak yaşamaları kaçınılmaz olacaktır çünkü ayrılma kapasiteleri oluşamayacaktır. Çocuklukta

oluşmuş yeterli bir donanım yoksa veya kişi daha sonra çeşitli kısıtlamalara ve engellemelere maruz kaldığı için ayrılma kapasitesi oluşmamışsa yakınlarına, duygusal yatırımının büyük olduğu sevgi nesnelerine düşkün olacaktır.

Bu kişilerin yeterlilikleri sınırlıdır ve otonom hale gelememişlerdir. Fazla yatırım yaptıkları insanlara bir şey olacağı ve onları kaybedecekleri konusunda korkuları çok fazladır. Böyle bir korkuyla baş etme yolu çoğu zaman, yatırımlandırılmış nesneler üzerinde omnipotan bir kontrol oluşturmaktır. Kişi böylece yatırım yaptığı kişiyi hayatta tutacak, tehlikelerden koruyacak tedbirler almaya çalışır; yediğine içtiğine karışır, ilaçlar verir, devamlı kendisine nasıl bakacağını ve nasıl sağlıklı kalacağını öğretmeye çalışır. Bu durumda aşırı müdahaleci ve kontrolcü bir ilişki biçimi çıkar ortaya. Bu yapıdaki insanın çocukları üzerinde onları yetersiz bırakan ve kendisinde tutan, bağımlı hale getirici bir etkisinin olması kaçınılmazdır.

Sevdiklerini kaybetme korkusunun çok fazla olmasının bir nedeni de, kişinin sevme kapasitesinin düşük kalmış olmasıdır. Bu, kendi içinde bir paradoks barındırıyor gibi görünse de, sorun aslında sevginin doğru tanımlanmamış olmasından kaynaklanır. Bir insana ruhsal bir yatırım yaptığımızda, çoğu zaman buna “sevgi” deme eğilimi gösteririz, halbuki ruhsal yatırım, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağım gibi, çeşitli katmanlardan oluşur.

Ruhsal yatırımımızın bir kısmı narsisistik içeriklidir; yatırım yaptığımız nesneyi kendi parçamız haline getirdiğimiz anlamına gelir. Bu durumda bize ait olmasını ve bizim istediğimiz gibi olmasını bekleriz. Narsisistik içerikli yatırım, karşımızdaki insanın bizden ayrı ve farklı bir varlık olduğunun kabullenildiği bir anlayışa dayanmadığı için gerçek sevgi sayılmaz.

Bir kısım ruhsal yatırımımız ise ihtiyaçlarımızdan kaynaklanır. Yatırım nesnesi günlük hayatımızı sürdürmemiz ya da zor durumların altından kalkmamız, bazen de bizi doğru çizgide tutmak ve sonradan pişmanlık duyacağımız büyük yanlışlar yapmamıza engel olmak

konusunda önemli bir işlev üstlenmektedir. İnsanın yapısı ne kadar çocuksuysa, bu ihtiyaçlar da o denli fazladır.

Bir kısım ruhsal yatırım da dürtüsel içeriklidir. Genel anlamda, dürtülerin yöneldiği ve bağlandığı insana, yöneltilmiş dürtü kadar bir ruhsal yatırım da kayar. Bu yatırımın büyüklüğü, kişinin yüceltilmesine ve aşk dediğimiz duyguya yol açabilir. Kadın erkek ilişkisindeki yatırımın temeli de dürtüsel içeriklidir ve ilişkinin kalitesi bu yatırımın kalıcı bir biçimde sürmesiyle sağlanır. Böylece ortaya kadın erkek sevgisi veya aşk ilişkisi dediğimiz durum çıkar. İlişkinin dürtüsel kalitesinin düşmesi ya ilişkiyi bitirir ya da dostluğa, arkadaşlığa dönüştürür.

Bir kısım ruhsal yatırım da sevgiden kaynaklanır. Bu tip bir yatırım yapan kişinin karşısındaki insanı geliştiren, ona canlılık ve enerji katan, onunla ilgili sorumluluk üstlenen bir yapısı vardır. Sevgi ilişkisinde kimse karşı taraftan kendisine zarar verecek bir şey beklemez.

Bir sevgi nesnesine yapılan ruhsal yatırımın içeriğinde sevgi ne kadar fazlaysa, onun kaybından duyulan korku da o kadar azdır çünkü sevginin fazlalığı, o varlık ölse bile içimizde onu muhafaza edebilmemize imkân verir; o bizim için hiçbir zaman yok olmaz. Bu durum, yas tutabilme kapasitesinin de özünü oluşturur. Bir sevgi nesnesine yapılan ruhsal yatırımın içinde ne kadar fazla narsisistik yatırım ve ihtiyaç yatırımı varsa, o nesnenin kaybı o kadar katlanılamaz olur. Nitekim çocuk kaybı, mutlaka narsisistik bir yatırımı da içerdiği için, özellikle anneler için katlanılması son derece zor bir acıdır. Çocuklar bebekliklerinden erişkinliklerine kadar, azalarak da olsa, anne ruhsal anlamda ne kadar sağlıklı olursa olsun annelerinin bir parçasıdır.

Evlat acısı, ortalama bir insanın en çok korktuğu konuların başında gelir. Bu, normal koşullarda ebeveynin ve çocukların hayatını bozacak ya da zorlaştıracak bir etki yaratmaz,

hayatın kısıtlanmasına ve fakirleştirmesine yol açmaz; kişiyi düşünceli ve temkinli yapar. Ancak çocuğun önemli bir hastalığı varsa ve gerçekten hayati tehlike altında yaşıyorsa ya da travmatik bir tehlike atlatıldıysa, bütün bunların özellikle anne üzerinde olumsuz etkisinin olması beklenmelidir. Fakat bu korku çok büyükse, çocuk devamlı göz önünde bulundurularak denetim altında tutulmaya çalışılıyorsa, sorun var demektir. Çocuk böyle bir tutumdan büyük zarar görür. Her şeyden önce, hayatı olduğundan daha tehlikeli bir yer olarak algılar çünkü ebeveynlerin korkuları onun için ister istemez bir referans teşkil eder. Yine, bu çocukların dış dünyaya yönelmelerine izin verilmemiş olur ve bu yüzden bu çocukların ruhsal gelişimleri ağır biçimde hasar görür. Çocuğun dürtüleri aile içinde kalır, bu da ergenlik çağından itibaren çocuğun hayatını cehenneme çevirmeye başlar. Korkular, suçluluk duyguları, ebeveynlere yönelik büyük öfke nöbetleri hayata hâkim olur.

Hayatta kalma dürtüsünün yönetimindeki çocuk, otonomisini ve hayatla başa çıkma yeterliliğini bir üst düzeye -gerçeklik sevgisi düzeyine- çıkabilecek kadar geliştiremediyse, kendi dünyasının nesnelerini kaybetmekten çok korkar. Elbette bir çocuk için ebeveynlere yapılan ruhsal yatırımın içeriğinde çok fazla ihtiyaç yatırımı vardır. Bu yatırım ancak ergenlik çağında azalabilir. Ergenlikten önce çocuğun en büyük korkularından birinin ebeveynlerini kaybetmek olması son derece doğaldır; böyle bir korkunun olmaması çocukta mutlaka bir problem olduğunu gösterir.

Bazen de anne çocuğuna onu hayatının merkezine alacak kadar büyük bir yatırım yapmıştır ve “çocuk yüzünden kendi hayatından vazgeçmektedir”, dolayısıyla çocuktan beklentileri de çok yüksektir. Bu durumda çocuğa karşı bastırılmış bir öfke de oluşur ve anneyi çocuğa karşı evhamlı hale getiren de bu öfkedir. Bu olasılık, eşlerin birbirine yatırım yapamadığı ailelerde ya da boşanmış annelerde daha çok görülür. Çocuk, annenin her şeyi olmuştur, ona bir şey

olması annenin dünyasının tamamen çökmesi anlamına gelecektir. Elbette bu durumda annenin çocuğu kendinde tutma eğilimi de vardır.

Sevdiklerini kaybetme anlamında en sık rastlanan korku biçimi, yok edici öfkesi fazla olan insanlarda görülür. Bu insanlar herhangi birine yatırım yaptıklarında, yatırımlarında ruhsal malzemelerinin içeriği gereği öfke de olduğu için, onunla ilgili kötü olasılıklarla meşgul olmaya başlarlar. Sanki yatırım yaptıkları insanlar büyük bir tehlike içindeymiş gibi algılarlar. Biraz iştahsızlık hemen kanser korkusuna yol açar, hafif bir öksürük ölümcül bir tehlike olarak yorumlanır. Bu yapıdaki insanların ruhsal dengelerini kurmakta zorlandıklarını ve çok ihtiyaçlı olduklarını da hatırladığımızda, ilişkide devamlı bir sağlık ve tehlike meşguliyetinin oluşmasının kaçınılmaz olduğunu anlarız.

Ruhsal enerjisinin öfke içeriği yüksek olan insanlar bağlandıkları, yatırım yapabildikleri her şeye karşı evhamlıdır. Akıllarına, bağlandıkları varlıkla ilgili sürekli kötü olasılıklar gelir. Bu yüzden, bu insanların bir şeye bağlanmaları gerçek bir ıstırap da yaratır; sürekli sevdiklerini kaybetme korkusu içinde yaşarlar ve sevmekten, hakikaten korkar hale gelirler.

Sevdiklerini kaybetme korkusunun çok fazla olduğu insanlarda sevme korkusu baş gösterir. Bu insanlar bağlanabilecekleri her şeyden vazgeçme eğilimindedir, hatta, “bir gün nasıl olsa ölecek,” diyerek kedi veya köpek sahibi bile olmak istemezler. Bu kişilerin aslında narsisistik özellikleri fazladır. Ya ciddi bir sevme ve benimseme zorluğu yaşamaktadırlar ya da bir nesneye ruhsal yatırım yaptıklarında onu kendi parçaları haline getirmekte, dolayısıyla onun kaybı kendileriyle ilgili bir kaybın korkusuna dönüşmekte ve bu yüzden onu kaybetme duygusuna katlanamamaktadırlar.

Çekingenlik

Çekingenlik, bir korku biçimidir. Çekingen insan tehlikelerden uzak durmaya çalışarak korunma yolunu seçmiştir. Kişi hayatın dışında kalacak kadar çekingense, bu, korkusunun sadece tehlikeler karşısında duyulan korkudan ibaret olmadığını, bir aksilik oluşma ihtimalini göze alamadığını gösterir. Bu durumda kişi aslında kendisini kötü hissetmeyi göze alamamaktadır; kişilik örgütlenmesi kendini kötü hissetmekten kaçınma düzeyindedir. Bu ölçüdeki çekingenlik, "tek ve biricik olmak", "yenilmez olmak" gibi fantezilerin sarsılmasından duyulan korku sonucu oluşur.

Ağır çekingenlik dış dünyaya hiç katılamamak, hiç arkadaşı olmamak, çalışamamak gibi sonuçlar doğurur. Böyle bir çekingenlik kişiliğin "kendini kötü hissetmekten kaçınma" olarak örgütlendiği insanlarda gözlenir ve nedeni hasedin çok fazla olmasıdır. Deneyim ve yakınlık karşılaştırmalara neden olacak, bu da kişinin hasedinin artmasıyla sonuçlanacaktır. Hasedin fazlalığı kişiyi diğer insanlarla yakınlık oluşturamayacak, onlarla işbirliği yapamayacak hale getirir. Bu durum dışarıdan çekingenlik gibi görülür.

Hayatta kalma dürtüsünün hâkim olduğu kişilik örgütlenme düzeyinde çekingenliğe yol açan korkularsa reddedilme, beğenilmeme, küçük düşme gibi narsisistik içeriklerden veya tehlikeler karşısında yetersiz kalmak, kaçınamamak gibi gerçek nedenlerden dolayı oluşur. Ergenlik çağındaki karşı cinse yönelik çekingenlik çoğu zaman reddedilme korkusundan kaynaklanır. Mücadeleci özellikleri olmayan, gücüne güvenemeyen insanlar ise tehlikeler karşısındaki yetersizlikleri yüzünden çekingen kalırlar. Genel olarak, narsisistik kırılganlığı yüksek olan insanların daha çekingen olduğunu söyleyebiliriz. Korku aşırı olduğunda, kişinin hayatın dışında kalmasına ve hayatı dışarıdan seyretmesine yol açar. Hayatın dışında kalmaksa insana kendisini çok kötü hissettiren, acı verici bir duyguya yol açar.

İnsanın, gelişimini sürdürebilmek için ilişki içinde olmaya ihtiyacı vardır. Ruhsal canlılık ancak uygun bir uyarılma ortamında, ortamdan alınan olumlu ve olumsuz geri bildirimlerle

sürdürülebilir. Bunun eksikliği, oluşturulmuş özelliklerin bile bozulmasına ve daha alt düzeye kaymaya yol açar. İnsanın kendisiyle ilgili tanımını, kendilik duygusunu sürdürebilmesi için dış dünyadan da tanımına uygun geri bildirimler alması gerekir. Aksi takdirde kendi gerçekliğini algılayışı bozulur. Uzun süre yalnız kalan insanlar kendi kendilerine konuşmaya başlayarak, gereksindikleri uyaranı kendileri oluşturmaya çabalarlar. Uzamış yalnızlık, çoğu insanda ruhen hastalanmaya yol açar. "Tecrit" uygulaması da, tam bir tecrit şeklinde uygulanıyorsa hastalanmaya yol açar. İnsanoğlunun tam bir tecride dayanıklılığının bir sınırı vardır. Bu süre aşıldığında, kendilikte parçalanmaya ve kendiliğin kaybına neden olur.

Korkunun hayata katılımı engellediği durumlarda, hayatın dışında kalan insan giderek başkalarını gözünde büyütme, kendisini olduğundan daha da yetersiz olarak tanımlama eğilimi gösterir. Bu sebeplerle hayatın dışında kalmak, bir seyirci olmak giderek kendini kötü hissetmeye yol açar. Bu durumdaki insanlar hallerinden çok şikâyetçi olmalarına rağmen hayata katılmaktan korkarlar. Çekingenliklerinden kurtulmaları, kendilerini zorlayarak da olsa hayat deneyiminin içine girmeleri ve yeterliliklerini artırmalarıyla mümkün olacaktır. Bu, onlar için gerçekten zor bir süreçtir. Hayatın içine eksik donanımla girildiğinde, -ki böyle olmak zorundadır, yeterlilik evde oturarak, dışarısını seyrederek kazanılan bir özellik değildir- insanların son derece düşüncesiz, cesaret kırıcı, acımasız davranışlarına maruz kalırlar ve bunlar, kişide zaten var olan küçük düşme korkularını haklı çıkaran ve artıran unsurlardır. Ne yazık ki birçok insan kendi narsisistik sistemlerini başkalarını yöneterek, kendilerine muhtaç kılmaya çalışarak, kandırarak, hırpalayarak, onları yenerek ayakta tutma eğilimi gösterir. Adeta bir vampir gibi başkalarının zayıflıklarından, güçsüzlüklerinden beslenirler.

Daha hafif durumlarda çekingenlik belli alanlarla sınırlıdır. Örneğin kendi cinsinden ve yaşıtı olan arkadaşlarıyla rahat olabilen pek çok insan karşı cins ilişkisinde çekingenlik gösterir. Belli

alanlarda çekingenlik gösteren insanların gerçekten de bu alanlarda bocalamaya müsait oldukları gözlenir.

Temel sorununu karşı cinse yönelememek olarak tanımlayan 30'lu yaşlarının ortalarındaki bir erkek hasta, görücü usulüyle evlendikten sonra eşiyle ilişkisinde giderek çocuklaşmış, onu memnun edebilmek ve kendisini ona sevdirebilmek için her yolu denemeye başlamıştı. Yeterli annelik almadan erişkin hayatı sürdürmeye çalışan erkeklerde, evlendikten sonra eşlerini anne yerine koyma ve onunla ilişkide giderek çocuklaşma eğilimi görülür. Bu hasta böyle yaptıkça, kendisinden kocalık bekleyen eşinin daha fazla öfkesine maruz kalıyordu çünkü eşi de karşısında saygı duyabileceği, gücüne güvendiği bir erkek görmek istiyordu. Kısa süre sonra eşi onunla bir cinsel hayat yaşamayı reddetmeye başladı ve bir süre sonra da anne babasının yanına dönerek boşandı.

Hasta karşı cinse yönelmekte çekingenlik gösterirken aslında donanımına güvenmiyordu. Pek çok çekingenliğin altında böyle bir sebep yatar. Ancak çekingenlik problemli alandan uzak durmaya hizmet ederken, gerçek sorunun ortaya çıkmasına da engel olur. İnsan problemiyle yüzleşmeden o problemi çözme şansı bulamaz. İnsanın bütün karakteri yetersiz olduğu alanlardan uzak durmak üzerine yapılandığında, deneyimlerden uzak kalmak, hayatı belli bir kalıp içinde yaşamak zorunda kalmak kaçınılmazdır. Bu insanların deneme, keşfetme eğilimleri yoktur. Bildikleri kalıbın içinde kalmayı tercih ederler. Bunun sonucunda da keyif alma kapasiteleri (*enjoying*) düşük kalır çünkü hayatları monotondur, heyecan eksiktir. Bu insanlar kendilerine düzenlilik, okumaya düşkünlük gibi özellikler katarak yaşamaya çalışırlar. Hep aynı kalıbın içinde kalmak ruhsal gelişme ve güçlenmenin çok yavaş ilerlemesine yol açar. Hayatta kalma dürtüsünün yönettiği bu insanlarda tehlikeler karşısında duyulan korku fazla olduğu için, ruhsal sistem yeterliliğini artırmak yerine korunmak ve zarar görmemek önceliğiyle idare edilir.

Kendini aşırı kısıtlamak

Kendini aşırı kısıtlamak, aslında çekingenliğin bir başka biçimidir. Bu insanlar da devamlı belli kalıplar içinde yaşarlar ve bunların dışına çıkmamak için, kalıpların dışında kalan durumların adını "sevmiyorum" olarak koymuşlardır. Hayatları küçük bir dairenin içinde geçer. Arkadaşları, tatillerini geçirdikleri yerler, işlerine gidip geldikleri yol, alışveriş yaptıkları yerler hep aynıdır. Neredeyse oluşturdukları kalıbın tutsağı olduklarını, kendi kendilerine oluşturdukları bir hapishanede yaşadıklarını söyleyebiliriz. Korkularını hissetmeden yaşamanın yolu olarak buldukları çözüm onları her türlü yeniliğe ve deneyime kapalı insanlar haline getirmiştir. Yenilikten kaçınmak için her zaman bir bahaneleri vardır.

Bütün kişilik bu kısıtlamalara uygun bir biçimde örgütlendiyse, bu yapıdaki kişiler kendileri gibi olmayan insanları küçümserler. Böylece başkalarının yapabildiği ama kendi yapamadıkları şeyler yüzünden haset etmekten de kurtulmuş olurlar. Yeni bir adım atmaya mecbur kaldıklarında çok kararsız ve gergin hale gelirler. Her yeni adım, kalıpların dışına çıkma teşebbüsü kendilerini kötü hissetmelerine yol açtığı için, yani bir alt organizasyon düzeyine inmeye sebep olduğu için, kararsızlık ve kaçınma refleksleri oluşturur. Bu insanların anne babaları çoğunlukla kendileri gibidir ve baştan itibaren böyle yetiştirilmişlerdir.

Korku karşısında harekete geçen bir başka savunma, çocuksu omnipotansın canlanmasıdır. Bu, her şeyi denetim altında tutma arzusu biçiminde yaşama aktarılır. Bir yaş çocuğunun "her istediğini yapabileceği ve her istediğinin olacağı" fantezisi bu insanlarda, iyi düşünülürse, iyi planlanır ve iyi çalışılırsa "her istediklerinin olacağı" şekline dönüşmüştür. Öyle ki, hayatları bu çabadan ibaret hale gelir. Tabii ki hiçbir şeyi istedikleri ve öngördükleri gibi götüremedikleri için gergin ve öfkelidirler.

Bu insanlar kendileri ve yakın çevreleri için kısıtlayıcıdır. İlişki kurma ve sürdürme biçimleri müdahalecidir. Ebeveyn olarak çocuklarının otonom olmasına izin vermezler ve çocuklarının yapısının da kendilerine benzemesine yol açarlar. Çocuksu omnipotanslarını gerçekleştiremediklerinde, her şey kontrol altına alınamadığında bir alt basamağa gerileyerek kendilerini kötü hissetmeye başlarlar ve öfkeli bir duruma geçerler. Ardından, yeniden denetim oluşturmak için teşebbüsler geliştirir ve kendilerini kötü hissetme durumundan çıkmaya çabalarlar. Bu tip insanların denetim kendilerinden çıktığında, örneğin trafik sıkıştığında, vapura ya da uçağa bindiklerinde zorlandıklarını görürüz. Hemen heyecan, sıkıntı ve gerginlik oluşur; kendilerini bir tehlike içindeymiş gibi algılarlar.

Küçük düşme korkusu

Küçük düşme korkusu narsisistik kişilik özellikleri belirgin insanlarda sık görülür. Bu, bir yanıyla insanın narsisistik sistemini toplumsal yaşam içinde ayakta tutamamaktan duyduğu korkudur. Bir başka açıdan da benliğin tam oluşamadığını gösterir; kişinin kendisini bir hiçmiş gibi hissetme eğilimi sürmektedir. Küçük düşme durumunda narsisistik sistemin sürdürülmesi bir süre için sağlanamamış olur ve benlik yeniden hiç olma korkularıyla dolar.

Benlik oluşumu hasarlı kişiler kendilerini bir hiç olarak hissetme eğiliminden kurtulmak için harika birisi oldukları fantezisine sığınırlar. “Hiç olma”, “çok değersiz olma” korkularını dengeleyen narsisistik fanteziler en mükemmel, en başarılı, en bilgili olmak gibi içerikler taşır. Küçük düşme duygusu, kişinin bu narsisistik fantezilere uygun davranamamış, çok değerli olduğu iddiasını gerçekleştirememiş olmasının utancıdır. Narsisistik kişilik yapısının bütün amacı fantezi dünyasını ayakta tutmak olduğu için, fantezilerin gereğini yerine getirememenin narsisistik sistemin çökmesine neden olmasından korkulmaktadır. Böyle bir

durumda yaşanan utanç duygusu, gerçek utanç duygusundan farklıdır. Kişi aslında değersiz olduğunun herkes tarafından anlaşılacağından korkmaktadır. Gerçek utanç duygusu ise dürtüsel bir içerik taşır; ödipal dönemde ensest yasağının çiğnenme arzusunun ortaya çıkmasına verilen duygusal bir cevaptır. Sözgelimi bir kız çocuğunun dürtüsel olarak ilgi duyduğu babası karşısındaki çıplaklığı gerçek bir utanma duygusu oluşturur. Küçük düşme korkusunun ise dürtüsel bir içeriği yoktur.

Ergenlik çağı gibi, insanın kendisini ve diğer insanları yeniden tanımlamaya çalıştığı, acemisi olarak hayatın içerisinde bir yer bulmaya uğraştığı dönemlerde küçük düşme, gerçekçi bir korkudur. Henüz yol yordam bilmemek, çocuk yerine konmaktan, ciddiye alınmamaktan korkmak küçük düşme endişesini haklı olarak uyandırır. Ayrıca elbette, ergenlik çağının ruhsal yatırımının içerisinde çok fazla narsisistik enerji vardır ve bu durum da genci normal olarak narsistleştirir.

Hastalanma korkusu

Hastalanma korkusu da yine narsisistik kişilik özellikleri gösteren insanlarda görülür. Bazen o kadar şiddetli olur ki, bütün hayat olası hastalıklardan kaçınmak üzerine kurulur. Bu korkunun şiddeti kişiyi başka hiçbir şeye yoğunlaşamayacak, çalışamayacak düzeye vardırabilir. Bu kişilerin ruhsal enerjilerinde büyük miktarda ayrışmamış öfke vardır ve ruhsal yatırım yaptıkları her nesneye, doğal olarak bu öfkeli malzeme de yatırılmış olur. Sadece kendileriyle ilgili değil, çocukları ve eşleriyle ilgili olarak da endişelidirler. Elbette kendilerinde tuttukları ruhsal yatırım büyük olduğu için, en büyük endişeleri kendi benlikleri ve vücutlarıyla ilgilidir. Sanki bu kadar öfkeli oldukları ve “iyi” olmadıkları için “kötü” olanı, yani hastalığı hak ediyorlarmış gibi bir hissediş içindedirler. Çok ağır narsisistik sorunları olan bazı

hastalarda “hastalık korkusu” bir savunma olarak kullanılır. Bu kişiler genel bir gerginlik, korku ve öfke içinde olmak yerine adı konmuş bir korku sayesinde sorunlarını sınırlandırmış olurlar. Böylece çok şiddetli bir “kendini kötü hissetme” durumu yaşayacaklarına, somut bir hastalık korkusu yaşarlar.

Bu kişilerde hastalanma korkusunu tetikleyen en önemli sebep, hasetlerinin uyanmasıdır. Kişinin hasedinin uyanması hem kendini kötü hissetme durumuna yol açar hem de ortaya öfke çıkmış olur. Bu öfke kişinin kendisine yönelir ve bu durum, kendine bir hastalık yakıştırmak şeklinde görünür hale gelir. Bu anlamda hastalık hastalığı çok kısa süren sınırlı bir hastalanma anıdır.

Bu hastalarda dikkati çeken bir diğer özellik, “kendilerine bir şey olmayacağına” inanma arzularıdır. Hastanın bir tarafı buna inanmak isterken, başka bir tarafı da hastalanabileceğini söylemektedir. Böylece ortaya, kabul edilemeyen bir gerçeklikle rahatlatıcı bir fantezi arasındaki çatışmadan kaynaklanan takıntılı bir düşünce biçimi çıkar. Hastanın bu takıntılı düşünce içeriğinde omnipotan fantezilerini muhafaza etme isteğiyle ölümlü olduğunu kabul etmeye çalışan daha sağlıklı tarafı arasında bir savaş olduğunu görürüz.

Sağlıklı taraf diye tanımladığımız, “ölümlü olma” gerçeğini kabul eden taraf hastada çok da sağlıklı biçimde çalışmıyor olabilir. Hastanın kendisine yönelik öfkesi çok fazla olduğu ve kendisine zulüm etmeye de müsait olduğu için, “ölümlü olma gerçeği”nin cezalandırıcı bir anlam taşıması ihtimali vardır. Böyle olunca, hastanın korunma refleksi her seferinde “bana bir şey olmaz”a inanmaya çalışmak olmakta, çevresinden de böyle bir telkin beklemektedir. Öyle ki, hasta kendisine böyle rahatlatıcı telkinler veren insanlara bağımlı olma tehlikesi içindedir. Ölümlü olma gerçeğini kabul edebilmiş olsa hastalık korkusu takıntılı düşünceye dönüşmeyecek, bir hastalık olasılığı doğal olarak hastayı endişelendirecek ve gerekenleri

yapmasına yol açacaktır. Dolayısıyla tutumu her fırsatta kendisine hastalık yakıştırmaktan farklı olacaktır.

Hastalık hastalığı sayesinde kişi kendisini devamlı kötü hissedeceğine, belli bir şeyden korkmaya yönelmiş olur. Böylece aslında kendisini kötü hissetmekten kaçınma üzerine kurulmuş alt kişilik organizasyonundan, daha yukarıda olan hayatta kalma organizasyonuna çıkmaya çalışmaktadır. Ancak hastanın öfkesinin yok edici içeriği, korkusunun da yok olma korkusuna doğru dönmesine yol açar. Yok olma korkusu ise tehlikeler karşısında duyulan korkudan farklı olarak kişiyi tekrar bebeksi kendini kötü hissetmekten kaçınma düzeyine indirir.

İlişki kurma biçimi bütünleşme şeklinde olan insanlarda ise, bazen, bütünleştikleri kişinin bir hastalığı, aynı hastalığın kendisinde de olduğu biçiminde ısrarlı bir hastalık korkusuna yol açar. Bunu daha çok ebeveynlerinin veya çocuklarının hastalıklarını kendilerine yakıştıran kişilerde görürüz. Fakat genel anlamda hastalık korkusu, narsisistik dengenin bozulduğunu gösteren bir belirtidir. Bunun yanında, zorlukla kontrol altında tutulmaya çalışılan hastalık korkusu başkalarının hastalandığının öğrenilmesiyle de uyanır. Başkalarının hastalanması demek, “bana bir şey olmaz” içerikli omnipotan fantezinin sorgulanması ve sarsılması demektir.

YETİŞKİNLİK DÖNEMİNİN OMNİPOTANSA İLİŞKİN SORUNLARI

Psikotik olmayan mani ve depresyon

Psikotik olmayan mani hastalarının ruh hali, 1 yaşında yürümeye başlayan, her istediğini yapabileceğine, her istediğinin olacağına inanan çocuğun durumuna çok benzer. Bu insanlar büyük bir coşkuyla hareket halindedirler. 1 yaşındaki çocukla psikotik olmayan mani arasındaki bu aşikâr benzerlik, omnipotan fantezilere olan inançlarıdır. Psikotik olmayan majör depresyonlarda ise kaybedilen omnipotan fantezilerin yası tutulmaktadır. Bu veriler bize, psikotik olmayan manik-depressif hastalığın 1-1,5 yaş arası dönemin problemlerine dönüş olduğunu göstermektedir. Hastalık, omnipotansın kazanılması (mani), kaybedilmesi (depresyon) dönemlerinin birbirini izlemesi şeklinde seyreder. Hastanın yok edici öfkesini harekete geçiren bir şey olduğunda, öfkesi 1-1,5 yaş arasının düzeyine gelecek kadar

arttığında oluşan regresyon, çocuklukta çözümlenip geride bırakılamamış omnipotansın aktarılamaması problemini yeniden ruhsal alana çıkarmakta ve bir hastalık tablosu görülmektedir.

Sınır vakalar

Hâkim duygusu hayatta kalma dürtüsü olan bu dönemin en önemli sorunu, omnipotansın anneye aktarılamamasıdır ve bu da çocuğun ruhsal gelişimini durdurmakta, "sınır vakalar" olarak adlandırılan karakter bozukluğuna yol açmaktadır. Sınır vakalar bir yandan omnipotan fantezilerin muhafaza edildiği, diğer yandan da omnipotansın aktarılabileceği, idealize edilebilecek bir sevgi nesnesi arayışının sürdüğü durumlardır. Sevgi nesnesi ihtiyacının çok canlı olduğu zamanlarda, sevgi nesnesi beklentilere uygun davranmadığında, aktarılmak istenen omnipotansın gereklerini yerine getiremediğinde büyük bir öfkeyle yok edilmeye çalışılır. Daha hafif durumlarda bir sevgi nesnesi arayışının çok canlı olduğu ve öfkeyle yok edilen sevgi nesnesinin, öfke geçtikten bir süre sonra tekrar canlandırıldığı görülür. Bundan da anlaşılacağı gibi, bir insanın "sınır vaka" denen kategoride kalmış olması, kişilik örgütlenmesinin "kendini kötü hissetmekten kaçınma" düzeyinde kaldığı anlamına gelir.

Ağır sınır vakalarda yok edici öfke son derece belirgindir. Diğer bir ifadeyle, sevgi nesnesi bir an "çok iyi" iken birden "çok kötü" yapılır. Sınır vaka özellikleri gösteren kişilerin çok belirgin olarak, bebeksi nitelikteki "bölünme savunma mekanizmasını" kullandıklarını görürüz. Herkes ya iyidir, ya da kötüdür, hatta yok edici öfkenin daha büyük olduğu ağır sınır vakalarda bazıları "çok iyi"dir, bazıları ise "çok kötü"dür. Sıklıkla da "çok iyi" olan birisi kolaylıkla "çok kötü"ye döner. Bu yapıdaki insanların ilişkileri, bu özelliklerinden dolayı devamlılık taşımaz.

Bu bebeksi örgütlenme düzeyinden de anlaşılacağı gibi, ağır sınır vakalar hasetlerini tam anlamıyla geride bırakamamışlardır. Bunun yanında, özdeşleşim kapasiteleri tam oluşmamıştır; kimlik karmaşasına yatkındırlar ve kendileri üzerinde kurdukları aşırı kontrol dönemleriyle denetimsizlik dönemleri birbiri ardına gelir. Hasedi fazla olan ağır vakalar kısa süreli psikotik durumlara girerler; çoğu zaman, eğer sorunlar 1,5-2 yaş dönemindeki takılmaya bağlıysa, bebeklik döneminde sorunlar yoksa, bir yıkım oluşmadan, çalışma kapasitelerini kaybetmeden normal durumlarına dönebilirler.

Ağır sınır vaka özelliği gösteren bir kişi çoğu zaman hayatın altından kalkabilecek, hayat gerçeğini sevebilecek bir hale gelemez. Hep çok kızdığı birileri, nefret ettiği düşmanlar ve bütün kötülüklerin sebebi olan ötekiler vardır. Bunlar bazen Yahudiler, bazen Kürtler, bazen Amerikalılar olur. Yok edici öfke bu düşmanlara bağlandığında kişi hayatındaki insanlarla daha sorunsuz bir hayat sürebilir ama bütün kötülükleri yok edecek omnipotan bir kurtarıcı beklenir. Sınır vakalar için, kullandıkları bölünme savunma mekanizmasının da bir gereği olarak hayatı sevmek, ancak iyi taraflarını sevmek, kötü taraflarından nefret etmek şeklinde mümkündür.

Görüldüğü gibi, sınır vakaların ağırlığını omnipotansın aktarılma derecesi belirler. Bunun yanında, ergenlik çağına gelmiş her çocuk sınır vaka olma durumundan geçer.

Toplumumuzda genel olarak öfkeli, bir nesneyi hızla iyiden kötüye çeviren, dünyayı iyi ve kötü diye ikiye bölerek algılayan insanlar yetiştirilir. Bu yapıdaki insanlar uzun süreli ilişkiler oluşturabilirler, belli bir sevme kapasiteleri ve yeterlilikleri vardır, işlevsellikleri yüksektir; öfke uyandıran ve kendilerini inciten durumların dışında kalmayı becerebilmeleri gerekir. Aksi takdirde bütün ruhsal sistem yok edici öfkenin etkisiyle allak bullak olacak, işlevsellik bozulacak, bir süreliliğine de olsa sevme kapasitesi düşecektir. O zaman da sınır vaka özellikleri ve savunmaları kullanılmaya başlanır. Bu yapıdaki insanlar omnipotanslarını

annelerine tam olarak aktaramamışlardır. Bu yüzden bir kurtarıcı beklemeye müsaittirler ve desteğe olan ihtiyaçları yüksektir.

Anksiyete ve panik atak (nörotik anksiyete)

Anksiyete terimi ile anlatılan duygu durumu geniş bir duygu spektrumunu kapsar. Anksiyetenin en büyüğü, doğum travmasıdır; doğum travmasından daha hafif ve daha küçük bir hiçleşme deneyimi yaşatan ve kendilikte mutlaka bir parçalanma oluşturan biçimlerine ise **psikotik anksiyete** diyoruz. Psikotik anksiyete söz konusu olduğunda kişi yıllarca normal bir hayat yaşayamayacak kadar sarsılır, çoğu kişi de hiçbir zaman eski haline dönemez.

Anksiyete sırasında ortaya çıkan korkular, derinliği konusunda bilgi verir. Büyük anksiyetelerde yok olma, parçalanma, hiçleşme, çıldırma korkuları oluşurken, hafif anksiyetelerde kalp krizi, ölüm, hava yetmediği için boğulma gibi korkular oluşur. Ağır anksiyeteler kişide bir çeşit travma durumu oluştururken, hafif olanların tesiri daha kısa zamanda geçer. Ağır anksiyeteler, kişilik örgütlenmesi bebeksi olan insanlarda, hafif olanlar ise daha üst kişilik örgütlenme düzeylerinde görülür.

Bundan da anlaşılıyor ki, “kendini kötü hissetme” olarak ifade ettiğim ruhsal durum sadece bebeklerde veya kişilik örgütlenme düzeyi “kendini kötü hissetmekten kaçınma” üzerine oluşmuş kişilerde görülmez. Bu duyguyla daha üst örgütlenme düzeylerinde de sıklıkla karşılaşırız, ancak şu farkla ki, kişilik örgütlenme düzeyinin yükseldiği durumda öfke içeriği azalmıştır. Ayrıca, daha üst örgütlenme düzeylerinde bastırma savunma mekanizması kullanabildiği için, öfkenin bir kısmının bastırılması da söz konusudur. Bu durumda sıkıntı ve korku öne çıkar. Bu anlamdaki kendini kötü hissetme biçimine, “**anksiyete nöbeti-panik atak**” diyoruz. Çoğu zaman nedeni, kişilik yapılanmasının dengede tutulabilmesi için gereken

önceliklerin kişinin içinde bulunduğu hayat koşulları içinde gerçekleştirilememesi ve öfke miktarının rahatsız edecek boyutlara gelmesidir. Buradaki öfke, daha alt kişilik örgütlenmesinde olduğu kadar yok edici değildir. Öfkenin artmaması veya denetim altında tutulabilmesi için çeşitli yollar bulunmuştur.

Yok edici öfkesi azalmış ve bir üst kişilik örgütlenmesine çıkabilmiş olanlar, yeterlilikleri arttıkça hayatın tehlikelerinin azaldığını fark ederler. Bu aşamada, her şeyi önceden düşünerek ve planlayarak denetim altında tutmanın mümkün olduğuna inanmaya yatkınlık vardır. Bu insanlar, yeterince bilgiliyseler ve iyi düşünürlerse her türlü aksiliği, kazayı ve hastalığı önleyebileceklerine, böylece hayatı daha az tehlikeli bir hale getirebileceklerine inanırlar. Bu inanış, hafiflemiş ve azalmış bir omnipotan (tümgüçlü-kadiri mutlak) fantezinin sürmesidir.

Onlara göre bir şeyler kötü gitmişse, bunda muhakkak birinin suçu vardır, daha mükemmel olunabilse aksilikler olmaz. “Mükemmel olabilirsen, tekrar omnipotan da olabilirsin,” diye formüle edilebilecek bu düşünce tarzıyla bu kişiler hayatın belirsiz, öngörülemez ve denetlenemez özellikte olmasını kabul etmez ve kendilerince kolaylaştırırlar. Her şeyi kontrol altında tutma gereksinimi olanların kendilerini daha omnipotan ve hayatı da daha kontrol edilebilir bir alan olarak tanımlayarak yapay bir rahatlık yarattıklarını söyleyebiliriz. Onları kendi kontrol yeteneklerinin sınırlılığıyla yüzleştiren veya hayatın birçok belirsizlik taşıdığını gösteren olaylar bu yapay kolaylaştırmayı bozar. Ortaya, kontrol edilmeye çalışılan bir korku ve öfke çıkar. Bu kişiler, “hayatta kalma dürtüsünün” hâkim olduğu kişilik örgütlenmesinin özelliklerini gösterirler.

Bu kişilik örgütlenme düzeyinde her şeyi kontrol altında tutma çabası tehlikelerden kaçınmaya, hem korkunun hem de korkunun öfkeye dönüşmesinin önlenmesine yarar. Her şeyi kontrol altında tutma ihtiyacının gerekleri yerine getirilemiyorsa, öfke ve korku karışımı

bir duygu bütün ruhsal alanı işgal eder ve öfke ve korku arttığında, denetim ihtiyacı da belirginleşir. İç dünyalarında ciddi miktarda öfkeli enerji taşıyanlar, hayatı olduğundan daha tehlikeli bir alan olarak algılarlar. Bu kişilerin öfkeli ruhsal enerjileri akıllarına devamlı kötü olasılıkların gelmesine yol açar. Öfkeleri arttığında, daha önce yapabildikleri halde uçağa, gemiye, asansöre binememeye, trafik sıkıştığında gerginleşmeye başlarlar. Uçakta ve gemide veya sıkışık trafikte kontrolün kendilerinden çıkması, pilotta veya kaptanda olması, istediklerinde inemeyecek olmaları onlarda büyük bir korku ve sıkıntı duygusu uyandırır.

Depresif kişilik özelliği

Omnipotansını fantezi dünyasında muhafaza eden kişi kendisine bir şey olmayacağına, olmak istediği şeyleri olabileceğine, olayları ve durumları denetimi altında tutabileceğine inanarak yaşar. Kişinin omnipotansına inanması, “her şey benim kontrolümde”, “bana bir şey olmaz” diyebilmesi onu belirsizliklerden, dış dünyanın tehlikeleri karşısında duyacağı korkudan kurtarır. Karşılığında ise kişi, gerçekçi olamayan böyle bir yapıdan dolayı kendini doğru idare edemeyen bir insanın maruz kalacağı sıkıntılarla yaşamak zorunda kalır. Bu yapıdaki insanların fantezilerine inanma ihtiyacının altında aslında kendilerini yüce bir varlık olarak tanımlayarak insanlara haset etmekten, onları kıskanmaktan korunma amacı yatar.

Depresif kişilik yapısının en önemli özelliği, omnipotan fanteziyle bağlantılı olarak, “**çaresizlik duygusuna”** katlanamamaktır. Depresif kişilerin omnipotan fantezileri sürdürmüş olanları, kişilik yapısı abartılı bir benlik algılaması üzerine otursa da, her zaman diğer insanlara karşı duyarlı, onları mutlu etmek isteyen özellikler gösterirler. Narsisistik kişilik özellikleri gösteren insanların kendini diğerlerinden üstün görme arzusu ve kimseye bağlanmama istekleri

depresiflerde görülmez. Fantezide omnipotansına inanmayı sürdürmek bu insanların kendi merkezli olmalarına yol açmış olmasına rağmen bir sevme kapasitesi geliştirebilmişlerdir.

Depresif yapıdaki kişiler kendilerine abartılı bir güç atfettikleri için, en önemli fantezilerinden biri kurtarıcı olabileceklerine inanmalarıdır. Ruhsal yatırım yaptıkları kişiler için neredeyse kurtarıcı olmaya soyunurlar; onların her türlü sorununu çözmek, onları mutlu etmek zorundaymış gibi ağır bir sorumluluk duygusuna sahiptirler. Buradaki sorumluluk duygusu, kişi gücünü aşan durumları da çözmeye kalkıştığı ve büyük fedakârlıklar yaparak kendisine zarar da verdiği için, abartılıdır. Bu insanlar kendilerinin de ihtiyaçlı birer varlık olduklarını kabul etmez gibi davranırlar. Devamlı vermenin, kendi ihtiyaçlarına rağmen fedakârlık etmenin onlara zarar vereceğini, tüketeceğini, bu durumda, bir şeyler verdikleri insanlardan beklentilerinin olacağını, yeterince alamadıklarında da bir süre sonra bu insanlara öfke duyacaklarını anlamazlar. Böyle bir insan omnipotansı yüzünden kendisini o kadar önemser ki, elinde olmayan, bir insan olarak gücünün yetmeyeceği ve çözemeyeceği durumlar yüzünden bile kendisini suçlu hisseder.

Bu yapıdaki insanlar genellikle orta yaşlarda veya orta yaşların sonlarında omnipotan fantezilerini ayakta tutamaz hale gelirler ve fantezileri yıkılır. Bunun sonucunda kişi kendisini önemsiz ve bir hiç olmuş gibi hisseder. Bunun anlamı, birden 18. ay çocuğunun korkularının, çaresizliğinin, kıskançlığının ve hasedinin içine düşmektir. Kişi dış dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu, bu tehlikeler karşısında belli ölçülerde aciz ve güçsüz olduğunu algılar ve bu da onu büyük bir korkunun ve karamsarlığın içine iter.

Tehlike algısı, aslında insanın hiçbir şeyi denetleyemeyeceğini fark etmesi anlamına gelir ve yoğun bir çaresizlik duygusu yaşatır. Bu çaresizliği yaşarken kişi ayrıca, olmak istediği gibi olamayacağını da anlar, başka bir ifadeyle, kendisini bir hiç olmuş gibi algılar ve bu yüzden hasedi açığa çıkar. Kendisinden hep abartılı beklentileri olmuş böyle bir insan, yapamadığı

her şey için suçluluk da duymaya başlar. Bütün bunların sonucu özellikle kendi benliğine yönelmiş tahripkâr bir öfke ve büyük bir korkudur. Bu öfke, kendini suçlama şeklinde görülür. O zamana kadar "bana bir şey olmaz" biçiminde bir fanteziye inanmış olan kişi birden büyük bir korunma ve sahip çıkılma ihtiyacı duymaya başlar. Bu ihtiyaç, 1,5 yaşındaki bir çocuğun niteliklerini gösterir.

Bu kişilik özelliklerini gösteren birçok insan omnipotanslarını ve kurtarıcı olma ihtiyaçlarını politik alana aktardıklarında kolayca ölüme giden eylemcilere dönüşebilirler. Kendini olduğundan daha güçlü algılayan ve haksızlıklara göz yumduğunu hissetmeye başlayan böyle bir kişi suçluluk duymaya ve ardından da dünyayı kurtarma fantezileri kurmaya başlar. "Bana bir şey olmaz, ben hallederim" duygusu bu insanların kendilerini kolayca tehlikeye atmalarına zemin hazırlar.

Bu hastalarda, omnipotans ayakta tutulamadığında oluşan kendini bir hiç olarak hissetme ve değersizlik duyguları nedeniyle intihar çok sık görülür. İntihara karar vermek omnipotanslarını yeniden elde etmiş olmaları anlamına geleceği için, intihar kararı büyük bir rahatlama yaratır fakat bu kez de karar verdikleri halde intihar edememekten korkmaya başlarlar. Başka bir ifadeyle, intihar kararıyla kazandıkları omnipotanslarını tekrar kaybetmekten korkarlar. Omnipotansına tekrar inanmaya başlamış bir insan ölümü de doğru değerlendiremeyecek ve kendisini, bütün denetimi ele almışlığın ve her istediğini yapabilmenin coşkusuna kaptıracaktır.

Obsesif kişilik

Obsesif kişilik özellikleri, mükemmeliyetçi ve titiz yapıdaki annenin çocuğun tuvalet terbiyesini onun doğal eğilimlerine zıt eğilimler yaratmaya çalışarak çözme çabasından kaynaklanır. Aslında çocuk daha kakasını bırakmaya hazır değilken, iğrendirilerek bırakmaya zorlanmış, örtülü bir şiddete maruz kalmıştır. Elbette annenin bu özellikleri gerek bebeklikte, gerek 3 yaşından sonra hayatın değişik alanlarında etkisini sürdürecek ve çocuğun kişilik yapılanmasını ileride de şekillendirecektir. Bu yüzden, obsesif kişilik özelliğini tuvalet terbiyesinden çok, belli özellikleri olan annelere bağlamak eğilimindeyim. Bu yapıdaki annenin mükemmeliyetçiliğinden ve titizliğinden kaynaklanan problemler en bariz biçimde, kadın 2 yaş çocuğuna annelik yaparken görünür hale gelir. Annenin problemlerini çocuğun yapısındaki hasarda yeniden görürüz.

Tuvalet terbiyesinin daha geç verildiği toplumlardaki insanlar farklı özellikler gösterir. Örneğin bir batı Afrika ülkesi olan Senegal'de çocuğun kakasını kendisinin söylemesi ve bırakması bekleniyor. Çocuklar tuvalet kullanmaya ortalama 4 yaş civarında başlıyor, ondan önce çocukların altını bağlıyorlar. Bu ülkedeki yaşam biçimine baktığınızda, her yerin akşam saatindeki bir pazaryeri gibi olduğunu fakat çöplerden kimsenin rahatsız olmadığını, yemek pişirilen yerle yıkanılan yerin aynı olabildiğini görürsünüz. Bizim temizlik ve düzen ölçülerimize hiç uymadıklarını, bize göre çok pis ve düzensiz olduklarını söyleyebileceğimiz bu insanlar son derece sevecen, yumuşak, iyi niyetli, güler yüzlü, canlı ve neşeliler. Freud'un 1900'lerin başlarında söylediği gibi, tuvalet terbiyesiyle temizlik, titizlik, düzenlilik, hatta mükemmeliyetçilik arasında net bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi gerek insanların bireysel özelliklerinde, gerekse toplumların ve kültürlerin farklılıklarında gözlemleyebiliriz.

Genelde, yoğun iç çatışmaların insan tabiatından uzaklaşarak çözülmek zorunda kalınmasının sonuçları olarak görülen obsesif yapıda kişi sevilebilir ya da mükemmel olmak adına kendi hakikatinden uzaklaşmıştır. Kakaya duyulan büyük ilginin, hatta aşkın kakadan nefret

ettirilerek, iğrenilecek bir nesneye dönüştürülerek çözümlenmesi şeklindeki orijinal deneyimin ardından kişi karakterini, bu çözümü kalıcı kılmak ve herhangi bir denetimsizliğe düşmemek üzere şekillendirmiştir.

Bu yapıdaki insanlar bu tutumu çatışma içeren her durumda uygular. Örneğin, aslında çok öfkeli oldukları kardeşlerine karşı aşırı bir düşkünlük, ölçüsü kaçmış bir fedakârlık ve tahammül gösterirler, bu sırada da onları kendi istedikleri gibi olmaya zorlarlar. Bunu yaparken, aslında onları sevebilecekleri bir hale getirmeye çalışmaktadırlar. Sevemedikleri kardeşi sevebilmek için bitmek bilmez biçimde uğraştıklarını görürüz ama aynı zamanda onları sürekli bir biçimde kusurlu ve eksik olarak tanımlarlar. Bu yapıdaki bir insanın gözünde hiçbir zaman mükemmel olamayacak olan, devamlı eleştirilen ve suçlanan kardeşler genelde bu tutumdan zarar görürler.

Obsesif özellikler gösteren insanlar kendi eğilimlerine güvenemedikleri için devamlı kararsızlık çekerler. Bunun nedeni, istekleriyle inandıkları doğruların veya mükemmel olma arzularının sürekli olarak çatışmasıdır. Bunun yanında, bu insanlar için kurallar insanlardan daha önemlidir. Örneğin tertip, düzen aslında hayatın kalitesini artırmak ve hayatı kolaylaştırmak gibi bir işleve sahipken, bu insanların hayatını zorlaştırır ve bazen yaşanamaz hale getirir. Temizlik anlayışı için de aynı şey söylenebilir.

Obsesif kişilik özelliği gösteren insanlarda takıntılı düşüncelere eğilim vardır. Çoğu takıntılı düşünce, insanın inanmak istediği şeylerle gerçeklik arasındaki çatışmadan kaynaklanır. Örneğin bir insan kendisine bir şey olmayacağına inanmak istiyorsa, kendisine bir şey olma ihtimaline katlanamaz, dolayısıyla sürekli her şeyi denetlemeye çalışarak, önceden planlayarak tehlikeleri azaltmaya uğraşır.

Obsesiflerde bir eğilimi karşıt bir eğilim geliştirerek dengeleme savunması (reaksiyon-formasyon) devamlı bir çatışma oluşturur çünkü örneğin, kaka ile oynama arzusunun temiz ve titiz olma özelliğiyle dengelenmesi bu arzunun ortadan kalkmasına yol açmaz, ancak ve ancak iki eğilimin yan yana durmasına yol açar. Bu durumda iki eğilim arasında bitmeyen bir çatışma vardır. Bazen bu denetleme çabası bir çeşit "büyü"ye döner ve kişi örneğin kendini, terlikleri doğru yerleştirdiğinde aksiliklerin olmayacağına inandırır; bu durumda, terliklerin yerinde olmasını sağlayarak sözgelimi annenin ölmemesi garantiye alınmış olur vb. Böyle bakıldığında, obsesif insanlar aslında öfkelerinin yakın çevrelerine zarar vermemesine çalışmaktadırlar ve önemli bir kısmında problem olarak görülen özellikler aslında yok edici öfkelerine karşı kullandıkları savunmaların bir sonucudur. Bu insanların öfkesinin çok fazla olduğu, bu yüzden hem kendi öfkelerinden korktukları, hem de hayatı çok tehlikeli bir süreç olarak algıladıkları görülür. Kişinin öfkesi 2 yaş civarının öfke düzeyinde olduğu için, düşünme biçimi de o yaşlara uygundur; bu yüzden hayatlarında "büyü" vardır.

Obsesif yapıdaki insanlar hayatta kalma dürtüsünün yönetimine girebilmiş, omnipotanslarının bir kısmını annelerine aktarabilmişlerdir. Ancak yok edici öfkelerinin fazlalığı ve bu öfkenin önemli bir kısmının kendi dürtülerine ve eğilimlerine yönelmiş olması onları kendilerini geliştirmek yerine mükemmel olmaya ve kendileriyle uğraşmaya mecbur eder. Bu durumda ruhsal gelişme süremez; "kendini kötü hissetmekten kaçınma" kişilik örgütlenmesine daha yakın düzeydedirler.

Sapkınlıklar

İnsanlık kültürü üreme amacına hizmet etmeyen dürtüyü, özellikle modernizmin hâkim olduğu dönemde tamamen olumsuz bir vurgulamayla, **sapkınlık** olarak nitelemiştir. Genel

olarak da çağlar boyunca toplumların yöneticileri, açlık ve kıtlık dönemleri dışında, toplumun nüfusunun artmasından yana olmuşlardır ve bu yüzden sapkınlık hoş karşılanmamıştır. Kutsal kitaplarda Sodom ve Gomore'nin sapkınlıkların serbest hale gelmesinden dolayı cezalandırıldığı anlatılır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü de önce sarayda, sonra da bütün toplumda sapkınlığın yaygınlaşmasına bağlanır.

Eşcinsellik, üreme amacına hizmet etmemesine rağmen tarih boyunca sapkınlık olarak görülmemiştir ve özellikle geçmiş tarihlerde zannedildiğinden daha yaygındır. Ancak son 200 yılda, eşcinselliği sapkınlık olarak tanımlanmaya çalışan bir eşcinsellik karşıtlığı ağırlık kazanmıştır fakat artık bugün sapkınlık olarak kabul edilmiyor. Günümüzde sapkınlık, daha çok bebeksi dürtünün erişkin cinselliğine hâkim olduğu ve dürtünün öfke içeriğinin yüksek olduğu durumları anlatmak için kullanılıyor. Eşcinselliğin bir sevgi ilişkisi olarak yaşanabilir olması onu sapkınlık etiketinden çıkarırken, gerçekten de bebeksi dürtü veya öfke içeriği yüksek dürtü ilişkinin sevgi ilişkisi olmasına imkân vermez.

Freud çocukluğun dürtüsel içeriği için, "çok biçimli sapkınlık" (*polymorph perversion*) terimini kullanmıştır. Kastettiği, her çocuğun gelişmesinin bir aşamasında teşhirci, röntgenci ve sado-mazoşist özellikler gösterdiğidir. Gerçekten de her çocuk, örneğin 2-3 yaş arasında annesinin ve babasının cinsel organını görmeye çalışır. Anneyle baba arasında neler olduğunu çok merak eder, soyunmaktan, kendini göstermekten hoşlanır. Çocukların öfkeleri artığında bebeklerine, oyuncaklarına zulüm ettiklerini gözleyebiliriz. Çocuk bu eğilimlerinden, anne babanın bu eğilimleri onaylamaması sayesinde kurtulur. Anne baba çocuğun yanında çıplak dolaşıyorsa, çocukla aralarında mahremiyet sınırları yoksa, çocuk elbette tabiatı gereği sahip olduğu teşhirci ve röntgenci eğilimleri hiç denetleme ve geride bırakma arzusu hissetmediği ve kendisinden böyle bir şey beklenmediği için sürdürecektir.

Freud çocuk cinselliğiyle ilgili verilerini daha çok 3 yaş civarı ve üstü çocuklarla ilgili gözlemlerine dayandırır. Ancak bebeklik cinselliğine eğildiğimizde, sapkınlığın dürtüsel içeriklerini daha iyi anlayabiliriz. Bebekte haz kapasitesi oluşmaya başladığında, yani öfke ile dürtünün tam bir karışımı olan orijinal ruhsal enerji ayrışmaya başladığında, vücut ve vücudun bütün delikleri ve çıkıntıları ayrışan saf dürtüyle yatırımlandırılır. İnsan yavrusunda bütün girintiler ve çıkıntılar dürtü tutar; ağız, gözler, kulaklar, cinsel organlar, eller, ayaklar… Buna uygun olarak, dürtüden yana zengin olan bu bölgelerin işlevleri de dürtülendirilir. Görmek, işitmek, koku almak, ellerini ve ayaklarını kullanmak bebekte haz oluşturur. Bebeğin, annesinin onunla kurduğu ilişki içerisinde haz kapasitesi arttıkça, bu haz bölgelerindeki dürtü iç organlarına ve anüsüne doğru yoğunlaşır.

Bunun yanında, vücudun bütününde dokunmakla uyanan bir dürtü miktarı kalır. Ayaklardaki dürtü ise çoğu insanda tamamen çekilmeden kalır. Ayağın bu kadar dürtü bağlamasının nedeni, insanın dürtüsel gelişmesinde ayağın önemli bir durak olmasıdır. Bebeğin dürtüleri ağızdan vücuda yayıldığında, ayaklar uzun süre dürtü açısından yoğun bir organ olur. Bebekler bu yüzden fazlasıyla ayaklarıyla oynama, ayaklarını tutma eğilimi gösterirler. Kısacası, bir insanın dürtüleri bebeksi mahiyetteyse, ayaklarda çok fazla dürtü kalır; ayakların bu kadar dürtü tutması insan türüne özgüdür.

Bir insanın bütün dürtüsel hayatı, dürtü açısından yoğun olan bu bölgelerden veya bu bölgelerin işlevlerinden biri üzerine oturuyorsa, buna sapkınlık diyoruz. Örneğin bütün cinsel faaliyet seyretmek üzerineyse, **röntgencilik**ten bahsediyoruz; röntgencilikte cinsel organ **göz**dür. **Fetişizm** dediğimiz sapkınlık türünde ise ayak cinsel organ niteliğindedir; ilgi duyulan kişinin ayağı onun cinsel organı yerine konulur. Bazı sapkınlık türlerinde kokunun çok büyük bir uyaran etkisi vardır. Çoğu zaman da sapkınlık bebeksi dürtünün çeşitli parçalarının değişik

oranlarındaki bir karışımı biçimindedir. Örneğin bütün sapkınlıklarda az ya da çok, ayağa ilgi büyüktür.

Bazı sapkınlık türleri de bebeğin ilişki kurma karakteristiklerini taşır; cansız nesnelerin canlı gibi telakki edilmesi buna bir örnektir. Bir iç çamaşırı, bir çorap, gömlek ya da ayakkabı kadın yerine, kadın cinsel organı yerine konabilir. Bu örneklerde parçanın bütün yerine konması, parçanın bütünü simgelemesi gibi bebeksi ilişki biçimi de rol oynamaktadır. Canlılıkla cansızlık arasındaki farkın idrak edilemediği dönemlere ilişkin bir başka sapkınlık da **ölü sevicilik**-**nekrofili** olabilir.

Sapkınlıktaki önemli bir karakteristik de dürtünün öfke içeriğinin yüksek olmasıdır. Örneğin röntgenci, karşısındakini gözleriyle yutmakta, yok etmektedir. Bir başka ifadeyle, bebeğin haset enerjisiyle yaptığı şeyi yapmaktadır. Ruhsal enerji içeriği bu kadar büyük bir öfkeye sahip bir varlık karşısındaki insanı taciz ettiğini, onun sınırlarına tecavüz ettiğini düşünemez, bu kavramlara sahip değildir. Dürtü bebeksi olduğunda bunun kaçınılmaz olduğunu biliyoruz. Ayrıca bu durumu bütün sapkınlık türlerindeki **sevgisizlik**te görürüz. Sapkın, yöneldiği kişiyi bir insan olarak algılamaz, onu kullanır, bir zevk aracı, bir eşya gibi görür.

Sadizm ve mazoşizm gibi sapkınlık türleri bebeksi dürtüden çok 2-3 yaş arası çocuğunun dürtüsünün (anal dürtü) karakteristiklerini gösterir. Bu döneme ait sapkınlıkları "kaka kültürü"ne ait kalmışlık, bu kültürü tamamen benimseme ve bu kültürün bir üst seviyesindeki "üreme" ve sevme kültürüne dahil olamama şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu dönemin sapkınlığındaki öfke oranı da yüksektir ama yok etme amaçlı değildir; öfke içeriği tahakküm etmek veya tahakküm edilmek gibi bir içerik taşır. Sadizmde öfke dışarı yönelmiş, mazoşizmde ise kişinin kendisine dönmüştür. Bu iki sapkınlık türü de, yok edici niteliği geride kalmış da olsa zarar vermekten ve zarar görmekten kaçınmayı da içeren sevgi duygusunu yaşama aşamasına gelinememiş olduğunu gösterir.

Sapkınlıklarla ilgili bu bilgilerden sonra, bu içeriğin her zaman sapkınlık anlamına gelmediğini de söylemem gerekiyor. Ya da şöyle ifade etmeye çalışayım: Dürtü içeriğinin bebeksi ve çok öfkeli olması kişiyi sapkın yapmaz; sapkınlığın koşulu, bu dürtü içeriklerinin benimsenmiş olmasıdır. Benimsenmişliğin ölçüsü çoğu zaman sapkının kendisini diğer insanlardan üstün hissettiği orandadır.

Bebek anneliğinin yetersiz olduğu durumlarda hem dürtünün gelişimi çok yavaş ve yetersizdir hem de bebeğin haz kapasitesi gelişemez. Bebekliklerinde yetersiz annelik almış insanların orijinal nitelikteki yok edici öfkeleri çok fazla olacağından, hem dürtüleri bebeksi içerikler taşır hem de öfkeleri cinsel fantezilerine yansır. Ancak bu insanlar başkalarına zarar vermekten çok korkarlar ve öfkeli içerikteki cinsel fantezilerinden dolayı kendilerini suçlu hisseder, bunları herkesten saklarlar. Benimsemedikleri ve utandıkları fanteziler onlara ciddi ölçüde azap verir ama bu fantezileri kurmadan dürtüsel bir boşalım yaşayamadıkları için, bunları mastürbasyon amaçlı kullanırlar. Bu kişilerin dürtüleri cinsel bölgelere erişememiş, daha çok anal bölgede yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, kimlikleri eşcinsel olarak oluşmadığı için, çoğu zaman hayatlarında eşcinsel ilişkiler yer almaz ve anal seks, fantezilerinde önemli bir yer tutar.

Burada yeri gelmişken eşcinsellikle ilgili yaygın bir yanlış bilgiyi ele alalım. Bir insanın dürtülerinin anal bölgede yoğunlaşmış olmasıyla eşcinsel olması arasında hiçbir ilişki yoktur. Eşcinsellik, bir kimlik özelliğidir; eşcinsel kimliğin oluştuğu durumda, kişi dürtülerini kendi cinsiyle yaşayacağını, dürtüsel nesne olarak kendi cinsinden insanları seçeceğini, onlara âşık olacağını, kimlik özelliği olarak oluşturmuştur. Bir insan, kendisi için dürtü nesnelerinin hangi cinsten olacağına 3-5 yaş arasında karar verir. Bir erkek çocuk, “ben erkeğim ve sevgililerim de erkek olacak,” diye bir kimlik oluşturduysa, eşcinsel olacaktır. Sevgililerin hangi cinsten olacağının belirlenmesi, cinsel kimliğin bir parçası olarak benimsenir. Bu yüzden, eşcinsellik

sapkınlık değildir; sadece dürtülerin yaşanacağı sevgi nesnesinin kendi cinsinden seçilmiş olmasını ifade eder.

Bu anlamda, dürtüsel gelişme bozukluğu nedeniyle dürtülerin anal bölgede yoğunlaşmış olması bir kimlik özelliği değildir; dolayısıyla seçim değil, fiziksel bir durumdur. Bunu değiştirmek kişinin elinde değildir, bu bir mecburiyettir. Eşcinsel bir kimliği olmayan erkeklerde dürtülerin yoğunlukla anal bölgede olması hemen her zaman acı ve utanç kaynağı olur. Ruhsal gelişmesi ciddi ölçüde zayıf kalmış bütün insanlarda dürtüsel gelişme de az ya da çok bu durumdan etkilenecektir ve bu kişilerde anal bir duyarlılık sürecektir.

Buraya kadar olan bölümde, sapkınlık söz konusu olduğunda bebeklik veya erken çocukluk dürtüsünün erişkin hayatında benimsenmiş olarak sürdüğünü, sevgisiz bir durum olduğunu ve öfke içeriğinin yüksek olduğunu ifade ettim. Dürtünün gelişmemişliğinin yetersiz annelikle ilgili olduğunu biliyoruz; sapkın dürtünün benimsenmesi de yine anneyle ilgilidir. Anne, çocuğun bu dürtüsünü benimsediği ve bundan hoşlandığı için sapkınlık oluşur. Örneğin çocuk, anne oğlunun kendisini seyretmesinden rahatsız olmadığı ve hatta memnun olduğu için **röntgenci** olur ya da anne oğlunun cinsel organına büyük bir ilgi duyduğu ve ona bakmaktan, onunla meşgul olmaktan haz aldığı için oğul **teşhirci** olur.

Bu yüzden, “sapkınlık erkeklerde görülür,” denir. Fakat bu açıdan bakıldığında, kadınların erkeklerin sapkınlıklarına katılmaları söz konusu olabilir. Sapkın erkeklerin dürtüsel hayatları bütünüyle sapkın dürtüleri üzerine otururken ve haz, sapkın pratikler içerisinde üretilebilirken, erkeklerin sapkınlıklarına katılan kadınların normal cinsellikle ilgili haz kapasiteleri de vardır. Onlar, sapkın içeriklere mahkûm değildir. Teşhircilik gibi özellikleri fazla olan kadınların haz kapasitelerinin düşük olduğu bilinir. Bu kadınlarda dürtü cinsel bölgelerde yoğunlaşamamış, vücutta kalmıştır; bu durum vücudu gösterme arzusu oluştururken, cinsel bölgelerden alınan hazzı azaltır. Karakterin de teşhir etme arzusunu

benimseyecek şekilde oluşması halinde bu kadınlar dürtü uyarmaktan büyük bir narsisistik doyum alırlar ama haz kapasiteleri düşük olur.

Kendini gösterme doyumu 2-3 yaş arası kız çocuklarının bütün dikkatleri üzerinde toplama arzusunun devamı niteliğindedir. Kadınların dürtüsel içeriklerindeki öfkenin fazlalığı, kendini tecavüz edilme fantezilerinde gösterir. Bu fantezileri hayata sokmanın, çok sayıda tecavüze maruz kalmanın kadın sapkınlığı sayılması mümkündür. Aynı şekilde, benimsenerek yapılan fahişelik de kadın sapkınlığı sayılabilir. Kadınların kendilerini sadece bir cinsel nesne ve başka birinin cinsel aksesuarı olarak sundukları cinsel uygulamalar da sapkınlık sayılabilir. Bu kadınlar yapay penislere büyük ilgi duyabilir, cinsel hayatlarını bunlar üzerine kurabilirler. Bütün bu içerikler bebeksi dürtülerle ilgilidir, bebeksi ilişki biçimlerine özgüdür ve benimsenmiştir.

Sapkınlar sadece dürtüsel tezahürler değil, karakter bozuklukları da gösterirler. Elbette hepsi kendisine hayrandır, ağır narsisistik özelliktedirler. Genellikle bu hayranlık kendilerini benzersiz ve kutsal saymak düzeyindedir. Bu yüceltme annenin kendisine âşık olduğu sezgisinden kaynaklanır. Böyle olduğu için, herkesi kendilerine borçluymuş gibi hissederler, herkes onları mutlu etmelidir. Hiçbir şeyin bedelini ödemek istemezler. Bu ağır narsisistik özellikleriyle sapkınlar çok kendi merkezlidirler ve kalıcı ilişkiler kuramazlar. Yok edici öfkeleri fazladır, yalnız kalmaya, uyuşturuculara, alkole eğilimlidirler. Sapkınlarda “mahremiyet duygusu” oluşmamıştır. Mahremiyet, sevgi ilişkilerine özgü bir kavramdır.

Sapkınlar genellikle omnipotanslarının bir kısmını annelerine aktarabilmiş kişilerdir. “Kendini kötü hissetmekten kaçınma” tarafından yönetilen çocuklardan farklı olarak, anneleriyle güçlü bir ilişki kurmuş ve ona bağlanmışlardır. Fakat anneleri anne gibi olmak yerine bir âşık gibi olduğu için, bu ilişki bir büyütme ilişkisi vasfı kazanamamıştır. Çocuk annesinin aşkından o kadar emin olmuştur ki, sevilebilir olmak için çabalamaya, hayatın altından kalkmak için

yeterli olmaya gerek duymamıştır. Sapkın yapıdaki çocuklar için baba, kendisinden korkulsa bile küçümsenen ve kaybetmeye mahkûm bir rakiptir. Böyle olunca, bu çocukların babayla ilişkilerinde de büyüme şansı olmaz. Çocuk bu koşullarda "gerçeklik sevgisi" aşamasına geçemeyeceği gibi, bulunduğu ruhsal örgütlenme seviyesinde de hayatta kalma becerilerini geliştiremez.

III

GERÇEKLİK SEVGİSİ

"Gerçeklik sevgisi" dönemi, hâkim duygunun sevgi olmasıyla ve kişilik örgütlenmesinin sevgi duygusunun gereklerini yerine getirebilecek yeterliliğe ulaşmasıyla oluşur. Sevgi, ruhsal enerjimizin en gelişmiş kısmıdır. Enerjimizin çok büyük bir kısmını kendimizi kötü hissetmekten kaçınabilmek, hayatta kalmayı becerebilmek ve ihtiyaçlarımıza karşılık bulabilmek için kullanırız. Bu hedefleri gerçekleştirmek hiç de kolay değildir. Aksamalar, öfkenin ve korkunun artmasıyla kendini belli eder ve var oluş son derece azaplı bir hale gelir. Oysa ancak öfkenin ve korkunun zorlayıcı baskısından kurtulan insan kendisine sevebileceği bir dünya kurmaya yönelebilir. Bunu yapabilmesi için insanın ruhsal enerjisinin yapıcı, oluşturucu bir niteliğe erişmiş olması gerekir. Bu enerjiyi kullanıma sokan duyguya, sevgi diyoruz.

Meme sevgisinden hakikat sevgisine

Bebek kendisini doğuran annesi tarafından bakılıyorsa, ruhsal yatırım yapabilecek hale ortalama koşullarda 3 ayda gelir ve artık kendince sevmeye başlar. Elbette bu çok ilkel bir sevme biçimidir çünkü bebeğin ilk nesnesi memedir ve sevgisi de ilkin memeye yöneliktir. Meme, bebeği gerginlikten kurtaran, onun öfkesiz hale geçmesini sağlayan nesnedir; bu nitelikler meme sevgisinin ön koşuludur. Bir başka ifadeyle, bebek, onu gerginlikten kurtarıp öfkesiz hale getirdiği, "kendini kötü hissetmekten" kurtardığı için memeyi sever. Bu anlamda, bebek için memeyi sevilebilir yapan, işlevidir. Bebek ister emzirilsin ister mamayla beslensin,

onu gerginlikten kurtaran ve rahatlatan bu nesneye yaptığı ruhsal yatırımın adı, "**meme sevgisi**"dir. Meme emmeyen bir bebek, bu işlevi yerine getiren anneyi meme sevgisiyle sever; bu durumda bizzat annenin kendisi, bebek açısından rahatlatan, gerginlikten kurtaran memedir. Annenin bu vasfı yoksa, çocuk ilişkisiz kalır ve ya otistik olur ya da çocukluk psikozu geliştirir.

Meme sevmenin karakteristiği, "meme sütünü kaybedebilir", "memenin de ihtiyaçları vardır", "meme yorulabilir" gibi gerçekliklerin farkında olunmamasıdır. Dolayısıyla bütüncül bir insan varlığının bir işleve, organa indirgenmiş olması durumudur aynı zamanda. Bir erişkin de bir başka insanı meme yerine koyduğunda onun yorulabileceğini, öfkelenebileceğini, sıkılabileceğini anlamaz; ortaya son derece bencil, anlayışsız ve tek yanlı bir ilişki çıkar. Kısacası, meme sevgisi varlığa iyi gelen ama karşılıksız ve sonsuz doyurucu olması beklenen bir nesne ilişkisidir.

Hatırlanacağı gibi, "Bölünmez Bütünlük"ten gelmiş olan ve kendisini, "Bölünmez Bütünlüğün parçası" olduğu için aynı zamanda onun "kendisi", yani Allah zanneden bebek 9. aya kadar anneyle bir bütünleşme ilişkisi içerisindeydi. Bu süreçte kendisini annesinin parçası olarak veya annesini kendisinin parçası olarak algılıyordu, bu iki algılama biçimi iç içeydi. Bebek, 9. aydan itibaren artık annesini kendisinden ayrı bir varlık olarak algılıyor ve ona karşı büyük bir hasedi uyanıyordu. Hasedi anneyi yok etmek isterken, bebek bir yandan da annesini kendisini oluşturan, besleyen, canlı tutan, anlamlandıran bir varlık olarak tanımlıyordu. Bebeklik boyunca değişimler gösteren bu sevme biçiminde, bebek için annesi "Allah"tır, dolayısıyla bu sevme biçimine **Allah sevgisi** demek hiç de yanlış olmaz. "Allah" imgesi aslında bebek annesinin imgesinden oluşur ve bu anlamda herkesin bebekliğinde annesiyle farklı bir deneyimi olacağı için, herkesin Allah'ı farklıdır ve kendine özgüdür; herkesin Allah'la ilişkisi son derece kişiseldir ve Allah'la kul arasına girilmez.

2,5 yaş dönemine gelene kadar omnipotansını dış dünyada deneyimleyip dünyanın tehlikeli bir yer olduğunu algılayan çocuk bu kez anneye ait olmayı ve onun da kendisine ait olmasını isteyen bir sevme biçimine geçer. Bu ilişkide anne sahip, çocuk onun kölesi gibidir. Bir önceki bölümden de hatırlanacağı gibi, çocuğun karakterinin şekillendiği dönem de bu süreçtir. Çocuğun annenin kendisine ait olması isteği, onun sevme biçimine kıskançlık duygusunu katar, çocuk anneyi kimseyle paylaşmak istemez. Bu dönemde çocuk anneye bağlanmayı ve ona haset duymadan kendisinden çok yukarılara koymayı başarmıştır. Bu anlamda, büyük bir narsisistik fedakârlık gerçekleştirmiştir ama bozulan narsisistik dengesini yeniden kurmak için onun "**bir tanesi**" ve "**biriciği**" olmak istemektedir. Bu yolla çocuk kendisini anneye ait kılmışken, onun da kendisine ait olmasını sağlamaya ve narsisistik şişkinliğini bırakmamaya çalışır. Öte yandan da annesini kendisine ait hissederek sevilmeme ve bırakılma korkularından kurtulmaya, tehlikelerden korunma ve ruhsal varlığını sürdürme ihtiyacını garanti altına almaya uğraşır.

Bu süreç perspektifinden bakıldığında sevginin bir anda oluşmadığını, çeşitli dönüşümlerden, kademelerden geçerek gerçek sevgiye dönüştüğünü anlayabiliriz. Meme sevgisi, Allah sevgisi, kendi parçası olarak sevme, kendine ait kılma ve ait olma aşamaları kesintiye uğramadan kademe kademe oluşmalıdır ki, insan gerçeklik sevgisi aşamasına gelebilsin.

Çocuğun ergenlik çağındaki kapasitesiyle ise ancak "mükemmel olan sevilebilir". Bunun herkesin anladığı anlamdaki mükemmel olması gerekmez. Gencin mükemmellik örneği bazen bir pop yıldızı, bazen politik bir lider olabilir. Genç, artık anne babasını beğenmemektedir. Bir yandan kendisine yeni yüceltme nesneleri ararken, diğer yandan da kendince mükemmel olmaya çalışmaktadır. Bu sırada esas sevgisi önce kendi cinsine yöneliktir; karşı cinsi ise idealize etmektedir ve âşık olmaya çok müsait bir durumdadır. Gencin karşı cinse duyduğu ilginin motorunu, dürtüleri oluşturur. Genç, dürtülerini aile dışındaki dünyaya yönlendirmeye

çalışır ve bu, onu kendi nesnesini aramaya zorlar. Bu zaruretle karşı cinse yönelen genç kendisine benzemeyeni gözünde büyütmeye, kendisine benzemeyenden korkmaya başlar. Karşı cinsi yüceltmekle âşık olmak, öfkelenmekle küçümsemek arasında gider gelir. Bu iki karşıt duygudan dolayı karşı cinsle olan ilişkisi henüz kalıcılık ve istikrarlılık vasfı taşımaz.

Aslında bütün bu sevme biçimlerinde sevgi nesnesi bir türlü gerçek haliyle sevilememektedir. Ya "meme sevgisinde" olduğu gibi nesne ihtiyaçsız kabul edilmekte ve her koşulda ondan rahatlatma işlevi beklenmektedir, ya bir bebeğin yaptığı gibi "Allah" veya "sahip" haline getirilmekte ve ondan korunma ve yardım talep edilmektedir ya da ergenlik çağında olduğu gibi, sevgi nesnesi yüceltilerek dünyanın en bulunmaz, en erişilmez insanı haline getirilmektedir.

Erişkin dönemde ise insan, o zamana kadar gelişmesini kesintisiz sürdürebildiyse, kendisine benzemeyeni, farklı olanı sevmeyi öğrenir. Kendine benzemeyeni sevme deneyimi, çoğunlukla karşı cinsle yaşanan yoğun bir ilişki içinde öğrenilir. Aynı süreç, yine yoğun olarak yaşanması koşuluyla farklı bir milletten, kültürden veya farklı inançlardan insanlar arasında da yaşanabilir. Kendine benzemeyeni sevme deneyimi insana herkesin farklı tabiatları olduğunu, insanın kendisinden bekledikleriyle karşısındaki kişiden beklediklerinin farklı olması gerektiğini öğretir. Kişi, başkalarını kendisinden yola çıkarak yargılamaktan ve değerlendirmekten kurtulur. Böylece, insanoğlunun tabiatından gelen kendi merkezliliğinden önemli bir kopuş gerçekleşir.

İnsanın her şeyi beş duyusu ve sezgileriyle algılayan bir varlık olması ve bu algılama sistemi etrafında bir "kendilik" geliştirmesi, onu kendi dünyasının merkezi haline getirir. Bu kendi merkezlilik kaçınılmaz olarak insanoğlunu bütün dünyayı kendinden kalkarak değerlendirme eğilimine sokar. Aksi takdirde kendi gördüklerimize, deneyimlerimize göre değil başkalarının söylediklerine göre yaşardık. Ancak ruhsal gelişme kesintisiz sürüyorsa kendiliğimiz o kadar

güçlenir ki, farklı olandan korkmamak, hatta sevmek mümkün olur. Bu aşamada kendi merkezlilik ortadan kalkar. Bunun sonucu insanın her türlü ayrımcılıktan kurtulmasıdır ve kalıplardan kurtulmak **hakikat sevgisi**ne yol açar. Hakikat, muazzam canlılığı ve dinamizmiyle insanı kendini önemsemekten, boş yere bir şeyleri denetlemeye çalışmaktan, çok bilmeye çalışmaktan kurtarır ve yaşlılığı, hastalığı, ölümü korkulacak şeyler olmaktan çıkardığı için kişiyi özgürleştirir.

Sevme kapasitemiz arttığında ve gerçek sevgiye, hakikat sevgisine dönüştüğünde, karşımızdaki insanı olduğu haliyle, hataları, sevapları, eksikleri, fazlalarıyla bir bütün olarak algılarız. Onun mükemmel olmasına ihtiyacımız kalmaz. Bu süreçte kişinin kendisiyle de barıştığını, kendisini eksiği, fazlası, hatası ve sevabıyla, kalıplara sıkıştırmadan olduğu haliyle sevebildiğini görürüz. Bu aşamada insan, kendisi dışındaki varlıkları da kalıplarından, biçimden sıyırarak görmeye başlar; olan bitenin özüne yönelebilir, yargılayıcı olmaktan çıkar. Başka insanların gerçekliği, var olanı tahrif etmeleri, kendilerini ve çevrelerini kandırmaları onu rahatsız eder. Hiçbir biçimde böyle bir tutumun parçası olmamak önemli bir prensip haline gelir. Denilebilir ki, bu aşamada kişi, kendi hakikatini sevmeye başlayarak hakikat sevgisine erişir.

Hakikat sevgisinin başka bir boyutu ise kaderini sevmeye başlamaktır (*amor fati*). İnsanın kaderini sevmesi için başına gelen olayları, kendisini ve başkalarını “iyi” ve “kötü” kalıplarına sokmaktan kurtulmuş olması gerekir. “İyinin” ve “kötünün”, siyahla beyazın değişen koşullarda kolaylıkla birbirine dönüşebildiğini, bütün bunların büyük bir bütünlüğün parçaları olduğunu idrak etmiş olması gerekir. Bu aşama, insanın başına gelen ve gelebilecek her şeyi kabul edebilecek hale gelmesiyle mümkündür. Kişi, hayatın zor olduğunu, insanın acıyla büyüdüğünü ve mütevazılaştığını anlamış olmalıdır. Acı verici deneyimler gelişmenin olmazsa olmaz koşuludur. Salt kitap okuyarak, kendini dünyadan uzaklaştırarak, ruhsal

deneyimlerden uzak durarak ruhsal gelişme sağlanamaz. Hayat ancak acı veren taraflarıyla, gerçekliğin insanı büyümeye mecbur eden sertliğiyle sevilebilir hale geldiğinde gerçeklik sevgisinden bahsedebiliriz.

Hakikat aslında son derece amir bir hüküm oluşturur. Hakikatin çiğnenmesi, inkâr edilmesi, bunu yapanların sonunda hep acı çekmesine ve hayatlarını gerginlik içinde yaşamalarına yol açar. Aslında her insan gerçekliği, içindeki en derin bir yerden algılar. Bu en derin tarafımıza ruhumuz diyebiliriz. Dolayısıyla hakikatin inkârı, ancak ruhumuzdan uzaklaşmamız halinde mümkündür. Bu ise insanı yüzeyselleştirir ve hayatı anlamsızlaştırır; yiyip içip, çıkarları için yaşayıp sonra da ölen bir varlığa dönüştürür. Hakikatin kabul edilememesi, ister insanın kendi hakikatini benimseyememesi isterse dışımızdaki hakikatin tahrifi olsun, sonuçta hayatın bozulmasına ve kalitesinin düşmesine yol açar. Yapılan tahrifat sadece bir alanda bile olsa, bir süre sonra ister istemez bütün ilişkilerimize yayılır, giderek her şey anlam kaybına uğrar. Psikanalitik psikoterapi, büyük ölçüde insanın bilinçaltı dediği, farkında olmadığı hakikatini de anlaması ve kabul etmesi üzerine kurulduğu için, hakikatin kabulünü kolaylaştırarak büyütücü ve geliştirici bir etki yaratır.

Hakikate ya da bir insana yönelmiş olsun, sevgi aslen enerjidir ve sevilen varlığa/nesneye bir ruhsal yatırım yapılmasını sağlar. Bu anlamda sevgi, ruhsal yatırımın en olgunlaşmış biçimidir. Ancak, hakikat sevgisine kadar olan süreçte de görüldüğü gibi, bütün ruhsal yatırımlar sevgi yatırımı değildir. Sevginin ne olduğunu tam anlayabilmek için, onun diğer ruhsal yatırımlardan farkını daha detaylı bir şekilde ortaya koymak, kavramak gerekir. Ruhsal yatırımlar genel olarak iki ana kategoride toplanır: Nesne yatırımları ve narsisistik yatırımlar. İhtiyaçlarımızı veya dürtülerimizi bir insana yönelttiğimizde, nesne yatırımı yapmış oluruz. Sevgi de nesne yatırımları kapsamında yer alır.

RUHSAL YATIRIM BİÇİMLERİ

Nesne yatırımları

İHTİYAÇ YATIRIMI

Bir insana yönelen en ilksel yatırım, ihtiyaç yatırımıdır. Bebek, annesine önce ihtiyaçlarıyla bağlanır, ancak bebeğin birçok ihtiyacı da ona gösterilen duyarlılıkla oluşur. Sözgelimi iyi annelik almış insanlar hassastır, nüansları ayırt ederler, kendilerinin farkındadırlar; yetersiz annelik almış insanlar ise ince farkları, ayrıntıları ayırt edemezler, öfkelerinin, sıkıntılarının yeterince farkında değildirler. Bu iki insan arasındaki farkı oluşturan, ihtiyaçların benimsenme düzeyidir.

Anne bebeğine büyük bir ruhsal yatırım yapabildiyse ve onunla bütünleşme ilişkisi kurduysa, onun gerginliğini ve huzursuzluğunu giderebilir; onun varlığı bebeğin sakin ve huzurlu olmasını sağlar. Bunun yanında, bebekte gerginlik oluşturabilecek sıcak, soğuk, gürültü gibi her tür fiziksel etkene karşı koruyucu bir kalkan oluşturur; acıkma, susama, üşüme, terleme gibi, bebekte içsel gerginlik oluşturabilecek nedenleri ortadan kaldırır. Bebek, bütün bu

işlevleri nedeniyle anneye bağlanmaya ve böylece acıktığını, susadığını, üşüdüğünü anlamaya başlar; annesine ihtiyaçlarını belli etmeyi öğrenir. Böylece bebek, annesine ihtiyaçlarıyla bağlanır. Bu nitelikteki bağlanmayı, iyi annelik almış 3 aylık bir bebekte gözlemeye başlayabiliriz.

Bebek, annesiyle ilişkisinde giderek yakınlık ihtiyacı, ilgi ve dikkati kendi üzerinde toplamak gibi ruhsal ihtiyaçlar da geliştirmeye başlar. Bebek/çocuk kendi ihtiyaçlarını benimsedikçe, bu ihtiyaçlara yaptığı ruhsal yatırım arttıkça, bunları karşılamasını beklediği kişiye olan bağlılığı ve yatırımı da artar. Böylece çocuk gelişirken, kendisine ve ihtiyaçlarına yaptığı yatırım arttıkça bağlanma kapasitesi ve sevgi nesnelerine olan yatırımı da artar. Bebeklik ve çocukluk dönemindeki bağlılıklarımız, büyük ölçüde ihtiyaç yatırımlarıdır.

Daha ileriki yaşlarda insan yetersiz kalıyorsa, kendi kendini idare edebilme becerileri gelişmemişse, yalnız kalmakta zorlanıyorsa, bağlılıkları yine büyük ölçüde ihtiyaçları üzerinden olacaktır. Yetişkinlik dönemindeki ihtiyaç ilişkileri karşılıklı bir sevgi ilişkisi olma vasfını kaybetse bile bir türlü sonlandırılamaz. Birbirlerine ihtiyaçlarıyla bağlanmış olan insanlar ayrılamazlar çünkü ilişkiye ve ilişkide oldukları kişiye, yalnızlık gibi nedenlerle oluşabilecek “kendini kötü hissetme” durumlarına karşı savunma oluşturmak veya hayat karşısında hissettikleri korkularının azaltılması gibi işlevler yüklemişlerdir.

Ancak insan, büyük bir ihtiyaç yatırımıyla bağlandığı kişiye yüksek bir ruhsal yatırım yapmış da olsa, onu tam anlamıyla sevemez çünkü ihtiyaç duyan ile ihtiyaç duyulanın ilişkisi, asimetriktir; bir taraf fazla ihtiyaçlı, öbür taraf daha fazla sevebilen bir durumdadır. Böyle olduğunda, ihtiyaçlı olanın diğerine haset etmesi kaçınılmazdır; onun iyiliğini isteyemeyeceği gibi, onun da kendisine çok ihtiyaç duymasını ister. Bir kadın erkek ilişkisinde, özellikle fazla ihtiyaçlı olan erkekse, ilişki sevgi ilişkisi mahiyetini muhafaza edemez çünkü bir kadının, çocuğu yerine koyduğu bir insanı koca olarak görmesi mümkün olmaz.

DÜRTÜSEL YATIRIM

Hatırlanacağı gibi, yeni doğan bebeğin dürtüleri tamamen öfkeyle karışık haldedir ve bir nesneye yönelme ve bağlanma niteliği taşımaz. Haz duymayı sağlayacak ve bağlanabilecek bir saf dürtü alanı ancak "ayrışma süreci" sonrasında oluşacaktır. Bu dürtüler bebeğin vücut yüzeyinde, teninde ve ağzındadır. Dürtüleri artıp da vücut yüzeyinde dürtü oluştuğunda, bebek kucağa alınma isteği göstermeye başlar. Annesinin kucağında olmaktan, yıkanmaktan, altının temizlenmesinden hoşlanır. Ayrıca beslenme sırasında haz aldığını ve iştahlı olduğunu da gözleriz. Bunun anlamı, bebeğin annesine ve beslenmeye olan ruhsal yatırımının artmış olmasıdır.

Haz almaya yönelik dürtülerin oluşması, bebeğin bağlanma kapasitesini artırır ve yakınlık duygusunun oluşmasına yol açar. Uyanan bebeksi dürtü, bir başka ifadeyle, bebeğin vücudunun dış yüzeyinde yoğunlaşmış haz alma kapasitesi içeren dürtü, onun bütünleşebileceği ve yakınlık hissedebileceği bir insana ihtiyaç duymasına ve ona yönelmesine yol açar. Bebeksi dürtü, dürtünün yöneldiği insanla yakınlık duygusu oluşturur ve bütünleşme ilişkisi yaşamaya yönlendirir. Bu yüzden, anne bebeği bu düzeye getirebiliyorsa, haz kapasitesi ve dürtüleri oluşan bebekler ilk 3 aydan sonra anneleriyle bütünleşme ilişkisine girerler.

Çocuk onu büyütebilen ve ruhen geliştiren bir ortama sahipse, dürtüleri 3 yaşından sonra cinsel bölgelerde yoğunlaşmaya başlar. Cinsel bölgelere erişmiş olan dürtü daha önceki ağız, vücudun yüzeyi ve bağırsak sisteminde yoğunlaşan dürtüden farklı olarak dış dünyaya yöneliktir ve çocuk doyum nesnesini dış dünyada aramaya başlar. Bu durum çocuğun sevme

kapasitesinin artmasına ve normal gelişmede karşı cinsten ebeveyne âşık olmasına yol açar. Halbuki bebeklik sonrasında, 1-3 yaş arasında dürtüler anal bölgede yoğunlaşmıştı ve çocuk dürtüsel doyumunu kakası ile ilişkisi üzerinden üretiyordu. Dürtüleri vücut yüzeyinde, teninde olduğu dönemlerde kucak isteyen çocuk bu süreçte artık bebekliğe dönmek istemez; büyümüş olmak, kendine yetebilmek, kendisi üzerinde bir denetim oluşturmayı becermiş olmak kendisiyle ilgili algısını değiştirmiştir. Çocuk, yakınlık duygusu içeren bebeksi dürtüyü artık bebekleşmeden yaşamak istemektedir. Bunun yanında, dürtünün cinsel bölgelerle ilgili bir meşguliyet yaratması çocukta, artık birbirinden farklı olduğunu algıladığı bu iki cinsin birbirini tamamlaması arzusunu doğurur.

Her iki cinsten çocuğun da bebeksi dürtüleri anneye daha fazla yöneliktir. Cinsel bölgelerde yoğunlaşan bu yeni dürtüsel kapasite ilk önce, her iki cinsten çocuğun da kendisini en yakın hissettiği insana yönelir; bu kişi çoğu zaman annedir. Bunun ardından kız çocukları, kendi çocuksu algıları doğrultusunda babalarının “tam”, annelerininse “eksik” olduğunu algıladıklarında babaya yönelirler ve dürtüsel olarak onunla tamamlanmak isterler. Erkek çocukları ise dürtülerini annelerinde tutmaya devam ederler.

Cinsel bölgede yoğunlaşmış dürtülerin ebeveynlere yönelmesi, çocukların onlara olan bağlılığını artırır. Dürtülerin bir insana yönelmesi o insana yapılan ruhsal yatırımı artırdığı gibi, ona ilişkin algıyı da değiştirir; yöneldiğimiz kişi daha değerli hale gelir, yüceltilir. Ruhsal yatırım yapılan kişinin nitelikleri, özellikle de sevme kapasitesi uygunsa, ona yönelmiş olan kişinin içindeki bebek uyanır ve bebeklikte yaşanmış bütünleşme ve tamamlanma duyguları yeniden yaşanmaya başlanır. İçimizdeki bebeğin uyanması büyük bir yakınlaşma arzusuyla beraber büyük bir dürtüyü ruhsal alana katar. Bütün bunlar insanın sevme kapasitesinde bir süreliğine büyük bir artış sağlar ve ilişkiye kutsallık katar. Bu etkileri, “aşk” dediğimiz duygu durumunda açıkça görürüz.

Aşkı oluşturan temel dinamik, dürtülerin kısa bir süre içinde ve hızla bir aşk nesnesine yönelmesidir. Bir başka insana büyük miktarda dürtümüzün kayması, karşımızdaki kişiyi yüceltmemize yol açmıştır. Yani kişi olduğu haliyle değil, yüceltilmiş haliyle yatırımlandırılmaktadır. Yüceltmenin düzeyi bir çocuğun annesini ya da babasını yüceltme düzeyine eriştiğinde, aşk bir ruhsal regresyona yol açar. Kişiye yapılan ruhsal yatırım giderek yüceltilmiş ebeveyn imgelerine olan yatırımın niteliğine dönüşür. Bu durumda ruhsal yatırım kişinin kendisine değil de, içimizdeki yüceltilmiş sevgi nesnesinin imgesine yapılmış olur. Bu anlamda, aşkta karşımızdaki kişiyi değil, aslında içimizdeki ideal olanı severiz; sanki içimizde olanı dışarıda bulmuş gibi oluruz. Evet, yoğun bir sevgi duygusu deneyimlenir ama aslında sevdiğimiz şey, dürtü nesnesi vasıfları taşıyan kendi içimizdeki "iyi"dir. Tabii ki böyle bir durumda âşık olduğumuz kişiyi kaybetmekten çok korkar, onsuz bir hayat düşünemez hale geliriz.

Nitekim, yaşama şansı bulunduysa aşk bir süre sonra biter çünkü karşımızdaki insanı gerçek haliyle algılamaya başlarız, yüceltmelerimizi sürdüremez hale geliriz. Bu durumda ya gerçek sevgi başlar ya da kişilerin birbirlerine olan ilgileri tükenerek ruhsal yatırımları çekilir ve bir süre sonra da birbirlerinden sıkılmaya başlarlar. Vazgeçilmez olduğuna inanmak isteyen insanlarda, yani yatırımı narsisistik içerikli olan insanlarda kendilerinden yatırım çekilmesi büyük bir öfkeye ve yaralanmaya neden olur. Yeni bir aşk bulana kadar geride sarsılmış, öfkeli, kırgın, hatta bazen kinlenmiş bir insan vardır.

Aşk halinde dürtü sadece cinsel organlara yönelmez. Büyük aşklarda bebeksi dürtü de harekete geçer. Bu dürtü, cinsellik yaşama arzusuyla beraber bütünleşmeye, birbirine dokunmaya, sarılmaya yol açar. Aşka büyük bir yakınlık yaşama arzusu hâkim olabilir. Burada ve kitabın bütününde "yakınlık" olarak adlandırdığım durumun, duygunun aslında bebeğin anneyle bütünleştiği, hatta giderek onun üzerinden "Bölünmez Bütünlük"ün parçası olduğu

yaşantıda hissedilen duyguya yakın olduğunu, kutsallık duygusunun da buradan kaynaklanabileceğini belirtmeliyim. Aşk ilişkisindeki bu bebeksi vasıflar kadınların aşkında daha belirgin olarak görülür çünkü kız çocuğunun gelişiminde dürtü vücutta daha fazla kalır, bu yüzden kadınlar vücutlarıyla daha çok meşguldürler ve bebeksi dürtü oranı dişilerde daha yüksektir.

Dürtü sadece cinsel bölgelerin dürtüsü mahiyetindeyse ilişki daha yüzeyseldir, yakınlık duygusu eksiktir ve birikmiş dürtülerin kullanıldığı yoğun bir cinsellikten sonra daha çabuk biter. Bu anlamda denebilir ki, aşk halinde, bebeksi yanımızla birlikte ilişkiye ruhumuz da büyük ölçüde dahil olur. Bir insanın aşk yaşama kapasitesi, bebekliğinde annesinin onunla kurduğu ilişkiyle doğru orantılıdır. Dürtüler büyük bir ruhsal yatırım potansiyeli sağlar. Yaşlılık dürtülerin zayıflamasına yol açtığı için, yaşlandıkça ruhsal yatırım kapasitemiz de düşer.

Narsisitik yatırım

Yeni doğan bebek henüz dış dünyadaki herhangi bir varlığa bağlanmamış olduğu için, bütün ruhsal enerjisi narsisistik mahiyettedir; yani kendisine yöneliktir. Zaten bu enerji bir ilişki oluşturabilecek özelliklerde değildir çünkü yöneldiği nesneyi yok etmek ister (orijinal ruhsal enerji). Bebeğin ruhsal enerjisindeki öfke azaldıkça annesine bağlanabilecek bir yatırım kapasitesi oluştuğunu belirtmiştim; narsisistik enerjinin aksine, dış dünyaya yönelebilen bu enerji, nesne sevgisi enerjisidir. Narsisistik enerji ve bu enerjiyle yapılan yatırım ise temelde insanın kendisine yaptığı yatırımdır.

İnsanın esas narsisistik yatırımı kendiliğine, vücuduna, algı sistemine, amaçlarına yaptığı yatırımdır; bu sayede kendimizi bir varlık olarak algılayabilir, güvenebilir, sahip çıkabiliriz. Fakat insanın kendisine yapabildiği yatırım, bebekliği ve çocukluğu boyunca kendisine yapılan

yatırım kadardır. Kendine yatırımı az olan insanların narsisistik enerjileri kendini önemseme içerikli fantezilere bağlı kalır. Bu durumda kişi sürekli kendisine fantezilerine uygun biçimde davranılmasını bekler ve beklentilerine uygun davranılmadığında da alınır, öfkelenir, hatta kinlenir ve düşman olur.

Narsisistik enerji büyüklük fantezilerinin dışında ideal bir benlik geliştirmek, ideal özellikler oluşturmak için de kullanılır ve yeterliliğin artmasına hizmet eder. Çocukluk döneminde haset ettiğimiz insanlara benzemek isteriz, onlar gibi olup onlara haset etmekten kurtulmaya çalışırız. Haset enerjisinin yok ediciliği azalmış kısmı özdeşimler için kullanılır ve kişiliğin oluşmasında ve güçlenmesinde önemli bir rol oynar.

Bu yapıcı niteliklerine rağmen, sevgi ilişkisi söz konusu olduğunda narsisistik yatırım karşımızdaki insanı kendi parçamız yaparak, kendimize ait bir varlık olarak telakki edip sevmemize neden olur. Bu da elbette ilişkide birtakım sorunlar yaratır. Bu durumda, kendimize yaptığımız yatırımın bir kısmını narsisistik yatırım mahiyetinden kurtarmadan başka bir varlığa yönlendirmiş oluruz. Parçamız olarak algıladığımız kişinin bizim istediğimiz gibi olmasını veya davranmasını bekleriz doğal olarak. Bu olmadığında öfkelenir ve suçlamaya başlar, onun kendisi olmasına izin vermek istemeyiz.

İnsanın yatırım yaptığı varlığı kendine ait kılmaya çalışmasının nedeni, öfkeli haset enerjisinden kaçınma çabasıdır; bir şey bize aitse, ona haset etmemize gerek kalmaz. Böylece bizim olan, bize ait olan şey/varlık bir parçamız, uzantımız haline getirilmiş olur. Bu yapıdaki insanlar kıskanç olurlar. Kendilerine ait olarak gördükleri varlığın kendilerinden başka bir şeyle ilgilenmesi onları çok öfkelendirir. Bu durum, yatırım yaptıkları nesnenin onlara ait olmadığını, onun başka ilgileri ve meşguliyetleri olan farklı bir insan olduğunu gösterdiği için bir türlü kabul edilemez, öfke uyandırır. Bu kabulü imkânsız hale getiren, yatırımın narsisistik niteliğidir.

Bu anlamda, nesne sevgisi enerjisiyle narsisistik enerji arasındaki fark daha belirgin hale gelir. Bazen de duyduğumuz sevgi ile önemli olma ihtiyacımız birleşir; o zaman kurtarıcı olmaya çalışırız. Narsisistik yatırımlarla sevgi yatırımının iç içe geçtiği bir durumdur bu. Narsisistik kısım ne kadar fazlaysa, bu tutum bizi o kadar sıkıntıya sokacaktır çünkü kendimizi fantezilere kaptırıp önemsemeye kayarak gerçeklikten uzaklaştığımız ölçüde yanlış yaparız.

Sağlıklı bir gelişme çizgisi yaşayan bir insanda bebeklikteki yatırım alanı giderek küçülür. Başkalarını kendimizden ayrı varlıklar olarak algılamamızı ve onlara bu kabul üzerinden yatırım yapabilme kapasitemizi oluşturan nesne sevgisi alanı da yaşla beraber büyür. Ancak yeterli annelik alamamış insanların ruhsal yatırım kapasitesinde narsisistik yatırım alanı fazla kalır. Bağlanma kapasiteleri, bir varlığı kendilerinden ayrı ve farklı olarak algılayarak nesne sevgisi yaşayacak yeterlilikte değildir. Bu durumdaki bir insan çocuk sahibi olmak veya dürtüsel bir sevgi ilişkisi yaşamak gibi bir deneyim içinde ancak narsisistik bir yatırım yapabilir. Ortaya ya çocuğunu kendi uzantısı gibi algılayan ve bu yüzden onun kendisi olmasına izin veremeyen, kendisinden beklediklerini çocuğundan bekleyen bir ebeveyn veya kıskanç bir eş çıkar.

Kırklı yaşlarının başındaki bir erkek hasta çocukluk aşkı olan eşinden sıkıldığını, onunla paylaşacak bir şeyi kalmadığını, cinsel hayatlarının bittiğini anlatıyordu. Her ikisi de evlenmeden önce başka bir flört yaşamamıştı. Hasta, eşinin evlilik süresi içinde kendisini geliştirmediğini, her şeyi ondan beklediğini, kendisininse hem iş hem de aile hayatında çeşitli sorumlulukların altına girerek çok değiştiğini söylüyordu. Hasta eşinden sıkıla dursun, eşi kocasına olan yatırımını sürdürüyordu. Onu rahat ettirmek, ilgisini ve dürtülerini üzerinde tutabilmek için elinden gelen her türlü hizmeti yapıyordu.

Hasta, eşinden ayrılamadığını ama onunla mutlu olma ihtimalinin de olmadığını söylüyordu. Ayrılamama sebebinin de, boşanırlarsa eşinin başka birisiyle evlenmesine veya bir cinsellik

yaşaması ihtimaline katlanamaması olduğunu dile getiriyordu. Bir yandan da bu söylediklerinden utandığını, bunun ne kadar büyük bir bencillik olduğunun farkında olduğunu ekliyordu. Hastanın böyle hissetmesine ve ayrılamamasına sebep olan şey temelde, eşinin başka birisiyle cinsellik yaşamasının aslında kendisinin cinsel tacize maruz kalması gibi bir acı oluşturacağıydı çünkü eşine, onun kendisinin bir parçası olduğu şeklinde tamamen narsisistik mahiyette bir yatırımı vardı. Bu hastanın yaşadığı çatışma, birbirleriyle geçinemedikleri halde ilişkilerini sürdürmeye çalışan birçok çift için de geçerlidir. Eşini sevmediği halde ondan ayrılmaya cesaret edemeyen hastanın içine düştüğü çıkmaz, aslında yaygın bir durumdur.

İnsanın kendisine olan gerçek yatırımı düşük olunca, narsisisitik fantezilere yapılan yatırımının fazla olacağını ifade etmiştim. Narsisistik fantezilerin karşılanması yönündeki beklentiler birçok narsisistik ihtiyaç yaratır. Bu kişiler biricik olmayı, vazgeçilmez olmayı, bütün dikkatleri üzerlerinde toplamayı, en önemli, en bilen, en güzel olmayı ve bunun gibi birçok üstünlük simgesini gerçekleştirebilmeyi beklerler. Eğer onlara bu beklentilerine uygun davranılırsa, narsisistik fanteziler karşılanmış olacaktır. Aslında narsisistik ihtiyaçların karşılanması, karşıdaki insanın silinmesine, yok edilmesine yol açar. Sözgelimi eğer bir insan vazgeçilmezse, herkes onun kahrını çekmeye mecbur demektir ya da birisi sürekli en ön plandaysa, başkaları arka planda olacaktır; birisi çok önemliyse, diğerleri önemsizdir.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, bir insanın narsisistik ihtiyaçları ne kadar fazlaysa, karşısındaki insanı o kadar silmektedir çünkü narsisistik kişi kendi fantezilerinin/ihtiyaçlarının çekiminden kurtulup da karşısındaki varlığı ve onun ihtiyaçlarını göremez. Özetle, narsisistik ihtiyaçlar kişiyi sevemez hale getirir. Bu yüzden, bir insanın sevilmek, anlaşılmak, paylaşmak, görülmek, fark edilmek gibi gerçek ihtiyaçlarıyla, karşılandığı takdirde karşı tarafı yok eden, silen, değersizleştiren, fartezilerin karşılanması işlevine yönelik narsisistik ihtiyaçlarını aynı kategoride görmemek gerekir.

Sevgi yatırımı

İhtiyaç yatırımı, dürtü yatırımı ve narsisistik yatırım biçimleri çoğunlukla sevgiyle karıştırılır. Bu karışıklık bazen, “bu kazağımı çok seviyorum”, “yolculuk yapmayı seviyorum,” gibi ifadelerde kendini gösterir. Ruhsal yatırım yaptığımız, hoşumuza giden, bize kendimizi iyi hissettiren her şey için, bu bir kazak da olsa, sevgi kelimesini kullanma eğilimi gösteririz. Bu anlamda, sevgiyi diğer ruhsal yatırım biçimlerinden ayırt etmeden, “gerçeklik sevgisi” kavramı ile ne anlatmak istediğim anlaşılamaz.

Sevgi, bir ruhsal yatırım biçimidir; ruhsal yatırımın en gelişmiş unsurudur ve bir insanda bu nitelik varsa, birilerine yönelecektir. İnsan buna sahip değilse, karşısındaki kim ve özellikleri ne olursa olsun onu sevemeyecektir; ona çok ihtiyaç duyacak, dürtüleri ona kaydığı için belki âşık olacak, belki hayran olacaktır ama sevemeyecektir. Sevgi dediğimiz ruhsal yatırımın bir enerjisi vardır. Sevgi, aslen bir enerji biçimidir; yöneldiği varlıklara iyi gelir, canlandırır, kendileriyle daha bütün olmalarını sağlar. Enerjinin niteliğine uygun olarak yakınlık, bir tür bütünlük, yapılandırıcı bir doluluk ve “kendini iyi hissetme” duygusu oluşturur. İnsanı daha iyi düşünebildiği, daha çok hissedebildiği bir hale getirir.

Sevgi enerjisi, bu enerjiden kaynaklanan duyguyla yöneldiğimiz insan için bir şeyler yapabilmemizi, onlar için emek vermemizi, onların gelişmesi, büyümesi, daha yeterli olmaları, zarardan korunmaları için çaba harcamamızı sağlar. Bunlar içten gelerek, sevgi enerjisinin doğal sonucu olarak yapılır. “Ben senin için neler yaptım” gibi bir muhasebenin konusu olmaz; böyle bir muhasebe, sevilmek için yapılmış şeylerin bir sonucudur daha çok.

Bu yüzden, sevgiyi “ben seni çok seviyorum” sözü düzeyinde algılamak, onu hiç anlamamak olurdu. Tersine, sevgi karşısındakinde gereksiz bir borç, bir minnet veya bağımlılık

oluşturmak istemediği için söze dökülmeyi sevmez. Seven kişi, yaptıklarını sevmiş olmasının doğal sonucu olarak gördüğü için kimseyi kendisine borçlu olarak görmez; yaptıkları sevilmek için yapılmamıştır. Karşılığında beklenen tek şey, sevilmiş olan kişinin sevilir olma özelliğini sürdürmesi ve verilen emeği ziyan etmemesidir. Sevginin çok sık olarak söze dökülmesi, aslında eksik olduğunu gösterir. “Seni çok seviyorum” ifadesinin gerçek anlamı, “sevgin bana çok iyi geliyor, beni hep sev ve daha çok sev”dir.

Sevebilen insanlarda, sevginin tezahürü olarak nitelendirilebilecek özellikler görülür. Bunlara burada kısaca değinelim. Sevme kapasitesi oluşmuş insanlar sorumluluk alabilir ve bunun gereklerini yerine getirirler. Etraflarındaki insanları kandırmaz ve yanıltmazlar. Herkesin kendisiyle ilgili gerçeği bilmeye hakkı olduğu gerçeğini çiğnemezler. Adalet duyguları gelişmiştir, kimseye haksızlık etmemeye çalışırlar. Öte yandan kendilerine de haksızlık yaptırmamak için gerekirse savaşır, haksızlık yaptıklarını fark ettiklerinde düzeltmeye çalışırlar; düzeltemezlerse suçluluk duyar, kendilerini borçlu hissederler.

Mükemmeliyetçi değildirler, kendilerini ve çevrelerindekileri geliştirmeye çalışırken hoşgörülüdürler. Hata yapmadan, bir şeyin çırağı olmadan ustası olunamayacağını bilirler. Karşılarındaki kişinin kötü niyetine ve isteyerek zarar verme eğilimlerine büyük öfke duyarken, onların diğer hatalarını ve yanlışlarını düzeltmesine yardımcı olmaya çalışırlar. Sevme kapasitesi gelişmiş insanlar ancak mükemmeli sevebilmenin aslında sevememek olduğunu idrak etmişlerdir. Hayatlarını başkalarına üstün olmak üzerine kurmazlar; bütün çabaları, kendilerine sevebilecekleri varlıklardan oluşan bir dünya kurmaktır.

Sevgi enerjisi kişinin isteklerini denetim altında tutabilmesini sağlar. Sevebilen insanlar, nefislerine yenik düşmenin başka insanlara zarar vereceğini bilirler. Çıkarcılığın insanın insanlığını azalttığını, kalitesini düşürdüğünü ve sevemez hale getirdiğini fark etmişlerdir. Rahatına düşkünlüğü, tembelliği geride bırakmışlardır. Sevgi enerjisi insanda yaratma, yapma

arzusu oluşturduğu için bu insanlar çalışkandır. İnsanın kendini beğenmişliği ve kendisini fazla önemsemesi de nefsi bir tutumdur. Sevgisi gelişkin insanlar övülmekten, gözde büyütülmekten, fazla önemsenmekten rahatsız olurlar. İnsanın kendisini bir şey zannetmesinin, narsisistik olarak şişmesinin insanı bozduğunu anlamışlardır. Ne kimseyi övmeye çalışırlar ne de bunun kendilerine yapılmasından hoşlanırlar. Ayrıca her insan onlar için, meziyetleri ve kusurları ile ister peygamber olsun ister devlet kurucusu, birer insandır. Herkes bu dünyaya, kim ya da mevkii ne olursa olsun insan olmanın aslında herkes için acılı ve zor olan kaderini yaşamaya gelmiştir. Bu özelliklerdeki insan çoğu zaman sakin ve huzurlu, güvenilir, sorumluluk sahibi, gösterişsiz ve sade, çalışkan ve disiplinli birisi olarak görünecektir.

Sevgi, özellikle bir seven ve sevilen ilişkisinde karşımızdaki varlığı sadece yaşadığı an içinde değil, bütünlüğü ve geleceği içerisinde kavrayan bir duygudur. Böyle olunca, sevdiğimiz insana yaptığımız yardımın onu çocuksulaştırmasından, bize bağımlı hale getirmesinden, minnet altında ezip otonomisini kaybetmesine sebep olmasından, tembelleştirmesinden korkarız. Seven kişiyi ilgilendiren sadece o anın probleminin çözülmesi değildir. İçimizdeki sevgi, o anın problemini çözeyim derken daha büyük bir probleme yol açabileceğimizi bize hatırlatır.

Sevdiğimiz insanların problemlerine adapte olduğumuzda, onların problemlerini görmezden gelip kendimizi o problemlere uydurduğumuzda problemin aşılması, geride bırakılması imkânsız hale gelir. Örneğin randevularına geç gelen, taahhütlerini unutan bir arkadaşa gösterilen hoşgörü sevgiden kaynaklanmaz. Ya ona ihtiyacımız vardır, onunla aramızın bozulmasını istemiyoruzdur, ya çok sevilmek istediğimiz için zaten herkese katlanmaya çalışıyoruzdur ya da “ben insanların kusurlarını görmeyeyim, onlar da benimkileri görmesin,”

diyoruzdur. Bu durumda, gösterdiğimiz tutuma “hoşgörü”, “herkesi olduğu gibi kabul etmek” gibi etiketler yapıştırmak ancak kendimizi kandırmak anlamına gelecektir.

Aslında psikoterapi uygulaması içerisinde biz psikiyatrların veya psikologların hastada “problem” olarak tanımladığımız özellikler, o kişinin sevebilmesini engelleyen, sevilebilir bir varlık olma niteliğini azaltan unsurlardır. Problemler, bu sonuçları yüzünden problem olarak nitelendirilir. Kişinin hayatını bozar, sevgi içinde yaşamasını imkânsız hale getirir; dolayısıyla, “problem”dir. Yalancılığın, dedikoduculuğun, kendini beğenmişliğin problem olduğu bilinir çünkü sevebilen bir insan bunları yapmaz, zaten yaptığında sevilebilirliği zedelenir. Hepimizin içinde olan bir taraf, sevdiğimiz insanların ancak problemlerini çözdüklerinde rahat edebileceklerini, mutlu olacaklarını bilir. Onun için onların dürüst, çalışkan, adaletli, güvenilir olmalarını sağlamaya çalışırız. Onların iyiliğini istemek bunu gerektirir. İşte bu amaç için verilen emek, “büyütmek” isteyen bir emektir, sevgidir.

Bir insana yaklaşımımız gerçekçi olduğunda, yani yapılabilecek olanı yapmak, yapılamayacak olanı yapmamak, takdir edilecek olanı takdir etmek, kızılacak olana da kızmak biçiminde olduğunda, karşımızdaki insanın bize bir bağlılığı varsa, bu tutumumuzla onu gerçeğe uygun olmaya zorlamış oluruz. O, gerçekçi davranan, tepkileri gerçeğe uygun olan bir insanı sevebildiğinde gerçeği sevmiş olur. Ayrıca ona, bize bağımlı olacağı yapay bir dünya yaratmamış oluruz. Sağlıklı bir aile ortamında ebeveynler çocuklarını, onların neyi ne kadar taşıyabileceklerini, ne kadar sorumluluk alabileceklerini doğru hesap etmeye çalışarak büyütürler. Bazen hata yaparlar ve çocuklar zorlanır veya tembelleşmeye, sorumsuzlaşmaya başlar. Sağlıklı anne baba hatasını hemen görür ve düzeltir. Bir insanın hayat gerçekliğine hazırlanması hayata katılabilmesinin ve hayat içerisinde bir geleceği olmasının ön koşuluysa, sevgi, kişiyi hayata hazırlar. Çocukların ebeveynlerine bağımlı olmamasının en büyük güvencesi onlara gerçekçi tepkiler vermekte yatar. Lüzumundan fazla yumuşaklık, mutlu

etme arzusu büyümeyi durdurur. Zaten bunlar da sevgiden değil, çoğu zaman çocukla özdeşleşmekten veya suçluluk duygusundan kaynaklanır. Sevgi, hayat kadar yumuşak, hayat kadar sert olmak zorundadır.

ÖDİPAL DÖNEM

GERÇEKLİK DUYGUSUNUN OLUŞMASI VE ÖDİPAL SORUNLAR

Konuyu daha iyi kavramak için kısa bir özet yapmak gerekirse… Bebek, annesinin kendisiyle kurduğu ilişki sayesinde tamamen otistik bir var oluş durumundan dış dünyaya yönelir ve süreç içerisinde dünyanın bir parçası haline gelir. Bebeğin ayrışmamış ruhsal enerjisi, başlangıçta bütünüyle kendisindedir ve kendisi dışındaki dünyayla bir ilişkisi yoktur. Öte yandan, kendisinin de farkında değildir ve kendi gerçeğiyle de ilişkisi yoktur. Yeni doğanın kozası, annenin onunla kurduğu ilişki sonucunda ilk üç ay içinde kırılır ve annenin ilişki çabasına bebek de katılır.

Bebek, bu ilişki içerisinde bir kendilik duygusu oluşturur ve kendi gerçekliğiyle ilişki kurar; yani kendisiyle ilişki kurmayı annesinin onunla kurduğu ilişkiden öğrenir. Dış gerçeklikle

kurulan ilişki zihnin oluşmasını sağlarken, iç gerçeklikle kurulan ilişki de kendilik duygusunun oluşmasını sağlar.

1 yaş civarına kadar bebeğin/çocuğun temel ilişkisi annesiyledir. Bundan sonra, altı ay kadar süren bir dönemde çocuk anneyi bırakır ve dış dünyaya yönelir. Bu kez temel ilişkisi dış dünyayladır. Dış dünyanın tehlikelerini idrak ettiğinde, 1,5 yaş civarında tekrar anneye yönelir ve temel ilişkisi tekrar eksen değiştirir. 3 yaş öncesi çocuğun annesiyle ilişkisinin karakteristiklerine baktığımızda, uzun süre annesini çok fazla yücelttiğini, hatta bir ara ilahlaştırdığını görürüz. Çocuk 3 yaşına gelene kadar bir yandan içinde bulunduğu dünyayı tanımaya ve bunun bir parçası olmaya çalışır, öte yandan da kendisini geliştirir, yeterliliğini ve hayatta kalma becerilerini artırır. Çocuğun annesine muhtaçlığı azaldıkça, kendisini canını çok yakmadan idare edecek hale geldikçe ve çevresindeki diğer insanlarla ve çocuklarla ilişkisi geliştikçe, anneyi de bir insan olarak algılamaya başlayacaktır.

3 yaşın dürtüsel durumu

3 yaş civarındaki bir çocuğun dünyasında oluşan dürtüsel gelişmeler, onun kısa bir zaman içinde büyük bir değişim yaşamasına neden olur. Sinir sisteminin olgunlaşması ve üreme bölgesindeki sinirlerin miyelinizasyonunun tamamlanması üreme bölgesinin ve cinsel organların duyarlılık kazanmasına ve haz alabilecek hale gelmesine yol açar. Böylece çocuğun dikkati cinsel bölgelere çekilir ve cinsel farklılıkları algılamaya başlar. Haz, öfkeden ayrışmış dürtünün en dolaysız kullanımı ile üreyen bir zevktir ve daha önce vücudun başka yerlerinden alınırken, 3 yaşında cinsel bölgelerden de alınabilecek hale gelmiştir.

Hatırlanacağı gibi, çocuğun gelişim sürecinde haz merkezleri de değişiyordu, ancak dürtünün varlığı ile haz arasında doğrudan bir ilişki yoktur; dürtü, haz kapasitesi olmadan da vardır ve

öfkeyle ne kadar karışıksa, haz kapasitesi de o kadar düşüktür. “Orijinal ruhsal enerji” bölümünden de hatırlanacağı gibi, haset enerjisi temelde anne bebek ilişkisi ve bütünleşme sayesinde ayrışıyor, saf dürtü ve saf öfke alanı oluşuyordu. Enerji, beslenme, banyo, oyun gibi yaşantılar üzerinden de dönüşüyordu; bir başka ifadeyle, saf dürtü alanı oluşmaktan çok, öfke miktarı azalmış ama yine de öfke içeriği olan bir enerji türü oluşuyordu. Bu anlamda, burada öfkeli dürtü ya da haz kapasitesi düşük dürtü olarak ifade ettiğim, dönüşmüş enerjidir. Çocuk anneyle yeterince bütünleşememiş, ayrışmış enerji alanı sınırlı kalmıştır.

Dürtünün öfkeyle karışık olması, cinsel bölgelere erişimini azaltır, yani cinsel bölgelerde yoğunlaşan dürtünün miktarı az olur. Bu yapıdaki bir çocuk ödipal döneme yüzeysel bir biçimde girer ve bu dönemden büyüyerek çıkması beklenemez. Biyolojik olarak çocuğun cinsel bölgelerinde dürtüsel bir duyarlılık oluşmuştur ama bu duyarlılık kendisine bir nesne arayacak nitelikte değildir. Zaten çocuğun öfkesi çok yüksek olduğu için, cinsel fanteziler ya öfke içerikli olacaktır ya da insan içermeyecek, tamamen çocukluk mastürbasyonu kalitesinde olacaktır. Bu cinsellik nesnesiz -oto-erotik- bir içerik taşır.

Gerek kız çocuğun, gerek erkek çocuğun dürtüleri cinsel bölgelere yönelirken, bu dürtüler ağızdan, vücudun dış yüzeyinden -özellikle ayaklardan-, anal bölgeden, boşaltım işlevlerinden -işeme gibi-, algı işlevlerinden -bakma, dinleme, koklama, tatma- çekilen dürtülerden oluşmaktadır. Çekilmenin olamaması, boşaltım işlevlerinde veya bakmak, işitmek gibi işlevlerde fazla dürtü kalması sapkın eğilimlere yol açar. Çocuğun dürtülerinin cinsel bölgelere doğru yöneldiği dönemin başlangıcında teşhirci eğilimler dikkat çekecek kadar artar. Teşhircilik bir yandan bakılma, dikkatin kendi üzerine toplanması arzusunu içerirken, diğer yandan da teşhir edilen organın dürtü ile yüklendiğini gösterir. Erkek çocuklar daha çok pipilerini gösterme eğilimindedir. Kızlar ise hem cinsel bölgelerini hem de vücutlarını

göstermeye çalışırlar. Teşhircilikte, gösterilen bölgenin dürtü ile yüklü olduğunu, dürtülerin o bölgede yoğunlaşmış olduğunu anlarız.

Kadın tabiatında kendini gösterme eğiliminin daha yüksek olması ve bunu da daha ziyade vücutlarını göstererek yapmaları, dürtülerin görülmeyen bir organa (klitorise) yönelmesinin daha zor olduğunu düşündürmektedir. Erkek çocuklar, sapkın bir biçimde oluşmadılarsa, dürtülerin cinsel bölgeye erişmesi konusunda daha şanslıdır. Onların sorunları daha çok dürtünün öfke içeriğiyle ilgilidir. Kız çocukların dürtüleri ise daha çok vücutlarında kalır; cinsel bölgelere erişen dürtünün miktarının az olması, her iki cinste de cinsellik sırasında yaşanan hazzın sınırlı olmasına yol açar. Teşhirci özellikleri belirgin kadınlarda ve sapkın erkeklerde durum zaten budur.

3 yaşındaki normal gelişmiş bir çocuk cinsel bölgesinden haz alabilecek bir hale gelmiştir. Haz bölgesinin değişmesi, çocuğun bütün dikkatinin cinsel organlara yönelmesini sağlar. Bu yeni fark ediş çocuğun hayatını allak bullak eder. Her iki cinsten çocuk da kısa bir zaman içinde pipisi olanlar ve olmayanlar şeklinde iki cins varlık olduğunu keşfeder. Cinsel bölgeler haz alanı haline gelip de çocuğun dikkatinin ve ilgisinin buralara kaymasına yol açtığında kız ve erkek çocukların yaşadığı deneyimler birbirinden çok farklıdır. Bu deneyimler kız çocuğu olma ve erkek çocuğu olma sürecinde büyük bir etki oluşturacak, kız çocuğu ile erkek çocuk arasındaki zaten mevcut olan farklar normal koşullarda iyice belirgin hale gelecektir.

Kız çocuk, erkek çocukların kendisinde olmayan ve görülebilen bir organları olduğunu algıladığında büyük bir hayal kırıklığı yaşar ve bu durum onların daha fazla haz aldıklarını zannetmesine yol açar. Bu yaş çocuğunun kavramsal gelişme düzeyinde “büyük olan daha değerlidir”; çocuk, işlevin büyüklük nispetinde daha fazla olacağını zanneder. Bu algının nedeni büyük olasılıkla çocuğun ebeveynlerinin -büyüklerin- kendisinden daha işlevsel olduklarının farkında olmasıdır. Kız çocuğun anatomik farklılıkları bu çerçeve içerisinde

anlaması erkek çocukların cinsel bölgelerinden daha fazla zevk aldıklarını zannetmesine ve onların cinsel organına karşı haset duymasına yol açar. Bu duyguya psikanalitik teoride "penise haset duygusu" denir.

3 yaşındaki kız çocuğu penisinin olmamasını bir eksiklik olarak ve annesinin hatası olarak değerlendirir. Bu değerlendirme sonucu çocuk annesine kırılır ve ona öfke duymaya başlar. Bu kırgınlıkta çocuğun benlik gelişiminin tamamlanmamış olmasının payı da yüksektir. Çocuk henüz kendisinin bir hiç olduğu, değersiz olduğu duygularını geride bırakamamıştır. Bu duygular doğum travmasındaki hiçleşme deneyiminin kalıntısıdır. Çocuk, kendisinin harika bir varlık olduğuna inanıp bu değersizlik duygusundan kurtulmaya çalışırken, eksik olduğu algısı ile altüst olur. Özetle, bir pipisinin olmaması kız çocukta narsisistik bir yaralanmaya ve eksik olma duygusuna yol açar.

Erkek çocuk ise kız çocuklarının pipisiz olması karşısında duyduğu şaşkınlığı onların pipisinin kesilmiş olduğuna karar vererek çözer. Bu dönemde erkek çocuğun dürtüleri annesine yönelmiştir ve çocuk dürtüyü cinsel organında hissetmektedir. Kızların pipilerinin kesilmiş olması düşüncesi ve pipi üzerinde yoğunlaşan anneye yönelik dürtüsel çekim, çocukta kendi pipisinin de kesileceği korkusu oluşturur. Bu sıralarda çocuk zaten annesini babasından kıskanmaya başlamıştır, babasına karşı öfkelidir. Giderek, babasının kendisini annesine duyduğu dürtüsel ilgi yüzünden cezalandıracağını ve pipisini keseceğini düşünmeye başlar.

Erkek çocuğun babası tarafından cinsel organının kesilmesiyle cezalandırılacağı korkusuna, "iğdiş edilme korkusu-kastrasyon anksiyetesi" denir. Bu durumda, 3 yaş erkek çocuğunun korkularında büyük bir artış olur. Diğer yandan, erkek çocuk kızlarda olmayan, haz taşıyan bir organa sahip olmakla kendisini daha değerli bulur ve bu duygu benlik oluşumunu destekler. Fakat hem haz taşıyan hem de onu daha değerli yapan bu organı kaybetmek de çok korktuğu bir tehlike haline gelir. Daha önceki korkuların üzerine bir de vücuduna ve pipisine zarar

verileceği, hazdan yoksun bırakılacağı korkusu eklenir. Böylece, “tehlikeler karşısında duyulan korku” olarak adlandırdığım korku türüyle birlikte erkek çocuğun yükü çok artar.

3 yaş civarının nesne ilişkileri

Kız çocuk, annesinin kendisini eksik doğurmuş olduğuna karar verdiğinde ona karşı öfkesi artmıştı ve kendisini eksik bulması onda narsisistik bir yaralanma oluşturuyordu. Kız çocuk bu durumu annesi tarafından pipi sahibi olmaya uygun ve layık bulunmamış, değer verilmemiş olmak şeklinde değerlendirir. Bu yeni durum kız çocuğunu daha öfkeli, daha hassas, daha kıskanç ve kırılgan yapar. Üstelik annesine duyduğu öfkeyi belli etmesi de çok tehlikelidir çünkü anne çocuğun gözünde çok güçlüdür, kadiri mutlak/omnipotandır ve çocuk ona muhtaç olduğunun farkındadır.

Kız çocuk annesine karşı öfke ve kırgınlık içerisindeyken, aslında onun da pipisi olmadığını, pipisi olanın baba olduğunu değerlendirmeye başlar ve anne, giderek kız çocuğuna eksik ve yetersiz görünür. Bu durumda, çocuk zaten çekmeye başladığı omnipotansını annesinde tutamaz. Normal gelişen bir çocuk bu dönemde etrafındaki diğer çocuklara ilgi duymaya da başlamıştır. Bir yandan dış dünyaya yönelmesi, diğer yandan annesinin de pipisinin olmadığını anlaması ve ona duyduğu öfke ile kız çocuk omnipotansını, bu koşullarda tam ve eksiksiz olarak algıladığı babasına aktarır.

Böylece kız çocuk babasına, bir yandan onunla tamamlanmak istediği için dürtüsel ilgisini kaydırmış, diğer yandan da korunma ihtiyacını yönlendirmiş olur. Bunun sonucunda, kız çocuğunda daha güçlü ve daha tam olanı sevmek gibi bir yapı oluşur. Babaya bu yönelim, o sırada dürtülerin cinsel bölgelerde yoğunlaşmış olmasına bağlı olarak dürtüsel bir aşkın ilk taslağı olacaktır. Böylece kız çocuk için dürtü nesnesi, aynı zamanda omnipotansını

aktaracağı kişi de olmaktadır. Bu yüzden kadınlar hayatlarındaki erkeğin güçsüz olduğunu anladıklarında dürtüleri onlardan çekilmeye başlar. Onları sevseler bile, bu dürtüsel bir sevgi olamaz. Nitekim kadınlar güçlü olana daha fazla ruhsal yatırım yaparlar çünkü güçlü bir erkeğe yapılan ruhsal yatırımın içinde dürtüsel bir yatırım da vardır.

Kız çocukların anneyle ilgili yaşadıkları hayal kırıklığı ve öfke onların daha tam ve daha güçlü olanı daha çok sevmek gibi bir özellik oluşturmalarına sebep olmakla birlikte, çocuk günlük hayatında annesinin sevgisine ve bakımına ihtiyacı olduğunu da algılar. Dolayısıyla bir yandan öfke ve kırgınlık, bir yandan da duyduğu ihtiyaç çocuğu zorlar ve annesiyle ilişkisini çatışmalı bir hale sokar. Bu nedenle kadınların kendi cinsleriyle ilişkileri çatışmalıdır. Birbirlerine olan sevgileri ya bütünleşme ve birbirinin bir tanesi olma biçimindedir ya da rekabet ağır basar.

Kızlar arasındaki rekabet çoğu zaman birbirlerinin narsisistik sitemini desteklemeleri halinde engellenebilir. Tersi durumda aralarında örtülü bir savaş vardır. Bir yandan birbirlerini seviyormuş gibi yapar, öte yandan da kusur ararlar. Kız çocuklarının arka planda çalışan programları, “ben tam ve eksiksiz olanı severim, senin ise birçok kusurun var, eksik olduğunu biliyorum,” der gibidir. Bu anlamda, kadınlığın bir vasfı da “kusurları ve eksikleri görebilmek” şeklinde tanımlanmış olur. Aslında, “kadınların eksik olduğunu bilirim, onları değil, erkeklerin en güçlüsünü severim,” der gibidirler. Kız çocuğun penisinin olmadığını fark etmesinin sonucunda oluşan bu duygu dünyası çoğu zaman anneyle ilişkisine de yansır; anneyle kızı arasında adı konamayan bir gerginlik ve çatışma gözlenir.

3 yaşına doğru, çocukların henüz cinsiyet farklarını algılayamadıkları dönemde her iki cinsten çocuğun da annelerini bir insan olarak görmeye başladıklarını gözleriz. Çocuklar artık annelerinin ihtiyaçlarını fark etmekte, onun için üzülebilmektedir. Annelerini üzgün gördüklerinde teskin etmeye, rahatlatmaya, eğlendirmeye çalışırlar. Her iki cinsiyetten çocuğun gözünde de anne her istediğini yapabilen, her şey olabilen, yorulmayan, acı

çekmeyen insanüstü bir varlık olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte çocuk annesini ilahlaştırmaktan sevme aşamasına taşırken, cinsiyet farklılığını da algılamaya başlamış olur. Kız çocuğun annesine öfke duyması ve yatırımını babasına kaydırması, annesine olan ruhsal yatırımını sevgiye dönüştüremeden ondan uzaklaşmasına yol açar. Böyle olduğu için, anne kız ilişkisinin sorunlarının çözümü çoğunlukla ileriki yaşlara taşınır.

Erkek çocuk ise, normal bir gelişme içerisinde, dürtüleri annesine kaydığı için ona âşık olur. Dürtülerin anneye kayması ona olan bağlılığı artırmış ve onunla bütünleşme arzularını canlandırmıştır. Ancak annenin pipisi olmadığını fark etmek ve pipisinin kesildiğine inanmak, çocuğun omnipotansını annesinden çekmesine yol açar; anne kendi pipisini bile koruyamamıştır, güvenliği ondan beklemek yanlış olacaktır. Çocuk bir yandan da annesine acımaya başlar. Bu süreç, çocuğun annesini bir insan olarak algılamaya başlamasıyla zaten örtüştüğü için çok sarsıcı olmaz.

Ayrıca erkek çocuk bu yaşlarda çevresindeki çocuklara ilgi duymaya ve onlara, dış dünyaya yönelmeye başlamıştır. Dış dünyaya yönelim, o alanda daha güçlü olan babanın önemini artırır. Böylece erkek çocuk omnipotansını anneden çekip babaya aktarır. Bir yandan omnipotansın çekilmesi öte yandan da dürtülerin etkisiyle, erkek çocuk 3 yaş civarında, artık bir insan olarak algıladığı annesini başka bir biçimde sevmeye başlar. Bu sevgi, çocuğun annesini omnipotan hale getirerek sevmesinden farklı bir içerik taşır; anneye karşı duyulan şefkat, onu bir zorluktan kurtarma isteği bu sevginin yeni unsurlarıdır. 3 yaşındaki erkek çocuğun dünya gerçeğiyle ilgili algısı o kadar sınırlıdır ki, annenin pipisinin de babası tarafından kesildiğine inanır. Bu yüzden, anneyi koruma isteğinin altında aslında onu babadan kurtarmak yatar.

Bu süreçte erkek çocuğun korunma ihtiyacının karşılanmasını ve korkuları karşısında hissettiği çaresizliğin çözümünü babasından beklemeye başlaması babanın önemini artırır.

Erkek çocuğun yeni omnipotan nesnesi, babasıdır. Ancak babaya yansıtılan omnipotans 1,5 yaş civarındaki kadar ilahlaştırıcı nitelikte değildir çünkü geçen bu bir buçuk yıl içerisinde çocuk önemli ölçüde gelişmiş, yok edici öfkenin yansıtılmasından kaynaklanan korkuları azalmıştır. Yeterliliği, fizik kanunlarına uygun davranabilecek hale gelmiştir; düşmekten, yanmaktan, bir yerini kesmekten kaçınabilmektedir. Günlük hayatında ve evde onu her an koruyacak ve gözetecek bir ebeveyne duyduğu ihtiyaç artık geride kalmıştır. Akşamdan akşama eve gelen ve evi dış tehlikelere karşı koruyabilen bir ebeveyn, omnipotansın aktarılabildiği bir nesne olabilir.

Çocuk üstünü kendi kendine giyebilmeyi, yemeğini yiyebilmeyi, tuvalete kendisi gidebilmeyi becerecek yeterlilik düzeyine geldiyse, annesine muhtaçlığı önemli ölçüde azalır. Baba artık şeftir, ustadır, babaların en kuvvetlisi, en yenilmezidir. Sözünün dinlenmesi, onun doğrularına uygun olunması gerekir, ondan korkulur ama bütün bunlara rağmen baba bir insandır. Çocuk için babanın otoritesine karşı çıkmak onun korumasından yararlanamamak ve cezalandırılmak anlamına geleceği için, böyle bir eğilim omnipotansın babaya aktarılamadığı anlamına gelir. Normal koşullarda babanın cezalandırıcı olarak algılanması, çocuğun bu dönemde anneye yönelmiş dürtülerinden kaynaklanır; anneye yönelmiş dürtü çocuğun kendisini suçlu hissetmesine ve ceza beklentisine yol açar. Bu yüzden, çocuğun babadan korkması için babanın sert bir insan olması gerekmez.

Kız çocuk cinsiyet farklılığını algıladığında, çoğunlukla dürtüleri daha tam ve eksiksiz olarak algıladığı babasına yönelir. Erkek çocukların da dürtülerinin babalarına kaydığı bir dönem vardır. Bu dönemde çocuk babasının cinsel organına ilgi duyar. Aslında bu ilgi daha çok babanın enerjisine ilgi duymak, onun enerjisini emmek, onun enerjisine sahip olmak gibi bir arzu içerir. Babanın pipisi, bir çeşit enerji memesi gibi algılanır. Eğer baba erkek çocukla bir ilişki içerisindeyse, çocuk babasının enerjisini ilişki sırasında ondan alır ve zamanla babasının

cinsel organına duyduğu ilgi geride kalır. Eğer çocuğun babayla ilişkisi kopuksa, erkek cinsel organına duyduğu ilgi uzun bir zaman sürer ve arkadaşlarının cinsel organlarını görmeye, tutmaya heves gösterir. Bu ihtiyacın eşcinsel olmakla bir ilgisi yoktur ama çocuk kendisini ergenlik çağında eşcinsel sanabilir ve erkek cinsel organına duyduğu ilgi yüzünden eşcinsel deneyimler yaşayabilir. Bütün bunlar ergenlik çağının çok sıkıntılı ve bunalımlı geçmesine yol açar.

Bu dönemin kız ve erkek çocuklarının dış dünya algısı ve korkuları klan içerisinde yaşayan insanlarınki gibidir. 3 yaşındaki çocuklar için anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede baba ilkçağların klan şefi pozisyonundadır. Dış dünya çocukların baş edemeyeceği güçlüklerle ve tehlikelerle doludur; çocukların aile dışında kendi başlarına var olabilmeleri, hayatta kalabilmeleri mümkün değildir. Yalnız kalmak, altından kalkılamayacak bir korku oluşturur. Çocuğun varlığını sürdürebilmesi, ancak aile içerisinde kalabilmesiyle mümkündür.

Baba bu sistemin reisidir, güç ve iktidar onun elindedir, kuralları ve yasakları o koyar. Kurallarına uyulmaması onun tarafından cezalandırılmaya ya da aile dışına atılmaya yol açacaktır. Erkek çocuk açısından babanın kadınına, yani anneye göz koymak, anneyle sevişme isteği klandan atılma veya cezalandırılma nedeni olacak bir yasaktır. Baba, çocuk için hem onun hayatta kalmasını sağlayan kişi, hem büyük bir tehdit unsuru, hem de çocuğun haset ettiği ve onun gibi olmak istediği kişidir. Ortamda erkek kardeşler olduğunda, kardeşler arasında bu ortak tehdide, babaya karşı bir dayanışma vardır. Bir yandan aralarında lider olmak, birbirlerini yenmek isterken, diğer yandan da dayanışma içindedirler, zor duruma düşen kardeşe yardımcı olmaya koşarlar. Bu ortam karakteristik olarak, rekabet halinde de olsalar erkeklerin kendi aralarındaki dayanışma ve dostluk duygusunun güçlü olmasına yol açar.

Kız çocuk ise güç ve iktidar sahibinin eşi olmanın güce ve iktidara ortak olmak anlamına geldiğini fark etmiştir; babasının eşi (sahibi) olmak istemektedir. Ancak bunu isterken, sistemdeki diğer kadınların düşmanlığını üzerine çekeceğini bilir. Bu yüzden, hem babayı kendisine ister hem de bunu belli etmemeye, diğer kızlarla iyi geçinmeye çalışır. Sistemde hali hazırda babanın eşi olan ve çocukları yönetme ve onlara bakma sorumluluğunu almış olan anne kız çocukta hem ihtiyaç, hem öfke, hem de korku oluşturmaktadır.

Annenin, çocuğun hayatında vazgeçilmez bir ağırlığı, işlevi olması ve çocuğu aralarındaki bütün gerginliğe rağmen sevebilmesi, kız çocuğun babanın kendi eşi olması isteğinden sadece anne adına feragat etmesini ve babasının sevgili kızı olmaya razı olmasını sağlar. Aile içerisinde abla olma statüsü yeterince çekicilik taşıyorsa, abla olan kız çocuk kardeşlerine annelik yapmaya, abla olmanın külfetini üstlenmeye istekli olur. Bir bakıma babasına, "annemin yapabildiklerini ben de yaparım," mesajı vermek istemektedir. Bu ortam karakteristik olarak, kız çocukların aralarında belli etmemeye çalıştıkları büyük bir rekabet olmasına ve dostluklarının çok kolay bozulmasına yol açar.

3 yaş civarındaki çocuğun iç dünyasının nelerle meşgul olduğu ve dış dünya karşısındaki korkularının büyüklüğü anlaşıldığında, çocukluk yıllarının karakterin şekillenmesindeki muazzam rolü de anlaşılır hale gelir.

Erkek çocuğun babasıyla ilişkisi çatışmalıdır. Çocuk, korkularının baskısıyla babasına büyük bir ihtiyaç duymakta, onun şemsiyesinin altında olmak istemektedir. Diğer yandan da babası onun için çok büyük bir tehlikedir. Çocuk bu tehlikeden kaçınabilmek için annesini babasına bırakmak zorundadır. Baba çocuğu benimsemekte zorluk çeken bir insansa, bu çatışma çocuğun babasına boyun eğmesiyle ama onu hiçbir zaman sevememesiyle sonuçlanır. Bu durum erkek çocuğunun korkak kalmasına ve güçlü karşısında onu seviyormuş gibi yapıp,

fırsat bulduğunda onun zayıflığından yararlanmak gibi bir karakter oluşturmasına yol açar. Bu durumda, bu dönemin sorunları -ödipal sorunlar- çözülememiş demektir.

Her iki cinsiyetten çocuk için de babanın omnipotansın aktarıldığı yeni nesne olması ve cinsiyet farklılığının hayatı yeniden tanımlamaya yol açması, yeni bir dönemi başlatır. Artık annenin yanı sıra baba da çocukların hayatına katılmış, anne-baba-çocuk üçgeni oluşmuştur. Bu süreçte çocuk kendisini ve kendisi dışındaki gerçekliği yeniden tanımlayacaktır.

Çocuğun temel gerçeklik tanımının oluşması

Her iki çocuğun dünyasında da baba yeni fark edişler içerisinde, öncesine oranla daha önemli bir yere oturur, hatta çoğu zaman en önemli yerdedir. Dürtüsel seçimlerin ilk doğal yönelimi erkek çocukta anneye, kız çocukta babaya olurken erkek çocuk baba engeline, kız çocuk anne engeline toslar. Aile içerisindeki koşullar uygunsa, her şey yolunda gidiyorsa, erkek çocuk anneden, kız çocuk babadan dürtülerini çekecek ve çocuk olduklarını, ileride anneye veya babaya benzeyen, aile dışından eşleri olacağını kabul edeceklerdir. Bu süreçte çocuğu çok fazla meşgul eden konuların başında, nasıl doğduğu gelir.

Anne ve babalarının da ayrı cinsiyetlerden olduğunu anlamış olan çocuklar kendilerinin anne baba arasında yaşanan, tam anlayamadıkları ama cinsel bölgelerin de işin içine karıştığı bir sebeple doğduklarını sezinlemeye başlarlar. Anne tarafından doğdurulduklarını, ama babanın da bunda bir rolü olduğunu fark etmişlerdir.

Kız ya da erkek, bu yaş çocuğu daha önce omnipotanslarını anneye aktarabilmişlerse, anne ve babanın büyük, kendilerininse çocuk olduğunu da kavrarlar. Onlar anne babalarının çocuğudur ama anne babaları onların çocuğu olamaz. Bunu anlamak, çocukta kuşak farkı kavramını oluşturur. Çocuk olduğunun kabulü, büyüyene kadar omnipotan olunamayacağının

da kabulü anlamına gelir ve çocuğun 1,5 yaşından beri yaşadığı, bir yandan omnipotansını annesine aktarırken bir yandan da kendi omnipotansına hiç değilse fantezi düzeyinde inanma dönemini sona erdirir. Omnipotansa erişme isteği bu kez büyümeye bağlanır. Artık çocuk büyümek istemektedir.

Anne, baba ve çocuk arasındaki bütün dinamikler, normal gelişen bir çocukta dünyaya ilişkin yeni bir tanımın oluşmasına yol açar. Bu, daha önceki tanımlardan ciddi ölçüde farklıdır.

3 yaş civarına gelene kadar çocuk aile içinde kendine bir yer edinmiş, ailesiyle bir ilişki kurmuştur. Buna rağmen kendi fantezi dünyasındadır; inandığı şeylerin çoğu dış gerçeğe uygun değildir. Fantezi dünyası, çocuk ruhen geliştikçe ve öfkesinde azalma oldukça değişecek, narsisistik içeriği azalacaktır. Ancak çocuk fantezi dünyasını tam olarak bırakmaz. Örneğin, annesi onu sevdiği için herkesin de seveceğini zannetmektedir. Hiç aç kalmadıysa, her zaman yiyecek bir şeyleri olacağını zanneder. Anne babasına istediklerini yaptırabiliyorsa, her istediğinin olacağına inanır.

Hatırlanacağı gibi, 3 yaş öncesinde dürtü haz peşindedir ve çocuk hazzı kendi vücudunda da arayabiliyordu; örneğin çocuğun kendi parçası olan kaka bir haz nesnesi olabiliyordu. Fakat çocuk artık dış dünyaya yönelmektedir. 3 yaş civarının dürtüsel gelişme düzeyi çocuğu fantezi dünyasının dışına çıkmaya zorlar çünkü dürtünün mahiyeti değişmiş, sevgi duygusunun emrine girmiş ve kendisine dış dünyada bir sevgi nesnesi aramaktadır. Bu durum, çocuğun yakınındaki nesnelere yaptığı yatırımın içindeki dürtüsel kısmı da artırır. Böylece, dürtünün enerjisi çocuğu dış dünyaya doğru iter. Çocuk, fantezi dünyasından anne-baba-çocuk üçgenine geçer. Normal bir gelişmede bundan sonra çocuk bu üçgen içinde fanteziler kuracak ve artık bunu fantezi oluşturduğunu bilerek yapacak, oyunla gerçeği birbirinden ayırt edebilecektir.

Sonuçta her iki cinsiyetten çocuk için de şu formül oluşur:

A - Dünyada pipisi olan erkekler ve pipisi olmayan kadınlar vardır.

B - Bu iki cins birbirlerini tamamlar ve birlikte çocuğu dünyaya getirirler. Çocuğu anne doğurur ama onu annenin karnına koyan babadır.

C - Çocuk, anne babası ile aynı kuşaktan değildir ve onların anne babası olamaz.

"Annemle babam sevişti, ben öyle doğdum. Babamın pipisi var, annemin yok. Onlar büyük, ben çocuğum." Bu formül, "gerçekliği" temsil eder. Çocuk, kendisinin ezelden ebede uzanan bir varlık olmadığını, bir başlangıcı olduğunu, kendi kendisini yaratmadığını, onu yaratanların annesiyle babası olduğunu ve onlara ihtiyacı olduğunu, onlar gibi olmasının yıllar alacağını, bunun için birçok şey yapması gerektiğini anlar ve narsisistik sisteminin gerçeğe uygun olmayan yüklerinden kurtulmuş olur. İki ayrı cinsiyetin varlığını kabul etmek ve doğumun bu iki cinsin işbirliğiyle gerçekleştiğini anlamak dünyada tek başına yeterli olamayacağımızı, bizi tamamlayacak insanlara ihtiyacımız olduğunu kabullenmek demektir. İşbirliği önemli bir şeydir; bütün önemli üretimler tek başına değil, işbirliği içinde gerçekleştirilir ve insanın bunu becerebilmesi gerekir. Ayrıca iki ayrı cinsiyetin olması ve bunların birbirlerini tamamlamakta olmaları, bizden farklı olanı da sevebilmemiz gerektiğini hatırlatır. Birini sevmemiz için onun bizim gibi olması ya da bize benzemesi gerekmez.

Aslında "gerçeklik" tanımı, "1. ben neyim/kimim, 2. nasıl var oldum/varlığımı kimlere borçluyum, 3. yeryüzündeki konumum/var oluş koşullarım nelerdir" temel sorularına da cevap getirmektedir. Bu sorulara verilen yanıtlar yıllar içinde arttıkça, içine isim, soy isim, anne baba adı, cinsiyet, uyruk ve bunlara karşılık gelen anlamlar da eklendikçe, çocuğun kendi gerçekliğini tanımlaması sonucunda "kimlik tanımı" (*identite*) dediğimiz bir ruhsal anayasa oluşur. Bu anayasada çocuk, ileride hangi cinsi seveceğini, dürtülerini hangi cinsiyete yönelteceğini bile belirler. Bu anayasanın temel ilkeleri hiçbir zaman değişmezken, bazı ilkeler daha sonraki yaşlarda karşılaşılan özdeşim nesnelerinden etkilenilerek değiştirilir.

Aslında çocuk, kendisi için hep uyacağı kanunlar oluşturur. Bunlara uyamazsa kendisine, kendi gerçekliğine ihanet ediyormuş gibi olur.

“Kimlik” dediğimiz bu ruhsal aygıt, aile içinde bir düzen varsa, bunun çocuğa yansımasıdır. Aile içinde bir düzen olması, anne babanın birbirlerinden ne beklediklerini bilmeleri, aralarında işlevsel bir işbirliği oluşturabilmiş olmaları demektir. Böyle bir ilişkide eşler birbirlerine duyarlıdır, hem kendilerine hem de çocuklarına uyguladıkları prensipleri vardır. Ailede kimin neye kızacağı, kimin neden hoşlanacağı önceden kestirilebilmektedir. Ebeveynlerin sorumluluk alanları birbirinden ayrılmıştır. Böyle bir sistemde çocuk kendisini öngörülebilir özellikler taşıyan, belli kanunlarla yürüyen bir düzen içinde hisseder. Aslında çocuk, içinde yaşadığı dünyayı, onun yapılanma biçimini örnek alarak kendi içinde bir düzen oluşturmaya yönelmektedir; kimlik de bu düzenleme çabasının bir ürünüdür.

Burada, içinde yaşadığı aile sistemi kaotik olan çocuklarda durumun ne olacağı sorusu akla gelir. Çocuk kaotik bir ortamda yaşıyorsa, kimliği de buna uygun biçimde oluşur; kendi içinde tutarlı bir bütün gerçekleştiremez. Çocuklar, ailede ve dünyada bir düzen olduğunu 2-3 yaş arasında algılamaya başlarlar. Masanın, sandalyenin bir düzeni vardır; elbiseler bir dolaba konmaktadır; yemeğin içine konması için tabaklar vardır; anne yemek yapar, baba eve akşam gelir vb. Çocuk bunları algılamaya başladığında oyuncaklarını dizmeye, elbiselerini katlamaya çalışır; oyun oynarken oyuncaklarını yerleştirmeye başlar. Bu sürecin gelişmesi 3 yaşından sonra kurallar koymaya, onları uygulamaya doğru evrilir. Kimlik tanımı da kendi gerçekliğini tanımlama ve kendine kurallar koyma çabasını içerir. Kimliğin oluşma süreci erkek çocuklarda 3-5 yaş dönemini kapsar. Kız çocuklarda bu süre biraz daha uzar.

Çocuğun, anne babasının onun dünyaya gelmesindeki rollerini, iki cinsin varlığını ve kendisinin bir çocuk olduğunu fark etmesine, yani temel “gerçeklik” tanımına dönelim. Çocuğun gerçekliğe ve sonuçlarına karşı tutumu değişiklikler gösterir.

A - Çocuk gerçekliği kabul etmeyip kendi fantezi dünyasında kalmaya devam edebilir. Bu, yukarıda ifade ettiğim gerçekliğin hoşa gitmeyen taraflarının inkâr edildiği, benimsenmediği anlamına gelir. Böyle bir çocuk kendisini kötü hissetmeyeceği kendine özgü bir gerçeklik içinde ve bu durumun oluşturduğu sorunlarla yaşayacaktır. Bu grupta akıl hastalıkları, ağır kişilik bozuklukları ve hafif kişilik bozuklukları yer alır.

B - Bazı çocuklar gerçekliği kabul eder ama hoşlarına gitmez. Bu çocuklar dış gerçekliğe belli ölçüde uyum gösterecektir; arkadaşları ve içinde yaşadıkları bir dünyaları olacaktır ama devamlı mızmızlanacak, başlarına gelen şeylerden yakınacak, hep daha fazlasını hak ettiklerini iddia edeceklerdir. Bu durumda çocuk gerçekliği kabul etmiş ama sevememiştir; esas sevdiği, fantezilerdir. Bu durumun ödipal üçgen içerisindeki konumlanması, sevgi nesnesi olan ebeveyne dürtüsel yatırımın fantezi dünyasında (bilinçaltında) sürmesi fakat bastırma savunma mekanizması ile bilinçaltında tutulması şeklindedir. Çocuğun gerçekliği kabul ettiği ama sevemediği durumlarda ise nevrozlar oluşur.

C - Son olasılıkta da çocuk gerçekliğini severek kabul eder. Bunun anlamı, "**gerçeklik sevgisi**"ni oluşturabilmiş olmasıdır ve gelişmesini sürdürebilirse, erişkin çağlarında hakikat sevgisi aşamasına ulaşabilecektir. Bu çocuk dürtülerini sevgi nesnesi olan ebeveyninden çekebilmiş ve onun çocuğu olmaya razı gelebilmiştir; böylece dış gerçekliğe yönelmiştir ve bu gerçeklik içinde arkadaş ilişkileriyle var olmaya, kendisini geliştirmeye çalışmaktadır.

Gerçekliğin çocuğun dünyasındaki karşılanma biçimi her iki cinsiyetten çocukta da okul öncesi dönemde belirlenmiş olur.

ÖDİPAL SORUNLARIN ÇÖZÜLMESİ

Ödipal sorunların çözümünün anlamının, aslında çocuğun anne babasının çocuğu olmaktan ve onların birbirini sevmesinden mutlu olması, onları birbirinden kıskanmaması olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada çocuk cinsiyetini de benimsemiştir ve kendi cinsinden olan ebeveyniyle özdeşleşerek ona benzemeye çalışmaktadır. İç dünyası bu içeriğe uygun bir dönüşüm geçirdiyse, çocuk artık aşk nesnesi olan ebeveynini diğer ebeveyne bırakmıştır. Bunun anlamı, çocuğun dürtülerini aşk nesnesi olan ebeveyninden çekmiş olmasıdır. Bu yüzden artık onları birbirinden kıskanmaz, onların çocuğu olduğunu kabul eder. Kendi cinsinden ebeveyne benzemeye çalışması ise büyümek istediğini gösterir. Halinden memnun ve mutlu bir çocuktur.

Çocuğun iç dünyasının içeriğinin bu hale gelmesi sevebilecek, gelecekte kendisine sevgi üzerine oturan bir hayat kurabilecek bir insan olacağı anlamına gelir. Aslında bu içeriğin bütün unsurlarıyla birlikte oluşmasına sık rastlanmaz. Bunun oluşabilmesi, çocuğun 3-5 yaş arasındaki aile ortamı ile çok yakından ilişkilidir. Çocuğun dürtülerini ebeveynlerden çekebilmesi ancak ortamın onu buna mecbur etmesi ve bu durumu kolaylaştırmasıyla mümkün olur ve sadece insanlarda görülen bir durumdur; başka hiçbir canlı bunu gerçekleştiremez. Bu özellik, insanın bir kültür varlığı olmasının sonucudur.

Çocuğun ödipal sorunlarını çözebilmesi için her şeyden önce ailenin ensest yasağına uyan, çocuklarını dürtüsel bir doyum nesnesi olarak algılamayan bir anne baba tarafından oluşturulmuş olması gerekir. Bunun yanında, dürtülerin aile içerisinde kötü ve yanlış olarak tanımlanmamış olması, zamanı geldiğinde uygun insanlarla yaşanmasının çok güzel bir deneyim olacağı anlayışının olması gerekir. Ailenin dile gelmeyen duygusal, düşünsel ve ahlaki alt yapısını bu anlayış oluşturmalıdır. Zaten bu anlayış çocuklara dürtüsel bir yönelim olmamasında, çocukların aralarında cinsel oyunlar oynamalarının hoş görülmemesinde, ebeveynlerin, çocukların teşhirci ve röntgenci eğilimlerine katılmamasında ve aralarındaki

cinselliği mahremiyet içinde yaşamaları şeklinde kendini gösterir. Sağlıklı bir aile ortamında, anne baba arasında sağlıklı bir cinselliğin yaşandığını gösteren bir yakınlık da vardır. Bu konulardaki her aksama mutlaka çocuklarda sorun oluşturacaktır ve ödipal çözümü imkânsız hale getirecek ya da zorlaştıracaktır.

Çocukların ödipal sorunlarını geride bırakabildiği ailelerde temeli, kadın ile erkek arasında yaşanan cinsellik oluşturur. Bu ailelerde sevgiyle ve sevginin gereklerini yerine getirecek olgunlukla beraber yaşanan cinsel hayat, hayatın yükünü üstlenen anne baba için en önemli mutluluk, enerji ve sevgi kaynağıdır. Eşler arasındaki yoğun yakınlık ve sevgi, cinsel hayat sayesinde taze ve canlı tutulur. Bu durumda aile ortamı sevgi ve neşe dolu olur, anne ve baba enerjisi yüksek, canlı insanlar olurlar. Zorluklar, aile içerisindeki yakınlığı ve dayanışmayı bozmuyorsa, ne kadar acılarla ve yoksunluklarla yaşansa da daha sonra hoş bir anı olarak hatırlanacak şekilde çözülür. Sorumluluk, çalışkanlık, elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmak bu ortamın doğal özellikleri olur. Aslında kadınla erkek arasında bu kadar canlı bir cinselliğin yaşanabilmesi için erkeğin hem sevebilen ve bunun gereklerini yerine getirebilen, hem de güçlü ve güvenilir bir yapıda olması gerekir. Zaten bir kadının eşine olan dürtüsel ilgisinin yoğun olması ancak bu koşullarda beklenebilir. Erkeğin bu özellikleri çocukların omnipotanslarını babalarına aktarabilmelerini de kolaylaştırır.

Erkek çocuğunun çözümü

Böyle bir ortamdaki erkek çocuk annesiyle babası arasındaki aşkı ve yakınlığı bütün ruhuyla hissettiğinde, onların büyük, kendisinin çocuk olduğunu kolayca kabul edecektir. Zaten kendisine öyle davranılmaktadır. Çocuk olduğu için her zaman önce onun ihtiyaçları karşılanmakta, önce onun iyiliği düşünülmektedir; ona verilen sevgi, anne baba arasındaki

sevgiye benzememektedir. Çocuk, ona çocuk olmasının avantajları ve öncelikleri sağlanıp çocuk sevilir gibi sevilirse, ancak o zaman çocuk olduğunu kabul etmek zorunda kalır.

Yine aynı şekilde, bu yapıdaki bir anne babanın çocuğu ebeveynlerinin dürtülerinin kendisine yönelmediğini hisseder ve dürtülerinin karşılıksız kaldığını, anne baba arasındaki dürtüsel sevgi ile kendisine verilen sevginin farklı olduğunu anlar. Bu durumda, erkek çocuğun dürtülerini annesinden çekmekten başka bir çaresi yoktur. Artık bütün çabasını annesinin âşık olduğu baba gibi olmak ve ilerde anneye benzeyen bir kadınla evlenmek konusuna kaydırır. Çocuk bu kararı verdiğinde cinsel konulara merakı azalır, hatta uzak durmaya çalışır. Bu değişimi televizyonlardaki sevişme sahnelerinden rahatsız olmasından, gözlerini kapatmasından anlayabiliriz.

Aile içerisindeki bu duruma ek olarak, erkek çocuk artık dış dünyaya yönelmek istemekte, kendisine arkadaş aramakta, evden çıkmak, parka gitmek için ısrar etmektedir. Çocuk belli bir yeterlilik hissettiğinde bunu yaşamaya ve geliştirmeye ihtiyaç duyar. Sağlıklı bir benlik oluşmasını hızlandıran bu deneyimler için çocuğun başka insanlara, çocuklara ihtiyacı vardır. Çocuğun dış dünyaya yönelimi, dürtülerini annesinden çekme ihtiyacı arttığında iyice yoğunlaşır. Dış dünya, erkek çocuklar için her zaman anneden kurtulmanın en önemli aracı olmuştur. 1 yaşında yürümeye başladığında, ödipal dönemde, ergenlik çağında erkek çocuk bu yolu kullanır fakat bunu engelleyen korkuları varsa ya da yeterlilik geliştiremediyse, annesiyle ilişkisini yoluna sokamaz.

Erkek çocuğun ödipal dönemin başlangıcında dış dünyaya yönelmesi aynı zamanda dünyayla ilgili korkularının artmasına ve onu koruyacak bir şemsiyeye ihtiyaç duymasına yol açar. Zaten çocuk evde babanın çok önemli olduğunu ve annesinin ona bağlı olduğunu anlamıştır. Ayrıca annesinin pipisiz olduğunu ve kendisini bile korumaktan aciz olduğunu varsaymakta ve ona acımayla karışık bir şefkat duymaktadır. Bu şartlarda, koruyucu şemsiye baba olacaktır.

Çocuk babayı sevmeye, onun varlığında kendisini güven içerisinde hissettiği için başlar. Baba, çocuğun babaya ihtiyacı arttıkça gözünde büyür ve onun özendiği, benzemek istediği birisi haline gelir. Bu sürecin sağlıklı yaşanabilmesi için babanın çocuğu gerçekten sevmesi ve ona yakın olabilmesi gerekir. Çocuk babanın onu sevdiğini ve gerektiğinde koruyacağını hissetmelidir; ancak o zaman babasına karşı saygılı bir sevgi geliştirebilir. Çocuğun annesiyle ilişkisinde hissettiği büyük yakınlık ve şefkat, babasıyla ilişkisinde hissettiği takdir, beğeni ve saygı içeren sevgi onun iç dünyasının bir parçası haline gelecektir.

Kız çocuğunun çözümü

Kız çocuk ise, hatırlanacağı gibi, annesinin kendisini eksik doğurduğuna inanmaktaydı ve zaten annenin de eksik olduğunu varsaydığı için yüzünü babasına dönmüş, dürtülerini babasına yöneltmişti. Çocuk o zamana kadar öğrendiği bütün sevimlilikleri yaparak babasının dikkatini çekmeye çalışır. Bu arada, pipi eksikliğini güzel olmaya, vücudunu göstermeye çalışarak telafi etmek ister. Sanki, “pipim yok ama ben de çok güzelim, benim de vücudum var, bacaklarım var,” demek ister gibidir. Baba yorgun geliyorsa ve dinlenme ihtiyacı büyükse ona terlik getirerek, istediklerini yaparak onun ilgi ve dikkat alanının içerisinde olmaya çalışır. Fakat aile ortamı, yukarıda ifade ettiğim gibi anne babanın cinsellik içeren bir sevgi ve yakınlığı yaşadıkları, birbirlerine karşı büyük bir ruhsal yatırım yapabildikleri vasıflardaysa, çocuk babasının annesine duyduğu sevgiyle kendisine duyulan sevgi arasındaki farkı algılar; babasına yönelmiş dürtülerinin bir karşılığı olmadığını fark eder.

Sağlıklı bir anne esas olarak hayatını ailesi üzerine kurabildiyse, çocuğun kendisini bırakıp babaya yönelmesinden rahatsızlık duymaz, hatta bu ona kendi çocukluğunu hatırlattığı için sevimli gelir. Fakat kendi babasıyla ilişkisinden beslenemediyse, çocuğa karşı bir kırgınlık

yaşayacaktır. Bu durumu çocuğa, “beni mi daha çok seviyorsun babanı mı/anneni mi,” gibi soruların sık sorulduğu ailelerde görürüz. Bu yaş dönemi çocuğu, annesinin sevgisine ve bakımına alabildiğine ihtiyaç duyduğu için babasını annesine bırakır ama bu bırakış dürtülerin babadan çekildiği anlamına gelmez çünkü kız çocuğun koşulları erkek çocuğunki kadar zorlayıcı değildir. Erkek çocuk babasının pipisini kesmesinden korkar, ama dış dünyaya daha fazla yöneldiği için, dışarıda babası tarafından korunmaya da yaşamsal bir ihtiyaç duyar. Kız çocuk bu zorlayıcı şartlara sahip değildir; hatta annenin sevme biçiminin babaya göre daha koşulsuz olduğunu, kendisini hiçbir zaman bırakmayacağını hissetmekte ve annesinden o kadar da korkmamaktadır.

Kız çocukların dürtülerini babalarından hiçbir zaman tamamen çekememeleri, onlarda, hem ortamdaki güçlü erkeklerin dikkatini kendi üzerine çekme isteği hem de bundan korkmak gibi bir ikili duygunun oluşmasına yol açar. Bu korkunun temelinde çocuğun, babanın dürtüsel ilgisinin anne, baba ve kendisi arasında oluşmuş dengeyi bozmasından ve anneyle aralarının bozulmasına neden olmasından duyduğu endişe yatar. Kız çocuğun babasına yönelmiş dürtülerini annesi adına babasından uzaklaştırması, üvey annelerin çok zor sevilmesinin sebebidir aynı zamanda. Üvey anne çocuğun ödipal sorunlarını tekrar canlandırır. Ancak üvey annenin kız çocuğuna büyük bir sevgisi varsa çocuk onu anne yerine koyacak ve babasından tekrar vazgeçebilecektir. Fakat çoğu üvey anne, kız çocuğunun çıkardığı sorunlardan ve kendisine karşı beslediği husumetten rahatsız olur ve çocuğa olan başlangıçtaki yatırımını kaybeder.

Kız çocuk, anneyle baba arasındaki dürtüsel sevgiyle kendisine yönelen sevgi arasındaki farkı algıladığında kendisinin çocuk olduğunu ve gelecekte babasına benzeyen bir erkekle evleneceğini kabul eder. Babasına benzeyen birisini bulabilmesi için de annesi gibi olması gerekmektedir. Bu noktaya gelen çocuk artık gelecekte dünyadaki yerini, nelere ihtiyacı

olduğunu, ihtiyaç duyduğu ortamlara sahip olabilmek için nasıl bir varlık olması gerektiğini anlamış ve kendisini bu tasarıya uygun olacak biçimde şekillendirmeye başlamıştır. Zaten önünde bu tasarıyı gerçekleştirmiş bir örnek vardır ve ona bakarak kendi yolunu bulur.

Böyle hisseden bir kız çocuğu içinde yaşadığı gerçeği sevmiş ve aynısını kendi hayatında üretmeye koyulmuştur diyebiliriz. Bu çocuk gerçeklik sevgisine çok yaklaşmıştır. Kız çocuğunun babasına olan sevgisi, ona yüklediği omnipotans nedeniyle halen biraz hayranlık taşımaktadır ve annesini sevebilmesi için de elbette ondan bir şeyler alabilmekte olması gerekir. Kız çocuğun sevgisinin tam bir gerçeklik sevgisi mahiyetinde olabilmesi, erişkinlik döneminde mümkün olabilecektir. O zaman babasını bir insan olarak, gözünde büyütmeden, annesini ise ondan bir şey almadan da sevebilecektir.

Hem kız hem de erkek çocuk için ödipal sorunların çözümü ancak anne baba kendi ödipal sorunlarını çözebildiyse mümkündür. Anne baba o zaman hem kendileri hem de çocukları için en uygun ortamı oluşturabilir. Buna rağmen, eşlerden erkek olan bu düzeydeyse, karısının doğru bir tutum içinde olmasına çalışıp onun problemlerini çözmesi için uygun koşullar oluşturabilmesi gibi bir şans vardır. Bu şans bazen kullanılabilir, bazen de kullanılamaz. Diğer yandan, ruhen daha gelişkin ve sorunsuz taraf kadın olabilir fakat bu durumda kadın çocuksu bulduğu eşine yatırım yapamaz. Tabiatı gereği ondan güçlü ve tutarlı olmasını bekler. Bunları bulamıyorsa eşine yaptığı yatırım geri çekilir, cinsel hayatın kalitesi düşer. İlişki dürtüsel bir sevgi ilişkisi olmaktan çıkmaya başlar. Bu kez kadının çocuklarına olan düşkünlüğü artar.

Üçlü ilişki ve vasıfları

Ödipal dönemin bir insanın oluşumuna en büyük katkısı, ilk kez gerçek anlamda bir üçlü ilişkiye girme deneyimi olmasıdır. Çocuğun üçlü ilişkiye geçebilmesi için, öncelikle anne baba arasında birbirlerine yüksek bir ruhsal yapabilmiş bir sevgi ve işbirliği ilişkisinin olması gerekir. Bu dönem öncesinde çocuk annesiyle ikili bir ilişki içinde var olmuştur. İkili ilişki, anne çocuk ilişkisinin karakteristiğidir; ben-sen ilişkisidir, üçüncü bir kişiyi kapsamaz. Üçüncü kişi devamlı fazlalık, ikili ilişkiyi tehdit eden ve kıskançlık uyandıran bir unsurdur.

İkili ilişki karakteristiğinin değiştirilemediği durumlarda üçüncü kişiyle kurulan ilişki bu sefer de diğerini dışarıda bırakır ve yine ikili olarak devam eder. Örneğin çocuk babaya yöneldiğinde bu sefer de anne ilişkinin dışında tutulur. İkili ilişki biçimi insanın karşısındaki varlıkla ya bütünleşmek ve onunla birbirinin parçası olmak ya da birbirinin biriciği olmak ereği üzerinedir. İkili ilişki, içinde hep bir yok edicilik potansiyeli barındırır; hasedin uyanması veya birbirinin içinde eriyip kaybolma tehdidi taşır. Bu sıkıntılarına rağmen ikili ilişki ayrılabilirlik içermez. Ayrılma, et ve tırnağın ayrılması gibi olur. Birbirine karşı nefrete dönüşse bile ikili ilişkide ayrılmak son derece zordur. Ayrılma çoğu zaman ikili üçlenerek, yani bir üçüncü kişiye tutunarak sağlanır.

Çocuk 3 yaşına gelene kadar anneyle ikili ilişki biçimi üzerinden yaşarken, ister kız çocuğu olsun ister erkek, babanın da katılmasıyla ilişki, üçlü ilişkiye dönüşür; “anne-çocuk-baba” ilişkisi veya dış dünyada “sen-ben-o” ilişkisi haline gelir. Üçlü ilişkinin nihai biçimi ben-sen-birlikte ürettiğimiz şeklindedir. Üretim ise, işbirliği içinde gerçekleştirilen, emek verilen herhangi bir iş, çalışma vs olabileceği gibi, nihai biçimi, çocuktur.

Üçlü ilişkide çocuğun/kişinin biriyle ilişkisi sürerken öbürüyle olan ilişki de, arka plana çekilmiş de olsa, devam etmektedir. Böylece taraflar birbirlerinin tek ve biriciği olmadıklarını bilerek ve bundan rahatsız olmadan ilişkiyi sürdürebilmektedir. Bu ilişki biçimi ayrılabilmeyi

içerir; taraflar anlaşamıyorlarsa veya birbirlerine zarar veriyorlarsa ayrılırlar. Ayrılamama durumu “bağımlılık” olarak nitelenir ve bir yetersizlik olarak tanımlanır.

Üçlü ilişkide kişi, diğer iki kişi arasındaki sorunlarda taraf olma gereği hissetmez. Birinin ya da öbürünün bakış açısına kaymaz, kendi bakış açısını korur. Durumu kendi çıkarına göre kullanmaya kalkışmaz, bu durumdan üzüntü duyar. Kişi üçlü ilişkiye tam adapte olamadıysa, duruma ikili ilişkiye uygun olan tarzda, daha yakın olduğu kişinin açısından bakar. Kendisine de aynı şekilde bakılmasını ve kayırılmayı bekler. İlişkinin üçlü ilişkiden ikili ilişkiye dönmesine sevinir çünkü yapısı ikili ilişkiye daha uygundur.

Ödipal sorunların tamamen çözüldüğü durumlarda üçlü ilişki oluşturma kapasitesi oluşur çünkü çocuk hem annesini hem de babasını sevmekte ve onların arasındaki ilişkinin sevgi dolu bir şekilde sürmesini temenni etmektedir. Anne baba arasında bir sorun çıktığında ve birbirlerinden uzaklaştıklarında üzülür ve ayrılmak zorunda kalmamalarını ister. Üçlü ilişki yaşama kapasitesi oluşturmuş bir çocuk anneyle baba arasında bir sorun yaşanması durumunda kendisini taraf olmaya ve birinin penceresinden bakmaya zorlamaz; aslında ihtiyacı olan, ikisini birden sevmeyi sürdürmektir. Bu da doğal olandır çünkü çocuğun hem anneye hem de babaya ihtiyacı vardır. Birbirleriyle sorun yaşayan veya ayrılan anne babaların, çocukların bu ihtiyacına saygılı olmaları gerekir. Aksi takdirde çocuk aralarındaki çatışmadan mutlaka zarar görecektir.

Anlaşamayan çiftlerin durumunda, ilişki yaşanamaz hale geldiğinde ve taraflar birbirlerine zarar vermeye başladıklarında, zaten ortada üçlü ilişki kalmamıştır; anneyle babanın ilişkisi kopmuştur. Çocuk tekrar annesiyle ikili, babasıyla ikili ilişki modeline dönmek zorunda kalır.

Çocuk ebeveynleriyle daha önce üçlü bir ilişki içerisine girebildiyse, anne babanın birbirinden kopmasına üzülecektir ama birbirlerine devamlı zarar vermeleri onun açısından daha üzücü bir durum olacaktır. Devamlı çatışma içinde yaşayan çiftlerin arasında büyüyen çocuk

anneden aldıklarıyla babadan aldıklarını birbiriyle uyumlu hale getiremez ve onların arasındaki çatışmayı kendi içinde yaşamak zorunda kalır. Annesi gibi davransa bir tarafı, babası gibi davransa öbür tarafı kızar; çocuk ne yaparsa yapsın kendisine öfke duyar, daha hafif durumlarda huzursuzdur. Zaten devamlı çatışma içinde olan bir ailede, ister kız ister erkek çocuk olsun, çocukların ödipal durumun altından en uygun çözümleri bularak çıkabilmesi mümkün değildir.

Erkek çocuk ve benlik ideali

Ödipal dönemi sağlıklı yaşayan erkek çocuk bu dönemin sonunda cinsiyetini benimser ve babasıyla özdeşleşir. Bu dönemde ayrıca bir benlik ideali oluşur; bu ideal değişime uğrayarak hayat boyunca etkisini sürdürecektir. Benlik ideali, çocuğun kendisinin ideal olmadığının kabulünden ve bu ideali gelecekte oluşturma kararlığından başka bir şey değildir. Bu kabulün arkasında ise annesinin kendisini değil de babasını cinsel eş olarak seçmiş olması yatar; çocuk, cinsel eş olarak babanın seçilmiş olmasını kendisinin ideal olmaması şeklinde yorumlar. Annenin dürtüsel yatırımının kocasına olması, erkek çocukta “adam olma” arzusu ve kararlılığı oluşturur. Bir erkek çocuğunun benlik idealinin arkasında, “kadınların âşık olacağı bir erkek olmak” arzusu yatar.

Hatırlanacağı gibi, erkek çocuk ödipal dönem boyunca kendisini babasının tehdidi altında hissetmiş, onun kendisinin pipisini kesmesinden, vücutça zarar görmekten korkmuştu. Aslında vücutça zarar görme korkusunun altında bebeklikteki “yok olma” korkusu yatar ve bu korku büyük bir anksiyete yaratır. Bu korku düşme, yanma gibi fiziksel tehlikeler karşısında duyulan korkudan daha büyüktür çünkü bebeklikteki benlik parçalanmaları deneyimlerinden hatırlanan parçalanma korkusu canlanmıştır. Böylece erkek çocuk vücut bütünlüğünü

muhafaza etmeyi önemli bir sorunsal olarak algılar; hayatın çok zor ve tehlikeli olduğunu daha iyi anlar. Yine de korkularını belli etmeden yaşamaya çalışır çünkü korkuları benlik idealine uygun değildir; erkek çocuk hayatı boyunca korkusuz olmak için uğraşacaktır.

Erkek çocuk ödipal dönemde, daha önceki "yenilmez olma" ve "annesinin bir tanesi olma" fantezilerini kaybetmiştir. Babası onu iyice yenmiştir, korkusundan annesini babasına bırakmak zorunda kalmıştır. Öte yandan annesinin bir tanesi değildir. Annesi, babasını onu sevdiğinden daha farklı sevmekte ve babasına daha çok ihtiyaç duymaktadır. Hiç de eskiden zannettiği kadar ideal birisi değildir ama olacaktır ve herkes, özellikle de annesi görecektir, o, kadınların âşık olduğu birisi olmayı becerecektir. Bütün bu duygularla, normal bir erkek çocuk ergenlik çağına kadar kendine güvensiz, kendini göstermekte çekingen ve utangaçtır. Benlik idealine uygun davranamadığı her durumda kulakları kızarır, kendisini çocuk gibi hissettiğinde ağlamaklı olur. Benlik idealine uygun olamamak çocukta "utanma" ve kendini yetersiz hissetme duyguları oluşturur. Kendisiyle benlik ideali arasındaki uçurum çocuğa acı verir.

Yenilmez olmadığını anlaması, erkek çocuğu yenilgilerinden öğrenmeye zorlar. Nasıl ki babasına "yenilmesi" ona nasıl olması gerektiğini öğrettiyse, diğer yenilgilerinden de öğrenmesi gerekmektedir. Çocuk, baba karşısında yaşadığı bu narsisistik zorlanmalara rağmen onu sevebildiyse, diğer hayal kırıklıkları onu fantezi dünyasına inanmaya çekemez. Yine de, çocuk olduğunu bilmekle birlikte süper kahraman olma fantezileriyle oyunlar kurarak, kendisini kahraman olarak düşleyerek, kurtarıcı olma hayalleri kurarak dengesini sağlayacaktır. Oyunlar, çocuğun dengesini muhafaza etmesi konusunda onu çok rahatlatacak bir etki oluşturur. Bu düzeyin çocuğu gerçekle oyunu birbirine karıştırmaz; oyunlar onu ilerde üstleneceği rollere hazırlayan bir içerik taşır. Sözgelimi evcilik oyununda erkek çocuğun baba olduğunu görürüz.

Erkek çocuğun dış dünyaya yönelmesi ve diğer erkek çocuklarla oynamaya çok istekli olması, bu dönemde annesine duyduğu dürtüsel ilgiden kurtulmasını da kolaylaştırır. Erkek çocuk bütün korkularına ve güvensizliğine rağmen, muhtemelen biraz da yaşıtı ve dengi çocuklar arasında daha rahat olduğu için, dış dünyaya yöneliktir. Narsisistik sistemi çocuklar arasında olduğu zamanlarda nefes almaktadır. Bu durumda çocuğun öğrenmeye çok açık olduğunu gözleriz. Çok meraklıdır, devamlı bir şeyler sorarak ya da bir şeyleri karıştırarak, kurcalayarak, babası bir onarım yapıyorsa onun yanında durarak, ona yardım etmeye çalışarak öğrenmeye çalışmaktadır. Arka planda çalışan bir motor onu büyümeye, benlik idealine uygun olmaya zorlamaktadır.

Erkek çocuğun diğer erkek çocuklarla ilişkisinde iki vasıf dikkat çeker. Bir yandan birbirlerini rahat bırakmazlar, devamlı bir itiş kakış içindedirler, öte yandan da birbirlerine zarar vermek istemezler, kazara zarar verirlerse de üzülürler. Birbirini yenme arzusuyla dayanışma eğilimi iç içedir. Bu ortam aslında erkek çocukları güçlenmeye ve birbirini sevmeye doğru evirir. Bir bakarsınız danalar gibi itişmektedirler, bir bakarsınız kolları birbirlerinin omzunda yan yana yürüyorlardır. Erkek çocuklar birbirlerinden çok şey öğrenir, birbirlerine destek olmaya çalışırlar. Erkek çocukların aralarındaki bu ilişki aslında bir yandan üzerlerindeki güç simgesi olan “baba”ya karşı birbirine yaslanma ve birlik olmaya zorlayan dayanışmacı bir çıkış yolunu, öte yandan da gelecekte yenilmez olarak diğer erkeklerin şefi olma ve onları yönetme, yani “baba” olma arzularını ele verir.

Bu yaş döneminde erkek çocuklar kızlara ya şefkat ve koruma duygularıyla yaklaşırlar ya da kızların pipisiz olması korkularını canlandırdığı için onlara karşı kötü ve öfkeli davranırlar. Çocuk dürtülerini bir türlü annesinden çekemiyorsa kızlara öfke duyacaktır. Erkek çocuk dürtülerini anneden çekebiliyorsa ve kendisini güven içerisinde hissediyorsa, kızlara karşı acıma ve şefkat duyguları besleyecektir.

Kız çocuk ve benlik ideali

Kız çocuğun yapılanmasında, ödipal dönemde oluşan “penise haset” duygusunun çok büyük bir ağırlığı vardır. Kız çocuk annesiyle babası arasındaki yakınlığı kıskanmaya başladığında ve sadece kadınların çocuk doğurabileceklerini anladığında, “ben de anne olacağım,” demeye başlar. Daha önce elbiselere, ayakkabılara, makyaj malzemelerine ilgi duyan çocuk bu dönemde bebeklerle oynamaya başlar. Kız çocuklardaki, eksiğini çocuk sahibi olarak tamamlama isteği onları anneliğe hazırlar. Böylece, koşulları uygun olan kız çocuğunun iki temel arzusu oluşur: Anne olmak ve güzel olmak.

Kız çocuğun büyüdüğü ortamda erkek çocuk varsa ve ona daha çok yatırım yapılıyorsa, çocuk bir yandan güzel olmak ve anne olmak isterken, bir yandan da erkeklerin yapabildiği her şeyi yapabilen birisi olmayı seçebilir. Bu kız çocukları diğerlerine göre dış dünyaya daha yöneliktir ve erkek çocuklarla onların oyunlarını oynamayı severler. Kızların erkeklerden bir eksiği olmadığını kendilerine kanıtlamak isteyen bir yapıları vardır; hasetleriyle bu şekilde baş etmeye çalışırlar.

Kız çocuk, dengesini ileride sahibi olacağı bir kocayla kurmaya yöneldiyse, gelecekte kocasının kendisine ait olduğundan emin olmak isteyecektir. Bu onu ya kıskanç yapacak ya da kendisine bağlı olacağından emin olacağı bir eş seçecektir. Bu durumda, “evlenince kocamın pipisi benim olacak ve ben de pipisiz olmaktan kurtulacağım,” diye tarif edilebilecek bir fantezi geliştirir. Gelin olmak, pipi sahibi olmak anlamına gelen bu kutlu günü ifade eder.

Kız çocuğu ayrıca, babasına yönelirken annesinden çektiği omnipotansını babasına aktardığı için, kocasının güçlü olmasını bekler. Erkek çocuklara onların pipileri olduğu için hem haset eder hem de onları beceriksiz, yetersiz ve küçük bulduğu için küçümser. Kız çocuklar kendi

aralarında erkek çocuklarla dalga geçerken, “hem pipin var, hem de nasıl bu kadar aptal olabiliyorsun,” der gibidir.

Kız çocukların dürtüsel gelişimiyle erkek çocukların dürtüsel gelişimi arasında bazı farklar vardır. Erkek çocukta görünür bir cinsel organın olması dürtünün büyük kısmının penis başına gelmesine neden olurken, kız çocukta dürtüler vücutta daha fazla kalır. Dürtülerin vücutta kalma miktarı ne kadar büyükse ve cinsel bölgeye ne kadar eksik dürtü ulaşıyorsa, kız çocuk o oranda kendini gösterme ihtiyacı duyar. Bu durumdaki kız çocukları güzel ve çekici olmak, kendini göstermek için çok büyük bir istek duyar. Bu istek bazen konuşkanlık üzerinden, bazen güzellik, bazen de başarı üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılır. Kızlar, ancak kendilerini çirkin buluyorlarsa göstermek istemezler.

Kız çocuğun 3 yaş öncesi narsisistik ideali “tek ve biricik olmak”, “eşsiz” olmaktır. Bu ideal, babanın eş olarak anneyi seçmesi yüzünden yara alır ve beğenilen, tercih edilen olmak, kaliteli olmak, zevkli, becerikli olmak gibi içeriklere dönüşür. Babanın ve annenin özellikleri, çocuğun kendisini geliştirmek için seçeceği alanları da belirler. Sofra ve mutfak kültürünün önemsendiği ailelerde yemek yapma becerileri, ev düzenine yatırımın büyük olduğu ortamda tertip ve düzen becerileri oluşturmaya yatkınlık gelişir. Bazı kız çocuklarının babalarının işlerine yardımcı olmaktan hoşlanan “sekreter ruhlu”, bazılarının hizmet etmekten hoşlanan “hostes ruhlu”, bazılarının yedirip içirmekten hoşlanan “tat ve lezzet bilir ruhlu” olarak şekillenebildiğini görürüz. Bütün bu özellikler kız çocuğunu zor beğenir ve incelik düşkünü olmaya çeker. Böylece kız çocuk, daha çok içeride yeterli olmaya, sevdiği ve kendisine istediği erkeği kendinde tutacak özellikler oluşturmaya yönelir; kaliteden anlamayı, zevkli olmayı kendisinden bekler.

Kız çocuğu, var oluşunu sevgi nesnesiyle oluşturacağı yaşantılar üzerinden gerçekleştirecek yapıdaysa, genel olarak dış dünyaya fazla yönelik değildir; dış dünya, altından kalkmak gibi bir

hedefi olmadığı için onu çekmez. Evde olmayı, evde bir şeyler yapmayı, anneden bir şeyler öğrenmeyi tercih eder. Erkeklerin yapabildiği her şeyi yapabilmek isteyen kız çocuğu ise daha dış dünya yönelimli olabilir. Ayrıca kız çocuk hayal kurmaktan ve bunu kendi kendine oynarken yapmaktan daha büyük bir keyif alır; diğer çocuklarla çekişmektense kendi kendine oynamayı tercih edebilir.

Kız çocuğunun diğer kızlarla ilişkisi beraber oynamaktan ziyade, birlikte bir "kız" bakış açısı oluşturmaya dayanır çünkü kız çocuğunun "en güzel", "en mükemmel", "en biricik" olma arzusu hep en yüksek statü ifade eden rolleri istemesine ve ancak bundan keyif almasına yol açar. Oyun, oyun sırasında diğer kız çocuklarla işbirliği yapmak yerine kötü rollere katlanıp iyi rolleri beklemek biçiminde gelişir. Kız çocuklar erkeklerden daha rekabetçidir ama bu rekabet erkeklerde olduğu gibi itiş kakış şeklinde olmadığı ve daha belli edilmeden yaşandığı için görülmez. Erkek çocuklarda güç ve iktidar üzerine olan rekabet kız çocuklar da daha ziyade statü üzerinedir. Kız çocukları, üzerlerinde tehdit edici bir "baba" korkusu olmadığı için birbirleriyle daha az dayanışma içindedir.

Kız çocuklarında benlik ideali erkeklerinki kadar dikkat çekmez. Kız çocuğun daha çok küçük düşme korkusu ve benlik ideali yerine gerçekleştirmek istediği fantezileri vardır. Fakat "anne olmak" gibi içerikler taşıyabilen fanteziler bazı kız çocukların hayatında o kadar etkili olur ki, bence bunları benlik ideali saymak gerekir. Bu durumlarda, çocuk sahibi olamamak kadının çok acı verici bir eksiklik duygusuna ve kendisini bir hiç gibi hissetmesine yol açabilir. Aynı şekilde, "güzellik" de bir benlik ideali olabilir ve kadın yaşlanmayı bir türlü kabul edemeyebilir. Sadece, benlik ideali kız çocuğunda daha az bir ağırlık taşır. Bunun nedenleri üzerinde kısaca duralım.

Kız çocuğunun kimliği oluşurken, dürtüsel sevgi nesnesi olan baba çocuk için referans nesne haline gelir. Çocuk babasının sevebileceği gibi bir kadın olmaya çalışır. Babasının duyarlı

olduğu konularda o da duyarlı hale gelir. Örneğin baba rahatına düşkün bir insansa, kız çocuğu da ya babası gibi rahatına düşkün olacaktır ya da hizmet etmekten hoşlanan bir yapı geliştirecektir. İlkinde, çocuk annesi gibi olmayı reddetmiştir ve babası ile özdeşleşmeyi seçmiştir, kadının ezildiği veya çok silik kaldığı ortamlarda bu duruma sık rastlanır; ikincisinde ise babayla tamamlanmaya ve ona uygun olmaya yönelmiştir.

Karakterin oluşmasında bir model rolü oynayan nesnelere, "**referans nesneleri**" denir. Kız çocuğun karakterinin şekillenmesinde, babanın rolü 3 yaşından sonraki dönemi kapsayacaktır. Bu dönemde kız çocuğu için temel ihtiyaç onu erkeklere haset etmekten kurtaracak, kendisini temsil edebilecek ve koruyabilecek bir dürtü nesnesine sahip olmaktır. Sadece kız çocuğu zihniyetiyle istenen dürtüsel eşin anlamı bu kadarla kalır. Ancak kadınlarda, bir sevgi ilişkisi yaşanırken yakınlık arttıkça, ilişkinin içeriğine anneyle bebeklikte ve erken çocuklukta yaşanmış olan ilişki içeriği de katılır ve ilişki kadının hem bebeksi, hem kız çocuğu tarafına hitap etmeye başlar. Bu süreç oluşabiliyorsa, ilişki sevgi ilişkisine dönüşür; aksi takdirde yüzeysel kalır ve dürtüsel içeriği fakir veya zayıf olur.

Anlaşılacağı gibi, derin yaşanan ve hakikilik vasfı kazanan her ilişki mutlaka erken çocukluk ve bebeklik deneyimlerini de harekete geçirir. Bir insanın bebeklikte annesiyle yaşadığı bütünleşme deneyimi bir başkasının içinde erime, onun içinde kaybolma, ona muazzam bir aşk ve özlem hissetme gibi içerikler taşır ve bu duygulara kutsallık duygusu da eşlik eder. Bu duyguların küçük bir kısmının insan hayatındaki karşılığı büyük bir aşk olabilir ama daha çok mistik deneyimlerdir. Sağlıklı ve birbirini seven çiftler arasında yaşanan cinsel hayat, bu duyguları yaşatmasa da bunlara yakın olunmasını sağlar. Bu nedenlerde, erkek çocuk için annenin oluşturduğu çekimin içerisinde onunla yeniden bütünleşme arzusunun çok büyük bir payı vardır. Annenin babayı seçmiş olması ise, çocukta büyük bir tesir yaratır ve erkek çocuk her kadının (aslında annesinin) kendisine âşık olmasını temin etmeyi hedefleyen benlik

idealini, aslında babasını ideal olarak algıladığı için oluşturur. Böylece, tercih edilmeyen erkek olma deneyimini bir daha yaşamayacaktır. Bunu amaçlayan benlik idealinin içi, babaya bakarak doldurulur.

Kız çocuğun dürtülerini babaya yönlendirmiş ve anneyle bütünleşme arzularını ona duyduğu öfke yüzünden derinlere gömmüş olması, 3 yaş sonrasında, erkek çocuklara benzeyen derinlikte bir benlik idealinin oluşmasını engeller. Bunun yerine, çocuğun incinen narsisistik sistemi kendine hedefler koyar. Bunlar harika birisi olmak, güzel olmak, kaliteli olmak, vazgeçilemez bir kadın olmak, iyi bir insan olmak, iyi bir anne olmak gibi içerikler taşır. Birçok kız çocuğu için kendisini çok seven bir erkekle bir gün bir aile kurmak, o ailede çocuklarını büyütmek, o ailenin düzenini kurabilmek amaçlı bir benlik idealinden bahsedilebilir. Başka kız çocukları da işinde çok başarılı olmak, çok bilgili olmak, birçok insanı yönetmek gibi bir benlik ideali oluşturabilir. Bu içeriklerin neler olacağına da büyük ölçüde anne babanın özellikleri, çocuklardan bekledikleri, aile yapısı vb. etkili olur.

ÖDİPAL SORUNLARIN ÇÖZÜLEMEMESİ

Daha önceki kişilik örgütlenmelerinde sorunları olan çocuklar

Ödipal dönem aslında sevgi çağına girmeyi temsil eder. Çocuk bu dönemin başlangıcında annesine veya babasına eş olabileceği iddiasını taşırken, sonunda bir çocuk olduğunu kabul

edecek ve büyümesi gerektiğini anlayacaktır. Çocuğun bu tünelin ucuna belli hazırlıklarla gelmiş olması gerekir ki, tünelden geçip başka bir hayat dönemine geçebilsin.

Ödipal sorunların çözülememesinin en sık görünen nedeni, çocuğun bu döneme zaten hazırlanamamış olması ve eksik bir alt yapıyla girmesidir. Bu çocukların bebeklik döneminden getirdikleri sorunları vardır; yok edici öfkeleri çok fazladır ve bu nedenle fantezilerine inanarak yaşamaya çalışmaktadırlar.

Bu durumdaki çocuğun iç dünyasında öfkeyle dürtünün karışım halinde olduğu orijinal enerji çok fazladır ve bu nedenle, her şeyden önce çocuğun dürtü nesnesine yönelimi yetersizdir. Dürtü, daha önceki yerleşim alanlarında -ağız, vücut, bağırsaklar ve anüs- normalden fazla kalmıştır. Öfke içeriği fazla olan dürtü cinsel bölgelere çok yetersiz olarak gelir, vücudun diğer bölgelerinde kalır. Çocuk, enerji yapısına uygun olarak nesne ilişkilerinde çok öfkelidir. Her istediğinin yapılmasını beklemektedir. Sevme kapasitesi oluşmamıştır. Nesne ilişkilerinde sadistik bir içerik etkindir. Ayrıca, öfke karışımı içeriği fazla olan fakat biyolojik gelişme gereği yine de cinsel bölgelere erişmiş dürtü bir nesneye bağlanabilme özelliği göstermez; her tarafa kayabilir.

Sevgi nesnesine dürtüsel yönelim normal koşullarda karşılıklı bir sevgi ilişkisi oluşturma isteği yaratır. Bu yüzden, çocuk dürtülerine anne ya da babadan karşılık bekler ve bulamazsa, çekmek zorunda kalır. Ödipal dönem aynı zamanda sağlıklı çocuğun kendi merkezliliğinin azalmasını ve her istediğini yaptırma arzusunu geride bırakmasını gerektirir. Aksi takdirde, bu koşullardaki dürtüsel yatırım sonucu oluşturulacak ilişki bir sevgi ilişkisi değil, tahakküm ilişkisi olurdu. Bu durumda, ebeveynler çocuğun tahakküm arzusuna boyun eğmiyorsa, çocuğun ebeveyne yaptığı dürtüsel yatırım az olur.

Ödipal dönemin dayattığı cinsiyet farklılığının kabulü ise, çocuğun narsisistik sistemini, “her şey” olamayacağını, dolayısıyla hem erkek hem kadın olmasının da mümkün olmadığını

kabullenmeye zorlar. Bu yüzden, çocuğun ödipalize olabilmesi için narsisistik sisteminin fantezi içeriğinin küçülmüş olması gerekir. O zaman, dünyaya gelmesinin anne ve babası arasında yaşanan cinsel bir ilişkiyle olduğunu ve bir başlangıcı olduğunu kabul edebilir. Bu anlamda, çocuk Allah olmadığını, olamayacağını idrak etmiş olmalıdır. Aksi takdirde kimseye ihtiyacı olmadığına, kendi başına var olabileceğine, hem kadın hem erkek olabileceğine inanmayı sürdürür.

Bu nitelikleri oluşturamamış çocuğun fantezi içeriği çok yüksektir. Ruhsal enerjisi fantezilere çok fazla bağlı olduğu için, güçlü bir bağlılık oluşturma potansiyeline sahip değildir. Bu durumdaki bir çocuğun ruhsal gelişimi bebeksi düzeyde kalmıştır; henüz "gerçekliğin" bir parçası olabilecek düzeyde değildir. Bu koşullarda dürtü nesnesini sevgi duyduğu ve eşi olmasını istediği bir varlık olarak değil, kendisini mutlu edecek, iyi gelecek, doyuracak bir nesne olarak, yani meme olarak algılar. Bu duruma, "sözde ödipalizasyon" (*pseudo oedipalisation*) denir.

Bebekliğin, yukarıdaki duruma göre nispeten iyi yaşandığı ama omnipotansın anneye aktarılamadığı durumlarda çocuk öfkesinden yeterince kurtulamamıştır. Bu çocukların kişilik organizasyonları "kendini kötü hissetmekten kaçınma" düzeyinde kalmıştır. Aradaki, hayatta kalma dürtüsünün etkin olduğu döneme zaten geçilememiştir. Bu çocuklar kendilerini kötü hissetme durumuna sıklıkla düşmektedir. Kendilerini kötü hissettiren durumları "kötü", iyi hissettiren durumları ise "iyi" olarak nitelemek zorunda kalırlar. Bu durumda, gerçekliği de "iyi" ve "kötü" olarak bölmek zorundadırlar. Gerçekliği bir bütün olarak algılayıp bütünlüğü içinde sevecek duruma gelememişlerdir.

Bu durum, sevgi nesnesini de "iyi" ve "kötü" olarak bölme zaruretini oluşturur. O zaman çocuk, bir şey onu öfkelendirdiğinde sevgi nesnesini "kötü" yapar. Ona olan sevgisini kaybeder ve ödipal durumun dışına çıkar. Bu durumda bebekleşir; daha önce kazandığı

özellikleri kaybeder ve geriler, daha ufak bir çocuk gibi olur. Öfkesi geçtiğinde sevgi nesnesini tekrar "iyi" yapar ve ödipal döneme geri döner. Bu durum her çocukta hastalık, ciddi bir can yanması gibi travmatik olaylara karşı bir tepki olarak oluşabilir. Fakat bunun yok edici öfkenin fazlalığından kaynaklanan bir özellik olarak her gün tekrarlanmakta olması ödipal tünelden çıkmanın mümkün olamamasına yol açar.

Ödipal döneme girecek olan çocuk korkuları tarafından yönetildiği dönemde yeterliliğini ve otonomisini belli bir düzeye eriştiremediyse, kendisini annesine muhtaç hisseder. Bu koşulda çocuğun yeni durumu kabullenip sevmesi güçleşecektir; korkuları artacak, uykuları bozulacaktır. Bu çocuklar da bebeksileşir ve annelerine bağımlı bir ilişki modeline kayarlar. Bu durumda çocuk, içinde kendisini aciz, çaresiz ve muhtaç hissettiği bir gerçekliği sevememiş, korkuları da artmıştır. Bir çocuğun 3 yaş öncesinde omnipotansını annesine aktarabilmiş olması ve onun tarafından korunmuş, sevilmiş, kendisini geliştirmesine izin verilmiş olması gerekir ki, bu kadar çaresiz ve aciz olabildiği bir hayatı ve gerçeği sevebilmeye hazırlansın, kendisini her şey zannettiği fantezileri bırakıp çocuk olmaya gönlüyle razı olabilsin. Ancak bu aşamada çocuk annesini ya da babasını bir insan olarak sevebilecek hale gelir. Çocuğun omnipotansını anneye aktarmasından sonra geçen bir yıl içinde yetenekler oluşturup muhtaçlığını azaltmış olması gerekir.

Büyüme ortamına ilişkin sorunlar

Ortada bir aile varsa, duygusal ve fiziksel pek çok ihtiyacını birbirine yatırmış, birbirleriyle ilgili beklentileri olan, bu beklentilerine karşılık bulduğunda mutlu olan, bulamadığında öfkelenen bir anneyle babadan oluşmuş bir sistem varsa, ne gibi sorunlar çocuğun gerçeklik

sevgisine erişmesini engelleyebilir? Yani çocuklar, bir aile olabilmiş, ama sorunlu bir aile olabilmiş bir ortamdan nasıl etkilenir?

En sık karşılaşılan durum, anne babanın birbirlerinde aradıklarını bulamamaları ve giderek öfkeli bir hale gelip ruhsal yatırımlarını birbirlerinden çekmeleridir. Ebeveynler ruhsal yatırımlarını birbirlerinden çektiklerinde, duygusal ihtiyaçlarını çocuğa kaydırmaya başlarlar ve çocuk ebeveynin hayatında eşinden daha önemli bir hale gelir. Giderek çocuğa duyulan ihtiyaç artar, ebeveynin hayatındaki en önemli kişi çocuk olmaya başlar ve bu yapıdaki bir ebeveyn sonuçta hayatını çocuğun üzerine kurar.

Çocuk, anne babanın kendisine ihtiyaç duyduğunu hemen anlar; bu durumda kendini fazla önemseyen bir insan olur. Çocuğun narsisistik sisteminin, kendisinin çocuk olduğu ve ebeveynine eş olamayacağının kabulünü içeren dönüşümü bozulur. Ne yazık ki anne babalar bu durumu çocuklarına ihtiyaç duymaya başlamak olarak değil, çocuklarını çok sevmek şeklinde görmeye yatkındır. Üstelik günümüz popüler kültürü de bu durumu desteklemekte ve özendirmektedir.

Çocukla arkadaş olmaya çalışmak, ona “aşkım”, “tatlım”, “bir tanem” diye hitap etmek, çocuğun kuşak farkını ve ebeveynine eş olamayacağı gerçeğini algılamasını ve kabul etmesini engelleyerek ruhsal gelişimine zarar verir. Çocukla ebeveynler ancak ergenlik çağından sonra, çocuk bir erişkine dönüştüğünde arkadaş olabilirler. O zamana kadar çocuğun ihtiyacı anne babayla arkadaş olmak değil, anne babalık almaktır. Çocuğun arkadaşı çok olacaktır ama bir tane anne ve babası olacaktır.

Ebeveynlerin arkadaş olmaya çalıştığı çocuklar bir yandan ebeveyn kaybı yaşarlar, bir yandan da kendilerini fazla önemserler ve herkesten ebeveynlerinin düzeyinde bir önem görmek isterler. Bu ise çocuğu alıngan, yüksek beklentili bir hale getirir ve yaşıtlarıyla ilişki götürmesini zorlaştırır. Ebeveynlerin çocukla ilgili sorumluluğu ona arkadaş olmak değil,

kendisine dış dünyada arkadaş bulabileceği ve bu ilişkileri sürdürebileceği bir insan olmasına çalışmak olmalıdır.

Günümüz popüler kültüründe ne yazık ki kalıcı bir ilişki haline gelmesi mümkün olmayan, saman alevi gibi parlayıp hemen sönen, karşılıklı yüceltme ve birbirini pohpohlama üzerine oturan bir aşk ve çocuk sevgisi öne çıkarılmaktadır. Kalıcı bir kadın erkek sevgisi, "modası geçmiş" ve pek de inanılmayan bir ilişki biçimi olarak görülmektedir. İnsanların bir süre sonra birbirlerinden sıkılacağına ve cinsel hayatlarının da canlılığını kaybedeceğine inanılmaktadır. Her şeyin çok kolaya alındığı ve tüketildiği, insanların sevme kapasitelerinin düşük olduğu bir dünyada belki de başka türlüsü olamazdı. Böyle bir dünyada hayatı "çocuk sevgisi" veya geçici aşklar üzerine kurmak kaçınılmazdır. Gerçekten de, kalıcı bir sevgi ilişkisi oluşturabilmek ve sürdürmek pek çok vasfı gerektirir. İnsanın sabırlı, metanetli, çalışkan, disiplinli, rahatına düşkünlükten kurtulmuş, kendi ihtiyaçlarını kabullenmiş, sorumluluk üstlenebilmeyi ve ihtiyaçlarına uygun olmayı becerebilmiş olması gerekir ki, kalıcı bir ilişki oluşturabilsin.

Çocuk, anne babanın birbirine öfkeli olduğu ve ruhsal yatırımlarının kendisine yönelmiş olduğu bir durumda yerini anlamakta zorlanır. Onun açısından, "dürtülerinin yöneldiği karşı cinsten ebeveyne, kendi cinsiyetinden olan ebeveynden daha yakın olabilir mi?" sorusunun geçerli olduğu bir durum oluşur. Birçok erkek çocuk, "annem beni babamdan daha çok seviyor," veya birçok kız çocuk, "babam beni annemden daha çok seviyor," diyebilecekleri bir ortamda büyüyor.

Bu durumda çocuğun kuşak farklılığını kabullenmesi son derece zorlaşır. Çocuk bir yandan anneyi veya babayı ebeveyn yerine koymaya çalışırken, bir yandan da onu cinsel eş olarak algılayabileceği bir durumun içinde yaşamaya başlar. Çocuğun doğal eğilimi herkes için çok önemli olmak, her istediğini yaptırmaktır. Ona kalsa kendisinin çocuk olduğunu, hayatın anne

babasının imkânları ve çabalarıyla götürüldüğünü, anne babasının sevgisinin onun korunan ve ihtiyaçlarına duyarlılık gösterilen bir aile üyesi olmasını sağladığını görmek istemez. Çocuğun narsisistik sistemi çok önemli olduğunu, bütün dünyanın kendisinin etrafında döndüğünü görmek ister.

Dolayısıyla anne babanın birbirlerine yapacakları yatırımı çocuklarına kaydırmaları, çocuğun kendisini çok önemseyen narsisistik yapılı bir erişkin olacağı anlamına gelir. Böyle bir insanın hayatı kendini önemsediği ölçüde zorlaştıracaktır; yükü ve güçlükleri fazla olacaktır. Aslında sağlıklı anne babanın en büyük sınavlarından biri budur. Çocuğun kendilerine duyduğu hayranlıktan, ilgiden, ihtiyaçtan fazlasıyla narsisistik doyum alarak çocuklarına bağlanmak ve onlardan da aynısını beklemek anne babalığı bozar.

Anne babanın çocukları bozmayan tek doyumu, sevgiden kaynaklanır. Çocuklara duyulan sevgi onların kendi hayatlarını kurabilen mutlu insanlar olduklarını görmek ve onları hayata hazırlamak isteyen, onları kendine istemeyen bir duygudur. Genel anlamda çocuğa yatırılan her türlü ihtiyaç, ister narsisistik olsun ister çocuk tarafından sevilme, desteklenme gibi gerçek bir ihtiyaç olsun, büyüme ortamını ve çocuğu bozar. Çocuk anne babanın arkadaşı değilken, öyle olmak zorunda kaldığında onu büyümeye zorlayan hiyerarşi bozulur. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin büyütme niteliği, hiyerarşiyle ilgilidir. Çocuğun büyüme isteği bu hiyerarşiden kurtulmak içindir; gerçekten de büyüdükçe hiyerarşi düzleşir.

Ebeveynlerden birinin ihtiyaçlarını yatırdığı çocuk ise diğer ebeveynden uzaklaşmak zorunda kalır. Bu durumda çocuk hem kendisini büyütmesi beklenen ebeveyninin ruhsal sistemine dayanak olmak zorunda bırakılmış olur ve hem de kendisini büyütecek olan diğer ebeveyninden mahrum kalarak çifte zarar görür. Böyle bir aile yapılanmasında, çocuğun çocuk olduğunu, onların da kendisinin anne ve babası olduğu gerçeğini kabul etmesi ve sevmesi çok zordur. Bunu yapabilse de, aklı, ebeveynin cinsel eşi olma fantezisinde kalır.

Çocuk olduğunu kabullenememiş insanlar, yetişkinliklerinde bütün erkeklerin ya da kadınların kendilerine ait olduğunu sanırlar. Anne babaları ile aralarında sınırlar yeterince oluşmadığı için, mahremiyet duyguları da tam gelişmez. Bu yapıdaki çocuklar ve yetişkinler hadlerini bilmez, kendilerini olduklarından daha önemli zannederler. Çocuğun, kuşak farkını algılamak yerine ebeveynleriyle kendisini aynı düzlemde görmesi, sosyal hayattaki hiyerarşik ilişkilere uyamamasına yol açar. Böyle bir insan iş hayatında da, kendisinden önceki kuşaklarla ilişki kurmakta da zorlanır. Hiyerarşik bir ilişki bu yapıdaki insanlara baskı gibi gelir; kendilerinden istenen şeyleri emir gibi algılar, kabullenmek ve uymak istemezler.

Anne babanın birbirini sevdiği ve tam bir işbirliği yapabildikleri ortamın çocukta yaratacağı mutluluk ve güven hem daha fazladır, hem de çocuğu mütevazılaştırır. Çocuğun ruhsal gelişimi bir yandan anne babanın verdiği büyük emekle, öte yandan da çocuğun kendisini geliştirmek için harcadığı çabayla mümkün olur. Çocuk açısından en uygun koşullarda, anne baba çocuğu kendisini geliştirmeye zorlar ve büyümeyi özendirir. Gerektiğinde örnek olur, destek verir, cesaretlendirir, yardımcı olur. Bunlar yapılabiliyorsa, çocuk, büyümenin yükünü anne babayla işbirliği içinde kalarak ve onların gözetimi altında sürdürebilir. Aksi takdirde çocuğun büyüme önceliği bozulur ve ebeveynin ihtiyaç yatırımı yaptığı çocuk bunu sürdürebilmek için onu memnun etmeye yönelir; yani kendisini deforme etmek zorunda kalır. Ortaya “büyümüş de küçülmüş” dediğimiz, yaşıtlarına göre ruhen geri kalmış ama anne babanın arkadaşıymış gibi konuşan, davranan çocuklar çıkar.

Söz konusu durumda çocuk ebeveyninin ruhsal ihtiyaçlarını yüklenmiş, kendi ihtiyaçlarını da buna göre çarpıtmış olur ve büyümesi ciddi biçimde sekteye uğrar. Bir kural olarak, ebeveynin çocuğa duyduğu ihtiyaç ne kadar fazlaysa, çocuğun narsisistik sistemi o kadar şişkin kalır. Özellikle 3 yaş öncesinde annenin dürtüsel yatırımının erkek çocuğa kayması, çocukta sapkınlığa varabilecek bir deformasyona ve dürtüsel gelişmenin durmasına yol açar.

Çocuk, annesi için dürtüsel bir çekim oluşturduğunu hissettiğinde ve annenin biriciği olduğunu algıladığında, ruhsal gelişmesinin motoru olan yetersizlik duygusu ortadan kalkar; kendini annesinin idealine uygun hale gelmiş zanneder. Bunu algıladığı anda da büyümesi durur ve bu algı dürtü hangi seviyedeyken oluştuysa, çocuk o seviyede kalır. Bu yüzden, çok net bir şekilde denebilir ki, hayat çocuk sevgisi üzerine değil, kadın ve erkek arasındaki sevgi üzerine kurulur. Çocuklar ancak böyle bir ortamın ürünüyse hem kendileri sağlıklı olur hem de sağlıklı nesiller yetiştirilebilecek anne babalar olurlar.

Türkiye'de, özellikle kırsal kesimde yaşayan ailelerde cinsiyet ayırımcılığı sürmektedir. Bu durum kız çocuğunun gelişimini doğal olarak etkileyecektir. Aile ortamında kız erkek ayrımcılığı yapılıyorsa ve erkek çocuk tercih ediliyorsa, kız çocuğunun penis hasedi artar. Bu durumda çocuk kendisine yapılan muameleyle erkek çocuğa yapılan muameleyi kıyaslayacak ve durumu kendi cinsinin değersizliği olarak yorumlayacak, ya erkek gibi olmaya çalışacak ya da erkeklere olan hasedi artacak, erkekleri sevmesi zorlaşacaktır. Bu kız çocuğu daha öfkeli olacak, hayatı daha zor geçecektir. Bu ortamda büyüyen kızlar gelecekte bir erkek çocuk doğurduklarında sanki artık bir pipi doğurmuş, değersizlikten kurtulmuş gibi bir algılama ile erkek çocuğa aşırı bir düşkünlük gösterebilir ve kendi kızlarına aynı ayrımcılığı yapmaya yönelirler. Halbuki çoğu zaman kendilerine, "ilerde annem gibi olmayacağım, çocuklarımı ayırmayacağım," türü sözler vermişlerdir.

Evde annenin ezildiği ve acı çektiği bir durumda kız çocuğunun kendi cinsiyetini benimsemesi beklenemez. Çocuğun dünyasında bu durum, kadınların ezilmeye mahkûm oldukları şeklinde yorumlanır. Böyle bir ortamda büyüyen kızlar erkeksi olmaya ve annelerinden çok babalarını örnek almaya yatkın olacaktır. Bu tür ortamlarda büyüyen bir kız çocuğu ödipal dönemi cinsiyetini benimseyerek tamamlayamaz. Aynı şekilde mutsuz, devamlı birbirleriyle kavga

halinde olan veya birbirinden kopmuş anne babaların çocukları için de gerçekliğin sevilecek bir tarafı olamaz.

Anne babanın işe ve dış dünyaya yönelik olduğu durumlarda çocuklar ister istemez duygusal yoksunluğa maruz kalmaktadır. Bu durumda aile olma duygusu yeterince oluşamaz ve çocuk böyle bir gerçekliği sevemez. Demek ki gerçeklik sevgisinin oluşması için her şeyden önce birbirini seven insanlardan meydana gelmiş bir ailenin oluşmuş olması ve bu aile içinde de çocukların ihtiyacı olan sevgiyi, güveni ve itinayı bulabilmeleri gerekir.

Anne ve babanın dürtüsel yatırımlarının tamamen birbirine yönelmiş olduğu bir aile ortamında çocuk daha önceki gelişim dönemlerinden sağlam bir yapıyla geldiyse, gerçeklik sevgisi geliştirecektir. Gerçeklik sevgisi, çocuğun çocuk olduğunu, annesinin veya babasının dürtüsel eşi olamayacağını öfkesiz bir şekilde kabul edebilmesi demektir. Bu durumdaki bir çocuk kendi cinsinden olan ebeveynine hasetten arınmış bir sevgi duymaya başlar ve onunla özdeşleşir; onun çırağı olmaktan mutluluk duyar.

Çocuğun gerçeğe duyduğu sevgi merak duygusunu ve öğrenme isteğini kamçılar. İlgi alanı cinsellikten ve anne baba arasında olan biteni merak etmekten uzaklaşır. Bu konular aştığı duygusal karmaşaya geri dönme tehlikesi oluşturduğu için tehlikelidir ve bastırmaya maruz kalır. Bastırma, gelişmenin bu aşamasının sağlıklı bir özelliğidir. Öfkesi fazla olan çocuklar bastırmayı gerçekleştiremez ve çocuk cinsel konulara olan ilgisini sürdürür. Ruhsal enerjisini öğrenmeye ve kendini geliştirmeye tam olarak yönlendiremez. Bu çağdaki çocuğun anne babasının, “Sınıfta kime âşıksın? Bakalım ne zaman âşık olacaksın?” gibi sorular sorması çocuğun gelişimine zarar verir. Gelişmesi normal süren çocuk okul çağının öğrenme sürecine ve okul arkadaşlarına adapte olur, öğrenmekten zevk alır. Arkadaşlarıyla güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma içindedir. Bu haliyle mutlu ve sevilen bir çocuk olur.

Eşcinsellik

Eşcinselliğin biseksüellikten ayrılması gerekir. Eşcinsellik bir kimliktir; kişinin ödipal dönemde yaptığı kendisiyle ilgili bir tanımdır. Bu tanıma göre, çocuk gelecekte dürtülerini kendi cinsiyle yaşamaya karar vermiştir. Yetişkinlikte ise dürtüleri kendi cinsine yöneldiği için onlara âşık olmakta ve cinsel sevgiyi kendi cinsiyetinden olan kişilerle yaşamaktadır. Biseksüellik ise, zevk alınabiliyorsa, cinsiyet ayırmadan cinsellik yaşamaya çalışan bir tutumdur. Karakterin daha bebeksi oluştuğunu, kişinin cinsel nesneleri meme gibi bir haz nesnesi olarak algıladığını, kimliğin gevşek bir biçimde oluştuğunu ve dürtüsel gelişmenin tam olmadığını, en azından anal bölgede yoğun olarak kaldığını gösterir.

Erkek eşcinselliği ödipal çatışmanın çözüm yollarından biridir. Erkek çocuk, annesinin oluşturduğu çekimden kendi cinsine yönelerek kurtulmaya çalışır; birçok durumda da sapkın olmamak için eşcinsel olmaya yönelir. Annenin oluşturduğu çekimin çocukta çok büyük bir korku oluşturmuş olması gerekir ki erkek çocuk bu çekimden kurtulabilmek için kendi cinsini sevmeyi seçsin. Bu korku aslında büyük bir anksiyete yaratan yok olma korkusudur. Çocuğun bu dönemde dürtüleri pipisine ulaşmıştır ve “yok olma” korkusunu oluşturan, annesine yönelen dürtünün cinsel organının koparılmasına yol açacağı endişesidir. Ödipal ortamda erkek çocuk için annenin yarattığı çekimi baş edilemez hale getiren sebepleri ve sonuçlarını ele almaya çalışalım.

Annenin çocuğa fazla düşkün olduğu durumlarda çocuğun dış dünyaya yönelimini engelleme eğilimi yüksektir. Çocuğun ise, dürtülerini anneden çekemeyeceğini hissettikçe babası karşısındaki korkusu artar. Bu durumda son çare olarak dürtülerini erkeklere yönlendirir; dürtüsel sevgi nesnesi olarak kendi cinsini seçmeye karar verir. Böylece dürtülerini annesinden, babasına kaydırarak çekebilmiş olur.

Annenin çok güçlü olduğu durumlarda aile sistemini anne yönetmekte, dolayısıyla çocuk omnipotansını anneden çekip babaya aktaramamaktadır. Bu durumda çocuğun babaya yönelik şefkat duyguları fazladır; dürtü bütünleşmeye ve yakın olmaya yol açtığı için, babayla arzulanan yakınlık ancak dürtüsel yatırımla mümkün olmaktadır. Annenin çocuğun gözünde omnipotan bir varlık olması, çocuğun onu ilahlaştırmasına, dolayısıyla aralarında kategorik bir fark oluşturmasına yol açmaktadır.

Bu durumda çocuğun önünde iki çözüm ihtimali vardır. Birincisinde, çocuğun dürtülerini annesinde tutması onun kendisine tahakküm etmesini kabullenmesine yol açacak, bu durumda çocuk "mazoşist" bir çözüme yönelmek zorunda kalacak, sapkın bir yapı geliştirecektir. Diğer çözüm ise eşcinsel bir seçim yapmak ve şefkatle sevilen babayı dürtü nesnesi haline getirmektir. Böylece çocuk sapkın olmaktansa eşcinsel ve sevebilen bir varlık olmayı becermiş olur. Eşcinsellik, kişilik yapılanması itibariyle bir sevgi ilişkisini ifade eder, halbuki mazoşizm tahakküm ilişkisini işaret eder. Bu anlamda, eşcinsellik daha gelişkin bir kişilik örgütlenmesidir.

Bir diğer durumda ise ortamda baba yoktur. Babanın fizik olarak yokluğu çocuğun annesini ve kendisini tanımlamasını zorlaştırır. Anne baba ayrılmış ve çocuk babayı görmüyor olabilir ya da baba sürekli seyahate gitmek zorunda kalan birisidir veya ortamda ruhen yoktur. Bu durumlarda çocuk, annesini nereye oturtacağını bilemez. Annesinin "en yakını mıdır (eşi midir), çocuğu mudur" bu sorulara bir türlü cevap bulamaz. Annesiyle ilişkisinin nitelikleri onun çocuğu olduğu tanımını net olarak ortaya koyamıyorsa, bu tanımı doğru yapabilmek için çocuğun babaya ihtiyacı fazla olur. Babaya duyulan bu büyük ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanmaması, çocuğu baba üzerinden kendi cinsine karşı çok ihtiyaçlı hale getirir. Çocuğun aklı önce babasında, sonra kendi cinsinde olur. Bu durumda çocuğun eşcinsel olmasına yol açan şey, annenin çekiminden kurtulma ihtiyacıdır.

Bir başka durumda da baba çok korkulan bir imgedir. Çocuğun babanın öfkesi karşısında duyduğu korku, normal koşullarda annesine yönelebilecek olan dürtülerini bir an önce babasına yönlendirerek tehlikeden kurtulmaya çalışmasına neden olur. Bu durumda dürtülerin babaya kaymış olması garantili bir çözümdür. Böylece çocuk babasıyla rakip olacağına ona sevgili olmaya karar vermiş ve onun dürtüsel sevgi nesnesi olarak gücünden de yararlanmış olur. Ayrıca, çoğu zaman babanın büyük korku yarattığı bir ortamda anne çok ezilmiş, yenilmiş ve arka plana çekilmiş olabilir. Annenin yaşadığı ortamda çok değersizleştirilmiş olması çocuk için annenin çekiciliğinin azalmasına yol açabilir.

Bu anlattığım durumlardan biri veya birkaçı bir arada bulunduğunda, erkek çocuk pipisinin kesilmesinden veya aile dışına atılmaktan veya sapkınlıktan kurtulmanın yolunu sevgi nesnesini değiştirmekte bulmuş olur. Bu çözüm, karşı cins yerine kendi cinsini cinsel sevgi nesnesi yapmak anlamına gelir. Elbette 3-5 yaş arası bir çocuk eşcinsel olmanın gelecekte hayatını nasıl etkileyeceğini bilemez ya da anne babasının buna nasıl bir tepki vereceğini düşünemez. Onun açısından bakıldığında, dürtülerini annesi yerine babasına kaydırmaktadır; babası da sevilmeyecek birisi değildir. Annenin sevilecek memeleri varsa, babanın da meme yerine geçecek pipisi vardır. Gerçekten de, eşcinsel erkeklerde penise duyulan büyük ilgi dikkat çekicidir. Adeta “annenin memesi” ile “babanın penisi” arasında bir seçim yapılmış ve erkek çocuk “babanın penisi”ni tercih etmiştir.

Kız çocukların eşcinsel seçimi erkeklerinki kadar yaygın değildir. Kadın eşcinselliğine daha seyrek rastlanır. Kadın eşcinselliğinde, babanın kız çocuk için yeterince çekim oluşturamadığını ve kız çocuğun dürtülerinin babaya yönelemediğini, annede kaldığını görürüz. Aslında çocuk, annenin sisteminde kalmıştır. Bunun sebebi babanın fiziksel veya psikolojik yokluğu olabileceği gibi, annenin çocukla fazla bütünleşmesi de olabilir. Kız çocuğunun pipisiz olduğunu keşfettiğinde babasıyla veya pipisi olanlarla tamamlanma

ihtiyacı duyduğunu, genellikle erkekleri yücelten, kendi cinsini ve kendini beğenmeyen, eksik bulan bir eğilimi olduğunu belirtmiştim. Kadın eşcinselliği, annenin aile ortamının merkez kişisi olması ve bu sebeple çocuğun gözünde yüceldiği, çoğu zaman babanın da tam tersine silik veya aşırı çocuksu ve bencil olduğu bir zeminde gerçekleşir.

Kız çocuğun annesini ilk 9 ay içerisinde bütünleşme dönemi bitmeden veya omnipotansını aktardığı sırada kaybetmesi de gelecekte kadınları sevgi ve dürtü nesnesi yapma arzusu oluşturabilir. Bu durumda, deneyimlenmiş ve öğrenilmiş tek ilişki, bütünleşme ilişkisidir ve çocuk o ilişkiyi de kendi cinsiyle yaşamıştır. Birbirine benzemek bütünleşmeyi kolaylaştırır.

Eşcinsellik kalıcı bir sevgi ilişkisi içinde yaşandığında karakter sorunu oluşturmaz, ancak kişi kendine benzemeyenle, farklı olanla yaşayacağı bir sevgi ilişkisi deneyiminden mahrum kalmış olur.

Ödipal sorunların çözülememesinin sonuçları

Çocuğun fantezi dünyasının ağırlığının azalması fakat tamamen etkisiz hale gelememesi, ödipal dönemde gerçeklik sevgisi oluşturamamasının en önemli sonucudur. Bu durumda kişi insanları oldukları haliyle değil, ancak kafasındaki ideale (fantezisine) uygunlukları ölçüsünde sevebilir. Bunun da bağlanma, kalıcı ilişkiler kurup sürdürebilme, doyumlu bir cinsel hayat gibi alanlarda hayatın kalitesini düşüren sonuçları olur. Bu çocuklar olanı değil, olmasını istediklerini seven insanlar olacaktır. Gerçeği değil, fantezide olanı seveceklerdir. Bu, ruhsal gelişmenin “çocuksu kalması” olarak nitelendirilebilecek bir durum oluşturur. Ödipal döneme erişmiş olduğu halde “gerçeklik sevgisi” oluşturamamış çocukların durumunu kısaca ele alalım.

Ödipal dönem sağlıklı sonlandığında, çocuk dış dünyanın kurallarına uygun olmayı benimsemiş demektir. Hakkına razıdır, mızıldanmayan, yenilgiyi veya beklemeyi kabul eden bir çocuktur. Diğer yandan ailede, bir sevgi ortamında büyümüş olduğu için dış dünyanın da bir sevgi ortamı olmasını bekler. Kendisi ailede bir haksızlığa, zulme veya adaletsizliğe maruz kalmamıştır, o yüzden dış dünyanın da bu tip sorunlardan kurtulmasını sağlamaya çalışır. Aile içinde oluşan gerçekliği hem kendisini doğru tanımlamasına yol açan unsurlarıyla, hem de kendisini seven, koruyan, sahip çıkan, büyüten özellikleriyle benimsemiştir.

Ödipal sorunlarını çözememiş çocuk ise hep hak ettiğinden fazlasını bekleyecektir. Hakkının yendiğine, aslında görüldüğünden daha değerli olduğuna inanacaktır. Böyle olunca, kardeşleri ve arkadaşlarıyla olan ilişkisinde, okul hayatında bir şeyler istediği gibi olmadığında sanki kendisine haksızlık yapılıyormuş gibi bir duyguyla öfkelenir. Örneğin kardeşinden lafını dinlemesini beklerken ona ağabeylik veya ablalık yapıp yapamadığını sorgulamayacaktır. Bu yapıdaki çocuklarda ilişkilerin karşılıklı olduğu gibi bir kavram oluşmamış ya da oturmamıştır. Karşılıklılık kavramı oluşturmuş bir çocuk sorumluluklarıyla hakları arasında, verebildikleriyle bekledikleri arasında bir ilişki olduğunu anlamıştır. Ödipal sorunlarını çözememiş çocuklarda bu kavram oluşmamıştır.

Ödipal sorunların çözülememiş olması erkek çocuğu korkaklaştırır. Çocuk her ne kadar annesine yönelmiş olan dürtülerini bastırmış da olsa, adını koyamadığı bir korku hisseder. Bu korku, aklına hep kötü şeylerin gelmesi olarak kendini gösterir. Bir arkadaşıyla kavga ettiyse, onun babasının gelip kendisini cezalandıracağından korkar. Birisinin istediği bir şeyi vermediğinde, bu yüzden kendi istediklerinin de olmayacağı düşüncesi gelir aklına. Belirgin olarak vücutça zarar görme korkusu vardır. Saç kestirirken berberin makası batacak, evdeki bıçak bir yerini kesecek, serseriler bir yerini kıracak gibi düşünceler sıklıkla aklına gelir. Bu yapıdaki insanların en belirgin özelliği her zaman her şeyin en kötüsünü düşünmeleridir.

Ödipal döneme girmiş ama hasarlı çıkmış erkek çocuklar hayatın içindedir. Oyun oynamayı, arkadaşlarıyla olmayı severler ama mızıkçılık yapmaya müsaittirler, yenilmek onlarda ciddi rahatsızlık yaratır. Kuralları kendilerine göre yorumlamaya, fırsat bulurlarsa çiğnemeye çalışırlar. Korkularını belli etmeden yaşamayı iyi bilirler. Korkuları onları hayatın dışında tutacak "yok olma korkusu" mahiyetinde değil, "tehlikeler karşısında duyulan korku" niteliğindedir. Yenilgiyi kabul etmekte zorlanmak onları ya çok iddialı ve performans düşkünü yapar ya da çekingen hale getirir.

Erkek çocuk kendisinden daha güçlü olanlar karşısında sinsileşmeye veya "yaranmaya" yönelik bir davranış içine giriyorsa, durum arkadan vurmaya, denk durumda olduğu çocukları devamlı büyüklere şikâyet etmeye, arkadaşlarıyla dayanışmayı reddetmeye varıyorsa, erkek karakterinden uzaklaşır. Erkek çocuklar böyle özellikler taşıyan çocukları aralarına almamaya, onlarla dalga geçmeye başlarlar. Erkek çocuklar birbirinden mert olmayı, korkuya yenilmemeyi, verdiği sözü tutmayı beklerler. Söz konusu karakter bozukluklarını genellikle ağır narsisistik sorunları olan erkek çocuklar gösterir ve bu yapıdaki çocuklar erkek dünyasının bir parçası olamazlar. Erkek çocukların dayanışmacı bir dünyalarının olması birbirleri üzerinde yaptırım uygulayabilmelerine ve birbirlerinin problemlerini denetim altında tutmalarını sağlayabilecek bir baskı kurmalarına olanak sağlar.

Kız çocuklarla erkek çocuklar arasında ödipal dönemin sonunda son derece belirgin farkların oluşması, iki cinsiyetten çocuğun dünyalarının çok farklı olmasına yol açar. Kız çocuktan erkeklere uygun nitelikler beklenirse, çocuğa ciddi bir haksızlık yapılmış olur. Kız çocuklarına ait özelliklerin bazıları, erkek dünyasından bakıldığında olumsuz görünecektir. Örneğin erkek çocukların öfkesi aşırı hareketliliklerinde, oyunlarında, birbirleriyle kavgalarında çok kolay görülür. Halbuki kızlarınki örtülüdür ve görülmez. Bu, kızların "sinsi olduğu", "oldukları gibi görünmedikleri" şeklinde tanımlanırsa, bir cinsiyet diğer cinsiyetin bakışı ile yargılanmış olur.

Kız çocuklarının ödipal dönemden başarıyla çıkamaması, onların “en güzel”, “en harika”, “en başarılı” olma arzularının sürmesi olarak kendisini gösterir. Bu durumda, fantezilerinde hepsi birer “prenses”tir. Fantezilerine uygun davranış bekledikleri için, alıngan ve çabuk kırılan çocuklardır. Kendilerine kızılmasına katlanamazlar. Bu yapıyla ruhsal yatırımları büyük ölçüde fantezi dünyasında kalmıştır. Bu çocuklar herkesten üstün olma arzularını sürdürürler, beklentileri prenses yerine konmak olduğu için, hayatın altından kalkabilmeleri ve sevgi üzerine bir hayat kurabilmeleri mümkün değildir. Kız çocuklarının aralarındaki yakınlık ancak birbirlerini desteklemeleri ve birbirlerine rakip olmaktan kaçınmaları halinde sürer. Aksi takdirde birbirlerinde kusur ararlar.

Çocukların ödipal sorunlarını çözememeleri, bazen anne babanın anlaşamamasından kaynaklanır. Anne babanın bir sevgi ve işbirliği ortamı oluşturamadığı ailelerde çocukların içlerindeki anne baba imgeleri de birbiriyle ahenk içinde değildir. Bu durumdaki çocukların içlerinde tutarlı bir bütünlük oluşamaz. Böyle bir ortam, çocuğun özdeşim nesnelerini tam benimseyebilmesini engeller.

Görüldüğü gibi, insan gelişme sürecinde aile ortamını içselleştirmekte, ailenin bir temsili de insanın içerisinde oluşmaktadır. İnsanın kendi ailesini kurması anlamına gelen eş seçimi de büyük ölçüde ya orijinal aile içerisinde yaşanmış olanın tekrarıdır ya da daha iyisini oluşturma arzusu ile yapılmaktadır. Bir insan kendi ailesinde oluşturulabilen sevgi ortamının daha azını yaşamaya başladığında mutsuz olur ve ayrılıp daha iyi bir düzen kurma arzusu duymaya başlar. Birçok insanın mutsuz olmasına rağmen bir türlü ayrılamamasının altında, çocukluğunda, ailesinde yaşadıklarının daha fazla sevgi içermemiş olması yatar.

MARUZ KALMANIN KIZ VE ERKEK ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Aile içinde anne veya babanın cinsel tacizde bulunacak yapılarda olması, aile sisteminin zaten aile olamadığını gösterir çünkü anne babanın biyolojik olarak çocuk yapabilecek yetenekte olmasıyla çocuklara anne babalık yapabilecek vasıflarda olması birbirinden farklı şeylerdir. Ensest kuralını çiğneyen anne baba çocuklara sağlıklı büyüyebilecekleri bir ortam oluşturamaz. Böyle bir ortamda büyüyen bir kişi, insanlık kültürünün bir parçası olabilmesini çok zorlaştıran bir durumun içinden gelmiş demektir.

Cinsel taciz ödipal dönem içerisinde oluşuyorsa, çocuğun göreceği zarar çok ağır olur ve ruhsal büyüme durur. Daha sonraki yaşlarda, özellikle ergenlik çağı içerisinde yaşanan ensest ise erkek çocukta ve kız çocukta farklı etkiler oluşturacaktır. Ancak genel olarak, ensest girişimi çocukta o ebeveynin kaybı anlamına gelir. Ensest girişiminde bulunan baba veya anne artık ruhen anne veya baba olmaktan çıkar; bir erkeğe veya kadına dönüşür.

Erişkin bir insanın başka bir insanı veya çocuğu kullanarak cinsel haz oluşturma çabasına, cinsel eylemin zorlama veya kandırma gibi bir içeriği olması ve hiç değilse başlangıçta tek yanlı olması haline cinsel taciz diyoruz. Bu eylem aile içerisindeki üyeler tarafından gerçekleştiriliyorsa, o zaman ensest terimini kullanıyoruz. Çocuk cinsel bölgelerinden 3 yaşına doğru haz aldığı için, bu yaştan önce uygulanan bir taciz teşebbüsünde sadece canı yanmış olur. Bu durumda bir cinsel tacizin, anlam olarak, küçük bir çocuk için bedeninde oluşan başka bir fiziksel travmadan çok fazla bir farkı olmaz.

Cinsel tacizin çocuk için de cinsel taciz olması, esas olarak çocuğun cinsel bölgelerinden haz almaya başlaması sonucunda gerçekleşir. Bu durumda çocuğun ruhsal yapılanmasının taşıyabileceğinden fazla uyaran gelmesi, yine fiziksel acıya yol açacaktır. Anlaşılacağı gibi, cinsel tacizin çocuğa zararı, aldığı hazdan dolayıdır. Çocuk "kötü" bir eylem sonucunda haz duymuştur; eylemin, kötü olmasına rağmen haz vermiş olması, çocuğun kendisini suçlu hissetmesine neden olur. Durumun yarattığı öfke çocuğun kendisine yönelir. Çocuk haz aldığını kendisine de itiraf edemez çünkü bu, kötülüğe onun da katıldığı ve "kötü" olduğu anlamına gelecektir.

Bebeklik döneminde annenin göstereceği ciddi aksamalar çocukta akıl hastalığı riskinin artmasına sebep olur. Annenin çok ufak yaştaki bir çocuğa cinsel tacizde bulunması, onun annelik yapabilecek kapasitede olmadığını gösterir ve böyle bir anne çocukla ilişki kuramaz. Çocuğu sevememektedir, ona çok büyük bir öfkesi vardır çocuk büyük olasılıkla, annesi cinsel tacizde bulunduğu için değil, annelik özelliklerine sahip olmadığı için hasta olacaktır. Bu durumda, çocuğun kız veya erkek olması sonuç üzerinde etkili değildir. Buna genellikle annenin açık veya örtülü biçimde akıl hastası olduğu durumlarda rastlanır. Zaten annenin kendi bebeğine ciddi ölçüde fiziksel zarar vermesi, kendisine karşı da çok büyük bir öfke duyduğunu gösterir.

Erkeklerde görülen cinsel sapkınlıkların, bu insanların annelerinin çocuklukla onlara dürtüsel bir ilgi duymalarından kaynaklandığını biliyoruz. Annelerin bu ilgisinin 3 yaş öncesinde, genelde 2 yaş civarında oluştuğunu belirtmiştim. Klinik örneklerden bu kişilerin, çocukluklarında annelerinin onları dudaklarından öpmelerine, yıkarken pipilerini okşamalarına dair anıları olduğu bilinir. Ancak sapkınlığın oluşması için annenin fiziksel eylemlerinin olması gerekmez. Önemli olan, annenin çocuğu arzu nesnesi olarak görmesidir; çocuk bu duyguyu algılar ve ruhsal sistemi artık büyümeye ihtiyacı olmadığına karar verir.

Hatırlanacağı gibi, normal gelişmede çocuğu büyüten duygu annesine uygun olmadığı, annesiyle arasında bir düzey farkının bulunduğu algısıydı. Bu durumda çocuk, benlik ideali olarak ifade edilen, ilerde annesinin âşık olabileceği birisi olmak üzerine bir tasarı oluşturuyordu. Fakat annelerinin dürtü nesnesi olan erkek çocuklarda benlik ideali oluşmayacağı için, büyüme de olmaz. Sapkınlıklarla ilgili bilgilerimiz bize 3 yaşından önce erkek çocuğun annesi tarafından cinsel tacize uğramasının ruhsal gelişmeyi durduracağını söylemektedir.

Annenin ödipal dönemdeki cinsel tacizi de çocuğun ruhsal gelişmesini durduracaktır ve çocuğun dürtülerini annesinden çekmesi mümkün olmayacaktır. Çocuk bu durumu kendisinin dünyanın en harika varlığı olduğu şeklinde yorumlayacak, narsisistik sistemi son derece şişkin bir biçimde kalacaktır. Anneyle ergenlik çağı ile beraber yaşanacak cinsel beraberlikse, çocuğun o zamana kadar oluşmuş bütün kişilik sisteminin çökmesine, benlik idealinin kaybolmasına, çocuğun benlik sınırlarının silinmesine ve akıl hastalığına yol açabilecek bir durumdur çünkü anneyle yaşanan cinsel beraberlik, bebeklikte yaşanmış anneyle bütünleşme dönemine kaymaya ve bir daha oradan çıkamamaya yol açabilir.

Erken çocukluk dönemlerinde çocukların babanın cinsel tacizine maruz kalmaları, en temelde babasız olduklarını, hayatlarında baba işlevini yerine getirebilecek bir ebeveynlerinin olmadığını gösterir. Kız çocukların ödipal dönemde babanın cinsel tacizine maruz kalması bütün kişilik yapılanmasını etkiler. Çocuk, babanın eşi olabileceğine inanır. Annesine karşı büyük bir suçluluk duyar veya anneyi ciddiye almamaya başlar, anneden hızla uzaklaşır.

Bu kız çocuğu bütün erkeklere sahip olduğuna, herkesi baştan çıkarabileceğine inanacaktır. Bu yüzden ya kendisini tehlikeli bulacak, çekingenleşecek ve erkeklerden uzak durmaya çalışacaktır ya da bütün erkeklerin kendisinin olduğu algısını denemeye çalışacaktır. Bu ise baştan çıkarıcı bir yapıya ve kalıcı ilişki götüremeyen, erkeklerle kısa süreli dürtüsel ilişkiler

yaşayan bir karakter oluşmasına yol açacaktır. Bir insanın kalıcı bir ilişki götürebilmesi için gereken mütevazılaşma böyle bir kız çocuğundan beklenemez; çocuğun gelecekte erkeklerle sevgi ilişkisi oluşturması son derece zor olacaktır. Babanın cinsel tacizine maruz kalmak karakterde bir bozulmaya değil, ruhsal olarak babasız kalmaya ve reel olarak da fiziksel zarara neden olur. Genç kadının erkeklere ve hayata olan güveni ciddi olarak zedelenir.

NEVROZLAR

Nevroz terimi ödipal sorunların çözülememesinin ortaya çıkardığı sorunları ifade etmek için kullanılır. Bu anlamda, ruhsal sorunların en hafifini içeren kategoridir. Zaten "gerçeklik sevgisi" en yukarı düzeyi temsil ettiği için, böyle olması beklenir. Bu düzeyin altında, omnipotansın yeterince aktarılamamasının oluşturduğu sorunları taşıyan karakter bozuklukları yer alır. En alt düzeyi veya en ağır sorunları ise psikozlar oluşturur.

Nevroz terimi 19. yüzyılda ortaya çıktı. Bu yüzyılda esas olarak histerinin yaygınlığı ve tıbbın bu sorun karşısındaki çaresizliği dikkatleri ruhsal sorunlar üzerine çekmişti. 1800'lü yıllarda önce Fransa'da, sonra bütün Avrupa'da ruhsal sorunlar üzerine birçok eser kaleme alındı. Freud, yüzyılının bu birikimini kendi gözlemleriyle birleştirerek nevrozların, özellikle de histerinin anlaşılmasını sağladı. Ortaya, insanı farkında olduğu özellikleri ve bilmediği yanlarıyla anlamaya çalışan, "psikanaliz" denen bir teori ve insanın gelişme düzeyini ve sürecini tanımlamaya çalışan bir dil çıktı. Bu kavrayış bir bilim haline gelemediyse de,

psikoterapi uygulamalarında, sanatta, edebiyatta, felsefede, genel olarak insan bilimlerinin gelişmesinde etkili bir bakış açısı oldu.

Histeri bütün 19. yüzyıl boyunca yaygın bir bozuklukken, bugün çok seyrekleşmiştir. Yerini genel olarak kişilik bozuklukları ve daha özel olarak da narsisistik bozukluklar almıştır. Bu durum her çağın kendi sorunlarını getirdiğini ve ruhsal sorunların kültürel etkilere çok açık olduğunu gösterir. Aslında bu etkiler kendini aile sistemi üzerinden gerçekleştirir çünkü aile, dış dünyanın değişimine paralel olarak devamlı değişir. Kadın erkek ilişkisi, bebeklik anneliğinin nitelikleri, ebeveynlerin çocuklarla ilişkisi, çocukların aile içerisindeki yeri, onlara yapılan ruhsal yatırım ve onlardan beklenenler çağlar içinde devamlı değişmiştir. Bu değişim de kendisini, ruhsal sorunların her çağda farklı biçimler alması olarak gösterir.

Psikanalizin insanın ruhsal sorunlarını anlamak üzere bir teori haline getirildiği dönemin aile sisteminde, burjuva ailelerinde çocuklara çok yüksek ruhsal yatırım yapılıyordu. Anne baba, adeta çocuk sahibi olmak ve onları mükemmel bir biçimde yetiştirmek için evleniyorlardı. Annelerin erkek çocuklarına ve erkek çocukların annelerine, babaların kızlarına ve kız çocukların babalarına düşkün oldukları aile sistemleri yaygındı. Çocuklara olan bu düşkünlük genellikle dürtülerini ebeveynlerden çekememelerine ve bastırmalarına yol açıyordu. Çoğu ailede ebeveynler hayatlarının en büyük yakınlığını çocuklarıyla yaşıyor, en büyük ruhsal yatırımlarını çocuklarına yapıyorlardı. Histeri çağının temel karakteristiği, bu aile yapılanmasıdır.

Bastırma savunma mekanizması

Ödipal dönemin sağlıklı çözümünde, erkek çocuk, annesinin anne olarak kalmasına razı oluyor ve onun babasının cinsel eşi, kendisinin de anne ve babasının çocuğu olduğunu gönlü

ile kabul ediyordu. Kız çocuk ise babasını cinsel eş olarak istemekten vazgeçiyor, onu annesine bırakıyor, annesine benzemeye ve ilerde babasına benzeyen bir koca bulmaya karar veriyordu. Baba anneyle birlikte yaşıyorsa çocuk bu gerçekliği benimser. Bu durumda her iki cinsten çocuk da anne ve babasının çocuğu olduğu için kendisini şanslı olarak niteler, ikisini de öfkesiz bir sevgiyle sevebilir. Baba, anneden başka bir kadına yönelirse kız çocuk hoşnutsuz olur, durumu kabullenemez.

Çocuklar anne babalarının çocuğu olmayı gönüllü olarak kabul edemiyor ama kabul etmek zorunda olduklarını da anlıyorlarsa, o zaman anneye ya da babaya yönelen dürtü, Freud'un bastırma ismini verdiği savunma üzerinden hissedilmez hale getirilir. Bu duruma "dürtünün bilinçaltına atılması", "bilinçaltına bastırılması" denir.

Ebeveyne yönelmiş dürtü çocuk için tehlike oluşturur; bu tehlike ya kız çocuğun durumunda olduğu gibi sevilmeme, annesiz kalma korkusu ya da erkek çocukta olduğu gibi ensest tabusu çiğnendiği için aile dışına atılma veya pipisinin kesilmesi gibi bir ceza görme korkusudur. Babası olmayan, babasız büyümek zorunda kalmış erkek çocuklarda bu korkunun dışlanma, insanlık bütünlüğünün dışına atılma korkusu olduğunu net olarak görmek mümkündür. Bu durumdaki erkek çocuklarda ensest içerikli arzuların ya karakterin bir parçası haline geldiğini ya da bastırmaya uğradığını görürüz.

Kişilik örgütlenme düzeyi bebeksi kalmış, "kendini kötü hissetmekten kaçınma" hâkim duygusu üzerine yapılanmış erkek çocuklarda dürtülerin annede kalmış olmasının sonuçları iki biçimde görülür. İlkinde, çocuk her an başına kötü bir şey gelecekmiş gibi bir korku ve suçluluk duygusu içindedir, çekingendir ve hayata katılmakta zorlanır. İkincisinde ise annesinin kocası olabilirmiş ve her istediğini yapabilirmiş gibi bir kendini önemseme ve iddia hali gösterir. Narsisistik sitemleri küçülmemiş iddialı çocuklar evde bu tutumlarını sürdürürken, bir süre sonra dış dünyanın onların isteklerini yerine getirmeyeceğini anlarlar ve

evden dışarı çıkmak istemeyen çocuklara dönüşürler. Bu bebeksi kişilik örgütlenmesinde cinsel dürtü zaten düşük bir haz kapasitesi içerir, dönüşmüş enerji niteliğindedir. Ayrıca çocuğun dış dünyaya yönelimi çok az olduğu için, dürtülerinin aile içinde kalması kaçınılmazdır.

Her iki cinsiyetten çocuğun da gerçekliğe yönelimi sağlamsa, fantezi dünyası yeterince küçüldüyse ve ödipal döneme anne babasını sevebilecek bir donanımla girmişse, fakat ortam müsait olmadığı için dürtülerini ebeveyninden çekemediyse, bastırma savunmasını kullanır. Bu durumda çocuğun dürtüleri dış dünyadaki ebeveynden çekilirken, iç dünyadaki ebeveyn imgesine bağlı kalmış olur; ebeveyn çocuğun iç dünyasında başka bir anlam (cinsel eş), dışarıda başka bir anlam (anne veya baba) taşır. Bu şekilde çocuk dış dünya ile ilişkisini sorunsuz hale getirmiş, karşı cinsteki ebeveyn tarafından cezalandırılma olasılığını ortadan kaldırmış olur ama iç dünyası her zaman annesine veya babasına âşık çocuk halinde kalır. Bu çocuklar erişkin olduklarında dışarıdan bakıldığında yerini dolduran insanlardır ama içerden bakıldığında eşlerinin gözünde çocuk ruhlu insanlardır.

Bastırma savunma mekanizmasını yoğunluklu olarak kullanan kişilerin durumuna Freud **nevroz** adını vermiştir. Babalarına âşık kadınlarda görülen nevroza da **histeri** denmiştir. Bastırma savunması, kişinin iç dünyasını olduğu haliyle hissetmesini engellediği için kişiyi yüzeyselleştirir, biçimin ve görünüşün daha önemli olduğu bir yönelime sebep olur. Dürtünün yönelmiş olduğu ebeveyne aşırı bağlılık ve yüksek ruhsal yatırım, dış dünyaya yönelimin azalmasına yol açar, kişinin dış dünyadaki nesneleri sevebilme, onlara bağlanabilme kapasitesi azalmış olur. Böylece kendi hayatlarında sevgi üzerine oturan bir düzen kurabilmeleri, hayatlarını yaşayabilmeleri zorlaşır.

Ağır durumlarda, bütün dürtüsel kapasite ebeveyne bağlıysa, cinsel hayat yaşanamaz hale gelir. Bu duruma kadınlarda daha sık rastlanır. Kadınların tek eşli ruhsal yapısı, babaya güçlü

bir dürtüsel bağ varsa, dürtülerin hiç yaşanamamasına yol açar; eşle yaşanan cinsel hayat babaya ihanete dönüşür. Dürtüler bastırılmış olduğu için, kadın yaşadığı isteksizliğin ve sıkıntının nedenlerini anlayamaz. Çoğunlukla kocasında eksiklikler bularak durumunu akılcı hale getirmeye, kendince anlaşılır kılmaya çalışır.

Erkeklerde dürtünün anne imgesine bağlı olması ise cinsel hayatı bitirmez, dürtüsel hayatın cinsel sorunlara müsait olmasına yol açar. Cinsel hayat bazen bir vazifeye, kendini ispat alanına, bazen de bir gösteriye dönüşebilir. Böyle olunca, cinsellikten kaçınma eğilimi ya da performans kaygısı öne çıkar ve cinsel hayatın sorunlu olmasına sebep olur. Sertleşme güçlüğü, erken boşalma, boşalamama gibi belirtiler görülebilir.

Erkeklerde dürtülerin anne imgesine bağlı olması, uzun süreli bir ilişki içerisinde dürtü nesnesini bir süre sonra anne yerine koymaya yol açar. Böyle bir durumda erkek ilişkiyi yönetemez, bocalamaya başlar. Çoğu zaman lüzumsuz sertlikler, eşi küçümseme eğilimleri, bozulan dengeyi karşı tarafı kendine güvensiz bir hale getirerek veya korkutarak saklamaya yönelme eğilimleri görülür. Bazen de erkek, eşinin liderliğini ve iktidarını kabul eder ve kendisini eşine sevdirmek için uğraşmaya başlar. Eşin memnun edilmesi ve mutlu edilmesi üzerine kurulmaya başlayan ilişki bir süre sonra kadının sıkılmasına ve eşine öfke duymasına sebep olur çünkü kadın bu çabanın sevgiden değil sevilme ihtiyacından kaynaklandığını, adını koyamasa bile algılamaya başlamıştır. Her iki durumda da ilişki giderek “kadın erkek ilişkisi” vasıflarını kaybetmeye başlar.

Histeri

Ciddi klinik belirtiler veren histerinin asal karakteri, dürtülerin neredeyse tamamen bastırılmış olmasıdır. Bu durum daha çok kadınlarda görüldüğü için, histeri kadınlara özgü bir

hastalık sayılmıştır. Halbuki cinsel dürtünün karşı cinsten ebeveyne yatırıldığı için bastırılması her iki cinsiyette de görülür. Dürtüleri babasına bağlanmış ve sonra da bastırılmış kadınlar cinsellik yaşayamaz hale gelebilirler. Erkeklerin sevgi nesnesinden çok dünyaya yönelik olmaları, onları dürtüleri annelerine bağlanmış ve bastırılmış da olsa cinsellik yaşayabilir durumda tutar. Bu yüzden, şiddetli histerik belirtiler kadınlarda görülür.

Cinsel dürtünün ebeveynden çekilemediği için az ya da çok bastırılmış olması, her iki cinste de cinsellikle ilgili sorunların oluşmasına yol açar. Her şeyden önce, kullanılabilecek cinsel dürtü, bir kısmı bastırmaya maruz kaldığı için azalmış olur. Kullanılabilir libidonun azalması ise cinsel hayatı fakirleştirir. Cinsel dürtünün bir kısmının ebeveynde kalmış olması, cinselliğin kötülük içeren bir ihtiyaç olarak algılanmasına yol açar. Cinsel deneyim çatışmalı bir biçimde yaşanır; çoğu zaman katlanılması gereken bir vazifeye dönüşür. Bu durumdaki kadınlarda cinsel isteksizlik sık rastlanan bir durumdur. Cinselliğin suçluluk yükü ile yaşanması ise erkeklerde cinsel sorunlara yatkınlık oluşturur. Bu durumdaki erkeklerin cinsellik yaşarken dikkatlerinin dağılması ilişkiden kopmalarına, boşalamama veya sertleşme kaybı gibi sorunlara yol açar. Bu problemleri yaşamaya yatkınlık cinsel performansa düşkünlüğe ve performans kaybı korkusuna neden olur.

Ödipal döneme ait sorunlar yaşayan erkeklerin duygusal dünyası çocuksu kalır. Uzun süren bir ilişkide bu erkekler giderek eşlerini anne yerine koymaya başlarlar. Aslında eşini anne yerine koymaya başlamak erkeklerde yetersizlik duygusuna ve iktidar kaybı korkusuna yol açar. İlişkide idare eden olmak yerine idare edilen haline gelmişlerdir. Cinsellik bu duygusal atmosferde yaşanmaya başlandığında, erkeklerde özellikle sertleşme güçlüğü dediğimiz cinsel sorun ortaya çıkar. Bu sorunun ortaya çıkabileceğini algılamak bile çoğu erkeğin eşiyle cinsel ilişki kurmaktan, cinsel hayattan çekilmesine sebep olur. Ödipal döneme ait sorunlar bazı erkeklerde fahişelere düşkünlük olarak görülebilir. Bu erkekler sevdikleri kadına fazla bir

cinsel çekim hissedemez, sanki cinsellik “kötü” bir şeydir, dolayısıyla ancak “orospularla” yaşanabilecek bir ihtiyaçtır. Bu erkekler sevgi ile dürtüyü bir araya getirememektedir. Bu tutumun altında dürtülerin anneden çekilememiş olmasını rahatlıkla görürüz.

Bastırma savunma mekanizmasının yoğun kullanımı, histeriklerde birçok karakter özelliğine yol açar. Dürtülerin, çağrışımlarıyla birlikte bastırılması, kişinin içsel zenginliğini azaltır, yüzeyselleştirir. Dürtülerin hissedilmemesi, başka duyguların da kaybına sebep olur. Kişi, canlılığının önemli bir parçası olan dürtülerinden uzak durabilmek için bebeksi benliğini yok saymaya başlar. Bu durum kişinin duygularını ve “hakikiliğini” ciddi ölçüde sekteye uğratır. Bütün bunların sonucu olarak da ortaya abartılı, teatral, sanki hayatı bir oyun gibi gören ve bu oyunu oynayan bir insan çıkar. Ayrıca dürtülerin bastırılıp yaşamın dışında tutulması bastırıldıkları yaşta ve gelişmişlik düzeyinde kalmasına sebep olduğu için, dürtüsel gelişme sekteye uğrar ve bununla beraber karakter de çocuksu kalır.

Anksiyete nevrozları

Freud anksiyete nevrozlarının, kişinin herhangi bir dürtüsel uyaranın iç dünyasında yarattığı uyarılmayı bir tehlike olarak algılamasına bağlı olduğunu söylemiştir. Anksiyete, bu tanıma göre sıkıntı, gerginlik ve korku duyguları şeklinde ortaya çıkan bir iç tehlikeye işaret eder. Günümüzde ise anksiyetenin kişinin öfkesini bastırması sonucu oluştuğu kanısı yaygındır. Genellikle kişinin hayatında önemli konumda olan ve kolay vazgeçilemeyecek, hatta hiç vazgeçilemeyecek olarak gördüğü bir kişiye duyduğu öfke bastırıldığında oluşur. Bu durumda kişide, öfkenin artmasına bağlı değişiklikler görülür. Genel olarak kişilik gücü zayıflar, korkular artar. Her şeyi denetleme gereksinimi başlar, kişinin mecburiyetlere katlanma kapasitesi azalırken sevme kapasitesi düşer. Öfkenin artması, panik atak denilen anksiyete nöbetlerinin

görülmesine yol açar ve genellikle bu nöbetler travmatik bir etki oluşturur. Kişi daha önce yapabildiği birçok şeyi yapamaz hale gelir. Tek başına dolaşmaktan, uçağa veya vapura binmekten, yalnız kalmaktan kaçınmaya başlar. Panik nöbetleri kişiyi çocuklaştırır ve başkalarına muhtaç hale getirir.

Anksiyete nörozlarındaki öfke, bebeksi yok edici öfke kadar şiddetli değildir. Hayatını bir sevgi ilişkisi üzerine kurma ihtiyacı oluşmuş ama yapısı kalıcı bir ilişkiyi götürebilecek donanımda olmayan insanlarda görülür. Bu insanlar kendilerinden bekleneni yapmaya çalışan ama fazla vermek zorunda kaldıklarında öfkeleneceklerini veya karşılık bekleyeceklerini fark etmeyen bir yapı gösterirler. Kendinden bekleneni yapma tutumunun arka planında, ilişkiyi kendi istediği şekilde götürme amacı vardır. İlişki onlara bir şey katamadığında veya tükendiklerinde veya emekleri karşılıksız kaldığında bu kişilerin öfkeleri artmaya başlar ve bunu hissetmemeye çalışırlar.

Bu yapıdaki insanlar hayatlarındaki sorunları öfkelerini yapıcı bir biçimde kullanarak çözmeyi ve kendilerini doğru idare etmeyi bilmezler. Daha çok hayatı ve kendilerini kontrol altında tutarak yaşamaya çalışırlar. Şiddetli panik atak nöbetleri -anksiyete nöbetleri- yaşayan hastalar bir alt organizasyon düzeyine kayarak, bütün tehlikeleri kontrol altında tutmaya çalışarak yaşarlar. Öncelikleri hayatta kalmak, kendilerini güven içinde hissetmek haline gelir.

RUHSAL ENERJİNİN KALİTESİ VE CİNSEL HAYAT

Dürtü haz kapasitesine sahip değilse bile, yani ayrışmış nitelikteki saf dürtü değil de dönüşmüş nitelikteki enerji bile olsa, yine de kullanılmak ve boşaltılmak ister, hatta mutlaka kullanılmak istenen bir enerji gibidir. Birikmesi, özellikle erkeklerde gerginlik yaratır ve kullanılarak gerginliğin ortadan kalkması rahatlama sağlar. Ancak ayrışmış dürtünün enerjisiyle yaşanan haz rahatlamanın ötesinde bir yaşantı imkânı verir. Dürtünün haz kapasitesinin yüksek olmasıyla yıkıcı öfke oranının azalmış ve dolayısıyla sevme kapasitesinin artmış olması bağlantılıdır. Hatta haz kapasitesi yüksek olan insanların acıya, çeşitli sıkıntılara katlanma güçlerinin daha fazla olduğu da söylenebilir.

Haz kapasitesi yüksek olan kişi sevişirken dürtü nesnesiyle yakın olmak ister ve bütünleşme arzusu duyar. Bir insanın haz kapasitesi ne denli yüksekse, cinsel beraberlik yaşayacağı insanı sevme ihtiyacı da o kadar yüksektir çünkü en rahat ve çatışmasız bütünleşme imkânı bu durumda oluşur, dürtü ve sevgi birlikte yaşanır. Haz kapasitesi düşük, sadece deşarj edilme ihtiyacı duyulan dürtünün sevgiye ihtiyacı yoktur, zaten bu nitelikteki dürtü güçlü bir bütünleşme ihtiyacı da oluşturmaz.

Haz kapasitesi yüksek olan dürtü bir nesneye yönelebilir ve ona bağlanabilir. Öfke içeriği fazla olan dürtü sevmediğimiz, bir yakınlık yaşamadığımız nesnelere de kayar, hatta bazen tavşan gibi, oyuncak ayı gibi yumuşak ve tüylü nesnelere bile yönelebilir. Bu yüzden, istenmeyen,

benimsenmeyen veya uygun olmayan insanlara kayan dürtü kişide büyük bir rahatsızlık oluşturabilir. Kişi dürtülerinden o kadar rahatsız olur ki, dürtüleri uyanmasın diye kimsenin yüzüne bakmak istemeyeceği, kimseye yakın durmak istemeyeceği bir duruma girebilir. Bu niteliklerdeki dürtü, özellikle kadınlarda büyük bir suçluluk duygusuna ve kendine yönelik bir hoşnutsuzluğa yol açabilir.

Dürtüler sadece biyolojik bir ihtiyaç olarak ve deşarj amaçlı yaşandığında, mastürbasyon özellikle erkeklerde en uygun yol haline gelir. Bu durumlarda, çoğu zaman dürtünün içeriğinde sapkın veya anal bir içerik de bulunur. Genellikle ruhsal gelişmesi "gerçeklik sevgisine" erişememiş insanlarda mastürbasyonun en önemli cinsel etkinlik olduğunu görürüz. Doyumlu, istikrarlı ve uzun süreli bir cinsel hayatı ancak kalıcı bir sevgi ilişkisi oluşturabilen insanlar yaşayabilir. Bunun için, insanın sevme kapasitesinin ve öfkeden arınmış dürtüsel alanının yüksek olması gerekir. Bu ise bebekliğini sağlıklı yaşamış, yakın olabilmeyi, yakınlık kurmayı becerebilen kişilerde görülür. Yakınlık duygusu her zaman bebeksi dürtünün uyanmasıyla ilgilidir ve sağlıklı bir cinselliğin önemli bir parçası, cinsel isteği besleyen en önemli kaynaktır. İnsan yakın hissetmediği birisiyle kaliteli bir cinsellik yaşayamaz. Yakınlığın eksik olduğu durumlarda cinselliğin hem niceliği hem de niteliği düşer.

Cinsel hayat bir bakıma insanın en zayıf halkasıdır. Her türlü sorun, ister yakınlık oluşturamamak, ister aşırı titizlik, ister mükemmeliyetçilik, ister cimrilik olsun, mutlaka cinsel hayata yansır. Cinsel hayatın sağlıklı yaşanabilmesi için kişinin kendisini bırakabilen, karşısındaki kişiyle bütünleşebilen, doğal olabilen, içinden gelene izin verebilen, performans ve mükemmel görünme kaygılarına düşmeyen birisi olması gerekir. Bütün bunlar da ancak sağlıklı bir temele sahip olan, kendisini ve kendisine benzemeyenleri sevebilen yapıdaki insanlar tarafından yaşanabilir.

III. BÖLÜM: KİŞİLİĞİN BÜTÜNLÜĞÜ

İnsanın kişiliği temel olarak üç hâkim duygunun yönetimi altında, üç farklı örgütlenme düzeyinde oluşabilir. Kişiliğin örgütlenme düzeyine bağlı olarak hâkim duygu insanın hayatı boyunca hissedeceklerinin, duygularının, tepkilerinin, alışkanlıklarının, davranışlarının asli belirleyicisi olacaktır. Örneğin arabasını bir direğe vuran, "kendini kötü hissetmekten kaçınma" duygusu ile yönetilen kişi bu durumda çok rahatsız olacak, kendisine öfkelenecek ve arabasını satıp bu kazayı unutmaya çalışacaktır. "Hayatta kalma dürtüsü" ile yönetilen kişi artık arabaya binerken korkacak ve aynı hatayı bir daha yapmamak için çok dikkatli olacaktır. "Gerçeklik sevgisi" tarafından yönetilen kişi ise üzülecek ama öncelikle bu hatayı niye yapmış olabileceğini anlamaya çalışacaktır.

Her şeyden önce, benzer durumlarda bütün insanların aynı duyguları yaşamadığını, aynı şekilde etkilenmediklerini, aynı sonuçlara varmadıklarını ve farklı dersler aldıklarını anlamak gerekir. Bu konuda önemli bir örnek, vicdan yapılanmasıyla ilgilidir. "Gerçeklik sevgisi" ile yönetilen gelişkin bir vicdani yapılanma, kendisini suçlu hissettiği bir durumda ağırlıklı olarak üzüntü duyar. Oluşan zararı telafi edip edemeyeceğine yönelir. Yapabileceği hiçbir şey yoksa üzüntüsünü ortaya koyar ve yapılan hatayı tekrar etmemek için uğraşır. Bebeksi "kendini kötü hissetmekten kaçınma" kişilik örgütlenmesinde ise kişi ya suçunu inkâr ederek karşı tarafı suçlu ilan eder ve saldırganlaşır ya da öfkesini o kadar kendisine yöneltir ki, uç noktada

intihar etmeye kalkışır. Bu yapıdaki insanlarda kişiliğin bütün unsurlarında “ya hep ya hiç” çizgisini görürüz; ya mükemmel ve kusursuz ya da çok günahkâr ve kötüdürler.

Erişkin bir insan, üç katmandan oluşur: Bebeksi katman, çocuksu katman ve erişkin katman. Bir çocuk ise iki katmandan oluşur: Bebeksi ve çocuksu katman. Bebekler de sadece bebeksi katmana sahiptir.

Bebeksi katman

Bebek, annesinin onunla kurduğu ilişki ve gösterdiği duyarlılıkla “kendisini iyi hisseder”. Annenin yeterli annelik yapabildiği durumlarda, bebek, annesinin ona yaptığını kendi kendisine yapmayı öğrenir. Bu içselleştirilmiş annelikte, insanın kendisiyle sağlam bir ilişki kurabilmesi, kendi ihtiyaçlarını tanıması ve benimsemesi ve bunlara karşı duyarlı olması, rahatsız edici ve hastalandırıcı fiziksel durumlardan kendisini koruması, bulunduğu ortamları verimli ve huzurlu bir hale getirmeye çalışması gibi unsurlar vardır. Bütün bunlar, benliğimize (kendiliğimize) yaptığımız yüksek bir yatırımla hayatımız boyunca yerine getirdiğimiz işlevlerdir.

İyi anneliğin içselleştirilmiş olması, annenin yokluğunda onun işlevinin bebek/çocuk tarafından sürdürülebilmesi anlamına gelir ve genel olarak, “kendini iyi hissedecek” bir insanın temeli atılmış olur. İçselleştirilmiş iyi annelik, gelecekte bu bebeğin kendisine ve çocuğuna annelik yapabileceği anlamına geldiği için, bebeğin içinde bir erişkin taraf, anne tarafı da oluşuyor demektir. Bu bebeğin içinde oluşan çekirdeğe, “büyümeye hazır bebek” diyeceğim. Böylece, bu bebekte bir erişkin çekirdeğin oluştuğunu söyleyebiliriz.

Anne, bebekle ruhsal olarak tanımlanabilecek bir ilişki oluşturamıyorsa ve onun ihtiyaçlarını hissederek anlayamıyorsa, bebek, annesiyle ilişkisi içinde kendini iyi hissetme deneyimini

yeterince yaşayamaz. Bu durumda, kendi fantezi dünyasına sığınmayı öğrenir; fantezi dünyasını muhafaza ederek ve bunun içeriğine inanarak iyi hissetmeye çalışır. Bu bebek ileride bir erişkin olduğunda kabaca acıktığını, yorulduğunu, sıkıldığını anlar. Bu, kendisine bakım veren "anne"nin onu anlayabildiği ölçüde ve annenin nitelikleriyle uygunluk içinde olacaktır ama kişi bu rahatsızlıkları ancak belli bir düzeye gelince fark edecektir. Bu nitelikteki bir içselleştirilmiş anneyle hayat, genel olarak, alışıldığı için fark edilmeyen bir gerginlik içerisinde yaşanacaktır.

Bu durumda, bakım veren kişi bebeği hayatta tutmayı becerebilmiş ama sezgisel anlamda farkındalık düzeyinin ötesine geçen derin bir ruhsal ilişki kuramamıştır; bebek, bu yapıdaki bir anneyi içselleştirmiştir. Bu bebeğin içinde kendisine kaliteli annelik yapabilecek bir erişkin tarafın oluşması mümkün olmaz. Başka bir ifadeyle, bebek, erişkin tarafı yetersiz bir annelik kapasitesine sahip olacaktır. Dolayısıyla bu bebeğin öfkesi erişkinlikte yüksek olacak, bütün hayatını öfkesinin açığa çıkmasına engel olmak üzerine kuracak, kendini kötü hissetmekten kaçınmak üzere yaşayacaktır. Bu yapıdaki bir bebeğin temel amacı kendisini öfkesinden korumak olacağı için, bu bebeğe, bebekte oluşan bu çekirdeğe, "kendini koruyan bebek" diyeceğim.

Demek ki en derin katmanımız olan bebeksi katmandaki bebekler ya "büyümeye hazır bebek" ya da "kendini koruyan bebek" olarak 1 yaşına geliyor ve yürümeye başlıyorlar. "Büyümeye hazır bebek" yürümeye başlayınca anneden uzaklaşır ve ruhsal yatırımını dış dünyaya kaydırır. Hatırlanacağı gibi, altı ay süreyle bütün can yanmalarına, düşüp kalkmalara rağmen çocuk kendi omnipotansını gerçekleştirmeye çalışıyor, omnipotan olabilmeyi sonuna kadar deniyor ve can yanmalarına dayanamayarak pes ediyordu. Omnipotansın kaybedilmesi çok büyük bir korku ve çaresizlik duygusu oluşturacağı için, bunu aktarabileceği ve

himayesine gireceği birini arıyordu ve annesi ihtiyacı olduğu biçimde yanındaysa, çocuk omnipotansını ona aktarıyordu.

Bu anlamda, çocuk hem kendisiyle ilişkisini kesip hem de annesine olan ihtiyacını inkâr etmesinin ardından omnipotansını annesine aktarmayı başarabildiğinde, iyi hissetmesini sağlama işlevini tekrar annesinden beklemeye başlamıştır. Bu, çocuğun reddederek askıya aldığı annelik ihtiyacını ve içselleştirilmiş anneyi tekrar kabul ettiği anlamına gelir.

Fakat çocuk bu döneme yeterli ruhsal donanımla ulaşamadıysa, omnipotansını denemeye başladıktan kısa bir süre sonra canının yanmasına ve "her istediğini yapamama durumuna" katlanamıyor ve denemeyi bırakıyordu. Böylece yürümeye başlama döneminde dış gerçekliğe yaptığı yatırımı geri çekiyor ve fantezide omnipotansına inanmayı sürdürüyordu. Burada söz konusu olan, "kendini koruyan bebek"tir; canının yanmasına ve "her istediğini yapamama durumuna" katlanamaz ve omnipotansını denemeyi bırakır. Bu durumda çocuk kendini iyi hissetme durumunu annesinden beklemez; bu işlevi fantezilerine yükler, fantezilerine inanarak kendisini iyi hissetmeye çalışır.

Omnipotansını annesine aktarabilmiş, bebeksi katmanı "büyümeye hazır bebek" niteliğinde olan çocuk annesi için sevilebilir olmaya çalışırken ve onun yanında kendisini güven içinde hissederken, omnipotansını anneye aktaramamış, bebeksi katmanı "kendini koruyan bebek" niteliğinde olan çocuk ancak isteklerini yaptırabiliyorsa kendisini iyi hissedecektir çünkü bu durum fantezilerine inanabilmesine yardımcı olmaktadır.

Çocuk katmanı

Omnipotansını annesine aktaran çocuk (bebek katmanı "büyümeye hazır bebek" niteliğinde olan çocuk) annesini Allah, kendisini de onun kulu olarak tanımladığında, "çocuk" olmuştur.

Omnipotansını aktaramayan çocuk (bebek katmanı “kendisini koruyan bebek” niteliğinde olan çocuk) ise, dışarıdan çocuk olarak görünse bile, kendisini çocuk olarak algılamamaktadır. Bu çocuk her istediğini yapabileceğine inanmakta, annesini yapmak istediği şeyler için bir engel olarak algılamaktadır. Annesine öfkelidir ve dış dünyadan da çok korkmaktadır. Böylece, 18. aydan sonra belirgin bir biçimde kimi çocuklar kendilerini çocuk ve anneleri olmadan yaşayamayacak bir varlık olarak tanımlarken (büyümeye hazır çocuk), kimi çocuklar da kimsenin onları yenemeyeceğine, her istediklerini yapabileceklerine ve yaptırabileceklerine inanmayı sürdürürler (fantezilerine inanan çocuk). Bu sonuncular, çocuk olduklarını kabullenememişlerdir.

Çocukluk dönemi ergenlik çağının başına kadar sürer. Ancak 1 yaşına kadar olan dönemi bebeklik, 1 yaşından 3 yaşına kadar olan dönemi erken çocukluk, 3-6 yaş arasını çocukluk, 6-12 yaş arasını da okul çağı çocukluğu olarak adlandırmak, her dönem farklı özellikler taşıdığı için, uygun olacaktır.

“Büyümeye hazır çocuklar” bir yandan annelerinin bakımına ve sevgisine ihtiyaçları olduğunu anlamışlardır, öte yandan da fantezi dünyalarında ve oyunlarda insanüstü olma arzularını sürdürürler. Özellikle erkek çocuklar için fizik kanunların bir hükmü yoktur, çok güçlüdürler, çok hızlıdırlar, uçabilirler, onların canı acımaz ve onlara bir şey olmaz, oynadıkları oyunlarda her şey onlarındır. Kısacası, fantezi dünyasında omnipotan olma isteği sürmektedir. Yaşı ilerledikçe (okul çağı çocukluğu içerisinde) erkek çocuğun fantezi dünyası omnipotan içeriğini kaybedecek, onun yerini kurtarıcı olma, kahraman olma fantezileri alacaktır. Kız çocuklara ise herkes hayrandır, herkes onlarla meşguldür. Her istediklerini olabilmektedirler, sihirli güçleri vardır, sihir sayesinde her istediklerini elde edebilmektedirler.

“Büyümeye hazır çocuk” bu fantezilerine rağmen annesine olan ihtiyacını kabullenmiştir. Yani çocuk fantezi ile gerçeği birbirinden ayırt edebilmekte, fanteziyi sadece kendisini

rahatlatmak için kullanmaktadır. Canı yandığı zaman “anne” diye ağlamakta, teskin edilmeyi, onarılmayı, karnının doyurulmasını beklemektedir. Başlangıçta tamamen anneye bağlı olan, kendini iyi hissedebilmeyi annesinden bekleyen çocuğun içindeki bebek için, çocuk büyüdükçe, daha önce içselleştirilmiş olan bebek annesi devreye girmeye başlar. Çocuk, önüne konan yemeği kendi başına yemeyi, üşüdüğünde üzerine bir şey almayı, terlediğinde üzerindekileri çıkarmayı becermeye başlar.

Daha önemlisi, çocuğun anneye olan ruhsal ihtiyacı da azalmaya başlar ve çocuk kendi kendine olduğu zamanlarda, başlangıçta bir süreliğine, kendisini iyi ve güven içerisinde hissedebilecek hale gelir. Böylece, bu donanımdaki bir çocuğun kendi içindeki bebeğe bir süreliğine de olsa annelik yapabildiğini, kendisiyle güçlü bir ilişki kurabildiğini görürüz. Sadece, bu çocukların ruhsal enerjilerinin miktarı kendilerine devamlı annelik yapmalarını sağlayacak kadar fazla değildir. Bir süre sonra yorulurlar ve kendilerini annelerine devrederler. Bir bakarsınız çocuk annesinin kucağına tırmanmış, ona sarılmış, “hadi artık, içimdeki bebekle sen ilgilen, ben yoruldum,” demektedir.

Çocuğun kız ya da erkek olması, annelik kapasitesiyle ilgili herhangi bir fark oluşturmaz. İnsanlar arasındaki annelik kapasitesi farkını oluşturan tek etken, gerçek anneden öğrenilen annelikle ilgilidir. Cinsiyet farkı, kadınla erkek arasında annelik kapasitesiyle ilgili olarak değil, anne olma isteğiyle ilgili bir fark oluşturur. Sadece kız çocuklar anne olmak isterler ve aslında birçok kadın, özellikle loğusalık döneminde, bebeklerine yaptıkları anneliğin kalitesini düşürmeden sürdürebilmek için eşlerinden çok yoğun olarak annelik bekleyeceklerdir.

“Fantezilerine inanmış çocuklar” ise o kadar muazzam ve harikadırlar ki, kimseye ihtiyaçları yoktur. Anneleri onlara borçlu ve mecbur olduğu için bakmaktadır, zaten onların her istediği olmalıdır. Bu çocukların annelerine olan ihtiyaçlarını inkâr etmeleri aslında içlerindeki bebekle ilişkilerinin çok zayıf olmasından, onun ihtiyaçlarını hissedememekten kaynaklanır.

Bebekliklerinde alabildikleri annelik yeterince duyarlılık taşımadığı için, böyle bir duyarlılığı ve ilişki kurma becerisini edinememişlerdir. Gelişmesini bu yoldan sürdürmek zorunda kalan çocuk, ilerde içindeki bebekle ilişkisini acıktığında karnını doyurmak, fiziksel ihtiyaçlarını gidermek şeklinde sürdürmek, yani kendisine çok kaba bir annelik yaparak yaşamak zorunda kalacaktır. Kız çocuğu anne olduğunda da kendi bebeğiyle ancak kendi içindeki bebekle kurabildiği ölçüde ilişki oluşturabilecektir.

Böylece, "büyümeye hazır çocuk" kategorisindeki çocuklar içlerindeki bebeksi özle daha yakın ilişki içinde, kendilerine daha duyarlı, kendilerini daha iyi anlayan, daha doğru idare eden bebek ve çocuk katmanlı bir var oluş geliştirirler. Bir yandan bebek katmanı anneyle bağını sürdürürken ve ona olan ihtiyacını kabullenirken, bir yandan da çocuk katmanı kendisine annelik yapmayı sürdürür. Giderek yaşı ve kapasitesi arttıkça, çocuk annelik işlevini annesinden devralır. Çocuk tarafı ise oyunlar oynayarak, fantezilerini bu oyunlara dökerek kendisini gelişmeye, öğrenmeye, diğer çocuklarla bir dünya kurmaya adayarak ve giderek kendi sorumluluğunu daha fazla almayı becererek yaşamaktadır.

Çocukluk dönemi annesinin çocuğun oyun oynamasına izin vermesi, onun çocuk olmasından rahatsız olmaması, çocuktan büyük insan gibi olmasını beklememesi son derece önemlidir. Anne, çocuğun çocuk olduğunu kabullenebiliyorsa, erişkin olduğunda bu çocuk kendi içindeki çocuk tarafı kabullenen ve ona da var olma şansı tanıyan bir insan olacaktır. İnsanın çocuk tarafı normal koşullarda hobilerinde, tatil dönemlerinde ya da eğlenirken kolaylıkla ortaya çıkar, dinlenmenin, eğlenmenin keyifle yaşanabilmesini sağlar. Hayat içerisinde bir aksamaya yol açmadan çocuksu olabilme kapasitesine, "adaptif regresyon" denmiştir. Bu insanlar canlı, neşeli, şakacı, duygu dünyaları zenginleşmiş insanlar olurlar. İçlerindeki çocuksu tarafın varlığını sürdürmekte olması onları sıkıcı, mantıklı, çıkarcı olmaktan korur. İnsan halinden

anlarlar. Çocuk olduğunu kabullenebilmiş çocuklar bir amaca, bir konuya, bir insana kolaylıkla bağlanabilir, ebeveynlerini, kardeşlerini, arkadaşlarını sevebilirler.

Çocukluk döneminde, çocuğun hayatına baba da eklenmiştir. Baba, her iki cins çocukta da aslında üçüncü tarafı, anne olmayanı ve çocuk büyüdükçe de dış dünyayı temsil eder. Zaten babanın çocuğun hayatındaki asıl işlevi çocuğu dış dünyaya hazırlamak, onun orada kalabilmesini, orada kendisine bir dünya kurmasını desteklemektir. Baba bu işlevini önce aile içerisinde çocuğun ailenin gerçeğine uygun davranmasını sağlayacak kurallar koyarak yapmaya başlar. Örneğin "annenin sözünü dinle," "bardağı yere atamazsın," "masanın örtüsünü çekme," gibi, kurallardan yana bir tavır koymaya başlar. Daha sonra da, çocuktan kendisine gösterilen sevgiyi hak etmesini bekler. Çocuğa, "Benim lafımı dinlersen, benim kurallarıma uyarsan bu ailenin parçası olabilirsin," mesajını verir.

Çocuğun yaşı büyüdükçe, güvenilmek istiyorsa yalan söylememesi gerektiğini, takdir edilmek istiyorsa bunun için çaba göstermesinin şart olduğunu, sevilmek istiyorsa sevilecek birisi olması gerektiğini öğretir. Annenin koşulsuz olmaya yatkın sevgisinin yanında babanın sevgisi koşulludur; çocuktan verilen emeğin karşılığını bekler. Bu tutum, dış dünyada çocuğun karşılaşacağı gerçeğe uygundur. Dışarıda da çocuk, ne oluşturabiliyorsa onu yaşayacaktır. Çocuğun dış dünyaya yönelimi arttıkça, babanın dış dünyanın tehlikeleri karşısında çocuğa şemsiye olma işlevi de öne çıkar. Çocuk, babası sayesinde, kimsenin onu yok etmeye yönelemeyeceğini, gerçek bir tehlike karşısında babasının kendisini ortaya atarak onu koruyacağını düşünmeye başlar.

"Büyümeye hazır çocuk" kategorisindeki çocuklar zaten belirli bir ilişki kurma kapasitesine sahip oldukları için, babanın onlara ruhsal yatırımı varsa, ister kız ister erkek çocuk olsun, babalarıyla kolayca ilişki kurarlar. Babanın, çocukları dış dünyanın gerçeğine hazırlamaya çalışan tutumu bu çocuklar tarafından içselleştirilir. Bu çocuklar herhangi bir sorunla

karşılaştıklarında önce kendilerine bakarlar. Kendi hatalarını görmeye çalışırlar. Kendilerinden, karşılaştıkları sorunları çözebilmeyi beklerler. Ayrıca dış dünyanın tehlikelerini algılamayı, tehlikeleri artıracak şekilde davranmamayı ve tedbirli olmayı da babalarından öğrenirler. Babalık, büyütme ve gerçeğe uygun hale getirme unsuru çok ön planda olan bir sevme biçimi içerir. Böylece, bu çocukların içinde bir de içselleştirilmiş baba imgesi oluşur ve çocuklar, babalarının yanında olmasalar bile, kendilerini büyütebilecek bir iç ses oluştururlar. Bu kapasite, ilerde çocuklarına baba olma veya eşinden çocuklara babalık yapmalarını bekleme gibi bir donanım olarak gelecek kuşaklar için kullanılacaktır.

"Fantezilerine inanmış çocuklar" kategorisinde ise çocuklar içlerindeki bebeksi tarafı yok saymakta ve onunla ilişki kuramamaktadır, fakat anneleriyle olan ilişkileri de kopuktur. Bu kopukluk hem annenin ilişki kurma kapasitesindeki sorunlardan, hem de çocuğun çocuk olduğunu ve ebeveynine ihtiyacı olduğunu kabullenmek istememesinden kaynaklanır. Bu durum, bu çocukların ruhen büyüyebilmelerini imkânsız hale getirir. Fantezi dünyalarında bir küçülme olmaz; gerçeği kabullenmek ve sevmek istemezler. Kendilerini dünyanın merkezi ve çok önemli varlıklar olarak tanımlama eğilimini sürdürürler.

Zamanla bu iç gerçekliği dışarıya göstermenin, bunu belli etmenin bir dezavantaj yarattığını, diğer çocukların ve erişkinlerin fantezilerine inanmadığını anlarlar ve oyun dışında fantezi dünyalarını ortaya koymamayı, bunun yadırganacağını öğrenirler. Bu, ancak dış gerçeklikle bir ilişki oluşturabilmiş olmaları halinde mümkündür. Böylece bu çocuklarda, dış gerçekliğe adaptasyonu sağlayan ve iç gerçekliği dışarıdan gizleyen ince bir kabuk oluşur. Ruhen erken çocukluk dönemlerine takılıp kalmışlardır ama dış dünya ile yeterince ilişki kurabilmiş olanları, bu içerideki çocuğun kendini çok önemseyen, bencil, kendi merkezli, hayalci, kendini beğenmiş, rahatına düşkün, kimseyi sevemeyen, korkuları çok fazla olan yapısının dışarıdan algılanmasını engelleyen, güya mantıklı ve akıllı bir taraf oluşturmuş olurlar.

“Fantezilerine inanmış çocukların” babalarıyla ilişkileri sorunludur. Dış gerçekliğe yönelimleri çok sınırlı olduğu gibi, dış gerçeği temsil eden babalarıyla ilişkileri de sınırlı ve genellikle de çok yüzeysel olacaktır. Çocuk zaten ilişki kurmakta zorlanmaktadır, baba ise, kendisine direnen bir çocukla karşı karşıyadır. Çocukla ilişki kurabilmek için onun fantezilerine uygun davranmak mecburiyetinde kalmak babayı babalıktan çok annelik yapmaya mecbur eder. Bu durumda çocukla bir ilişki oluşur ama bu baba-çocuk ilişkisi, bir büyütme ilişkisi olmaz. Hatta babanın çocuğun problemlerine uyum sağlaması, çocuğun herkesten aynı şeyi beklemesine yol açabilir. Bu durumda çocuk babayı baba işleviyle içselleştiremeyecektir.

“Fantezilerine inanmış çocuklar” kendi kendilerine babalık yapamayacakları, kendilerini büyütemeyecekleri gibi, gelecekte bir hayat kurmayı becerebilirlerse kendi çocuklarına babalık yapmak ya da eşinden çocuğa babalık yapmasını beklemek gibi bir kapasiteleri de olmayacaktır.

Erişkin katmanı

Erişkinlik, aslında insanın kimseye muhtaç olmadan kendi hayatını, kendi dünyasını kurabilmesi ve kendi doğrularına göre yaşayabilmesi anlamına gelir. Bunu yapabilmek için insanın üretken, işbirliği yapabilen ve sevebilen birisi olması gerekir. Gerçek anlamda erişkin olabilmek, ancak “büyümeye hazır bebek”, “büyümeye hazır çocuk” aşamalarından geçmiş, hem yeterli annelik hem de babalık almış kişiler için mümkündür. Bu durumdaki bir insan üç katmanlıdır; bebek, çocuk ve erişkin katmanlarına sahiptir. Buradaki erişkin katman, esas olarak, kendisine ve çocuklarına ebeveyn olabilmeyi ve üstlendiği sorumlulukların altından kalkabilme işlevini içerir.

Genel olarak erişkin taraf, insanın yapması gerekenlerin ne olduğunu anlayabilmesini, bunlarla ilgili kararlar verebilmesini ve bunu uygulayabilmesini kapsar. Bazen yapılması gerekenler sert olmayı gerektirir, bazen büyük fedakârlıklar içerir, bazen de istenen sonucu elde etme olasılığı çok düşüktür ve hatalı olma riski yüksektir; çoğu zaman bütün bunların sorumluluğunu üstlenebilmek büyümüş olmayı, bir erişkin haline gelmiş olmayı gerektirir. Bir erişkinin yerini doldurabilmesi için hem hayat gerçeğini, hem de kendi gerçeğini doğru algılayabilen gerçekçi bir insan haline gelmiş olması gerekir. Aksi takdirde kişi doğru kararlar veremez ya da verdiği kararları uygulayamaz.

"Fantezilerine inanmayı seçmiş insanların" erişkin işlevlerinin altından kalkabilmeleri bu durumda olası değildir. Ancak bazı çok çocuksu insanların iş hayatında çok başarılı olduklarını sıklıkla görmek de mümkündür. Bu insanlara yakından baktığımızda çok zeki olduklarını, konularını çok iyi bildiklerini ve bir "oyunu" çok iyi oynayabildiklerini fark ederiz. Oysa aynı insanların özel hayatlarına baktığımızda, orada bir çocuk olduklarını görürüz. Özellikle çocuklarını büyütemediklerini; onları ya çok şımarttıklarını ya da aralarında bir ilişkinin olmadığını gözleriz. Bu insanların çocuklarıyla olan ilişkileri, kendi içlerindeki çocukla olan ilişkilerinin içeriğini ortaya koyar. Büyütme ilişkisi oluşturmayı ve büyütmeyi bilmezler. Eşleriyle ilişkileri de kadın erkek arasındaki bir sevgi ilişkisinin vasfını taşımaz; ya eşlerini anneleri yerine koymuşlardır ya da onlara fazla bir yatırımları olmadığı, onlardan sıkıldıkları halde onları maddi olarak memnun etmeye ve kendilerinde tutmaya çalışmaktadırlar. Eşleri onlar için daha çok çocukların annesi ya da babasıdır.

İnsanların kişilik örgütlenmeleri bebeksi de olsa, kendi anne babalarına benzeyen bir erişkin tarafları vardır. Kişilik örgütlenmesinde oluşan bu erişkin taraf iş hayatında işlevsel olabilse de, kişinin yakın ilişkilerde ve özel hayat alanında gerçekten erişkin işlevlerini yerine getirebilen, gerekenleri yapabilen bir vasıf taşıması son derece zordur. Özel hayatın kalıcı

ilişkiler içerisinde ve doyumlu yürütülebilmesini ancak içlerindeki bebekle, çocukla bir ilişkiyi götürebilen ve kendilerine sağlıklı bir annelik ve babalık yapabilen insanlarda görebiliriz.

Bebeksi kişilik örgütlenmesine sahip insanlar çoğu zaman dış dünya karşısında belli bir işlevsellik oluşturabilmeye ve içerdeki sorunları ustalıklı bir biçimde dışarıdan gizlemeye yarayan bir kabukla yaşamak zorunda kalırlar. Bu insanlar eğitilmiş taraflarını, yani akıllarını ve bilgilerini kullanarak yaşamak zorundadır. Duyguların ve duyarlılıkların gerekli olduğu aşk ilişkisi, ebeveynlik gibi ancak sevgiyle yaşanabilecek alanlarda kaçınılmaz olarak aksarlar. Bu insanlar kendi merkezlilik, bencillik, kendini çok önemseme, kıskançlık, haset gibi sorunları dış dünyadan gizleyebilseler de, çocuklarından ve eşlerinden gizleyemezler. Aile içi, en çıplak ve gerçek halimizle olduğumuz yerdir. Bu sebeple, insanların sorunları en kolay özel hayatlarında görülür. Yetiştirdiğimiz çocuklar bizim karıkoca olarak, anne baba olarak neyi ne kadar yapabildiğimizi ve aslında ne olduğumuzu ortaya koyar.

IV. BÖLÜM: HAYAT DÖNEMLERİ

Klasik psikanalitik öğreti ruhsal gelişmeyi tamamen çocukluk dönemine bağlar ve nihai olarak ödipal karmaşanın çözülmüş olmasını, üretebilen ve sevebilen bir insan olmak için yeterli sayar. İnsanın ana taslağının ödipal dönem sonuna kadar oluşacağı görüşüne geniş ölçüde ben de katılıyorum ama her hayat döneminin kendine göre sorunsalları olduğuna ve ruhsal gelişmenin hayatın sonuna kadar sürdüğüne de inanıyorum. Elbette en derin katlar en büyük belirleyiciliğe sahip olan alanlardır.

Bir insan sürekli olarak beş yaşına kadar oluşmuş yapısını tekrar etmez; daha önce çözülememiş sorunlar her hayat döneminde insanın tekrar gündemine gelir ve yeniden çözüm şansı doğar. On yıl önceki insan olmadığımızı, hayatın insanı değiştirdiğini hepimiz biliriz. Fakat bu değişim her zaman gelişme yönünde olmaz. Hayat insanı her zaman olgunlaştırmaz, bazen de doğrularımızı ve prensiplerimizi kaybederiz ve ruhsal düzeyimiz geriye kayar, gücümüz azalır, mutsuzluğumuz artar. Böyle bir durumda hayat, bunları çoğu zaman kendimizden ve dış dünyadan gizleyecek, bizi oyalayacak meşguliyet ve alışkanlıklardan oluşur. Bu yüzden, kanımca hayatın çocukluk sonrası dönemleri ele alınmadan ruhsal gelişme tam anlamıyla anlaşılamaz.

Ergenlik çağı

Çocukluk dönemi, ergenlik çağında sona erer. Çocuğun bedensel olarak hızlı bir gelişme dönemine girmesi, özellikle cinsel organları geliştiren ve cinsel dürtünün ruhsal alana girmesine neden olan hormon düzeylerindeki yükselme, ergenlik çağının biyolojik zeminini oluşturur. Hormon artışı, cinsel dürtünün deşarjının bedensel bir ihtiyaca dönüşmesine yol açar. Ruhsal planda ise, bir yandan bebeklik ve çocukluk döneminde ayrışmış ve haz kapasitesi içeren dürtü bedenin hizmetine girer, bir yandan da ruhsal alana, daha önce bu alanın dışında kalmış olan ve kullanılmayan, ayrışmamış bir kısım dürtü daha girer. Bu, öfke ve dürtü karışımı olan ayrışmamış orijinal enerjidir ve narsisistik içeriktedir.

Ruhsal alana dahil olan bu yeni enerji iki temel etki oluşturur. İlkin, artık genç olmaya yönelen çocuğun ruhsal enerjisi artmıştır. İkinci olarak da, bir anlamda bebeklik dönemine özgü olan öfke içeriği yüksek enerjinin gencin ruhsal alanını kaplaması sonucunda gençte, bebeklik ve çocukluk dönemlerine ait bütün problemler yeniden görülür. Bütün gençlerde, ne kadar problemsiz bir bebeklik ve çocukluk yaşamış da olsalar, daha öfkeli ve daha narsist yönde bir değişim olur. Bu yüzden, ergenlik çağı insanın en fazla zorlandığı hayat dönemlerinden biridir ve başını derde sokmanın neredeyse kural olduğu, akıl hastalıklarının, özellikle şizofreninin en sık açığa çıktığı dönemdir.

Çocuk, ergenlik çağına girmesiyle birlikte daha önce neredeyse idealize ettiği ebeveynlerinde kusurlar bulmaya ve onları beğenmemeye başlar. Bu durum, aslında ergenin aileden kopma çabasının bir sonucudur. Çocuk farkında olmadan, dürtülerinin aile içerisine yönelmesinden korkmaktadır ve “uzanmaması gereken ciğere mundar demektedir”. Bu korku ve bunu gidermek için bulduğu çözüm ergenin ailesinden uzaklaşmasına ve kendisine arkadaşlarından oluşan bir dünya kurmasına yol açar. Gencin aileden uzaklaşacak ve kendisine yeni bir dünya kuracak gücü ve donanımı yoksa, dürtüleri aile içinde kalır ve depresyondan hastalığa kadar uzanan bir skalada birçok tehlikeye açık hale gelir.

Dış dünyaya açılmaya gücü olmayan genç, zaten artmış olan dürtülerinin aile içine yönelmesinden dolayı kendisini büyük bir baskı altında hisseder ve ebeveynlerine, özellikle karşı cinsten ebeveynine büyük bir öfke duymaya başlar. Aslında bu öfkenin nedenlerinden biri, gencin, bütünleşme ihtiyacı oluşturan, ebeveynine yönelik dürtüsel çekime direnmeye çalışmasıdır. Dolayısıyla uzaklaştırıcı ve bütünleşmeyi bozan bir duygu olan öfkeyi harekete geçirerek bu dürtüsel çekimden kaçınmaya çalışır. Diğer bir sebep de gencin, kendisinde dürtüsel çekim oluşturan ebeveynini dış dünyaya yönelememesinin sebebi olarak görmesidir. Gencin dış dünyaya yöneliminin ilk içeriğini, o zamana kadar uygulamaya sokamadığı fantezilerini gerçekleştirme çabası oluşturur. Kızlar bütün dünyanın onlara hayran olacağını sanır; erkekler dünyayı kurtarmak ister, çok özel ve ilgi çekici olma fantezileri kurarlar. Ergenler dış dünyanın tehlikelerini küçümser, kendilerini birçok durumun altından kalkabilecek güçte insanlar olarak tahayyül ederler.

Genç dış dünyaya yönelebilmişse, orada var olmaya ve kendisini kabul ettirmeye çalışır. Bu durum aslında güçlenmesine ve yeniden pek çok özellik geliştirmesine de yol açar. Soyut düşüncelere, felsefeye, sosyal ve politik konulara ilgisi artar. Anne ve babasını beğenmediği gibi, kendisinden önceki kuşağın oluşturduğu dünyayı da beğenmemektedir. Kendi kuşağının daha iyi bir dünya kuracağına inanır. Kendisine yeni özdeşim nesneleri bulmuştur. Politik ve düşünsel liderlerle veya çevresindeki yeni kişilerle özdeşleşir. Bütün bunlar onun haddini unutmasına sebep olur. Çelimsizdir, deneyimsizdir; henüz kendi bedenini bile doğru dürüst tanımaz ama dünyayı avucunda tutabileceğini zanneder. Bu haliyle kendisini pek çok tehlikeye açık durumda bırakırken, bir yandan da kimliğinin gelişmesine ve zenginleşmesine yol açacak acı verici deneyimler yaşar. Girdiği yeni ortamlarda deneyimler yaşadıkça ve yakınlık oluşturduğu insanları bu deneyimler içinde tanıdıkça, kendisini diğer insanlardan ayrıştırma süreci de (*diferansiasyon*) hızlanır.

Bütün bu deneyimler de çoğu zaman hayal kırıklıkları, kandırılmışlık, korku ve öfke içeren yaşantılar sonucunda edinilir. Genç kime yakın olacağını, kiminle arasına mesafe koyacağını, ruhsal yatırımını doğru idare etmeyi hep bu deneyimler içinde öğrenir. Hemen küsen, hemen yatırım yapan ama hemen de çekiveren yapıdaki bir insandan, daha kalıcı dostluklar oluşturmayı beceren bir insana dönüşür. Ayrıştırma, kişinin diğer insanlardan ne tür farklılıkları olduğunu algılama sürecidir ve insanın, kendi anne babasını diğer anne babalardan ayrıştırmasını da içerir.

Genç, gerek kendisinin, gerek ebeveynlerinin farklılıklarını ve bununla beraber benzerliklerini de zaman geçtikçe ve hayat deneyimi içinde kaldıkça daha iyi görmeye başlar. Bu süreç içinde kendisini ve diğer insanları doğru bir yere oturtmayı öğrenir, insanlık durumlarını fark etmeye başlar. Ayrıştırma süreci, ergenlik çağına özgü olan, başkalarını gözünde büyütürken insanın kendisini ve ailesini küçük görme dönemini sona erdirir. Tekrar anne babasının değerlerini görmeye başlayan ergen, artık onları gözünde büyütmeden veya küçültmeden gerçek halleriyle sevecek duruma gelir.

Karşı cinsle kendi cinsini ayırt etme süreciyse, insan hayatının en zor ayırt etme konusudur çünkü insanın kendisine benzemeyeni anlaması, kabul etmesi ve sevmesi en gelişkin sevme biçimidir. Bu ayrıştırma çabası erişkinlik çağı boyunca sürer. Genç, anne babasını gerçekçi bir yere oturtmayı becerdiğinde karşı cinsle bir ilişki oluşturabilecek özellikleri de geliştirmiş olur. Bir insanı küçümsemeden ya da gözünde büyütmeden ilişki kurabilecek olgunluktadır. Sıra en zor ilişkiye, kendine benzemeyenle kalıcı bir sevgi ve işbirliği ilişkisi yaşamaya gelmiştir.

Ebeveynlerin gencin yaşının gerektirdiği deneyimleri yaşamasını engellemeye çalışması, korumacı tutumları veya çocuklarını kendilerinde tutma eğilimleri çocuğun onlara karşı olan öfkesinin artmasına yol açar ve genç ile ailesi arasındaki çatışma çok şiddetlenir. Aile çocuğu

kendinde tutmakta ısrar eder ve amacına erişirse, genç hiçbir zaman erişkin haline gelemez. Genellikle korkuları çok fazla olan ve bu korkular tarafından yönetilen bir insan olur. Ergenlik çağında ailesinden kopup kendisine arkadaşlarından oluşan bir dünya kuramayan gençlerin ayrılma kapasiteleri oluşmaz; mutsuz oldukları sistemlerden kopmaya cesaret edemezler.

Erişkinlik

Erişkinlik dönemi insanın önüne iki temel meseleyi koyar: Hayatın altından kalmak ve karşı cinsle kalıcı ve işbirliği yapılabilen bir sevgi ilişkisi götürebilmek. Bunlar beraber yürütülebiliyorsa, bir işi ve çalışma hayatı olan, bir aile düzeni kurabilen ve bunu yürütebilen bir erişkin oluşmuştur.

Hayatın altından kalkmak derken, insanın hayatını kendi çabası ve emeğiyle, kimseye muhtaç olmadan veya kimseye boyun eğmek zorunda kalmadan sürdürebildiği bir durumu kastediyorum. Ayrıca insanın kendi değer sistemini ve doğrularını geliştirmesi; bozulmadan, kendisine duyduğu saygıyı ve sevgiyi kaybetmeden hayatını sürdürebilmekte olması gerekir. Bunlar öfkemizin, hasedimizin, hırslarımızın, kıskançlığımızın bizi yönetmesine izin vermemiz sonucunda oluşur. Bununla beraber, insanın ne oluşturabiliyorsa ona razı olması, uzun vadeli hedefleri için sabırlı, metanetli ve çalışkan, sorumluluklarını üstlenebilen bir insan gerekir. Daha genel anlamdaysa, hayatın altından kalkmak, sevgi nesnelerinin kaybı, hastalık, işsizlik gibi hayatın kaçınılmaz durumları içinde ruh sağlığımızı muhafaza edebilmeyi içerir.

Kendine benzemeyeni, farklı olanı sevebilmek anlamına gelen karşı cins sevgisi ise en zor ve en gelişmiş sevme biçimidir. Kadın ve erkek yapısının farklı temellere oturması ve duyarlılıklarının, ihtiyaçlarının, gelişimlerinin farklılıklar taşıması kadın ve erkeğin birbirini anlamasını ve tamamlamasını güçleştirir. Ayrıştırma süreci belli bir düzeye gelene kadar karşı

tarafı anlamanın tek yolu, insanın kendisinden yola çıkmasıdır fakat bu yol, kadınla erkeğin birbirini anlamasını alabildiğine zorlaştırır. Bu ise çoğu zaman erkeklerin kadınları kaprisli, kıskanç, ne yapılsa mutlu olmayan, nankör, fesat varlıklar olarak nitelemelerine, kadınların ise erkekleri saf, çocuksu, kolay etkilenen, baştan çıkarılan, kolay yönetilen varlıklar olarak görmelerine sebep olur.

Bu durumda her iki cins de birbirini kendi gerçekliği içinde kavrayamamış olmanın ve karşısındakinden, kendisinden beklediği şeyleri beklemekte olmanın sonuçlarını dile getirmiş olurlar. Farlılığın anlaşılamaması, bunu bir kusur gibi görmeye neden olur. Aralarında derin bir sevgi, işlevsel bir işbirliği, sağlam bir iletişim olan insanların bu zorlukları aştığını, farklı olanı onun farklılıklarından hoşnut olarak ve hatta farklı olduğu için daha büyük bir sevgiyle sevebildiğini görürüz.

Erişkinliğin önemli bir deneyimi de anne baba olmaktır. Bu deneyimin esası, insanın kendi nefsini, rahatını, çıkarlarını, ihtiyaçlarını geri çekebilmesine ve çocuğuna duyduğu sevginin bir sonucu olarak onun için gerekenleri yapabilmesine dayanır. İnsanın sevgisinin bir tezahürü de anne baba olmak olarak görünür. Elbette sevgiyi hayata sokmanın tek yolu ebeveyn olmak değildir. Fakat çocuk sevgisinin, insanın “kendi parçası olanı” sevmesi gibi bir içeriği de olduğu için, hem narsisistik sevgiyi hem de nesne sevgisini içeren bir niteliği vardır ve bu durum çocuk için bir tehlike de oluşturur.

Ebeveynler narsistik özellikleri fazla olan insanlarsa, çocuğun kendilerinden ayrı bir varlık olduğunu kabullenmek istemezler; onu kendi parçaları gibi görürler. Bu ise, çocukta narsisistik problemler yaratır. Diğer yandan da bu narsisistik içerik çocuğa yapılan ruhsal yatırımın çok yüksek olmasını sağlar. Birçok ebeveynin hayatında hissettiği azami sevgi, çocuklarına karşı hissettiği sevgidir. Bunun yanında, çocuğa karşı duyulan nesne sevgisi ne kadar fazlaysa, narsisistik sevgi ne kadar düşükse, ebeveynlik o oranda sağlıklı olacaktır.

Çocuğu kendi parçası gibi sevme eğilimi anneler için daha büyük bir tehlikedir; çocuğu kendi vücudunda büyütmüş olması, kadında zaten doğal olarak bu eğilimi oluşturacaktır.

Ebeveynlik, karşı cinsle nasıl bir sevgi ilişkisi ve ortamı oluşturabildiğimizi, yeni bir varlığı dünyaya getirip sevebilen bir insan olarak yetiştirebilmenin altından ne ölçüde kalkabildiğimizi ortaya koyar. Çoğu karıkoca ilişkisi, arkadaşlık veya evcilik oyunu vasfı geride bırakılamadığı için sağlıklı çocuk yetiştirecek nitelikte değildir.

Karıkocalık, arkadaşlıktan fazla bir ilişkidir; arkadaşlığı da içerir ama bundan fazla olarak bir aşk ilişkisidir; farklı olanların birbirini tamamlamasıdır. Arkadaşlık ise birbirini tamamlamaktan çok paylaşabilmek, birlikte olmaktan memnuniyet duyabilmek üzerine oturur; yaşanan ana odaklıdır. Karıkoca ilişkisinde olduğu gibi geleceği de kapsayan kalıcı bir sistem oluşturma amacı yoktur. Bu yüzden, bu tip ailelerde ebeveynler çocuğun ihtiyaç duyduğu yoğunlaşmayı sağlayamazlar ve bazen anne, bazen baba, biraz da birbirlerine kızarak ve birbirlerini zorlayarak çocuk için gerekeni yapmaya çalışırlar. Evcilik oyunu şeklindeki evliliklerde herkes rolünü mükemmel oynamaya çalışır; cinsel hayat sönüktür. Evcilik oyunundan genellikle erkekler çabuk sıkılır ve kendilerini işe, arkadaşlarına, hobilerine atarlar; eşleri tarafından sorumsuzlukla, uzak olmakla suçlanırlar.

Çocuklar, anne babanın sorunlarının taşıyıcısıdır ve onların özelliklerinin abartılmış, mercek altında büyütülmüş halini temsil ederler. Bu anlamda, erişkinlik çağından itibaren çocuklar insana önemli bir “kendisi ile yüzleşme” durumu yaşatırlar. Kitap almayan ve evde kitap okuma alışkanlığı olmayan, devamlı televizyon seyreden insanların çocuklarına, “niye ders çalışmak yerine televizyon seyrediyorsun,” diye kızdıklarını görürüz. Anne veya baba rahatına düşkün bencil insanlarsa, çocukları da öyle olacaktır. Kendisi kendi merkezli olan bir insan çocuğunun kendi merkezliliğini fark edip onu işbirliği yapabilen, paylaşabilen bir insana dönüştüremez.

Ayrıca çocuk ebeveynlerini referans olarak aldığı için, onlara benzemeye çalışır. Ebeveynlerde olmayan bir özellik, çocuğun yapısına ancak ergenlik çağından sonra dahil edilebilir. Genel anlamıyla bir büyütme ortamı olan ailede insanların çocuklarını ancak kendi seviyelerine getirebileceğini, çocuğun ancak anne babanın büyümüşlük seviyesinde olabileceğini söyleyebiliriz. Bundan sonrası, çocuğun daha sonraki dönemlerde vereceği hayat mücadelesi içinde oluşur.

Şimdi de gerçeklik sevgisiyle yönetilen bir erişkinin çocukluktan getirdiği sevgi, şefkat gibi niteliklerin, sorumluluk alabilme, karar verme, kendini gerçekleştirme, yerini doldurma, güvenilirlik gibi özelliklerin erişkinlik dönemine nasıl yansıyacağına ve bunların eş ve ebeveyn olmak, iş hayatının altından kalkmak gibi deneyimlerle nasıl geliştiğine bakalım.

Gerçeklik sevgisi tarafından yönetilen insanın öfkesi gerçekliğin hizmetine girmiştir; gerçeklik çiğnendiğinde öfke duyar. Bu, haksızlığa tahammül edememek şeklinde kendini gösterir. Öfke, haksızlığın tamir edilmesini temin etmeye yöneliktir. Aslında kişi dünyayı kendisi için sevilebilir bir durumda tutmaya çalışmaktadır; kötülerin, açgözlülerin, hırsızların kazandığı, dürüst ve doğru olanların kaybettiği bir dünyayı sevemeyeceği için, kişi, yanlış bulduğu şeylere öfke duymakta, belli değerler ve ilkeler ekseninde oluşturduğu dünyasını korumaya çalışmaktadır. Böyle bir kişi kendisi de kimseye haksızlık yapmamak ve adaletli davranmak ihtiyacındadır. Yanlış yaptığı duygusu oluştuğunda, zarar verdiyse suçluluk duygusu, kendi normlarını çiğnediyse pişmanlık duygusu hisseder. Aynı şekilde, duygusal yatırım yaptığı insanlar sevilebilirliklerini bozacak biçimde davrandıklarında onlara karşı da öfke duyar ama bu öfke onların yeniden sevilebilir bir varlık olmalarını sağlamaya yöneliktir.

Sözünü ettiğimiz türdeki öfke yıkıcılığından kurtulmuş, yapıcı nitelikler taşıyan, diğer insanları gerçeğe uygun ve sevilebilir olmaya zorlayan bir öfkedir. Ergenlik çağından uzaklaşıp erişkinlik döneminde ilerlerken, kişi, dünyayı değiştiremeyeceğini idrak eder. İnsanın elinden

gelen ancak yakın çevresini, ruhsal yatırım yaptığı insanlardan oluşan dünyasını sevilebilir halde tutmaktır. Bu durumda öfke kişinin kendi nefsi için değil, gerçekliğin korunması için kullanılmış olmaktadır. Bu nitelikteki bir öfkeye sahip olmayan bir erişkin doğru bir ebeveynlik yapamaz, çocuğunu büyümeye zorlayamaz. Kızılması gereken yerde kızamaz ve böyle bir tutum fazla sevgiden değil, zaaftan kaynaklanır. Zaafı oluşturan, bazen çocuğa duyulan ihtiyaç, bazen çocukla özdeşleşmek, bazen de kişinin kendi öfkesinin yıkıcı tabiatının oluşturduğu suçluluk duygusudur.

Haksızlık yaptırmamaya ve yapmamaya yönelmiş, güçlü bir adalet duygusu oluşturmuş yapıdaki bir erişkin çıkarları tarafından yönetilmenin sevgi üzerine bir hayat kurmayı engellediğini de kavramıştır. Gerçeklik sevgisi kişiyi, karşısındaki insanların gerçeğini, olayların onların penceresinden nasıl göründüğünü anlamaya zorlar. Bu kişiler karşılarındaki insanı dinlemeye ve anlamaya isteklidir. Oysa çıkarları tarafından yönetilmek insanı karşı tarafın gerçekliğini yok saymaya mecbur eder ve kendi çıkarını seçen insan doğal olarak haksızlık yapar. Bu durumda hayattan beklediği adaleti başkalarına karşı kendisi gerçekleştirememiş olur. Gerçeklik sevgisi tarafından yönetilen insan çıkarlarını bilen ama bunlar tarafından yönetilmeyen birisi olmak “zorunda” kalır; aksi takdirde gerçeklik sevgisini tezahür ettiremez. Doğru ve tutarlı bir hayat kurmak ve bunun sonucunda huzurla yaşamak üstün olmaktan, başarmaktan, kazanmaktan ve yenmekten daha önemli olmaya başlar. Çocuklukta bunu anlamış ama çocuk olduğu için nefsine yenik düşüp gerçekleştirememiş bir insan orta yaşlara geldiğinde çıkarları tarafından yönetilmekten kurtulur. Bazen ebeveynlik, bazen de bir sevgi ilişkisi bu basamağın çıkılmasını sağlar.

Gerçeklik sevgisi devamlı bir şeyler istemek, bir şeyleri oluşturmak için sürekli uğraşmak üzerine kurulu yaşam tarzını sona erdirir. Birtakım fanteziler kurup bunları gerçekleştirdiğinde mutlu olacağını zanneden bir yapı gerçeklik sevgisiyle bağdaşmaz. İnsan

mutluluğun para, şan, şöhret ve başarıdan geçmediğini anlar. Mutluluk ancak içinde sevginin hâkim olduğu bir dünya kurarak oluşturulabilir. Bu kavrayış, insanın sahip olduğu şeylerin kıymetini bilmesi, kurduğu hayatı doğru yaşaması ve korumak için gerekeni yapması temelli bir dünya görüşünü doğurur. Hayat, ancak severek verilen bir emek ve çalışmayla sağlıklı yaşanabilir. Oluşturulmuş olanın korunması ve geliştirilmesi devamlı bir emek gerektirir; bırakılan ve ihmal edilen şeyler bozulur. Zaten gerçeklik sevgisi oluşmuş bir insanın ilgisi, merakı, oluşturmak, üretmek, kendini ve başkalarını geliştirme ve verimli olma çabası hayat boyu sürer. Böyle bir çalışkanlık sevginin tezahürlerindendir.

İnsanın, hayatın doğru bir biçimde kurulabilmesinin kolaya kaçmadan, emekle, çabayla, disiplinle mümkün olduğunu algılaması, acıma duygusunun da yok olmasını sağlar. Acımanın yerini adalet duygusu alır. Sıkıntı içinde ve acı çeken insanların aslında çözemedikleri sorunları yüzünden bu durumda olduklarını anlamak, insanın sorunlarını ancak kendisinin çözebileceğini kavramayı sağlar. Bu anlayışı oluşturamamış bir insan kolayca kurtarıcı olmaya kalkışabilir. Oysa insanın kurtulmasının en zor olduğu fantezilerin başında gelen kurtarıcı olma fantezisi sadece sevgiyle ilişkili değildir; içinde yüksek miktarda narsisistik doyum da vardır. Bir anlamda, insanın kendisini kurtarılan kişi ya da kişilerden üstün görmesine hizmet eder. İnsanlara karşı duyarlı olmak, onlar için üzülmek ve problemlerini çözmeleri için yardımcı olmak başka bir şeydir, problemlerini onların yerine çözmeye soyunmak başka bir şeydir. Acıma duygusunu oluşturan diğer bir neden, kötü duruma düşmüş kişiyle özdeşleşme eğilimidir. Burada kişi, ya benim başıma da aynı şey gelirse düşüncesiyle karşı tarafın sorununu kendi sorunu haline getirip, adeta kendi sorununu çözüyormuşçasına çözmeye çalışır; aradaki sınırlar kaybolmuştur.

Acıma kaynaklı herhangi bir davranış, buna kalkışan kişinin karşısındaki insanın gelişme imkânını elinden alması anlamına gelir. Ya çocuksu bir böbürlenme ve kibirle ya da

karşısındaki insanla kendisini karıştırdığı için aslında kendine yardım etme çabası içinde olan bir insan, yardım etmeye çalıştığı kişinin başına gelen şey sonucunda yaşayarak öğrenmesi gereken deneyimi elinden almış olur. Acıyan kişi çoğu zaman, acıdığı kişinin sorununu onun yerine yaşamaya mecbur kalır.

İnsan hayatı ancak iyi ve kötü deneyimler olarak bölüyorsa ve kötü olarak tanımladığı deneyimlerden kaçınmak üzere yaşıyorsa acıma duygusu olabilir. Böyle bir durumda insan, başına kötü bir şey gelmiş olan kişinin yardımına koşmak gerek, diye düşünür ve bunu yapmaya çalıştığını sanır. Oysa hayatın iyisiyle kötüsüyle bir bütün olarak algılandığı bir aşamada acıma duygusu yerini dayanışma duygusuna bırakır. Bu durumda kimsenin kimseyi kurtaramayacağını kabul etmek, insanın niteliklerini geliştirerek sorunlarını ancak kendisinin çözebileceğini algılamak ve yapılacak yardımın da ancak onun niteliklerini geliştirmesine yardımcı olmak boyutunda olabileceğini kavramak ruhsal gelişmenin kaçınılmaz sonuçlarındandır. Böyle bakınca, acılar ve zorlanmalar hayatın doğal durumlarıdır, “kötü” değildir; hatta rahatlıkla denebilir ki, bunlar olmadan büyüme ve gelişme olamaz. Önemli olan, insanın başına gelen şeylerden öğrenerek ve gelişerek çıkmasıdır.

İnsan hayatını huzurla yaşayabilecek bir hale geldiyse, kaderini de sevmeye başlar. Çekmiş olduğu acıların ona ne çok şey öğrettiğinin farkındadır. Kendisine emeği geçmiş her insana karşı minnet ve şükran hisseder. Özellikle anne babasını birer insan olarak, herhangi bir yüceltmeye ihtiyaç duymadan, bütün kusurları ve eksikleriyle sevebilmektedir. Bütün bunlar her türlü ayrımcılığın ve bağnazlığın, küçümseme duygularının yok olmasını getirir. Bir şeyi sevebilmek için onu beğenmeye ihtiyacımız kalmaz. Denilebilir ki, “gerçeklik sevgisi” olarak niteleyebileceğimiz saygılı bir sevme biçimi oluşur.

Ruhsal olgunlaşma, omnipotansın kalıntılarının tamamen geride bırakılmasını da içerir. İnsanın hiçbir şeyi planladığı gibi götüremeyeceğini kavraması, hiçbir şeyi

denetleyemeyeceğini anlaması hayatın prensiplerini değiştirir. Önemli olan iyi planlamak değil, bir durum oluştuğunda altından kalkabilmektir; her duruma hazır olabilmek ve her durumun gereğini elden geldiğince, sorumluluklarını üstlenerek yerine getirebilmektir. O zaman hayat kolaylaşır ve insanın korkuları geride kalır. Aynı şekilde, bir konuda bir sorun çıkması mutlaka birinin kabahatli olduğunu göstermez. "Mükemmel yeterlilikte olursak, her şeyi öngörebilirsek aksilikleri önleriz," gibi bir algı geride kalır. Bazen kimsenin bir hatası olmadan da bir şey istendiği gibi sonuç vermeyebilir. Omnipotans, Allah'a mahsus bir özellik olarak, bütünüyle O'na bırakılır.

Menopoz ve andropoz dönemleri

Menopoz, yarım asır önce kadınlar için çocuk doğurma kapasitesinin ve "güzellik"in kaybı anlamına gelirdi. O dönemlerde kadınlardan beklenen, çocuk doğurarak insanlığın devamlılığını sağlamalarıydı; fazla sayıda çocuk doğurmak kadının statüsünü yükselten bir özellikti. Çocuk doğurma özelliğinin kaybı kadında değersizleşme duygusuna yol açtığı için, depresyonu davet eden sıkıntılı bir hayat dönemi olarak bilinirdi. Günümüzde, bir yandan kadının toplumsal rolünün sadece çocuk doğurmak olmaktan çıkması, öte yandan beslenme, sağlık, kendine bakmak gibi konularda kaydedilen gelişmelerin "güzellik döneminin" bitmesini engelleyebilmekte olması, büyük şehirlerde yaşayan kadınlar için menopozun anlamını tamamen değiştirdi. Bundan elli yıl önce menopozu depresyon içinde yaşayacak yapıdaki kadınlar günümüzde statülerini yükseltecek başka yollar bularak ve ihtiyaçlarına uygun estetik cerrah arayarak, etkili kozmetik malzemelerini ve teknikleri devamlı takip ederek bu sorunu başka bir biçime dönüşmüş şekliyle yaşamaktadır.

Menopozu hayatın yeni bir dönemi olarak karşılayamayan ve yaşlarını olabilecek en sağlıklı durumda, doğal olanı bozmadan yaşayabilecek hale gelmemiş kadınlar kendi gerçekliklerinin sevgisine erişememiş insanlardır. Bu kadınlar yaşlılığı, yaşlılıkla beraber gelen fiziksel değişimleri kabul edemezler. Bir insanın, yaşlanmak gibi olumsuz görünen bir değişimi kabullenebilmesi için yaşanmışlığın, deneyimlerin ona neler kattığının yeterince farkında olması gerekir. Bu durumda kadın "güzelliğini" kaybetmiştir ama onun yerine olgunluğu ve bilgeliği koymuştur. Bu ruhsal gelişme olmayınca ortaya çocuklarıyla yarışan, onlar gibi olmaya çalışan bir kadın yapısı çıkar. Çocukların düzenlerini kurmuş olmaları, torunlar çoğu insan için bu hayat dönemini kolaylaştırır.

Andropoz, erkekler için daha çok fiziksel gücün, özellikle de cinsel gücün azalması anlamına gelir. Kendilerini performansları üzerinden var etmeye yatkın çocuksu tabiatlı erkekler bu durumda depresyona yatkın hale gelirler. Performans düşüklüğünü daha genç, daha dürtü uyarıcı, daha kolay etkileyebilecekleri ve kendilerine hayran olabilecek kadınlara yönelerek çözmeye kayarlar. Bu yapıda olan ama eşleriyle ilişkilerini bozmaya cesaret edemedikleri için bu yola giremeyen erkeklerse huysuzlaşır. Canları sıkkındır, öfkeleri artmıştır, depresif belirtiler gösterirler. Andropozun şiddetli yaşandığı durumlarda, erkeğin tekrar ergenlik çağı çocuğu özellikleri göstermeye başladığını gözleriz. Daha biçimci olmaya, saçlarıyla, kıyafetleriyle, yüzük, kolye gibi aksesuarlarla meşgul olmaya kayarlar. Dış dünya yeniden ilgilerini çekmektedir ve kendilerini orada tekrar kabul ettirme arzuları oluşmuştur.

Andropoz dönemini şiddetli yaşayan erkeklerin ergenlik çağına dönmesinin nedeni bir yandan o dönemdeki kızların esas dürtü nesnesi haline gelmeleri, bir yandan da ergenlik çağında olduğu gibi, kendine güvenen bir görüntünün altında aslında başarısızlıktan çok korkan bir yapılarının olmasıdır. Bu erkekler ergenlik çağında aynı sorunsalı yaşamıştır. Ergenlik çağı genci ne çocuktur, ne erişkin; çocuk gibi olmaktan nefret eder ama erişkin gibi

de olamaz. Bu durumda, bu dönemi daha saldırgan, daha gösterişçi, daha bencil olarak geride bırakmış, bir süre sonra da gerçekten bir şeylerin altından kalkabilecek hale gelmişlerdir. Şimdi yeniden güçlerini kaybedince, durum onları ergenliğe geriletir. Bu süreci, tekrar pornografiye düşkünlük göstermek, performans kaygısının artması şeklinde görürüz.

Her şeyin yolunda gittiği ve erkeğin andropoz dönemine olgunlaşarak girdiği durumlarda bu tip sarsılmalar görülmez. Andropozun sürdüğü ellili yaşlar aslında insanın kendisini ve hayatı olduğu gibi anlayıp kabullendiği, kendini ve şartlarını zorlamaktan vazgeçtiği yıllardır. Aslında barış zamanıdır; bu barışta artık ruhsal enerjinin azalmaya başlaması da etkili olmaktadır. Bu ruh halindeki insan, aslında hayatın ne kadar zor olduğunun, gençlikte verilmiş savaşların, o zamanki bakış açısının yetersizliğinin farkındadır. Onun için genç olmak özenilecek bir şey değildir. Gençlik aynı hataları yapmaya yatkın olmak, tecrübesiz olmak, haddini bilmemek gibi anlamlar da taşımaktadır. Bu kişilerde cinsel gücün azalması bir gerginlik ve korku oluşturmaz; zaten cinsel gücün yerini kaliteli cinsellik almıştır. Andropoz döneminde cinselliği yaşama sıklığı azalırken, cinselliği yaşama süresi artar. Giderek, haz orgazmda değil, cinselliğin içinde yaşanır hale gelir. Artan olgunlukla birlikte, cinselliğin içinde bir yandan daha büyük bir doğallık, öte yandan daha fazla sevgi duygusu yer alır.

Yaşlılık

Yaşlılık, insanın hayata veda etme dönemidir; bütün yapabildiklerimizle ve yapamadıklarımızla bu dönemde yüzleşiriz. Yaşlanmış, insan olmanın bütün evrelerini yaşamış olan kişi bu deneyimlerini “insan olmanın” ve “hayat”ın ne olduğunu anlamak için kullanmaya çalışır. Diğer yandan, artık bedenin birçok sorun çıkardığı, bu yüzden tekrar

desteğe ve yardıma ihtiyaç olan bir dönemdir. Çocuklar büyümüş, kendi hayatlarını kurmuştur. Onların hayatını bozacak bir ağırlık oluşturma korkusu, insanın kendi çocukları da olsa tekrar çocuk gibi başkalarına muhtaç olmaktan duyduğu endişe ve birçok tanıdığın ölümünü görmek yaşlılığın sorunsallarını oluşturur.

Yaşlılık, olgunlaşmayla beraber gelinen bir dönem değilse kişiyi tekrar çocuklaştırır. Genel olarak yaşlılık, dürtülerde ciddi bir azalmayla beraber sevme kapasitesinin düşmesine sebep olur. Bu durumda ortaya her istediğini yaptırmak isteyen, hemen küsüp darılan öfkeli bir insan çıkabilir. Çocuk haline gelen yaşlılar ölümden çok fazla korkmakta ve genellikle dine dönerek korkularını azaltmaya çalışmaktadır. Genel olarak bu durumdaki yaşlılar ölümü inkâr ederek yaşarlar. Sanki onlara hiçbir zaman bir şey olmayacakmış gibi, on yılları kapsayan planlar yaptıklarını görürüz. Yaşadıkları hayatın muhasebesini yapmayı reddederler, her şeyin kabahatlisi başkalarıdır. Her şeye rağmen, yaşlılığın en önemli sorunsalını ölüm oluşturur. Yaşlılığın verimli bir hayat dönemi olmasının önündeki en önemli engel, ölümün inkârıdır.

Gerçeklik sevgisinin nihai olarak varacağı yer, ölümü hayat gerçeğinin kaçınılmaz bir parçası olarak kabul ederek, ölümden korkmadan yaşamı sevebilecek hale gelmektir. Ölüm, aslında son derece yorucu olan ve sürekli emek isteyen hayatın oluşturduğu yorgunluğun bitmesi anlamına gelir. Yaşlılığın hastalıkları, beş duyunun bozulmaya başlaması, bedenin canlılığının azalması aslında ölümü kabul edebilmeyi kolaylaştıracak bir ortam oluşturur. Sevme kapasitesi yüksek olan bir insan ölümü yok oluş olarak algılamaz. Ölüm sadece bu hayat deneyiminin bitmesidir. Artık ömrünün sonuna geldiğini kabullenerek ve bundan korkmadan, hatta bunu bekleyerek yaşayan insan, evrendeki doğum-ölüm döngüsünün bir parçası olduğunu kabul etmiştir. Bu biçimde yaşandığında, yaşlılık bilgelik haline gelebilir.

V. BÖLÜM: AİLE SİSTEMLERİ

Aile, yeni kuşaklar yetiştirerek insanlığın devamlılığını sağlayan, toplumların temel birimini oluşturan bir sistemdir. Gerçi insanlık kültürünün başlangıcında bütün toplum, bütün klan bir aile gibiydi. O zamanlar aile, "büyük aile" idi; daha sonra küçülerek anne, baba ve çocuklardan müteşekkil hale geldi. Ancak bir araya gelip çocuk yapmış her çift bir aile oluşturmaz, aileyi aile yapan bazı temel özellikler vardır. Örneğin çocuklar ebeveynler tarafından dürtüsel nesne olarak kullanılamazlar ya da aç bırakılamazlar.

Temel özellikleri değişmese de, ailenin özellikleri çağlar içinde değişmiştir. İlk çağların ailesiyle ve o zamanların çocuk yetiştirme şekliyle bugünkü aile arasında çok büyük farklar vardır. Değişime uğradıysa da, aile yüzyıllardır insan yetiştirmenin temel alanını oluşturur. Zamanın kültürünün ve uygarlığının temel kodlarını çocuklara aile geçirir. Ailenin çağlar içindeki değişimi üzerine yapılacak genel bir değerlendirme, çağlar içinde insanın özelliklerinin nasıl değiştiği konusundaki değerlendirmeyi de kapsar. Eski çağların insanları günümüz insanının yanında çok çocuksu kalırdı.

Genel olarak, çağlar içinde aile neredeyse bütün toplumu kapsayan büyük aile olmaktan, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile olmaya doğru küçülmüştür. Bununla beraber, aile kurumunda çocuklara verilen önemin yanı sıra, karıkoca arasındaki yakınlık ve işbirliği de artmıştır. İlk çağlarda çocuklar, özellikle bebeklik döneminde ve çocuğun aileye katkısı olamayacak erken yaşlarında yük olarak algılanırdı. Hatta bu dönemlerde, istenmeyen çocuklar aç bırakılarak ölüme terk edilirdi. Bu kaderden kız çocuklar daha çok etkilenmiştir.

Roma'nın parlak dönemlerinde, Roma yurttaşı zengin ailelerde bile çocukların sokağa bırakılması yaygın bir uygulamaydı. Çocuk sahibi olmak, yüzyıllar boyunca ekonomik ve askeri nedenlere bağlı olmuştur; çok çocuklu olmak, çok düşük maliyetli işgücü veya savaşacak asker sahibi olmak anlamı taşımıştır. Elbette bu anlayış içinde büyüyen çocuklar çok öfkeli, çok korkak, çok kuşkucu ve güvensiz insanlar olacaktır. O çağların insanları bugün bizim paranoid dediğimiz özellikler taşırdı.

Yine o dönemlerde, kadın erkek arasında, günlük hayatı her iki cinsin bir arada yaşadığı bir ilişki biçimi yoktu. Kadınlar ve erkekler kendi cinsiyetlerinden bireyler arasında yaşardı ve bunun sonucunda da birbirlerini ruhen tanımazlardı. Kadın ve erkek gruplarının başında, kendi cinsiyetlerinden yaşlılar olurdu. Erkekler avlanmak, savaşmak, imar faaliyetlerinde bulunmak gibi işleri çoğu zaman topluca gerçekleştirir, en azından birbirleriyle yakın temas halinde olurlardı. Aynı şekilde kadınlar da, kadınlardan ve çocuklardan oluşmuş bir dünyada yaşar, toplum içinde üstlendikleri sorumlulukları yerine getirirlerdi. Yemek yapmak, yemek için gerekli malzemeleri toplamak, temizlik ve ev işlerini üstlenmek, çocuklara bakmak kadınların sorumluluğundaydı. Kadınlar da birçok işi erkekler gibi birlikte yapardı. Neredeyse aynı klan içinde bir erkekler klanı, bir de kadınlar klanı iç içe yaşardı.

Çocuklar çoğu zaman kadınların, özellikle de ağır iş yapamayacak kadar yaşlanmış kadınların sorumluluğundaydı. Çocuklara annelerinden çok bu yaşlı kadınlar bakardı. Erkeklerin çocuklarıyla bir yakınlıkları yoktu, hatta babanın çocuklara fazla yakın olması ayıplanan bir durumdu. Aynı şekilde, karıkocanın da günlük hayat içerisinde yakın olması doğru bulunmazdı. Bu durum, erkeğin ve kadının toplum içindeki sorumluluklarını aksatacakları anlamına gelirdi, ayıplanacak bir tutumdu ve buna izin verilmezdi. Karıkocanın beraber olması, bütün toplumsal sorumluluklarını yerine getirdikten sonra ancak geceleri mümkündü.

Eskiye gittiğimizde, o çağların açlık, salgın hastalık ve savaşlar gibi sebeplerle oluşan zor koşullarının daha dayanışmacı ve daha hiyerarşik büyük sistemlere yol açmış olduğunu söyleyebiliriz. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, ilk önce eski Yunan toplumlarında ve daha sonra Roma toplumunda ortaya çıktı. Bu toplumların ekonomik faaliyeti ticaret ve büyük ölçüde köle emeği ile oluşturulan tarımsal üretim üzerine oturuyordu. Hukuk sistemi ise özel mülkiyeti, miras hukukunu ve aile hukukunu kurumlaştırmıştı. Eski Roma'da evin reisi babaydı. Eşi, çocukları ve evde yaşayan köleler ve hizmetçiler de dahil olmak üzere erkek, neredeyse küçük bir klan şefi gibi davranırdı. Evin iç işlerinin yönetimi ise çoğu zaman eşe bırakılırdı.

Bugün anladığımız anlamda bir yakınlık ilişkisi taşıyan ailenin Batı Avrupa'da, ekonomik olarak daha güçlü olan ve şehirlerde, güvenlikli alanlarda yaşayan burjuvazinin tarih sahnesine çıkmasıyla oluştuğunu söyleyebiliriz. Değişen koşulların dayanışmacı sistemlere duyulan ihtiyacı azaltması ve kırsal kesimdeki eski mülkiyet biçimlerinin çözülmeye başlamasıyla birlikte çekirdek aile ancak 19. yüzyıldan itibaren oluştu. Aynı dönemlerde milliyetçilik ve milli devlet kavramı da tarih sahnesine çıktı. Rekabet esasına dayanan yeni kapitalist ekonomik süreç bütün 19. yüzyıl boyunca milletler arasında bitmez tükenmez savaşlara ve nihayetinde birinci ve ikinci dünya savaşlarına yol açtı.

Bunun yanı sıra, milleti ve aslında "ulusal pazarı" bilim alanında, sanatta ve savaş alanlarında yüceltecek vatansever ve kahraman çocuklar yetiştirmek bütün Batı dünyasını kapsayan bir ideal haline geldi. Çocukların, geleceğin üstün milletinin oluşturulmasının teminatı olarak algılanmaya başlandığı bu süreç, çocuklara yapılan ruhsal yatırımı da artırdı. Bunun sonucunda daha yaratıcı, bilim, teknik ve sanatta sıçrama yapabilecek kuşaklar oluştu. Nitekim bu dönemde insanlığın gelişmesi çok hızlandı.

Bu dönemin hâkim anlayışının aile sistemine etkisini, bu koşullarda yetişen çocukların ruhsal sorunlarında görmek mümkündür. Anlaşılan çocuklara yapılan ruhsal yatırımın artması, onlara yapılan dürtüsel yatırımın da artmasına neden olmaktadır. 19. yüzyılın en önemli ruhsal sorunu, "histeri"dir. Psikanaliz, ilk oluştuğu yıllarda bu ruhsal bozuklukla ilgili gözlemlerden ve deneyimlerden beslenmiştir. Freud'un bilinçaltıyla, bilinçaltı fantezilerle ilgili gözlemleri histeri vakalarına dayanır.

Histeri vakalarında kadın çocukluk döneminde ebeveynlerin kendisine yaptığı bilinçaltı dürtüsel yatırım nedeniyle dürtülerini ebeveynden çekememekte, bunun sonucunda da bu kişilerin doyumlu bir cinsel hayatları olamamaktadır. Her türlü cinsel çağrışım ebeveynlerle ilişkilendirilmekte ve ensest yasağını çiğneme korkusu oluşturmakta, bu da sıkıntı duygusuna ve gerginliğe sebep olmaktadır. Bunun sonucunda dürtüsel enerjinin cinsellik dışı alanlara kaydığına ve özellikle bazı kadınlarda konversiyon denen (bir stresin, fizyolojik herhangi bir kaynağı olmamasına rağmen fizyolojik olarak dışa vurulması) bedensel işlev bozukluklarına yol açtığına inanılır.

Her iki dünya savaşının yol açtığı olağanüstü kıyım ve kapitalist sistemin coğrafi olarak bu süreçten daralarak çıkması, faşizmin insanlığın ortak hafızasına kazınan büyük kitlesel öfkesi, atom bombasının yüz binlerce insanı birkaç dakikada kül etmesi sonucu oluşan travma gibi nedenler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş karşıtı bir havanın oluşmasına neden oldu. Militarizm karşısında sevgi ve barış, askeri işgal ve ekonomik pazarların sömürgeler olarak askeri denetimi yerine topyekûn gelişme ve kalkınma öncelikli amaçlar haline geldi.

Bu düşünsel ve duygusal atmosferde artık aile kadınla erkeğin birbirine duyduğu sevgi, aralarındaki cinsellik ve işbirliği üzerine kurulmaya başlandı. Bu dönemin filmlerinde, şarkılarında, romanlarında kadın erkek sevgisinin, kadınla erkeğin birbirine olan aşkının öne çıkarıldığını görürüz. Çocuklar, bu sevginin ürünüydü ve sevgi ortamında büyümeleri

sağlanmalıydı. Bana kalırsa bu dönemde, ideal arayışı olarak, insanlık en yüksek ruhsal düzeyine erişti. 1950 ve 1960'lı yıllar bu idealin gerçekleştirilmeye çalışıldığı altın çağı oluşturduktan sonra, 1970'li yıllarla birlikte bu ideal tekrar inişe geçti.

Aslında kafalardaki ideal ve kalıcı kadın erkek ilişkisi hayatın içinde gerçekleştirilemiyordu. Büyük bir aşkla başlayan ilişkiler bir süre sonra hayal kırıklığı, birbirinden sıkılmak ve cinsel ilginin kaybedilmesi olarak seyrediyordu. Özellikle Batı ülkelerinde eşlerin birbirini aldatması neredeyse kural haline geliyordu çünkü kalıcı bir sevgi ilişkisi oluşturabilmek en yüksek derecede bir ruhsal gelişkinlik ve yüksek bir sevme kapasitesi gerektiriyordu. Kalıcı bir aşk istemek bunu gerçekleştirmeye yetmiyordu. Giderek insanın özgürleşmesi yeni bir ruhsal ideal haline gelmeye başladı. Varoluşçu felsefe ve 68 olayları bu arayışın görünümleridir.

Özgürleşme arayışı maddi olarak da güçlü ve yeterli olma ihtiyacını artırır. Bu dönemde dünya ekonomik sistemi de İkinci Dünya Savaşı sırasında bilim ve teknolojide oluşturulan sıçramayı günlük hayata aktarıyordu ve Batı ekonomileri hızla büyüyordu. Kadın emeğine ve yabancı işçiler gibi ucuz emeğe talep yükselmişti. Giderek kadınlar çalışma hayatının bir parçası oldular. Bilgisayar teknolojisindeki gelişme kafa emeğini ve kadın emeğini kıymetli hale getirdi. Kazançların da arttığı bu dönemde kadın erkek aşkının devamlı olamayacağına ilişkin yaygın bir hayal kırıklığı oluştu. Bunun sonucunda da kadın ile erkek arasındaki sevginin vurgulanmasından çok, ilgi, nelerin kaça olduğu, hangi markanın nasıl bir imaj oluşturduğu, statü yükseltmek ve başkalarından üstün olmak için neler yapmak gerektiği vb. alanlara kaydı.

Günümüz koşullarında, aile sistemi yeniden büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bugün Türkiye'de üç aile sistemi yan yana varlığını sürdürmektedir. Kırsal alanda ve ülkenin geri kalmış bölgelerinde daha çok geleneksel ataerkil aile sistemi sürmektedir. Diğer iki aile tipi daha çok şehirlerde ve ülkenin daha gelişmiş kısımlarında görülmektedir. Bunlardan ilkini,

“tüketim toplumu ailesi” olarak adlandıracağım. Bu aile tipi günün koşullarına daha uygun ve büyük şehirlerde, küresel ekonominin ve onun ürettiği ideolojinin tamamen hâkim olduğu bölgelerde giderek yaygınlaşıyor. Diğer aile tipi, geleneksel aile ile tüketim toplumu ailesinin arasında yer alır; ona da “modern ataerkil aile” diyeceğim. Her üç aile tipi de çocuk için çok farklı büyüme ortamları oluşturur. Bu üç aile tipini birbirinden ayırabilmek için aralarındaki farkları kısaca ele alalım.

Geleneksel aile

Geleneksel aile büyük, ataerkil ailedir. Ailenin büyükleri, erkeğin bir önceki kuşaktan olan anne ve babasıdır ve aileyi onlar yönetir. Çiftlerin evliliğine de zaten bu yaşlı kuşak karar vermiştir. Gençler, ana babalarının kendileriyle ilgili verdiği karara uymuş ve evlenmiştir. Yönetim, aynı evde ya da ayrı evlerde yaşıyorlarsa dışarıdan müdahale şeklinde, aile büyüklerinin elindedir.

“Gelin”, kocasının anne babasını memnun etmek mecburiyetindedir ve kocanın, karısını kendi anne babasına karşı koruması beklenemez. Böyle bir tutum büyük bir saygısızlık olarak kabul edilecek ve bütün sistem bu tutuma karşı çıkacaktır. Eşini koruma çabası, erkeğin sistemin dışına atılması ve dışlanması ile sonuçlanır. Bu yüzden gelin çok arka planda ve korunmasızdır. Tek yapabileceği uyum sağlamak, kendisinden beklenenleri yerine getirmek ve itaat etmektir. Zaten çoğu zaman kendi anne babası da ondan aynı şeyi beklemektedir, aksi takdirde onları utandırmış olur. Çiftler yaşlandıkça, biraz da erkek tarafının annesinin ve babasının ölümü üzerine, daha otonom hale gelirler. Bu aşamada, daha önce kaynanasından çekmiş olan kadın kendi çocuklarını evlendirerek, bu sefer oğullarının karısına “gelinlik” yaptırarak geçmişin acısını çıkarmaya çalışır.Bu aile tipinde kadınlar gençlik yıllarında çok

fazla ezilir. Kocalarının kendilerine sahip çıkmadığını, kendi ebeveynleri karşısında bir çocuk olduklarını görmek kadınlarda kocalarına karşı büyük bir öfkenin birikmesine yol açar. Genelde bu kadınlar cinsel olarak isteksizdir. Cinsellik bir görev olarak, bazen zorlama altında yaşanır. Bu aile sisteminde kadın, örtülü veya açık bir şiddete maruz kalır; şikâyetleri dinlenmez, koşulları düzeltilmez. Sanki kadın olmak hesaba katılmamak, insanlığın bir alt kademesine ait olmak gibidir. Kadından beklenen, rolünü yerine getirmesidir.

Geleneksel aile sisteminde kadına şikâyet etmek, halinden memnun olmamak gibi bir hak tanınmamıştır ve bunları yapması bir kusur ve eksiklik olarak algılanır. Şikâyetçi kadın beğenilmez; başta kaynanası ve kocası olmak üzere kendi anne ve babasının da öfkesine maruz kalır. Kadın öfkesini bastırmaya mecbur kalır ve psikosomatik rahatsızlıklar göstermeye başlar. Yaygın olarak baş ağrısı, karında şişkinlik hissi, hazımsızlık, halsizlik, vücut ağrıları dile getirilir. Geleneksel ataerkil aile sistemindeki kadınlar öfkeli ve mutsuz oldukları için, annelik kapasiteleri de düşer. Bastırılmış bir öfkeyle yaşamak zorunda kalan kadın, çocuklarıyla ilişkisi de dahil, yüzeyselleşir. Çocuklarına tahammülü azalır, onlarla ruhsal kalitesi yüksek bir ilişki oluşturamaz. Zaten psikosomatik rahatsızlıklar yaşadığı için, sağlığı bozuktur. Ciddi bir organik bozukluğu olmamasına rağmen hastalıklı bir hayatı olur.

Bu tip ailede yetişen çocukların duyarlılıkları eksik, iç dünyaları fakir ve sevme kapasiteleri de düşüktür. Genel olarak, annenin ezildiği bir ortamda büyüyen çocuk bu durumdan olumsuz etkilenir. Böyle bir sistem daha çok iki tip insan oluşturur. İlkinde umursamazlık, sevgisizlik ve çıkarcılık hâkimdir. İkinci tipte ise olaylar karşısında çabuk sarsılan, başkalarından fazlaca etkilenen, korkuları fazla, güçlü karşısında kendinden bekleneni yerine getirmeye çalışan, güçsüz karşısında ise saldırgan ve acımasız olabilen, bastırılmış öfkesi fazla çocuksu bir insan çıkar ortaya. Bu aile modeli, dünyada ve Türkiye'de modernizm öncesi dönemde hâkim olmuştur. Fiziksel gücün ekonomik faaliyetin temelini oluşturduğu, insanların ancak yüksek

bir dayanışma içerisinde varlıklarını sürdürebildikleri dönemlere aittir ve kadın erkek arasında belirgin bir ayrımcılık vardır.

Ailenin dış dünya ile ilişkilerinde erkeğin babası, evin içinin yönetilmesinde de erkeğin annesi son sözü söyleyecek konumdadır. Böyle bir aile yapılanmasının ruhsal temelini, evli çiftlerin ruhen kendi anne babalarının çocuğu olmaktan kurtulamamış olmaları oluşturur. Çiftler gerek dış dünyayı, gerek ev içini ilgilendiren konulardaki önemli kararları vermekten, karar verme sorumluluğunu üstlenmekten korkmaktadır. Aslında kendilerini bulamamışlardır ya da kendilerini bulmalarına izin verilmemiştir. Henüz kendi doğrularını oluşturamamışlardır ve genel geçer değer yargılarına uyum göstermeye mecbur hissetmektedirler. Dış dünya karşısında korunmaya gereksinimleri yüksektir. Onları himaye edecek veya onlarla güçlü bir biçimde dayanışacak insanları hayatlarında tutmak zorundadırlar.

Bu gelişmişlik düzeyinde bulunan ve bu karakter özelliklerini gösteren kişilerde, ister erkek ister kadın olsun, kendilerine yabancı olan ve aralarında akrabalık veya kan bağı ilişkisi olmayan insanlardan oluşan bir dünya kurma yeterliliği gelişmemiştir. Yeni tanıştıkları kişilerin hangisine güveneceklerini, onları hayatlarında hangi mesafede tutacaklarını bilemezler. Güvenliklerini, genel olarak, otorite karşısında itaatkâr bir tutum takınarak ve otoritenin beklentilerine uygun davranarak oluşturmaya çalışırlar. Bu ruhsal temelin bir uzantısı olarak, ailenin ekonomik varlığı da bir önceki kuşağın imkânları üzerine oturmaktadır. Erkek babasının işinde, tarlasında çalışır. Oturduğu evin sahibi babasıdır. Kazancına çoğu zaman babası el koyar ve her türlü ihtiyacını da o karşılar. Mali açıdan tam bir bağımlılık söz konusudur.

Dikkat edilecek olursa, bu geleneksel sistemin esas temelini ruhsal nedenler oluşturur. Evlenecek yaşa gelen gençler son derece çocuksudur ve kendi kendilerini idare edecek olgunlukta değildir. Bu yapıdan gelen insanlar, ekonomik koşullar değişse bile kendilerine bir

dayanışma sistemi ve kendilerini yönetecek bir “baba” bulmak zorunda kalırlar. Bu kişilerin ruhsal özellikleri, bir “cemaat” içinde yaşamaya daha uygundur. Üniversite bitirmiş olmak ya da çok iyi bir eğitim almış olmak insanın aile sistemi içinde edindiği özellikleri değiştirmez. Bu insanlar bir cemaat içinde kendilerini daha güvende, daha huzurlu hissederler. Cemaat onları kaybolmaktan korur, onlara bir aile sunar. Bu anlamda cemaat sistemleri bir ruhsal gereksinime, korunma ve ait olma gereksinimine cevap verir ve bu yüzden cemaatler üzerinde oluşturulacak siyasi baskı sonuç vermeyecektir. Cemaat yapıları üzerinde baskı oluşturulması, bu insanların ruhsal gerçekliklerini kabullenmemek anlamına gelecektir ve korku artıkça bir dayanışma sistemine, cemaate duyulan ihtiyaç da artacaktır.

Geleneksel ataerkil aile sisteminde amaç iki insan arasındaki sevginin tezahür ettirilmesinden çok, bu dünyanın bir parçası olabilmek ve bu dünya içinde varlığını sürdürebilmektir. Geleneksel aile sisteminin hâkim duygusu korkudur. Bu yüzden bir koruyucuya büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Güçlülerin güçsüzleri acımasızca ezdiği ve sömürdüğü, her an her türlü tehlikenin ortaya çıkabileceği, salgın hastalıkların çok yaygın olduğu bir dünyada söz konusu aile sisteminin ortaya çıkması son derece anlaşılır olmaktadır. Böyle bir dünyanın tehlikeleri hayatta kalabilmeyi ister istemez gündemin baş maddesi yapmaktadır. Gündemin birbirini seven iki insan arasındaki sevginin tezahür ettirilebilmesi aşamasına gelebilmesi için yüzyılların geçmesi gerekecektir.

Geleneksel aile sisteminde hâkim duygunun korku olması, karıkoca arasındaki ilişkiye de yansır. Eşler arasındaki işbirliği beraber düşünüp karar vermek, birbirinden ne beklediğini diğerine anlatabilmek üzerine oturmaz. İlişkiye taraf olanların örf ve âdetlerle belirlenmiş rollerini doğru oynaması beklenir. Bu ilişki biçiminde, tarafların birbirini anlamasının bir önemi yoktur. Her iki taraf da birbirinden bunu beklemez. Zaten çoğu zaman kendilerini de anlamaz, onlara öğretilen kalıpları gerçekleştirmeye çalışırlar. Böyle olunca, eşler arasında

yakınlık ya yoktur ya da çok azdır. Yakınlığın olmadığı bir yerde canlı bir kadın cinselliği oluşmaz. Nitekim bu aile sisteminin hüküm sürdüğü çağlar boyunca kadının da haz alabileceği ve cinsel bir arzusunun olabileceği düşünülmemiştir. Cinsellik, kadından tanımlanmış görevlerinin bir parçası olarak beklenmiştir.

Bütün bu çerçeve içinde kadın ve erkek, gençlik dönemlerinde birbirlerine eş olmaktan çok kendi anne ve babalarının çocukları olarak yaşarlar; onları mahcup etmemek, utandırmamak en önemli değerlerini oluşturur. Bu iki insan, yaşları ilerledikçe ve kendi sistemlerini kendileri yönetmeye başladıklarında bir sevgi ilişkisi ve yakınlık oluşturabilirler ama bunun için hayatın altından kalkabilmekte olmaları, özellikle erkeğin kadını koruyabilmiş ve gücüyle ezmemiş olması gerekir.

Geleneksel ataerkil aile sisteminin geçerli olduğu dünyanın hâkim ideolojisi, "güçlü olanın haklı olması, güçlü olana itaat edilmesi, gerçek asaletin ve insanlar arasındaki yakınlığın kan bağı ile oluşması" ve günlük hayatta "mükemmellik"tir. Bu değerlerin hâkim olduğu bir dünyada karıkoca arasında bir aşk, kalıcı bir sevgi ilişkisi oluşması elbette istisna olacaktır. Genel olarak bu aile sisteminde yaşayan eşlerin her birinin kendi cinsiyetlerinden olan insanlardan oluşan bir dünyaları vardır. Kadınlar kadınlarla, erkekler erkeklerle beraber yaşarlar. Geleneksel aile sisteminin bir başka özelliği, bu sistemde özellikle şekil şartlarının çok önemsenmesi, dinin insanların hayatında büyük bir yere sahip olmasıdır. Din, hem örf ve âdetlere uygun olmanın bir teminatı olarak bir işlev görür, hem de adaletsizliğin, çaresizliğin, korkunun fazla olduğu her yerde insanlar için onları ayakta ve sağlıklı tutan bir ruhsal ihtiyaçtır. Dini geri kalmışlığın nedeni sanmak, tam anlamıyla nedenlerle sonuçları birbirine karıştırmaktır.

Toplumumuzda dini çerçeve, Allah'a ve peygambere duyulan sevgi ve bağlılıkla daha adaletli, daha sevgi dolu, daha affedici bir anne babaya sığınmak, ondan yardım beklemek gibi bir

ruhsal anlam taşır. Bu sistemde insanların yaşlandıkça kendilerini dine daha fazla vermeleri ve içlerindeki sevilme arzusunun Allah'ın sevgisini kazanmaya dönüşmesi, öfkelerini ve hırslarını kendilerini dine vererek denetlenmelerini sağlar. Böylece büyüklerin insafına kalan daha genç kuşakların mutlu olmalarından rahatsızlık duymamak, onların iyiliğini isteyebilmek mümkün hale gelir. Gücün yaşlı kuşaklarda olduğu sistemlerde, güçlü olanların Allah korkusu sahibi olması güçsüzler için bir teminat olabilir. Kendilerini hırslarından ve kıskançlıklarından sıyıramayan yaşlıların, özellikle kayınvalidelerin gelinlerini kıskanmaları ve onlara eziyet etmeleri geleneksel aile sisteminde sık rastlanan bir problemdir.

Geleneksel ataerkil aile sisteminin önemli karakteristiklerinden biri de, insanın insan olarak değil, işlevi nispetinde değer taşımasıdır. Bu yüzden kimse birbirini anlama ihtiyacı duymaz, işlevini yerine getirmesini bekler. Sanki herkes büyük bir makinenin parçasıdır ve vazifesini yerine getirmesi gerekir, bundan başka bir anlamı yoktur. Bu tutum günlük ilişkilerde işbirliği yapabilmeyi ama birbirine uzak ve yabancı olmayı getirir. Herkes büyük bir sistemin parçasıdır, ama bir yandan da çok yalnızdır. Bu, kalabalık içindeki yalnızlıktır. Bu durum, paradoksal biçimde insanların birbirinden ayrılabilmesini iyice zorlaştırır. Ortaya mutsuz ve gergin, ama birbirine bağımlı insanlar çıkar.

Geleneksel ataerkil aile sisteminin işlev ağırlıklı bu beklentileri karıkoca ilişkisinin de roller üzerinden yaşanmasına sebep olur. Karıkoca arasında gerçek bir yakınlık ve sevgi ortamı oluşmaz. Birbirlerini tanımadıkları bile söylenebilir. Hiçbir zaman kimsenin aklına, "bunu yapmak istiyor mu?" sorusu gelmez. Böyle bir soru, bütün sistemin işlev göremez hale gelmesine yol açar. İşlevini yerine getirmemenin toplumsal olarak kabul görecek tek nedeni, "bedensel hastalık" olabilir. Bu yüzden, bu sistemin insanlarındaki her türlü ruhsal direnç kendini bedensel bir hastalık olarak, beden dili üzerinden ortaya koyar. Bugün geleneksel

sistemde yaşayan ve ruhen zorlanan insanların, özellikle de kadınların bir ayakları hastanede ve doktordadır.

Geleneksel ataerkil aile sisteminde yaşayan bir insan kendisini anlamamak durumundadır. Bebekliğinden beri zaten kimse onu anlamaya çalışmamıştır. Örneğin annesi, onun kilolu olmasını ve bol yemesini istemiştir, ama karnının aç olup olmamasıyla ilgilenmemiştir. Anneden beklenen, bebeğinin kilolu olmasıdır. Bebek ne kadar kilolu olursa, anne de işlevini o kadar yerine getirmiş olacak ve "iyi anne" sayılacaktır. Bu sistemde büyüyen bir insan, örneğin yaşadığı cinsel isteksizliğin kocasına kendisini yakın hissetmediği için veya kocası kendisine sahip çıkamadığı için olduğunu hiçbir zaman anlamayacaktır ve ya hocaya gidecek ya da problemini ilaçla çözmeye çalışacaktır. Kısacası, bu sistemde büyüyen ve yaşayan insanlar kendilerini, karşılarındaki insanı ve çocuklarını anlamakta son derece yetersiz olurlar.

Bu aile sisteminin nasıl bir çocuk büyütme ortamı yarattığını gözden geçirelim. Yeni doğan bebeğin sorumluluğunu kaynana üstlenir ve anne bebeğine onun direktifleri doğrultusunda annelik yapar. Anne kendi içinden gelenleri dinleyerek, bebekle gerektiği kadar bütünleşerek annelik yapamaz. Daha çok bebeğin beslenmesinden ve emzirilmesinden sorumlu tutulur. Bebekle annenin ne kadar yakın olacağına, annenin bebekle ne kadar zaman geçireceğine, bebeğine bakarken diğer sorumluluklarının ne kadarının azaltılacağına evdeki yaşlı kadın, kaynana karar verir.

Annenin yanında ona destek olacak kadar yakın bir kocasının olmaması da kadının annelik kapasitesini olumsuz yönde etkileyecektir. Geleneksel ataerkil aile sistemi, özellikle de anneyle bebek arasında bir bütünleşme ilişkisinin yaşanmasının gerektiği dönemlerde bebeğin ruhsal gelişmesini sağlayacak, onu kapasitesi yüksek bir insan olarak büyütebilecek bir ortam oluşturmaz. Bu sistemde annenin bastırılmış ve farkında olmadığı çok fazla

öfkesinin olma olasılığı yüksektir. Öfke kadının ilişki kurma kapasitesini çok düşüreceği için, annenin bebekle her zaman ilişki kurabilmesi güçtür.

Bütünleşme döneminin sonuna gelen bebek annesinin -bu dönemin normal gelişme koşullarında 9. ay olduğunu, ancak anneyle bebek arasındaki ilişkinin yoğunluğu azaldığında bu sürenin uzayabileceğini belirtmiştim- taşıma kapasitesi yüksek olmalıdır. Hatırlanacağı gibi bu dönemde bebek, annesine karşı haset duygusunu yaşamaya başlıyor ve ona hem uzak hem de yakın olmak istediği çatışmalı bir durum içine giriyordu. Bu çatışmalı dönemde bebek, annesinin de kendisine karşı öfkeli olduğunu zannetmekteydi. 9-12 ay arasındaki bu huysuzluk dönemini annenin bebeğe öfke duymadan taşıyabilmesi, bebeğin sağlıklı bir insan olması açısından büyük önem taşır. Bu dönemin sağlıklı yaşanamaması paranoid bozukluklara ve büyük suçluluk duygularıyla seyreden majör depresyonlara yol açar.

Geleneksel ataerkil sistemin hüküm sürdüğü bütün çağlar boyunca, Avrupa'da insanlar yaşamlarını "Allah"ın kendilerine ceza vermek için hiçbir fırsatı kaçırmadığından emin olarak ve kendilerini affettirmek için açlıktan kendine fiziksel işkence etmeye kadar uzanan birçok eziyetli ibadetle meşgul olarak geçirmişlerdir. Bu dönemin "Allah" imgesi, sözünü ettiğimiz dönemin annesidir. İnsanlar, Tanrı'nın kendilerine karşı büyük bir öfke duyduğundan neredeyse emindir. Demek ki geleneksel ataerkil aile sisteminin anneliği, kendisini günahkâr hissetmeye ve bunun cezasını beklemeye müsait insanlar yaratmaktadır. Günahkârlık duygusu ve ceza beklentisi, temelde, yukarıda ifade ettiğim 9 ay döneminin anne bebek yaşantısıyla ve haset duygusuyla doğrudan ilişkilidir. Geleneksel aile sisteminin annelerinden uygun bir "taşıma kapasitesi" beklememek gerekir.

Çocuk 1 yaşına doğru yürümeye başladığında, evde aşırı hareketlidir ve her şeyi karıştırarak birçok problem çıkarmaya başlar. Ayrıca her istediğini yaptırmak, her şeyi denemek ister. Evde yaşlıların olması, üstelik evin iktidarının bu yaşlıların elinde olması, bu yaş çocuğu için

uygun bir ortam oluşturmaz. Normal gelişmede 12-18 ay arasında evde, görünüşte de olsa, iktidarı çocuk alır. Anne, ortamda tehlike oluşturacak eşyaları kaldırarak, çocuğu başka şeylerle oyalayarak ortamı tehlikesiz hale getirmeye çalışır ve çocuğun omnipotansını denemesine izin verir. Geleneksel aile sisteminde ise bu ortamın yaratılabilmesi mümkün değildir. Çocuk fazlasıyla kısıtlanmakta ve korkutulmaktadır. "Şimdi öcüler gelecek, cadılar seni alıp götürecek, dokunma, babaannen seni dışarı atar, deden gelirse seni tavana asar," bu sistemde çocuğa sürekli tekrarlanan laflardır. Bu ortamda, çocuk korkak yetiştirilir. Korkak yetiştirilen çocuk omnipotansını fantezi dünyasında muhafaza eder ve çekingen, deneme cesareti olmayan bir insan olur. Omnipotansın bu şekilde fantezi dünyasında muhafaza edilmesi, sınır vakalara veya diğer ağır kişilik bozukluklarına yol açar.

Bu sistemdeki anne, kendisi de evin büyüklerinin çocuğu gibi olduğu ve onlardan korktuğu için, çocuğun omnipotansını aktarmasına uygun bir sevgi nesnesi değildir. Zaten anne bunu çocuğa, "şimdi babaannen kızacak, deden izin vermez," gibi laflarla bildirir. Anne, kendisinin fazla yetkisi olmadığını belli ederek çocuğun kendisini Allahlaştırmasını engeller. Eğer evin "büyükleri" çocuğa emek vermek isteyecek kadar yakınsa ve çocuğun varlığı onlara da yorgunluktan çok canlılık, neşe veriyorsa, o zaman çocuğun omnipotansını babaanneye aktarması mümkün olur. Bu durumda çocuğun bu sistemde görebileceği zarar azalır. Çocuk daha büyümüş, daha gerçekçi, yok edici öfkesini daha geride bırakmış, sevme kapasitesi daha yüksek bir insan olma şansı bulur.

Çocuk omnipotansını aktaracak bir sevgi nesnesi bulamadığında, dışarıdan bakıldığında belli gelenek kalıplarına uyabilen ve belli bir işlevsellik oluşturabilen, ama yakından bakıldığında özellikle özel hayatında çok öfkeli, kıskanç, çok fazla korkusu olan, sevme kapasitesi düşük bir insan olacaktır. Bu insanlar için geleneksel kalıplar, o kalıplar içinde tarif edilmiş işlevler, ilişkiler ağı ve ölüm, doğum, evlenme gibi önemli hayat olayları sırasında gerçekleştirilen

dayanışma koruyucu bir kılıf oluşturur; onları hastalanmaktan korur, onlara bir yaşam alanı sunar. Böyle bir sistem içinde yaşayabilen bir insan için geleneklere uymak kaçınılamayacak bir durumdur. Bu sistemin dışında yaşayan insanların gözünde bu töreler -kan davası, töre cinayetleri gibi- çok ilkel veya çok acımasız olarak görünse de, bu sistemlerin gerçeği budur. İnsan, ruhsal varlığını ayakta tutmak için bu kadar ihtiyaç duyduğu ve dışında kalamayacağı bir sistemin doğrularına uymak zorundadır.

Anlaşılacağı gibi, geleneksel ataerkil aile sisteminin çocuksu, korkuları çok fazla olan, bireyleşme aşamasına gelememiş, kendi anne babasının beklentilerine göre yaşamaya çalışan anne babaları 18. aya kadarki bebeklik ve çocukluk dönemi için çok uygun bir büyütme ortamı oluşturamıyor. Anne babanın oluşturabildiği ya da oluşturamadığı her şey çocuğun kaderinde yer alacak, çocuğun özellikleri olarak sürecektir.

Her toplumsal yapı kendi aile sistemini oluşturur ve kendine uygun, kendine benzeyen insan yetiştirir. Bu anlamda insanlığın şizoid, paranoid, depresif, histerik ve narsisistik dönemleri olmuştur ve bu kişilik özelliklerinde kuşaklar yetiştirilmiştir. Bir insanın kişilik sorunları çağının sorunları ile uyumluysa, o sorunlar toplumla bir çatışma yaratmaz. Bugün biz narsisistik bir çağda yaşıyoruz ve insanların daha güzel, daha zengin, daha popüler olmak için yaptıkları şeyleri yadırgamıyoruz. Aynı şeyleri yapan insanlar uygarlığımızın başka dönemlerinde ayıplanmıştır.

Geleneksel ataerkil aile sisteminde büyüyen çocuklar çekingen, korkak, deneme cesareti gösteremeyen kişiler olmuş ve bir yandan da yatırımlarının çoğu fantezi dünyasında kalmış, orada mükemmel olduklarına, her istediklerinin olacağına inanmışlardır. Bu sistemde büyümüş insan, bebek anneliğinin yetersizlikleri nedeniyle ruhsal enerjisi düşük, fantezi dünyasında dönüşümler olamadığı için hayalci, çok korkutularak büyütüldüğü için korkuları fazla olan ve bir dayanışma sisteminde yaşamaya muhtaç, yok edici öfkesi yüksek birisi

olacaktır. Bu ruhsal yapılanma cemaatçi bir sisteme çok uygundur çünkü hayat ona daha en baştan itibaren çok tehlikeli olarak tanıtılmıştır.

Gerçekten de evdeki yaşlıların kaprislerine bırakılan bir hayat anne için çok tehlikelidir ve o da bu tehlikeyi çocuğuna öğretmek zorundadır. Bu genel karakter özelliklerinin yanı sıra bu sistemin erişkinleri kendileriyle yüzleşmekten, kendilerini anlamaktan, kendilerini irdelemekten kaçınmaya çalışırlar çünkü çocukluk fantezileri başka türlü ayakta tutulamaz. İç gerçeklik bu şekilde oluşmuşken, dış dünyaya daha ziyade bir dayanışma sisteminin içerisinde kalarak ve kendilerinden beklenen işlevi oluşturmaya çalışarak uyum sağlarlar. Bu dayanışma sistemi bazen anne ve babaya, kardeşlere, akrabalara bağlılık, bazen hemşericilik ve bölgecilik, bazen de bir cemaat olur.

Cemaatçi bir sistemde, cemaat içindekiler “iyi”dir, cemaatin dışı ise tehlikeli ve “kötü”dür. Cemaat sitemi günümüz koşullarında daha önceki dönemlerde klanın üstlendiği işlevi yerine getirmektedir, yani modern bir klandır. Kişi kendisini cemaate ait kılması karşılığında maddi ve manevi anlamda korunur; en azından aç açık bırakılmaz, cemaat içerisindeki dayanışmadan yararlanır. Karşılığında beklenen, cemaatin normlarına ve doğrularına uygun davranmasıdır. Böyle bir sistemde kişi çocukluğunda yaşadığı duruma uygun bir dünya kurmuş olur. Dünyayı çok tehlikeli bir yer olarak algılamaktadır; kendisini doğru idare edemeyeceği varsayılır ve güvenilir ve bilgili bir “büyük” bulunarak ona emanet edilir. Zaten bu insanın aile içerisinde gördüğü ve öğrendiği de budur; anne ve babası da kendilerini ebeveynlerine emanet ederek yaşamışlardır.

Gerçekten de bu aile sisteminde büyümüş bir insan kendisini doğru idare edecek yeterlilikte değildir çünkü zaten hiçbir zaman kendini idare etme fırsatı verilmemiş ve doğru idare etmesi de beklenmemiştir. Büyüklerine itaat etmesi, onlara saygı göstermesi, onların doğrularından sapmaması beklenmiş, dış dünyaya yönelimi kısıtlanmıştır. Bu sebeplerle, çok

deneyimsizdir, kendini hayallerine kaptırma tehlikesi yüzünden kolay kandırılabilir ve herkesi kendisi gibi bildiği için saftır. Bütün bu koşullar, bu sistemde büyüyen bir insanı mutlaka bir dayanışma sistemine muhtaç hale getirir.

Böyle baktığımızda, geleneksel ataerkil aile sisteminin "kendini kötü hissetmekten kaçınmak" hâkim duygusu üzerine yapılanmış insanlar yaratacağını söyleyebiliriz. Bütün hayatlarını öfkelerinden ve dış dünyadan korunmak üzerine oluşturacaklardır. Bu sistemde yetişen insanlar genellikle öfkeleri de korkuları da büyük olduğu için bunu dış dünyaya aktaramazlar. Bu insanlar öfkelerini daha çok psikosomatik kanallar üzerinden yaşarlar; öfke, öfke olarak hissedilmez, bedensel rahatsızlıklara dönüşür ve daha çok kişinin kendisiyle ilişkisinin kesilmesine neden olarak yüzeyselleştiren bir etki oluşturur. Genellikle kendilerini anlamakta zorlanırlar; öfkelerini, beklentilerini, arzularını, ihtiyaçlarını fark etmek konusunda ciddi zorlukları vardır. Bu sistemdeki insanların yaşadığı hayat, hayatta kalmayı becermek ve bir mecburiyeti yerine getirmeye çalışmak gibidir. Aynı şekilde, yakınlarını da anlayamazlar, onlardan da işlevlerini yerine getirmelerini beklerler.

Bu sistemde yetişen insanların dış gerçeklikten, otorite simgelerinden duydukları korku çok fazladır. Bu nedenle ya itaatkâr olurlar ya da itaatkârmış gibi görünürler. İtaat, otoriteye saygı ve sevgi içermediği, sadece korku nedeniyle oluştuğu için aslında fırsatçıdırlar. Karşılarındaki insan gücünü kaybettiğinde birden diğer yüzlerini gösterirler. Bu sistemin insanları genel olarak ya karşılarındaki insanın kulu kölesiymiş gibi davranırlar ya da kendilerine öyle davranılmasını beklerler. İlişki biçimleri aidiyet üzerindendir; ya kendilerine ait olunmasını beklerler ya da kendileri birilerine aitmiş gibi davranmak isterler. Bu sistemin yetiştirdiği insanlar bütün bu özellikleri nedeniyle bugünün dünyasına uygun bireyler değildirler. Onlar daha çok eski çağlara, hastalıklar, savaşlar, kıtlıklar nedeniyle hayatta kalmanın çok zor olduğu ve toplumların otoriter sistemlerle yönetildiği dönemlere uygun yapıdadırlar.

Bir toplumun aile sisteminin yapısı o toplumun fertlerinin ruhsal özellikleri, toplumdaki üretim ilişkileri ve bunun oluşturduğu maddi koşullar tarafından belirlenir. Toplumun zihniyetini, genel olarak üretim ilişkileri oluşturur. Örneğin talan üzerine yapılanmış bir toplumun çocuk yetiştirmekten karıkoca arasındaki ilişkiye kadar her ayrıntıya yansıyacak olan zihniyetiyle tarımsal üretim yapan bir toplumun zihniyeti örtüşemez. Aile, tamamen içinde yaşadığı toplumun maddi ve ruhsal gerçekliğinin bir yansıması, tezahürüdür. İçinden çıktığı gerçekliğe uygun çocuklar yetiştirerek de toplumunu yeniden üretir. Bu dinamik içinde örf ve âdetler hem toplumsal zihniyetin uygulanması için bir araç olarak, hem de eldeki insan malzemesiyle yapılabilecek olanın en iyisinin yapılması için oluşur. Zaman içinde zihniyet değiştiği, koşullar ve malzeme daha az korku ve daha fazla sevgi oluşturacak biçimde geliştiği halde örf ve âdetler eskisi gibi uygulanmak isteniyorsa, bu, daha önceki dönemin iktidar ilişkilerini sürdürmekten çıkarı olanların değişmeye ve gelişmeye direnç göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

Geleneksel ataerkil aile sistemini anlatırken hem toplumumuzun özellikle kasabalarda ve şehirlerde yaşayan bir kesimi hem de Avrupa'nın kapitalizm öncesi dönemi referans alınmıştır. Bugün bizim memleketimizde bu aile sistemi giderek ortadan kalkmaktadır. Artık dünya eskisi gibi tehlikeli bir yer olarak tanımlanmamaktadır. Hatta dünya artık herkesin evindeki televizyonlardan büyük bir eğlence yeri, kocaman sofralarda herkesin her şeyi yiyebileceği bir panayır alanı olarak tanımlanmaktadır.

Dünyanın eskisi kadar tehlikeli olmaması, eskisi kadar büyük bir dayanışma sistemine ihtiyaç duyulmamasına da yol açar. Artık istenen hayat koşulları babanın iş imkânlarıyla veya toprağının sürülmesiyle oluşturulamayacak, bu şekilde bu panayırın bir parçası olunamayacaktır. Herkes bir yolunu bulup büyük şehre, panayır alanına katılmaya çalışır. Böyle olunca, büyük şehre göç ve yeni iş alanları geleneksel sistemi değişime zorlamaktadır.

Bugün Türkiye'de milyonlarca insan büyük şehirlerin varoşlarında, tamamen yeni koşullarda eski geleneksel ataerkil sistemin dönüşmüş biçimlerini yaşamaktadır. Şimdi yaşlılar eskiden olduğu kadar iktidar sahibi değildir. Onların hayat tecrübesi yeni koşullarda bir anlam ifade etmemektedir. Onlar da bunun farkında olarak maddi gücü parayı kazananlara terk etmiş, bakımlarını üstlenen çocuklarının çocukları olmaya razı hale gelmişlerdir.

Büyük aile sistemi yerini yavaşça çekirdek aileye bırakmaktadır. Ancak eskiden örf ve âdetlerin baskısıyla denetim altında tutulan kıskançlık, rekabet, üstünlük mücadelesi bütün ilişkileri sarsarak insanları birbiriyle düşman olacak hale getirmiştir. Şu an geçmişin geleneksel sistemi çökerken, yerine bir şey konamadığı görülmektedir. Böyle olunca, insanlar için bir yandan varlığını sürdürmek üzere kazanç oluşturma gereksinimi, bir yandan yalnızlaşma, bütün değerlerini kaybetme ve çocuklarına laf söz geçiremeyecek hale gelme korkusu büyük bir gerginlik oluşturmaktadır. Bu gerginliğin taşınamayacak boyutlarda olması bir kısım insanda büyük bir yok olma korkusunu ve tekrar dini değerlere tutunma gereksinimini artırmaktadır. Toplumsal yapının çözülmesi ve geleneklerin değerden düşmesi, eskiden örf ve âdetin toplumu bir arada tutan işlevini de dini yorumlara bırakmaktadır.

Böylece geleneksel ataerkil sistemin çökmesinin neden olduğu insan ilişkilerindeki tıkanıklık ve yalnızlaşma insanları dini cemaatler içinde örgütlenerek yeni bir dayanışma sistemi oluşturmaya mecbur etmektedir. Öte yandan, bu kadar yalnızlaşan bir kısım insan da gelecekle ilgili korkularını çok para kazanarak azaltmaya çalışmaktadır. Bunlar, gelecekte karşılaşacakları bütün sorunları parayla çözebileceklerine inanmaktadır. Kısa zamanda büyük para kazanmayı arzu eden bütün insanlar gibi bu insanlar da bozulmaya, insan kandırmaya, haklarından fazlasını istemeye müsait hale gelmektedir.

Görülüyor ki tam bir altüst oluş söz konusu. Böyle durumlarda çocuklar hep ihmal edilir. Bu dönemlerin çocukları, anne babaların çocuklara yeterince ruhsal yatırım yapamadığı

koşullarda büyümek zorunda kalırlar. Bu çocuklar kapasitesi düşük, tembel, sorumsuz, çok öfkeli ve hayalci olmaya yatkındır. Böyle dönemlerde karıkocanın da birbirine yatırımı azalır. Kimse kimseden memnun değildir çünkü taraflar birbirlerinden ne bekleyebileceklerini bilememektedir. Bir önceki kuşakta, geleneksel aile sisteminde büyümüş gençlerin birbirlerini anlamak için hiç çaba harcamadan birbirleri için yeni roller tanımlamaya, birbirleri üzerinde duygusal veya maddi bir baskı oluşturarak istediklerini yaptırmaya çalışmaları neredeyse bu aile sisteminin kadın erkek ilişkisinin ana karakteristiğidir.

Böyle olunca, iki kişilik olan bütün ilişkiler, bu arada sevgi ilişkileri de yaşanamaz hale gelir. Sistem kendi içinde son derece otoriterdir. Bu sistemde insanların birbirlerine ruhsal yatırımları, ister karıkoca arasında ister ebeveynlerle arasında olsun, "sevgi ilişkisi"nin karakteristiklerini edinemez. Bu sistem "gerçeklik sevgisi" düzeyine erişmiş insan yetiştiremez. Bir başka deyişle, bireyliğimizden vazgeçmeye mecbur bırakılmakla, karşımızdaki insanı anlamayı ve ona duyarlı olmayı reddetmekle sevmekten de vazgeçmiş oluruz. Bu sistemdeki annenin de bebeğini anlamak ve ona duyarlı olmak yerine onun karnını doyurmayı, altını temizlemeyi annelik olarak tanımlaması ve bebek kiloluysa kendisini iyi anne sayması beklenir. Bebek, karnı doyurulmasına ve altı temizlenmesine rağmen bir problem gösteriyorsa, o zaman sorun ya çocuktadır, çocuk ondan beklenen işlevleri yerine getirmemektedir, ya kaderdedir ya da nazar, büyü gibi sebeplere bağlıdır ve çözüm hocalarda aranacaktır.

Geleneksel aile sistemiyle ilgili söylediklerimden, bu sistemin insanının "demokrasi" kültürüne uygun olmadığı da anlaşılmaktadır. Demokrasi kültürü kendine benzemeyeni de sevmek ve anlamak üzerine kurulmuştur; farklılıklar, farklı olmak demokrasilerde bir dışlanma ve anlaşılamama nedeni değildir. Ayrıca demokratik zihniyet gücün bir tahakküm aracı olarak kullanılmasını, zorlamayı, dayatmayı geride bırakmıştır. İnsanın gönüllü

katılımının ve isteyerek yapılan işbirliğinin gerek üretimde, gerek insan ilişkilerinde en yüksek kaliteyi üreteceğinin farkındadır; sevgi, verimlilik, yaratıcılık, kendine özgü olmak ancak bu koşullarda oluşur.

Modern ataerkil aile sistemi

Geleneksel ataerkil aile sistemi dünyada, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmeye başlamasıyla birlikte yerini giderek modern ataerkil aileye bırakmıştır. Modern ataerkil aile sisteminin oluşmasını sağlayan en önemli gelişme, bireyselleşmeyi oluşturan tarihi koşullarda dayanışma sistemlerine duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Bireyselleşmenin hızlanması ise ekonomik sistemin rekabet üzerine oturmasıyla ilgilidir. Şehirdeki tüccarların, zanaatkârların ve iş sahiplerinin üretim ilişkilerindeki rekabetçi ve işlerini büyütmeye ve geliştirmeye çalışan müteşebbis tutumları onları dayanışma içerisinde yaşama gereksiniminden uzaklaştırmıştır. Ayrıca şehirlerde, gece ve gündüz koşullarında güvenlik sorununun kırsal bölgelere göre daha hızlı bir biçimde çözümlenmesi, dayanışma sistemlerinin buralarda daha önce dağılmasını sağlamıştır. Bireyselleşmenin artması ve dayanışmanın azalması büyük ailenin dağılmasına yol açmış ve çekirdek aile tarih sahnesine çıkmıştır.

Bu sistemin en temel özelliği, karıkoca ve çocuklardan oluşmasıdır. Bu sistemin ilk oluştuğu yıllarda batı Avrupa'da evlilikler iş ilişkilerinin de gereklerini yerine getirebilecek, servet birikimini ve zenginleşmeyi hızlandıracak seçimler üzerine oturmaktaydı. İnsanlar önce çıkarlarını ve geleceklerini düşünerek evlenmekteydi. Giderek toplumlarda milliyetçilik ideolojisi ağırlık kazanmaya başlamış ve böylesine bir çıkarcılık ve bencillik ahlaken doğru bulunmaz hale gelmiştir. Toplumun (milletin) bütününün çıkarını düşünebilmek, toplum için kendini feda edebilmek yükselen değerler halini almıştır. Modern ataerkil aile sisteminin ilk

oluşma dönemlerinde aile kurumu servet birikimi için bir araç olarak algılanıyordu fakat bu dönemin ardından aile, temel amacı iyi birer yurttaş ve asker olabilecek çocuklar yetiştirmek olan bir kuruma dönüşmüştür. Kadınların annelik niteliği öne çıkarılmaya, övülmeye başlanmış, çocukların iyi bir biçimde eğitilmesi için önemli maddi yatırımlar yapılmıştır.

Bu dönemde Avrupa ülkelerinde ilköğrenim zorunlu hale getirilmiş, diller standardize edilmiş, zorunlu askerlik kabul edilmiştir. Avrupa'nın büyük devletleri arasında büyük bir üstünlük mücadelesi yaşanmıştır. Bu üstünlük mücadelesi birinci ve ikinci dünya savaşlarına yol açmış ve yüz elli yıllık bir savaş döneminin ardından üstünlük mücadelesinin sonunun olmadığı, herkesin bundan müthiş zarar gördüğü herkes tarafından anlaşılmıştır. Bu dönemin aile dinamiklerindeki en önemli özellik, çocukların eşlerden daha önemli olmasıdır. Çocukların ulusun geleceği sayılması onlara aşırı bir ruhsal yatırım yapılmasına yol açmıştır. Bu kadar büyük bir ruhsal yatırım ebeveynlerin çocuklara birbirlerinden daha yakın olmasına yol açıyordu. Bu yakınlığa, ebeveynlerin çocuklara yönelik dürtüsel yatırımları da eşlik etmiştir. Sonuç, histeri denen nörotik bozukluğun o çağın hastalığı denecek kadar yaygınlaşması olmuştu.

Savaşın yıkımları dünyanın duygusal iklimini değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aile sisteminin birincil amacı karıkoca arasında kalıcı bir sevgi ortamı oluşturmak ve bu ortamda, gelecekte aile oluşturabilecek çocuklar yetiştirmek haline gelmiştir. Çiftlerin esas ruhsal yatırımları birbirlerine dönmüştür. Sanki iki cins birbirinin kıymetini tarihte ilk defa fark etmiş ve aralarındaki, daha önceki yüzyıllarda var olan engelleri aşmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan bu aile sisteminde, karıkocanın birbirleriyle işbirliği yapabilmeleri, her ikisinin de kendi alanlarında hayatın altından kalkmaları beklenir. Her iki taraf için de çocuksuluk ve yetersizlik ilişkiyi tehdit eden ve devamlılığını bozan bir engel oluşturur.

Böylece modern ataerkil aile sisteminde de çeşitli dönemler olduğunu, yüz yıl önceki aile sisteminde, çekirdek aile içerisinde çocukların fazla yatırımlandırılmış olduklarını, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise esas yatırımın karıkoca ilişkisine ve eşlerin birbirine olan yatırımına dönüştüğünü görüyoruz. Bir büyüme ortamı olarak aileyi ele aldığımızda, sözünü ettiğim ve bugün ülkemizde yaygın olarak süren modern ataerkil aile sistemi İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan aile sistemidir.

Modern ataerkil aile sisteminde karıkoca birbirini seçmiştir. Kalıcı bir ilişki kurmaya çiftin kendisi karar vermiştir. Kendi oluşturacakları imkânlarla yaşayacaklardır ve esas sorumlulukları birbirlerine, birlikte oluşturdukları hayata ve çocuklara karşıdır. Bu ilişki biçiminde anlaşamama, birlikte bir hayat kurmayı becerememe halinde ayrılabilmek de baştan kabul edilir. Geleneksel aile siteminde olduğu gibi çiftler daha büyük bir ailenin beklentilerine cevap vermek zorunda değildir.

Modern ataerkil aile sistemini geleneksel ataerkil aile sisteminden ayıran en önemli farklardan biri, modern sistemde karıkocanın birbirleriyle gönüllü işbirliği yapmalarıdır. Bir işbirliğinden bahsedilmesi, her iki tarafın birbirinden erişkin olmayı beklediğini, beraber bir işlev üretmeyi amaçladıklarını ve birbirleriyle yakın temasta olmayı kabullendiklerini gösterir. İki insanın birbirini anlamadan kalıcı bir işbirliği oluşturabilmeleri mümkün olamayacağına göre, taraflar birbirini anlamaya çalışır. Geleneksel sistemin, geleneklerle ve daha çok yaşlı kuşağın beklentilerine uygun olarak oluşmuş kalıp kadın ve erkek rolünün yerine burada beraber oluşturulmuş hayatın gereklerini yerine getirmek için herkesin en avantajlı, en iyi hazırlanmış olduğu alanda elinden gelenin en iyisini yapması düşüncesi vardır. Bu aile sisteminde ideal olan, iki tarafın birbirini tamamlamasıdır.

Modern ataerkil aile sisteminde erkeğin alanı, çocukluğundan beri diğer erkek çocuklar arasında öğrenmeye çalıştığı hayat mücadelesinin alanıdır. Erkek çocuk, çocukluğu ve gençliği

boyunca erkek dünyasında kendisine bir yer edinmeyi becermiş olmalıdır. Ancak bunu becerebilen erkekler evlenecek ve kadın ve çocuk sorumluluğu üstlenecek aşamaya gelmiş sayılır. Şimdi kendi cinsi arasında geliştirdiği bu yeterliliği bilgisi, aklı, çalışkanlığı ve emeğiyle birleştirerek evin geçimini üstlenecektir. Kadın ise çocukluğundan beri geliştirdiği özelliklerle bir düzen kurmayı ve o düzeni yürütmeyi öğrenmiştir. Bir genç kızın zevkli olması, kendi emeğiyle kalite üretebilmesi, yaptığı yemekten üstüne giydiği elbiseye, odasının düzenine kadar bu zevki yansıtması beklenir.

Bu aile sisteminin ideal çifti, genç erkeğin hayatın altından kalkacak güçte olması, genç kızın da kaliteli olması halinde oluşur. Genç kızın kendine özgü bir tarz geliştirmesi onun parlaklığını ve kişiliğinin gelişkinliğini gösterir. Erkeğin ve kadının bu kadar net çizgilerle birbirinden ayrılması ve birbirini tamamlamaya çalışması, iki cins arasında farklılığın kabulü anlamına gelir. Bu farklılık bir zenginlik ve birbirini tamamlama imkânı olarak kabul edilir.

Karıkoca ilişkisi beraberce hayatın altından kalkmak olarak tanımlanmaya başlayınca, bir önceki yüzyılın şık, zarif, elini sıcak sudan soğuk suya sokmayan erişilmez kadın olma idealinin yerini pişirdiği yemekle, kurduğu düzenle sevgisini hayata sokabilen, karşılaştığı durumların altından duygusal olarak kalkabilen güçlü ve çalışkan kadın ideali almıştır. Aynı şekilde erkek ideali de değişmiştir; bir önceki yüzyılın kibar, romantik, esprili salon adamı idealinin yerini mücadeleci, cesur, becerikli erkek almıştır.

Kadın ve erkek ideallerindeki bu değişimler romantik ve platonik aşkın yerini dürtüsel aşkın almasına da neden olmuştur. Kadın ve erkek yaşayan, sevgisini emeğiyle tezahür ettiren, etten ve kemikten varlıklara dönüşünce ve hakikileşince, kadın erkek ilişkisi de ete kemiğe bürünmüştür ve bu değişimle beraber karşılıklı doyumla yaşanması arzulanan cinsellik öne çıkmıştır. Halbuki daha önceki aile sisteminde, özellikle Doğu toplumlarında, cinsellik erkeğin

ihtiyacı ve kadının vazifesi olarak tanımlanıyordu. Kadının cinsel isteğinin olmaması bir fazilet olarak algılanıyordu.

Modern ataerkil sistemde kadın ve erkek birbirinden farklıdır, ama bu farklılık kategorik değildir; kadın ve erkek eşittir, her iki taraf da önce insandır, sonra kadın ya da erkektir. Her iki cins de aynı sorunsalın altından, kendi uçlarından tutarak kalkmaya çalışan birbirine denk kişilerdir. Bu denklik aynılık, eşitlik anlamına gelmez ama birbirine uygunluk oluşturur. Erkek kendisini eşiyle tamamlamaya çalışmaktadır ve onun mutlu olmasından, halinden memnun olup olmamasından kendini sorumlu tutar. Kadının ve erkeğin farklı olarak algılanması erkekten beklenenlerle kadından beklenenleri de farklılaştırır. Örneğin erkeğin yemek yapmayı bilmemesi bir kusur olarak algılanmazken, bu durum kadın açısından ciddi bir eksiklik olarak telakki edilir. Aynı şekilde, bir kadının korkması normal bulunurken, erkeğin korkması onun eksikliği olarak kabul edilir. Modern ataerkil aile sisteminde istenen kadınla erkeğin eşit olması değil, birbirini tamamlamasıdır.

Aile içinde erkekten ve kadından farklı özellikler beklenmesi, kadın ile erkek arasında rol farklılaşmasına yol açar. Kadın daha çok ailenin iç düzeniyle ilgili roller üstlenirken, erkek dış dünyaya yöneliktir. Kadından, ev içinde aile üyelerinin sağlıklı bir biçimde yaşayabilecekleri, çocukların büyüyebileceği ve kendilerini geliştirebilecekleri bir düzen kurması beklenir. Erkek ise ailenin geçimini temin etmekle, içinde yaşanan ortamın standartlarına uygun olunmasını sağlamakla ve aileyi dış dünyaya karşı korumakla yükümlüdür. Böyle olunca, kadın ve erkeğin sorumluluk alanları paylaşılmıştır.

Evin içinde sorumluluk kadına, dışında erkeğe aittir. Sorumluluk alanları aynı zamanda iktidar alanlarıdır ve herkes kendi alanında son sözü söyleme hakkına sahiptir. Kadınlar evle ilgili kararlar verilirken öncelikli söz hakkına sahiptir. Erkekler de dış dünya ile ilgili kararları verirken son sözü söyler. Genel olarak bütün kararlar birlikte düşünülerek, tartışılarak verilir.

Erkek dış dünyada önemli bir karar veriyorsa önce bunu eşiyle paylaşır, onun da fikrini alır, aynı şeyi kadın da kendi iktidar alanı ile ilgili önemli bir karar için yapar. Ayrıca, kadın ve erkeğin birbirleriyle tam bir işbirliği içinde oldukları ve birbirlerini tamamladıkları alanlar vardır. Çocukların büyütülmesiyle ilgili olarak annelik ve babalık böyle bir alandır. Bunlara rağmen, ilişkinin bütününde karıkoca arasında erkeğin ağırlığının daha fazla olduğu hiyerarşik bir ilişki vardır. Erkek, eşiyle ilişkisinde demokratik, çocuklarla ilişkisinde daha otoriter bir aile reisidir.

Modern ataerkil aile sistemini baba yürütür, bu kurallara önce kendisi uyar, sonra bunların karısı tarafından uygulanmasını ve çocuklara da benimsetilmesini bekler, bu nedenle de hiyerarşik bir sistemdir. Çocukların da çocuk olduklarını kabullenmeleri ve anne babaya uyum sağlamaları beklenir. Çocuklara bir yandan çocuk olmanın hakları verilirken, örneğin önce onların ihtiyaçları karşılanırken, en çok onlar korunurken, bir yandan da büyüklerin doğrularını benimsemeleri ve onlara itaat etmeleri beklenir. Sistem çocuklara büyük bir emek ve öncelik tanımasına rağmen kendisini çocuklara uydurmaz; çocukların anne babanın koşullarına ve doğrularına uyum sağlaması beklenir. Bu uyumu sağlamakta zorlanan çocuklar "şımarık" veya "iyi eğitilmemiş" çocuklar olarak algılanır. Modern ataerkil sistemde bu durumun sorumlusu olarak anne ve baba görülür.

Bu aile sisteminde iyi çalışan ve işlevsel bir düzen kurulabiliyorsa, beraberce hayatın altından kalkılabiliyorsa, kadın ile erkek arasındaki sevginin bir tezahürü olarak yoğun ve doyumlu bir cinsellik oluşur. Böyle bir durumda kadının ve erkeğin birbirlerine olan ruhsal yatırımları fazladır. Çocukları birbirlerine olan yatırımlarının bir ürünü olarak algıladıkları ve karıkoca arasında büyük bir yakınlık da oluştuğu için, çocuklar çocuk olarak sevilmektedir. Anne baba, hayatlarındaki en büyük yakınlığı birbirleriyle yaşamaktadır ve hayatlarındaki en önemli insanlar yine eşleridir. Bu ortam kadın ile erkek arasında yoğun bir cinsel çekim oluşturur ve

bu, ilişkinin kadın erkek sevgisi olduğunun temel bir göstergesidir. İlişki, yaş ilerledikçe dostluğa doğru dönüşüyorsa cinsel hayatın yoğunluğu azalır. Böyle bir sistemin sağlıklı yürütülmesi, sürekli ve kalıcı, saygılı bir sevgi ilişkisinin oluşturulabilmesiyle mümkündür. Kalıcı bir saygı ve sevgi ilişkisi herkesin kendi yerini doldurması, üstüne düşeni yapabilmesiyle kurulur; erkeğin sistem kurucu, kadının ise düzen kurucu özellikler göstermesi gerekir.

Karıkoca arasındaki, birbirinin sorumluluk alanlarına saygıyı ve hiyerarşiyi de içeren tutum çocuklar için yapılan işbirliğine de yansır. Anne çocukların günlük hayatına ve duygusal ihtiyaçlarına gösterdiği duyarlılıkla çocuklara yakın bir mesafe içindeyken, baba kural koyucu olarak çocuklara biraz daha mesafelidir ve kendisinden çekinilmesini sağlar. Babanın koyduğu kurallar bir yandan çocukların doğru ve düzgün insanlar olarak yetiştirilmelerini amaçlarken, bir yandan da anne ile çocukların arasının "iyi" tutulmasını sağlar. Baba otoritesinin zayıf olduğu durumlarda anneyle çocuklar arasındaki ilişki de bozulur. Anne de çocukların sorunları ve yaşadıkları zorluklarla ilgili olarak babayı bilgilendirir ve babanın çocukların durumunu yakından takip edebilmesini sağlar. Eşler arasındaki işbirliği birbirlerini tamamlamalarına hizmet eder ve bu, ailenin işlevselliğini artırır; ailenin en önemli işlevinin, kendileri de bir gün bir hayat kurabilecek, çocuklarına ebeveyn olabilecek insanlar yetiştirmek olarak tanımlanmasına yol açar.

Kadın ile erkek arasındaki işbirliği annelik ve babalık alanında da yapılabildiyse, çocukların sağlıklı, birbirlerini sevebilen, çalışkan, sorumluluk üstlenebilen insanlar olarak yetiştiğini gözleriz. Bu aile sisteminin temel ideolojisi, hayatın sevgi üzerine kurulabileceğine ve bu sevginin lafta kalmamasının, emekle hayata sokulmasının gereğine inanmaktır. Bu amaç gerçekleştirilebiliyorsa, eşlerin birbirlerine karşı hissettikleri sevginin kalıcı olabileceğine, işbirliği yapmanın büyük bir yakınlık doğurabileceğine dair inançları gelişir. İyilerin, (sevebilenlerin) çalışkan ve sebatkâr olanların sonunda kazanacaklarına, sevgi ile verilen

emeğin çok değerli olduğuna, bu yüzden hiçbir şeyin israf edilmemesi, ziyan edilmemesi gerektiğine inanılır, aile sistemine herkes elinden geldiği kadar katkıda bulunur. Ziyankârlık, üretebilmenin tam tersi olarak, yıkıcı bir tutum ve aile üyelerinin emeğine saygısızlık olarak nitelendirilir.

Farklılıkların kabulü ve zayıfların korunması prensipleri, eşitlik kavramından önce adalet kavramına vurgu yapılmasına yol açar. Bu tip ailenin diğer sistemlerden en önemli farkı, ailede en zayıfların en çok korunması, en ihtiyaçlı olanların öncelikle gözetilmesi, en güçlü olanın en fazla yükün altına girmesidir. Aile içinde, hayatın diğer alanlarında olanın tam tersi gerçekleştirilir. Hayat içinde genellikle zayıf olan ezilirken, güçlü olan zayıfları sömürürken ve en avantajlı pozisyondayken, ailede güçlüler en fazla yorulan ve ihmal edilenlerdir. Bu sistemde en fazla fedakârlık yapan, ihtiyaçlarının karşılanmasını en fazla erteleyen erkek olacaktır. Ancak çocukların ve eşin ihtiyaçları karşılandıktan sonra sıra onun ihtiyaçlarına gelecektir. Çocuklara ve daha zayıf olanlara pozitif ayrımcılık yapılması, onların kayırılmasının doğru bulunması adaletin eşitlikten önce gelmesine yol açar. Pozitif ayrımcılık eşitliği bozar ama daha adil bir dünya oluşturur. Bütün bu değerlerle sevgi üzerine oturan bir dünya oluşturulmaya çalışılır.

Erişkinler arasındaki sevgi sözcüklerle değil davranışlarla, tutumlarla hayata geçirilen bir duygudur. Erkeğin karısına duyduğu sevgi ona sahip çıkarak, onun hakkını, hukukunu koruyarak, onun kendisini geliştirmesine yardımcı olarak hayata geçirilir. Kadının sevgisi ise eşiyle beraber bir hayat kurabilmek için emeğini, duyarlılıklarını, bütün birikimini seferber etmesi ve aile ortamının sağlıklı bir yaşama ortamı olmasına ilişkin sorumluluk duygusu üzerinden hayata sokulur. Bu aile sisteminde kişilerin birbirlerine ruhsal yatırımları büyüktür ve kalıcı bir ilişki oluşturmak amaçlanmaktadır. Kadın ve erkek birlikte mutlu veya mutsuz olacaklarını, kişisel mutluluklarının büyük ölçüde özel hayatlarında oluşacağını bilmektedir.

Eşlerin ruhsal yatırımlarının dış dünyadan ziyade büyük ölçüde birbirlerine yönelik olduğu böyle bir sistemde “aile olma duygusu” çok güçlü bir biçimde oluşur. Bu tip bir aile sistemi çocukların anneli babalı büyütülmelerinin amaçlandığı, uzun ömürlü ve kalıcı olması temenni edilen bir kurumdur. Üyeler güçleri ve becerileri nispetinde sorumluluk alırlar. Aile içinde birisi için iyi olan diğerleri için de iyidir; herkes beraber üzülür, beraber sevinir. Bu duygu beraberliğinin sürdürülebilmesi için yalanın, birbirini kandırmanın, birbirine zarar vermenin, sadece kendini düşünmenin yasak olduğu bir sistemdir. Bütün bunlar aileyi bir sevgi ortamı haline getirir. Ancak bu ortamın oluşturulabilmesi için öncelikle karıkocanın birbirini sevmesi gerektiğini, çocukların sevmeyi ebeveynlerinden öğrendiklerini hatırlamamız gerekir. Karıkoca arasında kadın erkek sevgisi olarak tanımladığımız sevgi biçimi yoksa, böyle bir sistemin kurulabilme olasılığı hiç yoktur.

Bu biçimde örgütlenmiş bir aile ortamında anne bebeğini büyütürken ihtiyacı olan desteği öncelikle kocasından bekler. Bebek anneliğinin gerektirdiği, bebeğe yüksek bir dikkatin yoğunlaştırılması ve bebekle kurulan ruhsal ilişki, ancak annenin babadan aldığı sevgiyle uzun süreli olabilir. Aksi takdirde anne yorulacak ve giderek öfkesi artacaktır. Bu durumda annenin ilişki kurma kapasitesi düşmeye başlar ve bebekle kurduğu ilişki ona bakım vermeye dönüşür. Bebek annesinin uzun süreli ve yüksek kaliteli bir emeği verebilmesi için kocasından annelik alması, onunla ilişkisi içerisinde tazelenebilmesi gerekir. Karıkoca arasında böyle bir yakınlık ve işbirliğine en uygun aile sisteminin modern ataerkil sistem olduğu muhakkaktır. Bebeğin babası anneye destek olarak anneyle bebek arasındaki sisteme katılamıyorsa, bebeğin doğumu eşleri birbirinden uzaklaştırır ve bu aile sisteminin temel amacı olan “birlikte hayatın altından kalkma, birlikte üretme” prensibi gerçekleştirilememiş olur. Bu aksama eşlerin yatırımının birbirlerinden çekilmesine yol açar.

Bebeklik boyunca annenin en çok zorlandığı dönemlerden biri, 9-12 ay arasıdır. Bu dönemde huysuzluğu çok artan, ne yapılsa huzurlu olamayan bebek anneyi çok yorar ve zorlar. Ayrıca bu dönemde çocuğun korkuları da çok artar ve uykuları bozulur; anne geceleri de tam dinlenemez hale gelir. Eğer baba, annenin yükünü azaltabiliyorsa ve dinlenmesini sağlayabiliyorsa, annenin yorgunlukla beraber öfkesinin de artması engellenebildiği için, bebeğine yaptığı anneliğin kalitesi düşmez; anne bebeğini taşıyabilir.

Bebek yürümeye başladığında aşırı hareketliliği, her şeyi dağıtması ve her istediğini yaptırtma arzusu ile annede yine büyük bir gerginlik oluşturur. Bu dönemde çocuk çok sık düştüğü ve canını yakacak birçok tehlikeye açık olduğu için annenin çok kısıtlayıcı ve engelleyici olma tehlikesi vardır. Baba, annenin çocuğu koruma refleksinin çocuğun öğrenme ve deneme arzularını azaltmasını engellemeye çalışır. Çocuğun düşmeden, canı yanmadan büyümeyeceğini, annenin buna katlanmak zorunda olduğunu anlatır.

Çocuğun yürümeye başladıktan sonraki birçok gelişme döneminde annenin çocuktan itaatkâr olmasını beklemek, mükemmel olmasını temin etmeye çalışmak, yaşından büyük bir insan gibi olmasını istemek, terbiye etmek için korkutmak gibi hataları olabilir. Her insan gibi annenin de mutlaka sabırsızlık, kolayına kaçma, yüksek beklentiler taşıma gibi eğilimleri vardır. Baba bu durumlarda, eğer kendisi daha az problemliyse, annenin problemlerini görmesini ve denetim altına almasını sağlayabilir. Anne de aynı şekilde, babanın rahatına düşkünlüğü, çocuğun birden büyümesini beklemesi, kendisiyle ilgilenilmesini istemesi gibi taraflarını dengeleyebilmelidir. Karıkoca arasında birbirlerinin problemlerini de aşmalarını sağlamaya çalışan bir ilişki varsa, böyle bir ilişki çocuk büyütme deneyiminden gelişerek çıkar.

Çocuk 3 yaşına geldikten sonra hem kız hem erkek çocuğunun baba ile ilişkisi nitelik değiştirdiğinde, baba artık anne yedeği olarak değil, anneden ayrı ve farklı bir ilişki modelinin temsilcisi olarak ve erkek cinsinden birisi olarak sevilmektedir. Karıkoca arasında dürtüsel bir

sevgi ilişkisi varsa, çocukların ruhsal gelişmesi çok kolay olacaktır. Bu durumda erkek çocuk fazla zorlanmadan babası gibi olmaya, kız çocuk annesine benzemeye çalışacak, çocukların çocuk olduklarını kabullenmeleri hiç zor olmayacaktır. Bu çocuklar ailelerini, annelerini, babalarını, kardeşlerini sevebilen çocuklar olacak ve "gerçeklik sevgisi" dönemine rahatlıkla geçebileceklerdir.

Bütün bu anlattıklarımdan, modern aile sisteminin çocuk için ideal bir büyütme ortamı olduğu görülmektedir. Sadece fiziksel olarak bakım ve besleme anlamında değil, ruhsal olarak da büyütme çabası söz konusudur. Bunun için, ailenin tüm üyelerinin kendilerini geliştirmeleri beklenir. Bu aile sistemi kendi idealine ne kadar yaklaşabiliyorsa, o kadar uygun bir büyütme ortamı oluşur.

Aslında bütün insanlık kültürü içerisinde insanların nasıl olmaları gerektiğine dair tanımlar hep insanların sevebilen, bu sevginin gereklerini yerine getirebilen varlıklar olmasını temin etmek üzerinedir. Bütün dinler, bütün ruhsal gelişme disiplinleri, mistik öğretiler bu yönde bir etki oluşturur. Bu anlamda karıkoca arasında başlayan ve önce kendi çocuklarına, sonra da bütün topluma yayılan bir sevgi ortamı zaten insanlık birikimi açısından olması gerekendir, hedeftir. Bunu gerçekleştirebilen insanlar da sorunlarından kurtulmuş, olgunlaşmış, bütün insanlık kültürünün ve birikiminin temsilcisi haline gelebilmiş olanlardır. Bu yüzden, bu aile sisteminin idealine nadiren erişilebileceğini kabul etmek gerekir.

Modern ataerkil aile sisteminde, eski çağlardaki geleneksel ataerkil aile sistemlerinde görülen otoriter tutumların yerini gönüllü beraberlik almıştır. Beraber bir işlevsellik oluşturulurken bunun içten gelerek yapılmasına ihtiyaç duyulur. Birbirini anlamak, eşinin herhangi bir sorumluluğu yerine getirirken neler hissettiğini bilmek çiftler için önemlidir. Kendini mecbur hissederek davranmak istenecek bir şey değildir ve eş tarafından sevgi eksikliği olarak algılanır. Böyle olunca, ilişkinin içten gelenlerle sürdürülmesi beklenir. İlişkideki bu yüksek

sevgi beklentisi eşlerin birbirlerine çok yüksek yatırım yapmış olmalarının bir sonucudur. Bu duygu içeriği bir insanın daha önce anne babasına yaptığı yatırımları da eşine kaydırdığını gösterir. Zaten ilişkiyi kalıcı bir aşk ilişkisine dönüştürme potansiyelini de bu yüksek yatırım oluşturur.

Modern ataerkil aile sistemi dünyada bilimin ve toplumsal örgütlenmenin yaptığı sıçramanın bir sonucudur. Geleneksel aile sisteminin temel referansı din ve iman iken, modernist sistemin referansı bilim ve akıldır. Modern ataerkil aile sistemi bilimin insanın her türlü sorununu çözeceğine inanılan dönemlerde güçlenmiştir. Gerçekten de bilimdeki, özellikle tıptaki gelişmeler hayatı daha az tehlikeli hale getirmiş, tarımsal ve endüstriyel üretimde sıçrama oluşturmuştur. Modernist bakış açısının olan biteni neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklama ve anlama eğilimi insanları eylemlerinden sorumlu hale getirmiştir. Hayatı anlamakta ve olan biteni yorumlamakta kader ve göksel iradenin olan biten üzerindeki etkisi arka plana kaymıştır.

Eleştirel aklın kullanımı gelişmeyi kışkırtmıştır. Toplumlar, milliyetçiliğin de etkisiyle “tasada ve kıvançta bir” birer büyük aile gibi olmaya yönelmişlerdir ve yurttaşlık bilinci, milliyetçi bir çerçeve içinde kalmak şartıyla, bireyleşmeyi hızlandırmıştır. İnsanların akıllarını, becerilerini, yaratıcılıklarını kullanmalarının ekonomik ve toplumsal düzen tarafından beklenmesi ve özendirilmesi daha özgür yeni bir insan yaratmıştır. Bu insan geleneksel sistemin kalıplarını sorgulamış ve kırmıştır. Modern ataerkil aile sistemini bu tür insanlar oluşturmuştur. Bu insanlar bilgili, çalışkan, iyi ahlaklı olmanın çok temel değerler olduğuna ve bütün dünyanın bu insanların sırtında yükseldiğine inanmışlardır. Bu inanışlar aslında bir devrim yaratmış ve yüz yıl içerisinde düşüncede, sanatta, bilimde, toplumsal yapılar üzerinde büyük bir değişim oluşturmuştur. İnsanlar bunu özel hayatlarında da uygulamaya çalışmış ve inandıkları

değerlere uygun çocuklar yetiştirmeye, onları birbirlerine, içinden geldikleri ailelerine, uluslarına, insanlığa duydukları sevginin tezahürü haline getirmeye çalışmışlardır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, modern ataerkil aile sistemi aslında modernist bir dünya görüşünün ürünüdür; bu dünya görüşünün bütün kusurlarını taşır. Bu aile sisteminin ve modernist düşüncenin çeşitli kalıpları vardır. Bu kalıplar, özünde "iyi" ve "kötü", "doğru" ve "yanlış" kalıplarıdır. Aynı şekilde, bir "kadın kalıbı"na ve bir "erkek kalıbı"na sahiptir ve bu kalıplar gerçekleştirilmeye çalışılır. Her ne kadar anlamaya önem verilse de, her şey aslında bu kalıplar içerisinde değerlendirilir ve bu kalıplara uymayanlar "ötekiler", "marjinaller" dünyasına atılır.

Bu tutum aslında modernist yaklaşımın kendi içindeki ayrımcı, ötekileştirici, otoriter ve kendini beğenmiş özün tamamen yok olmadığını, örtülü bir biçimde sürdüğünü gösterir. Aslında bu öz bir yüzyıl içinde her iki dünya savaşının da yaşanmasına, Batı uygarlığı dışındaki kültürlerin (Kızılderililer, Aborjinler, Okyanusya ve Afrika kültürleri) yok edilmesine yol açmıştır. Modernist düşüncenin kendi kalıplarına uymayanlara "vatan haini" ve "zararlı unsurlar", "terörist" muamelesi yaptığını halen görüyoruz. Her ne kadar farklılıkları kabul ediyor gibi görünse de, modernist bir dünya sadece farklı kalıpları kabul etmiş olur. İşine geleni olumlar, işine gelmeyeni sistemden dışlamaya yatkındır. Bu yönüyle aslında daha görünmez ve saklı kılınmış, sanki geleneksel sistemin bir özelliğiymiş gibi görünen otoriterliği barındırmayı sürdürür. Zaten modernist düşüncenin bu özü, bu düşüncenin dünya çapında hâkim olduğu dönemlerde iktidar olabilen faşist rejimlerde görünür hale gelmiştir.

Modern ataerkil aile sisteminde ve modernist bakış açısında eğitimli olmak, iyi bir eğitim görmek yeterli olmakla, ruhsal büyümeyle karıştırılmıştır. İyi bir eğitimin birçok sorunu geride bırakmayı sağlayacağı zannedilmiştir. Eğitimli kuşaklar yetiştirildikçe insanlığın kurtulacağı fantezilerine inanılmıştır. Oysa insanlık kültürünün günlük hayatı ve insan ilişkilerini tanzim

eden birikimlerinin kitaplarla değil aile içinde ve dış dünyada, diğer insanlarla yaşanan deneyimlerle aktarıldığı modern ataerkil yapı tarafından görülememiştir. Bilgi sahibi olmakla deneyim sahibi olmak karıştırılmıştır. Böyle olunca, zihnin ve aklın fazla abartıldığı ve Batı uygarlığı dışındaki uygarlıkların, kültürlerin küçümsendiği, her topluma "medeniyet" götürmek gibi bir "görevin" icat edildiği bir anlayışa varılmıştır. Modernizm bilgili ve âlim olmayı, bilgeliğin ve arif olmanın önüne koymuştur ve insanlık kültürünün birçok birikimini hurafe olarak değerlendirmiştir.

Tüketim toplumu aile sistemi

Tüketim toplumu aile sisteminin en temel karakteristiği, eşlerin en yüksek yatırımının dış dünyaya olmasıdır. Modern ataerkil sistemde eşler mutluluğu birbirleriyle ilişkilerinde ve birlikte oluşturdukları dünyada ararken, bu sistemde mutluluk dış dünyada elde edilecek başarılarda ve statüde aranır. Elde edilen statü ne kadar yüksekse, o kadar mutlu olunacağına inanılır.

Bu aile sisteminde, her zaman dile getirilmese bile temel inançlardan biri de insanların kalıcı bir ilişki içerisinde birbirlerinden sıkılacakları, her iki tarafın da birbirlerine dürtüsel ilgilerini kaybedecekleri, bir süre sonra kendilerine yeni bir sevgili bulma arayışına girecekleridir. Böylece ortaya ancak başarılı olmakla, yüksek bir statü oluşturmakla mutlu olunacağı ve zaten insanların kalıcı bir sevgi ilişkisi yaşamaya müsait olmadıkları gibi bir anlayış çıkmaktadır. Bu anlayış kalıcı bir sevgiye inanmadığı için zaten baştan aile olma duygusuna ve aile olmak için verilen emeğe inanmamaktadır. Buradaki, "başarının mutluluk getireceği" tezinin aslında doğru olmadığını ortalama zekâsı olan herkes bildiğine göre, bu inanç sadece bir avunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle bu son derece depresif ve karamsar anlayışın neden bu kadar büyük bir kabul gördüğünü ele almamız gerekir. Her şeyden önce, bir önceki modern ataerkil aile sisteminin "hayatı kadın erkek sevgisi üzerine kurarak mutlu olma" projesinin başarısız olduğunu söylemeliyiz. Bu aile sisteminde eşlerin birbirleriyle ilgili beklentilerine cevap verebilmek için çok yüksek yatırım kapasitesi olan, farklı olanı sevme kapasitesi gelişmiş, bencillikten, rahatına düşkünlükten, kıskançlıktan kurtulmuş olmaları gerekir. Her iki eş de böyle bir durumda kendilerine de uygulayabildikleri yüksek bir ebeveynlik kapasitesine sahip olacaktır ve birbirlerine büyük yatırım yapmış olmalarına rağmen beraberlikleri bağımlılığa dönüşmeyecektir.

Modern aile sisteminde insanlar bu özelliklerde değilseler bir süre sonra birbirlerine karşı öfke biriktirecektir ve ya ruhsal yatırımları öfkeli bir hale gelecek ya da birbirlerinden yatırımlarını çekeceklerdir. Yatırımın öfkeli hale gelmesi, birbirinden ayrılamayan ama "sado-mazoşistik" nitelikler gösteren bir ilişkiyi ortaya çıkaracaktır. Böyle bir ilişkide eline fırsat geçiren öbürünü hırpalar; ilişki bir sevgi ilişkisi olmaktan çıkar. Eğer eşlerin çeşitli aksamaları birbirlerine yaptıkları ruhsal yatırımın çekilmesine yol açıyorsa, gerçekten de birbirlerinden sıkılmaya başlarlar. Her iki durumda da cinsel dürtünün yaşanması olumsuz etkilenir ve çiftin cinsel hayatı bozulur. Her iki cins de dış dünyada kendilerine yeni cinsel eşler arama eğilimine girerler.

Gelişmiş Batı ülkelerinde kadınların da çalışma hayatına katılması ve ekonomik olarak daha bağımsızlaşmaları bu problemlerin daha hızlı bir biçimde görünür hale gelmesine yol açmış, eşlerin birbirini aldatması son derece anlaşılır bulunmaya başlanmıştır. Aslında bu durum modern aile sisteminin yürümediğini gösterir. Ortalama insanın gelişkinlik düzeyi ve sevme kapasitesi eşlerin birbirine yüksek yatırım yaptığı bir ilişkiyi götürmeye yetmemiştir ve çoğu

zaman insanlar, aile olmak adına evcilik, anne babalık oynamaya başlamış ve zamanla bu son derece zor oyundan da sıkılmışlardır.

İnsanlık tarihinde hayatı kadın ve erkek üzerine kurma teşebbüsü elli yıl kadar sürdü. Hayal kırıklığı içerisindeki insanlar giderek gözlerini tekrar dış dünyaya çevirmeye başladılar. Tam da bu sıralarda bilgisayar teknolojisi üretim faaliyetinde önemli bir yer almaya başladı ve bu gelişme emeğin verimliliğini çok artırdı, niteliğini değiştirdi. Kanımca modern ataerkil aile sistemi, insanlar bu sistemi götürebilecek özelliklerde olmadıkları için çöktü. Bunun yerini tüketim toplumu aile sisteminin almasının en önemli nedeni, üretimde büyük bir patlamaya yol açan bilgisayar teknolojindeki gelişmelerdir.

Bilgisayar teknolojisi sadece verimliliği artırarak ve insan emeğine duyulan ihtiyacı azaltarak değil, günlük hayata yansıyan çeşitli uygulamalarıyla da birçok değişikliğe yol açtı. İnsanlar birbirleriyle daha fazla ve daha kolay iletişim kurmaya başladılar. İnternet üzerinden ve cep telefonları ile kurulan iletişim herhalde bundan otuz yıl önce mektupla ve sabit telefonlarla kurulanın milyonlarca katıdır. Eskiden insanlar bir ev hayatı yaşayabilmek için iş bölümü yapmaya ve birbirlerini tamamlamaya muhtaçtı. Şimdi yine bilgisayar teknolojisinin üretim alanlarına uygulanmasıyla hazır, yarı hazır yiyeceklere, çamaşır bulaşık makinesine çok ucuza erişmek çok kolay hale geldi. Bugün teknolojideki gelişme sayesinde erkeklerin yapabildiği ve kadının yapamadığı iş kalmadı. Aynı şekilde, kadınların yapabildiği ama erkeklerin yapamadığı bir ev işi de kalmadı.

Bilgisayar teknolojisiyle tetiklenen gelişme, erkeğin fiziksel gücünün daha fazla olmasından kaynaklanan emek piyasasındaki üstünlüğünü elinden aldı. Örneğin bir kadının vinç operatörü olarak çok büyük ağırlıkları kaldırabilmesini mümkün hale getirdi. Eskiden fiziksel güç isteyen işlerde erkeklerin çalışmak zorunda olması kadınla erkek arasında bir farklılık oluştururken, şimdi üretim faaliyeti esnasında işlevsellik açısından eşit duruma gelindi. Ama

ev işlerinin teknolojik aletlerle yapılabilmesi erkeğe bir üstünlük katmadı; ev işleri zaten toplumsal olarak bir saygınlık sağlamıyordu.

Ayrıca televizyon ve multimedya sektöründeki gelişmeler insanları evlerinde daha kolay oyalayacak, kendilerini daha az yalnız hissettirecek hale geldi. Bütün bu gelişmeler hayat tarzını değiştirerek kadın ve erkeğin birbirine olan ihtiyacını, özellikle de birbirini tamamlama ihtiyacını çok azalttı. Bu durumda "aile", kadın ve erkeğin kendilerini ve hayatlarının amaçlarını yeniden tanımlayacakları, bu tanım içinde çocukların yerinin de yeniden belirleneceği bir biçimde kaçınılmaz olarak dönüşecektir. Nitekim 1980'lerden sonra bu yeni tanıma uygun aile sisteminin oluştuğunu görüyoruz. Bu aile sistemine, "tüketim toplumu aile sistemi" ismini vereceğim.

Daha önceki kuşakların "aile" projelerinin başarısızlıkla sonlanması, yeni yaşam koşullarının insanların ihtiyaçları üzerindeki etkisi ve ekonomik sistemin gereklilikleri yeni aile tipinin oluşmasına yansıdı. Ekonomik sistemin gerekleri, emek piyasasına kafa emeğinin ücretini aşağıya çekecek unsurların eklenmesi, yaygınlaşan ve artan üretimin satılabilmesi için yeni tüketiciler yaratılması ve genel olarak tüketmeyi özendirecek bir yaşam tarzının kurulmasıydı. Emek piyasasında ücretleri istenen düzeyde tutmanın en akıllıca yolu kadın emeğini piyasaya dahil etmekti. Hem böylece para kazanan kadınlar yeni bir tüketici grubunu da oluşturacak, çalışan kadınların giyim, bakım, makyaj gibi ek tüketim ihtiyaçları olacaktı. Nitekim kadın emeğinin ekonomik sisteme katılması ekonomide büyüme oluşturdu.

Tüketim toplumunun temel ideolojisi, "insan istediklerine sahip olursa, sahip olduğu şeyler artarsa ve kendisini başkalarından üstün hissederse mutlu olur," inancı üzerine kuruludur. Bu formül 3 yaş öncesi çocuğun dünyasına uygundur ve çocuk, 3 yaşından sonra "gerçeklik sevgisi" dönemine geçer. Oysa 2 yaşındaki çocuk etrafında ne varsa "benim" diyerek her şeyi kendisinde tutmaya çalışır, anne babasını birbirinden kıskanır, kendisini bütün dikkatleri

üzerinde toplayan en harika varlık olarak algılamaya çalışır. Ayrıca tüketim toplumunun ideolojisi insanların hasetlerini uyandırarak birbirleriyle yarıştırmaya çalışır. Bu anlamda, tüketim toplumunun hâkim ideolojisinin insanları çocuksu hale getirdiğini, onlarda problem oluşturduğunu ve ruhsal büyümeyi durdurduğunu söyleyebiliriz. Bu ideoloji "sevgi çağı"nın öncesine ait olduğu için, "narsisistik" bir içerik taşır ve sevginin yerine üstünlüğü koyar.

Günümüz ekonomik sisteminin en önemli sorunsalı, ürettiklerini satabilmektir; bunun için de talep oluşturulması gerekir. Doğal tüketim üretilenlerin tüketilmesine yetmeyince, yapay bir tüketim ihtiyacı oluşturulmaya çalışılır. Bir mal ihtiyaç duyulduğu için değil, marka olduğu için, onu kullanmak yüksek statü anlamına geldiği için veya başkaları tükettiği için tüketiliyorsa, bu, yapay bir tüketimdir ve narsisistik bir ihtiyaç oluşturularak gerçekleştirilmektedir. Günümüzde reklamcılık neredeyse tamamen bu türden bir yapay ihtiyaç oluşturmak üzerine kurulmuştur ve insanların narsisistik özelliklerini kaşıyarak hem onların gelişmesine zarar vermekte hem de sömürüp sistemin kölesi haline getirmektedir. Herkes kredi kartıyla, tüketim alışkanlıklarıyla sisteme zincirleniyor, sistemin kopmaz bir halkası haline geliyor.

Ekonomik sistem insanların önüne üstün, başarılı, yüksek statü sahibi olmayı koymuştur. İlişkilerin uzun süreli olamayacağına, bu dünyada kalıcı bir sevgi yaşanamayacağına ilişkin karamsarlık ve bunun neden olduğu örtülü depresyon insanların önlerine konanı satın almalarına yol açmaktadır. Hiç değilse üstün olmak da bir hedeftir ve üstünlük yarışı her şeyin anlamsız olduğu duygusunu hissetmeden yaşamanın bir yolu haline gelebilir.

Tüketim toplumu aile modelinde çiftlerin ruhsal yatırımı birbirlerine değil, dış dünyadaki yarışa yöneliktir. Kadın ve erkek statüleri için yaşamaktadır ve en temel sorunsallar yarışın neresinde olduklarına ilişkindir. Evliliğin amacı da bu statü mücadelesini birlikte daha iyi vermektir. Statünün yükseltilmesi, herkesten üstün olabilmek en önemli amaçtır. Çiftler

evlenirken kendi dünyalarında, kendi alanlarında bu amaçları gerçekleştirebileceklerine inandıkları eşleri seçmeye çalışırlar. Böyle olunca, insanların ruhsal yatırımı büyük ölçüde dünya yarışındadır. Çevrelerinde ne olup bitiyor, kim ne kadar kazanıyor, nerede oturuyor, kimin neyi var gibi sorular her iki tarafı da fazlasıyla meşgul etmektedir ve çiftler bütün bu statü simgelerine bakarak yarıştaki yerlerini tayin etmeye çalışmakta, beraber daha yukarı sıralara geçebilmek için kısa ve uzun vadeli planlar yapmaktadırlar.

Aslında uzaktan bakınca, "monopol" oynayan çocuklardan farkları yoktur. Zaten bütün amaç da bu oyunu iyi oynayabilecek bir eş bulmaktır. Bütün sistem bu amaçlar üzerine kurulunca, erkeğin bir sistem kurucu olması, kadının bir düzeni kurabilen ve götürebilen bir insan olması beklenmez. Önemli olan tek şey dışarıya karşı nasıl göründükleri ve imajlarının ne olduğudur. Çiftler eğer bu oyunu kazandıklarını düşünüyorlarsa keyifleri yerindedir, birbirlerinden memnundurlar. Çoğu zaman, bir yandan da nedenini bilmedikleri bir mutsuzlukları ve hoşnutsuzlukları vardır. Aslında bir insanın sağlıklı olabilmesi için gereken duygusal alışverişten, duygusal ve dürtüsel canlılıktan yoksundurlar. Eğer oyunu kazanamıyorlarsa canları sıkkındır ve birbirlerini suçlamaya başlarlar; bu durumda birbirlerine olan yatırımlarını sürdüremezler. O zaman da sorunlarının nedeni aralarındaki ilişkinin duygusal yoksunlukları değil, başarısızlıklarıdır.

Ailenin dış dünyayla olan ilişkisi ve o alana yapılan ruhsal yatırımın artmış olması, çiftlerin birbirine olan yatırımının fazla olmamasına ve daha çok dostluğa benzeyen bir ilişki biçimine benzemesine yol açar. Bu durumun doğal bir sonucu da çocuklara yapılan ruhsal yatırımın az olmasıdır. Aile, içinde yaşadığı küresel ekonominin bir parçası olmuştur. Birçok ihtiyaç dışarıdan karşılanır. Üyelerin birbirlerine olan ihtiyaçları azalmış, buna karşın dış dünyanın sunduğu imkânlara olan ihtiyaçları artmıştır. Örneğin yemek dışarıdan ısmarlanabilir, çamaşırlar dışarıda yıkanabilir, evde para karşılığı çalışan, çocuklara bakan birisi vardır.

Aileyi oluşturan eşlerin esas yatırımlarını dış dünyaya yapmaları ve beklentilerinin de daha çok statü üstünden olması, birbirlerinin problemlerine uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Daha önceki aile modelinde çiftlerin birbirlerine yönelik ruhsal yatırımlarının büyük olması onları gelişmeye ve sevgi ilişkisinde giderek daha problemsiz olmaya zorluyordu. Halbuki tüketim toplumu aile modelinde çiftler birbirlerinin problemlerini görmezden gelmeye çalışır ve bunu da becerirler. Bunun nedeni, çiftin birbirine olan yatırımının az olmasıdır. Birbirini idare etme tutumuna "hoşgörü ve olgunluk" denilerek, bir ilişkideki en önemli unsurun da "dostluk ve birbirine saygı" olduğu söylenerek ilişki sürdürülür.

Tüketim toplumunda evlenmiş olmak da, özellikle kadınlar için bir statü artışı sayılmaktadır. Her iki tarafın birbirinden beklentisi statü mücadelesinde performans göstermeleridir. Teknolojideki gelişmelerin sağladığı imkânlarla kadın ve erkek arasındaki hiyerarşi düzleşmiştir; kim aileye daha fazla statü kazandırıyorsa, sistemin lideri odur. Kadın ve erkek arasında rol dağılımının ortadan kalkması iki cins arasında bir aynılaşma oluşturmaktadır. Artık her iki cins de ayna karşısında eşit zaman geçirmeye başlamıştır. Erkekler de dış görünüşleriyle fazlasıyla meşguldür. Rol dağılımının olmadığı, tarafların birbirine benzediği eşitlikçi bir ilişki oluşmuştur. Eşlerin amaçları birbirlerini memnun etmek ve beraber başarılı olmak, statülerini yükseltmektir. Çıkarlara ve rahat etmeye dönük bu ortak amaçlar gerçek sevginin yerine konmuştur.

Tüketim toplumu aile sisteminde kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik sağlanmaya çalışılır. İşbirliği anlayışı birbirini tamamlamak üzerine değil, eşit bir emeği her alanda oluşturmaya çalışmak üzerinedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak da kadın genellikle çalışma hayatının içindedir ve çocuk doğurarak kariyerinin veya işteki başarısının bozulmasını istememektedir. Bu eşitlikçi sistemde eşler arasında hiyerarşi ve rol dağılımı yoktur; birbirlerini tamamlamak yerine ilişkiye eşit oranda katkıda bulunmaya çalışırlar. Evlilik hayatında tarafların birbirine

benzemesi ve sorumluluk alanlarının netleşmemesi evin birçok ihtiyacının verilen emekle değil, beraber kazanılan parayla karşılanmasına yol açar. Aksi takdirde hayatın kalitesi çok düşecektir.

Aile dış dünyanın bir parçası olduğu için, dışarıda yemek, birileriyle yemeğe çıkmak, devamlı arkadaşlar arasında olmak tercih edilir. Kadın ile erkeğin bu aynılaşma süreci birbirleriyle rekabet etmelerine yol açar ve birbirlerinin iyiliğini isteyemeyecek hale gelirler. Böyle bir ilişki eşlerin bir süre sonra ya birbirlerine fazla öfke duymalarına veya ruhsal yatırımlarını sürdüremedikleri için birbirlerinden sıkılmalarına varır. Her iki durumda da zaten çok canlı olmayan cinsel hayatları biter. İlişkinin uzun sürmesinin en önemli nedenleri ya yalnız kalma korkusu, ya boşanma halinde kendini doğru idare edememekten duyulan korkudur ya da ekonomik nedenlerdir. Böyle bir durumda da çiftler evlilik dışı cinsellik yaşama eğilimleri geliştirmektedir. Zaten bu ilişki biçimi baştan kalıcı olmak üzere değil, "olmazsa ayrılırım" düşüncesi üzerine kurulmaktadır.

Ruhsal yatırımın aile içi yerine dış dünyaya yönelik olması çocuklara da yansır. Çocuğa yapılan ruhsal yatırım eksikliği öncelikle annenin bebekten sıkılması ve bir an önce işine dönmek istemesi olarak kendini gösterecektir. Aynı şekilde, baba da çocuğun külfetinden, sorun çıkarmasından çok çabuk sıkılacak, çocukla ilişkisi hızla vazifeye dönüşecektir. Çocuğa ruhsal yatırım eksikliği, yaşanan sorunlara kestirme ve kolay çözümler aramaya yol açar. Çocuğun her istediğini yapmaya çalışmak da onu büyütmeye çalışan bir emeğin yerine konmuş bir kolaylıktır. Aslında çocuğun sorun çıkarması, anne babanın rahatının bozulması engellenmeye çalışılmaktır. Fakat böyle bir tutum sorunların devamlı ertelenmesine ve ertelenirken de büyümesine yol açar. Gerçekten de, giderek aşırı öfkeli, her istediğini yaptırmak isteyen, fantezi dünyasında yaşamaya eğilimli, diğer çocuklarla bir yakınlık

oluşturamayan, işbirliği yapmayı bilmeyen ve kendisini çok önemseyen çocuklar yetişmektedir. Bu çocukların sorunları yaşları büyüdükçe büyümektedir.

Esas olarak tüketim toplumu ailesi her şeyiyle tam, mükemmel, en iyi resmi veren aile olabilmek için çocuk sahibi olmuştur. Çocuklu aile, hatta bir kızı bir de oğlu olan aile daha yüksek statü sahibi olarak kabul edildiği için çocuk sahibi olunmuştur. Bu durumda çocuğun yükünün arttığı dönemlerde anne babanın birbirine olan öfkesi de artar. Özellikle anneler babadan çocuğa annelik yapmasını, çocukla meşgul olmasını, oyalamasını beklemeye başlar. Babalar için çocukla meşgul olmak karıkoca ilişkisini götürebilmek için katlandıkları bir vazifeye dönüşür. Karıkoca arasında duygusal bir kopukluk varsa ve kadın çalışıyorsa, çocuk her iki taraf için de sadece daha yüksek bir statü adına üstlendikleri bir projeye dönüşür.

Genel olarak bu tip ailelerde kadın da erkek de çalışmaktadır ve çocuklara ya bakıcılar ya büyük anneler bakmaktadır. Anne çalışmasa bile eğer aklı fikri dünya yarışındaysa, esas ruhsal yatırımı dış dünyaya yönelikse durum çok değişmeyecektir. Bebeğin/çocuğun zorluklarının fazla olduğu dönemlerde, örneğin bebeğin huysuzluğunun arttığı dönemde veya çocuk anneye yapıştığında anne çocuktan sıkılacak ve yükünü azaltmak için bir yol bulacaktır. Çocuklar yaşları geldiğinde yuva, anaokulu, okul gibi kurumlara verilir. Anne baba, çocuklar için yaptıkları harcamalarla onları mutlu edeceklerine inanmaya çalışırlar. Aslında çocukları için yaptıklarını düşündükleri fedakârlıkların kendi statü gereksinimlerinin bir parçası olduğunu kendilerinden gizlemeye çalışırlar ama bu, çocuklara karşı kendilerini suçlu hissetmelerine engel olmaz ve bu da tavizkâr davranmalarına neden olur.

Tüketim toplumu aile modelinin en önemli unsurlardan biri, bu ilişki modelinde cinsel çekimin çok az olmasıdır. Çiftler arasındaki sevgi ve yakınlık güçlü bir cinsel arzu oluşturacak düzeyde değildir; daha çok biyolojik bir ihtiyacın karşılanması gibidir. Ayrıca bu aile sisteminin erkeğinin özellikleri kadınlarda yüksek bir dürtü uyaracak nitelikte değildir.

Kadınların karşılarındaki erkeğin gücünü, iyiliğini hissetmeleri, kendilerine sahip çıkıldığını deneyimlemeleri dürtüsel yatırım yapabilmelerini kolaylaştırır.

Farklı olmak da hem erkekte hem kadında cinsel dürtüyü uyandırır. Oysa çiftlerin birbirine benzemeye başlaması ve birbirlerini tamamlama niteliğinin azalması cinsel çekimi azaltır. Kadın ve erkek kendi yerlerini dolduracak insanlar olmak yerine statü kazanma ustası olmaya çalışırlar. Bu durum iki tarafı da birbirine benzemeye iter. İlişkinin hiyerarşik bir niteliği olmaz, her iki taraf da aynı düzlem üzerindedir. Böyle bir durum erkek açısından bir "iktidar" sorunu yaratır ve başta sertleşme güçlüğü olmak üzere birçok cinsel soruna sebep olur. Bazen bu sorunlar görünür hale gelmez ama erkek cinsellikten uzak durma eğilimi gösterir. Kadın açısından ise erkeğin "gücünü" hissedememek, ilişkide çok önemli bir cinsel uyaranın olmamasına ve cinsel isteksizliğe yol açar.

Tüketim toplumu ailesinde çiftler arasındaki cinsel hayatın sönük olması aslında ilişkide birbirlerine yaptıkları ruhsal yatırımın, birbirlerine duydukları sevginin, yakınlığın çok yetersiz olduğunu gösterir. Giderek her iki taraf da cinsel hayatlarını dış uyaranlardan yararlanarak (pornografik filmler, internet kaynaklı uyaranlar) ve kendi fantezi dünyalarını bir uyarıcı olarak kullanarak yaşamak zorunda kalırlar. Evlilik dışı, kısa süren, sadece cinsel doyum içerikli ilişkiler giderek artar.

Bu aile modelindeki cinsel hayat, aile kurumunun söz konusu değişiminin sağlıklı olmadığını, bundan hem kadınların, hem erkeklerin, hem de çocukların ruhsal olarak zarar göreceğini belli etmektedir. Çağımıza genel olarak yüzeyselleşme ve anlam kaybı damgasını vurmaktadır. Bu durum kendisini, insanoğlunun en zayıf halkası olan cinsel hayatta göstermekte, bir anlamda alarm vermektedir. İnsanlığın sürmesine, insanlık türünün devamlılığına ilişkin sağlıklı bir dürtümüz varsa, değer sistemimizi bu dürtümüze göre oluşturmak zorundayız.

Tüketim toplumu aile sisteminde en dikkat çeken özellik, eşlerin birbirlerine ve çocuklarına olan yatırımlarının az olmasıdır. Bu aile sistemindeki bütün sorunlar bu yatırım eksikliğinden kaynaklanır. Bazen bu durum o kadar belirgindir ki, bu sisteme aile demek bile tartışılır hale gelir. Aslında bu durumdan en fazla zarar gören önce çocuklar, sonra kadınlardır. İnsanlık tarihi boyunca bir aile sistemi içerisinde yaşamaya en çok ihtiyacı olanlar çocuklar ve kadınlar olmuştur. Aslında kadın özgürlüğünün en çok arttığı bir tarih döneminde en çok kadınların mutsuz olması ve çok sayıda kadının anti-depresan desteğiyle yaşamak zorunda kalması düşündürücüdür. Durum pek de kadınların lehine gibi görünmemektedir.

Çocuklara yapılan ruhsal yatırım az olduğu için, bu aile sisteminde bebeklikten itibaren çocuklara başkalarının bakması çok sık rastlanan bir durumdur. Çalışmayan kadınların bile, eğer maddi imkânları yeterliyse, çocuklara bakan yardımcıları vardır. Çoğu çalışan anne akşamları iş dönüşü eve geldiği için, çocuklara gündüz başkalarının bakmasının akıl hastalığına yol açma olasılığı çok yüksek değildir. Daha ziyade kapasitesi düşük, her istediğini yaptırmak isteyen, öfkesi fazla, fantezilerini bırakamayan çocukların oluşmasına sebep olması beklenir. Annenin bebeği sadece hafta sonları gördüğü durumlarda çocuklar daha büyük bir tehlikeye (gelecekte akıl hastası olma tehlikesine) maruz kalmaktadır. Annenin çalışma hayatında olduğu koşullarda bu çocukların omnipotanslarını annelerine aktarmaları beklenemez. Elbette bu temele sahip çocuklar “gerçeklik sevgisi” aşamasına gelemeyeceklerdir. Bu durumda, bu çocukların kişilik örgütlenme düzeyleri “kendini kötü hissetmekten kaçınma” hâkim duygusu ile oluşacaktır ve en hafifinden karakter bozuklukları göstereceklerdir. En ağır durumlarda ise bu çocuklar gelecekte akıl hastalıkları kategorisinde olacaktır.

Tüketim toplumu aile sistemini oluşturan insanların sevgiye olan inançsızlıkları bu sistem içinde doğrulanmış olur. Gerçekten de, ne eşlerin birbirine ne de çocuklara yeterli ruhsal

yatırımının olmadığı, herkesin birbirine rakip haline geldiği bir toplumsal ortamda insanlar arasında kalıcı bir sevgi üremesi beklenemez. Böylece bu toplumların insanları kendi narsisistik çizgilerini değiştiremeyecek hale gelirler. Bu sistemde sadece eş ilişkileri değil arkadaşlık, dostluk ilişkileri de çıkarlar üzerine yapılan ittifaklara dayanmaya başlar. Ortalık, insanların sahte bir biçimde birbirlerini pohpohladıkları, birbirlerini ne kadar çok sevdiklerini göstermeye çalıştıkları ilişkilerle dolar; herkes gösteri peşindedir. Hayatın sevgi içeriğinin giderek azalmasının yıkıcı etkisi kendini can sıkıntısı, alışveriş hastalığı, hastalık korkuları, yalnızlık duygusu, mutsuzluk, anti-depresan kullanımında, sakinleştirici, uyku ilacı ve alkol tüketiminde artma, uyuşturucu bağımlılığının giderek toplumsal bir soruna dönüşmesi şeklinde gösterir.

Bu arada, elbette tüketim toplumu da kendi dünya görüşünü işlemeyi sürdürüyor. Bu dünya görüşünün bazı unsurlarının üzerinde durmak gerekir.

“Hoşgörü” tanımı bu dünya görüşünde, “eğer işler yolunda gidiyorsa, yarışta avantaj sağlayabiliyorsan eşinin bazı problemlerini görmemek akıllıca olur,” demektir.

“Anını yaşamak”, hayatın anlamlandırılması yerine o an haz veren, keyif veren neyse onu yapmanın doğru olduğunu ifade eder. Arka planda, hayatın sevgi üzerine kurulmasının çok zor olduğunu, onun yerine kendini denetlemeden yaşamanın tercih edilmesi gerektiğini söyler. Elbette bunun içinde, “paran yoksa, canın da çok istiyorsa borca girmekten sakın rahatsızlık duyma,” anlayışı vardır.

“Hayal et, insan hayal ettikçe yaşar, hayallerini kaybetmek en büyük mutsuzluktur.” Bu cümle, dünyada mutlu olunamayacağını, insanın çabası, emeği ve sorumluluk duygusuyla herhangi kalıcı bir sevgi oluşturamayacağını, bununla uğraşmak yerine hayal kurup bunları gerçekleştirmeye çalışması gerektiğini söylemektedir. Bu sloganların tüketim toplumu

ailesinin insanını kendi durumunu sorgulamaktan alıkoymak dışında bir amaca hizmet etmesi mümkün değildir.

Bir diğer unsur, “profesyonellik” kavramında görülür. Profesyonel olmak, “çıkarların ne emrediyorsa onu yap, duygularının bunu bozmasına izin verme, çıkarlarını en yüksek düzeyde gerçekleştirmek zaten işbilir olmak demektir,” anlamına gelir. Ahlak, doğruluk, dürüstlük gibi kavramlar ilkel ve çağ dışıdır; bunlara uyanlar amatör ruhludur, hep geride kalmaya mahkûmdurlar. Yükselen insanlar ahlakın insanı aşağı çeken ağırlığından kurtulabilmiş insanlardır.

“Fahişelik” kavramı da bu anlayış içinde yeniden ele alınıp tanımlanır. Fahişelik, insanın verdiğinin karşılığında ne aldığıyla ilgili bir mesele olarak görülür. Karşılığında aldığın büyükse ve sana büyük bir çıkar sağlıyorsa, durum fahişelik olmaktan çıkar. Fahişe, kendisinden çok şey verip karşılığında çok az alabilendir.

“Marka”, dünyayı fark etmiş olan zeki ve akıllılar için en önemli kavramdır. Marka, oluşturulan bir imajın hiçbir işlev, hizmet, yararlılık sağlamadığı halde satılabiliyor olmasıdır. Markayı satan onu her isteyene değil, kendi istediğine satar. Marka olmak bu dünyanın tepesine çıkmaktır; bir ustalığın, göz boyama ustalığının doruğunu ifade eder.

“Başarılı olmak”, sisteme iyi hizmetten geçer. Bütün her şeyinle sistemin bir parçası olabilirsen, onun senden ne bekleyeceğini daha o istemeden anlarsan başarılı olursun. Sistem sende kendi rasyonalitesinin parlak bir örneğini gördüğünde seni yönetici yapar çünkü sen zaten sistemin kendisi olmuşundur. Kendine, çocuklarına, karına, arkadaşlarına da sistemin gözleriyle bakmaktasındır.

Görüldüğü gibi, tüketim toplumunun aile sisteminde bütün ruhsal yatırım dış dünyada edinilecek statü pozisyonuna yönlendirilmiştir. Kendini buna çok kaptırmış olanların mekanik, duygusal olarak çok fakirleşmiş, devamlı canı sıkılan, bundan kurtulmak için devamlı kendine

eğlence ve meşguliyet yaratmak zorunda kalan gergin insanlar olduklarını, çoğu zaman da bu gerginlikten kurtulmak için alkol tüketimini artırdıklarını görürüz. Mecburen narsisistik kişilik özellikleri göstereceklerdir çünkü adapte oldukları sistem narsisistiktir. Aslında sevgiden uzaklaşmak, onun yerine statüyü koymak elbette mutsuzluk getirir; insan ruhunu biraz tanıyan herkes bunu bilir.

Tüketim toplumu aile modelinde insanın içinden geldiği aile, sınıf, ulus gibi aidiyet çerçevelerinin ortadan kalktığını görüyoruz. İletişim teknolojilerindeki gelişme bütün dünyayı televizyon kanallarıyla hepimizin evine taşıdı. Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen mal her yere çok hızla erişebiliyor. Belki daha da önemlisi, dünyanın ekonomik sistemi talep yaratmak üzerine oturuyor ve reklam sektörü dünyanın duygusal ortamını belirliyor. Sistemin devamlı talep yaratacak bir dünya oluşturması, dünyayı alacalı bulacalı çekici bir panayıra ve hayatı da küresel bir oyuna çevirdi. Bu yüzeyselleşmenin neden olacağı yalnızlık, anlamsızlık ve can sıkıntısı şu anda ekonomik sistem açısından kazanca dönüştürülebiliyor.

Cep telefonları, internet arkadaşlıkları, arkadaşlık siteleri, televizyon, sinema ve bilgisayar oyunları yetmiyorsa, devamlı yenileri çıkan anti-depresanlar şimdilik problemin kontrol altında tutulmasını sağlıyor. Bana kalırsa bu sistemin en zayıf halkasını bu aile sistemi içinde yetişen çocuklar oluşturuyor. Giderek çok problemli, ilişki kuramayan, sorumluluk üstlenemeyen, kalıcı bir ilişki götürme niteliği olmayan, her şeyi oyuna çeviren, bunu yapamazsa sıkılan çok öfkeli bir insan türü oluşmakta. Önümüzdeki yirmi yılda küresel sistem çocuklar üzerinden kendisiyle yüzleşmek zorunda kalacak.

Bütün bu gelişmeler sonunda iki ana eğilimin oluşması beklenebilir. Dünya bir yandan kolay manipüle edilebilen, politikacıların ve muktedirlerin istedikleri gibi kamuoyu oluşturabildikleri, eğlence sektörü tarafından sanal bir âlemde heyecan içinde yaşanan bir yanılsamaya dönüşüyor. Diğer yandan da ırk, millet, soy, cinsiyet ayrımı olmaksızın insanların

kendilerine uygun bir dünya yaratma arayışının imkânları oluşuyor. Giderek dünyanın sorunları ülke, millet ayırmadan herkesi etkileyecek ve ilgilendirecek hale geliyor. İnsanlar arasında yeni örgütlenmeler, yeni kümelenmeler olacak ve bunlar ulusların yerini alacaktır. Küresel sistemin dışında alternatif sistemler oluşturma arayışları ve bunun felsefi ve hukuksal temelini oluşturma çabaları başlayacaktır. Buna paralel olarak da yeni koşullara uygun yeni bir aile sistemi oluşacaktır.

SON SÖZ

Bir insanın bebekliğinden itibaren çeşitli evrelerden ve aşamalardan geçerek oluştuğunu bu kitap boyunca anlattım. Bunları anlatırken, görünen içeriğin arkasında sağlıklı, hastalıklı, gelişkin, çocuksu, mutlu, öfkeli gibi kelimeler kullandım. Bu kelimelerin olumlu ya da olumsuz yükleri var. Bu anlatı içinde, bu kelimelerin duygu yükünden beslenen belli bir ideolojiyi ve normatif bir sistemi ele veren bir dizgeyi de dillendirmiş olduğumun farkındayım.

Benim de uyguladığım psikanalitik temelli psikoterapi, insanın gelişmesini durduran çatışma alanlarının ve takılma noktalarının bulunmasına, kişinin ruhsal gelişmesinin kaldığı yerden ileri doğru sürdürülmesine yardımcı olmaya çalışır. Bu çalışma sadece farkındalığı, içgörüyü artırarak değil, tedavici ile hasta arasındaki ilişkinin kullanılmasıyla da yapılır. Ruhsal gelişmenin sürmesi olarak nitelendirilen süreç, aslında “gerçeklik sevgisinin” oluşmasıdır. Benim de katıldığım bu yaklaşımda, ruhsal sorun olarak tarif edilmiş bütün insanlık hallerinin insanın sevme kapasitesinde bir azalma oluşturduğuna, aslında her sorunun, nihayetinde bir

sevememe sorunu olduğuna inanılır. Bu yaklaşımın temel önermesi, “sevebilen ve üretebilen insan sağlıklıdır,” şeklinde ifade edilebilir.

Amaç kişinin sevebilen, kalıcı bir sevgi ilişkisi götürebilen bir insan olmasına yardımcı olmaktır. Böyle olunca, insanı daha fazla sevebilir ve sevilebilir yapan her gelişme “olumlu”, bu özelliklerden uzaklaştıran her tutum da “olumsuz”, çoğu zaman da “problem” olarak tanımlanır. Yapılan işin tabiatında zaten, bütün insanlık kültürünün ve evrensel insanlık değerlerinin olumlu bulduğu bir hedef vardır ve hastadan da bu hedef doğrultusunda işbirliği yapması beklenir. Tabii ki bu yaklaşım, doğası gereği normatif olmak zorundadır ve insana ilişkin bütün özelliklere eşit mesafede durmaz; sevgi türevlerini ve tezahürlerini veya sevme kapasitesinde artışa neden olacak gelişmeleri olumlar, hastayı sevgiden uzaklaştıran özelliklerden kurtarmaya çalışır ve bunları “problem” olarak tanımlayarak olumsuzlar.

Ben, elinizdeki kitapta modern ataerkil aile sistemi olarak isimlendirdiğim sisteme uygun bir aile içinde büyüdüm. Bu sistemin ideolojisi olarak liyakatin esas olduğunu, yani hak etmenin kişiye düşen bir sorumluluk olduğunu, iyiliğin sonunda her zaman kazanacağını, kötülüğün mutlaka sahibine de zarar vereceğini, gerçek sevginin hiçbir zaman kimseye zarar vermeyecek bir duygu olduğunu ve sevginin her şeyi temizleyeceğini, hayatın ancak sevgi üzerine kurulabiliyorsa anlamlı olacağını benimsedim. 25 yıllık psikoterapistlik deneyimim içinde, genel olarak bu ideolojiye olan inancımı sürdürdüm ve çoğu zaman inançlarımın doğrulandığını gördüm.

Zaman içerisinde, mesleğimi uygulama sürecinde iyilik ve kötülük kavramlarım dönüştü. İnsanların iradelerinin hayatlarında ne kadar küçük bir yer tuttuğunu, irademizin gücünden ziyade sahip olduğumuz ruhsal malzemenin bize dayattıklarını yaşamak zorunda olduğumuzu, aslında herkesin en çok istediği şeyin, adını koyamasa da sevmek olduğunu, bu iradeyle yapılamayınca yerine başka şeylerin koyulmaya çalışıldığını gördüm. İnsan,

iradesinden çok içinde büyüdüğü sistemin gerçeğinin görünür hale gelmesidir. Annesiyle babası arasındaki karıkoca ilişkisinin özellikleri, bebekliğinden itibaren kendisine verilen emeğin kalitesi, anne babasının kişilik özellikleri bir insanın nasıl bir karakteri olacağının en önemli belirleyicisidir. Dolayısıyla, anne baba olmak aslında belki de henüz çok fazla idrak edilmemiş çok büyük bir sorumluluktur ve ebeveynler çocukları üzerinden kendilerini yeniden gerçekleştirirler.

Psikoterapi yapan ve geniş bir problem spektrumunda hasta gören bir psikiyatr olmak insana devamlı olarak çeşitli acılara tanıklık etmeyi dayatıyor. Yıllar içerisinde insan olma kaderinin ne kadar ağır olduğunu ve bu dünyada yaşamanın ne kadar zor olduğunu görüyorsunuz. İnsanların hasetleri, öfkeleri, kıskançlıkları, korkuları ne kadar fazlaysa hayatları o kadar zorlaşıyor, cehenneme dönüşüyor. Ağırlıklı olarak öfke içerikli bu duygular ne kadar geride bırakılabiliyorsa, hayatın zorluğu da o kadar azalıyor, sevgi, haz ve neşe o kadar artıyor. Asırlardır kötülük kaynağı olarak tanımlanmış, günah diye etiketlenmiş duygular aslında en çok bunları taşıyan insanlara zarar veriyor. Bu insanlar, çok küçük bir kesim hariç bu duygulardan kurtulabilmeyi çok istiyorlar; bunun tersini düşünmek sadece onları anlamamaktan, onlardan korkmaktan ve onlara duyulan öfkeden kaynaklanabilir. Mademki her duygu, her var oluş biçimi ödülünü ve cezasını kendi içinde taşıyor, o zaman “kötülük” tanımını gözden geçirmek gerekir. Belki de kötülük yoktur; denetlenmeyen, çoğu zaman denetlenmesi elde olmayan öfke, kıskançlık ve haset vardır.

Bu kitapta, bir insan büyürken uygun bir aile ortamına sahipse, bebekliğinde ve çocukluğunda ebeveynleri tarafından gerekenler yapıldıysa bu insanın mutlu olabilecek birisi olacağını anlattım. O zaman insan olarak çekilen acıların azalacağını, güçlü ve büyümüş insanlar için hayatın kolaylaşacağını, hayatı kolaylaştırmanın tek yolunun büyümek olduğunu ifade ettim. Bunun tersi yapıldığında, yani bebek veya çocuk sahibi olmanın gerektirdiği

sorumluluk üstlenilmediğinde, ebeveynler her şeyin kolayına kaçtığında, çocuklarıyla ilgili olarak kendilerini kandırmayı seçtiklerinde sadece o an kolaylaştırılıyor ama sorunlar büyüyor, çocuklar giderek daha fazla zarar görüyorlar.

Mesleki pratiğim boyunca insanların ancak kendilerine verilene sahip olabildiklerini gördüm. Bir insan ancak kendisine yapıldığı ölçüde anne baba olabiliyor. Fakat yaşadığımız çağda, bu çağın insanlarının kendilerine ebeveynleri tarafından verilenleri çocuğuna vermeye yanaşmadıkları da görülüyor. Bunun nedeni, bugün başarı ve statüye olan yatırımın çocuklara yapılandan daha fazla olmasıdır. Bu şekilde, annelik babalık yapacak kapasitede olduğu halde günün esen rüzgârlarına kapılıp üstüne düşeni yapmayanlar, insanlığı geleceğe taşıyan, kuşaklar boyu giden zincirde yine ancak kuşaklar boyu düzeltilebilecek zararlar vermekte olabilirler.

Burada söylediklerimden, bir insanın tamamen kendisinin dışındaki koşulların bir sonucu olduğu ve **kaderini değiştirme** şansının olmadığı sonucu çıkarılabilir. Bu, bana göre hayatın çok basit bir şemaya indirgemesiyle ulaşılan bir sonuçtur. Bir insanın hayatı, en başından beri göründüğünden daha karmaşıktır. Anne babayı etkileyen sayısız unsur bebeği de etkiler. Bütün bunlar öngörülemez bir süreç oluşturur. Özellikle ergenlik çağından itibaren insan çeşitli deneyimler içinde kendi seçimlerini oluşturma kabiliyeti geliştirir. Aslında seçimlerimizle kendi kaderimizi oluşturmaya başlarız. Kolay olanı, küçük çıkarları, başkalarının gözünde önemli olmayı seçen insanlar kaderlerini değiştiremezler. İnsanın kaderini değiştirmesi çok zordur. Baştan itibaren sevgi ve vicdanın gösterdiği yolu, zor olanı, doğru ve dürüst olmayı seçebilen insanların yolu onları yıllar içinde kesinlikle geliştirecektir ama bu, az seçilen bir yoldur.

Kaderlerini değiştirebilen insanların en önemli vasıflarından biri de kendileriyle yüzleşebilmeleridir. Bu insanlar kendilerini ve başkalarını kandırmayı reddedebilmektedir.

Ancak böyle bir dürüstlük oluşturulabiliyorsa insan yaptığı yanlışların onu dönüştürmesinin müthiş gücünü kullanabilir.

Büyüme sürecine yakından baktığınızda, her çocuğun yaşına göre normal ama geride bırakılamazsa sorun olacak birçok özelliği olduğunu görürsünüz. Örneğin 2-3 yaş arasında her çocuk teşhirci ve röntgencidir. Küçük bir kısım çocukta bu özellikler yaşının büyümesine rağmen devam eder, fakat çoğunda, büyüdükçe ortadan kalkar. Bir çocuğun sorun olarak tarif edilebilecek bir özelliğinin ortadan kalkabilmesi için iki koşulun gerçekleşmiş olması gerekir. İlk koşul malzemeyle, ikincisi ise çerçeveyle ilgilidir. Örneğin teşhircilik veya röntgencilik çocuk için dürtüsel bir doyum üretir. Bu doyumlar, o yaşta çocuğun sevme kapasitesinin düşük ve dürtülerinin henüz vücudun yüzeyinde fazlaca olmasıyla ve dürtü içeriğindeki öfkenin fazlalığıyla ilgilidir. Eğer çocuğun dürtüsel doyum bölgeleri cinsel organlar haline geldiyse ve bu dürtüler öfkeden yeterince arınmışsa, çocuktan bu doyumları bırakması beklenebilir; çocuk ancak bu koşullarda bu doyumları bırakabilecek kapasiteye erişir. Bir bebeği, “çıplak olmaktan utanmıyor” diye kınamayız. Normal gelişen bir çocukta, 3 yaş civarında ruhsal malzeme bu problemleri geride bırakmaya uygun hale gelir.

Birinci koşulun oluşmadığı durumda, yani çocuğun sorununu çözecek malzemesi yokken onu cezalandırarak veya kızarak bu doyumları yasaklamak sorunun ancak biçim değiştirmesine yol açar. Örneğin çocuk tırnaklarını, parmaklarının etlerini yemeye başlar. Örneğin dışarıda yasakladığı ama içerde sürdürdüğü teşhirci eğilimleri yüzünden toplum önünde çabuk heyecanlanan, kalabalıkta konuşamayan, kendisine bakılmasından rahatsız olan bir insana dönüşür. Bu durumlarda, çocuğun temel yapısında bu eğilimler kalmış fakat bunları yasaklayan karşıt tutumlar gelişmiştir.

İkinci koşul, çocuğun anne ve babasının kendi teşhirci veya röntgenci eğilimlerinden kurtulmuş olmalarıdır. Ancak bu durumda anne baba çocuğa bu doyumların denetlenmesi ve

geride bırakılması gerektiği mesajını verebilir. Kendileri de bu doyumları sürdürüyorlarsa, çocuğun potansiyel bir problem taşıdığını görmezler, durum hoşlarına bile gidebilir. Yani çocuğun çerçevesinin, yani anne babanın sağladığı ortamının teşhirciliği ve röntgenciliği en uygun doyum olarak algılamamakta olması, hatta bu doyumları "ayıp" saymakta olması gerekir. Anne baba bu dürtüsel doyumları bırakamadıkları halde çevre baskısı ile çocuğu bu eğilimlerinden vazgeçirmeye çalışıyorlarsa, çocuk verilen mesajları doğru bir biçimde alır ve bu doyumları sürdürmeyi, ama belli etmemeyi öğrenir. Demek ki ruhsal ve dürtüsel gelişmenin sürmesi için bunun çocuktan beklenmekte olması gerekir. Bu ikinci koşul, çocuğun onu büyütebilecek ve doğru bir çerçeveye oturtabilecek ebeveynlere sahip olması gerektiği anlamına gelir.

Yukarda anlattığım teşhirci ve röntgenci eğilimlerin geride bırakılması ile ilgili örnek bütün büyütme ilişkilerindeki çok temel bir dinamiği ele vermektedir. Çocukluk çağı boyunca, bizi büyüten kişiler kadar büyüyebiliriz. Büyüme süreci, ancak uygun bir malzemeye sahip olmakla ve bu malzemeyi şekillendirecek, doğru bir çerçeve içine alabilecek insanlarla (ebeveynlerle) mümkün olabilir.

İlkokul çağına gelmiş bir çocuk anne babası tarafından doğru bir çerçeve içinde tutulduğunda, örneğin her gün okula gitmesi ve okuldan geldikten sonra verilen ödevleri yapması beklendiğinde malzemesini geliştirmeye mecbur kalır. O zamana kadar sadece oyun oynayabilen, yani ancak zevk aldığı şeyleri yapabilen çocuk, mecbur edildiği için sorumluluklarını da şikâyet etmeden yerine getirmeyi öğrenir. Yani çocuğun yaşına, kapasitesine uygun bir çerçeve çizilmesi ve bu çerçeve içinde tutulabilmesi onu gelişmeye ve güçlenmeye mecbur eder. Demek ki çerçeve, hem çocuğun sahip olduğu malzemeyi doğru kullanabilmesi, hem de yeni malzeme oluşturabilmesi için gereklidir.

Bu kitapta anlatılanlara göre, bir çocuğun büyümesini ve gelişmesini sağlayan süreç önce annenin çocuğuna verdiği sevgi ve duyarlılıkla çocukta bir malzeme oluşmasıyla başlar. 1,5 yaşından sonra bu malzeme annenin çizdiği bir çerçeve içerisinde bir yapıya dönüştürülür. Daha sonra da baba çocuğu bir çerçeve içinde tutarak onun gelişmesini sürdürecek malzemeyi oluşturmasını sağlar. Başlangıçta verilen malzeme yeterli olmasına rağmen, yani iyi bir bebeklik yaşanmasına rağmen yapılanmayı ve daha sonra da üretken olmayı çocuktan bekleyen bu şekillendirme işlemi eksik bırakılırsa çocuk sıcakkanlı, sevimli, iyi yürekli, ama çocuksu bir insan olarak kalacaktır ve gelecekte hayatın altından kalkamayacaktır.

İnsanlık için ise ekonomik koşullar, kültürel birikim, politik ortam, toplumun değer ve inanç sistemi bir çerçeve oluşturur. Bu çerçeve insanın bazı eğilimlerini denetlemesini sağlar veya rahatça hayata geçirilmesine izin verir. Örneğin borçlanmanın, ayağını yorganına göre uzatmamanın ayıp sayıldığı bir değer sisteminde insanlar imkânlarına göre yaşamaya çalışırlar, "hesabını kitabını bilmez" duruma düşmezler. Tüketme ihtiyacı denetim altında tutulur. Örneğin daha önce kendini övmek ve göstermek ayıp sayıldığı için bu eğilimler denetim altında tutulurken, ortam bir üstünlük mücadelesine dönüştüğünde bu ayıp kalkar ve herkesin kendinde en değerli bulduğu özelliği göstermeye çalışması normal bir tutum haline gelir. Bu iki örnekte olduğu gibi, değişen çerçeve insanların hangi özelliklerini denetim altında tutacaklarını da belirler. "Açgözlülüğü" genelde bir problem sayıyorsak, başkalarının hakkını çiğnemeye yol açacak, bir sevgi ilişkisinin yürütülmesini bozabilecek bir özellik olarak görüyorsak, açgözlülüğün ekonomik sistem tarafından özendirilerek denetim altında tutulmasının imkânsız hale gelmesi aslında toplumda bir bozulmanın oluşmasına yol açacaktır.

Bu kitabın çeşitli yerlerinde, dünyada son 20-30 yılda yaşanan değişimin "hayatın sevgi üzerine kurulması" ilkesini ortadan kaldırdığını ve yeni yetişen kuşakların "başkaları üzerinde

üstünlük oluşturmak" üzere yapılandırıldığını anlattım ve bu durumu bir tehlike olarak tanımladım. Bunun önümüzdeki dönemi "narsisistik bir çağa" dönüştüreceğini ve insanları birbirini sevemeyecek hale getireceğini, anlamsızlık, yabancılık, can sıkıntısı, yalnızlık, oluşturacağını şimdiden öngörebiliriz.

Dünyanın değişen koşulları ve bu değişimin aile sistemine yansıması bugün bir büyütme ortamı olarak doğru bir çerçeve oluşturmamaktadır; insanları birer görüntüye dönüştürmekte, birbirini sevemez hale getirmekte, insanların hakikiliğini azaltmaktadır. Bir insanın sevebilen birisi olabilmek için önce denetleyip sonra geride bırakacağı birçok özellik bu yeni çerçevede özendirilmektedir. Örneğin çıkarcı olmak, fazla tüketmek, israf etmek olağan kabul edilmektedir. Onu büyütebilecek bir çerçeveye sahip olmayan bir çocuk her beğendiği şeyi istemeyi sürdürür. Her beğendiği nesnenin onun olmasını istemeyi en doğal hakkı zanneder çünkü bütün gün reklamlar bunu söylemektedir ve anne babası da buna uygun davranmaktadır.

Günümüz ekonomik sisteminin ideolojisi insanların gelişmesi için doğru bir çerçeve oluşturmamaktadır. Özellikle reklamlarla insanların haset duygusunu kaşıyarak tüketimi kamçılamak, insanları hastalık ve ölümle korkutarak bundan kazanç sağlamak gibi tutumlar yaygın olarak uygulanmaktadır. İlaç sanayisinin bilim görünümü altında insanları manipüle ettiği bilinen bir gerçektir. Aslında bilimsel ve teknolojik gelişme beslenme, barınma, sağlık, doğal afetlerden korunma, yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi amaçlar için daha fazla kullanılabilse, insanlığın ruhsal gelişmesine de katkıda bulunurdu. Yaşamsal ihtiyaçların rahat karşılanabilmesi, ağır koşulların ortadan kalkması çağlar içinde insan ruhundaki yıkıcı öfkenin azalmasında rol oynayabilir ama bilimsel ve teknolojik gelişmenin böyle bir etkide bulunabilmesi için insanlığın bütünlüğünün çıkarları için kullanılması gerekir.

Bir çocuğun içinde büyüdüğü ortamın onun şekillenmesi üzerindeki belirleyici etkisi gibi, insanlar da dış dünyanın gerçeğinden büyük ölçüde etkilenirler. Elbette aile bir çocuk için sadece içinde yaşadığı dünya değildir; ayrıca onu kendine uydurmak, kendine benzetmek için çocuğun üzerinde amaçlı bir basınç oluşturan bir etkendir. Bir varlığın içinde bulunduğu ortama muhtaçlığı ne kadar fazlaysa, ortamdan o düzeyde etkilenir. Bir bebeğin, çocuğun anne babasına muhtaçlığının düzeyi onu, onlar tarafından yapılandırılabilecek bir hale getirir. Ayrıca yeterlilik düzeyi arasındaki fark da çok yüksekse haset duygusu uyanır ve bu duygunun da "haset edilen gibi olmak" türünden bir arzu oluşturması gelişmeyi ve yapılanmayı hızlandırır. Her ne kadar çocukluk dönemindeki koşullar normal bir insan için bir daha tekrarlanmazsa da ergenlik çağından itibaren bir erişkin için dış dünya ve başına gelen hayat olayları ona altından kalkmaya ve uyum sağlamaya mecbur olduğu bir çerçeve oluşturur. Yani içinde yaşadığımız dünya ve hayat deneyimi bizi büyütmeye devam eder. Bazı insanlar tecrübelerinden öğrenmeye ve gelişmeye çok yatkın olurken, bazıları da sürekli başkalarından ve kaderlerinden şikâyet etmeyi tercih ederler.

Ergenlik çağıyla birlikte dış dünyanın genç için yeni bir çerçeve oluşturması, gencin malzemesini yeniden yapılandırmasına veya dahil olduğu dünyanın çerçevesine uygun yeni bir malzeme türünün oluşmasına yol açar. İnsanın kendi aile sistemi içinde oluşan yapısı çocukken "gerçeğe uygun" olması beklenerek oluştuysa, yani ebeveynlerin sevgisiyle, üstüne düşeni yapması beklenerek, sorumluluk verilerek büyütüldüyse, genç dış dünyaya hazırdır çünkü zaten kişilik yapısı ve iç gerçekliği dış gerçeğe uygun şekilde oluşmuştur. Bu durumda gencin dış gerçeklik karşısında hissettiği korku az olur. Ayrıca sevme kapasitesi yüksek olan bir insan için kendini başkalarına uydurmak zorunda kalmadan uyum sağlamak kendiliğinden ve bir zorlama gerekmeden gerçekleşir.

Fakat bir gencin iç gerçekliğinin dış gerçeğe uygun olması sık rastlanan bir durum değildir. Ortalama koşullarda çocuklar biraz ihmale, kayırılmaya, şımartılmaya maruz kalırlar; o kadar da "gerçeğe uygun" değildirler. Çoğu zaman bir gencin, bir insanın ailesinden alabildikleri onu hayat karşısında korkusuz ve sevecen yapmaya yetmez. Bu gençler için dış dünyanın yeniden yapılandırıcı etkisi çok büyük olur; ailenin problemleri yüzünden oluşmuş, "gerçeğe uygunluğu" bozan birçok fantezi geride bırakılmak zorunda kalınır. Bir yandan "gerçeğe uygunluk" oluşurken, bir yandan da içinde yaşadıkları dünyanın eğilimlerini, değerlerini, fantezilerini, ideolojilerini benimserler ve karakterleri yeniden şekillenir. Bu sürecin ergenlik çağında bir süre için yaşanması, sonrasında ise aile içinde oluşan değerlerle dışarıdan alınanların bir sentezinin oluşması gencin ruhsal büyümesine katkıda bulunan, onu dış dünyanın altından kalkmaya hazırlayan sağlıklı bir sürecin parçasıdır.

Günümüz Türkiye'sinde olduğu gibi, dizilerin ana karakterlerinin kıyafetlerinden konuşma biçimlerine, mimiklerine, kullandıkları sözlere kadar taklit edilmesi, ailenin çocuğa hiçbir şey veremediğini veya gençlerin anne babalarından kurtulmak, onlara benzememek yönünde çok güçlü bir eğilime sahip olduklarını gösterir. O kadar büyük bir özdeşim boşluğu vardır ki, her etkilenilen kişi orayı dolduracak bir ağırlık taşıyabilmektedir. Gençlerin bu özdeşim boşluğunda toplumun hızlı bir dönüşüm sürecinde olmasının da payı büyüktür. Bu dönemlerde insanların değer sistemleri, yaşam koşulları, alışkanlıkları hızlı bir değişim içerisindedir ve çoğu zaman insanların sahip oldukları özelliklerle kendilerinden beklenenler örtüşmemektedir. Bu durumda anne baba konumundaki erişkinler fazlasıyla zorlanır; kendilerine güvenleri yoktur, korkmaktadırlar, çocuksu hale gelmişlerdir, desteğe çok fazla ihtiyaçları vardır. Çocuklar ve gençler ebeveynlerini bu kadar yetersiz ve korku dolu olarak algıladıklarında onları idealize edemez ve onlarla özdeşleşemezler. Ayrıca ebeveynlerin bu

kadar zorlandığı koşullarda çocuklar genellikle ihmal edilir ve onlardan sevme ve özdeşim kapasitesinin yüksek olması beklenemez.

Gencin dış gerçekliğe uyum sağlaması çok zor olacaksa korkuları fazla olur; yeterliliği çok yüksek düzeyde değilse ya ürkek ve çekingen ya da saldırgan olma eğilimleri gösterir; aile içinden bir özdeşim zorluğuyla çıktıysa, çok kolay etkilenen ve her türlü tehlikeye açık bir genç oluşur. Bütün bu nedenlerle genç insanın malzemesi dış gerçekliğin çerçevesinin beklentilerine cevap veremez ve o zaman ergenlik çağında ortaya hastalık tabloları, uyuşturucu madde bağımlılıkları, serserileşme, evden dışarı çıkmak istememe, içine kapanma gibi sorunlar çıkar.

Dış dünyanın kimsenin gözünün yaşına bakmaması, verdiği her şeyin karşılığını beklemesi, aksi takdirde işsizlik, yalnızlık, hayatın dışında kalma gibi bedeller ödenmek zorunda kalınması son derece etkili bir çerçevenin oluşmasına yol açar. Ayrıca, zaten aile de içinde yaşadığı toplumun kültürünün taşıyıcısıdır ve dış gerçekliğin talepleri kişiye yabancı değildir. (Akıl hastası çocukları olan ailelerde kültür taşıyıcısı olma vasfı, hiç değilse hasta çocuğun şekillendirildiği süreçlerde ortadan kalkmıştır.) Gerek dış gerçeklik, gerek dış gerçekliğin kültürünün bir parçası olarak aile, bir insanın yaşadığı çağdaki dünya gerçekliğinden çok fazla etkilenmesine yol açar.

Aile ortamının çocuk için bir çerçeve oluşturduğunu ve çocuğun, sahip olduğu malzemeyi bu çerçeve içinde kullandığını, hatta malzemesini bu çerçeveye uygun olacak şekilde geliştirmek zorunda kaldığını hatırlayacak olursak, dış dünyanın erişkinler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu daha iyi anlarız. Nitekim her çağ kendi insanını ve ruhsal bozukluklarını yaratır. Aynı şekilde, Doğu uygarlıkları ve Batı uygarlığı kendi insan tipini yaratmıştır. Dış dünya hem kendi kültürel çerçevesiyle hem de çağlar içinde devamlı değişen gerçeğiyle karakterin oluşmasında çok büyük bir önem taşır. Ancak kültürler arasında bebek bakımı ile

ilgili büyük bir anlayış farkı yoksa, aşk ilişkilerini insanlar büyük ölçüde benzer duygularla ve sorunlarla yaşarlar çünkü kadın ile erkek arasındaki yakınlık ilişkisinin temel malzemesi hem kadında hem de erkekte bebeklik döneminde oluşur. Her iki cins için de cinselliğin yoğun yaşanabildiği aşk ilişkisinin temel modelini anneyle yaşanan ilişki oluşturur. Bu bakımdan, anne bebek ilişkisi kültürel kalıplarında büyük bir fark yoksa, kültür farklılıklarına rağmen insanlar arasında özel hayatın temel duyguları açısından büyük bir benzerlik görürüz.

Çekirdek ailede ilk defa olarak annelerin doğurdukları bebeklere yoğunlaşmasının koşullarının oluşturulması, bebeklere onları doğuran annelerin bakmaya başlaması, bence eski çağlarda yaşayan insanlara göre daha yaratıcı, daha cesur, daha mücadeleci, daha çalışkan, sevgi kapasitesi daha yüksek insanların yetişmesine yol açtı. Bunun sonuçlarını son 200-250 yılda dünyanın daha önceki çağlardan çok daha hızlı değişmesinde ve büyük sıçramalar gerçekleştirmesinde görebiliriz. Bu gelişmeler devrimler, siyasi altüst oluşlar ve bunların sonucunda yaşanan savaşlar olarak kendini gösterdiği gibi, sosyal bilimlerde, hukukta, felsefede, sanatın ve doğa bilimlerinin her alanında keşiflerin ve çok canlı ve verimli bir ortamın oluşması olarak da görülebilir. Dünyanın büyük bir kısmında insan haklarına saygılı, her türlü zorbalığın, tahakküm ilişkilerinin ve ayrımcılığın yasaklandığı demokratik sistemlerin kurulabilmesi de elbette eskiye göre daha fazla sevgi alarak büyütülmüş insanların eseridir.

Sağlıklı uygar toplumlarda en zayıfların en fazla korunduğunu, kimsenin aç açık bırakılmadığını, anne ile bebek arasındaki ilişkinin bozulmaması için devletin annelere destek olduğunu görebiliyoruz. Bu toplumlar, anne ile bebek arasındaki ilişkinin bozulmaması, artan boşanmaların çocuklar üzerinde olumsuz etki oluşturmaması için birçok yol arayarak rekabetçi tüketim toplumu aile sisteminin gelecek kuşaklar üzerinde neden olabileceği tahribatı en aza indirebilecek yollar aramaktadır. Avrupa'nın büyük kültür ve deneyim

birikimi, özellikle kuzey ülkelerinde, sahip oldukları insan malzemesini koruma ve geliştirme konusunda son derece dikkatli olmalarını ve ciddi tedbirler almalarını sağlamıştır. Ne yazık ki dünyanın büyük çoğunluğu aile sistemindeki bozulmayla giderek artan bu tehlikenin farkında değil ve muhtemelen önümüzdeki 20-30 yıl içinde insan malzemesinde oluşan kalite düşmesinin sonuçlarını yaşamak zorunda kalacak.

İnsanın gelişme süreçlerini anlamaya çalışırken bütün gelişmeyi, klasik psikanalizde olduğu gibi aile sistemine ve çocuğun 6-7 yaşına kadar oluşan ana taslağına bağlamak bana doğru gelmiyor. Çeşitli hayat olayları insanları büyük ölçüde değiştiriyor. Bana kalırsa, insanın fantezi dünyasının değişmesine yol açan her şey insanı değiştirir. Bir genç ya da erişkin, ergenlik çağı boyunca veya daha sonraki hayatında başına gelen birçok olay içinde her konuda çok iyi olamayacağını, belli alanlarda iyi olabilmek için bu alanlara zaman ayırması gerektiğini, emek verdikçe gelişebileceğini veya performansının düşmemesini sağlayabileceğini kabul ettikçe büyümeyi sürdürür çünkü bütün bu tecrübelerle fantezi dünyası dönüşebilir. Demek ki ruhsal büyüme sadece çocukluğa özgü değildir; hayat olayları bizi devamlı kendimizle yüzleştirerek bize ne olduğumuzu gösterir. Kendimize olduğumuzdan daha fazla özellik atfetmişsek, olduğumuzdan daha önemli zannetmişsek canımızın sıkılması ve acı çekmemiz kaçınılmazdır. Bu acı ne olduğumuzu kabul edene kadar da sürecektir. Bütün narsisistik şişkinlikler acı çekerek geride bırakılabilir.

Bu kitap, genel çizgisiyle çocuğun büyüme sürecini anne babanın büyük emeğinin ve birbirleriyle yaptıkları işbirliğinin bir sonucu olarak ele almaktadır. Bu noktada bir düzeltme yapmak gerekiyor. Aslında çocuk bu kadar pasif bir nesne değildir; kendisi de büyüme sürecinin bir parçasıdır çünkü gelişmesinin her aşamasında içinde bulunduğu ortamla etkileşim halindedir ve bu nedenle de ortamı değiştirir; ortam artık aynı ortam değildir. Mitchell'in dediği gibi, insan hem ortamının kurbanı hem de faili, oluşturucusudur. O zaman,

bu noktada çocuğun büyümesinin “çizgisel olmayan gelişme” kavramına uygun olarak sürdüğünü söylemeliyiz.

Çizgisel olmayan gelişme, gelişmenin pozitivist düşüncenin ileri sürdüğü kadar neden-sonuç zincirine bağlı bir öngörülebilirlik taşımadığını söyler. Gelişen ile geliştiren arasında, bir matematik denklemle ifade edilebilecek ve öngörülebilecek bir ilişki yoktur. Çocuğun oluşum sürecinde, oluşanın, kendisini oluşturanlarla girdiği karşılıklı etkileşim önceden düşünülemeyecek sonuçlar doğurur. Oluşan, oluşmasının her aşamasında öngörülemeyecek, tasarlanamayacak bir biçimde oluşturucularını etkileyerek oluşumunun akıbetinde değişimlere yol açar. Bazen bu etkileşimlerle, “kelebek etkisi” denen küçük bir esintinin bir kasırgaya yol açması gibi orantısız görünen sonuçlar da oluşabilir.

Bütün kitap boyunca anne ve babanın özelliklerinin, onların arasındaki ilişkinin bir bebeğin/çocuğun gelişmesinde ne kadar belirleyici olduğunu anlattım. Ancak çocuğun da hamilelikten itibaren aile ortamını değiştirmeye başladığını, bazen anne babayı birbirine yaklaştırdığını, bazen de yatırımlarını birbirlerinden çekmelerine yol açabildiğini söylemeliyiz. Bebeğin, doğumdan sonra ortama olan etkisi artar; ilişkinin üzerindeki yükün artması, çoğu zaman zayıf bir ilişkide problemlerin görünmesine, güçlü bir ilişkide ise eşlerin birbirine olan bağlılığının artmasına ve aile olma duygusunun pekişmesine yol açar.

Bebeğin, annesinin üzerindeki etkisini örneğin anneye gülümsemeye başladığında çok açık olarak görürüz. Bebeğin anneyi gördüğünde gösterdiği sevinç, annenin bebeğe olan yatırımının artmasına neden olur; verdiği emeğin bebekte mutluluk ve canlılık oluşturduğunu görmesi enerjisinin artmasına yol açar. Organik hasarlı doğan bebeklerde annenin bebeğe verdiği emeğin bebekte bir gelişmeye yol açmaması annenin yorulmasına ve emeğinin kalitesinin düşmesine sebep olur; kadının anneliği giderek bebeğe bakma sorumluluğu haline gelir. Çocukların çeşitli özellikleriyle ebeveynlerinde çeşitli duygular oluşturduklarını ve bu

faktörün onlara yapılan anne babalıkta çok önemli olduğunu söylemek gerekir. Aynı ailede başka bir çocuk anne babada başka duygular uyandırabilir ve bu fark aynı anne babanın çocuğu olmalarına rağmen bazen kardeşler arasında büyük karakter farklılıklarına yol açar.

Ebeveynlerle bebek/çocuk arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğu konusundaki en büyük delil, özellikle annelerde, çocuk sahibi olduktan sonra yaşadıkları değişimde gözlenir. Çoğu zaman annenin sevme kapasitesinde, ruhsal enerjisinde, sezgilerinde ve gerçekliği algılayışında "olgunlaşma" diyebileceğimiz olumlu bir değişme gözleriz. Babalarda da sevme kapasitesinde, sorumluluk duygusunda ve hayata bağlılıkta olumlu bir gelişme sık görülür. Aile olabilmiş bir sistemde anne babalar çocuklarını büyüttükleri gibi, çocuklar da anne babayı büyütmektedir.

Gelişme süreci içerisinde bebek/çocuk devamlı değişmekte ve anne de buna paralel olarak rahatlamakta veya zorlanmaktadır. Bazı annelerin bebeklik döneminde çok iyi bir annelik yapabildiğini ve kendisinin de bebek annesi olmaktan mutlu olduğunu ama çocuk yürümeye başladıktan sonra çocuğun anneden kopmasına izin vermediğini, çocuğun kopma isteğinin anneye iyi gelmediğini görürüz. Anne ile çocuk arasındaki ilişki bu örnekte olduğu gibi bazen sıcak ve sevecen, bazen de gergin olabilmektedir. Annenin anneliği de bazen çocukta sağlıklı bir malzemenin oluşmasına, bazen de bir gelişme aşamasında takılıp kalmasına yol açmaktadır.

Erken çocukluk yıllarında çocuğun hayatında daha önemli bir yer tutan annenin "en uygun" biçimde annelik yapabilmesi, kocasıyla ilişkisine de bağlıdır. Karıkoca ilişkisi yüksek bir yatırım, bağlılık ve sevgi üzerinde yürüyorsa, anneliğin tabiatında olan çocuğu kendi parçası olarak algılama, onu kendinde tutma, onu yönetme eğilimleri azalır. Anne, kişisel mutluluğunu kocasıyla ilişkisinde aramaktadır; çocuk, her ikisinin de çocuğudur;

büyütülmeye, mutlu olabilecek bir insan olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda, çocuk anne için bir doyum nesnesi değildir.

Çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin anne babalığa hazır olup olmadıkları, sağlıklı bir çocuk yetiştirme olasılıklarının ne olduğu hakkında bir şeyler söylenebilir mi? Her şeyden önce, çocuklarını kendileri büyütebileceklerse çocuk sahibi olmalarının doğru olacağı tam bir kesinlikle söylenebilir. Ayrıca çocuk, "başkalarının var, bizim de olsun," diye yapılmamalıdır. Çocuğa yüksek bir yatırım yapılabilecekse çocuk sahibi olunmalıdır. Çocuk çok yoğun ve uzun bir emekle büyütülebilir, bu yatırım eksik olduğunda anne çocuktan sıkılacak ve işine geri dönmek isteyecektir.

Çocuğun sağlıklı bir büyüme ortamında hem babaya hem anneye ihtiyacı vardır; çocuk sahibi olmak isteyen insanların ilişkilerinin kalıcı olabileceğini, hiç değilse çocuk okul çağına gelene kadar ilişkinin sürebileceğini öngörmekte olmaları gerekir. "Yakında ayrılacağız, bir çocuk yapalım da öyle ayrılalım," demek, doğacak çocuğa karşı sevgisizlik anlamı taşıyacaktır. Bunların dışında, annenin kendisine ne kadar annelik yapabildiğine ve babanın kendisini nasıl idare ettiğine bakarak annelik ve babalık kapasiteleriyle ilgili kestirimlerde bulunulabilir ama bunlar kaba tahminler olmak zorundadır çünkü yukarıda anlatıldığı gibi, çocuğun kendisi de anne babada bir etki oluşturacaktır ve bunun ne olacağını önceden kestirmek mümkün değildir.

Bu kitap boyunca anlattığım gibi, bir insan doğumundan erişkin olmaya varan süre içerisinde her şeyi yakıp yıkacak, içine alıp yok edecek bir ateş topu olmaktan sevebilen, yaratabilen, oluşturabilen bir varlığa dönüşür. Bu, ortalama 20-25 yıl alır. Muhtemelen hayatımızda gördüğümüz en muazzam, en inanılmaz dönüşüm, kendi büyüme sürecimiz ve çocuklarımızın büyümesidir. Fizik dünyada bu dönüşümle kıyaslanabilecek tek örnek, dünyanın güneşten kopmuş bir ateş parçasıyken üzerinde yaşanabilecek bir gezegen haline gelmiş olmasıdır. Bu

süreç milyarlarla ifade edilen yıllar almışken, insanda bu kadar muazzam bir dönüşüm bu kadar kısa süre içinde nasıl gerçekleşmektedir? Bu sürecin annenin çok yüksek kalitede ve yüksek yoğunlukta emeği ile gerçekleştiği muhakkaktır. Annenin bu kalitede bir emeği üretebilmesi için mutlaka içinde mutlu olduğu bir sevgi ortamına ihtiyacı vardır.

Kişiliğin yapılanmasına baktığımızda, "kendi kendini örgütleyen" sistemlere örnek olabilecek birçok gözleme ulaşırız. İnsan, kişilik yapılanması itibariyle bütün çocukluğu boyunca kendi kendine örgütlenen bir sistem değildir. Dışarıdan, ailesinden çok ciddi biçimde destek alır, 20-25 yıllık bir sürede sevebilen bir varlığa bu şekilde dönüşebilir. Aslında insan, içinde büyüdüğü ortamın bir ürünüdür, hatta bu ürüne bakarak ortamın (ailenin) nitelikleri hakkında son derece sağlam bir fikir verir. Anne babaya bakarak nasıl bir çocukları olacağını söylemek çok zordur ama çocuğa bakarak anne babanın özellikleri ve ilişkilerinin niteliği hakkında birçok şey söylenebilir.

Aile bir kalıcılık ve üretkenlik oluşturabiliyorsa, yani aile olabilmişse, kendi kendini örgütleyen bir sistem olduğunu söyleyebiliriz. Ailenin kalıcı olması ve kendi hayatlarını kurabilen insanlar yetiştirmesi bunu gösterir. Ebeveyn konumuna gelmiş kişilerse eş seçiminden başlayarak aralarında oluşturabildikleri sevgi, yakınlık ve işbirliği düzeyiyle ve bütün bunların büyüttükleri çocuklara yansımalarıyla aslında "kendi kendilerini örgütlemektedirler". Bu durumda aile kendi dünyasına, kendi malzemesine, kendi problemlerine uygun bir insan yetiştirirken kendi dünyasını da yeniden üretmekte (tezahür ettirmekte) ve yeniden örgütlemektedir. Bunları yaparken yaşantılar üzerinden de gelişmesini sürdürmekte, belki bazı hatalarını düzeltmekte, bazı şeyleri daha iyi anlayıp bazı hatalarını perçinlemektedir. Ebeveyn, çocuk sahibi olarak kendi dünyasında önemli bir yatırım nesnesi yaratmış olur; çocuk, sevinci ve üzüntüsüyle hayatında önemli bir yer tutacaktır. Yapabildiğimiz ya da

yapamadığımız her şey bir de çocuklar üzerinden hayatımıza girecektir; çocuklar aslında ne olduğumuzun önemli bir aynasıdır.

Öte yandan, insan erişkin olup kendi sorumluluğunu üstlendikten sonra hayatı boyunca dünyasını kendisi oluşturur ve "kendi kendini örgütleyen bir sisteme" dönüşür. Bu örgütlenme sadece çocuklar konusunda geçerli değildir; eş seçiminden arkadaş ve iş seçimine kadar hayatımıza dahil ettiğimiz her şey hep bizimle uygunluk içindedir. Bize uygun olmayan insanlara ve ortamlara zaten yatırım yapamayız; bunlar hayatımızda uzun süre kalamaz. Bize uygun olmayan bir iş canımızı sıkar veya bizi aşırı derecede yıpratır, bir süre sonra bırakırız.

Bütün seçimlerimizle, kendimize kurduğumuz dünyayla farkında olmadan kendimizi tezahür ettiririz. Yani kendi kendimizi yeniden ve yeniden örgütleriz. Bir insanın içinde yaşadığı dünyaya baktığınızda -karısı, kocası, çocukları, arkadaşları- onu görürsünüz. İnsanın içinde yaşadığı dünyadan şikâyetçi olması bu gerçeği değiştirmez. Ne kadar şikâyet ediyorsak, şikâyet ettiğimiz kişi ya da durumlar beğenmediğimiz, bu nedenle de yansıttığımız kendi parçalarımızı temsil etmektedir. Kendisine öfkesi çok olan bir insanın kendisine aynı oranda öfke duyacak birini bulması, kendisine her zaman yaptığı haksızlığı eş seçiminde de sürdürmesi şaşırtıcıdır ama başka türlüsünü de göremezsiniz.

İnsan çocukluktan çıkıp kendi sorumluluğunu üstlenebildikçe, neredeyse bir döngü hareketi gibi, bildiğini tekrar ederek ve sürekli yeniden üreterek, her seferinde biraz daha iyisini yapmaya çalışarak, her üretimde biraz daha gelişme şansı yaratarak, çok ustaca, kendi kendini örgütleyen bir sistem haline gelir. İnsanın erişkinlikte kendi kendisini örgütleyen bir sisteme dönüşememesi, başkalarının direktifleriyle yaşamak zorunda kalması, yaşadığı hayatın kendi hayatı olamamasına yol açar ve büyük bir öfke ve mutsuzluk oluşturur. Bunu mutlaka depresif bir tablo izler.

Ne yazık ki bazen hayat çok fazla yorgunluk, çok az doyum ve hayal kırıklıklarıyla yaşanır. Bu durumlarda kişiliğin giderek fakirleştiğini, duygusal zenginliğin yok olduğunu, bunların yerini küçük çıkarların aldığını, erdemlerin kaybolduğunu görürüz. Bu insanlarda öfke giderek artmakta, sevgi ise azalmaktadır. Toplumsal ve siyasal sistem baskıcı olduğunda, zayıf, yaşlı, engelli olanı koruyamadığında, muhtaçlığı ortadan kaldıramadığında, suiistimali engelleyemediğinde, dürüst, çalışkan, hak hukuk bilir bir sistem olamadığında, yaşlanma, yaygın olarak olgunlaşma yerine bozulma getirecektir. Esasında kaba gücün güç sayıldığı ortamlarda güçsüzlerin kendilerine göre bir yol bulmaları da kaçınılmazdır. Onlar da çıkarcı, fırsatçı, arkadan vuran, sinsi, kandırmayı seçen kişiler olmak zorunda kalırlar.

Yaşlılık sürecinde erkeklerde gücün, kadınlarda güzelliğin azalması, bizimki gibi insanın kendisi olmasının yasaklandığı, birilerine kimi sevip kimi sevmeyeceğini söyleme hakkını kendilerinde gören insanların olduğu toplumlarda kolay kabul edilemez. Bir insanın yaşadığı hayattan olgunlaşarak çıkabilmesi için hatasıyla sevabıyla kendi hayatını yaşamış olması gerekir. Bizimki gibi insanın kendisini tezahür ettirmesinin engellenmeye çalışıldığı, dayanışma ihtiyacının çok yüksek olduğu, bireylerinin mutluluk isteklerinin zorunluluklarla devamlı ötelendiği toplumlarda yaşlılık sevme kapasitesinin azalması olarak ifade edilebilecek bir bozulmayı da beraberinde getirebilir.

Son olarak, insanlığın gidişatı ile ilgili kaygılarımı ve düşündüklerimi paylaşmak istiyorum. Bilim ve teknolojideki, toplumsal hayattaki, aile sistemindeki bütün bu değişimlere rağmen bir sevgi ilişkisi yaşamak insanlar için ruhsal olarak başka herhangi bir şeyle ikame edilemeyecek bir ihtiyaçtır çünkü insan kendi insanlığını önce annesinin sonra da babasının sevgisiyle oluşturur. Bütün duygusal dünyası ve iç gerçekliği yakın sevgi ilişkileri içerisinde şekillenir. Bu dünyanın en temel ihtiyacı, yakın sevgi ilişkisidir. Eşyalar, alışveriş merkezleri,

filmler, eğlence programları, bilgisayar başındaki arkadaşlıklar bir insanla yaşanacak yakınlığın yerini tutamaz.

İnsanın kalıcı bir yakınlık ilişkisine olan ihtiyacını çok temel bir ihtiyaç olarak kabul edersek, içinde yaşadığımız çağın bütün bu yeni imkânlara rağmen kadınla erkek arasındaki kalıcı bir sevgi ilişkisi yaşama isteğini ve iradesini ortadan kaldıramaması gerekirdi ama bu iradede bir zayıflama oluştu. İnsanlar eskiye göre çok daha geniş bir ilişkiler ağının içinde yaşıyorlar, ama hayatlarının ve ilişkilerinin derinliği azaldı. Birçok insan bir başka insana bağlanmayı ve onunla ilgili bir acı yaşamayı problem olarak telakki etmeye başladı. İnsanlar kimseye bağlanmamak, kimseyi sevmemek istiyor; ne kadar narsisist olurlarsa o kadar rahat ederlermiş gibi bir yanılsama içindeler. Bu durumda hayatlarının ne kadar anlamsız olacağını ve en ufak bir başarısızlıkta tuzla buz olacaklarını fark etmemeyi seçiyorlar. Bütün bu yeni "değerler" insanları çok yalnızlaştırıyor, depresyona yatkın hale getiriyor. Bu durumun teknolojik gelişmelerden daha farklı bir nedeninin olması gerekir.

Kanımca bu sorunun cevabı ekonomik sistemdedir. Her şeyden önce, gelinen teknolojik aşamada ekonomik sistem açısından zor olan, üretmekten ziyade satmaktır. İnsanlık tarihi boyunca her zaman ihtiyaçlar imkânlardan fazla olmuştur. İnsanlık hep bir ihtiyaç açığı ile yaşamıştır. Günümüzde ise ilk defa bir fazla oluşmuştur. Bu, insanlık için yeni bir dönemdir. Dünya ekonomik sistemi binlerce yıldır üretebilecek özellikleri olan insan yaratmaya çalışırken, bu sefer tüketecek insan yaratmaya yönelmiştir. Nasıl olsa üretim artık otomasyon sistemleri ile çalışan makinelere emanet edilebilir. Bu yeni durumda ekonomik sistem, üretimdeki fazlayı emecek tüketim için, ihtiyacı olmadığı halde, daha fazla tüketmek için yaşayan bir insan tipi yaratmaya yönelmiştir. Bunun da en kolay yolu insanların hasedini kaşımaktır; çok tüketene haset edilmesini sağlarsanız tüketim çok artar.

Bilindiği gibi, şimdiye kadar bütün ekonomik sistemler ihtiyaç duydukları insan tipini yaratarak ayakta kalmıştır. Dünya ekonomik sisteminin üretim üzerine oturduğu yüzyıllar boyunca çalışkan, sebatkâr, mücadeleci, gerçekçi, verdiği sözü tutan, güvenilir, işbirliği yapabilen, dayanışma içine girebilen, hiyerarşik bir düzene uyum sağlayabilecek kadar itaatkâr, disiplinli ve organize olabilen bir insan tipi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu vasıflar, her ne kadar toplumların üretim alanları ve biçimleri çağlar içinde değişse de, genel olarak çeşitli alanları içeren bir üretim şebekesinin doğru ve verimli çalışabilmesi için gerekliydi. Bazı koşullarda bu vasıfların bir kısmı öne çıkıyor, bazı koşullarda da başkaları öne çıkıyordu. Örneğin denizciler için disiplinli olmak ve itaatkârlık çok önemliyken, tüccar için güvenilir, verdiği sözü tutan birisi olmak çok önemliydi. Üretmesi değil de tüketmesi istenen bir insan tipi ise ne olduğundan çok nasıl göründüğüyle ilgilidir. Para kazanmayı becerebilmesi, bunun için kendisini ve sahip olduğu şeyleri iyi pazarlayabilmesi, imajını en fazla getirisi olacak şekilde oluşturması gerekir.

Dünya ekonomik sisteminin gereksindiği yeni insan için dış görünüşünün imajını kusursuz ve ikna edici bir biçimde desteklemesi çok önemlidir; imajı para kazanmasının ve varoluşunun en önemli aracıdır. Bu kişi hayatı bir yarış olarak algılamaktadır. Önde gidenler ve kazananlarla, arkada kalıp devamlı toz yutanlar vardır. Hayatın amacı en önde gidenlerden olup statüsünü sürekli yükseltmek ve üstünlüğünü herkese kanıtlamaktır. İnsan eğitimin, mesleğin, eşin, evin, elbisenin en iyisine sahip olarak, en iyi lokantalarda, en iyi tatil yerlerinde, en iyi sitelerde yaşayarak kendisi bir marka olabilirse mutlu olur, etrafı ona hayran kişilerle dolu olarak yaşar. Bu marka bir “konsept” etrafında yaratılacağı için, her şey, bütün arkadaşlıklar, hobiler, ilgilenilen konular bu konseptle uyumlu olmalıdır. Yeni insan tipinin idolü imajıyla, özellikleriyle “star” olmaktır. Bunun için insanların gözünü boyaması, kandırması, onları kendine bağlamaya çalışması son derece doğaldır ve başarı sayılır. Bu

insan tipi kendisini bir resme, bir markaya indirgediği için ilişkileri giderek anlamsızlaşır, yüzeysel ve sahte bir kimliğe doğru kayar; bütün hakikiliğini kaybeder, bir resme, bir fotoğrafa dönüşür.

Bu yeni insan tipinin dünyasında sevgi giderek azalmakta, onun yerini statü gereksinimleri almaktadır. Gerek sahip olmak statü ifade ettiği için, gerekse hayatlarındaki sevgi boşluğunu doldurmak için bu insanlar tutkulu bir biçimde alışveriş meraklısı olmaktadır. Tam da ekonomik sistemin istediği insan tipi ortaya çıkmaktadır. Ne yazık ki ekonomik sistemin istediği insan ağır narsisistik sorunlar göstermektedir ve sıklıkla verimsizlik, dikkat bozukluğu, can sıkıntısı, anlamsızlık, boşluk duygusu gibi sorunlar yaşamaktadır. Biz psikoterapistler, "kendimi çok mutsuz hissediyorum, bunun için bir neden de bulamıyorum," şikâyetini giderek daha fazla duyar olduk. Nedenini bilmiyorlar çünkü sistem onlara "başarılıysan mutlu olursun" demişti ve başarılıyken mutsuz olmak onlara anlaşılır gelmiyor. Bütün bu sorunların çözümü de anti-depresanlarda aranıyor ve neredeyse bütün bir insanlık anti-depresan ile ayakta kalmaya çalışıyor.

Bu gelişmeler Baudrillard gibi bazı filozoflarda, "Acaba içinde yaşadığımız, binlerce yıldır süren insan uygarlığının sonuna mı geldik?", "Yeni bir uygarlık biçimine ve bununla beraber, bu yeni gerçeklik içinde şekillenen yeni bir insan tipine doğru mu gidiyoruz?" türü sorulara yol açmaktadır. Bu bakış açısıyla, konumuz itibariyle aile sistemindeki değişimlerin ve çocukların artık anneler tarafından bakılmamaya başlanmasının, ailenin imajı için kullanılmasının insanlığı birçok ruhsal tehlikeye açık hale getireceğini kolaylıkla öngörebiliriz. Bunun sonucunda, bütün ruhsal doyumu sapkın içerikli fantezilerde arayan, ilaçlarla uyuyabilen, ilaçlarla yapay zevkler peşinde koşan, bütün önemli işlerin büyük bilgisayarlara devredildiği, kimsenin çocuk istemeyeceği, yalnız ve sevgisiz bir insan tipinin oluşacağını

düşünebiliriz. Bu insan tipi, kendi sorunlarıyla birlikte düşünüldüğünde, karanlık ve kötü bir tablo çizmektedir.

Tarih boyunca insanlık defalarca büyük krizlere girmiş ve yok olma tehlikesi yaşamıştır. Her seferinde, sonunda ortaya çıkan bir bilgelik duruma hâkim olmuş, bir çıkış yolunun bulunmasını sağlamıştır. Hatta bunlar birer sıçrama dönemi de olmuş ve ardından gelen gelişmeler yeni aşamaları doğurmuştur. Umarım aynı bilgelik bu sefer de ortaya çıkar ve daha özgür, daha bilge, daha adaletli, daha sevecen bir insanlık yaratır.